

John Bunyan

Dan Natodd, ac yn Gyflwynedig i ei Uchelder Brenhinol Tyngsog Cymru.

TAITH Y PERERIN

DARLUNIADOL;

SEF EI DAITH O'R BYD HWN I'R HWN A DDAW,

YNGHYDA CYCHWYNIAD ALLAN CHRISTIANA
A'I PHLANT,—EU TAITH BERYGLUS,—A'U MYNEDIAD DIOGEL I'R WLAD DDYMNOL,
DAN GYFFELYBIAETH BREUDDWYD.

GAN

JOHN BUNYAN.

GYDA HANES BYWYD YR AWDWR, A LLIAWS O NODIADAU.

ADDURNEDIG A CHANT A DEG O ARLUNIAU, GAN J. D. WATSON,
WEDI EU CERFIO GAN Y BRODYR DALZIEL.

WREXHAM :

CYHOEDDEDIG GAN R. HUGHES & SON,

LONDON: SIMPKIN, MARSHALL, & CO.

HYSBYSIAD.

WRTH ddwyn allan yr argraffiad hwn o brif orchestwaith yr anfarwol BUNYAN, y mae yn weddus i ni alw sylw at rai o'i hynodion. Un ydyw, fod y gofal mwyaf wedi ei gymeryd i buro y testun oddiwrth y gwallau sydd yn anharddu rhai o'r cyfieithiadau blaenorol, ac i'w wneyd yn gyflun cywir o'r argraffiad Saesonig diwygiedig a gyhoeddwyd yn ddiweddar dan olygiad MR. GEORGE OFFOR. Un arall ydyw, fod y nodau eglurhad wedi eu cymeryd gan mwyaf o weithiau BUNYAN ei hunan, ac fel hyn rhoddir y fantais i'r cyhoeddô o weled yr awdwr yn ei esbonio ei hun. Yn drydydd, y mae y gwaith wedi ei addurno â chyfres o'r darluniau mwyaf prydfferth a chelfydd-gar, y cyfan wedi eu cyfaddasu i dafu goleuni ychwanegol ar ei ymdriniaethau pwysig a dyddorol. Ac yn nglyn â'r rhagoriaethau hyn, yr ydym yn cyhoeddi hanes bywyd yr awdwr wedi ei ddarparu yn bennodol i'r gwaith hwn, yn yr hwn y ceir amryw ffeithiau na chyhoeddwyd o'r blaen yn yr iaith Gymraeg. Yr ydym gyda hyder, gan hyny, yn cyflwyno y gyfrol hon i sylw ein cyd-genedl, fel argraffiad *anghymarol* o waith sydd er's oesoedd wedi cael ei ystyried yn un o lyfrau mwyaf dewisol a buddiol y byd Cristionogol.

Y CYHOEDDWYR.

RHESTR O'R DARLUNIAU,

GAN J. D. WATSON, WEDI EU CERFIO GAN Y BRODYR DALZIEL.

DARLUN O'R AWDWE (oddiwrth Ddarlun Gwreiddiol gan R. WHITE, yn
y British Museum). *Y Rhaglen.*

Y COFIANT.

	TUDAL
LLE GENEDIGAETH BUNYAN	i
GWRAIG BUNYAN YN EI ANNOG I DDARLLEN EI LYFRAU	iv
BUNYAN YN TEIMLO BRAW YN ACHOS IACHAWDWRIAETH EI ENAID	v
BUNYAN YN GWRANDO AR DAIR O WRAGEDD YN YMDDYDDAN AM BETHAU YSBRYDOL	vii
Y BUGAIL A'I DDEFAID	ix
BUNYAN YN YMADAEL A'I WRAIG A'I BLANT	xi
GWRAIG BUNYAN O FLAEN Y BARNWR HALE	xvii
CARCHARDY BEDFORD	xviii
CARTREFLE BUNYAN AR OL EI GARCHARIAD	xx
CLADDFA BUNYAN	xxiv

TAITH Y PERERIN—RHAN I.

BUNYAN YN NGHWSG YN NGHARCHAR	9
CRISTION YN DARLLEN EI LYFR	10
YN AGOR EI FEDDWL I'W WRAIG A'I BLANT	11
YN NEILLDUO I'W YSTAFELL I WEDDIO	12
EFENGYLWR YN DANGOS Y FFORDD I'R PORTH BYCHAN	13
CRISTION YN FFOI O DDYSTRYW	14
CYNDYN YN TROI YN OL	16

RHESTR O'R DARLUNIAU.

	TUDAL
CRISTION A MEDDAL YN NGHORS ANOBAITH	18
DYCHWELIAD MEDDAL I'W DY EI HUN	20
MR. BYDOL DDOETHYN	22
MYNYDD SINAI	26
CRISTION YN CURO WRTH Y PORTH	27
GWEINIDOG DUW	30
NWYD AC AMYNEDD	32
Y DYN A GWYNEBPRYD GWROL	34
Y DYN YN Y CYFFION	37
BREUDDWYD Y DYN	38
BAICH CRISTION YN SYRTHIO	39
Y TRI GWR DYSGLAER	41
FFURFIOLWR	44
RHAGRITH	45
CRISTION YN DRINGO Y RHIW ANHAWDD	46
OFNOG A DIGRED	47
CRISTION WRTH DDRWS Y PALAS PRYDFERTH	50
CRISTION YN CAEL EI HYFFORDDI YN Y PALAS PRYDFERTH	55
CRISTION YN MYNED I WAERED I DDYFFRYN DAROSTYNGIAD	57
CRISTION YN GORCHFYGU APOLYON	60
CRISTION YN RHODDI DIOLCHGARWCH AM FUDDUGOLIAETH	62
DYFFRYN CYSGOD ANGEU	63
CRISTION YN MYNED YR AIL WAITH I LYN CYSGOD ANGEU	66
Y CAWR PAB	67
FFYDDLON YN CYNORTHWYO CRISTION I GODI	68
MEDDAL YN CAEL EI WATWAR OBLEGID EI WRTHGILIAD	70
FFYDDLON A THRYTHYLL	71
FFYDDLON YN GWADU, AC YN CAEL EI WADU GAN, EI GERAINT	73
SIARADUS YN Y DAFARN	78
SIARADUS GARTREF	79
FFAIR GWAGEDD	86
Y PERERINION YN Y CARCHAR	88
CRISTION A FFYDDLON YN CAEL EU HARWAIN MEWN CADWYNAU I FYNU	
AC I WAERED AR HYD Y FFAIR	89
FFYDDLON YN GWNEUTHUR EI AMDDIFFYNIAD	90
ARGLWYDD CAS-DDA	92
Y RHEITHWYR YN CYTUNO AR EU RHEITHFARN	94
CRISTION A GOBEITHIOL YN MYNED I GYFAMMOD BRAWDOL A'U GILYDD	96
MERCH ARGLWYDDES RHAGRITHIOL	97

RHESTR O'R DARLUNIAU.

	TUDAL.
GAU-DDYBENION A'I GYFEILLION	99
CRISTION YN ATEB GAU-DDYBENION A'I GYFEILLION	102
GWRAIG LOT	105
Y PERERINION YN GORPHWYS AR LAN AFON Y BYWYD	106
CRISTION A GOBEITHIOL WRTH Y GAMFA OEDD YN ARWAIN I WEHRGLODD	
Y GAU-LWYBR	107
Y PERERINION YN CAEL EU DAL YN CYSGU GAN Y CAWR ANOBAITH	109
Y CAWR ANOBAITH WEDI CURO Y PERERINION YN EU GADAEL DAN BWYS	
EU TRALLOD	110
CRISTION A GOBEITHIOL YN DIANC O'R CARCHARDY	114
Y BUGELIAID YN CROESAWU Y PERERINION AR Y MNYDDOEDD HYFRYD	115
Y RHAI A DDALIWYD GAN Y CAWR ANOBAITH YN RHODIO YN MHLITH	
Y BEDDAU	116
ANWYBODAETH	119
YCHYDIG FFYDD YN CAEL EI YSBEILIO	121
GOFID YCHYDIG FFYDD OBLEGID EI GOLLED	125
ATHEIST	126
GOBEITHIOL YN CAEL EI DDAL GAN EI BECHODAU	131
FFYDDLON YN ADDYSGU GOBEITHIOL	134
Y PERERINION YN NGOLWG Y DDINAS SANCTAIDD	144
Y PERERINION YN CROESI AFON ANGEU	147
Y PERERINION YN ESGYN Y BRYN GYDA Y LLU NEFOL	149
ANWYBODAETH YN CAEL EI FWRW I UFFERN	151

TAITH Y PERERIN—RHAN II.

POBLOGRWYDD Y RHAN GYNTAF O DAITH Y PERERIN	163
CRISTIANA YN EDIFARHAU	166
BREUDDWYD CRISTIANA	168
CRISTIANA YN*GWAHODD BI PHLANT I GYCHWYN AR BERERINDOD	170
MRS. OFNUS A THRUGAREDD YN CANFOD CRISTIANA YN YMBAROTOI	171
MRS. OFNUS A'I CHYMYDOGESAU	173
TRUGAREDD YN DYMUNO MYNED GYDA CRISTIANA	175
TRUGAREDD WEDI EI GADAEL Y TU ALLAN I'R PORTH	178
Y BECHGYN YN BWYTA FFRWYTH Y GELYN	182
Y DYN A'I GRIBYN	186
MR. DEWR-GALON	193
BRYN ANHAWSDRA	199
MARWOLAETH Y CAWR CUCHIOG	203

RHESTR O'R DARLUNIAU.

	TUDAL
Y PERERINION YN DEISYF AR DEWR-GALON I AROS GYDA HWYNT . . .	204
BREUDDWYD TRUGAREDD	206
MR. GWISGI	210
DOCTOR MEDRUS	212
Y BUGEIL-LANC	219
Y PERERINION YN CYFODI COLOFN	225
HEN ONEST	228
MR. OFNUS WRTH Y PORTH	230
GAIUS YN CYMHELL PRIODAS	237
HEN ONEST YN DATGAN EI DDAMMEG	240
IAGO YN DARLLEN Y BEIBL YN NHY GAIUS	242
Y PERERINION YN DWYN PEN Y CAWR LLADD-DAIONI I'R LLETY . . .	243
GWAN-GALON YN CROESAWU PAROD-I-GLOFFI	247
TRUGAREDD YN DILLADU'R TLAWD	251
TRUGAREDD WRTH Y GAU-LWYBR I UFFERN	258
ENCILIWR YN DIYSTYRU CYNGOR DA	261
GLEW-DROS-Y-GWIR	262
BHIENI GLEW-DROS-Y-GWIR YN YMGAIS I'W DDARBWYLLO RHAG MYNED	
AR BERERINDOD	265
SEFYLL-YN-DDIYSGOG A MRS. TWYLL	271
Y PLANT A'R BLODAU	278
CRISTIANA YN BENDITHIO EI PHLANT	274
CRISTIANA YN MYNED TRWY AFON ANGEU	276

TAITH Y PERERIN

O'R BYD HWN

I'R HWN SYDD AR DDYFOD,

DAN GYFFELYBIAETH BREUDDWYD.

Y Rhian Gyntaf.

LLE GENEDIGAETH BUNYAN.

COFIANT JOHN BUNYAN.

I.

EI ENEDIGAETH, LLYGREDIGAETH EI IEUENCTYD, A'I BRIODAS.

Y MAE buchedd tywysog y damhegwyr mewn amryw ystyriaethau yn un na cheir cymhar iddo yn hanes y ddynoliaeth. Cafodd ei ddyrchafu trwy addysg ddwyfol o'r cyflwr iselaf mewn cymdeithas, a'i gymwysu i fod yn weinidog enwog i Iesu Grist, ac yn wron Cristionogol, yr hwn a ddangosai yr oruchafiaeth hōno ar bechod ac angau sydd yn agor pyrth y bywyd, ac yn dwyn dyn i fwynhad o ddedwyddwch, perffaith yn ei natur a thragywyddol ei barhad. Wedi ei eni yn y tylodi dyfnaf, a'i adael i redeg yn wyllt i'r eithafion mwyaf mewn annuwioldeb, yn flaenor mewn drygioni, ac yn felldith i gymdeithas, attaliwyd ef gan bigiadau yn ei gydwybod nad allai ymryddhau oddiwrthynt. Yn ofer y ceisiai fygu ei argyhoeddiadau, modd y gallai ruthro yn ulaen i golledigaeth, yr oedd llaw Duw arno yn ffrwyno ei dueddiadau gwyllt, ac yn cyfnewid y cablwr tylawd i fod yn gyhoeddydd grymus o iachawdwriaeth yn haeddiant y Gwaredwr. Y mae ei holl yrfa yn cael ei bortreidiu yn brydferth gan y Salmydd—"Er gorwedd o honoch yn mysg y crochanau," wedi eich trylywio gan y mwg a'r parddu, "byddwch fel esgyll colommen wedi ei gwisgo ag arian, a'i hadenydd ag aur melyn"—adenydd goleu a phrydferth y golommen ddwyreiniol sydd yn dysglaerio yn gylchynol megys âg arian llathraidd, ac aur caboledig.

Yr oedd yr ail ganrif ar bymtheg yn gyfnod hynod a phwysig yn hanes yr Eglwys. Yr oedd pob ymdrech wedi ei wneyd i wrth-weithio effeithiau y Diwygiad Protestanaidd. Gwnaethpwyd

campau Sabbothol a chwareuyddiaethau eraill yn bethau gorchymynedig. Yn nghanol yr ymrysonfa rhwng cyfeillion Cristiongaeth ac anffyddiaeth y ganwyd Bunyan, yn 1628, ac hynodwyd dydd ei enedigaeth gan fuddygoliaeth enwog ar drais ac anffyddiaeth, trwy fod ysgrif yr Iawnderau (*The Bill of Rights*) wedi pasio arno. Swm y weithred hono ydoedd, nad oedd neb i gael ei drethu ond trwy gydsyniad y Senedd, na neb i gael ei ddal, ei garcharu, na'i ddienyddio, ond yn ol trefn rheolaidd y gyfraith. Gwnaed pob ymdrech gan y llys i ad-enill eu gallu tra-awdurdodol a gormesol, ac i gyrhaeddyd yr amcan hwn cyflawnodd greulonderau a'i gwnaeth yn fwy adgas nac érioed yn ngolwg y bobl. Am wrthsefyll yr ymgais hwn cafodd gwŷr llên a gwŷr lleyg, o'r hynodrwydd mwyaf am eu dysgeidiaeth a'u duwioldeb, gneifio eu clustiau a holli eu trwynau, nodi eu hwynebau a haiarn poeth, a'u fflangellu yn gyhoeddus ar eu cyrff noethion nes yr oedd y cnawd yn cael ei rwygo ymaith a phob gwialennod, ac yn y diwedd eu carcharu mewn dull mor greulawn, fel, erbyn eu rhyddhau, yr oeddynt yn analluog i weled, i glywed, ac i gerdded. Dilynywyd y creulonderau hyn gan ryfel cartrefol, yr hwn a lanwodd y wlad ag anfoesoldeb a haloged-igneth.

I wrthsefyll y ffrydlif ddrygionus hon, gwelodd Duw yn dda godi byddin o Gristionogion hyglod, dynion o fuchedd difrycheulyd, a chymeriad grymus a phenderfynol. Yr oedd dau o'r rhai hyn yn meddu athrylith creadigol digyffelyb, un o honynt yn weriniaethwr penderfynol, yr hwn, trwy ei bryddest aruchel, *Coll Gwynfa*, a addurnodd lenyddiaeth ei wlad; a'r llall yn freninwr llawn mor benderfynol, *Taith Pererin*, yr hwn sydd wedi profi yn fendith bwysig, nid yn unig i'r genedl hon, ond hefyd i'r holl fyd.

Ganwyd Bunyan yn mhentref Elstow, oddeutu milldir o dref Bedford, mewn bwthyn isel a thylawd. Gwnaed llawer cais i ddarlunio golygfeydd ei fywyd hynod. Clerigwyr a gweinidogion ymneillduol, lleygwyr a brenin-feirdd, ac hyd yn nod pabyddion a gyd-unasant i ddwyn tystiolaeth i duedd santaidd ei ysgrifeniadau. Cytuna pawb fod ei ddychweliad—ei fedydd ysbrydol—wedi rhoddi argraff santaidd ar ei holl weithredoedd.

Rhydd Bunyan yr hanes a ganlyn am ei achau:—"Disgynais o deulu isel a digyfrif; yr oedd tŷ fy nhad o'r radd a ystyrir yn fwyaf gwael a dirmygus yn mhllith teuluoedd y wlad;" yr oedd ef yn ddiâu yn eurych (*tinker*) gwibiog, ac fel y tybia rhai yn un o'r bedlemiaid (*gipsies*). Meddai wrth ei ddarlennydd yn un man, "Ydwyf, yr eiddot, os nad oes arnat gywilydd fy arddel oblegyd fy haniad isel a diystyrydd." Cywilydd o honot oblegyd dy dylodi, tydi gyfaill ein pererindod, yna byddai yn rhaid i ni gywilyddio o'r bugail bach tylawd hwnw a adnabyddir trwy y byd fel y y Salmydd breninol a pher-lesmeiriol; mwy fyth, byddai yn rhaid i ni gywilyddio o Fab dirmygedig y saer tylawd, yr hwn nad ydoedd yn neb llai na Duw wedi ymddangos yn y cnawd. Dywed Bunyan ei hun yn rhywle, "Y mae gan y Cristion tylawd rhyw beth i'w ateb i'r rhai a ddiystyrant ei darddiad isel. Gwir, gall hwnw ddyweyd, Fe'm cymerwyd o'r domen, ond yr wyf yn ofni Duw—dyma yr urddas uwchaf—y mae ganddo yr anrhydedd, y bywyd, a'r gogoniant sydd yn parhau." Darlunia ei dad fel dyn gonest, tylawd, a llafurus, yr hwn, fel Adda, wedi ei droi o Baradwys, oedd ganddo yr holl fyd o'i flaen i enill ei damaid: "Yr oedd," meddai, "yn ddyn diwyd a gofalus i gynal ei deulu." Anfonodd ei fab pan yn ieuanc am ychydig amser i'r ysgol i ddysgu darllen, ond yn fuan iawn, trwy ddylanwad cyfeillion drwg, anghofiodd yr oll a ddysgodd. Meddai Bunyan ei hun, "Yr wyf yn cyfaddef, er fy nghywilydd, i mi yn fuan gollu yr ychydig a ddysgais, a hyny bron yn gwbl. Mewn perthynas i'm bywyd naturiol, am yr amser yr oeddwn heb Dduw yn y byd, yr oeddwn yn rhodio yn ol helynt y byd hwn, ac yn ol yr ysbryd sydd yn awr yn gweithio yn mhllant anufydd-dod. Fy hyfrydweh oedd cael fy nal gan y diafol wrth ei cwylylys; wedi fy llenwi a phob anghyfiawnder, fel o'm mabyd nad oedd ond ychydig a ellid ei

cymharu â mi am regu, dyweyd eelwydd, a chablu enw Duw." Ymddengys, modd bynag, mai hyn oedd eithaf ei ddrygioni boreuol, ac nad oedd efe na meddwyn na phuteiniwr. Mewn atebiad i'w gyhuddwyr, y mae wedi tystiolaethu yn y modd mwyaf difrifol, "nad oedd un ddynes, yn un o'r ddau fyd, a allasai dystiolaethu yn ei erbyn." "Cefais fy ngadw yn y modd hwn," medd efe, "nid oherwydd un daioni oedd ynof fi yn fwy nag eraill, ond oblegyd i Dduw drugarhau wrthyf a'm cadw." Amlwg yw, er i'w gydwibod fyned i gysgu, na chaledwyd erioed mo honi, canys tra yr oedd yn medru ymhyfrydu yn niffeithlder ei gymdeithion, eto yr oedd canfod "proffeswyr crefydd" yn cyflawni pethau anwedus, yn peri yw enaid arswydo. Unwaith, pan yn uchder ei oferedd, wrth glywed un a gyfrifid yn ŵr crefyddol yn tyngu, gadawodd y fath argraff ar ei feddwl ag i beri cur yn ei ben.

Yr oedd ei gydwibod yn cael ei hanesmwytho yn aml, yr oedd tinciad eadwynau Satan yn y rhai yr oedd yn cael ei brysuro tua dinystr, ar adegau, bron a'i wallgofi. "Yr oedd yr Arglwydd, hyd yn nod yn fy mebyd, yn fy mrawychu â breuddwydion ofnadwy, a'm dychrynu â gweledigaethau arswydus. Pan ymadawodd y breuddwydion poenus hyn â mi, yna gollyngais y ffrwyn i'm chwantau, ac ymhyfrydais mewn pob trosedd yn erbyn Duw. Yr oeddwn yn flaenor ar fy holl gyfoedion ieuaine mewn pob math o ddrygioni ac annuwioldeb."

Yn nghanol y llygredigaethau eithafol hyn, dechreuodd yr Ysbryd Santaidd waith achubol ar ei enaid—gwaith neillduol, difrifol, ie, gwaith ofnadwy—i gymwysu y llencyn halogedig hwn i fuchedd santaidd—i ddal cymundeb â'r nefoedd—i ddefnyddioldeb rhyfeddol fel gweimidog yr efengyl—i ddyoddef yn amyneddgar erledigaethau poenus o achos cyfiawnder—i ysgrifenu llyfrau sydd yn debyg o fod yn fendith i Eglwys Dduw yn mhob oes—i groesi yr afon ddu nad oes yr un bont drosti—ac i lewyrchu yn ddysglaer a goneddus yn ffurfafen y nefoedd. O, ryfedd ras!

Gyda chorff cryf, yr oedd Bunyan yn meddu hefyd ar wrolder mawr, yr hyn a'i harweiniai i fynych beryglon. "Dilynodd Duw fi," meddai, "â barnau yn gymysg â thrugaredd. Unwaith syrthiais i gilfach o'r môr, ac yn brin y diengais rhag bodd. Bryd arall syrthiais o gwch, i afon Bedford, ond trugaredd eilwaith a'm cadwodd yn fyw. Trachefn, pan mewn cae unwaith efo cydymaith, croeswyd y ffordd gan wiber, a chan fod fflon yn fy llaw, tarewais hi ar ei chefn, ac wedi ei syfrdanu, tynais allan ei cholyn a'm bysedd, yr hyn, oni buasai i Dduw drugarhau wrthyf, a allasai ro'i terfyn ar fy mywyd." Unwaith syrthiodd i bydew dwfn, pan yn teithio yn y tywyllweh, ond diangodd, heb dderbyn dim niwed. Ychwanega Bunyan,—“Yr oedd yma farn a thrugaredd, ond ni ddarfus i'r naill na'r llall ddefro fy enaid at gyfiawnder, am hyny parhais i bechu, ac aethum yn fwy-fwy gwrthryfelgar yn erbyn Duw, a diolal yn nghylch fy iachawdwriaeth fy hun.” Yn ystod yr amser yma, arferai fynychu eglwys Elstow, yr hon oedd yn hen adeilad parchus, a'r gloch fyddai yn ei wysio i'r gwasanaeth yn y boreu, fyddai yn y prydawn drachefn yn galw yr ieuentyd at eu chwareuyddiaethau. Ar un o'r achlysuron hyn, cymerodd amgylchiad hynod le. Yr oedd y bregeth yn y boreu, yn erbyn tori y Sabboth, argyhoeddwyd ef gan ei gydwibod, ac aeth yn druenus iawn. Ond nid oedd hwn onid cyffroad diflanedig, oblegyd tra yr oedd yn bwyta ei giniaw, diffoddodd y tân, fel y mae mewn llawer cydwibod, y mae lle i ofni, o dan bwys ciniaw y Sabboth. Ysgydwai y bregeth o'i feddwl, yn debyg fel yr ysgydwai ef y dwfr oddiwrtho, ar ol bod yn yr afon, a physurau yn awchus at gampau y prydawn. Ond, yn awr, pan yn nghanol chwareu camp a elwid y *gath*, dygwyd goruchwyliaeth ryfedd yn mlaen ar ei feddwl. Gyda chyflymrwydd y fellten saethodd y geiriau hyn i'w enaid,—“A adewi di dy bechodau, a myned i'r nefoedd, neu a gedwi di dy bechodau, a myned i uffern?” Brawychwyd ef yn ddirfawr gan hyn, ac edrychai tua'r nefoedd, oddi yno ymddangosai iddo fel po buasai yr Arglwydd Iesu yn edrych i

lawr arno mewn digllonedd mawr oblegyd ei bechodau, y rhai oedd ar y pryd yn ymrithio yn dyrfaoedd o flaen ei feddwl; casglodd oddiwrth hyn nad oedd dim maddeuant iddo, ac oddiar y casgliad byrbwyll a rhyfygus hwn penderfynodd ruthro yn mlaen yn ei yrfa, a thynu cymaint o ddifyrwrch ag a allai oddiwrth ei bechodau, o hyn hyd ddydd y prawf, gan fod y nefoedd wedi ei cholli eisioes, ac nad oedd wiw iddo feddwl am yr hapusrwydd sydd yno. Cymerodd hyn i gyd le, tra yr oedd yn y weithred o godi ei humog i daro y gath, ac heb i neb o'i gyndeithion sylwi fod dim neillduol wedi cymeryd lle ynddo, yr hyn a ddengys y cyflymdra gyda pha un yr oedd drychfeddyliau yn rhedeg trwy ei feddwl. Yn ngrym y penderfyniad rhyfygus hwn, a'i galon wedi ymgaledu mewn anobaith, aeth yn mlaen gyda ei chwareu fel o'r blaen.

OWRAIG BUNYAN YN EI ANNOG I DDARLLEN EI LYFRAU.

Nid rhyfedd bod y cyfryw adyn diras wedi myned i'r fyddin. Yr oedd ei wroldeb rhyfygus a'i fuchedd anfeesol, yn ei gyfaddasu yn hynod at ogoniant milwrol, trais-ladrad ac anrhaith. Ymladdodd yn nghymeriad *Leicester*. Ar yr achlysur hwn, dewiswyd ef gydag eraill, i wneyd rhuthr-ymosodiad, ond un o'i gydfilwyr a ddeisyfodd gael cymeryd ei le, â'r hyn y cydsyniodd Bunyan, a thra yr oedd y dyn hwn yn sefyll ar y wylidwriaeth, lladdwyd ef gan ergyd o wn a saethwyd oddiar y mur. Ond ychydig a effeithiodd hyn arno, yr oedd ei sefyllfa yn y fyddin, lle yr oedd anwiredd yn amlhau, wedi ei wneyd yn galetach nag o'r blaen. Yn fuan iawn,

COFIANT JOHN BUNYAN.

fe ddialwyd y difrod arswydus a wnaed gan y fyddin freninol o dan lygaid Charles yn *Leicester*. Cymerodd brwydr *Naseby* le yn mhen ychydig ddyddiau, pryd y drylliwyd y breninwyr yn ddarnau, ac wedi y dydd hwnw, amddiffyniad gwanaidd a wnaeth y brenin, a buan y colodd ei goron a'i fywyd.

Dychwelodd Bunyan at ei alwedigaeth, wedi ei waethygu gan ei fywyd milwrol ; ac yn y sefyllfa druanaid hon, ond o dan arweiniad Duw, (yr hyn beth na cheisiasai erioed,) aeth i'r 'stâd briodasol gyda menyw rinweddol, ond pur dylawd, yr hon a gafodd ei bendithio â thad duwiol. Dywed—"Daeth y wraig hon a minau at ein gilydd cyn dyloted a'r tylotaf, heb fod genym gymaint o ddodrefn tŷ â dysgl a llwy, rhyngom ein dau." Yr oedd gan ei wraig, modd bynag, ddau lyfr—*Llyfr y dyn Dysyml i'r Nefoedd*, ac *Ymarferiad o Dduwioldeb*, a hi a'i denodd i wneyd ymdrech i'w darllen, a thrwy ymroddiad, cafodd ail-afael yn y gelfyddyd hño, oedd bron wedi ei hannghofio ganddo. Bu serchawgrwydd mwynaid ei wraig, yn fendith fawr i Bunyan ; tynerwyd ei galon afrywiog, ac ail-deimlodd fraw yn ei feddiannu, yn nghylch iachawdwriaeth ei enaid.

BUNYAN YN TEMLLO BRAW YN ACHOS IACHAWDWRIAETH EI ENAID.

II.

YR YMRYSONFA O FEWN, NEU YR ENEDIGAETH O NEWYDD.

Yr oedd yn sefyll un diwrnod gerllaw ffenestr tŷ yn bytheirio cabledau arswydus, wedi ymgynnddeiriogi mewn nwydau drwg, pan y daeth y wraig allan yr hon oedd eu hunan, medd Bunyan, yn "druanes anllad ac annuwiol," ac a ardstiodd ei fod "yn tyngu a rhegu mewn modd mor ofnadwy fel yr oedd yn crynu wrth ei glywed, a'i fod y tyngwr annuwiolaf a glywodd erioed, a bod y fath un yn ddigon i andwyo holl ieuencyd y dref." Y mae yn rhaid bod rhyw wallgofrwydd o ddibrisod a rhyfyg yn ei lŵon i dynu arno y fath gerydd oddiwrth y fath un. Tarawyd ef ar unwaith gan argyhoeddiad a chywilydd dwfn. Safodd yn syn, gwyrodd ei ben, a deisyfodd a'i holl galon gael bod unwaith eto yn blentyn bach, fel y gallai ei dad ddysgu iddo siarad heb yr arferiad ddrwg yma o regu, canys teimlai fod yr arferiad bellach wedi ymwreiddio yn y fath fodd fel mae ofer fyddai iddo geisio ymwrthod ag ef. Fel hyn effeithiodd yr ergyd annisgwyladwy hwn oddiwrth un o gaethion Satan i glwyfo y gydwybod oedd wedi gwrthsefyll holl gynhygion trugaredd, profodd y geiriau yn had da, er eu hau mewn modd mor ddiethrol, a'i ffrwyth yn y gŵr ieuanc direidus oedd edifeirwech chwerw. Fel hyn y darlunia ei gymeriad y pryd hwn, ac effaith ei argyhoeddiadau boreuol ar ei gymdeithion mewn drygion.

"Yr oeddw i yn un o'r *pech-epilwyr* mawrion, trwy fy mod yn llygru holl ieuencyd y dref lle'm ganwyd, un felly y cyfrifid fi gan fy nghymydogion, a'm hymarferiad a brofai gywirdeb eu syniad. Cymerodd Crist fi yn gyntaf, yna yr haint a liniarodd. Pan y gwnai Duw i mi ochain, hwy a wrandawent ac a ofynent, "Beth yw y mater ar John? Pan awn i ymofyn am fara'r bywyd, rhai a'm canlynent, ac eraill a ddwys-fyfyrient."

Bellach ymroddai i ddyfal gyflawni defodau allanol crefydd, teimlai y parchusrwydd mwyaf at bob beth cysylltiedig a gwasanaeth y llàn, yn enwedig y person a'r clochydd. Yr oedd ei goelgrefydd y pryd yma mor fawr, fel pa bryd bynag y cyfarfyddai âg offeiriad, serch i hwnw fod yn ddyn bydol ei galon ac atlan ei fywyd a'i ymarweddiad, plygai ei ysbryd ger ei fron, parchai ef, glynai ei enaid wrtho, fel y gallasai orwedd i lawr wrth draed y cyfryw a chael ei sathru ganddo; mor llwyr yr oedd ei enw, ei wisg, a'i waith yn ei feddwi a'i swyno ef!

Y mae yn debyg i'r dygwyddiad difrifol a ganlyn ei yru ymaith oddiwrth y chwareuyddiaethau Sabbothol. Pan oedd clychau yr eglwys yn canu ar un achlysur i alw y plwyfolion yn nghyd i chwareu camp ar y bêl droed, tarawyd y clochdŷ a mellten, a lladdwyd y ddau ddyn oedd yn canu y clychau. Bu yn myned wedi yr amgylehiad hwn rai gweithiau i sefyll wrth ddrws y gloch-loft fel edrychydd, ond yn fuan ysgôdd y campau Sabbothol yn hollol. Yn yr ymddifadrwydd o fywyd ysbrydol, dechreuodd ymfalchio yn ei hunan-gyfiawnder, ac, i ddefnyddio ei eiriau cartrefol ei hun, yr oedd "yn porthi Duw a phenydau, a gweddiau, ac addewidion, ac addunedau, a lliaws o gyffelyb ddysglau danteithiol, gan dybied ei fod yn rhoddi cystal gwasanaeth iddo ag un dyn yn Lloegr, pryd nad oedd mewn gwirionedd ond wedi cael hyd i lwybr tipyn glanach i uffern na'r cyffredin o'i gymydogion."

Yr oedd Bunyan erbyn hyn wedi dyfod yn siaradwr mawr am grefydd, er yn ymddifad o'i gallu o'i mown, ond diosgwyd ef o'i hunan-gyfiawnder, a hyny yn y modd mwyaf syml ac effeithiol. Wrth ddilyn ei alwedigaeth yn Bedford, dygwyddodd glywed ymddyddan rhwng ychydig o hen wragedd tylodion oedd yn eistedd allan yn yr haul, yr hyn a'i tristaodd ac a'i dychrynodd yn ddirfawr. "Clywais," meddai, "ond ni ddeallais, yr oeddynt yn llefaru am enedigaeth newydd, am

waith Duw ar eu calonau, a'r dull yr argyhoeddwyd hwynt o'i cyflwr truenus wrth natur ; llefarent am y modd yr ymwelodd Duw a'u heneidiau, a'i gariad yn yr Arglwydd Iesu. Ymddyddant hefyd am ddrwg eu calonau, a'u hanncrediniaeth, gan gondemnio a ffeiddio eu cyfiawnder eu hunain fel yn annigonol i wneuthur iddynt ddim lleshad. A thybiwn eu bod yn llefaru megys pe byddai llawenydd yn eu gorfodi i wneud ; llefarent gyda'r fath hyfrydwch am eiriau yr Ysgrythyr, ac ymddangosai y fath raslonrwydd yn yr oll a ddywedent, fel yr ymddangosent i mi fel rhai wedi dod o hyd i fyd newydd, megys pe baent yn bobl yn preswyllo eu hunain, ac heb eu cyfrif gyda'u cymydogion. Arhosodd eu hymddyddanion gyda mi, a glynodd fy nghalon wrthynt hwythau, oblegyd yr oedd eu geiriau wedi effeithio yn ddwys arnaf, a hyny yn un peth, am mae trwyddynt hwy yr argyhoeddwyd fi, fy mod yn ymddifad o wir nodau dyn gwir dduwiol, a hefyd am mai trwyddynt hwy yr argyhoeddwyd fi o gyflwr dedwydd a gwynfydedig y sawl oedd yn gyfryw."

BUNYAN YN GWRANDO AR DAIR O WRAGEDD YN YMDYDDAN AM BETHAU YSBRYDOL.

Deffrowyd ei feddwl yn drwyadl gyda golwg ar werth anfeidrol ei enaid, a'r canlyniad anrheithadwy o'i golli. Yr oedd adgofio ei anfoesoldeb blaenorol yn ei wasgu weithiau i deimlo holl ddychrynfeydd anobaith. Yr oedd yn ymdrech am iachawdwriaeth yn debyg i ddyddyn wrth foddi yn ymdrech am ei fywyd—"dyfnder a eilw ar ddyfnder—dy holl ddonau a aethant drosod fi." Rhuai y corwynt o'i gwmpas. Treuliodd llawer noswaith ddu o dan ymrysoniadau llymdost ei feddwl. Er hyny yr oedd yn dal ei ffordd, yr oedd Diddanydd anweledig ac anadnabyddus yn ei gadw rhag llwyr anobeithio. Teimlai ei anallu i wneud iawn am ei bechodau, ond nid oedd yn

ddigon gostyngedig i ymddiried yn syml ac yn gwbl ar aberth ac haeddiant Iesu Grist. Yn ystod yr holl amser hwn yr oedd yn efrdydd dyfal ar yr Ysgrythyrau. Bu unwaith am flwyddyn gyfan yn chwilio ei Feibl am adnod oedd wedi taro ei feddwl, ac yn niwedd yr ymchwil mawr, yn yr Apocrypha y cafwyd hi. Ond er gwneud y darganfyddiad hwn nid oedd yn teimlo dim tristwch oblegyd yr oedd yn ystod ei ymchwiliad wedi dod o hyd i amryw adnodau yn y Beibl oedd o'r un ystyr.

Yn mhen misoedd ar ol i'r argyhoeddiadau uchod ddechreu yn meddwl Bunyan, ymwrodd i wneud ei gyflwr yn hysbys i'r bobl dylodion yr oedd eu hymddyddanion wedi eu hachosi. Pan wnaeth hyn, cyflwynasant ef ar unwaith i'w bugail ysbrydol, Mr. Gifford, gweinidog y Bedyddwyr yn y lle, ac ynddo ef cafodd Bunyan un o gyffelyb ysbryd. Oblegyd yr oedd yntau hefyd wedi bod yn y fyddin freninol, ac wedi cael gwaredigaeth fawr am ei fywyd; yr oedd hefyd wedi bod yn ofer-ddyn, ac wedi cael trugaredd. Derbyniwyd Bunyan ganddo ef a'i bobl ar ol ymchwiliad priodol, i gymundeb eglwysig, pan yr oedd ef oddeutu pump ar hugain oed.

Ond yr oedd blinderau ei ysbryd clwyfedig yn parhau i lynu wrtho. Mynai ei feddwl ymofyn-gar ei foddloni yn nghylch gwirioneddau mwyaf dyrus y Datguddiad Dwyfol. Yr oedd meddwl am ddydd gras, a'r ofn ei fod wedi myned heibio iddo fe, yn achosi poen mawr iddo. Ond symudwyd hyn trwy yr ysgrythyr hõno, "Cymellwch hwynt i ddyfod i mewn." Gwelai yma fod lle yn mynwes yr Iesu i'w enaid cystuddiol ef. Wedi hyn bu yn bryderus rhag na chafodd ei alw a galwedigaeth effeithiol. "Pe cawsid yr alwad hõno am arian," meddai, "pe buasai yr holl fyd genyf, cawsai fyned fil o weithiau trosodd. Ni fynwn gollu un addewid, neu iddi gael eu tharo o'r Beibl, pe cawn am hyny gymaint o aur ag a gyrhaeddai o Gaerefrog i Lundain, wedi ei benturu hyd y nefoedd." Fel hyn y gwelai dylodi cyfoeth! Mewn cymhariaeth i iachawdwriaeth ei enaid, nid oedd anrhydedd ond trychiolaeth ddiwerth, nac aur ond llwch dysglaer. Etholedigaeth a gwrthodigaeth, parhad y saint mewn gras, ac uwchlaw y cyfan, ysbrydoliaeth yr Ysgrythyrau, oeddynt destynau ymofyniad difrifol. Ymosodwyd arno gan dymestl o feddyliau cableddus—"amheuan yn nghylch y bod o Dduw, ac awdurdod yr Ysgrythyrau Santaidd." Dyma'r frwydr ag Apolygon—dyma lle y colodd ei gleddyf am foment, heb yr hwn yr oedd yn ngallu y gelyn. Ond y mae ymchwiliad gweddigar yn chwalu ei holl amheuan, y mae yn ail-feddiannu ei arf, ac y mae y gelyn yn diane ymaith.

Yn fuan ar ol y cyffroadau meddyliol hyn, tarawyd ef ag afiechyd trwm, tebyg i'r darfodedigaeth, ac y mae yn myned i "Ddyffryn Cysgod Angau." Y pryd hyn yr oedd golwg fywiog ar boenau anrheithadwy y colledigion yn dychrynu un oedd yn teimlo ei hunan yn haeddi digofaint lliidiog Duw. "Y mae y diafol yn ddiau yn brysur iawn pan y bydd yr enaid mewn tywyllwch. Y mae yn saethu ei bicellau tanllyd atom yn rhyfeddol, pan yr amgylchynir ni gan ddychrynfeydd noson dywyll. Y mae yn chwistrellu mil o feddyliau annglhenfilaid ac atgas am Dduw, gyda malais prysur a disymwth, nes peri iddynt ymddangos braidd fel ysgogiadau ein meddyliau ein hunain, yr hyn sydd yn ein blino a'n poeni yn ddirfawr."

Yr hyn a barai i'r saethau hyn fod yn fwy treiddgar a thrallodus oedd, fod Satan gyda chyfrwysder mawr yn eu blaen-dipio a darnau o'r Ysgrythyr—"dim lle i edifeirwch," "ei wrthod ef," "ni faddeuir iddo"—a geiriau eraill, y rhai, trwy gywreinerwydd maleisus yr un drwg, a osodwyd yn bwynt awchus a miniog ar ei bicellau.

Gweddai, yn awr, oedd ei unig gysur, a hyn a'i cynhaliodd ef yn yr ystorm. Fel hyn y darlunia ei deimladau:—"O'r dychymygion, yr ofnau, y dychrynfeydd tu hwnt i bob meddwl, a gynyrchir gan deimlad trwyadl o euogrwydd! Tybiwn fy mod yn gweled yr haul, sydd yn llewyrchu yn y nefoedd, megys yn gwarafun goleuo i mi, a bod ceryg yr heol, a'r llechi ar benau y

tai, megys yn plygu eu hunain yn fy erbyn." Er hyny, yr oedd yn gweddïo, hyd yn nod yn ei dywyllwch a'i drallod mwyaf. At bwy y gallai droi? Yr oedd ei gyflwr tu hwnt i allu dynion nac angelion i'w esmwythau. Ond cafodd noddfa yn Nuw, a chyffro ei feddwl a dawelodd. "Yma," i ddefnyddio geiriau Puritan enwog, "wedi cael ei orchuddio a'r trallod dyfnaf, a hyny am lawer o fisoedd pruddaidd, efe, yr hwn yw Arglwydd natur, a iachodd ei gorff, ac efe, yr hwn yw Tad y trugareddau, a gyhoeddodd ryddid i'r caethwas, ac a roes orphwysdra i'w enaid blinderog."

Yr allwedd a agorodd holl glöiau Castell Amheus, ac a roes ryddhad i'w ysbryd trwm-lwythog oedd Heb. ii. 14, 15—"Oblegyd hyny, gan fod y plant yn gyfranogion o gig a gwaed, yntau hefyd yr un modd a fu gyfranog o'r un pethau; fel trwy farwolaeth y dinystriai efe yr hwn oedd a nerth marwolaeth ganddo, hyny yw diafol; ac y gwaredai hwynt y rhai trwy ofn marwolaeth oeddynt dros eu holl fywyd dan gaethiwed." Yr oedd ei brofiad poenus yn peri fod addewidion y Beibl yn fwy cynefin, eglur, a gwerthfawr: "Pechodau mawrion a dynasant allan ras mawr;" a pho mwyaf brawychus a llyn oedd yr euogrwydd, mwyaf uchel a nerthol yr ymddangosai trugaredd Duw yn Nghrist. Tra y cadwodd Duw ef yn ysgol profedigaeth, yr oedd pob uchenaid, pob pangfa chwerw, a phob pelydryn o obaith wedi ei bwriadu i'w gymwyso i'w waith dyfodol fel pregethwr ac ysgrifenydd. Dywedai ei fugail am dano, "Y mae, trwy ras, wedi enill y tair gradd nefol hyn—sef undeb â Christ, enciniad yr Ysbryd, a phrofiad o demtasiynau Satan, y rhai sydd yn gwneyd mwy tuag at gymwyso dyn at y gwaith mawr o bregethu yr efengyl na'r holl ddysgeidiaeth a'r graddfeydd athrofaol y gellid eu cael."

Ei brofiad hynod, ei gydnabyddiaeth â'r Ysgrythyr, ei deimlad dwys o werth enaid, yn nghyd â'i rwyddineb ymadrodd, a dueddodd ei fugail â'r eglwys i'w gymell i ymgymeryd â gwaith y weinidogaeth. "Tarawodd a chywilyddiodd hyn fy ysbryd," meddai, "yn fawr iawn." Ond eu taerineb a drechodd ei annhueddrwydd, ac felly, "yn gyfrinachol, mewn gwendid mawr, amlygodd ei ddoniau iddynt," yna hwy a'i cymellasant i bregethu yn y pentrefi oddiamgylch i Bedford. Fel pregethwr, ymddenys ei fod yn astudio ei faterion yn ofalus cyn ei gosod o flaen ei wrandawyr, a'i fod wedi ysgrifenu nodiadau o'i holl bregethau.

Y BUGAIL A'I DDEFDAID.

III.

EI DDULL O BREGETHU.—EI DRADDODIAD I GARCHAR.

“WRTH bregethu y gair cymerwn ofal neillduol i egluro a datgan fod melldith Duw yn ol y ddeddf yn perthyn i, ac yn ymallyd yn, mhob dyn fel y mae yn dyfod i'r byd, oblegyd pechod. Cyflawnwn y rhan yma o'm gwasanaeth gyda llawer o deimlad, am fod dychrynfeydd ac euogrwydd fy mhechodau yn gorwedd yn drwm ar fy nghydwylbod i fy hun. Yr oeddwn yn pregethu yr hyn a deimlwn yn llym-dost—yr hyn yr oedd fy enaid tylawd yn ochain ac yn crynu yn ddirfawr tano. Yn wir, bu'm fel un yn cael ei anfon atynt oddiwrth y meirw; yr oeddwn yn myned mewn cadwyni i bregethu iddynt hwythau yn eu cadwyni, gan ddwyn yn fy nghydwylbod fy hun y tân hwnw y rhybuddiwn hwynt i'w ochelyd.”

Wedi bod yn pregethu am ddwy flynedd yn y profiad taullyd hwn, caniatodd Duw yn rasol iddo gael mwynhau profiad melus o flas maddeuant yn Nghrist, gyda llawer o dangnefedd a chysur yn ei ysbryd, ac o dan dylanwad y profiad newydd hwn, dygodd allan o'i drysordy ysbrydol bethau newydd, gan mae ei arfer ydoedd pregethu o Air Duw y peth hwnw yn arbenig y byddai ef ar y pryd yn ei weled ac yn ei deimlo. Yn awr yr oedd yn pregethu pethau gogoneddus gras a chyfiawnder Crist gyda'r un tanbeidrwydd a nerth ag yr oedd o'r blaen yn pregethu damnedigaeth a cholledigaeth pechadur;—yn awr gyda ehalon yn gorfoleddu mewn cariad, fel o'r blaen gyda chydwybod yn cael ei harteithio gan argyhoeddiadau. Cadwodd Duw ef am ddwy flynedd neu dair o dan yr oruchwyliaeth ddedwydd hon, nes yr oedd tŷn efengylaidd a nefol ar ei holl bregethau. Dywed ei hun ei fod yn teimlo weithiau wrth bregethu, yn enwedig pan y byddai yn trin yr athrawiaeth o fywyd trwy Grist heb weithredoedd, fel pe buasai angel Duw yn sefyll wrth ei gefn i'w galonogi, yr oedd y gwirionedd yn Nghrist yn dyfod i fewn i'w enaid gyda'r fath nerth a sierwydd nefol. Ni feiddiai un amser wneyd defnydd o brofiad dynion eraill, ond ymgadwai yn syml at yr hyn a ddysgai ei hunan oddiwrth Air ac Ysbryd Crist, fel y gallai ddywedyd yn ngeiriau Paul wrth y Galatiaid, “Yr ydwyf yn hysbysu i chwi, frodyr, am yr efengyl a bregethwyd genyf fi, nad yw hi ddynol. Canys nid gan ddyn y derbyniais i hi, nac y'm dysgwyd, eithr trwy ddatguddiad Iesu Grist.”

Er hyn oll, nid bob amser y mwynhai Bunyan ryddid mewn meddwl ac ymadrodd wrth bregethu. “Ond,” meddai ei hunan, “wedi i mi ddechreu llefaru gair Duw gyda llawer o eglurder, a sierwydd, a rhyddid ymadrodd, eto, weithiau, cyn diwedd y cyfleustra hwnw, cawn fy nallu a'm dieithrio i'r pethau y llefarwn am danynt, a theimlwn y fath attalfa mewn gair ac ymadrodd gerbron y bobl, fel y byddwn fel dyn heb wybod neu wedi anghofio pa beth yr oedd yn ei gylch, neu fel pe buasai fy mhen mewn *cowl* yr holl amser.

Yr amser yma ymwelwyd a Bunyan â phrofedigaeth lem, trwy fod ei wraig gyntaf wedi marw, gan ei adael yn waddw gyda phedwar o blant bychain. Ond rhyngodd bodd i'r Arglwydd roddi iddo gymares drachefu, yr hon a fu iddo ef yn wraig dda, ac yn fam dyner i'w blant, ac a ddangosodd hefyd ei bod yn meddu ar ysbryd gwrones.

Yr oedd dawn Bunyan, a'i benderfyniad di-ildio i amddiffyn y gwirionedd, yn ei wneud yn ddadleuydd galluog. Ei ddadleuaeth gyntaf oedd gyda'r Crynwyr. Un Burrough, dyn o gyffilyb sêl âg ef ei hun, oedd ei wrthwynebydd. Enllibiwyd ef gan Burrough, yr hwn a dybiodd ei fod yn bregethwr cyflogedig, ond fe'i trechwyd trwy ymosodiadau galluog Bunyan.

Bu adferiad Charles II. yn ddechreud cyfnod galarus i eglwys C^hris^t yn y wlad hon—*teyrnasiad brav* i'r saint ydoedd ei deyrnasiad. Os cyfarfyddai yr ymneillduwyr i addoli, yr oeddynt yn agored i gael eu hysbeilio o'u meddiannau, eu traddodi i garchar, ac hyd yn nod eu lladd. Yr oedd pregethwyr yn cael eu herlid yn y dull creulonaf. Yr oedd ymgais i adferu y meddwyn neu'r penrhydd yn drosedd, oddieithr y gwnelsid hyny yn unol a rheolau yr Eglwys Sefydledig. Cefnogid yr ynfytn pendefigaidd, y Duc o Buckingham, i wawdio crefydd trwy annerch haid o foneddigion a boneddigesau mewn araeth ddirmygus yr hon a alwai yn bregeth, tra yr oedd Bunyan yn cael ei dafu i garchar am annerch cynulleidfa fechan yn Samsel ar sylweddau difrifol y Gwirionedd Dwyfol. Y mae traddodiad yn dangos heddyw y llecyn lle y caethiwyd y gŵr tra duwiol a defnyddiol hwn.

BUNYAN YN YMADAEL A'I WRAIG A'I BLANT.

Adeiladwyd carchardy Bedford ar ben pont oedd yn croesi yr afon *Ouse*, a chan nad oedd y bont ond pedair troedfedd ar ddeg o léd, y mae yn rhaid fod y carchar yn un bychan iawn. Fel hyn y darlunia Howard, y dyngarwr, garchar Bedford :—“Y mae y dynion a'r merched drygionus yn cymdeithasu â'u gilydd, ac nid oes ond dwy gell gysgu rhwng y cyfan : yr un cyntedd sydd i'r dyledwyr a'r drwg-weithredwyr, ac nid oes yr un ystafell i geidwad y carchar. Y mae yn anmhosibl i ddychymyg sylweddoli trueni deg-a-deugain neu driugain o feibion a merched duwiol.

wedi eu cymeryd o le addoli, a'u caethiwo yn y fath gelloedd gyda'r drwg-weithredwyr gwaethaf, fel ag y bu pan oedd Bunyan yn garcharor yma. Priodol iawn y galwai y pererin druan y fan yn 'rhyw ffau.' Treiddiodd llygaid Howard i'r ffau yma, ac fe'i dymchwelwyd at ei sylfaeni. Wrth symud y llawr, cafwyd hyd i fodrwy aur gyda llythyrenau cyntaf enw Bunyan—J. B.—yn gorfiedig arni. Aeth y fodrwy hon i ddwyllaw curad *Elstow*, yn awr Deon Manchester; hwn sydd yn ei gwerthfawrogi yn fawr, ac y mae yn cael eu gwisgo ganddo fel cofeb o'r anghydfurfiwr hybarch.

Llusgwyd y gŵr santaidd, diniwed, a defnyddiol hwn o freichiau ei wraig serchog, yr hon a fu yn agos a chael ei hangeu trwy yr anesmwythder poenus a deimlai rhag y byddai iddo gael ei ladd. Ymddifadwyd ef o gyfeillach ei blant, ac o gymandeb a'r diadellau bychain o Gristionogion y byddai yn arfer gweinidogaethu iddynt, a thafliwyd ef i garchar, lle y cadwyd ef am uwchlaw deuddeng mlynedd yn mlodau ei fywyd. Yr ydys wedi tybio gyda llawer o reswm fod ei garchariad wedi ei guddio trwy ystod erledigaeth chwerw yr amser hwn, a thrwy hyny fod yn foddion i achub ei fywyd, ond nid yw hyn yn lleihau euogrydd ei erlidwyr yn y gradd lleiaf. "Diau cynddaredd dyn a'th folianna di, gweddill cynddaredd a waherddi." Yn y carchardy pruddaidd hwn cafodd seibiant, ac yn y FFAU hōno, gyda'i enaid yn llawn o dangnefedd ysbrydol, cafodd orphwysdra dawel, gan ddysgwyl wrth ewyllys ei Dad nefol.

Cymerwyd Bunyan i fynu yn mis Tachwedd, 1660, trwy *warrant* oddiwrth ynad o'r enw Wingate, pan yr oedd yn pregethu yn Samsel, gan fod yr ynad, fel y dywedai, "wedi penderfynu tōri gwddf y fath gyfarfodydd." Yr oedd y *warrant* yn datgan "Ei fod yn myned oddiamgylch i amryw gyfarfodydd yn y sir, er gwarth mawr ar lywodraeth Eglwys Loegr," &c. Darlunia Bunyan un o'r pleidiau oedd a llaw fawr yn ei garchariad, un Dr. Lindale, fel "hen elyn i'r gwirionedd," yr hwn pan glywodd fod yr eurych wedi ei ddal, a ddaeth i mewn gan ei watwar ef âg amryw o ymadroddion difenwol. Ond yr oedd Bunyan yn llawn ddigon o ŵr i'w gyfarfod, yn gystal mewn synwyr parod, â rheswm ysgrhythol. Gan gyfeirio at ei alwedigaeth, dywedodd Dr. Lindale, "fod yn gofus ganddo ddarllen am un Alexander, gof-copr, yr hwn a wnaeth ddrygau lawer i'r Apostolion;" atebodd Bunyan "iddo yntau ddarllen am yr offeiriaid a'r Phariseaid, y rhai a drochasant eu dwyllaw yn ngwaed ein Harglwydd Iesu Grist." "Iē," atebai Lindale, "ac yr wyt ti yn un o'r Ysgrifenyddion a'r Phariseaid hyny; canys yr wyt dan rith yn hir weddio, i lwyrfwyta tai gwragedd gweddwon." Ond derbyniodd yn ateb,—pe na buasai ef, (Dr. Lindale,) yn derbyn mwy wrth bregethu a gweddio nag yr oedd ef, Bunyan, yn ei dderbyn, na buasai mor gyfoethog ag oedd. Cafodd Bunyan rybudd o'r bwriad i'w ddal ef, a gallasai ddianc; ac ar ol ei ddwyn ger bron yr ynad, gallasai gael ei ryddhau ar yr ammod o heidio pregethu, a glynu wrth ei alwedigaeth. Ond nid oedd ei gydwytod yn caniatáu iddo wneuthur y fath ymrwymiad. Bwriwyd ef mewn canlyniad i garchar, ac wedi iddo fod yn gorwedd yno bedwar neu bum' niwrnod, rhai o'i gyfeillion a gynhygiasant fachniaeth dros ei ymddangosiad yn yr eisteddfod ddyfodol, ond gwrthododd yr ynad dderbyn y cais.

Yn mhen saith wythnos ar ol ei ddal, rhoddwyd ef ar brawf yn mrawdlys y sir, o flaen y barnwr Keeling. Y cyhuddiad a ddygwyl yn ei erbyn oedd fel y canlyn:—"Fod John Bunyan, gweithiwr o dref Bedford, mewn modd dieflig a dinystriol, wedi ymogelyd rhag dyfod i'r Eglwys i wrando gwasanaeth dwyfol, a'i fod yn gynhelydd cyffredin cyfarfodydd anghyfreithlon, er dirfawr derfysg a chythrwf i ddeiliaid ffyddlon y deyrnas hon, yn groes i gyfreithiau ein goruchaf Arglwydd Frenin," &c. Ar ol darllen y cyhuddiad, gwnaeth y barnwr amddiffyniad gwresog i'r "*Llyfr Gweddî Cyffredin*," gan hōni, "y gwyddai ei fod wedi bod mewn ymarferiad er amser yr Apostolion!" Hōnai Bunyan ar yr ochr arall fod yn rhaid i weddi fod yn arllwysiad y galon, ac

nid darlleniad o ffurf wedi ei pharotoi yn flaenorol. Cydnabyddai y barnwr o'r diwedd nad oedd yn gydnabyddus â'r Ysgrythyrau, ac a alwodd am amddiffyniad y carcharor yn wyneb y cyhuddiad. "Y pryd yma," meddai Bunyan, "y deallais gyntaf fy mod wedi fy nghuddo, a dywedais, hyn a gyfaddefaf—cawsom amryw o gyfarfodydd gyda ein gilydd i weddio Duw, ac i gynghori y naill y llall, a chawsom bresenoldeb melus a diddanus yr Arglwydd i'n cefnogi; bendigedig fyddo ei enw am hyny! Ni chyfaddefais fy hunan yn euog mewn un ystyr arall." Wedi cofrestru y bleideb o euog yn ei erbyn, ymosododd Keeling arno gyda ei ffyrnigrwydd arferol, gan ei alw yn Beelzebub, a hòni ei fod wedi ei feddiannu gan gythraul, yna meddai, "Gwrando dy ddedfryd, y mae'n rhaid myn'd a thi yn ol i garchar, lle y gorweddi am dri mis, ac yna, oni ymostyngi i fyned i'r eglwys i wrando'r gwasanaeth, a rhoi heibio dy bregethu, y mae yn rhaid dy alluduo o'r deyrnas hon; ac wedi hyny, os dychweli yn ol heb drwydded arbenig oddiwrth y brenin, yr wyf yn dywedyd wrthyt yn eglur, rhaid dy dynu di gerfydd dy wddf." yna gorchymynodd i geidwad y carchar ei symud ymaith. Ond atebodd y gwron ef yn ddigryn, "Yr wyf i fynu a chwi yn y fan yna. Pe gollyngid fi o'r carchar heddyw, trwy gynhorth Duw, pregethwn yr efengyl y foru."

Teimlodd Bunyan yn ddwys y pryd hyn oddiwrth wendidau natur. "Yr oedd ymadawiad a'm gwraig a'm plant tylodion," meddai, "yn aml, fel tynu'r enawd oddiar fy esgyrn; a hyny, nid yn unig am fy mod yn eu caru rhyw gymaint yn ormodol, ond hefyd am fy mod yn rhagfeddwl am y caledi, y trueni, a'r anghenion amrywiog yr oedd fy nheulu tylawd yn debygol o'i cyfarfod, os cymerasid fi oddiwrthynt, yn neillduol fy ngeneth ddall, yr hon oedd yn agosach at fy nghalon na'r cwbl. Oh! yr oedd meddwl am y caledi yr oedd fy un ddall yn debyg o gael eu darostwng iddo, yn dryllio fy nghalon yn ddarnau. Druan blentyn! meddyliwn, y fath flinder yw dy gyfran yn y byd yma yn debyg o fod! Rhaid i ti ddyoddef dy guro, rhaid i ti gardotta, dyoddef newyn, oerni, noethni, a myrdd o ofidiau, er nas gallaf fi yn awr oddef i'r gwynt chwythu arnat."

Tra yr oedd yn y cyflwr poenus hwn daeth yr addewid hòno i'w gysuro, "Gád dy amddifaid, myfi a'i cadwaf hwynt yn fyw, ac ymddirieded dy weddwon ynof fi." Y mae yr enghraifft a ganlyn yn ddigon i ddangos y perygl yr oedd bywydau dynion dysgedig a da ynddo y pryd hyn: cyhuddwyd John James, gweinidog yn Whitechapel, ar dystiolaeth un Tipler, gweithiwr gyda gwneuthurwr pibellau, yr hwn, er nad oedd yn bresenol yn y cyfarfod, a dyngodd ei fod wedi ei glywed yn llefaru geiriau bradwriaethol. Er gwaethaf tystiolaethau dynion parchus oedd yn bresenol trwy yr holl wasanaeth, y rhai a brofasant na ddefnyddiwyd y cyfryw ymadroddion, euog-farnwyd Mr. James, a dedfrydwyd ef i gael ei grogi. Pan aeth ei wraig wallgofus at y brenin i ddeisyf ei drugaredd, atebodd y penadur dideimlad mewn dull coegaidd, "O, Mr. James, boneddwr gwych ydyw ef, y mae yn foneddwr melus!" Trachefn, boreu dranoeth syrthiodd y wraig wrth ei draed, gan ddeisyf ei hynawsedd breninol, ond gwrthiodd hi ymaith gyda dirmyg, gan ddywedyd, "John James—y dihuryn hwnw, caiff ei grogi—caiff, mi *gairf* ei grogi." Ac felly, yn mhresenoldeb ei gyfeillion wylofus, esgynodd enaid John James o'r crogbren i'r trigfanau dedwydd.

Yn mhun y tri mis appwyntiedig, yr oedd Bunyan yn awyddus i wybod beth oedd bwriadau gelynyon y groes gyda golwg arno ef. Ei ddedfryd oedd alluduaeth, ac angeu oni chydymffurfiau; ond rhoddi i fynu ei broffes o Grist, trwy gofleidio y ffurfiau gwladol, a phlygu ei gydwybod i ddeddfau dynol, nis beiddiau. Penderfynau ddal ei dir, pe gorfyddai iddo aberthu ei fywyd. Yr oedd ei ofnau yn nghylch ei enaid ei hun yn awr wedi gwasgaru byth mwyach i gymylu ei obeithion nefol.

Er bod clerigwr cyfoethog wedi cyhoeddi mai Bunyan oedd "y *sismatic* mwyaf erchyll trwy holl swydd Bedford," eto ymddygai llawer ato gyda pharch ac ystyriaeth. Ymwelodd Mr. Cobb.

ysgrifenydd yr ynadon âg ef yn y carchar, ac ymdrechodd, er yn ofer, i'w ddirgymell i addaw peidio cynal cyfarfodydd crefyddol. Cawsant ymddyddan cyfeillgar iawn â'u gilydd, ac er iddo fethu llwyddo i siglo penderfyniad Bunyan, diolchodd yr olaf yn gynnes i Mr. Cobb am ei gyfarchiad caredig ag hynaws, ac arweiniwyd ef i anadlu gweddi o'i galon at Dduw,—“O, na chaem gydgylfarfod yn y nefoedd!”

Pan ddaeth yr amser i roddi y rhan chweraf o'i ddeddfryd mewn gweithrediad, cyfryngodd Duw i achub bywyd ei was. Yr oedd erbyn hyn wedi cynefino ei feddwl â holl amgylechiadau angen dychrynlyd a chreulon, fel yr oeld y crogbren, yr ysgol, a'r cortyn, wedi colli llawer o'u hofnadwyaeth yn ei olwg; yr oedd hyd yn nod wedi astudio y bregeth a draddodai i'r dorf ar achlysur ei ddiennyddiad. Ar yr adeg enbydus hon, cymerodd coroniad y brenin le. I hynodi yr amgylehiad, rhoddodd y brenin orchymyn i ryddhau lluaws o garcharorion ag oedd wedi cyflawni yr un dosbarth o droseddau ag y cyhuddwyd Bunyan o honynt, a chan fod brawdlys y sir i fod yn mis Awst, penderfynodd Bunyan anfon deiseb at y barnwyr, i erfyn am ryddhad. Eis-teddai y llys yn yr *Old Swan Inn, Bedford*.

Wedi ysgrifenu ei ddeiseb, aeth ei wraig wylaidd ac ofnog, i'w gyflwyno i'r barnwyr. Darlunir ei gorchestwaith arwrol ar yr achlysur, mewn modd bywiog iawn, gan Bunyan ei hun. Yr ydoedd yn flaenorol wedi teithio i Lundain gyda deiseb at Dŷ yr Arglwyddi, yr hwn a ymddiriedodd i Arglwydd Barkwood, ond efe a'i hysbysodd nad allent hwy ymyraeth yn y mater, gan fod y brenin wedi ymddibynu y gwaith o ryddhau y carcharorion i'r barnwyr.

Yr oedd Syr Matthew Hale yn un o'r barnwyr, ac oddiwrth dystiolaeth Mrs. Bunyan, ymddengys iddo ef, pan dderbyniodd y ddeiseb, amlygu ei barodrwydd i wneyd ei oreu drosti, er yr ofnai nas galleid gwneuthur dim ond mewn canlyniad i hysbysiad a wnaed gan un o'r ynadon a ddodasant Bunyan yn ngharehar, mai dyhiryn penboeth oedd efe, rhoddodd y mater i fynu, a gwrthododd gyfryngu. Wedi cael anogaeth, pa fodd bynag, gan yr Uchel Sirydd, i wneyd cynyg arall cyn i'r barnwyr adael y dref, Elizabeth Bunyan a wnaeth ei ffordd eilwaith i ystafell y barnwyr. Gan gyfarch y Barnwr Hale, dadleuodd anuniondeb y ddeddfryd a basiwyd ar ei gŵr; ychwanegodd, iddi glywed yn Llundain gan bendefig, i'r hwn y traddododd ddeiseb at y Senedd yn erfyn am ei ryddhad, fod ei ollyngdod wedi ei osod yn nwyllaw y barnwyr yn y brawdlys nesaf. “Ac yn awr,” ebe hi, “daethym i edrych a ellid gwneyd dim yn yr achos hwn, ac nid ydych yn rhoddi i mi na gollyngdod nac ysgafnhad.” “Fy Arglwydd,” ebe'r Barnwr Chester, “dyhiryn terfysglyd yw efe; nid oes un cyffelyb iddo ar ei ol yn y wlad.” “A fydd i'th ŵr di adael pregethu?” ebe'r Barnwr Twisdon; “os gwnaiff hyny, anfon am dano.” “Fy Arglwydd,” atebai hithau, “nis beiddia wneyd hyny tra y gallo lefaru.” “Gwelwch yma,” ebe Twisdon, “i ba ddyben i ni siarad yn mhellach am y fath ddyhiryn? Ai rhydd iddo wneyd fel y myno? Terfysgwr yw efe.” “Chwennychai,” atebai Mrs. Bunyan, “fyw yn dangnefeddus, a dilyn ei gelfyddyd er cynal ei deulu. Heblaw hyny,” meddai, “y mae genyf bedwar o blant bychain, analluog i gynorthwyo eu hunain, un o'r rhai sydd yn ddall, ac nid oes genym ddim i fyw arno ond haelioni pobl dda.” “A oes genyt ti,” ebe'r Barnwr Hale, “bedwar o blant? Nid ydwynt ond ieuanc i feddu pedwar o blant?” “Fy Arglwydd,” ebe hithau, “nid wyf fi onid llys-fam iddynt, heb fod yn briod âg ef lawn ddwy flynedd eto.” Ychwanegodd, ei bod gerllaw cael ei gwely pan gymerwyd ei gŵr i fynu, i'r braw achosi gwewyr annhrydlon, ac i'r plentyn farw. Y Barnwr Hale, gan edrych yn dra difrifol, a waeddodd, “Och, fenyw druan!” Y Barnwr Twisdon, mewn modd dideimlad, a nododd eu bod yn gwneuthur tylodi yn fantell, a bod Bunyan yn cael ei gynaliaeth yn well wrth redeg yma a thraw i bregethu nag wrth ddilyn ei gelfyddyd. “Beth,” ebe'r Barnwr Hale, “yw ei gelfyddyd?” “Eurych, fy Arglwydd,” atebai rhyw edrychwyr. “Ië,”

yehwanegai Elizabeth Bunyan, "ac oblegyd mai eurych a dyn tylawd yw, y mae yn cael ei ddirmygu, ac yn methlu cael cyfiawnder." Yr oedd peth gwirionedd yn yr apeliad trwsogl hwn, a theimlodd y Barnwr Hale ei rym. "Dywedaf wrthlyt, wraig," ebe efe yn dra mwynaid, "gan mai felly y mae'n bod,—gan iddynt gymeryd geiriau dy ŵr yn lle prawf, rhaid i ti fyned dy hun at y brenin, rhoi cwyn am bardwn, neu geisio ysgrif cam-garchariad." Y Barnwr Chester, wrth glywed y barnwr uniawn yn rhoi y cyngor hwn iddi, ni allai ddirgelu ei anfoddlonrwydd, am hyny efe a waeddodd :—"Fy Arglwydd, efe a bregetha, ac a wna fel y myno." "Nid yw efe yn pregethu dim ond Gair Duw," ebe ei wraig. "Efe bregethu Gair Duw!" ebe Twisdon, mewn cynddaredd; "y mae efe yn rhedeg yma a thraw, ac yn gwneyd drwg." "Na, fy Arglwydd," ebe hithau, "nid felly y mae yn bod; y mae Duw wedi ei arddel ef, ac wedi gwneuthur llawer o les trwyddo." "Duw!" ebe Twisdon, "ei athrawiaeth ef, sydd athrawiaeth y cythraul." "Fy Arglwydd," atebai y wraig addfwyn ond ysbrydol hon unwaith drachefn, "pan ymddangoso y Barnwr cyfiawn, gwybyddir nad yw ei athrawiaeth ef yn athrawiaeth y cythraul." Nid oedd modd ateb hyn; a Twisdon, gan droi at Syr Matthew Hale, a atolygodd arno i beidio sylwi arni, eithr i'w danfon ymaith. Ond y prif farwr, mewn modd amlwg yn dwys deimlo, a ddywedodd drachefn wrth Mrs. Bunyan mewn tŷn garedig, "y mae yn ddrwg genyf, wraig, nas gallaf wneyd un daioni i ti. Rhaid i ti wneuthur un o'r tri pheth rhag-ddywededig, sef, naill ai myned dy hun at y brenin, rhoi cwyn am bardwn, neu geisio ysgrif cam-garchariad; yr olaf fydd y rhataf." Yn y modd hyn bu ei hapeliadau grymus at y barnwyr yn ofer, a chyda theimladau chwerron, dychwelodd i'r carchar, gan gredu mai bedd ei phriod serchog a fyddai. Pa fodd y gallasai ddyfalu fod calon wedi ei chyffroi, gan gariad Duw, o dan wisgoedd uchelwch un o'r barnwyr hyn? A phan gyfarfyddodd Syr Matthew Hale ar ol hyny â'r eurych dirmygedig a'i wraig wedi eu gwisgo mewn gwisgoedd mwy prydfeth yn nhrigfanau gwynfyd, mor fawr a fyddai ei syndod! Dysgai y barnwr dysgedig yn awyr-gylch bur y nefoedd, fod gogoniant wedi llewyrchu o gell dywell carchardy Bedford, oedd yn arddangos gras Duw yn berffeithiach, ac a wnaï fwy o ddaioni i ddyd nac a allai holl esgobion a barnwyr y deyrnas gyda eu gilydd ei gwblhau.

Fel hyn y gadawyd Bunyan mewn cyflwr gresynol ac anobeithiol o garchariad, ac yn y cyflwr hwn y parhaodd am ddeuddeng mlynedd a hanner. Mor gynted ag y cafodd ei arfau i drefn dechreuodd weithio, ac y mae genym dystiolaethau o'i ddiwydrwydd gan Mr. Wilson, gweinidog duwiol a garcharwyd yn yr un lle, a Charles Doe, yr hwn a ymwelodd ag ef. Dywed yr olaf :—"Pan yn ngharchar, yr wyf yn dyst fod ei ddwyllaw ef wedi gweini i'w angenrheidiau ei hun a'i deulu, trwy wneyd canoedd o sypiau o gareiai pwyntiog (*tagged laces*). Gwelais ei lyfrgell yno hefyd, y leiaf, ond er hyny yr oraf, a welais erioed—*Y Beibl a Llyfr y Merthyron*. Ac yn ystod ei garchariad ysgrifennodd amryw o draethodau buddiol, yn neillduol, *Y Ddinas Santaid*; *Ymarweddiad y Cristion*; *Yr Adgyfodiad oddiweth y Meirw*; a *Gras yn Amlhau'r penaf o bechaduriaid*." Heblaw y traethodau gwerthfawr hyn, dywed Charles Doe ei fod yn gwybod i Bunyan ysgrifenu y rhan gyntaf o *Daith y Pererin* yn y carchar, ac iddo glywed hyn o'i enau ef ei hun. Da y gallasai Mr. Doe ofyn, "Beth a gafodd y diafol a'i offerynau trwy dafu ein hefyngylwr enwog i garchar?" Rhwyrstrasant ef i bregethu i ychydig o bererinion tylodion yn y pentrefi oddiamgylch i Bedford, a bu hyn yn foddion i ledu ei glod, a gwybodaeth o'r efengyl trwy'r byd.

At y gweithiau uchod—ffrwyth ei garchariad—geilir ychwanegu *Darlun o Iachawdwriaeth a Damnedijaeth*; *Y Pedwar Peth Diwedidaf*, pryddest; *Mynyddodau yn y Carchar*, pryddest; *Mynydd Ebal a Gerazim*; neu, *Brynedijaeth oddiweth y Faldith*, pryddest; *Cyfiawnhad trwy Ffydd yn Iesu Grist*; *Cyffes o'i Ffydd*, a *Rheswm am ei Ymarweddiad*; *Mynyddodau buddiol, mewn ymddyddan rhwng Crist a Phechadur*. Ond ei draethawd hynotaf a gyhoeddwyd yn fuan iawn

wedi dechreu ei garchariad. Profodd yma fod ofn Duw yn ei galon wedi llyncu i fynu ofn dyn. Hwn oedd ei draethawd ar y mater tra phwysig o weddi, seiliedig ar y geiriau—"Mi a weddiâf â'r ysbryd, ac a weddiâf â'r deall hefyd." Yr oedd wedi ei rybuddio gan y Barnwr Keeling i ochol llefaru yn anmharchus am y *Llyfr Gweddî Cyffredin*, ac os gwnai, y dygai ddyrygyd mawr arno ei hunan. Ond yr oedd Bunyan wedi ffurfio ei syniad am weddi oddiwrth brofiad ei galon; mai cri y pechadur llwythog suddedig ydyw,—“Arglwydd, cadw fi, darfu am danaf;” neu fawl yn dyrchafu o'r galon at orsedd gras yn llawn o obaith maddeuant ac anfarwoldeb. Ac felly, yn ol ei farn ef, yr oedd unrhyw ffurf o ddyfais ddynol, yn ymyraeth â natur gweddî, ac â gwaith yr Ysbryd Santaidd. Ac er gwaethaf bygythion y barnwr, dyma y syniadau a amddiffynid ganddo yn ei draethawd hwn.

Yr ydym yn ddyledus i Dr. Cheever am ddarlun prydferth o Bunyan yn ei gell. “Y mae hi yn brydnawn; cwblhaodd y gwaith sydd i'w gymeryd adref gan ei hoffus blentyn dall. Darllena gyfran o'r Ysgrythyr, a chan wasgu ei dwylaw bychain yn yr eiddo ei hun, penlinia ar y llawr ceryg oer, a thywallta ei enaid wrth Dduw. Yna, gyda chusan ymadawol, gollynga hi at ei mam. Y mae y lamp anghelfydd yn goleuo yn wanaidd ar y bwrdd, lle yr oedd ei Feibl, ei bin a'i bapur, ac y mae yntau yn ymroi i ysgrifenu fel pe byddai llawenydd yn ei orfodi i wneyd. Y mae ei wyneb yn dysglaerio megys oddiwrth furiau jaspis pelydrog y ddinas nefol. Y mae yn plethu ei ddwyllaw, yn edrych i fynu, ac yn bendithio Duw am ei ddaioni. Yr olwg ddiweddaf a gewch arno ydyw—ei hunan yn penlinio ar lawr ei garchardy—y mae ei hunan gyda Duw.”

Ei gofrestr ei hunan am yr hyfrydwch a fwynhaodd tra yn y carchar ydyw, fod ei draed yn sefyll ar Fynydd Sion; tra yr oedd ei gorff o fewn cloiau a bolltau, bod ei feddwl yn rhydd i fyfyrion am Grist, ac wedi ei ddyrchafu uwchlaw y ser. Nis gallai ei gadwynau ei gadw rhag dal cymundeb â Duw. Po mwyaf yr oedd ei elynion yn cynddeiriogi yn ei erbyn, mwyaf yn y byd a brofai efe o dangnefedd yn ei ysbryd. Yn y carchar, derbyniodd ymweliadau oddiwrth saint ac angelion, ac oddiwrth Ysbryd Duw. “Yr wyf wedi bod yn alluog i chwerthin ar ddinystyr,” meddai, “gan ofni na'r march na'i farchog. Cefais olygiadau melus ar faddeuant o'm pechodau yn y lle hwn, ac o'm preswylad gyda Christ mewn byd arall.” “Pe tyllid fy nghlustiau yn y rhigod” (*pillory*), meddai mewn lle arall, “ni byddai hyny ond lle i grogi gem arno.”

Mor ddieithriol yr ymddangosai i'r bydol-ddyn moethus ar ei wely man-blu, a'i galon yn gŵr, glywed am ddedwyddwch odiaeth carcharor Crist ar ei wely gwellt! “Pan y bydd Duw yn cyweirio y gwely,” medd Bunyan ei hun, “y mae yn rhaid mae esmwyth fydd yr hwn a orwedd arno; gobenydd bendigedig fydd gan hwnw dan ei ben, er iddo ymddangos i bob edrychwyr cyn galetted a'r gareg.” Yr oedd ei ymborth yn cael ei gyfleu iddo bob dydd, a'r cyfryw ydyw y parch gyda pha un y mae ei goffadwriaeth wedi ei berarogli, fel y mae y llestr yn yr hwn y dygid ei botes i'r carchar wedi ei gadw yn ofalus hyd heddyw.

Yn nghanol ei holl ddyoddefiadau ni rwgnachodd ac ni fynwesodd ysbryd dialgar am foment—gadawodd ei erlidwyr yn nwyllaw Duw. “Saf draw, Gristion, a thosturia wrth y truan tylawd sydd yn dwyn arno ei hunan ddialedd Duw.”

“Pan ymwelais ag ef yn ngharchar,” medd Mr. Doe, “yr oedd yno oddeutu triugain o ymneillduwyr heblaw ef, a dau weinidog enwog—Mr. Wheeler a Mr. Dun—fel yr oedd y carchar wedi ei orlenwi; eto yn nghanol yr holl ddwndwr a achlysurwyd gan gynifer o ddyfodiaid newydd, clywais Mr Bunyan yn pregethu ac yn gweddio gyda'r fath ysbryd ffydd, a'r fath ymddried hyderus yn nghymorth Duw, a barodd i mi sefyll a synu.” Yma caent ganu heb ofn i neb eu clywed; nid oedd yno un achwynwr yn gwib-hela o gwmpas. Yr oedd y byd wedi ei gau allan, ac mewn cymundeb â Duw gallant anghofio eu gofidiau, a mwynhau blaenbrawf o ogoniant annirn-

adwy y ddinas nefol. O dan yr amgylchiadau hyn y traddododd Bunyan un o'i bregethau mwyaf hynod, yr hon a gyhoeddodd ar ol hyny dan yr enw *Y Ddinas Santaid*; neu, *Y Jerusalem Newydd*—ei muriau anorchfygol, a'i phyrth o feini gwerthfawr, heolydd auraidd, dwfr y bywyd, a'i theml, a'r prynedigion o bob cenedl yn ymdyru iddi.

I garchariad Bunyan y mae y byd yn ddyledus am yr hanes rhyfeddaf o adenedigaeth pechadur a welwyd erioed. Yn y carchar yr ysgrifennodd *Gras yn Amlhau i'r penaf o bechaduriaid*. Dengys yn y rhagymadrodd i'r traethawd hwn y dyddordeb dwfn a deimlai yn llwyddiant ysbrydol y rhai a ddychwelwyd dan ei weinidogaeth. Y mae yn llawenhau yn eu dedwyddwch, hyd yn nod pan oedd ef ei hun "yn glynu rhwng dannedd y llewod yn yr anialwch. Yr wyf fi eto o ffau y llewod, ac o fynyddoedd y llewpardiaid yn arolygu pob un o honoch, gan hiraethu yn fawr eich gweled yn cyraedd yn ddyogel yr hafan ddymunol."

Y mae pob un sydd yn gynefin a helyntion Cristion yn rhwym, wrth ddarllen *Gras yn Amlhau*, o gael ei daro gan y tebygolrwydd sydd ynddo i'r pererin; po mwyaf y creffir ar y ddau ddarlun, mwyaf yn y byd y gwelir o debygolrwydd rhyngddynt. Y mae un yn adroddiad syml o ffeithiau, a'r llall yn cynwys yr un ffeithiau mewn alegori. Fel hyn, trwy gynhyrfiad anwrthwynebol o'r nefoedd ar feddwl carcharor dros Grist, y dysglairiodd goleuni o gell ar bont Bedford sydd wedi effeithio mewn rhan i oleuo y byd. Y mae *Taith y Pererin* wedi ei gyfieithu i'r rhan fwyaf o ieithoedd a changhen-ieithoedd y ddaear. Y Coffrariad a'r Hottentot, y Groegiaid a'r Hindoo goleuedig, y genedl Hebreaidd, y Malead creulon, a'r Chinead moethus—gall pob un ddarllen y llyfr rhyfedd hwn yn ei iaith ei hun!

GWRAIG BUNYAN O FLAEN Y BARNWR HALK.

CARCHARDY BEDFORD.

IV.

EI WAREDIGAETH RYFEDD O'R CARCHAR.

TUA diwedd ei garchariad, cafodd Bunyan fwynhau llawer o ragorfreintiau. Goddefid iddo fynychu y cyfarfodydd eglwysig yn aml, os nad yn gyson, a phregethau gyda graddau o gyhoeddusrwydd. Yr oedd yr eglwys yn Bedford, i'r hon y perthynai, y pryd hwn heb fugail, a syrthiodd llygaid y bobl yn naturiol ar Bunyan, fel un cymwys i lenwi y swydd hòno. Cynhaliwyd amryw gyfarfodydd ar y mater, cofnodau y rhai sydd ar gael hyd heddyw, ac y maent yn hynod o ddyddorol. Yr oedd y canlyniad yn dra boddhaol. "Mewn cynnulliad cyflawn o eglwys Bedford, yr 21ain o'r 10fed mis, (Rhagfyr 1671,) ar ol hir geisio Duw trwy weddi, darfu i'r gynulleidfa ág un llais, alw yn mlaen ac apwyntio ein brawd John Bunyan i'r swydd fugeiliol, ac efe, gan dderbyn yr unrhyw, a ymgyflwynodd i wasanaethu Crist a'i eglwys yn y cylch hwn, ac a dderbyniodd gan yr henuriaid ddeheuolaw cymdeithas, ar ol bod yn pregethu bymtheng mlynedd." Dilynwyd y dewisiad difrifol hwn a'r bendithion gwerthfawr o undeb nefolaidd â llwyddiant mawr. Nid oedd efe na dyeithr-ddyn na newyddian yn yr eglwys, ond un ag yr oedd ei bregethau wedi bod yn dderbyniol iawn ganddynt am gyfres o flynyddau.

Tra yr oedd Bunyan yn garcharor am bregethu y newyddion da am iachawdwriaeth, neu, yn ol baldorodd cyfreithiol, ond disynwyr, y dyddiau hyny, "am gynal cyrddfeydd, (*conventicles*)," derbyniodd drwydded ei Fawrhydi i bregethu, ac felly i gynal cyrddfeydd. Yr oedd efe yn un o'r rhai cyntaf a dderbyniodd y cyfryw drwydded. Ond parhaodd y brenin i'w gadw yn ngharchar am bregethu am fwy na chwe mis ar ol rhoi caniatâd fel hyn iddo i wneyd hyny!

Y mae hanes ei ryddhad yn un tra rhyfedd, ac y mae yn ein harwain yn ol, hyd at frwydr Worcester, lle y mae yn debygol fod Bunyan ei hun wedi ymladd, ac o'r hwn le y dihangodd gyda'r ffoedigion eraill o fyddin y brenin, i adael heibio y filwriaeth hòno byth mwyach. Yn y frwydr hon yr oedd y gwerinwyr yn ymladd fel llewod, oblegyd yr oeddynt wedi llidio yn

fawr oherwydd y creulonderau a gyflawnodd y breninwyr ar drigolion Leicester. Gorchfygwyd y fyddin freninol yn llwyr, a gorfu i gynifer o'i blaenoriaid ag a ddiangodd rhag cael eu lladd, ffoi mewn amryw ffyrdd. Cafodd Charles noddfa yn *Boscobel House*, a bu yn ymguddio, meddir, mewn derwen, wedi ymrithio fel coedwr. Byddai hanes ei helyntion yn ddigon i lenwi cyfrol, oblegyd addawodd y senedd fil o bunau am ei ddal. O'r diwedd cyrhaeddodd *Brighton*, oedd y pryd hwnw yn dref fechan o bysgodwyr, ac a lwyddodd i ddianc mewn llong fechan i Ffrainc. Hwylodd y llestr o *Shoreham*, ac wedi iddi nosi, gwnaeth yn union am Ffrainc, yna dychwelodd i *Poole*, heb i neb ddarganfod iddi fod allan o'i chyfeiriad. Cafwyd hyd i lythyr yn ddiweddar yn mhlith cof-ysgrifau y Crynwyr yn *Devonshire House*, yr hwn sydd yn dangos y cynorthwy neillduol a dderbyniodd Charles ar yr achlysur hwn, oddiwrth is-lywydd y llong, Richard Carver, yr hwn oedd yn un o'r Crynwyr. Cymerai y brenin arno fod yn farsiantwr methiedig, yn ffoi rhag y ceiswliaid. Ond y crynwr a'i hadnabu, ac a wnaeth hyny yn hysbys iddo, rhoddodd ar ddeall iddo yr un pryd fod ei fywyd yn berffaith ddyogel. Cadwodd y dwylaw mewn anwybodaeth hollol o urddas y tramwyr, a phan gyraeddasant *Ffrainc*, gerllaw *Fecamps*, rhwyfodd ef tua'r lan, a chan fod y dwfr yn fas, cludodd ef y gweddill o'r ffordd ar ei ysgwyddau, nes cyraedd tir sych. Yr oedd amryw flynyddau wedi treiglo heibio er hyn, pan ddeallodd *Carver*, ar ei ddychweliad o *India'r Gorllewin*, fod lluaus o'i frodyr—y Crynwyr, yn y carchar er mwyn cydwybod. Deisyfodd *Whitehead* a *Moore*, prif arweinwyr y Crynwyr, ei gydymdeimlad a'i gynorthwy ef dan yr amgylchiadau poenus hyn. Cydsyniodd yn ebrwydd, ac aeth gyda hwynt at y brenin. Cofiodd Charles ef ar unwaith, a gofynodd pahan na ddaethai yn gynt i ymofyn am ei wob. Atebodd yntau, ei fod wedi ei wobrwyo yn y boddhad o fod wedi achub bywyd. "Ac yn awr, Syr," meddai, "ni ofynaf ddim i mi fy hun, ond y mae genyf gyfeillion tylodion yn y carchar, a'm dymuniad ydyw ar i chwi eu rhyddhau, fel y gwnes i i chwi." Cynhygiodd y brenin ryddhau unrhyw chwech a ddymunai. "Beth," atehai *Carver*, "chwech o Grynwyr tylodion yn bridwerth brenin!" Boddwyd ei Fawrhydi mor fawr gan yr atebiad hwn, fel y gwahoddodd hwynt i ddod ato drachefn.

Yr oedd y Crynwyr yn dyoddef anghysuron mawrion yn y carcharau, o dan effeithiau pa rai y trengodd lluaus o honynt. Parhawyd i ddwyn yn nlaen y cais am ryddhad y gweddill gydag aidd ac egni, nes o'r diwedd ei goroni â llwyddiant. Parch da i goffadwriaeth y morwr dewr ac ardderchog! ac yn fwy felly am fod ei wasanaeth dyngarol wedi ei gelu yn ofalus yn holl hanesion yr amgylchiadau hyn. Pe buasai yn *Jesuit* terfysglyd, tebyg i *Huddleston*, buasai y weithred olidog wedi ei chyhoeddi ar led y byd, er caumoliaeth dynion yn mhob oes.

Rhyddhawyd pedwar cant ac unarddeg a thriugain, a thrwy ganiatâd breninol, ugain o anibynwyr a bedyddwyr gyda hwynt, ac yn mhlith y rhai hyn, trwy yr un weithred faddeuol, yr oedd *John Bunyan*.

Ceir ei ddeiseb yn nghof-nodau y cyfring-gyngor, Mai 8fed, 1672, ac ar y 17eg o'r un mis, cofrestrir tysteb Sirydd swydd *Bedford*, nad oedd wedi ei garcharu am un achos ond anghydfurfiaeth. Ar hyn, rhoddwyd gorchymyn ar fod i'w enw gael ei ddodi yn y weithred faddeuol, yr hon a fu rai misoedd cyn pasio y gwahanol swyddogaethau, ac yn y diwedd a ddadleuwyd yn *Mrawdlys* y *Sir*.

Ceir hysbysiad yn nghof-lyfr dinas Leicester, sydd yn dangos i *Bunyan* fod yno yn hawlio rhyddid i bregethu rai misoedd cyn ei ryddhad:—"Y mae trwydded *John Bunyan*, wedi ei dyddio Mai 15fed, 1672, i ddlysgu fel cynulleidfawr, gan ei fod o'r gred hono, yn nhŷ *Josiah Roughead*, *Bedford*, neu yn unrhyw le, ystafell, neu dŷ arall, wedi ei drwyddedu gan gofiadur ei Fawrhydi. Dangosodd y dywededig *Bunyan* ei drwydded i *Mr. Maer*, yn mhresenoldeb *Mr. Overinge*, *Mr. Freeman*, a *Mr. Browne*, Hydref 6ed, 1672."

Ei amcan cyntaf ar ol derbyn ei ryddhad, oedd trefnu ei amgylchiadau bydol, i'r dyben o wneyd darpariaeth ar gyfer angenrheidiau ei deulu, mater lled hawdd wrth ystyried eu harferion cynnil. Aeth i fyw i dŷ o'r fath waelaf. Yr un pryd, ymroddodd a'i holl enaid at ei hoffus waith o bregethu ac ysgrifenu, er gosod allan ogoniant yr Imanuel. Tra yr oeddid yn adeiladu addoldy helaeth iddo, yr oedd y bugail yn ddiwyd iawn yn ymweled â'r cleifion, yn pregethu o dŷ i dŷ, yn sefydlu eglwysi yn y pentrefi, yn terfynu cwerylon, ac yn lledaenu dylanwad santaidd yr Efengyl, fel, yn mhen ychydig iawn o amser, yr oedd wedi ennill y cyfenw o Esgob Bunyan. Wedi agor yr addoldŷ, llenwid ef yn y fath fodd gan wrandawyr, fel yr oedd lluaws yn gorfod aros y tu allan, er ei fod yn adeilad helaeth; y cyfryw oedd awydd y bobl i gyfranogi o'i hyfforddiadau. Ac yma y bu byw, yn mwynhau llawer o dangnefedd a thawelwch meddwl, gan ymfoddloni ar yr ychydig a roddai Duw iddo, a chan ymgadw oddiwrth bob galwedigaeth fydol, i'r dyben i ddilyn ei alwad i'r weinidogaeth. Mae y ffaith ei fod yn cael ei alw yn ôf pres, mewn gweithredoedd a dynwyd i fynu rai blynyddau ar ol hyn, yn rhoddi lle i gasglu ei fod yn parhau i ddilyn ei alwedigaeth ei hun i ryw fesur, ond yn y fath fodd ac i beidio cyfyngu ar ei ddyledswyddau cristionogol a'i ymarferiadau haelionus.

CARTREFLE BUNYAN AR OL EI GAUCHARIAD.

V.

DYLEDSEWYDDAU BUGEILLIOL BUNYAN, EI WEITHIAU, EI BOBLOGRWYDD,
A'I FARWOLAETH.

YCHWANEGWYD llawer o aelodau at eglwys Bunyan, ac ar y 6ed dydd o'r 11eg mis, adlonwyd ei ysbryd yn fawr. Y dydd hwnw aeth ei fab Thomas *heibio'r llewod*, a derbyniwyd ef yn groesawus i'r *Palas Prydfferth*, trwy iddo gael ei dderbyn i lawn gymundeb gan eglwys ei dad. Yn ngeiriau *Trugaredd*, diau fod yno beroriaeth yn y tŷ, peroriaeth yn y galon, a pheroriaeth yn y nefoedd, o lawenydd ei fod yno. Daeth Thomas wedi hyn yn bregethwr pentrefol.

Bu dadl boethlyd rhwng Bunyan a'i frodyr yn y weinidogaeth yn nghylch a oedd bedydd dwfr yn rhag-ofynol cyn dyfod at Fwrdd yr Arglwydd. Ei farn ef oedd nad ydoedd, ond y dylid derbyn pob un oedd yn mwynhau cymundeb ysbrydol â Christ i gymundeb eglwysig, gan adael y bedydd dwfr i farn bersonol pob un. Er hyn yr oedd yn benderfynol iawn ei feddwl yn nghylch pwysigrwydd Bedydd a Swpper yr Arglwydd. "A ydych yn meddwl," meddai, "nad yw cariadau yn dymuno am serch-lythyrau oddiwrth eu gilydd? Wel, y rhai hyn—ordinhadau Duw—ydynt ei serch-lythyrau, a'i serch-arwyddion ef hefyd. 'Mwy dymunol fânt nag aur, ie, nag aur coeth lawer, melusach hefyd na'r mêl, ac na diferiad diliau mêl.' Ymeglurodd Crist i'w ddysgyblion ar doriad y bara; pwy gan hynny sydd yn caru ei adnabod ef, na ddymunai fod yn bresenol yn y cyfryw ordinhad?" "Yn aml bydd yr Ysbryd Glân wedi ymweled â'r bedyddiedig yn ngweinyddiad yr ordinhad."

Yr oedd ei olygiadau ar gymundeb y saint yr un mor hoffus.—"Y mae cymdeithas eglwysig, a drefnir yn dda, yn ogoniant yr holl fyd. Nid oes yr un lle, na chymydogoeth, na brawdoliaeth, yn cael eu haddurno a'u serenu â'r fath brydfferthwch, a'r eglwys hõno sydd a'i haelodau wedi eu cylymu wrth eu Pen, ac yn serchog wasanaethu eu gilydd." Y cyfryw yn unig a dderbynai at Fwrdd ei Arglwydd, ond ni feiddiai ddal cymundeb â'r halogedig.

Gwawriodd cyfnod newydd yn awr arno, yr hwn a wnaeth ychwanegiad mawr at ei boblogrwydd yn y deng mlynedd diweddaf o'i fywyd. Yr oedd ei Alegori brydfferth ac ysplenydd, *Taith y Pererin*, wedi ei adael hyd yn hyn i huno yn ei gist. Llawer ymgynghorfa fu rhyngddo a'i frodyr crefyddol yn nghylch y priodoldeb o'i gyhoeddi, a gwahanol iawn oedd ei barnau ar hyn. Yr oedd pob un yn ymsynied mai amhriodol a fyddai pob peth tebyg i gellwair gyda golwg ar y ddiangfa rhag dinystr, a'r cwestiwn oedd, a oedd y gwaith hwn yn ddigon difrifol i'w gyhoeddi? Ymddengys i ni yn beth dieithriol iawn, y rhai ydym dystion o'r argraffiadau daionus sydd bob amser yn dilyn darlenniad y llyfr hwn, pa fodd y gallodd neb amau y priodoldeb o drin mewn dull cyd-ymddyddanol, ac hyd yn nod ar ffurf breuddwyd, y gwirioneddau difrifol y mae yn traethu arnynt. Diwedd yr holl gyngorfeydd oedd fod Bunyan wedi gorfod cymeryd penderfyniad y mater i'w ddwyllaw ei hun.

“ Wel, wedi cael fel hyn fy mhethau'n ughyd,
 “ Danghosais hwynt i eraill hyd y byd ;
 “ Rhai a'u collfarnent hwy, rhai a'u cyfiawnaent,
 “ Dywedai rhai, Caent fyw, rhai, Marw gaent ;
 “ Rhai, Ioan, dod mewn argraff, ac eraill, Na ;
 “ Medd rhai, Nis gall ef byth ddim gwneuthur da.
 “ Yn awr fel hyn yn sŷn nis gwyddwn ddim
 “ Pa beth a wnawn—pa beth oedd oreu im' ;
 “ Ond gan fod rhai'n ei erbyn, rhai o'i du,
 “ Wel, meddwn, Mi a'i hargraffaf : felly bu.”

Hyd y pryd hwn yr oedd holl boblogrwydd Bunyan yn cyfodi oddiwrth ei weithiau boreuaf, ei lafur cyhoeddus a dirgelaidd, a'i ddiodefiadau. A gadael heibio y llyfrau tra rhyfedd, *Taith y Pererin* a'r *Rhyfel Ysbrydol*, dylasai ei ysgrifeniadau eraill drosglwyddo ei enw gydag anrhydedd a phoblogrwydd i oesoedd diweddaf y byd. Tra y mae traethodau rhesymegyddol efangylwyr dysgedig yn gymwys i gyfleu addysg i'r neb sydd yn benderfynol i'w meddu, y mae gweithiau Bunyan yn creu y cyfryw benderfyniad, ac yn cyfleu yr addysg hwnw wedi ei gymhlethu â'r cyfryw hyfrydwch ag sydd yn ei sefydlu yn y côf. Yn *Nhaith y Pererin*, fel y mae y byd wedi cydnabod, fe geir cyfres o olygfeydd harddwych—darlun ar ol darlun, wedi ei gorphen yn brydferth—yn arddangos y ffordd o ddystryw i'r ddinas nefol ; a'r unig anhawsder a deimlir wrth ei ddarllen ydyw penderfynu pa un o'r golygfeydd ydyw y mwyaf swynol a tharawiadol. Y mae dysgedigion wedi chwilio llenyddiaeth holl oesoedd a gwledydd y byd am yr ystorfa o ba un y tynwyd y drychfeddyliau hyn. Ond ofer fu eu hymchwiliadau. Y mae doethineb ddynol wedi gorfod cywilyddio o flaen y gweithiwr anlythrenog, yr hwn na themlodd erioed y galluodd dammegol gorwch a feddai. Yr oedd ei enaid wedi ei fedyddio i'r gwirioneddau mawrion a osodir allan yn allegiaith y Beibl. Yr oedd ei holl feddwl wedi ei arlliwio a golygfeydd aruchel Job, Esaiah, ein Harglwydd, a'r holl ysgrifenwyr ysbrydoledig. Yma yn unig yr oedd ei ystordy mawr ef. Y mae ymchwiliadau dwy ganrif wedi profi eu hawl i gael ei ystyried yn berffaith wreiddiol.

Gellir olrain dylanwad pureiddiol *Taith y Pererin* yn ysgrifeniadau amryw awduron dychmygol. Mor fawr y mae yn prydferthu ysdori gampus *Caban F' Ewythr Twm*. Yn yr olygfa ddigymhar hŷno, marwolaeth yr hoffus Efa, dywed y Negro galarus pan yn craffu gyda phryder angerddol ar weithrediadau angeu, “Pan eiff y plentyn bendigedig yna i'r deyrnas, hwy agorant y pyrth mor llydan fel y cawn i gyd edrych i mewn ar y gogoniant.” O ba le y daeth y drychfeddwl hynod yna, yr hwn a deimlwyd gan filoedd heblaw y Negro tylawd hwn, pan yn gwylied saint Duw yn eu mynyddau diweddaf ? Y mae yn dyfod oddiwrth fynedfa Cristion a Gobeithiol i'r Ddinas Santaidd. “Edrychais ar eu hol, a deallais fod y ddinas yn dysglaerio fel yr haul, yr heolydd hefyd oeddynt wedi eu palmantu ag aur, ac ynddynt yr oedd lluaws a choronau ar eu penau, palmwydd yn eu dwylaw, a thelynau auraidd i ganu mawl. A phan welais hyny, dymunais yn fawr fod fy hunan yn eu plith.” Y mae miloedd o Gristionogion wedi colli dagrau wrth gael y cipolwg yna ar “dragywyddol bwys gogoniant.”

Yn 1682, cyhoeddodd Bunyan ei alegori anghymarol, *Y Rhyfel Ysbrydol*, a dwy flynedd yn ddiweddarach gorphenodd *Daith y Pererin*, gyda thaith Cristiana, ei phedwar bachgen, a'i chyfeilles hoffus Trugaredd. Fel yr oedd ei fywyd gweithgar a gwerthfawr yn tynu tua'r terfyn, dyblodd ei ddiwydrwydd. Er ei fod o gyfansoddiad naturiol cryf, y mae yn rhaid fod ei faith garchariad wedi ei annharu yn fawr. Diweddodd gynghor serchog i'w hoffus braidd ar eu hymarweddiad Cristionogol fel hyn :—“Yn y modd hyn yr ysgrifenis atoch cyn fy marw, i'ch cymhell chwi i ffydd a santeiddrwydd, ac i garu eich gilydd wedi i mi ymadael, ac y byddaf yn Mharadwys,

fel trwy ras yr wyf yn gysurus gredu y byddaf, er hyny nid yno, ond yma y mae yn rhaid i mi wneud lles i chwi." Trwy ei ddyfalwch, gochelodd weniath yn gystal a bygythion James II., "rhag," meddai, "i'm dyn oddimewn gael yr anwyd." Yn ei ddyddiau olaf anelodd ergyd marwol at Satan, drwy ddarpar i'r wasg draethawd dwfn ar *Annghrist a'i Ddinystr*. Yr oedd ei boblogrwydd yn fawr iawn. Pan bregethai yn Llundain, byddai y gynulleidfa yn llawer mwy nag a ddaliai yr adeilad. Dywed un o'i gydoeswyr, fod oddeutu 1,200 o bobl yn ei wrando yn darlithio yn Southwark, am saith o'r gloch, ar foreu tywyll yn y gauaf, ar ddiwrnod gwaith, ac ar y Sabboth oddeutu 3,000, fel yr oedd yn rhaid ei dynu bron dros benau y bobl i'w gael i'r pulpud. Dywedir fod Dr. Owen yn achlysurol yn mhlith ei wrandawyr, ac i Charles II. ofyn iddo unwaith, pa fodd y gallasai gŵr dysgedig fel efe eistedd i wrando ar *dincer* annysgedig yn bragaldian? ac iddo yntau ateb, "Bydded foddlon i'ch mawrhydi, pe gallwn berchenogi talentau pregethwrol y *tincer* hwn, boddlawn fyddwn i ymadael a'm holl ddysgeidiaeth."

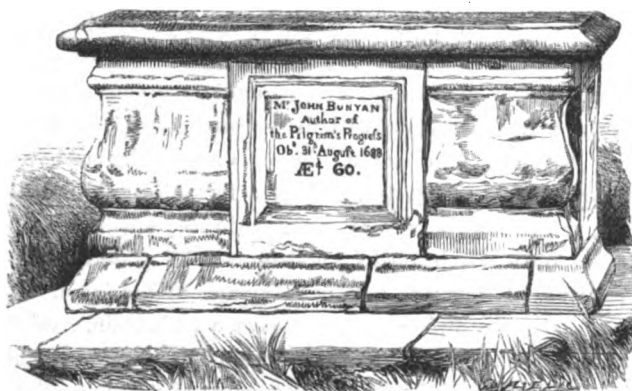
Heblaw ei ymweliad blynyddol â Llundain, byddai Bunyan yn achlysurol yn ymweled a rhanau ereill o'r wlad. Tybir i eglwys y Bedyddwyr yn *Hitchin*, swydd *Hertford*, gael ei sylfaenu ganddo. Mewn coedwig gerllaw *Preston*, y mae ceubant digonol i gynwys mil o ddynion, yn yr hwn yn fynych y pregethai i dyrfaoedd lluosog. Y mae eto gornel simne mewn tŷ yn yr un goedwig, yr hwn a berchir yn fawr ar gyfrif mai yma yr arferai ymborthi. O fewn pum' milldir i *Hitchin*, y mae pregeth-le Puritanaidd enwog, yr hwn a elwir Bentish, lle hefyd yr arferai Bunyan bregethu, mewn hen frâg-dŷ; a chafodd y pulpud ei symud oddiyno yn ofalus, fel hen relyw anrhydeddus, pan symudodd y gynulleidfa i Coleman's Green. Credir am eglwysi eraill yn swydd Bedford, iddynt gael eu sefydlu drwy ei bregethau nosweithiol ef yn amser ei garchariad, pan ganiateid iddo, gan geidwad y carchar, i fyned allan yn ddirgel i ymweled â'i gyfeillion. *Reading*, yn swydd Berks, oedd le arall yr arferai ymweled yn aml ag ef, ac y mae yno draddodiad ei fod ef weithiau, rhag cael ei adnabod, yn myned drwy'r dref yn ngwisg certynwr, a gwialen hir yn ei law. Ar ymweliad â'r lle hwn, yr hwn a achlysurwyd drwy garedigrwydd nodweddiadol ei galon, y cafodd efe yr afiechyd a derfynodd yn ei angu. Mab i ŵr boneddig oedd yn byw yno, yr hwn oedd wedi syrthio dan anfoddlonrwydd ei dad, a'r hwn a fygythiai ei ddietifeddu, a geisiodd gan Bunyan gyfryngu drosto, yr hyn hefyd a wnaeth mewn modd llwyddiannus, ond gwaith diweddfaf ei lafurus gariad ydoedd. Wrth ddychwelyd i Lundain ar geffyl, goddiweddwyd ef a glawogydd trymion, a chymerodd anwyd. Canlynwyd hyn gan dwymyn flyrnig, ac ar ôl deng niwrnod o gystudd trwm, bu farw yn nhŷ Mr. Strudwick, perlysiuwr, yn Llundain, Awst 31ain, 1688. Yr oedd ei ymddarostyngiad i'r oruchwyliaeth hon yn dra chanmoladwy, ei ddymuniad oedd ymadael a bod gyda Christ. Teimlai y gwaelod wrth fyned trwy yr afon ddŷ, a dilynodd ei Bererin i'r Ddinas Nefol. Cafodd ei gladdu yn medd ei lettywr, yn Bunhill-fields, lle y mae bedd-adaill wedi ei gyfodi i'w goffadwriaeth.

Y mae ei Fywgraffydd cyntaf yn rhoddi y darluniad canlynol o'i berson a'i gymeriad, "Yr oedd ei wynebpryd yn ymddangos yn sarug a gerwin, ond yn ei gyfeillach yr oedd yn fwyn a llariaidd; nid oedd yn dueddol i fod yn siaradus, neu i ddyweyd llawer mewn cyfeillach, oddieithr fod galwad eglur am hyny; nid oedd un amser yn canmol ei hun na'i alluoedd, ond yn hytrach yn wael yn ei olwg ei hun, ac yn ddarostyngedig i farn rhai eraill. Yr oedd ganddo lygad llym, bywiog, craffus i adnabod dynion; a'i synwyr hefyd ydoedd gryf, a'i ateb yn barod. O ran ei berson, yr oedd yn dâl, esgrynog, er nad yn drwchus, Ei fochau oeddynt yn hytrach yn gochion, a'i olygon yn wreichionllyd. Nid arferai eillio ei wefus uchaf, eithr gadawai ei farf i dyfu yn hir arni, yn ol yr hen ddull Brutanaidd. Yr oedd ei wallt yn goch, eithr yn ei amser diweddfaf yn dechreu britho. Ei drwyn oedd wedi ei osod yn dda, ond nid yn gam a chrwea, a'i safn

COFIANT JOHN BUNYAN.

o faintioli canolig. Ei dalcen ydoedd yn hytrach yn uchel, a'i agwedd bob amser yn syml a gostyngedig.

O'i bedwar plentyn, bu tri byw ar ei ol ; bu farw y ferch ddall, am yr hon yr oedd efe mor ofalus, ychydig flynyddau o'i flaen. Ni bu ei wraig Elizabeth, yr hon a ddadleuodd ei achos mor rymus a gwrol gerbron y barnwyr, fyw yn hir ar ei ol. Cafodd weled terfyniad ei lafur a'i ofidiau ef, a'i fynediad oddiwrth ei waith at ei wobr ; ac yn y flwyddyn 1692, bu hithau farw, a chanlynodd ei phererin ffyddlon o'r byd hwn i'r byd arall.

CLADDFA BUNYAN.

DIFFYNIAD YR AWDWR DROS EI LYFR.

WRTH ddechreu hwn, pan gym'rais yn lled chwim
Fy 'sgrifell yn fy llaw, nis gwyddwn ddim
Y gwnaethwn lyfr bychanblyg byth fel hyn
Y fath ag yw; na, na, cymerais cyn
Im' ddechreu hwn mewn llaw un arall; pan
Oedd hwnw bron ar ben, mi yn y fan
Ddechreuais hwn; heb wybod im' fy hun
Im' ddechreu'r ail cyn imi orphen un.

Fel hyn y bu: tra'r ysgrifenwn am
Faith yrfa'r saint a'u taith o gam i gam
I'r nefoedd lwys, yn nydd efengyl fwyn,
Yn sydyn i ddamegu ce's fy nwyn
Am ugain peth a mwy, yn nghylch eu taith
A'u ffordd trwy'r byd i'r teg ogoniant maith,
Tra rhoddwn hwynt i lawr: ac ar y pryd
D'ai ugain peth yn ychwaneg i fy mryd;
A hwy drachefn ddechreuent amlhau,
A chware o gylch fel gwreichion tân yn glau.
Wel, ebe fi, os amlhewch fel hyn,
Mi'ch rhoddaf ar wahan â du ar wyn,
Rhag ofn na chaf o'r diwedd arnoch ben,
Y lleibiwech oll fy llyfryn len ar len.
Ac felly gwnes; ond nid oedd yn fy mryd .

DIFFYNIAD YR AWDWR.

Ro'i ffrwyth fy mhen fel hyn o flaen y byd.
Dechreuais wneyd, heb wybod im' fy hun
Pa beth a wnawn, pa ddelw, na pha lun :
Ac ni wnes hyn i foddio neb rhyw ddyn,
Y cyfan oll a wnes i foddio'm hun.

Ni weriais chwaith ond segur oriau i gyd
Yn y gwaith hwn : rhyw beth i ddenu'm bryd
Oedd hyn oddiwrth feddyliau gwaeth, y rhai
Yn fynych iawn wnaent imi fod ar fai.
Ac felly'n llon a'm pin mewn du ar wyn
Y rho'is yn rhwydd fy holl feddyliau hyn.
Ar ol cael hyd i ben y ffordd yn awr,
Yn ol y tynwn i, da'i yntau'i lawr ;
Ac felly 'sgrifiais ef, nes iddo dd'od
I'r hyd, a'r lled, a'r maint y'i gweli'n bod.

Wel, wedi cael fel hyn fy mhethau'n nghyd,
Danghosais hwynt i ereill hyd y byd ;
Rhai a'u collfarnent hwy, rhai a'i cyfiawnhaent ;
Dywedai rhai, Caent fyw ; rhai, Marw gaent ;
Rhai, Ioan, dod mewn argraff ; ac ereill, Na ;
Medd rhai, Nis gall ef byth ddim gwneuthur da.

Yn awr fel hyn yn syn nis gwyddwn ddim
Pa beth a wnawn—pa beth oedd oreu im' :
Ond gan fod rhai'n ei erbyn, rhai o'i du,
Wel, meddwn, mi a'i hargraffaf ; felly fu.

Gan, ebe fi, fy mod yn gwel'd y myn
Rhyw rai ei gael, er na fyn eraill hyn ;
Iawn, yna, 'n wir, y barnaf i mi gael
Gwneud prawf pwy a'm cynghorai'n wych, pwy'n wael.

A meddwl wnes, os na ro'wn ef i'r rhai
A hoffa'i gael er mawr ddyddanwch, mai
Eu rhwystro wnawn, a'u hymddifadu o
Yr hyn a'u mawr ddifyrai lawer tro ;
Gan ddywedyd wrth y rhai na fynent im'
Ei ddwyn yn mlaen, Ni l am eich digio ddim
Yr wyf : gan fod eich brodyr am ei gael,
Cyn gweled mwy, na fernwch ef yn wael.

DIFFYNIAD YR AWDWR.

Os na fyn di ei ddarllen, gad, fy mrawd,
Yn llonydd ef, ac nid yn destyn gwawd.
Ti wyddost mai yn llawen iawn y pig
Rhai'r esgyrn, er na fyn y lleill ond cig.
Fel gallwn i yn well eu hesmwythau,
Ymro'is fel hyn i ymresymu'n glau.

A allwn i, os ysgrifenwn hwynt
Mewn dull a threfn fel hyn, ddim cael fy mhwynt,
Sef yw, dy les? Paham nas gallaf hyn?
Daw'r cwmwl du â gwlaw, pryd na ddaw'r gwyn.
Poed ddu, poed wyn, rhoed loywon ddafnau'n fwyn,
A'n daear deg ganmola'r ddau trwy ddwyn
Gwych ffrwythau'n 'stor, heb feio'r naill na'r llall,
Cynyrcha gnowd trwy rin y ddau heb ball.
Cymysga ffrwyth y naill a'r llall yn nghyd,
Fel nad oes mwy wahaniaeth yn y byd:
Bid fyno, maent yn tori ei heisieu'n dda;
Ond pan fo'n llawn, dibrisio'r ddau a wna.

Ti wyddost am bysgotwr, fel y bydd
Yn dal ei bysg; fath gelfi wna! fel rhydd
Ei ben ar waith! fath rwyd a maglau fyn,
Amryfath fach a llinyn: ond er hyn
Mae pysg yn bod, er llinyn ac er bach,
A rhwyd ac oll, gall iddynt ganu'n iach;
Heb chwilio am y rhai'n, a'u cosi'n fwyn,
Nis gellir byth er dim eu dal a'u dwyn.

Ah, fel y cais adarwr ddal yr hil
Asgellog, drwy wahanol foddion fil,
Nas dichon dyn eu henwi! croglath, dryll,
A rhwyd, a chloch, a goleu yn y gwyll:
Ymgropia, rhed, a saif; pwy dyna lun
Ystumiau hwn? ond eto nid yr un
O'r rhai'n a rydd i'w law yr adar a
Ddewiso ef. Mae'n rhaid chwibianu'n dda
Cyn delir *un*, a chanu pibell fwyn;
Ond, er gwneyd hyn, am gollir *llall* fe gwyn.
Os ceir yn mhben y llyffant isel drem,
A chragen wael llymarchen, werthfawr em;

DIFFYNIAD YR AWDWR.

Os ceir o fewn rhyw bethau gwael fel hyn
Yr hyn sydd well na'r aur ; pwy safai'n syn,
Ag arno flys eu chwilio, er cael hyd
I'r perl ? Yn awr fy llyfryn eto (pryd
Nas gwisgwyd ef a'r addurniadau fil
Sy'n boddio hwn a'r llall o'r dynol hil)
Nid ydyw heb ryw bethau gwell i'w cael
Nag ymfrost gwych am bethau gweigion, gwael.

Wel, meddai un, nis boddir fi yn llawn.
Y saif dy lyfr ddim, pan brofer ef yn iawn.

Pa'm, beth sy'n bod ?—Mae'n dywyll. Pa faint
gwaeth ?—

Ffug araeth yw. Ond beth er hyny ? Gwnaeth
Rhai dynion, drwy ffug-eiriau fel y rhai'n,
I oleu gwych y gwir dywynu'n gain.—
Ond mae yn ol o sylwedd. D'wed heb san
Dy feddwl, ddyn.—Hwy foddant eiddil gwan
Mewn soddfa ddofn ; damhegion yn ddiball,
Yn mhob rhyw fodd, a'n gwnant yn eithaf dall.

'E weddai'n wir fod sylwedd ynddo ef,
Hyfforddia ddyn am ddwyfol bethau'r nef :
A raid fy mod yn ol o sylwedd, am
Mai dameg yw ? 'E roddwyd pur ddinam
Efengyl Duw gynt mewn cysgodau, trwy
Arwyddion a damhegion : eto pwy
Ystyriol ddyn wel fai ar hyn ? Ni faidd,
Rhag cablu mawr ddoethineb Duw ! Na, braidd
Rhag gwneuthur hyn, ymgryma gyda pharch
I ddarllen, trwy fodrwyau aur yr arch,
Trwy'r anner goch, trwy loi, trwy ddefaid mwyn,
Trwy adar bach, a gwaed diniwaid wyn,
Beth ddywed Duw ; a dedwydd ydyw ef,
Trwy'r cyfrai wel oleuni dysglaer nef.

Gan hyny, frawd, na farna'm gwaith yn ol
O sylwedd pur, a dweyd fy mod yn ffol :
Nid sylwedd yw'r peth dybir lawer gwaith
Yn sylwedd ; nis dirmygwn bobpeth chwaith

DIFFYNIAD YB AWDWR.

Mewn dameg, rhag ofn derbyn pethau gwael,
Gan fod yn ol o'r lles allasem gael ;
Yr unig beth wna'm geiriau tywyll iawn
Yw dal y gwir 'run wedd a'r eurgist lawn.

'E ddeuai'r hen broffwydi'n fynych iawn
A'r gwir i maes trwy ddameg; felly cawn
I Grist ei hun, a'i apostolion ef,
Roi'r mentyll hyn am eiriau pur y nef.

Mae Gair fy Nuw, ragorodd ar bob dawn,
Mewn dull ac iaith, 'rwy'n meiddio dweyd, yn llawn
Damhegion a ffug-eiriau tywyll, cudd ;
Ond dyma'r Llyfr yn mhob cyfyngder prudd,
O'r hwn y tardd y gwych oleuni, drydd
Dywyllaf nos yn hyfryd oleu ddydd.

Edryched fy nghyhuddwyr, onid oes
Llinellau gwaethach a duach yn ei oes,
Nag un o fewn fy llyfr ? yr oreu fedd
Nid crystal yw a'm gwaelaf un ei gwedd.

Pe safem ni gerbron diduedd rai
I'n barnu, gwn, a beiddiaf dd'wedyd, mai
Meddyliau fy llinellau gwael eu drych
Ddewisent hwy o flaen ei gelwydd gwych ;
Y llednais wir, er bod mewn gwisgoedd gwael,
Oleua'r farn, uniona'r fron heb ffael ;
Gwna'r deall wrth ei fodd, yr 'wyllys wna
Yn ufudd iawn, a lleinw'r cof yn dda
A'r hyn foddha'n dirnadaeth ; ac y mae
Yn esmwythad i drallod, poen, a gwae.

I Timotheus rhaid bod ymadrodd iach,
Gan wrthod pob hen ofer-chwedlau gwrach ;
Ond nid yw Paul enwocaf yn nacau
Damhegion fyth ; lle gellir cael yn glau
Y perlau teg, yr aur, a'r gemau gawn
Yn talu am eu ceisio'n ddyfal iawn,

Goddefer im' ddywedyd eto air,
Tydi, *r Duw, ai tramgwydd iti bair

DIFFYNIAD YR AWDWR.

Im' roddi fy materion allan trwy
Ryw ddull fel hyn? neu, na roddaswn fwy
Amlygrwydd yn fy ngwaith? Tri pheth, os caf,
A dd'wedaf, ac i'm gwell ymostwng wnaif.

1. Nid wyf yn cael gwaharddiad; a phaham
Gwaherddir dull fel hyn, os na wnaif gam
A geiriau ac â phethau, neu â mwyn
Ddarllenwyr, trwy gamarfer neu gam ddwyn
Aralleg neu gyff'lybiaeth? Dim ond bod
Dyrchafu'r gwir ryw ffordd fy unig nod.
Beth, ai gwahardd dd'wedais i? O! na,
Caf genad, ac esiampl dynion da
Ryngasant fodd eu Duw yn well na neb sy'n awr,
Mewn geiriau a gweithredoedd ar y llawr,—
Sef cenad i draddodi fel y gwnes
Yr hyn sydd er dy faith dragwyddol les.

2. Canfyddaf wŷr mor dâl a'r coed yn cael
Arferyd dull ymddyddan, heb eu gwael
Oganu am eu gwaith; a gwae y rhai
Ddirmygant wir, melldithir am fath fai
Hwynt-hwy a'u dawn ddichellgar; na, gadawn
Y gwir yn rhydd i'n denu'n hyfryd iawn
Y ffordd wel Duw yn dda: pwy wyr yn well
Na'r Hwn a ddysgodd ddyn lafurio'r tir yn mbell
Cyn geni neb sy'n fyw? pwy ond efe
A'n harwain at yr hyn sydd yn ei le
I'w feddwl, ac i'w ysgrifenu'n iawn,
Bair i beth gwael gynyrchu dwyfol ddawn?

3. Canfyddaf yr Ysgrythyr Lân, ddinam,
Yn arfer dull fel hyn, pan elwir am
I unpeth ddwyn peth arall ger ein bron:
Pwy wyr na chaf, heb ddiffodd goleu llon,
Drwy hyn belydrau'r gwir, nes iddynt droi
Y wawr yn ddydd, gan wneyd i'r caddug ffoi.

Yn awr, cyn rhoi fy 'sgrifell o fy llaw,
Danghosaf it' y budd o'm llyfr a ddaw;
Ac yna'n rhwydd cyflwynaf di ac ef

DIFFYNIAD YR AWDWR.

I law yr Hwn sydd a'i ddeheulaw gref
Yn tynu'r cryf i lawr, yn dal y gwan
I fynu, ac i sefyll yn ei ran.

Daw'r llyfryn hwn a darlun ger dy fron
O'r dyn a gais drysorau'r nefoedd lon :
Mae'n d'weyd o ba le daeth, i ba le'r â ;
Beth edy heb ei wneyd, pa beth a wna :
D'wed hefyd fel y rhed, y rhed o hyd,
Nes dod at borth y gogoneddus fyd.
D'wed hefyd pwy am fywyd allan dry
Fel rhai am gael y fythol goron fry ;
A d'wed pa'm y byddant hwy yn ol,
Er ymdrech, pan y trengant fel y ffol.

Gwna'r llyfryn hwn di'n deithiwr tua'r nef,
Os ufuddhei i'w fwyn gynghorion ef ;
E'th arwain fry i'r dedwydd sanctaidd dir,
Os deall wnei ei hyfforddiadau gwir :
'E wna y diog ŵr yn ddiwyd un ;
A gwna i'r dall wel'd pethau hardd eu llun.

A ydwyf am gael rhywbeth er dy fudd ?
Neu weled gwir mewn chwedl fwyn yn nghudd ?
A wyt yn ddrwg dy gof, ac arnat ball
I gofio o'r naill Galan-ddydd i'r llall ?
Cais ddarllen, ddyn, fy meddylddrychau hyn,
Ac wrthyt, diau, glynu wnant yn dyn ;
A gallant fod i'r gwanaf un yn rym,
A chysur mawr dan bob gorthrymder llym.

Mae'r llyfryn hwn, o ran ei iaith, yn un
Effeithia'n ddwys ar galon greigaidd dyn ;
Er edrych fel peth newydd, gwn nad oes
O'i fewn ond hen athrawiaeth bur y groes.

A ydwyf am ddifyru'th galon drom ?—
Am bleser, heb ynfydrwydd ffol a siom ?—
Am ddarllen ?—ac am allu gweled trwy
Ddamhegion, heb dy ddallu ynddynt hwy ?
A hoffit wel'd a chlywed gŵr teg wedd
O'r cwmwl tew yn d'anerch mewn pur hedd ?

DIFFYNIAD YR AWDWR.

A fynit gael yn effro freuddwyd llon?
Neu chwerthin a galaru yn nghyd o'r bron?
Neu fod ar goll yn llwyr i'th hun heb fraw,
A'th gael heb swyn 'run munud bach gerllaw?
A ewyllysit wel'd dy hun i gyd,
Trwy ddarllen peth nas gwyddost yn y byd
Beth ydyw'n iawn? dim ond dy fod yn cael
Llesâd a budd trwy'r un llinellau gwael?
Os mynit hyn, O! dyro yma yn nghyd
I'm llyfryn hwn, dy ben, dy fron, dy fryd.

JOHN BUNYAN.

TAITH Y PERERIN,

DAN GYFFELYBIAETH BREUDDWYD.

Y CARCHAR—BUNYAN YN NGHWSG.

A MI yn tramwy trwy anialwch y byd hwn, daethum i fan yr oedd Ffau¹ ynddo, a gorweddais yno i gysgu; a phan y cysgais, breuddwydiais freuddwyd. Yn fy mreuddwyd gwelwn ddyn wedi ei ddilladu â bratiau, Esay lxiv. 6, Luc xiv. 33, Psal.

¹ Carchar Bedford, lle y carcharwyd yr awdwr am ddeuddeng mlynedd. Yma yr ysgrifennodd "Daith y Pererin." "Carcharwyd Bunyan i'w attal rhag pregethu i ychydig o lafurwyr tlodion, ac o'r carchar hwnw, trwy y llyfr hwn, y mae wedi tywallt ffrydlif o oleuni sanctaidd, nid yn unig ar Brydain, ond hyd derfynau eithaf y ddaear."—*G. Offor.*

xxxviii. 4, yn sefyll â'i wyneb oddiwrth ei gartref; yr oedd llyfr yn ei law, a baich mawr ar ei gefn. Edrychais, a gwelwn ef yn agor y llyfr, ac yn darllen; ac wrth ddarllen, wylai a chrynai yn ddirfawr; ac am nas gallai ymatal yn hwy, torodd allan i waeddi yn gwynfanus iawn, gan ddywedyd, "Pa beth a wnaif?" Act. ii. 37; xvi. 30; Hab. i. 2, 3.

CRISTION YN DARLLEN EI LYFR.

Yn yr agwedd hon, gan hyny, efe a aeth adref, ac a ymgadwodd hyd y gallai, fel na byddai i'w wraig a'i blant ganfod ei drallod; ond ni fedrodd fod yn ddystaw yn hir, oherwydd fod ei ofid yn trymhau. O'r diwedd, torodd allan i draethu ei holl feddwl i'w wraig a'i blant; ac fel hyn y dechreuodd:—O fy ngwraig anwyl, a chwithau, blant fy ymysgaroedd, yr wyf fi, eich cyfaill anwyl, wedi fy andwyo o'm rhan fy hun trwy faich trwm sydd yn fy llethu; ac, heblaw hyny, hysbyswyd i mi y llosgir ein dinas hon â than o'r nefoedd; ac yn y dymchweliad arswydus hwnw, myfi fy hun, tithau, fy ngwraig anwyl, a'm plant bychain, a ddyfethir oll, oddigerth i ni gael (yr hyn na welaf eto) ryw ffordd o ddihangfa trwy yr hon y'n hachuber.

YN AGOR EI FEDDWL I'W WRAIG A'I BLANT.

Ar hyn ei geraint a synasant yn fawr ; nid am eu bod yn credu fod yr hyn a lefarodd yn wirionedd, ond am eu bod yn tybied fod ei ben wedi dyrysu ;¹ a chan ei bod yn hwyrhau, a hwythau yn hyderu y llonyddai cwsg ei ymenydd, cawsant ef gyda brys i'w wely. Ond yr oedd y nos mor derfysglyd iddo ef a'r dydd ; ac am hyny, yn lle cysgu, efe a'i treuliodd mewn ocheneidiau a dagrau. Pan dorodd gwawr y bore, mynent wybod pa fodd yr ydoedd. Yntau a ddywedodd, Gwaeth, waeth : dechreuodd ymddyddan â hwynt drachefn ; ond dechreuasant ymgaledu. Meddylasant hefyd ymlid ymaith ei glefyd trwy

¹ "Weithiau yr oeddwn mor llwythog o'm pechodau, fel nas gwyddwn pa le i orphwys, na pha beth i'w wneud ; ie, ar y cyfryw amserau ofnwn y collwn fy synhwyrau."—*Bunyan*.

YN NEILLDUO I'W YSTAFELL I WEDDIO.

fod yn sarug wrtho ; ac weithiau llwyr esgeulusent ef.¹ Am hyny ciliodd oddiwrthynt i'w ystafell, i weddio drostynt a thosturio wrthynt, ac i ymofidio hefyd oherwydd ei drueni ei hun ; rai prydiau hefyd ymrodiai wrtho ei hun yn y meusydd, weithiau yn darllen ac weithiau yn gweddio : ac fel hyn y treuliodd ei amser am amryw ddyddiau.

Un tro, pan oedd yn rhodio yn y meusydd, gwelwn ef (yn ol ei arfer) yn darllen yn ei lyfr, yn gystuddiedig iawn ei ysbryd ; ac wrth ddarllen, torodd allan fel o'r blaen i ddolefain, "Beth sy raid i mi ei wneuthur, fel y byddwyf cadwedig?" Act. xvi. 30.

Gwelwn ef hefyd yn edrych yma ac acw fel pe buasai yn ei fryd ef ffoi ymaith ; eto safodd yn llongydd, am na wyddai (i'm tyb i) pa le i fyned. Yna gwelwn ŵr a'i enw Efengylwr yn dynesu ato, ac yn gofyn iddo, Paham yr wyt ti yn llefain ?

Yntau a'i hatebodd, Syr, yr wyf yn deall, wrth y llyfr sydd yn fy llaw, fy mod wedi fy nedfrydu i farw, ac wedi hyny i ddyfod i'r farn, Heb. ix. 27 ; yr wyf yn cael nad oes genyf ewyllys i'r cyntaf, Job xvi. 21, 22, na gallu i wneud y llall. Eze. xxii. 14.

Yna, ebe Efengylwr, Paham nad oes genyt ewyllys i farw, gan fod y bywyd hwn mor llawn o helbul ? A'r gŵr a'i hatebodd, Am fy mod yn ofni i'r baich hwn sydd ar fy nghefn fy ngwasgu yn is na'r bedd, ac y bydd i mi syrthio i Tophet, Esay xxx. 33. Ac hefyd, syr, os nad wyf yn gymhwys i fyned i garchar, llai o lawer yr wyf yn barod i fyned i'r farn, ac oddiyno i'r dienyddle ; meddwl am y pethau hyn sydd yn peri i mi wyo.

¹ Darlun o bechadur gwir edifeiriol wrth i'w galon gael ei dryllio. "Eu hucheneidiau, eu dagrau, eu cwynfannau ddydd a nos, a'u hymarweddiad neillduedig, a dafodd yr holl deulu cnawdol i annrhefn."—*Bunyans*.

EFENGYLWR YN DANGOS Y FFORDD I'R PORTH BYCHAN.

Yna ebe Efengylwr, Os dyma dy gyflwr, paham y sefi yn llonydd? Yntau a'i hatebodd, Am na wn i ba le i fyned. Yna rhoddodd iddo rol o femrwn, ac ynddo yn ysgrifenedig, "Ffowch rhag y llid a fydd." Mat. iii. 7.

Darllenodd y gŵr y geiriau, a chan edrych ar Efengylwr yn graff, efe a ofynodd iddo, I ba le y ffoaf? Yna ebe Efengylwr (gan gyfeirio â'i fys dros faes eang iawn), A weli di y porth bychan acw? Mat. vii. 13, 14. Na welaf, ebe yntau. Yna ebe y llall; A weli di y goleuni dysglaer acw? Psal. cxix. 105; 2 Petr. i. 19. Yntau a ddywedodd, Tybygwyf y'i gwelaf. Yna ebe Efengylwr, Cadw dy lygad ar y goleuni acw, a dos yn union tuag ato,¹ a gweli y porth; a phan y curi wrtho, danghosir i ti beth a ddylit wneuthur. Yna

¹ "Dos ar unwaith at Grist. Nac aros i gael gwared o'th faich, trwy ddiwygio dy fywyd, ac yna troi at y Gwaredwr. Dianc ato ef yn ebrwydd i ymfyn beth i'w wneud."—*Bunyan*.

CRISTION YN FFOI O DDYSTRYW.

gwelwn yn fy mreuddwyd fod y gŵr yn dechreu rhedeg. Nid aeth yn mhell oddiwrth ddrws ei dŷ cyn i'w wraig a'i blant, wrth ganfod hyny, waeddi ar ei ol am iddo ddychwelyd; ond efe a osododd ei fysedd yn ei glustiau, a rheddodd yn mlaen, gan lefain yn groch, Bywyd! bywyd! bywyd tragwyddol!¹ Luc xiv. 26. Felly nid edrychodd yn ol, Gen. xix. 17, ond ffodd tua chanol y gwastadedd.

Y cymydogion hefyd a ddaethant allan i'w weled ef yn rhedeg, Jer. xx. 10; ac fel yr oedd yn prysuro, rhai a'i gwatwarent, ereill a'i bygythient, a rhai a waeddent ar ei ol am ddychwelyd;² ac yn eu plith yr oedd dau ŵr wedi gosod eu bryd ar ei ddwyn yn ol trwy drais. Enw un oedd Cyndyn, ac enw y llall oedd Meddal. Erbyn hyn yr oedd y

¹ "Tro yn dy ol, yr ynfyty, meddai y diafol, yr wyf yn synu pa wallgofrwydd a'th yrodd ymaith, gan adael cymaint o ddaioni ar dy ol yn y byd, yn nghyd â chwantau y cnawd."—*Bunyan*.

² "Pan wnaeth Duw i mi ochain, hwy a wrandawent, ac a ofynent, 'Beth yw'r mater ar John?' Hysbysent hefyd eu gwahanol dybiau yn fy nghylch."

gŵr wedi myned encyd oddiwrthynt; er hyny canlynasant ef, ac yn mhen ychydig amser hwy a'i goddiweddasant. Yna ebe y gŵr wrthynt, Fy nghymydogion, paham y deuwch ar fy ol i? Hwythau a'i hatebasant, I'th gynghori i ddyfod adref gyda ni. Ond efe a ddywedodd, Nis gallaf wneuthur felly mewn un modd: yr ydych chwi yn trigo yn Ninas Dystryw, y lle hefyd y'm ganwyd inau: gwn fod y peth yn wir; ac os marw a wnewch yno, suddwch yn is na'r bedd, yn fuan neu yn hwyr, i le sydd yn llosgi â thân a brwmstan: byddwch foddlon, fy nghymydogion, a deuwch gyda mi!

CYNDYN. Beth! ebe Cyndyn, a gadael ein cyfeillion a'n cysuron o'n hol!¹

CRISTION. Ië, ebe Cristion (canys felly y'i gelwid), am nad ydyw y cwbl hyny yn deilwng i'w cystadlu âg ychydig o'r pethau a geisiwyf, 2 Cor. iv. 18; ac os deuwch gyda mi i ben y daith, cewch yr un croesaw a minau; canys yn y lle yr wyf fi yn myned y mae digon a gweddill i'w gael. Luc xv. 17. Deuwch, a phrofych fy ngeiriau.

CYNDYN. Pa bethau yr ydwynt yn eu ceisio, gan dy fod yn ymadael â'r holl fyd er mwyn eu cael?

CRISTION. Yr wyf yn ceisio etifeddiaeth anllygredig, ddihalogedig, a diddiflanedig, yr hon sydd yn nghadw yn y nefoedd, Petr i. 4; ac yn ddiogel yno, Heb. xi. 16, i'w rhoddi, ar yr amser nodedig, i'r sawl a'i dyfal-geisiant hi. Darllenwch hyn, os gwelwch yn dda, yn fy llyfr.

CYNDYN. Pw, ymaith â'th lyfr. A droi di yn ol gyda ni ai peidio?

CRISTION. Na wnaf, ebe y llall, canys mi a osodais fy llaw ar yr aradr. Luc ix. 62.

CYNDYN. Tyred, gymydog Meddal, dychwelwn, adref hebdo: y mae myntai o ddynionach penweinion, y rhai, wedi mabwysiadu rhyw fypwy, ydynt ddoethach yn eu golwg eu hunain na seithwyr yn adrodd rheswm.

MEDDAL. Paid a difenwi, ebe Meddal; os gwir a ddywed y Cristion mwyn, y pethau a geisia efe ydynt well na'r eiddom ni: mae fy nghalon yn tueddu i fyned gyda fy nghymydog.

CYNDYN. Pa beth! mwy fyth o ffyliaid! cymer dy arwain genyf fi, a thyred yn ol; pwy a ŵyr i ba le y'th dywysir gan y fath ddyn penchwiban a hwn? Dychwel, dychwel, a bydd gall.

MEDDAL. Tyred ynte, gymydog da, gad i ni gychwyn. Yna yr aethant ill dau yn nghyd.

CRISTION. Tyred gyda mi, gymydog Meddal; yr hyn oll a soniais am danynt ydynt i'w cael, a llaweroedd o bethau gogoneddus ereill.² Oni chredi fi, darllen yma yn y llyfr hwn yn eu cylch; ac am wirionedd yr hyn a fynegir ynddo, wele, mae y cwbl wedi eu sicrhau â gwaed yr Hwn a'i gwnaeth. Heb. ix. 17—21.

¹ "*Gwrthddadl.* Os rhedaf fel hyn, byddaf yn ymadael â'm holl gyfeillion, oblegid nid oes neb o honynt hwy yn rhedeg y ffordd hon. *Atteb.* Ac os gwnei, ti a redi i fynwes Crist a Duw. *Gwrthddadl.* Ond os gwnaif, byddaf yn rhedeg oddiwrth fy mhechodau. *Atteb.* Gwir yn ddiau, ond os na wnei, ti a redi i dân uffern. *Gwrthddadl.* Ond fe chwardd fy nghymydogion arnaf. *Atteb.* Os colli y nefoedd, fe chwardd Duw yn dy ddialedd. *Gwrthddadl.* Ond 'does bosibl na chaf ddechreu yn mhen rhyw flwyddyn neu ddwy. *Atteb.* A oes genyt *lease* ar dy einioes? Ai doeth ydyw i ti adael dy enaid anfarwol i grogi uwch beu uffern gerfydd edau y gall angau ei thori."—*Bunyan.*

² "Cânt fynwes Crist i orphwys ynddi, teyrnas nefoedd i breswyllo ynddi, ac angylion a saint yn gymdeithion, llwyrchant yno fel yr haul, byddant yno byth, a chant eistedd ar orseddfenciau barn."—*Bunyan.*

MEDDAL. Wel, fy nghymydog Cyndyn, ebai Meddal, yr wyf yn dechreu ymroddi yn fy meddwl i ymdeithio gyda'r gŵr da hwn, a bwrw fy nghoelbren gydag ef: ond, fy nghyfaill, a wyddost ti y ffordd i'r lle dymunol hwn?

CRISTION. Mae gŵr o'r enw Efengylwr wedi fy nghyfarwyddo i gyfeirio at borth bychan sydd o'n blaenau, lle y danghosir i ni y ffordd.

CYNDYN. Minau a ddychwelaf adref, ebe Cyndyn: ni byddaf gydymaith i'r cyfryw ddynion gwallgofus a chamsyniol.

CYNDYN YN TROI YN OL.

Yn awr, ar ol i Cyndyn droi ei gefn, gwelwn yn fy mreuddwyd fod Cristion a Meddal yn myned yn mlaen gan ymddyddan â'u gilydd ar hyd y gwastadedd; ac fel hyn y dechreuasant:—

CRISTION. Tyred, fy nghymydog Meddal, pa fodd yr ydwyf? Mae yn dda iawn genyf dy annog i fyned gyda mi. Pe teimlasai hyd yn nod Cyndyn ei hun yr hyn a deimlais i o nerthoedd a dychrynfeydd pethau ag ydynt eto yn anweledig, ni throisai ei gefn arnom mor ysgafn.

MEDDAL. Fy nghymydog Cristion, gan nad oes yma ond nyini ill dau, dywed i mi yr

awrhon yn mhellach, pa bethau sydd i'w cael yn y lle yr ydym yn myned iddo, a pha fodd y ceir hwynt?

CRISTION. Haws y gallaf eu dirnad â'r meddwl, na'u hadrodd â'r tafod: eto, gan dy fod yn chwennych eu gwybod, mi a ddarllenaf am danynt yn fy llyfr.

MEDDAL. A wyt ti yn meddwl fod geiriau dy lyfr yn wir?

CRISTION. Ydwyf, yn sier; canys y Digelwyddog yw ei awdwr. Tit. i. 2.

MEDDAL. Da iawn; pa bethau ydynt?

CRISTION. Mae teyrnas ddiddiwedd i breswyllo ynddi, a bywyd tragywyddol i'w rod-di i ni, fel y gallom drigo yn y deyrnas hono byth. Esay xlv. 17; Ioan x. 27—29.

MEDDAL. Da iawn; pa bethau eto?

CRISTION. Mae coronau gogoniant i'w cael yno hefyd, a gwisgoedd a bar i ni ddysgleirio fel yr haul yn ffurfafen y nefoedd. 2 Tim. iv. 8; Dat. xxii. 5; Matt. xiii. 43.

MEDDAL. Rhagorol; pa bethau hefyd?

CRISTION. Ni bydd yno nag wylofain na thristwch: oblegid fe sych Arglwydd y lle bob deigrin oddiwrth ein llygaid. Esay xxv. 8; Dat. xxi. 4.

MEDDAL. A pha gyfeillion a gawn yno?

CRISTION. Cawn fod gyda seraphiaid a cherubiaid, Esay vi. 2; 1 Thes. iv. 16, 17; Dat. v. 11; creaduriaid na all llygad edrych arnynt gan eu dysgleirdeb. Yno hefyd y cyfarfyddwn â miloedd a myrddiynau o rai a aethant i'r lle hwnw o'n blaenau; nid oes un o honynt yn niweidiol, ond yn byw yn gariadus a sanctaidd; pob un yn rhodio ger bron Duw, ac yn aros yn ei wyddfod yn gymeradwy dros byth. Mewn gair, yno cawn weled yr henuriaid a'u coronau aur, Dat. iv. 4; yno cawn weled y gwryfyon sanctaidd a'u telynau aur, Dat. xiv. 1—5; ac yno cawn weled y rhai a ddrylliwyd yn ddarnau gan y byd, a losgwyd yn tân, a larpwyd gan fwystfilod, ac a foddwyd yn y moroedd, am eu cariad at Arglwydd y lle, Ioan xii. 25; oll yn holliach, wedi eu gwisgo âg anfarwoldeb megys â dilledyn. 2 Cor. v. 2—4.

MEDDAL. Mae y pethau hyn yn ddiagon i sugno calon dyn;¹ ond a ydynt i'w cael? Pa fodd y cawn fod yn gyfranogion o honynt?²

CRISTION. Llywydd y wlad a gofnododd y peth yn y llyfr hwn, Esay lv. 1, 2; Ioan vii. 37; Dat. xxi. 6; a xxii. 17; y sylwedd ydyw, Os byddwn yn wir ewyllysgar i'w derbyn, efe a'u rhydd i ni yn rhodd ac yn rhad.

MEDDAL. Wel, fy nghydymaith hoff, hyfryd yw genyf glywed y pethau hyn: tyred, gad i ni brysuru ein camrau.³

CRISTION. Nid allaf fyned gan gynted ag y dymunwn, oherwydd y baich sydd ar fy nghefnu.⁴

Yna gwelwn yn fy mreuddwyd eu bod, ar ddiwedd hyn o siarad, yn neshau at gors

¹ "O bechadur, bechadur! y mae pethau gwell nag uffern i'w cael;—'does dim cymhariaeth;—y mae y nefoedd, y mae Duw, y mae Crist, y mae cymdeithas â myrddiwn o saint ac angylion i'w cael."—*Bunyan*.

² "O bechadur, pa beth a ddywedi, wyt ti yn caru cael dy achub? Onid yw dy safn yn dyfrio? Onid yw dy galon yn chwerrthin?"—*Bunyan*.

³ "Y fath ystyr ehang sydd i'r cyffyrddiad yma o eiddo pwyntil yr awdwr! y mae Meddal am fyned i'r nefoedd ar unwaith, tra y mae Cristion yn ochain dan ei faich."—*Cheever*.

⁴ "Y fath faich anniodddefol ydyw euogrwydd! y mae yn tori y galon. Y mae Satan yn gwneuthur y gwaethaf o bob pechod; geill wneud pob gwelltyn ar ei ben fel cediwydden. Gwna ef yn drosedd ysgeler ac anfaddeuol."—*Bunyan*.

siglenog, yr hon oedd yn nghanol y gwastadedd; ac o ddiffyg bod yn wylriadwrus, syrthiasant ill dau yn ddisymwth iddi. Enw y gors yw Anobaith. Yno y buont, gan hyny, yn ymdrybaeddu dros enyd, wedi eu diwyno yn erchyll gan y dom; a dechreuodd Cristion suddo yn y siglen, o achos y baich oedd ar ei gefn.¹

MEDDAL. Yna ebe Meddal, O! fy nghymydog Cristion, yn mha le yr wyt yn awr?

CRISTION. Yn wir, ebe Cristion, nis gwn.

MEDDAL. Yna cyfrôdd Meddal, a dywedodd yn ddigllon wrth ei gydymaith, Ai dyma y dedwyddwch y soniaist gymaint am dano? Os cawsom y fath aflwydd yn nechreudad ein taith, beth a allwn ddysgwyl rhwng hyn a phen ein siwrnai? Os gallaf ond diane o'r lle hwn yn fyw, cei feddiannu y wlad dy hunan o'm rhan i. Gwedi ymdreiglo yn egniol unwaith neu ddwy, daeth allan o'r siglen ar yr ochr hòno i'r gors oedd nesaf i'w dŷ ei hun: felly aeth ymaith, ac ni welodd Cristion mohono mwy.

CRISTION A MEDDAL YN NGHORS ANOBAITH.

Fel hyn y gadawyd Cristion i ymdroi yn Nghors Anobaith wrtho ei hun: eto ceisiodd wingo tua'r ochr hòno i'r gors oedd bellaf oddiwrth ei gartref, ac agosaf i'r porth cyfyng; ond nid allai ddyfod allan o'r gors, er gwneuthur felly, o achos y baich oedd ar ei gefn: yna gwelais yn fy mreuddwyd ŵr yn dyfod ato, o'r enw Cymhorth, ac yn gofyn iddo, Pa beth a wnelai yno?

CRISTION. Syr, ebe Cristion, gŵr a elwir Efengylwr a archodd i mi fyned y ffordd hon, yr hwn hefyd a'm cyfarwyddodd i'r porth aew, fel y gallwn ffoi rhag y llid a fydd. Fel yr oeddwn yn myned tuag yno, syrthiais i mewn yma.

¹ "O mor araf yr oeddwn yn myned: cawn fy hunan ar gors leidiog oedd yn siglo gyda'r symudiad lleiaf, ac yno y'm gadawyd gan Dduw, a Christ, a'r Ysbryd, a chan bob daioni."—*Bunyan*.

"Y mae euogrwydd, a'r diafol, a phechod, a melldith y ddeddf wedi ymorwedd yn faich mawr ar ysgwyddau y truan hwn, ac yn ei sathru i lawr i beri iddo suddo i, a chael ei lynu i fyny gan, y llaid y mae arno."—*Bunyan*.

CYMHORTH. Ond paham nad edrychast am y ceryg yn fanylach?

CRISTION. Dychryn a barodd i mi ffoi y ffordd nesaf, ac felly syrthiais i mewn yma.

CYMHORTH. Yna eb efe, Moes i mi dy law: felly Cristion a roes iddo ei law, ac efe a'i tynodd allan, Psal. xl. 2, ac a'i gosododd ar dir caled, ac a barodd iddo fyned rhagddo.

Gwedi hyny nesëais at yr hwn a'i tynasai o'r gors, a gofynais iddo, Syr, gan fod y ffordd sydd yn arwain o Ddinas Dystryw i'r porth acw yn gorwedd trwy y lle yma, paham na wellëid y man hwn, fel y gallai ymdeithwyr tlodion deithio tuag yno yn ddiotalach? Yntau a'm hatebodd, Mae y gors front hon y fath nas gellir ei gwelldau; canys i'r gwaelod hwn y rhed yn wastadol yr holl fudreddi sydd yn canlyn argyhoeddiad o bechod; ac am hyny y'i gelwir Cors Anobaith; oblegid cyn gynted ag y deffroir pechadur i weled ei gyflwr colledig, y mae llawer o ddychrynfeydd ac amheuan, a daroganau digysur, yn cyfodi yn fynych yn ei enaid: a'r rhai hyn oll a gydymgasglant, ac a ymsefydlant yn y lle hwn. A dyna y rheswm am ddiffeithder y tir yma.

Nid ewyllys y Brenin yw fod y ffordd hon cynddrwg ag ydyw. Esay xxxv. 3, 4. Ei weithwyr hefyd, dan gyfarwyddyd arolygwyr ei Fawrhydi, a fuont dros yspaid mwy nag un cant ar bymtheg o flynyddoedd ar waith yma, i edrych a ellid gwelldau y deryn tir hwn: ie, gwn, eb efe, lyncu yma o leiaf fwy nag ugain mil o lwythi mēni, ie, myrddiynau o hyfforddiadau iachus, a ddygwyd yma o bryd i bryd o bob man yn llywodraeth y Brenin (a'r rhai a wyddant, a ddywedant, mai y defnyddiau goreu oeddynt a'r a ellid eu cael i wneud y tir hwn yn dda), i edrych ai dichonadwy adgyweirio y ffordd hon; eithr Gors Anobaith ydyw hi eto, ac felly y bydd er gwneuthur o honynt eu goreu i'w gwelldau.

Gwir yw, fod, trwy gyfarwyddiad y Deddfroddwr, ryw sarn fawr a chadarn o geryg wedi eu gosod trwy ganol y gors hon, fel y gallai pobl, trwy gamu, fyned trosti; ond pan fyddo y lle yma yn chwydu i fynu lawer o fudreddi, yr hyn a wna ar newid tywydd, yna o'r braidd y gwelir y ceryg; ac os canfyddir hwy, y mae dynion, oherwydd gwendid eu penau, yn methu y cam, ac wedi syrthio i'r gors, diwynir hwynt yn dost, er bod y ceryg yn aros yno; ond y maer ffordd yn dda gwedi myned unwaith i mewn i'r porth. 1 Sam. xii. 23.

Yn awr gwelwn yn fy mreuddwyd fod Meddal erbyn hyn wedi cyrhaedd yn ol i'w annedd ei hun. Felly ei gymydogion a ddaethant i ymweled ag ef; a rhai o honynt a'i galwent ef yn ŵr call am ddyfod yn ol, a rhai a'i hystyrient yn ddyn ffol am beryglu ei hunan gyda Christion: ereill drachefn a'i gwawdient ef am ei wan-galondid, gan ddywedyd, Yn ddiau, wedi cychwyn yr anturiaeth, ni ddangosaswn fy hun mor llwfr a rhuso am ychydig o anhawsder yn y ffordd: felly mewn dull llechlyd eisteddodd Meddal yn eu plith. Ond o'r diwedd daeth yn hyfach, ac yna trodd pawb eu chwedlau, gan wawdio Cristion druan yn ei gefn. Cymaint a hyn am Meddal.

Yn awr fel yr oedd Cristion yn myned yn nlaen wrtho ei hun, canfyddai ŵr o hirbell yn croesi y maes i'w gyfarfod; a dygwyddodd iddynt ymgyfarfod yn y lle yr oedd y naill yn croesi ffordd y llall. Enw y gŵr bonheddig a gyfarfu ag ef oedd Mr. Bydol Ddoethyn: trigo yr oedd yn Ninas Ystryw Cnawdol, tref fawr iawn, ac yn agos hefyd i'r man y daeth Cristion allan o hono. Y gŵr hwn a glywsai ryw son am dano (canys aeth y chwedl am fynediad Cristion allan o Ddinas Dystryw ar led, nid yn unig yn ei dref ei hun, ond hefyd mewn amryw o drefydd ereill oddiamgylch); Mr. Bydol

DYCHWELIAD MEDDAL I'W DY EI HUN.

Ddoethyn, gan hyny, wedi ammau pwy ydoedd, trwy sylwi ar ei ysgogiad egniol, a thrwy graffu ar ei ocheneidiau a'i ruddfanau, a'r cyffelyb, a ddechreuodd siarad â Cristion fel hyn :—

BYDOL DDOETHYN. Pa fodd yn awr, wr da? pa le bellaf yr âi dan dy bwn fel hyn? ¹

CRISTION. Dan fy mhwn gymaint i'm tyb i, mewn gwirionedd, ag un creadur tlawd erioed! A chan y gofyni i mi, I ba le bellaf? dywedaf wrthyf, syr, fy mod yn cyrchu at y porth cyfyng acw sydd o'm blaen; oblegid yno, meddir, y caf wybod pa fodd i gael gwared o fy maich trwm.

BYDOL DDOETHYN. A oes genyt wraig a phlant?

CRISTION. Oes; ond nid oes genyf gymaint o hyfrydwech ynddynt ag oedd genyf gynt, oherwydd y baich sydd yn fy llethu: ie, tybiwyf fy mod megys pe bawn hebddynt. 1 Cor. vii. 29.

BYDOL DDOETHYN. A wrandewi di arnaf pe rhoddwn i ti gyngor?

CRISTION. Gwnaf, os da fydd; canys angenrhaid i mi wrtho.

BYDOL DDOETHYN. Cynghorwn di gan hyny, gyda phob brys, i ysgwyd ymaith dy faich; oblegid ni ddichon i ti byth gael llonyddwech meddwl cyn hyny: nis gelli ychwaith fwynhau cysuron y bendithion a roddes Duw i ti.

¹ "Golwg arno ei hun (mor fudredig), wedi darganfod drygdedd ei galon, ei falchder, a'i farweidd-dra i ufudd-dod efengylaidd a orwedd fel meini melin ar ei ysgwyddau, ac a'i sudda yn ddyfnach fyth i amheuan ac ofn damnedig-aeth."—*Bunyan*.

CRISTION. Dyna y peth yr wyf yn ymofyn am dano, sef gwarediad o'r baich trwm hwn : nis gallaf ei fwrw i lawr fy hunan, ac nid oes neb yn ein gwlad a ddichon ei dynu oddiar fy ysgwyddau ; a dyma yr achos, fel y dywedais, fy mod yn teithio y ffordd hon, fel y gallwyf gael gwared o hono.

BYDOL DDOETHYN. Pwy a barodd i ti fyned ar hyd y ffordd yma i gael ymadael â'th faich ?

CRISTION. Gŵr o ymddangosiad cyfrifol ac anrhydeddus : ei enw, hyd a gofiwyf, yw Efengylwr.

BYDOL DDOETHYN. Yn nghrog y byddo am ei gyngor ! nid oes yn yr holl fyd un ffordd fwy peryglus a blin na'r hon yr arweiniodd di iddi ; a phrofi hyny os dilyni ei gyngor. Canfyddaf i ti eisoes gyfarfod â pheth, gan y gwelaf arnat laid Cors Anobaith ; eithr nid yw'r gors hòno ond dechreuad y gofidiau a ganlynant y sawl a deithiant y ffordd hon. Gwrando fi ; yr wyf yn henach na thydi : cyfarfyddi ar y ffordd â gerddi, ond odid, â lludded, blinder, newyn, peryglon, noethni, cleddyf, llewod, dreigiau, tywyllwch, ac, mewn gair, â marwolaeth, a pha beth gyda hyny ! Gwir dilys yw hyn oll, a sierhawyd gan lawer o dystion. A phaham y dinystria dyn ei hunan mor ddiraid trwy goelio gŵr dyeithr ?

CRISTION. Syr, y mae'r baich hwn sydd ar fy nghefn yn fwy ofnadwy i mi na'r cwbl oll a grybwyllaist ; ië, tebygwn nas gwnawn un cyfrif o ddim a ddygwyddo i mi ar y ffordd, ond i mi hefyd gael fy esmwythâu o'm baich.

BYDOL DDOETHYN. Pa fodd y daethost ar y cyntaf yn adnabyddus o dy faich ?

CRISTION. Wrth ddarllen y llyfr hwn sydd yn fy llaw.

BYDOL DDOETHYN. Felly y meddyliais ; a dygwyddodd i ti fel y dygwydda i bobl weiniaid ereill, y rhai, trwy ymyraeth â phethau rhy uchel iddynt, a syrthiant yn ddisymwth i'th ddyrswch, sydd, nid yn unig yn gwanychu dynion, fel y gwelaf iddo wneud i ti, ond hefyd yn eu hyrddio i anturiaethau enbydus, er mwyn cyrhaedd y peth na wyddant.

CRISTION. Gwn beth a geisiaf, sef esmwythâd o'm baich trwm.¹

BYDOL DDOETHYN. Paham yr ymofyni am esmwythâd yn y ffordd hon, gan fod cymaint o enbydrwydd arni ? yn enwedig pan y gallwn (pe b'ai genyt amynedd i wrando arnaf) dy gyfarwyddo i gael dy ddymuniad, heb y peryglon y gorfydd i ti ymredeg iddynt yn y ffordd hon ? Ië, mae yr ymwarded gerllaw. Hefyd, chwanegaf, y cei lawer o ddiogelwch, caredigrwydd, a boddineb, yn lle y peryglon hyny.

CRISTION. Atolwg, syr, dadguddia i mi y dirgelwch hwn.

BYDOL DDOETHYN. Wel, y mae yn y pentref acw (sef Pentref Moesoldeb) ŵr bonheddig yn byw, a elwir Deddfoldeb ; gŵr call iawn, a gŵr a fedd air da rhagorol, fel un yn medru symud y cyfryw feichiau oddiar ysgwyddau dynion ; ië, gwn iddo wneuthur llawer o ddaioni yn y ffordd hon eisoes ; ac, heblaw hyn, medr iachâu y sawl a led-ddyrswyd gan eu beichiau. Ato ef, meddaf, y gelli fyned, a chael cynorthwy ebrwydd. Nid yw ei dŷ yn llawn filltir oddiyma ; ac oni bydd gartref ei hun, y mae ganddo ŵr ieuanc glân o fab iddo, a elwir Gweddusrwydd, yr hwn (a

¹ "Er bod ei faich yn drwm, rhoddwyd iddo nerth i'w ddwyn. Ni chei lwyth trymach nag a rydd Duw i ti ysgwyddau i'w ddwyn."—*Bunyan*.

MR. BYDOL LDOETHYN.

dywedyd wrthyt y gwir) a ddichon dy gynorthwyo cystal a'r hen ŵr bonheddig ei hun: yno, meddaf, y gelli gael dy esmwythâu o'th faich; ac os nad wyt yn bwriadu dychwelyd i'th hen drigfa (a hyny nis mynwn i ti wneuthur), gelli ddanfôn am dy wraig a'th blant i ddyfod i fyw gyda thi yn y pentref hwn, lle y mae tai gweigion yn awr, un o'r rhai a fedri gael am ardreth rhesymôl: ymborth hefyd sydd yno yn rhad a da; ac i wneuthur dy fywyd yn ddedwyddach, y mae sicrwydd y byddi byw yno yn mhlith cymydogion gonest mewn cymeriad a chyfrifoldeb.¹

Ar hyn petrusai Cristion ychydig; ond ymsyniodd yn ebrwydd, Os gwir a

¹ "Y mae ymorphwysiad ar hunan-gyfiawnder, er mor gydunol a'r *fassiwn* y byddo, mor wrthwyneb i ffydd yn Nghrist ag ydyw dilyn chwantau y cnawd. Y cyntaf ydyw cythraul gwŷn balchder, a'r olaf ydyw cythraul du gwrthryfel."—*Mason*.

ddywed y gŵr bonheddig hwn, gwell i mi gymeryd ei gyngor ef; a chyda hyny llefarodd yn mhellach:—

CRISTION. Syr, a ddangosi di i mi y ffordd i dŷ y gŵr gonest hwn?

BYDOL DDOETHYN. A weli di y bryn uchel acw?

CRISTION. Gwelaf yn eglur ddigon.

BYDOL DDOETHYN. Heibio i'r bryn acw rhaid myned; a'r tŷ cyntaf yr elych ato yw ei dŷ ef.

Felly trodd Cristion allan o'i ffordd i fyned i dŷ Mr. Deddfoldeb am gymhorth: ond wedi neshau at y bryn, wrth ei weled mor uchel, a bod yr ochr nesaf i'r ffordd yn crogi cymaint drosodd, ofnodd fyned yn mhellach, rhag i'r clogwyn syrthio ar ei ben; am hyny safodd yn llonydd yno, heb wybod pa beth a wnai. Yr oedd ei faich hefyd, yn ei dyb ef, yn drymach yn awr na phan ydoedd yn ei ffordd. Daeth ffamau o dân hefyd allan o'r mynydd, Exod. xix. 16, 18, y rhai a barasant i Gristion ofni y llosgid ef: yma, gan hyny, y chwysodd ac y crynodd gan ofn, Heb. xii. 21.¹ Bellach dechreuodd fod yn ddrwg ganddo dderbyn cyngor Mr. Bydol Ddoethyn: a chyda hyn canfu Efengylwr, yn dyfod i'w gyfarfod ef, ac wrth ei weled dechreuodd wrido gan gywilydd. Felly Efengylwr a neshuodd agosach agosach; a phan ddaeth ato, edrychodd arno â gwedd lem a digllawn, gan ddechreu ymresymu â Christion fel hyn:—

EFENGYLWR. Pa beth a wnei di yma, Gristion? eb efe: ond ni wyddai Cristion pa beth i ateb iddo; ac am hynny safodd yn fud o'i flaen dros enyd fechan. Yna dywedodd Efengylwr yn mhellach, Ai nid ti yw'r dyn a glywais i yn llefain yn gwynfanus o'r tu allan i furiau Dinas Dystryw?

CRISTION. Ië, anwyl syr, myfi yw y dyn.

EFENGYLWR. Oni chyfarwyddais i di i'r ffordd sydd yn arwain i'r porth bychan?

CRISTION. Do, anwyl syr, ebe Cristion.

EFENGYLWR. Pa fodd, ynte, y ciliaist o'r ffordd mor fuan? canys yr wyt yn awr allan o'r ffordd.

CRISTION. Can gynted ag y daethum allan o Gors Anobaith, cyfarfyddais â gŵr bonheddig a barodd i mi goelio y gallwn gael gŵr yn y pentref o'm blaen a allai symud fy maich.

EFENGYLWR. Pa fath ŵr oedd efe?²

CRISTION. Edrychai fel bonheddwr, siaradodd lawer â mi, ac, o'r diwedd, cafodd genyf gydsynio: felly y daethum yma; ond pan welais y mynydd hwn, a'r modd y mae yn crogi uwchben y ffordd, sefais yn sydyn, rhag y syrthiasai ar fy mhen.

EFENGYLWR. Beth a ddywedodd y bonheddwr hwnw wrthyf?

CRISTION. Gofynodd i mi i ba le yr oeddwn yn myned; a dywedais wrtho.

EFENGYLWR. Beth a ddywedodd wedi hyny?

CRISTION. Gofynodd a oedd genyf deulu: dywedais inau fod. Ond, ebe fi, yr wyf mor flinedig gan y baich sydd ar fy nghefn fel nas gallaf ymhyfrydu ynddynt fel cynt.

¹ "Cofio yr hyn y darfu i ni ei weled, ei deimlo, ofni a chrynu tano, pan yn ein dychrynfeydd cyntaf ydyw yr hyn a gynyrcha yn ein calonau ofn mabaidd a duwiol."—*Bunyan*.

² "Edrychant mor addfwyn ag ŵyn, tra y mae gwenwyn aspiad dan eu gwefusau, gan lygru eneidiau gyda chyfeiliornadau dinystriol, a throï pererinion oddiwrth Grist i bwysu ar weklcidd-dra a moesokdeb."—*Mason*.

EFENGYLWR. A pheth a ddywedodd yntau drachefn?

CRISTION. Cynghorodd fi i geisio ymwared o'n baich yn fuan; a minau a'i hatebais mai esmwythyd oedd fy nghais: ac am hyny, ebe fi, yr wyf yn myned tua'r porth acw i gael cyfarwyddyd pellach er cyrhaedd man yr ymwared. Yntau a ddywedodd y dangosai efe i mi ffordd well a nes, a llai o beryglon ynddi, na'r ffordd y gosodaist ti, syr, fi arni; yr hon ffordd, eb efe, a'th ddyg di yn union i dŷ gŵr bonheddig sydd yn fedrus i symud y fath feichiau: felly coelais ef, a throais o'r ffordd hõno i hon, i edrych a gawn esmwythdra oddiwrth fy maich. Ond pan ddaethum i'r lle hwn, a gweled pethau fel y maent, sefais (fel y dywedais) rhag ofn perygl: ond yn awr nis gwn beth a wnaif.

EFENGYLWR. Yna ebe Efengylwr, saf yn llongydd ychydig, ac hysbysaf i ti eiriau Duw. Felly safodd yn grynedig. Yna ebe Efengylwr, "Edrychwch na wrthodoch yr Hwn sydd yn llefaru: oblegid oni ddiangodd y rhai a wrthodasant yr hwn oedd yn llefaru ar y ddaear, mwy o lawer nis diangwn ni, y rhai ydym yn troi ymaith oddiwrth yr Hwn sydd yn llefaru o'r nef." Heb. xii. 25. Eilwaith, eb efe, "A'r cyfiawn a fydd byw trwy ffydd: eithr o thyn neb yn ol, nid yw fy enaid yn ymfoddloni ynddo." Heb. x. 38. Cymhwysodd hwynt fel hyn: Ti yw'r dyn sydd yn rhedeg i drueni; dechreuaist ddiystyru cyngor y Goruchaf, a throï dy droed o ffordd tang-nefedd, i.e. o fewn ychydig i sicrhau dy golledigaeth.¹

Yna syrthiodd Cristion i lawr wrth ei draed ef fel un marw, gan lefain, Gwae fi, canys darfu am danaf! Wrth weled hyny, ymaflodd Efengylwr yn ei law ddeau, gan ddywedyd, "Pob pechod a chabledd a faddeuir i ddynion." Matt. xii. 31. "Na fydd anghredadyn, ond credadyn," Ioan xx. 27. Yna ymadfywiodd Cristion ychydig, a safodd yn grynedig o flaen Efengylwr, fel ar y cyntaf.

Aeth Efengylwr rhagddo, gan ddywedyd, Dal yn well ar y pethau a ddywedwyf wrthyf. Dangosaf i ti yn awr pwy oedd yr hwn a'th dwyllodd, a phwy hefyd oedd yr hwn y'th ddanfonwyd ato. Y gŵr a gyfarfu â thi yw Bydol Ddoethyn; a phriodol y'i gelwir felly; oblegid, yn gyntaf, nid oes ganddo flas ond ar y byd hwn, 1 Ioan iv. 5 (am hyny y cyrcha yn ddibaid i'r eglwys yn nhref Moesoldeb); ac, yn ail, y mae yn caru yr athrawiaeth hõno yn oreu, am ei bod yn ei gadw rhag y groes, Gal. vi. 12: ac oherwydd ei fod ef o'r dymher gnawdol hon, ymdrecha wyrdroi fy ffyrdd i, er mai uniawn ydynt. Mae tri pheth yn nghyngor y gŵr hwn y dylit eu llwyr ffeiddio.

1. Ei waith yn dy droi allan o'r ffordd.

2. Ei ymdrech i wneuthur y groes yn gas yn dy olwg.

3. Ei waith yn gosod dy draed ar y ffordd sydd yn arwain i weinidogaeth angau.

Yn gyntaf, Rhaid i ti ffeiddio ei waith yn dy droi allan o'r ffordd; i.e. a'th waith dithau yn cytuno ag ef yn hyny; oblegid nid oedd hyn ond diystyru cyngor Duw er mwyn gwrandao ar gyngor Bydol Ddoethyn. Yr Arglwydd a ddywed, "Ymdrechwch am fyned i mewn trwy y porth cyfyng," Luc xiii. 24, sef y porth yr anfonwyf di iddo; "oblegid cyfyng yw y porth sydd yn arwain i'r bywyd, ac ychydig yw y rhai sydd yn ei gael ef." Matt. vii. 14. Oddiwrth y porth cyfyng hwn, ac oddiwrth y ffordd sydd

¹ "Aethant i fynydd Sinai am gymhorth, ond ni chânt dalim namyn tân a thywyllwch, taranau a mellt, daeargryn a chrynfeydd, a llais yn lefain geiriau angwol." — *Bunyan*.

yn arwain ato, y troes y dyn drygionus hwn di i'th ddwyn o fewn ychydig i ddinestr : casâ, gan hyny, ei waith yn dy droi allan o'r ffordd, a ffeiddia dy hun am wrando arno.

Yn ail, Rhaid i ti ffeiddio ei lafur i wneud y groes yn gas genyt ; canys dylit ei dewis yn fwy na thrysorau yr Aipht. Heb. xi. 25, 26. Heblaw hyn, Brenin y gogoniant a fynegodd i ti, y caiff yr hwn sydd yn ewyllysio cadw ei einioes, ei cholli ; a'r neb a ddelo ato ef, ac ni chashao ei dad, a'i fam, a'i wraig, a'i blant, a'i frodyr, a'i chwiorydd, i.e, a'i einioes ei hun hefyd, na all ef fod yn ddysgybl iddo. Maro viii. 38 ; Ioan xii. 25 ; Mat. x. 39 ; Luc. xiv. 26. Am hyny, meddaf, rhaid i ti ymwrthod â'r athrawiaeth hòno y ceisiwyd genyt ei chredu, sef y byddai y peth hwnw yn farwolaeth i ti, heb yr hyn (medd y gwirionedd ei hun) nid elli gael bywyd tragwyddol.

Yn drydydd, Rhaid i ti gashau ei waith yn gosod dy draed ar y ffordd sydd yn arwain i weinidogaeth angau. Er mwyn hyn, rhaid i ti ystyried at bwy yr anfonodd di, ac hefyd pa mor analluog oedd y gŵr hwnw i'th waredu oddiwrth dy faich.

Yr hwn y'th ddanfonwyd ato i gael ymwared, Deddfoldeb wrth ei enw, sydd fab i'r gaethferch sydd yn awr, yr hon sy gaeth hi a'i phlant, Galat. iv. 21—27 ; ac, mewn dirgelwech, hi yw y mynydd Sinai hwn yr ofnaist rhag iddo syrthio ar dy ben. Yn awr, os ydynt (hi a'i phlant) yn gaethion, pa fodd y gelli ddysgwyl dy ryddhau ganddynt ? Ni fedr y deddfoldeb hwn, gan hyny, dy ryddhau oddiwrth dy faich. Ni waredwyd neb erioed ganddo eto ; na, ac nid oes tebygolrwydd y gwaredir neb byth : nis gelli gael dy gyfiawnhau trwy weithredoedd y ddeddf ; canys ni ddichon i neb byw gael ei ryddhau oddiwrth ei faich trwyddynt hwy. Am hyny estron yw Mr. Bydol Ddoethyn, a thwyllwr yw Mr. Deddfoldeb ; ac am ei fab, Gweddusrwydd, er hoenused ei olwg, nid yw ond rhagrithiwr, na fedd allu i'th gynorthwyo. Coelia fi, nid oes dim yn holl drwst a dwndwr y dynion penchwiban hyn ond amcan i'th sioni o'th iachawdwriaeth, trwy dy droi oddiar y ffordd y'th osodais arni. Gwedi hyn, croch-waeddodd Efengylwr i'r nefoedd am gadarnhad i'r pethau a ddywedasai ; ac yn y man y daeth geiriau a thân allan o'r mynydd y safai Cristion druan dano, yr hyn a barodd i flew ei gnawd sefyll i fynu. Y geiriau oeddynt y rhai hyn, "Cynifer ag sydd o weithredoedd y ddeddf, dan felldith y maent : canys ysgrifenyd, Melldigedig yw pob un nid yw yn aros yn yr holl bethau a ysgrifenyd yn llyfr y ddeddf, i'w gwneuthur hwynt." Galat. iii. 10.¹

Yn awr, nid oedd Cristion yn edrych am ddim ond marwolaeth, a dechreuodd waeddi yn alarus ; melldithiodd hyd yn nod yr amser y cyfarfu â Mr. Bydol Ddoethyn : a galwodd ei hun yn ynfyd-ddyn fil o weithiau am wrando ar ei gyngor. Cywilyddiodd yn ddirfawr hefyd wrth feddwl i resymau y bonheddwr hwn, yn deilliaw o'r cnawd yn unig, ei orchfygu yn y fath fodd a pheri iddo droi oddiar y ffordd uniawn. Wedi hyn, ymfynodd drachefn ag Efengylwr mewn geiriau o'r ystyr hwn :—

CRISTION. Syr, beth debygi di ? a oes obaith ? A allaf ddychwelyd yn awr, a myned i fynu at y porth cyfyng ? oni wrthodir fi am hyn, drwy fy ngyru yn ol oddiyno mewn cywilydd ? Drwg genyf i mi wrando ar gyngor y gŵr hwn : ond a oes modd maddeu fy mai ?

EFENGYLWR. Yna dywedodd Efengylwr wrtho, Y mae dy bechod yn fawr iawn, canys

¹ "Y mae yr enaid helbulus yn ymresynu fel hyn :—'Pe bawn yn well, yna, tebygaf, gallwn gredu.' Hyn yw bod yn gyfiawn i ddyfod at Grist. O, ddyn ! y mae yn rhaid i ti droi yn dy ol yn hollol—rhaid i ti gredu am nad oes ynot ddim da, ac nid sefyll draw oddiwrtho am nas gelli ei brynu."—*Bunyan*.

MYNYDD SINAI.

trwyddo ti a wnaethost ddau ddrwg ; gadewaist y ffordd dda, ac aethost i dramwy ar hyd llwybrau gwaharddedig. Er hyny derbynir di gan y gŵr sydd wrth y porth, oblegyd y mae yn ewyllysio yn dda i ddynion ; yn unig, eb efe, gwylia rhag cyfeiliorni eto, rhag “dy ddyfetha di o'r ffordd, pan gyneuo ei lid ef ond ychydig.” Psal. ii. 12. Yna yr ymbarotôdd Cristion i ddychwelyd ; ac Efengylwr, wedi ei gusanu ef, a wenodd arno, ac a ddywedodd wrtho, Duw yn rhwydd ; felly aeth yn mlaen ar frys, heb yngan gair wrth neb ar y ffordd ; ac os gofynai neb ddim iddo, ni chaent ateb yn y byd ganddo. Cerddai fel un yn troedio o hyd ar dir gwaharddedig, ac ni allai dybied ei hun yn ddiogel mewn un modd hyd oni ddaeth drachefn i'r ffordd a adawsai trwy gyngor Mr. Bydol Ddoethyn ; felly, wedi enyd o amser, daeth hyd at y porth. Uwch ben y porth yr oedd y geiriau hyn yn ysgrifenedig, “Curwch, ac fe agorir i chwi.” Mat. vii. 7.

Gan hyny, gwedi curo mwy nag unwaith neu ddwy, efe a ddywedodd,—

Oes neb a egyr y porth pur
I mi, bechadur truan,
Sy'n goddef gofid mawr, a phwys,
Am gael Paradwys wiwlan ?

Ac os agoryd im' a wneir,
Mwyn anthem geir o'm genau ;
A chanaf glod a moliant byth
Yn y dilyth drigfanau.

CRISTION YN CURO WRTH Y PORTH.

O'r diwedd daeth gŵr difrifol at y porth, a elwid Ewyllysiwr Da, ac a ofnodd pwy oedd yno, a pha beth a fynai?¹

CRISTION. Pechadur tlawd a llwythog sydd yma. O Ddinas Dystryw y daethum, a myned yr wyf i fynydd Sion, fel y'm gwareder rhag y llid a fydd: hysbyswyd fi mai trwy y porth hwn y mae'r ffordd yno, gan hyny hoffwn wybod, syr, a ydwyf yn ewyllysgar i'm gollwng i mewn?

EWYLLYSIWR DA. Yr wyf yn ewyllysgar â'm holl galon, eb efe: a chyda hyny efe a agorodd y porth.

Felly pan oedd Cristion yn myned i mewn, Ewyllysiwr Da a'i cipiodd ato. Yna ebe Cristion, Beth yw hyn? O fewn ychydig at y porth hwn, ebe y llall, yr adeiladwyd

¹ "Y mae y porth yma yn ddigon llydan i ollwng i mewn bawb sydd yn caru Iesu Grist mewn purdeb, ac yn ddigon cul i gadw allan bawb eraill. Yr oedd porth Eden yn ddigon llydan i Adda a'i wraig fyned allan trwyddo, ond yn rhy gul iddynt ddechuwelyd trwyddo yn ol. Paham? Yr oeddynt wedi pechu, am hyny y cerubiaid a'u cleddyfau tanllyd a'i gwnant yn rhy gul iddynt. Yr oedd pyrth y deml yn chwe' chuffydd o léd, eto yr oeddynt yn rhy gul i neb *adan* fyned i mewn trwyddynt."—*Bunyan*.

castell cadarn, a Beelzebub sydd benaeth arno: oddiyno y mae efe a'r rhai sydd gydag ef yn ergydio saethau at y rhai sydd yn dyfod i fynu at y porth hwn, mewn bwriad i'w lladd cyn y delont i mewn.¹ Yna ebe Cristion, Yr wyf yn llawenhau ac yn crynu. Felly gwedi iddo ddyfod i mewn, gofynodd y porthor iddo pwy oedd yr hwn a'i cyfarwyddodd tuag yno.

CRISTION. Efengylwr a barodd i mi ddyfod yma a churo, fel y gwnaethum; a dywedodd y cawn wybod genyt ti, syr, pa beth i wneuthur.

EWYLLYSIWR DA. Y mae drws agored wedi ei osod o'th flaen, ac ni ddichon neb ei gau.

CRISTION. Yn awr yr wyf yn dechreu medi ffrwyth fy anturiaeth.

EWYLLYSIWR DA. Ond pa fodd y daethost heb neb gyda thi?

CRISTION. Am nad oedd neb o'm cymydogion yn gweled eu perygl fel y gwelwn i yr eiddof fy hun.

EWYLLYSIWR DA. A wyddai neb o'honynt am dy ddyfodiad?

CRISTION. Gwyddai; gwelodd fy ngwraig a'm plant fi yn cychwyn, a galwasant ar fy ol i geisio genyf ddychwelyd: hefyd rhai o'm cymydogion a safent i wylo a galw arnaf i ddychwelyd; ond rhoddais fy mysedd yn fy nghlustiau, a daethum yn mlaen.

EWYLLYSIWR DA. Ond a ganlynodd neb o'honynt di, i geisio genyt droi yn ol?

CRISTION. Do, gwnaeth Cyndyn a Meddal hyny: ond pan welsant na thyciai eu cyngor hwynt, dychwelodd Cyndyn gan ddifenwi, ond daeth Meddal gyda mi am encyd o ffordd.

EWYLLYSIWR DA. Paham na ddaethai efe yn mlaen?

CRISTION. Daethom ill dau yn nghyd nes dyfod at Gors Anobaith, i'r hon y syrthiasom hefyd yn ddisymwth. Yna digalonodd fy nghymydog Meddal, ac nid anturiai yn mhellach. Gwedi codi o'r gors ar yr ochr nesaf at ei dŷ ei hun, dywedodd wrthyf y gallwn, erddo ef, feddiannu y wlad wych fy hunan: felly efe a aeth i'w ffordd, a minau i'm ffordd inau; efe ar ol Cyndyn, a minau i'r porth yma.

EWYLLYSIWR DA. Yna ebe Ewyllysiwr Da, Ow, ŵr truan! a ydoedd gogoniant y nef mor ddiwerth yn ei olwg fel nad gwiw ganddo redeg yr antur o gyfarfod ag ychydig galedi er mwyn ei chael?

CRISTION. Dywedais y gwir am Feddal, ebe Cristion; a phe dywedwn y cwbl o'r gwirionedd am danaf fy hun, gwelid nad wyf well nag yntau. Gwir iddo ef ddychwelyd i'w dŷ ei hun, ond gwyrtais inau hefyd i'r ffordd sydd yn arwain i farwolaeth, gwedi fy lithio i hyny trwy gyngor enawdol Mr. Bydol Ddoethyn.

EWYLLYSIWR DA. Ho! a gyfarfu efe â thi? Beth! mynai i ti fyned at Mr. Deddfoldeb i geisio esmwythdra! Twyllwyr ydynt ill dau. A ddilynaist ti ei gyngor ef?

CRISTION. Do, gan belled ag y meiddiwn. Aethum i ymofyn am Mr. Deddfoldeb, hyd oni thybiais y syrthiai y mynydd oedd wrth ei dŷ ef ar fy mhen; a bu gorfod arnaf, am hyny, sefyll yno.

¹ "Y mae nefoedd gyfan, a bywyd tragwyddol wedi eu hangau yn y gair bach yma, *trwy*. 'Ymdrechwech i fyned i mewn trwy.' Y mae hyn yn galw am y meddwl a'r galon. Y mae ymdrech llawer o broffeswyr yn cael ei wneud i fynu o eiriau ymhongar, yn hytrach nag mewn llafur calonog yn erbyn chwantau a bydolrwydd. Ond nid yw yr ymdrech yma namyn curo yr awyr, ac ni ddaw i ddim yn y diwedd."—*Bunyan*.

EWYLLYSIWR DA. Bu y mynydd hwnw yn ddinystyr i lawer, a bydd felly eto : da oedd i ti ddianc heb dy falu yn chwilfrw ganddo.

CRISTION. Yn ddiau nis gwyddwn beth a ddaethai o honof yno oni buasai i Efengylwr ar awr dda gyfarfod â mi drachefn, fel yr oeddwn yn dwys fyfyrion mewn tristwch beth a ddeuai o honof; ond trugaredd Duw oedd iddo ail ddyfod ataf; oni buasai hyny, ni ddaethwn byth yma. Eithr yn awr yr wyf wedi dyfod y fath ag ydwyf, sef, un teilyngach i farw dan y mynydd hwnw, na bod fel hyn yn sefyll i ymddyddan â'm Harglwydd. Ond, Oh! y fath ffafr i mi yw hyn—y derbynir fi i'r lle hwn er y cwbl!

EWYLLYSIWR DA. Nid ydym yn gwrthddadleu yn erbyn neb, er y cyfan a wnaethent cyn dyfod yma: ni fwrir mohonynt allan mewn un modd. Ioan vi. 37. Am hyny, anwyl Gristion, tyred gyda mi ychydig yn mhellach, a dysgaf i ti y ffordd sydd raid i ti ei thramwy. Edrych o'th flaen; a weli di y ffordd gul acw? Dyna y ffordd sydd i'w theithio. Fe'i digaregwyd hi gan y patriarchiaid, y prophwydi, Crist, a'i apostolion, ac y mae hi mor unioned ag y gallai rheol ei gwneuthur: dyma y ffordd sydd i ti i'w rhodio.

CRISTION. Ond ebe Cristion, a oes dim trôadau a dolenau ynddi, y dichon i ddyn dyeithr golli ei lwybr trwyddynt?

EWYLLYSIWR DA. Oes, y mae amryw o ffyrdd yn dyfod i hon; ac y maent hwy oll yn geimion a llydain: ond gelli trwy hyn nabod yr iawn ffordd oddiwrth y lleill, trwy nad oes arall yn union ac yn gul. Mat. vii. 14.

Yna gwelais yn fy mreuddwyd i Gristion ofyn yn mhellach iddo, ai ni allai efe symud y baich oedd ar ei gefn: canys hyd yn hyn ni chawsai ef wared o hono, ac nis gallai mewn modd yn y byd ei fwrw ymaith heb gymhorth.

Dywedai wrtho, Am dy faich bydd ddiddig i'w gario nes dyfod i fan y waredigaeth; canys cwmp oddiar dy gefn yno o hono ei hun.

Yna dechreuodd Cristion wregysu ei lwynau ac ymosod at ei daith. Felly dywedodd y llall wrtho, Deui at dŷ y Deonglwr pan yr âi ychydig oddiwrth y porth; cura wrth ei ddrws ef, a dangosir i ti bethau rhagorol. Gwedi hyny ymadawodd Cristion â'i gyfaill, yr hwn eilwaith a ddywedodd wrtho, Duw yn rhwydd i ti.

Yna aeth rhagddo hyd oni ddaeth at dŷ y Deonglwr, lle y curodd lawer gwaith. O'r diwedd daeth un at y ddôr, ac a ofynodd, Pwy sydd yna?

CRISTION. Syr, ebe Cristion, ymdeithydd sydd yma, yr hwn a archwyd gan un sydd gydnabyddus â gŵr da y tŷ hwn i alw yma er ei les; hoffwn, gan hyny, gael ymddyddan â gŵr y tŷ. Felly galwodd ŵr y tŷ, yr hwn yn y man a ddaeth at Gristion, ac a ofynodd iddo, Beth a ewyllysi gael?

CRISTION. Syr, ebe Cristion, dyn wyf a ddaeth allan o Ddinas Dystryw, ac yr wyf yn myned tua mynydd Sion; a'r gŵr sydd yn sefyll wrth y porth, yn mhen y ffordd hon, a ddywedodd wrthyf, os galwn yma, y dangosit i mi bethau godidog, y fath a fyddent o gymhorth i mi ar fy nhaith.¹

DEONGLWR. Yna ebe Deonglwr, Tyred i mewn, a dangosaf yr hyn a fydd buddiol

¹ "Byddai yn anhawdd cael hyd i ddim trwy holl gylch ein iaith yn cynnwys y fath gyfrolau o ystyr, mewn gwersi mor brydferth ac addysgiadol, wedi eu gwisgo yn y fath arwyddluniau nefol, o ddullwedd mor goeth a melus, ac yn apelio mewn modd mor dreiddgar at serchiadau goreu y galon, ac a geir yn y darluniad uchod o ymweliad Cristion a thŷ y Deonglwr."—*G. Offor.*

GWEINIDOG DUW.

i ti. Gwedi erchi i'w was oleu canwyll,¹ a pheri i Gristion ei ddilyn, cymerodd ef i ystafell o'r neilldu. Wrth orchymyn ei feistr agorodd y gwas ryw ddrws, a chanfyddai Cristion lun gŵr difrifol iawn yn hongian ar y pared; a'i wedd ydoedd fel hyn—yr oedd ei lygaid yn edrych i'r nef, y llyfr goreu yn ei law, cyfraith gwirionedd yn ysgrifenedig ar ei wefusau, a'r byd o'r tu cefn iddo; yr oedd yn sefyll fel pe buasai yn dadleu â dynion, ac yr oedd coron o aur yn nghrog uwch ei ben.²

¹ "Fel wrth greu yn y dechreu, felly yn nychweliad pechadur, gorchymyn Duw ydyw, 'Bydded goleuni,' ac y mae yn dyfod trwy y gair—dim Bibl, dim goleuni. 'A Duw a wahanodd rhwng y goleuni a'r tywyllwch,'—dirgelwch bendigedig i brofi y Cristion—goleuni ei feddwl mewn anghydfod â'i dywyllwch dechreuol."—*Bunyan*.

² "Un o'r gwrthdrysychau cyntaf a gyflawnir gan yr Yspryd Sanctaidd i feddwl y credadyn ieuanc, ydyw cymeriad ei weinidog. Dylai ei fugal ysbrydol fod yn ŵr difrifol, defosiynol, hoff o'i Fibl, un yn ymwrthod â chyfeilliornad ac yn pregethu y gwir, heb gymeryd ei ddylanwadu gan olud anwadal nac anrhydedd bydol, yn pleidio yn amyneddgar am gael ynill eneidiau, ac yn ceisio yn unig gymeradwyaeth ei Feistr—eneidiau ac nid arian yn gyflog—coron anfarwol yn wobr."—*G. Offor*.

CRISTION. Yna ebe Cristion, Beth yw ystyr hyn?

DEONGLWR. Mae y gŵr a arddangosir trwy y llun hwn yn un o fil. Gall ddweyd fel yr apostol, "Canys pe byddai i chwi ddeng mil o athrawon yn Nghrist, eto nid oes i chwi nemawr o dadau; canys myfi a'ch cenedlais chwi yn Nghrist Iesu trwy yr efengyl." 1 Cor. iv. 15. "Fy mhlant bychain, y rhai yr wyf yn eu hesgor drachefn, hyd oni ffurfier Crist ynoch." Galat. iv. 19. A'r lle y gwelaist ef â'i lygaid tua'r nef, a'r llyfr goreu yn ei law, a chyfraith gwirionedd yn ei enau, dengys hyny i ti mai ei waith ef yw gwybod a dadguddio pethau tywyllion i bechaduriaid; yr un modd hefyd gwelaist ef yn sefyll megys un yn dadleu â dynion. Lle gwelaist y byd fel peth wedi ei daflu o'r tu cefn iddo, a bod coron yn crogi uwch ei ben, dengys hyny i ti ei fod yn sier, trwy ddibrisio a dirmygu pethau presenol, o gariad at wasanaeth ei feistr, o gael gogoniant yn wobr yn y byd a ddaw. Yn awr, ebe Deonglwr, dangosais i ti y llun hwn yn gyntaf, am mai y gŵr a osodir allan trwy y darlun hwn yw yr unig ddyn a awdurdodwyd gan Arglwydd y lle yr wyt yn myned iddo, i'th arwain trwy bob man dyrys a gyfarfyddi ag ef ar dy dait; am hyny, craffa yn ddwys ar yr hyn a ddangosais i ti, a chofia yn fanwl y pethau a welais, rhag i ti gyfarfod yn dy daith â rhai a gymeront amynt dy arwain yn yr iawn ffordd, er bod eu ffordd hwy yn tywys i angau.

Yna cymerth ef erbyn ei law, ac a'i harweiniodd i ystafell eang iawn, yr hon oedd yn llawn llwch, am nad ysgubasid hi erioed; ac wedi edrych arni enyd fechan, galwodd y Deonglwr am ŵr i'w hysgubo. Pan ddechreuodd ysgubo, cododd y llwch gymaint fel y bu agos i Gristion a mygu ganddo. Yna ebe Deonglwr wrth lances oedd yn sefyll gerllaw, Dwg yma ddwfr, a thaeuella ef hyd yr ystafell; pan wnaeth hyn, ysgubwyd a glanhawyd y lle gydag hyfrydwch.

CRISTION. Beth yw meddwl hyn? gofynai Cristion.

DEONGLWR. Yr ystafell hon, ebe Deonglwr, yw calon dyn, heb ei glanhau erioed gan ras hyfryd yr efengyl. Y llwch yw ei bechod gwreiddiol a'i lygreddau mewnol, y rhai a halogasant yr holl ddyn. Yr hwn a ddechreuodd ysgubo ar y cyntaf yw y gyfraith: ond yr hon a ddygodd ddwfr, ac a'i taenellodd ar hyd yr ystafell, yw yr efengyl. Yn awr, lle gwelaist y llwch ar waith y cyntaf yn ysgubo, yn ehedeg o amgylch fel nas gallai lanhau yr ystafell, ond dy fod yn mron a mygu, dangos y mae hyny i ti fod y gyfraith, yn lle puro y galon oddiwrth bechod, yn rhoddi achlysur iddo i adfywio (Rhuf. vii. 9), i gasglu grym (1 Cor. xv. 56), ac i amlhau yn yr enaid (Rhuf. v. 20), trwy ei bod yn amlygu ac yn gwahardd pechod, ond heb roddi gallu i'w ddarostwng. A thrachefn, megys y gwelaist y llances yn taenellu yr ystafell â dwfr, pryd y glanhawyd hi gydag hyfrydwch, dangos y mae hyny i ti mai pan ddelo yr efengyl i'r galon, yn ei dylanwadau dymunol a gwerthfawr, dyna'r pryd y gorchfygir ac y darostyngir pechod fel y gwelaist y llances yn darostwng y llwch trwy daenellu y llawr â dwfr, ac y glanhau yr enaid trwy ffydd yr efengyl, nes, yn y canlyniad, y'i gwneleu yn gymhwys breswylfod i Frenin y gogoniant. Ioan xv. 3; Eph. v. 26; Act. xv. 9; Rhuf. xvi. 25, 26; Ioan xv. 13.¹

¹ "Yma yr oedd dylanwadau melys yr efengyl yn cael eu portreidiu, yma yr oedd Dwyl ras yn defnyddio fel y gwllith, yma yr oedd llais mwynaid yr Iesu yn gostegu y dymhestl, yma yr oedd llygreddigaethau y galon oedd wedi ei chyffroi i weithgarwch gan y ddeddf yn gorfod gildio i allu Crist, ac yma yr oedd yr enaid yn cael glanhau, i'w chymhwyso i fod yn drigfa i Frenin y Gogoniant. Darlun tra addysgiadol ydyw hwn."

Yna gwelwn y Deonglwr yn arwain Cristion erbyn ei law i ystafell fechan, lle yr oedd dau blentyn yn eistedd, pob un yn ei gadair ei hun. Enw yr hynaf oedd Nwyd, ac enw y llall oedd Amynedd. Ymddangosodd Nwyd yn llawn anniddigrwydd, ond yr oedd Amynedd yn llonydd iawn. Yna gofynodd Cristion, Beth yw achos anniddigrwydd Nwyd? Atebodd Deonglwr, Ewyllys eu llywydd yw iddo aros am ei bethau goreu hyd ddechreuad y flwyddyn nesaf, yntau a'u myn yn awr; ond boddlona Amynedd i aros.

Yna gwelwn un yn dyfod at Nwyd, ac yn dwyn iddo godaid o gyfoeth, gan ei arllwys wrth ei draed: yntau a'i cododd i fynu mewn llawenydd, gan chwerthin yn wawdlyd am ben Amynedd. Ond, ar ol enyd, gwelwn ei fod wedi afradloni y cwbl, ac nad oedd ganddo ddim wedi ei adael ond bratiau.

NWYD AC AMYNEDD.

CRISTION. Atolwg, ebe Cristion wrth y Deonglwr, eglura i mi y mater hwn yn amlycach.

DEONGLWR. Arwyddion ydynt y ddeulanc hyn, ebe y Deonglwr. Nwyd sydd yn arwydd o ddynion y byd hwn, ac Amynedd o ddynion y byd a ddaw: ac megys y gweli yma, myn Nwyd gael y cwbl y flwyddyn hon, hyny yw, yn y byd presenol; felly y mae gwŷr y byd hwn; mynant gael eu holl hawddfyd yr awrhon; nis gallant aros yn esmwyth hyd y flwyddyn nesaf, hyny yw, hyd y byd a ddaw, am y rhan a ddygwydd iddynt o'r da. Y mae y ddihareb hōno, "Gwell un aderyn mewn llaw na dau mewn llwyn," â mwy o bwys ynddi gyda hwy na holl dystiolaethau Duw yn nghylch rhadau y byd a ddaw. Ac fel y gwelaist Nwyd yn gwastraffu y cwbl yn

fuan, ac nad oedd ganddo, mewn ychydig amser, ond bratiau ar ôl, felly y bydd gyda phawb o'r cyfryw yn niwedd y byd hwn.

CRISTION. Gwelaf yn awr, ebe Cristion, mai Amynedd sydd ddoethaf, a hyny ar amrai gyfrifon. 1. Am ei fod yn aros am y pethau goreu. 2. Am y caiff fwynhau ei gyfran ogoneddus pan na byddo dim gan y llall ond bratiau.

DEONGLWR. Iê, gelli ychwanegu rheswm arall, sef, fod gogoniant y byd a ddaw yn parhau dros byth; ond fod y pethau hyn yn diflanu yn ddisymwth. Gan hyny nid oedd gan Nwyd gymaint o le i wawdio Amynedd, oherwydd iddo gael ei bethau goreu yn gyntaf, ag a fydd gan Amynedd eto i chwerthin am ben Nwyd, oherwydd iddo gael ei bethau goreu yn olaf; am y rhaid i'r blaenaf roddi lle i'r olaf, oblegyd fod yn rhaid i beth olaf gael ei amser i ddyfod; ond nid yw y diweddaf yn rhoddi lle i ddim, gan nad oes arall yn dyfod ar ei ol; rhaid, ynte, i'r neb a gaiff ei ran yn gyntaf, gael amser hefyd i'w threulio; ond rhaid i'r hwn a gaiff ei gyfran ddiweddaf, ei chael dros byth; ac am hyny y dywedir am Ddeifes, "Derbyniaist dy wynfyd yn dy fywyd, ac felly Lazarus ei adfyd; ac yn awr y dyddenir ef, ac y poenir dithau." Luc xvi. 25.

CRISTION. Gwelaf, ynte, ebe Cristion, mai gwell yw dysgwyl am y pethau sydd i ddyfod, na thrachwantu am bethau presenol.

DEONGLWR. Dywedaist y gwir: "canys y pethau a welir sy dros amser, ond y pethau ni welir sy dragwyddol." 2 Cor. iv. 18. Ond er bod hyn felly, eto gan fod y pethau presenol a'n blys enawdol yn gymydogion mor agos i'w gilydd; ac hefyd, gan fod y pethau i ddyfod a syniadau enawdol mor estronol i'w gilydd, am hyny y mae fod y cyntaf o'r rhai hyn yn ymglymu mor ebrwydd â'r serch, a bod dyeithrwech yn parhau o hyd rhwng yr ail. Rhuf. vii. 15—25.

Yna gwelais yn fy mreuddwyd, fod y Deonglwr yn ymaflyd yn llaw Cristion, ac yn ei arwain i le y cyneuwyd tân wrth fur, ac un yn sefyll wrtho, ac yn bwrw llawer o ddwfr arno yn wastadol i'w ddiffoddi, ac eto yr oedd y tân yn llosgi yn uwch ac yn boethach.

CRISTION. Beth sydd i ni i'w ddeall wrth hyn? ebe Cristion.

DEONGLWR. Atebodd Deonglwr, Y tân hwn yw gwaith gras yn y galon; yr hwn sy'n bwrw dwfr arno i'w ddiffoddi, yw y diafol: ond lle gwelaist y tân yn llosgi yn uwch ac yn boethach er bwrw y dwfr arno, cei weled hefyd yr achos o hyny. Felly efe a'i harweiniodd o amgylch i'r tu arall i'r mur, a gwelai yno â'r â llestr yn ei law o'r hwn y tywalltai yntau o'leu yn ddibaid (eto yn ddirgel) i'r tân.¹

CRISTION. Yna ebe Cristion, Beth yw ystyr y pethau hyn?

DEONGLWR. Hwn yw Crist, ebe Deonglwr, yr hwn, âg o'leu ei ras, sydd yn wastadol yn cynal y gwaith a ddechreuesid eisoes yn y galon; trwy hyn, er a allo y diafol ei wneuthur, y mae eneidiau ei bobl yn parhau yn rasol fyth. 2 Cor. xii. 9. A lle gwelaist

¹ "Fe darddodd y weledigaeth addysgiadol hon o brofiad poenus yr awdwr. Y mae tân cariad yn enaid y Cristion, fel tân anobaith yn yspryd Satan—yn anniffoddadwy. Cyn i Bunyan fod y tu arall i'r mur, yr oedd y tentiwr yn sibwrw wrtho, 'Yr wyt ti yn awr yn wresog iawn am drugaredd, ond mi a'th oeraf; er i mi fod saith mlynedd yn fferu dy galon, mi lwyddaf yn y diwedd; mi fynaf dy oeri cyn hir.' Ond tad y celwydd ydyw efe. Oni ddwywedodd efe wrth Cristion yn yr ymladdfa fawr yma, 'Tywalltaf dy enaid allan;' ond yn lle hyny bu gorfod i Apolygon ei hunan ddianc. Y mae Crist yn gwaredu âg iachawdwriaeth dragwyddol; efe yw Alpha ac Omega ein diogelwch."—*G. Offer.*

y gŵr yn sefyll o'r tu hwnt i'r mur, i gadw y tân yn fyw, dengys hyny i ti mai anhawdd ydyw i'r profedig weled pa fodd y cynelir y gwaith hwn o ras yn yr enaid.

Gwelais hefyd y Deonglwr yn cymeryd Cristion erbyn ei law, ac yn ei dywys ef i fan hyfryd, lle yr oedd palas gwych a phrydferth wedi ei adeiladu; ac wrth edrych ar yr hwn boddheid Cristion yn ddirfawr. Gwelai hefyd rai yn rhodio ar nen y tŷ wedi eu gwisgo âg aur.

Yna ebe Cristion, A allwn ni gael myned i mewn?

Yna cymerth y Deonglwr ef ac a'i harweiniodd i fynu tua drws y palas; ac wele yr oedd lluaws mawr o bobl yn sefyll wrth y drws, fel rhai yn chwennychu myned i mewn, ond nis meiddient. Hefyd, yr oedd yno ŵr yn eistedd wrth fwrdd yn agos

Y DYN A GWYNEBPRYD GWROL.

i'r drws, a llyfr a chorn du ysgrifenydd o'i flaen, i ysgrifenu i lawr enw y neb a elai i mewn i'r palas; gwelai hefyd lawer o wŷr arfog yn sefyll ar y ffordd oedd yn arwain i mewn i gadw y drws, wedi ymroddi i wneud cymaint o ddrwg a niwaid ag a allent i'r dynion a fynent fyned i mewn. Bu ryfedd gan Gristion hyn. O'r diwedd, pan oedd pawb yn cilio rhag ofn y gŵr arfog, gwelai Cristion ŵr â gwynebpryd gwrol yn dyfod i fynu at yr hwn oedd yn eistedd yno i ysgrifenu, gan ddywedyd wrtho, Syr,¹ dyro fy enw i lawr; a phan wnaeth hyny, gwelai y dyn yn tynu ei gleddyf,

¹ "Yr oedd yno wŷr o yspryd ardderchog a 'gwynebpryd gwrol,' y rhai â chleddyf yr Ysbryd a dorasant eu ffordd trwy bob gwrthwynebiad. Yr oedd Bunyan ei hun yn un o'r dosparth hyglodus."—*Ivemey*.

ac yn gosod helm ar ei ben, ac yn rhuthro tua'r drws ar draws y gwŷr arfog, y rhai a ymosodasant yn ffyrnig arno; ond y gŵr, heb lwfrhau dim, a syrthiodd arnynt, gan eu harcholli a'u hanafu yn y modd creulonaf. Felly gwedi derbyn a rhoddi llawer o archollion i'r sawl a geisient ei gadw allan (Matt. xii. 12; Act. xiv. 22), agorodd ei ffordd drwyddynt oll, ac ymwithodd yn mlaen i'r palas; ac ar hyny clywid lleisiau hyfryd y rhai oeddynt i mewn, sef y sawl a rodient ar nen y tŷ, yn dywedyd,

Tyr'd, O! tyr'd i mewn yn wrol,
Ti enilli glod tragwyddol.

Felly aeth i mewn, a gwisgwyd yntau â gwisgoedd cyffelyb. Yna gwenodd Cristion, a dywedodd, Tybygywif y gwn yn sicr beth yw ystyr hyn.¹

Yn awr, ebe Cristion, Gad i mi fyned oddiyma. Nage, ebe Deonglwr, aros hyd oni ddangoswyf i ti ychydig yn ychwaneg, ac wedi hyny cei fyned i'th ffordd. Felly ymaffodd yn ei law drachefn, ac a'i harweiniodd i ystafell dywell iawn, lle yr oedd gŵr yn eistedd mewn cyffion haiarn.

Yn awr, yr oedd gwedd athrist iawn ar y dyn; eisteddai a'i lygaid tua'r ddaear, ei ddwyllaw yn blethedig, ac ocheneidiai yn drwm fel pe buasai ar dori ei galon. Yna ebe Cristion, Beth yw hyn? Ar hyny archodd y Deonglwr iddo ymddyddan â'r dyn.

Yna ebe Cristion wrth y dyn, Pwy wyt ti? Yntau a'i hatebodd, Yr wyf yn awr y peth nad oeddwn gynt.

CRISTION. Beth a fuost gynt?

DYN. Yna dywedodd y dyn, Bum dros dro yn broffeswr teg a blodeuog (Luc viii. 13), yn fy ngolwg fy hunan ac yn ngolwg ereill hefyd. Tybiais unwaith fy mod ar y ffordd i'r ddinas nefol; ac yr oedd i mi lawenydd trwy ddsyngwyl y cyrhaeddwn yno.

CRISTION. Ond beth wyt yn awr?

DYN. Dyn mewn anobaith wyf yn awr; ynddo y'm cauwyd megys yn y cyffion haiarn hwn. Nis gallaf ddyfod allan. Oh, yn wir nis gallaf!

CRISTION. Ond pa fodd y daethost i'r cyflwr hwn?

DYN. Peidio a wnaethum a gwylio a bod yn sobr; gadewais y ffrwyn i gwympto ar war fy nhrachwantau; troseddais yn erbyn goleuni y gair, a daioni Duw; digiais yr Ysbryd Glân, a chiliodd; denais y diafol, a daeth ataf; cyffrôais Dduw i ddigofaint, a gadawodd fi; a chaledais fy nghalon yn y fath fodd fel nas gallaf edifarhau.

Yna, ebe Cristion wrth y Deonglwr, Onid oes obaith i'r fath ddyn a hwn? Gofyn iddo, ebe y Deonglwr.

CRISTION. Yna ebe Cristion wrtho ef, A oes dim gobaith? a gedwîr di dros byth yn y cyffion haiarn hwn o anobaith?

DYN. Na, nid oes genyf ddim gobaith.

¹ "Gwyddost yn wir, Gristion ardderchog! Nid allodd erledigaeth, na charchariad, nac hyd yn nod bygwth dy ladd yn waradwyddus, dy luddias di. Mor llawn o addysg ydyw y darlun hwn! Fe daniwyd calon Cristion ei hun ganddo âg awydd i brysuero ar ei daith, er bod yr ymladdfa o'i flaen. Rhaid i minau gofio y dyn a ruthrodd trwy y gwyr arfog, a gwneud fy hunan yr un ffunud."—*G. O'for.*

CRISTION. Paham hyny? mae Mab y Bendigedig yn dosturiol iawn.

DYN. Ail-groeshoeliais ef i mi fy hun (Heb. vi. 6); dirmygais ei berson (Luc xix. 14); dibrisiais ei gyfiawnder, bernais ei waed yn aflan, a difenwais Ysbryd y gras (Heb. x. 28, 29): am hyny yr wyf yn cau fy hun allan oddiwrth yr addewidion, ac nid oes yn aros i mi bellach ond bygythion, bygythion ofnadwy, bygythion arswydus am farnedigaeth ac angerdd tân i'm difa fel gwrthwynebwr.

CRISTION. Am ba bethau y dygaist dy hunan i'r cyflwr hwn?

DYN. Am drachwantau, meluswedd, a golud y bywyd hwn; gan addaw im' fy hun lawer o hyfrydwch wrth eu mwynhau: ond yn awr y mae pob un o honynt yn fy nghnoi ac yn fy ysu fel pryf tanllyd.

CRISTION. Onid elli di yn awr edifarhau a dychwelyd?

DYN. Duw a ataliodd edifeirwch oddiwrthyf. Ni rydd ei air ddim annogaeth i mi gredu; i.e. efe ei hun a'm cauodd yn y cyffion haiarn hwn: ac ni ddichon holl ddynton y byd fy ngollwng o hono. Oh, dragywyddoldeb! tragywyddoldeb! Pa fodd y daliaf y trueni a raid i mi ei gyfarfod yn nhragywyddoldeb!

DEONGLWR. Yna ebe Deonglwr wrth Gristion, Cofia drueni y dyn hwn, a bydded hyn yn rhybudd oesol i ti.

CRISTION. Wel, ebe Cristion, y mae hyn yn beth ofnadwy! Duw a'm cynorthwyo i wyllo a bod yn sobr, ac i weddio fel y gallwf ochelyd yr achos o drychineb y dyn hwn. Syr, onid yw hi yn bryd i mi fyned i'm ffordd bellach?¹

DEONGLWR. Aros hyd oni ddangoswyf i ti un peth arall, ac wedi hyny cei fyned i'th ffordd.

Felly ymaflodd yn llaw Cristion drachefn, ac a'i harweiniodd i ystafell lle yr oedd dyn yn codi o'i wely; ac fel yr oedd yn gwisgo ei ddillad, siglai a chrynai. Yna ebe Cristion, Paham y mae'r dyn hwn yn crynu fel hyn? Y Deonglwr a barodd iddo fynegu i Gristion yr achos. Felly dechreuodd trwy ddywedyd, Y noson hon, fel yr oeddwn yn fy nghwsg, breuddwydiais, ac wele y nefoedd a dduodd yn ddirfawr; taranai a melltenai hefyd mewn modd mor arswydus nes syrthio arnaf ing galaethus. Gwedi edrych i fynu yn fy mreuddwyd gwelwn y cymylau yn ymrwygo mewn modd anarferol; ac ar hyny clywais lais uchel udgorn, a gwelais ŵr yn eistedd ar gwmwl, a lluoedd y nef gydag ef; yr oeddynt oll megys tân fflamlyd: yr oedd y nefoedd hefyd yn dân poeth. Yna clywais lef fawr yn dywedyd wrth y meirw, "Cyfodwch, feirw, a deuwch i farn." A chyda hyny y creigiau a holltwyd, y beddau a agorwyd, a'r meirw oedd ynddynt a ddaethant allan: yr oedd rhai o honynt yn llawen iawn, ac yn edrych i fynu; a rhai a geisiasant ymguddio dan y mynyddoedd. Yna gwelais y gŵr a eisteddai ar y cwmwl yn agor y llyfr ac yn erchi i'r byd neshau. Eto yr oedd, o achos y fflam danllyd a ddeuai o'i faen, encyd o le rhyngddo ef a hwynt, megys rhwng y barnwr ar yr orseddfaine a'r carcharorion wrth y frawdle. 1 Cor. xv. 52; 1 Thes. iv. 16; Judas xv; Ioan v. 28, 29; 2 Thes. i. 8—10; Dat. xx. 11—14; Esay xxvi. 21; Micah vii. 16, 17; Psal. vi. 4; 1 I—3; Mal. iii. 2, 3; Dan. vii. 9, 10. Clywais hefyd gyhoeddi i'r sawl oedd yn canlyn y gŵr a eisteddai ar y cwmwl, "Cesglwch yn nghyd yr efrau, a'r

¹ "Yn nghanol yr addysgiadau nefol, paham yr awydd yma i brysuro yn mlaen? Ysyaeth! baich ei beched oedd yn gwasgu mor drwm arno nes yr oedd yn hiraethu am waredigaeth."—*G. Offor.*

Y DYN YN Y CYFFION.

us, a'r soff, a bwriwch hwynt i'r llyn o dân." Matt. iii. 12; xiii. 30; Mal. iv. 1. Ac ar hyny ymagorodd y pwll diwaelod ger y man yr oeddwn yn sefyll arno: daeth llawer o fwg, a marwor tanllyd, yn nghyda chrochleisiau dychrynlyd, allan o'i safn. Dywedwyd hefyd wrth y gweinidogion, "Cesglwch fy ngwenith i'm hysgubor." Luc iii. 17. Ar hyny gwelais gipio llawer i fynu, a'u dwyn ymaith yn y cymylau; ond gadawyd fi ar ol. 1 Thes. iv. 17. Minau hefyd a geisiais ymguddio, ond nis gallwn; canys yr oedd y gŵr a eisteddai ar y cwmwl yn cadw ei olwg arnaf yn ddibaid: fy mhechodau hefyd a ddaethant i'm cof, a'm cydwybod oedd yn fy nghyhuddo ar bob llaw. Rhuf. ii. 14, 15. Ar hyn deffroais o'm cwsg.

CRISTION. Ond beth a wnaeth i ti arswydo yr olygfa gymaint?

DYN. Meddwl a wnaethum fod dydd y farn wedi dyfod, a minau yn anmharod: ond hyn a'm dychrynodd fwyaf, i'r angylion gasglu llawer i fynu, a'm gadael i ar ol: pwll uffern hefyd a agorodd ei safn yn fy ymyl. Yr oedd fy nghydwybod hefyd yn fy nhrallodi; ac, fel y tybygwn, yr oedd y barnwr yn cadw ei olwg arnaf yn ddibaid, a gwg yn ymddangos ar ei wedd.¹

¹ Yr oedd *Bunyan* yn dysgu llawer oddiwrth freuddwydion a gweledigaethau. "Hyd yn nod yn fy mebyd," meddai, "byddai yr Arglwydd yn fy nychrynu â breuddwydion ofnadwy, a'm brawychu â gweledigaethau arswyd- lon." Un breuddwyd dychrynlyd a goffheir ganddo oedd hwn: "Gwelwn ddau ŵr adnabyddus i mi yn uffern, a thybiwn weled defnyddau mawrion o dân yn disgyn arnynt yn barhaus o'r nefoedd, er eu tralloed dirfawr."

BREUDDWYD Y DYN.

Yna ebe y Deonglwr wrth Gristion, A ystyriaist y pethau hyn oll?

CRISTION. Do; ac y maent yn peri i mi obeithio ac ofni.

DEONGLWR. Wel, cadw dithau y cwbl felly yn dy gof, fel y gallont fod megys symbylau yn dy ystlysau, i'th yru yn mlaen yn y ffordd sydd i ti dramwyo. Yn awr dechreuodd Cristion wregysu ei lwynau, ac ymbarotoi i gychwyn. Yna ebe y Deonglwr, Gristion anwyl, y Dyddanydd a fyddo gyda thi bob amser, i'th gyfarwyddo yn y ffordd sydd yn arwain i'r ddinas. Felly aeth Cristion yn mlaen ar hyd ei ffordd dan ganu,—

Yna gwelais bethau buddiol,
Pethau mawrion a rhyfeddol,
Pethau hyfryd ac ofnadwy,
Pethau i'm gwneuthur yn safadwy.

Glynu a wnelwyf bob munudyn
Yn yr hyn ymaffais ynddyn':
Rhaid im' gofio ac ystyried
Oherwydd pa'm y ce's eu gwled.

A boed imi bara hefyd,
Tra bo ynof nerth a bywyd,
I roi diolch iti beunydd
Am dy gariad, fy Neonglydd.

Yn awr gwelwn yn fy mreuddwyd fod y brif-ffordd yr oedd yn rhaid i Gristion fyned ar hyd-ddi wedi ei chau o'r ddau du â mur, ac enw'r mur oedd Iachawdwriaeth.

BAICH CRISTION YN SYRTHIO.

Esay xxvi. 1. I fynu y ffordd hon, gan hyny, y rhedai Cristion llwythog, ond nid heb anhawsder mawr, o achos y baich oedd ar ei gefn.¹

Rhedodd hyd oni ddaeth at allt fechan o esgyniad graddol; ac ar y lle hwnw y safai croes, ac ychydig yn is, yn y gwaelod, yr oedd bedd. Felly gwelais yn fy mreuddwyd, wedi i Gristion ddyfod hyd at y groes, fod ei faich wedi ymollwng oddiar ei ysgwyddau, a syrthio oddiar ei gefn, ac wedi dechreu treiglo, parhaodd i wneud felly hyd oni ddaeth at enau y bedd, i'r hwn y syrthiodd, ac ni welais mo'no mwy.²

Yna yr oedd Cristion yn llon a llawen, a dywedodd, â chalon hyfryd, "Trwy ei ofid ef y rhoddwyd i mi esmwythdra, a thrwy ei farwolaeth ef y rhoddwyd i mi fywyd." Yna

¹ "Weithiau byddwn mor llwythog o bechodau fel na wyddwn pa le i orphwys na pha beth i'w wneud. Iê, ar y cyfryw amserau ofnwn y collwn fy synhwyrâu."—"Y mae pob esgyniad yn anhawdd i'r trwm-llwythog, gyda ein baich, gan hyny, pa fodd y gallwn ddringo i nef y nefoedd?"—*Bunyan*.

² "A yw anghrediniaeth yn diffodd dy rاساسau? Y mae ffydd yn ei henyn yn fflam. A yw anghrediniaeth yn llenwi yr enaid â galar? Y mae ffydd yn ei llenwi â llawenydd yr Ysbryd Glân. Mewn gair, a yw anghrediniaeth yn rhwymo dy bechodau wrthyf? Ffydd yn Iesu Grist a'th ryddha oddiwrthynt oll."—*Bunyan*.

safodd enyd yn llonydd, gan edrych a rhyfeddu ; canys yr oedd yn rhyfedd ganddo i olwg ar y groes ei esmwythau o'i faich fel hyn. Am hyny, edrychodd, ac edrychodd drachefn, hyd oni redodd dyfroedd allan o ffynhonau ei ben i waered ar hyd ei ruddiau. Zech. xii. 10.¹ Yn awr fel yr oedd yn edrych ac yn wylo, gwelai dri o Wŷr Dysglaer yn dyfod ato, ac yn cyfarch gwell iddo, gan ddywedyd, "Tangnefedd i ti." Felly y cyntaf a ddywedodd wrtho, "Maddeuwyd i ti dy bechodau" (Marc ii. 5); yr ail a ddiosgodd ei frataiu oddiam dano, ac a'i gwisgodd â newid dillad (Zech. iii. 4); a'r trydydd² a osododd nôd ar ei dalcen ef (Eph. i. 13), ac a roddodd iddo blyglyfr â sel arno, gan ei annog i edrych ar hwnw wrth ymdeithio, a'i roddi i mewn yn y porth nefol: felly aethant ymaith.³ Yna Cristion a neidiodd deirgwaith o lawenydd, ac a aeth yn mlaen dan ganu yn hyfryd,—

Mi ddaethum hyd yn hyn mewn gofid,
Dan ddirfawr faich fy mhechod enbyd ;
Yn llwythog iawn, heb gaffael canfod
Dim a wnai esmwytho'm tralod.

Daethum yma dan ofidio ;
'Nawr 'rwyn cael fy llwyr gysuro :
A raid i'r lle bendigaid yma,
Ddechreu fy nedwyddwch mwya' ?

Ai yma syrth fy maich gorthrymus ?
Yn rhwydd oddiar fy nghefn dolurus ?
Ai yma torir y rheffynau
Rwymasant hwnw ar fysgwyddau ?

Bendigaid groes, a beddrod buddiol !
Yn hytrach tra bendigaid fythol
Fyddo'r Gŵr a aeth yn unswydd
Er fy mwyn i oddef gw'radwydd.

Yna gwelais Cristion yn myned yn mlaen hyd oni ddaeth i oriwaered, lle canfu, ychydig allan o'r ffordd, dri o wŷr yn cysgu yn drwm, a'u traed â llyffetheiriau arnynt. Enw un oedd Anghall, y llall Diog, a'r trydydd Rhyfyg.

¹ Darlunir yr olwg effeithiol hon ar y groes gan *Bunyan* yn ei draethawd ar *Gras yn amlhau*, fel hyn:—"Yn teithio yn y wlad gan ddwys fyfyrto ar bechadurusrwydd a chabedd fy nghalon, daeth yr Ysgrythyr hon i fy meddwl, 'Wedi iddo wneuthur heddwch drwy waed ei groes Ef.' Col. i. 20. Gwelais y dwthwn hwnw drachefn a thrachefn fod Duw a'm henaid inau wedi myned yn *ffrindiau* trwy ei waed Ef, ie, y gallai cyfiawnder Duw a'm henaid i goffeidio a chusanu eu gilydd. Dydd da i mi oedd hwn, gobeithiaf nad â yn anghof genyf."

"A ydyw yn ddiau yn wir, fod Crist wedi ei wneyd yn felldith tros of fi? wedi dwyn fy mhechodau? O, newydd bendigedig! O, groesaw gras! Yn awr y daeth tangnefedd! Yn awr y mae wyneb y nefoedd wedi cyfnewid. Wele gwnaethpwyd pob peth yn newydd. Yn awr gall y pechadar aros yn mhresenoldeb Duw, ie, a gweled gogoniant a phrydferthwch annrhaethadwy ynddo, oblegid yma fe wel cyfiawnder yn gwenu."

² "Noda nôd ar dalcenau y dynion sydd yn ucheneidio ac yn gwaeddi am y ffeidd-dra oll a wneir." Esec. ix. 4. Pan yr oedd Cristiana yn tynu tua diwedd ei thaith, ymhyfrydai yn nghlymeriad daionus ei phlant, gan ddywedyd, "Yr wyf wedi darllen gyda chysur y nôd a osodwyd yn eich talcenau." Y mae gan yr annuwiol befyd ei nôd. Y mae llawer yn myned ar hyd ffordd lydan pechod ac halogrwydd gan ddwyn arwyddion (Job xxi. 29) eu damnedig-aeth ar eu talcenau. Y mae eu harferion parhaus yn cyhoeddi fod eu traed yn myned i waered at angau, a'u cerddediad at uffern.—*Bunyan*.

³ Nis gall neb ond y rhai a brofasant y cyfryw ddedwyddwch ddirnad â pha fath lawenydd y mae yr ymweliad nefol hwn yn llenwi yr enaid. "Yr oeddynt yn llamu, ac yn neidio o lawenydd, ac yn gwaeddi, 'Bydded Emanuel fyw byth.' Felly yr oedd y clychau yn canu, y bobl yn perleisio, a'r gerddoriaeth yn seinio yn mhob tŷ."—*Y Rhyfel Sanctuidd*.

Y TRI GWR DYSGLAER.

Wrth eu gweled yn gorwedd felly, aeth Cristion atynt i edrych a allai eu dihuno, a gwaeddodd, Yr ydych megys rhai yn cysgu ar ben yr hwylbren (Diar. xxiii. 34), canys odditaoch y mae y môr marw, sef y llyn heb waelod iddo: deffrowch, gan hyny, a deuwh ymaith; os mynwch, cynorthwyaf chwi i fwrw ymaith eich cadwynau. Dywedodd hefyd wrthynt, Os y diafol, yr hwn sy'n rhodio oddiamgylch fel llew rhuadwy (1 Pedr v. 8), a ddaw heibio, byddwch yn ddiâu yn ysglyfaeth i'w ddannedd. Ar hyny edrychasant arno, ac atebasant ef fel hyn:—Anngball a ddywedodd wrtho, Ni welaf ddim perygl; Diog a ddywedodd, Eto ychydig hepian; a Rhyfyg a ddywedodd, Rhaid i bob llestr sefyll ar ei waelod ei hun. Felly gorweddasant i lawr i gysgu drachefn, a Christion a aeth i'w ffordd.

Eto blin oedd ganddo feddwl i wŷr ag oeddynt yn y fath berygl ddibrisio caredigrwydd un a gynygiai eu cynnorthwoyo mor rhad, trwy eu deffroi, eu cynghori, ac hefyd eu cymhorthu i ymddiosg oddiwrth eu llyffetheiriaau. A thra yr oedd yn ymofidio am hyny, canfu ddau ŵr yn ymdreiglo dros y mur ar y llaw aswy i'r ffordd gyfyng; a daethant ato yn brysur. Enw un ydoedd Ffurfiolwr, ac enw'r llall oedd Rhagrith. Felly, fel y dywedais, dynesasant ato, a dechreuodd ymddyddan â hwy.

CRISTION. Foneddigion, o ba le y daethoch, ac i ba le yr ewch?

FFURFIOLWR A RHAGRITH. Ganwyd ni yn ngwlad Gwag-ogoniant, a myned yr ydym tua mynydd Sion i gael clod.

CRISTION. Paham na ddaethech i mewn trwy'r porth sydd yn mhen y ffordd? Oni wyddoch fod hyn yn ysgrifenedig, "Yr hwn nid yw yn myned i mewn trwy'r drws, eithr sydd yn dringo ffordd arall, lleidr ac yspeiliwr yw?" Ioan x. 1.

FFURFIOLWR A RHAGRITH. Dywedasant hwythau, Cyfrifid gan ein cydwladwyr fod y ffordd i'r porth yn ormod o gwmpas; ac am hyny eu harfer hwy oedd ei chwtoegi, a dringo dros y mur fel y gwnaethom ni.

CRISTION. Oni chyfrifir yn gamwedd yn erbyn Arglwydd y ddinas y cyrehwn ati droseddu ei ewyllys ddadguddiedig fel hyn?

FFURFIOLWR A RHAGRITH. Dywedasant wrtho, Ni raid i ti flino dy ben yn nghylch hyny; oblegyd y mae genym ddefod dros ein hymddygiad, a gallwn, os bydd raid, ddwyn tystiolaeth i gadarnhau hyny am yspaid mwy na mil o flynyddoedd.

CRISTION. Ond, ebe Cristion, a ddeil eich gwaith i'w brofi wrth y gyfraith?

FFURFIOLWR A RHAGRITH. Hwythau a ddywedasant wrtho, Caiff arferiad a safodd cyhyd (sef er's mwy na mil o flynyddoedd) ei gyfrif bellach, yn ddiamheuol, fel peth cyfreithlon gan farnwr diduedd: ac heblaw hyny, ebynt hwy, o daethom i'r ffordd, pa bwys sydd pa fodd y daethom iddi? Os ydym ynddi, yr ydym ynddi: nid wyt ti ond yn y ffordd, yr hwn a ddaethost, fel y canfyddwn, trwy y porth; ac yr ydym ninau hefyd yn y ffordd, y rhai a ddaethom iddi trwy neidio dros y mur: yn mha beth, ynte, y mae dy gyflwr di yn well na'r eiddom ni?

CRISTION. Yr wyf yn rhodio yn ol rheol fy Meistr, a chwithau yn ol eich tybiau didoraeth eich hunain. Yr ydych yn lladron eisoes yn nghyfrif Arglwydd y ffordd; am hyny diamheuol genyf na cheir mo'noch yn wŷr cywir yn ei diwedd hi. Daethoch i mewn yn ol eich mympwy eich hunain, heb ei gyfarwyddyd ef, ac ewch allan ar eich penau eich hunain heb ei drugaredd.¹

Ni roddasant nemawr o atebiad i hyn; ond yn unig archasant iddo ef edrych ato ei hun. Yna gwelais hwynt yn myned rhagddynt, bob un ar hyd ei ffordd, heb ymddyddan ond ychydig iawn â'u gilydd; oddigerth dywedyd o'r ddau ŵr yma wrth Gristion, mewn perthynas i gyfreithiau ac ordinhadau, nad oeddent yn ammau nas cadwent y rhai hyny mor gydwytbodol ag yntau. Am hyny, ebynt hwy, Ni wyddom ni pa ragoriaeth sydd

¹ Nid oes gan y ffurfiolwr ond plisgyn crefydd; y mae yn wresog dros ffurfiau, am nad oes ganddo ddim arall i'w amddiffyn. Y mae y rhagrithiwr am Dduw a Baal hefyd: geill daflu cerig a'i ddwy law. Y mae yn dwyn tân yn un llaw a dwfr yn y llall. Y mae y dynion hyn yn gwibio o sect i sect; "ser gwibiog ydynt, i'r rhai y cadwyd niwl tywyllwech yn dragywydd." Coed diffwyth ydynt,—y fwyell wedi ei hogi gan bechod a'r gyfraith a'u harcholla yn ddwfn. Angau a enfyn euogrywydd, ei gyntaf-anedig, i'w dwyn at frenin y dychryniadau."—*Bunyan*.

rhyngot ti a ninau, ond bod y gochl yna am dy gefn di, yr hon a roddwyd i ti, tybygid, gan rai o'th gymydogion i guddio gwarth dy noethder.

CRISTION. Ni achubir mo'noch trwy ddeddfau ac ordinhadau, gan na ddaethoch i mewn trwy y drws. Galat. ii. 16. Ac am y gochl hon sydd ar fy nghefn, rhoddwyd hi i mi gan Arglwydd y lle yr wyf yn myned iddo; a hyny, fel y dywedasoeh, i guddio fy noethni â hi. Yr wyf yn ei chymeryd fel arwydd o'i garedigrwydd tuag ataf; canys nid oedd genyf ddim ond bratiau o'r blaen. Ac, heblaw hyny, yr wyf yn fy nghysuro fy hunan yn y modd hwn wrth deithio. Meddyliwif yn sicr, pan ddelwyf i borth y ddinas, y cydnebydd ei Harglwydd fi er daioni, gan fod genyf ei wisg ef am danaf; y wisg a roddodd ef i mi yn rhad y dydd y diosgodd fy mratiau oddiam danaf. Y mae genyf hefyd nôd ar fy nhalcen, yr hwn, ond odid, ni ddaliasoeh sylw arno, a osodwyd yno gan un o gyfeillion anwylaf fy Arglwydd y dydd y syrthiodd fy maich oddiar fy ysgwyddau. Dywedaf ychwaneg i chwi, roddi i mi y pryd hwn blyglyfr seliedig, i'm cysuro wrth ei ddarllen ar hyd y ffordd; gorchymynwyd i mi hefyd ei roddi i mewn yn y porth nefol, yn arwydd sicr o'm mynediad inau i mewn ar ei ol. Barnwyf fod arnoch eisieu y pethau hyn oll; ac hebddynt yr ydych, am na ddaethoch i mewn trwy y porth.

I hyn nid oedd ateb oddiwrthynt; ond edrychasant ar eu gilydd, a chwarddasant. Yna gwelais hwynt oll yn myned yn mlaen, a bod Cristion yn eu gadael o'i ol, heb ymddyddan dim ond ag ef ei hun, a hyny weithiau yn bruddaidd, ac weithiau yn gysuro: hefyd darllenai yn fynych yn y plyglyfr a roddasid iddo gan un o'r Gwŷr Dysglær, a chafodd ei adfywio trwyddo.

Gwelwn hwy wedi hyny yn myned yn mlaen hyd oni ddaethant at droed bryn Anhawdsder, wrth waelod yr hwn yr oedd ffynnon. Hefyd, yn yr un lle yr oedd dwy ffordd arall, heblaw yr hon a ddeuai yn union oddiwrth y porth: un yn troi ar y llaw aswy, a'r llall ar y llaw ddehau, wrth droed y mynydd; ond y ffordd gyfyng a âi yn union i fynu i'r bryn. Aeth Cristion yn awr i'r ffynnon (Esay xlix. 10), ac yfodd o honi er adgyfnerthiad iddo ei hun, ac yna dechreuodd fyned i fynu i'r bryn, dan ganu,—

'Rwyf yn chwennych myn'd yn gefnog
I ben y bryn sydd fawr a chribog:
Ac er uchel yw ei gopa,
Ni'm hatelir gan anhawdsdra;

Am y gwn mai dyma'r hyfryd
Ffordd sy'n arwain dyn i fywyd:
Cym'raf galon, âf yn wiagi
Yn fy mlaen, heb rus nac ofni.

Gwell yw cerdded y ffordd union,
Er bod rhwystrau ynddi ddigon,
Na myn'd ar hyd y traws gamlwybrau
A derfynant mewn gofidiau.

Y ddau ereill hefyd a ddaethant hyd at droed y bryn: ond pan welsant fod y bryn yn serth ac uchel, a bod yno ddwy ffordd arall i fyned; a chan dybied hefyd y cyfarfyddai y ddwy ffordd hōno drachefn â'r un yr âi Cristion i fynu ar hyd-ddi, ar yr ystlys arall i'r bryn; am hyny ymroisant i fyned ar hyd y ffyrdd hyn. Enw un o'r ffyrdd oedd Perygl, ac enw'r llall oedd Dystryw. Felly y naill ŵr a gymerodd y ffordd a elwir Perygl, yr

FFURFIOLWR.

hon a'i harweiniodd i goedwig fawr ; a'r llall a aeth yn union ar hyd y ffordd oedd yn arwain i Ddystryw, yr hon a'i harweiniodd ef i faes äang, yn llawn o fynyddoedd tywyll, lle y tramgwyddodd ac y syrthiodd, ac ni chododd mwy.¹

Yna edrychais ar ol Cristion, i'w weled ef yn myned i fynu i ben y bryn ; a gwelwn ef, wedi rhedeg ar y cyntaf, yn cerdded yn araf, ac o'r diwedd yn cripio i fynu ar ei draed

¹ "Y cyfryw ydyw tynged y rhai a gadwant eu pechodau gyda eu proffes. Nid all eu holl ffug-hòniadau o weddio a cheisio Duw eu cadw rhag syrthio a holti eu hunain yn ddarnau. Y mae uchelderau sydd yn ymddyrehafu o'n mewn i gadw gwybodaeth o Dduw o'n calonau. Y maent yn gwrthwynebu ac yn gwrthddweyd ein dealladwriaeth ysbrydol am Dduw a Christ. Dyma y mynyddoedd tywyll yn erbyn y rhai y byddem yn sicr o dramgwyddo a syrthio, oni bai fod un sydd yn gallu neidio a llamu drostynt i'n cynorthwyo."—*Bunyan*.

RHAGRITH.

a'i ddwyllaw, oblegyd fod y lle yn serth a llithrig. Tuag haner y ffordd i ben y bryn yr oedd gwŷdd-babell hyfryd wedi ei gwneud gan Arglwydd y bryn i ymdeithwyr diffygiol orphwysu. Am hyny aeth Cristion yno, ac eisteddodd i lawr i ymddadebru : yna tynodd ei blyglyfr allan o'i fynwes, a darllenodd ynddo er ei gysur ; dechreuodd hefyd bellach ail-edrych ar y gochl a roddasid iddo pan oedd yn sefyll wrth y groes. Wedi ymddifyru o hono fel hyn dros enyd, syrthiodd o'r diwedd i hepian, ac ar ol hyny i drwmgwsg, yr hyn a'i cadwodd yn y-fan hòno nes oedd bron yn nos ; ac yn ei gwsg syrthiodd ei blyglyfr o'i law. Fel yr oedd yn cysgu, daeth rhyw un ato, ac a'i deffrôdd, gan ddywedyd, "Cerdda at y morgrugyn, tydi ddiogyn ; edrych ar ei ffyrdd ef, a bydd

CRISTION YN DRINGO Y RHIW ANHAWDD.

ddoeth.” Diar. vi. 6. Ar hyn neidiodd Cristion i fynu yn frawychus, ac aeth ar ffrwst i’w ffordd, ac a gerddodd yn brysur nes daeth i ben y bryn.

Yn awr, pan ddaeth i fynu i ben y bryn, gwelai ddau ddyn yn rhedeg yn gyflym tuag ato ; enw un o honynt oedd Ofnog, ac enw y llall oedd Digred : a Christion a ddywedodd wrthynt, Ha wŷr, pa fodd hyn? paham y rhedwch o chwith y modd hwn? Ofnog a atebodd, Myned yr oeddyd tua dinas Sion, a daethom i fynu y rhiw anhawdd hwnw : ond po bellaf yr elem, mwyaf oll y peryglon a gyfarfyddem ; am hyny troisom, ac yr ydym yn myned yn ol drachefn.¹

¹ Ond paham y dychwelwch drachefn ! Dyma y llwybr agosaf i uffern. Nag ewch byth dros y gwrychoedd a’r ffosydd i uffern. Y mae y rhai sydd yn syrthio yn fyr o fywyd, yn gollodig am na fynant ollwng eu gafael yn eu pechodau, neu am eu bod heb ffydd achubol. Yr hwn sydd yn *gorchfygu* a etifedda bob peth—nid pob un sydd yn dechreu. Rhoddodd Agrippa gam teg a disymwth ; camodd “o fewn ychydig” i fynwes Crist mewn llai na hanner awr, ond o fewn ychydig ydoedd—yr *ychydig* yna a gollodd ei fywyd.

Ië, ebe Digred, dau lew a òrweddent yn union ar y ffordd o'n blaenau, pa un ai cysgu ai effro nis gwyddom ; ac nid allem dybied llai, os deuem o fewn eu cyrhaedd, na chaem ein llarpio yn ddiatreg ganddynt.

CRISTION. Yna ebe Cristion, Parweh i mi ofni ; ond i ba le y ffoaf i fod yn ddiogel ? Os âf yn ol i'm gwlad fy hun, addaswyd hõno at dân a brwmstan, a dyfethir fi yn ddiau yno ; os gallaf gyrhaedd y ddinas nefol, byddaf yn ddiangol yno : rhaid i mi anturio. Nid yw dychwelyd ond marwolaeth ; na myned yn mlaen ond ofn angau, a bywyd tragywyddol tu hwnt iddo : âf rhagof eto. Felly Digred ac Ofnog a redasant i lawr y bryn, a Christian a aeth i'w ffordd. Wrth adfeddwl am yr hyn a glywodd gan y dynion,

OFNOC A DIGRED.

teimlodd yn ei fynwes am ei blyglyfr, fel y gallai ddarllen ynddo, a chael ei gysuro ; ond er teimlo, ni chafodd ef. Yna yr oedd Cristion mewn trallod mawr, heb wybod beth i'w wneuthur ; canys diffygiol ydoedd o'r hyn a'i cynorthwyai, ac oedd i fod ei drwydded i'r ddinas nefol. Yma, gan hyny, dechreuodd fod mewn cryn benbleth, heb wybod beth i'w wneud. O'r diwedd cofiodd iddo gysgu yn y gwýdd-babell ar ochr y bryn ; a chan syrthio ar ei liniau, erfyniodd gan Dduw am faddeuant o'i drosedd ynfyd, ac yna aeth yn ol i chwilio am ei blyglyfr. Ond ar hyd yr holl ffordd a ddychwelodd, pwy fedr gyflawnadrodd gofid calon Cristion ? Weithiau ocheneidiai, weithiau wylai, a cheryddai ei hun yn fynych am fod mor ffõl a chysgu yn y lle hwnw, a adeiladwyd yn unig er ychydig

o orphwysiad o'i ludded. Fel hyn, gan hyny yr aeth yn ol, gan edrych yn fanwl ar bob ochr, wrth fyned yr holl ffordd, er cael yn ffawdus ei blyglyfr a'i dyddanodd fynyched ar ei daith. Aeth yn mlaen fel hyn hyd oni ddaeth drachefn i olwg y gwŷdd-babell lle yr eisteddodd ac y cysgodd; ond y golwg arni a adnewyddai ei ofid yn fwy, trwy ad-ddwyn o'r newydd ei drosedd o gysgu i'w feddwl. Dat. ii. 4; 1 Thes. v. 6—8. Fel hyn, gan hyny, yr aeth yn mlaen yn alarus oblegyd ei gwsg pechadurus, gan lefain, Ystruan o ddyn ydwyf, am i mi gysgu yn ngawriad dydd! am i mi gysgu yn nghanol anhawsderau: am i mi fwythfoddio y cnawd gymaint nes defnyddio y gorphwysiad hwnw er esmwythyd i'm cnawd, a ddarparodd Arglwydd y bryn er dadebriad ysbrydoedd pererinion!¹ Gymaint o gamrau a gymerais yn ofer! Fel hyn y dygwyddodd i Israel; am eu pechod danfonwyd hwynt yn eu holau ar hyd ffordd y Môr Coch; a gorfydd i minau deithio y camrau hyny mewn tristwch, y rhai a allaswn rodio mewn hyfrydwch, oni buasai y cwsg pechadurus hwn. Mor bell yn mlaen ar fy ffordd y gallaswn fod bellach! Gwneir i mi deithio y camrau hyny deirgwaith drosodd, y rhai na ddylaswn eu sengu ond unwaith: ie, tebygol yw yn awr y'm goddiweddir gan y nos, canys y mae'r dydd ar derfynu. Oh, na buaswn yn peidio cysgu!

Yn awr daeth drachefn at y gwŷdd-babell, lle yr eisteddodd i lawr ac yr wylodd dros enyd; ond o'r diwedd (fel y mynai Rhagluniaeth), wrth edrych yn dristlawn dan y fainc, canfu ei blyglyfr yno, yr hwn, â chryndod a phrysurbwch, a gipiodd i fynu, ac a ddododd yn ei fynwes. Ond pwy a draetha orfoledd y dyn hwn wedi cael ei blyg-lyfr drachefn? canys yr oedd y plyglyfr hwn yn sicrwydd o'i fywyd, ac o'i dderbyniad i'r hafan dymunol. Gan hyny gosododd ef yn ei fynwes, diolchodd i Dduw am gyfeirio ei lygad at y man lle gorwedda, a chyda gorfoledd a dagrau prysurodd i'w daith. Oh, mor heinif yn awr yr aeth i fynu y gweddill o'r bryn! Eto, cyn iddo fyned i'w gopa, machludodd yr haul ar Gristion; parodd hyn iddo eilwaith adalw yr ynfyrwydd o'i gwsg i'w goffadwriaeth; ac fel hyn y dechreuodd ymgysuro drachefn: Oh, tydi gwsg bechadurus! fel yr ydwyf o'th herwydd yn debygol o gael fy ngoddiweddyd gan dywyllwch ar fy nhaith! Rhaid i mi deithio heb yr haul, rhaid i ddŵch ordoi llwybr fy nhraed, a rhaid i mi glywed rhuadau creaduriaid cwynfanus, oblegyd fy nghwsg pechadurus! Yn awr cofiodd yr hyn a ddywedodd Digred ac Ofnog wrtho—y modd y'u dychrynwyd wrth ganfod y llewod. Yna ebe Cristion wrtho ei hun, Y bwystfilod hyn a grwydrant y nos am eu hysglyfaeth, a phe cyfarfyddent â mi yn y tywyllwch, pa fodd y ciliwn rhagdynt? pa fodd y dihangwn rhag cael fy llarpio? Fel hyn aeth yn mlaen ar ei daith. Ond tra yr ydoedd fel hyn yn galaru oblegyd ei gamymddygiad blin, dyrchafodd ei lygad, a chanfu balas gorwych yn ymyl y ffordd o'i flaen, enw yr hwn ydoedd Prydfferth.

Felly gwelwn ef yn brysio, ac yn myned yn mlaen, fel, os byddai bosibl, y gallai gael llety yno; ond cyn iddo fyned nepell, daeth i le cul iawn, yr hwn oedd tua thair ystad oddiwrth babell y Porthor: a chan edrych yn ofalus o'i flaen wrth gerdded, canfu

¹ "Y mae ofnau ac amheueon yn dilyn y gwrthgiliwr y fath na theimlodd o'r blaen, yn codi oddiwrth atgasedd ei wrthgiliad, ac y mae yr Ysgrhythrau mwyaf ofnadwy yn edrych yn ei wyneb gyda threm aruthrol. Y mae ei bechodau newydd yn troi yn gythreuliaid siaradus, yn gythreuliaid bygythiol, yn gythreuliaid rhuadwy o'i fewn. Heblaw hyn, y mae yn ammau gwirionedd ei ddychweliad cyntaf, ac y mae hyn fel plwm wrth ei sodlau wrth ddychwelyd at Dduw yn Nghrist. Gall adrodd pethau dyeithriol, y fath hefyd ag fydd yn hollol gywir. Ni all neb ddyweyd pa beth sydd i'w weled a'i deimlo yn mol y morfil ond Jonah."—*Bunyan*.

ddau lew yn y ffordd. Yn awr, eb efe, gwelaf y peryglon a yrasant Digred ac Ofnog i droi yn ol. (Yr oedd y llewod wedi eu cadwyno, ond ni welai efe y cadwynau.) Yna ofnodd, a bwriadodd ddychwelyd fel y gwnaethent hwythau; canys meddylodd nad oedd dim ond marwolaeth o'i flaen. Ond y Porthor, yr hwn a elwir Gwylidwrus, wrth weled Cristion yn petruso myned yn mlaen, ac fel un ar fedr troi yn ei ol, a waeddodd arno, gan ddywedyd, A wyt ti mor wan-galon a hyna? Marc iv. 40. Nac ofna y llewod, canys y maent wedi eu cadwyno, ac wedi eu gosod yn y man hwn i brofi ffydd lle y mae, ac i ddynoethi y rhai sydd hebddi: cadw yn nghanol y llwybr, ac ni bydd niwaid i ti.

Yna gwelwn ef yn myned yn mlaen dan grynu rhag ofn y llewod; ond trwy fanwylwi ar hyfforddiadau y Porthor, clybu hwynt yn rhuo, ond ni wnaethant unrhyw niwaid iddo. Yna curodd ei ddwyllaw, ac aeth rhagddo hyd oni ddaeth a sefyll o flaen y porth lle yr arosai y Porthor. Yna dywedodd Cristion wrth y Porthor, Syr, pa dŷ yw hwn? a allaf gael llety yma heno? Atebodd y Porthor, Adeiladwyd y tŷ hwn gan Arglwydd y bryn er cysur a diogelwch pererinion. Y Porthor hefyd a ofynodd i Cristion, O ba le yr wyt yn dyfod? ac i ba le yr wyt yn myned?

CRISTION. Dyfod yr wyf o Ddinas Dystryw, ac yr wyf yn myned tua mynydd Sion; ond gan fod yr haul wedi machludo, dymunwn gael llety yma dros nos.

PORTHOR. Beth yw dy enw?

CRISTION. Fy enw yn awr yw Cristion, ond fy enw ar y cyntaf oedd Diras: daethum o lin Japheth, yr hwn a ennill Duw i breswyllo yn mhebyll Sem. Gen. ix. 27.

PORTHOR. Pa fodd y dygwyddodd iddi fyned mor hwyr arnat? Mae'r haul wedi machludo.

CRISTION. Buaswn yma yn gynt, oni buasai i mi (ystruan o ddyn wyf!) gysgu yn y gwŷdd-babell ar ystlys y bryn. Hefyd, buaswn yma er hyny yn gynt o lawer, oni buasai i mi gollu fy sierwydd wrth gysgu, a dyfod hebddo hyd at ael y bryn; ac wedi teimlo am dano, ac heb ei gael, gorfu i mi, mewn gofid calon, droi yn ol i'r lle y cysgaswn ynddo, lle y cefais ef; ac o'r diwedd daethum yma.

PORTHOR. Wel, galwaf un o wryfon y lle hwn, yr hon, os bydd yn foddlon i'th ymadroddion, a'th ddwg i mewn at y teulu, yn ol arfer y tŷ. Ar hyny y Porthor Gwylidwrus a ganodd y gloch, ac wrth ei swm daeth llances sobr a phrydferth o'r enw Pwyllog allan i'r drws, gan ofyn, Paham y gelwir fi?

Atebodd y Porthor, Y dyn hwn sydd yn ymdeithio o Ddinas Dystryw i fynydd Sion: a chan ei fod yn ddiffygiol a'i bod wedi nosi arno, gofynodd i mi a allai gael llety yma heno: felly dywedais wrtho y galwn arnat ti, ac, ar ol ymddyddan ag ef, gelli wneuthur fel y byddo da yn dy olwg, ac yn ol arfer y tŷ.

Yna galwodd arno, a gofynodd iddo, O ba le yr wyt yn dyfod? ac i ba le yr wyt yn myned? Yntau a fynegodd iddi. Gofynodd iddo hefyd, Pa fodd y daethost i'r ffordd? Adroddai hyny iddi. Yna holodd ef, Beth a welaist ac a gyfarfyddaist yn y ffordd? Mynegodd yntau iddi. O'r diwedd gofynodd iddo, Beth yw dy enw? Yna dywedodd, Cristion; ac y mae ynwyf ddymuniad cryf i letya yma heno, oberwydd, wrth yr hyn a welwyf, adeiladwyd y man hwn gan Arglwydd y bryn er diogelwch a gorphwysfa i bererinion. Yna gwenodd ar Cristion, ond llenwodd dwfr ei llygaid; ac wedi sefyll ychydig heb yngan gair, dywedodd wrtho, Galwaf allan ddau neu dri ychwaneg o'r teulu.

CRISTION WRTH DDRWS Y PALAS PRYDFERTH.

Felly rhedodd i ddrws y tŷ, a galwodd am Ddoethineb, Duwioldeb, a Chariad i ddyfod allan, y rhai, ar ol ychydig o ymddyddan pellach, a'i dygasant ef i mewn i'r teulu; a llawer o honynt, gan ei gyfarfod wrth riniog y tŷ, a ddywedasant wrtho, Tyred i mewn, fendigedig yr Arglwydd; adeiladwyd y tŷ hwn gan Arglwydd y bryn er croesawu y fath bererinion.¹ Yna gogwyddodd ei ben, a chanlynodd hwynt i'r tŷ. Gwedi dyfod i mewn ac eistedd i lawr, rhoddasant iddo rywbeth i'w yfed, a chytunasant, hyd oni byddai swper yn barod, y cai rhai o honynt, er mwyn gwneuthur defnydd da o'r amser, ymddyddan â

¹ "Y mae Cristion ar ol teimlo baich ei bechod, myned i fewn trwy Grist, y porth, cael ei addysgu mewn gwersi o'r pwys mwyaf gan yr Yspryd Sanctaidd yn y Bibl, tŷ y Deonglwr; ar ol colli ei faich drwy ffydd yn ei Iachawdwr croeshoeliedig, cael maddeu ei bechod, a'i wisgo yn nghyfiawnder ei Arglwydd, a'i nodi â phroffes dduwiol yn gymhwys i gymundeb eglwysig; gwahoddir ef gan y Porthor, a thrwy ganiatâd y rhai oedd o mewn y ma yn myned i'r tŷ a elwir Prydiertth. Sylwa, ddarllenwydd, nid fel peth hanfodol i iachawdwriaeth: yn *ymyl* ac nid ar *draves* y ffordd yr oedd y palas hwn; yr oedd pob peth hanfodol wedi cymeryd lle yn flaenorol; ond yr oedd yna wersi pwysig i'w cael, ac yna hefyd yr arfogwyd ef i'w daith."—*G. Offor*.

Christion yn neillduol yn nghyleh pethau crefyddol : a phenodasant Ddoethineb, Duwioldeb, a Chariad i chwedleua ag ef ; a dechreuasant fel hyn.

DUWOLDEB. Yn awr, Gristion da, gan i ni ddangos y caredigrwydd hwn i ti o'th dderbyn i'n tŷ heno, gad i ni, os mewn modd yn y byd y gallwn drwy hyny wneuthur daioni i ni ein hunain, ymddyddan am yr holl bethau a ddygwyddasant i ti yn dy bererindod.

CRISTION. Gydag ewylllys calon, ac y mae yn dda genyf eich bod yn tueddu cystal.

DUWOLDEB. Beth a'th gynhyrfodd ar y cyntaf i ddyfod yn bererin ?

CRISTION. Gyrwyd fi allan o wlad fy ngenedigaeth gan ryw swm dychrynlyd oedd yn fy nghlustiau ; sef, fod dystryw anocheladwy yn fy aros, os trigwn yn y lle yr oeddwn.

DUWOLDEB. Ond pa fodd y dygwyddodd i ti ddyfod o'th wlad y ffordd hon ?

CRISTION. Dyna fel y mynai Duw ; canys pan oeddwn dan ofn y dinystr, ni wyddwn pa le i fyned ; ond trwy ryw ddamwain daeth dyn ataf, pan oeddwn yn wylo ac yn crynu, enw yr hwn yw Efengylwr, ac a'm cyfarwyddodd at y porth bychan, yr hwn heb hyny ni ddaethwn byth o hyd iddo, ac a'm rhoddodd ar y ffordd a'm dygodd yn union i'r tŷ hwn.

DUWOLDEB. Ond oni ddaethost heibio i dŷ'r Deonglwr ?

CRISTION. Do ; a gwelais yno y fath bethau, coffadwriaeth y rhai a lyn wrthyf tra byddwyf byw, yn enwedig tri pheth ; sef, y modd y mae Crist, er gwaethaf Satan, yn dwyn yn mlaen waith gras yn y galon ; y modd y pechodd dyn ei hun yn hollol allan o obaith am drugaredd Duw ; ac hefyd breuddwyd yr hwn a dybiai fod dydd y farn wedi dyfod.

DUWOLDEB. Beth ! a glywaist ti ef yn dywedyd ei freuddwyd ?

CRISTION. Do, a breuddwyd dychrynlyd ydoedd. Yr oeddwn yn teimlo fy nghalon yn clafychu wrth iddo ei adrodd ; ac eto da genyf i mi ei glywed.

DUWOLDEB. Ai hyn oedd y cwbl a welaist yn nhŷ'r Deonglwr ?

CRISTION. Nage ; cymerodd fi, a dangosodd o'm blaen balas gorwych, a'r modd y gwisgid ag aur y rhai a drigent ynddo ; fel y daeth gŵr dewrwych yn mlaen, ac y torodd ei ffordd drwy ganol y gwŷr arfog a safent wrth y drws i'w gadw allan ; ac fel yr archwyd iddo ddyfod i mewn, ac ennill gogoniant tragwyddol. Tybiais fod y golygfeydd hyn yn llenwi fy nghalon â llawenydd. Arosaswn yn nhŷ y gŵr da hwnw flwyddyn gyfan, oni buasai fy mod yn gwybod fod yn rhaid i mi fyned yn mhellach.

DUWOLDEB. A pha beth arall a welaist ar y ffordd ?

CRISTION. Gweled ? Wele, cyn fy myned yn nebpell oddiyno, gwelais un, fel y tybiwn yn fy meddwl, yn hongian ac yn gwaedu ar bren ; a'r olwg a barodd i'm baich syrthio oddiar fy nghefn ; oherwydd ocheneidiais hyd yn hyn dan faich trwm, ond yma syrthiodd i lawr. Yr oedd yn beth dyeithr hollol i mi, am na welsw'n beth cyffelyb erioed o'r blaen : a thra yr oeddwn yn edrych i fynu (canys erbyn hyn nis gallwn beidio ag edrych), daeth tri o Wŷr Dysglaer ataf. Un o honynt a dystiai wrthyf fod fy meiau wedi eu maddeu ; un arall a'm diosgodd o'm bratiau, ac a roddes i mi y wisg addurnedig hon ; a'r trydydd a osododd y nôd a welwch ar fy nhalcen, ac a roddes i mi y plyglyfr seliedig hwn (ac ar hyn tynodd ef o'i fynwes).

DUWOLDEB. Ond gwelaist ychwaneg na hyn yn sicr, onid do ?

CRISTION. Y pethau a adroddais i ti oeddynt y goreuon ; eto gwelais lawer o bethau ereill, sef tri o wŷr, Anghall, Diog, a Rhyfyg, yn gorwedd yn eu cwsge encyd bychan o'r ffordd y daethum ar hyd-ddi, â heiyrn trymion am eu traed ; ond a dybit y gallaswn eu deffro ? Gwelais hefyd Ffurfiol a Rhagrith yn dringo dros y mur, i fyned (fel y dywedent hwy) i fynydd Sion ; ond collwyd hwynt yn fuan, yn ol fel y dywedais wrthynt, ond ni chredent. Eithr, uwchlaw y cwbl, profais mai gorchwyl caled oedd dringo'r bryn hwu, ac mor galed oedd dyfod heibio i safnau y llewod ; ac yn wir, oni buasai'r dyn da y Porthor, sydd yn sefyll wrth y porth, nis gwn, ar ol y cwbl, nad aethwn yn fy ol ; ond yn awr diolchwyf i Dduw fy mod yma, ac yr wyf yn diolch i tithau am fy nerbyn.

Yna Doethineb a welodd yn dda ofyn iddo ychydig gwestiynau, gan erchi arno eu hateb.

DOETHINEB. Oni byddi yn meddwl weithiau am y wlad y daethost o honi ?

CRISTION. Byddaf, ond gyda llawer o gywilydd a hunan-ffieiddiad. Yn wir, pe meddylaswn am y wlad o'r hon y daethum allan, gallaswn gael amser i ddychwelyd : eithr yn awr gwlad well yr wyf yn ei chwennych, hyny ydyw, un nefol. Heb. xi. 15, 16.

DOETHINEB. Onid ydwyf eto yn dwyn gyda thi rai o'r pethau yr oeddit y pryd hwn yn gynefin â hwynt ?

CRISTION. Ydwyf, ond yn groes iawn i'm hewyllys, yn enwedig fy meddyliau cnawdol ac anianol, â'r rhai y llonir fy nghydwladwyr, ac y llonid finau hefyd gynt, yn fawr. Ond, yn awr, fy nhriswch ydynt oll ; a phe gallwn ond dewis fy mhethau, dewiswn beidio meddwl am y pethau hyny mwy ; ond pan ewyllysiwyf wneuthur yr hyn sydd oreu, y mae yr hyn sydd waethaf yn bresenol gyda mi. Rhuf. vii. 21.

DOETHINEB. Oni fyddi yn edrych ar y pethau hyn weithiau fel wedi eu gorchfygu, y rhai, brydiau ereill, sydd yn flinder i ti ?

CRISTION. Byddaf, eithr nid yw hyny ond anfynych iawn ; eto oriau euraidd fyddant i mi pan ddygwyddont.

DOETHINEB. A elli di gofio trwy ba foddion y byddi yn cael allan dy flinderau ar amserau fel pe byddent wedi eu darostwng ?

CRISTION. Gallaf ; mae meddwl am yr hyn a welais wrth y groes yn peri hyny ; mae edrych ar fy ngwisg addurnedig yn achosi hyny ; mae syllu ar y plyglyfr a ddygwyf yn fy mynwes yn gwneud hyny ; ac y mae meddyliau cynhesol at y wlad yr wyf yn myned iddi yn gwneuthur hyny.

DOETHINEB. A pha beth sydd yn peri i ti fod mor awyddus i fyned i fynydd Sion ?

CRISTION. Yno y gobeithiaf weled yn fyw yr Hwn a fu farw ar y groes ; ac yno hyderwyf y rhyddheir fi oddiwrth yr holl bethau sydd ynof hyd heddyw yn fy mhocni : dywedant hefyd nad oes marwolaeth yno (Esay xxv. 8 ; Dat. xxi. 4) ; ac y caf drigo gyda'r cwmni sydd oreu genyf. Canys, a dywedyd y gwir wrthynt, yr wyf yn ei garu Ef, am iddo fy esmwythau o'm baich ; ac yr wyf yn flin o'm hafiechyd tumewnol. Dymunwyf yn fawr fod yn y lle nad oes marwolaeth, a chyda y cwmni sydd yn llefain yn wastadol, Sanct, sanct, sanct.

Yna gofynodd Cariad i Cristion, A oes i ti deulu ? Ai gŵr priod ydwyf ?

CRISTION. Oes ; y mae i mi wraig a phedwar o blant bychain.¹

¹ Yr oedd hyn yn ffaith am Bunyan pan yn ysgrifenu "Taith y Pererin ;" yr oedd ganddo wraig, dau fab, a dwy ferch.

CARIAD. A phaham na ddygesit hwy gyda thi ?

CRISTION. Yna Cristion a wylodd, ac a ddywedodd, Oh, mor ewyllysgar y gwnaethwn hyny! ond yr oeddent oll yn llwyr wrthwynebol i mi fyned ar bererindod.

CARIAD. Ond dylesit ymddyddan â hwynt, a cheisio dangos iddynt y perygl o aros yn ol.

CRISTION. Felly y gwnaethum ; a mynegais iddynt yr hyn a ddangosodd Duw i mi am ddinystyr ein dinas ; ond yr oeddwn yn eu golwg hwynt fel un yn cellwair, ac ni choelient fi. Gen. xix. 14.

CARIAD. A erfyniaist gan Dduw am fendithio dy gyngor iddynt ?

CRISTION. Do, o eigion fy nghalon ; canys rhaid i ti feddwl fod fy ngwraig a'm plant yn anwyl iawn genyf.

CARIAD. Ond a fynegaist iddynt am dy dristwch, a'th arswyd rhag cael dy ddinystrio? canys meddyliwyf fod y dystryw hwnw yn amlwg ddigon i ti.

CRISTION. Do, eilwaith ac eilwaith hefyd. Ië, gallasant weled fy ofnau yn fy ngwyneb, fy nagrau, a'm dychryn wrth feddwl am y farn ag oedd yn grogedig uwch eir penau ; ond nid oedd y cwbl yn ddigon i'w hennill i ddyfod gyda mi.

CARIAD. Ond beth a allent ddywedyd drostynt eu hunain paham na ddaethent gyda thi ?

CRISTION. Yr oedd ar fy ngwraig ofn colli y byd hwn ; a'm plant a ymroddasant i ffol bleserau ieuenctyd ; felly rhwystrwyd hwynt, y naill gan y peth hwn, a'r llall gan y peth arall, fel y gadawsant i mi grwydro fel hyn fy hun.

CARIAD. Ond ai ni ddarfu i ti, trwy ryw gam-ymddygiadau, ddirymu y cyngor a'r rhybudd a roddech mewn geiriau iddynt i'w cynhell i ddyfod gyda thi ?

CRISTION. Yn wir, nis gallaf ganmol fy ymarweddiad, canys gwn fy hunan am lawer o ffaeiddau ynddo. Gwn hefyd y gall dyn, trwy ei ymddyddanion, ddymchwelyd yn fuan yr hyn, trwy berswadiad a rheswm, a geisiai ei roddi yn addysg i ereill er eu lleshad. Eto, gallaf ddywedyd hyn, fy mod yn bur ofalus na roddwn achos iddynt i fod yn wrthwynebol i ddyfod ar bererindod.¹ Ië, oherwydd hyn dywedent wrthyf fy mod yn rhy fanwl, a'm bod yn ymwrthod â phethau (er eu mwyn hwynt) yn y rhai nas gwelent hwy ddim niwaid. Na, tybiwyf y gallaf ddywedyd, os gwelsant ddim ynof i'w rhwystro hwynt, mai fy ofn mawr rhag pechu yn erbyn Duw, a gwneuthur cam â'm cymydogion, ydoedd hyny.

CARIAD. Cain yn wir a gasaodd ei frawd ; am fod ei weithredoedd ei hun yn ddrwg, a gweithredoedd ei frawd yn dda (1 Ioan iii. 12) ; ac os tramgwyddodd dy wraig a'th blant wrthyt am hyn, dangosasant trwy hyny eu bod yn anghymodlon yn erbyn daioni, a gwaredaist dy enaid oddiwrth eu gwaed hwynt. Ezec. iii. 19.

Yn awr gwelwn hwy yn fy mreuddwyd yn eistedd ac yn ymddyddan fel hyn hyd onid

¹ "Y mae y rhai sydd yn enwi enw Crist mewn profes, heb ymadael oddiwrth anghyfiawnder, yn achosi colledigaeth llaweroedd. Crefyddwr heb ymadael â'i bechod sydd fel dyn yn dyfod o'r heintdŷ i'w gartref gyda ei holl gornwydd heintus yn rhedeg. Y mae ganddo anadl fel draig, yr hwn sydd yn gwenwyno yr awyr o'i gwmpas. Dyma y dyn sydd yn lladd ei blant, ei berthynasau, ei gyfeillion, ac ef ei hunan. O, y maen melin a grog Duw yn fuan am eich gyddfau, pan y bydd yn rhaid eich boddi yn môr ei ddialedd !"—*Bunyan*.

oedd swper yn barod.¹ Felly gwedi ei barotoi, eisteddasant i lawr i fwyta. Arlwywyd y bwrdd â phasgedigion, a gwin, i.e. gloyw-wîn puredig; a'u holl ymddyddan wrth y bwrdd oedd yn nghylch Arglwydd y bryn; sef, yn nghylch yr hyn a wnaethai efe, a phaham y gwnaethai felly, a phaham yr adailadasai y tŷ hwnw; ac oddiwrth yr hyn a ddywedent, deallais iddo fod yn rhyfelwr mawr, a darfod iddo ymladd â'r hwn oedd â nerth marwolaeth ganddo, a'i ladd, (Heb. ii, 14, 15,) eithr nid heb beryglu ei hun yn ddirfawr, yr hyn a barodd i mi ei garu yn fwy.

Canys, megys y dywedasant hwy, ac fel yr wyf finau yn credu, ebe Cristion, collodd lawer o waed wrth wneud hyny. Ond yr hyn sydd yn gogoneddu ei ras ef yw, iddo wneuthur y cwbl oddiar wir gariad at y wlad hon. Ac heblaw hyny, dywedai rhai o'r teulu iddynt hwy ei weled ac ymddyddan ag ef ar ol ei farwolaeth ar y groes; a thystiol-aethasant iddynt glywed o'i enau fod ganddo y fath gariad at bererinion truaïn, fel nas gellir cael y cyffelyb o'r dwyrain i'r gorllewin. Ac yn mhellach, rhoddasant engraifft i brofi eu dywediad, sef, iddo ymddiosg o'i ogoniant, fel y gallai wneud hyn dros y tlawd; ac iddynt ei glywed yn dywedyd, na phreswyliai efe yn mynydd Sion yn unig. Dywedasant yn mhellach, iddo wneud llawer o bererinion yn dywysogion, er iddynt wrth natur gael eu geni yn gartotwyr, a'u tarddiad o'r tomenau. 1 Sam. ii. 8; Psal. ciii. 7.

Ymddyddanasant fel hyn nes ei myned yn llawer o'r nos; ac wedi gorchymyn eu hunain i gadwraeth eu Harglwydd, aethant i orphwys. Rhoddasant y pererin i orwedd mewn goruwch-ystafell eang, a'i ffenestr yn agored tua chodiad haul. Enw yr ystafell ydoedd Tangnefedd,² lle y cysgodd hyd y wawrddydd, ac yna deffrodd a chanodd,—

P'le yr wyf yn awr yn gorwedd?
O! r fath ddirfawr gariad rhyfedd!—
Gofal Iesu Grist am ddynion
Sy'n ymdrechu byw yn ffyddlon;—

Yn rhagddarbod a thosturio,
Fel y cawn fy arbed ganddo,
Ac aneddu o fewn y gwiwlwys
Riniog nesaf i Baradwys!

Felly cyfodasant oll y boreu dranoeth; ac wedi iddynt ymddyddan yn nghylch rhyw bethau yn ychwaneg, dywedasant wrtho na chai ymadael hyd oni ddangosent iddo hynodion y tŷ. Yna arweinasant ef i'r llyfrgell, lle y gosodasant o'i flaen y croniclau hynaf yn y byd; yn y rhai, yn gyntaf, y dangosasant iddo achau Arglwydd y bryn, sef ei fod yn Fab i'r Hen Ddihenydd, ac wedi deilliaw o genhedliad tragwyddol. Gwedi hyny ei weithredoedd ef, y rhai a ysgrifenyd yma yn gyflawn, gydag enwau llawer cant a gymerasai i'w wasanaeth; a'r modd y cyfleasai hwynt mewn preswylfeydd nas gallai heneidd-dra nac adfeiliad natur mo'u dinystrio.

Yna darlennasant iddo rai o'r gweithredoedd anrhydeddus a wnaethai rhai o'i weision;

¹ Mor brydferth yw yr eglwys hono lle y mae Gwylidwrus yn cadw y porth, lle y mae Pwylllog yn derbyn yr aelodau, lle y mae Doethineb yn arolygu, lle y mae Duwioldeb yn arwain yr addoliad, a lle y mae Cariad yn anwylu yr aelodau y naill tuag at y llall.

² Pan gyrhaeddodd Cristiana y Palas Prydferth hwn, dymunodd gael gorphwys yn yr un ystafell, a elwid Tangnefedd, lle y cysgodd Cristion, yr hyn a ganiatwyd. Y mae yr awdwr, mewn byrnodiad ar ymyl y ddalen yn y lle hwnw, yn eglurhau hyn trwy yr ymadrodd, "*Y mae mynwoes Crist i'r holl bererinion.*"

megys y modd y goresgynasant deyrnaoedd, y gwnaethant gyfiawnder, y cawsant addewidion, y cauasant safnau llewod, y diffoddasant angerdd y tân, y diangasant rhag min y cleddyf, y'u nerthwyd o wendid, y'u gwnaethpwyd yn gryfion mewn rhyfel, ac y gyrasant fyddinoedd yr estroniaid i gilio. Heb. xi. 33, 34.

Gwedi hyny darllenasant mewn rhan arall o goflyfrau'r tŷ mor ewyllysgar oedd eu Harglwydd i dderbyn i'w ffafir bob un, ie, pob un, er iddynt gynt gynyg y dirmyg mwyaf

CRISTION YN CAEL EI HYFFORDDI YN Y PALAS PRYDFERTH.

ar ei berson a'i ffyrdd. Yr oedd yma hefyd amrai hanesion am lawer o bethau enwog ereill, hen a diweddar, y rhai y cafodd Cristion eu gweled oll, yn nghyda prophwydoliaethau am bethau a gyflawnir yn sicr yn eu hamser, er dychryn a syndod i elynion Arglwydd y bryn, ac er cysur a dyddanwech i bererinion.

Dranoeth tywysasant ef i'r arfdy, a dangosasant iddo yno bob math o arfog-aeth, y rhai a barotoisai eu Harglwydd i bererinion, megys cleddyf, tarian, helm, dwyfroneg, pob rhyw weddi, ac esgidiau na heneiddient;¹ ac yr oedd yno ddigon

¹ "Pe gwelech ddyn yr hwn na fynai ymsymud o dŷ i dŷ heb fod wedi ymwisgo mewn llurug, a helm o bres am ei ben, a gosgorddlu o uwchlaw mil o ddynion yn ei ddilyn, oni ddywedech, yn ddiaw y mae torf o elynion yn bygwth y dyn hwn? Os oedd yn rhaid i Solomon gael dim llai na thriugain o wŷr dewraf Israel i gadw gwyliadwriaeth oddiamgylch ei wely, pa fath wyliaidwriaeth sydd yn rhaid i bobl Dduw wrtho, y rhai y mae yr angylion syrthiedig annhrugarog yn rhoi arnynt nos a dydd. Y maent yn cynllwyn am Israel dlawd yn mhob twll, ac y mae yn barhaus mewn perygl o gael ei drywanu neu ei ddinystrio."—*Bunyan*.

o honynt i arfogi cynifer o wŷr i wasanaeth eu Harglwydd ag sydd o ser yn y nefoedd.¹

Dangosasant iddo hefyd rai o'r peiriannau, â'r rhai y gwnaethai rhyw wŷr enwog yn mysg ei weision ef ryfeddodau. Dangosasant iddo wialen Moses; y morthwyl a'r hoel y lladdasai Jael Sisera â hwy; y piserau, yr udgyrn, a'r lampau y gyasai Gedeon fyddin-oedd y Midianiaid i ffoi trwyddynt. Yna dangosasant iddo yr irai ychain, y lladdasai Samgar chwe' channwr ag ef. Dangosasant iddo hefyd ên asyn, â'r hon y gwnaethai Samson bethau aruthrol. Hefyd dangosasant iddo y dafl a'r gareg y lladdasai Dafydd Goliath â hwynt; a'r cleddyf hefyd â'r hwn y lladd eu Harglwydd fab y golledigaeth yn y dydd y codo i'r ysglyfaeth. Heblaw hyn, dangosasant lawer o bethau rhagorol i Gristion, y rhai a hoffodd eu gweled; a chwedi hyny aethant i'w gorpwysfa drachefn.²

Yna gwelais yn fy mreuddwyd iddo godi yn foreu mewn bwriad i fyned rhagddo, ond atolygasant arno aros hyd dranoeth; ac yna, ebynt hwy, dangoswn i chwi, os bydd y diwrnod yn glir, y Mynyddoedd Hyfryd, y rhai a chwanegant at eich cysur, am eu bod yn nes at y porthladd na'r man yr ydych ynddo yn bresenol. Felly cydsyniodd ac arhosodd. Y boreu nesaf dygasant ef i nen y tŷ, ac archasant iddo edrych tua'r dehau; gwnaeth felly, a chanfu, yn mhell oddiw'rtho, wlad fynyddig hyfryd, wedi ei harddu â choedydd, gwinllanoedd, ffrwythau hyfryd o bob rhyw, blodau aroglber, a ffynhonau dymunol iawn. Esay xxxiii. 16, 17. Yna gofynodd enw'r wlad. Atebasant hwythau, Tir Emmanuel; ac y mae, ebynt hwy, mor rhydd i'r holl bererinion ddyfod iddo, ac i gael croesaw ynddo, ag yw'r bryn hwn. A phan ddeui i'r wlad hõno, gelli ganfod porth y Ddinas Nefol oddiyno, trwy gyfarwyddyd y bugeiliaid sy'n byw yn y lle hwnw.

Yna ymbarotõdd i gychwyn, a boddlonent hwythau i hyny. Ond yn gyntaf, ebynt hwy, Awn drachefn i'r arfely. Felly aethant, a gwisgasant ef yno o wadn y troed hyd y pen ag arfau profedig, fel y gallai amddiffyn ei hunan, os dygwyddai neb ruthro arno ar y ffordd. Ac wedi ei arfogi fel hyn, rhodiodd gyda'i gyfeillion i'r porth, a gofynodd i'r Porthor a welsai ef un pererin yn myned heibio? Yna atebodd y Porthor, Do.

CRISTION. Atolwg, a adwaenost ef? eb efe.

PORTHOR. Gofynais ei enw, ac yntau a ddywedodd wrthyf mai Ffyddlon oedd.

CRISTION. O, ebe Cristion, adwaenwn ef; cymydog agos i mi yw, daeth o'r dref y'm ganwyd ynddi. Pa mor bell y tybi y gall fod o'm blaen?

PORTHOR. Mae erbyn hyn wedi myned islaw y bryn.

CRISTION. Wele, Borthor anwyl, ebe Cristion, yr Arglwydd a fyddo gyda thi, ac a chwanego gynydd mawr at dy holl fendithion am y caredigrwydd a ddangosaist i mi.

Yna dechreuodd Cristion fyned rhagldo; ond Pwyllog, Duwioldeb, Cariad, a Doeth-

¹ "Crist ei hun yw arfogaeth y Cristion. Wedi gwisgo Crist am dano, y mae yn llwyr arfogi o'i ben i'w draed. A ydyw ei lwynau wedi eu gwisgo â gwirionedd? Crist ydyw y gwirionedd. A ydyw dwyfroneg cyfiawnder am dano? Crist ydyw ein cyfiawnder. A ydyw ei draed wedi eu gwisgo yn esgidiau parotoad efengyl y tangnefedd? Crist yw ein tangnefedd ni. A ydyw yn cymeryd tarian y ffydd a helm yr iachawdwriaeth? Crist yw y darian hõno a'n holl iachawdwriaeth. A ydyw yn cymeryd cleddyf yr ysbryd yr hwn yw gair Duw? Crist ydyw Gair Duw. Fel hyn y mae Crist oll yn oll."—*G. Ojfor*.

² "Y mae yr eglwys yn y diffaethwch, hyd yn nod ei phorth, yn llawn o golofnau,—apostolion, prophwydi, a merthyron yr Iesu. Yno hefyd y mae yn grogedig y tarianau a ddefnyddid gan yr hen ryfelwyr, ac ar y muriau y mae yn baentiedig eu gorchestion hynod; yno hefyd y mae y fath annogaethau i'w cael fel y g-llid meddwl na dlychwelai neb byth yn ei ol oddiyno. Er hyny, y mae rhai yn encilio o'r lle hwn."—*Bunyan*.

ineb a fynent fyned i waered gydag ef at droed y bryn. Felly aethant dan ymddyddan drachefn am y materion a fuont dan eu sylw nes eu dyfod at ei lechwedd. Yna, ebe Cristion, Fel yr oedd yn anhawdd esgyn i fynu, felly hefyd, hyd y gwelaf, y mae'n beryglus disgyn i waered. Felly y mae, ebe Doethineb; canys anhawdd yw i ddyn fyned i waered i ddyffryn Darostyngiad, fel yr wyt ti yr awr hon yn myned, heb gael codwm ar y ffordd; dyna'r achos y deawn gyda thi at droed y rhiw. Felly dechreuodd fyned i waered, eithr yn araf iawn; er hyny llithrodd unwaith neu ddwy.

CRISTION YN MYNED I WAERED I DDYFFRYN DAROSTYNGIAD.

Yna gwelais yn fy mreuddwyd y cymdeithion da hyny yn rhoddi i Gristion, wedi iddo gyrhaeddyd godre'r bryn, dorth o fara, costrelaid o win, a swp o resin, ac wedi hyny aeth i'w ffordd.

Ond bu galed iawn ar Gristion yn y dyffryn Darostyngiad hwn; canys nid aethai nebpell yn mlaen hyd oni chanfu ellyll gwrthun yn dyfod ar hyd y maes i'w gyfarfod: ei enw yw Apolygon. Yna dechreuodd Cristion ofni, gan resymu yn ei feddwl pa un oedd oreu iddo ai dychwelyd ai sefyll ei dir. Ond adystyriodd nad oedd ganddo arfogaeth i'w gefn, ac, o herwydd hyny, meddyliodd y gallai troi ei gefn ato roddi mantais iddo i'w wânu yn haws â'i bicellau; am hyny penderfynodd anturio, a sefyll ei dir; canys, eb efe, pe bawn heb édrych ar ddim ond cadw fy einioes, gwell yw i mi sefyll na chilio.

Felly aeth yn mlaen, ac Apolyon a gyfarfu ag ef. Yr oedd yr anghenfil yn gethin ei wedd; canys gwisgid ef â chen fel pysgodyn, o'r hwn yr ymffrostiai; yr oedd ganddo adenydd fel draig, traed fel arth, tân a mwg a ddeuent o'i fol, a'i safn oedd fel safn llew.¹ Pan nesaodd at Gristion, edrychodd arno â golwg ddirmygus, a holodd ef fel hyn:—

APOLYON. O ba le y daethost, ac i ba le yr âi?

CRISTION. Yr wyf yn dyfod o Ddinas Dystryw, yr hon yw trigfa pob drygioni, ac yr wyf yn myned i Ddinas Sion.

APOLYON. Gwn wrth hyn mai un o'm deiliaid ydwyf; canys eiddof yr holl wlad hòno, a mi yw ei thywysog a'i duw hi. Pa fodd, ynte, y rhedaist ymaith oddiwrth dy frenin? Oni b'ai fy mod yn gobeithio y gwnei eto i mi fwy o wasanaeth, tarawn di yn y fan ag un dyrnod i'r llawr.

CRISTION. Ganwyd fi o fewn dy diriogaeth, mae'n wir, ond yr oedd dy wasanaeth yn galed, a'th gyflog y fath nas gallai dyn fyw arno; canys cyflog pechod yw marwolaeth (Rhuf. vi. 23); am hyny, pan ddaethum i oedran, gwnaethum, fel y gwna dynion ystyriol ereill, edrych ai ni allwn wellhau arnaf fy hun.

APOLYON. Nid oes un tywysog a gyll ei ddeiliaid mor ysgafn a hyn, ac nid wyf inau am dy golli dithau; ond gan dy fod yn achwyn ar dy wasanaeth a'th gyflog, boddlona i ddychwelyd, ac addawaf yn awr roddi i ti gynyrch goreu ein gwlad.

CRISTION. Ond rhoddais fy hunan i un arall, sef i Frenin tywysogion; a pha fodd y gallaf, â thegwch, fyned yn ol gyda thi?

APOLYON. Gwnaethost yn hyn ol y ddihareb, "newid drwg am waeth;" ond peth arferol i'r rhai a broffesant fod yn weision iddo, ar ol enyd, yw llithro oddiwrtho, a dychwelyd ataf fi. Gwna dithau hefyd felly, a bydd pob peth yn dda.

CRISTION. Rhoddais iddo fy nghred, a thyngais y byddwn yn ufydd iddo; a pha fodd y gallaf dynu yn ol oddiwrth hyn, heb gael fy nghrogi fel bradwr?

APOLYON. Gwnaethost yr un peth â minau, ac eto parod wyf i fyned heibio i'r cwbl, os dychweli.

CRISTION. Gwnaethum addewid i ti pan oeddwn dan oed: ac heblaw hyny, gwn y gall y Tywysog, dan faniar yr hwn yr wyf yn awr yn sefyll, roddi gollyngdod i mi, i.e. a maddau hefyd fy ngwaith yn ymrwymo i fod yn was i ti. Heblaw hyny, O Apolyon dinystriol, a dywedyd y gwir, hoffach genyf ei wasanaeth, ei gyflog, ei weision, ei lywodraeth, ei gyfeillach, a'i wlad, na'r eiddot ti: am hyny na chais fy ennill yn hwy; canys ei was ydwyf, a chanlynaf ef.

APOLYON. Ystyria drachefn, mewn gwaed oer, O Gristion, beth yr wyt yn debyg o gyfarfod ag ef yn y ffordd a gerddi. Gwyddost fod y rhan fwyaf o'i weision yn dyfod i ddiwedd drwg, oherwydd eu bod yn fy ngwrthwynebu i a'm ffyrdd. Pa nifer o honynt a roddwyd i farwolaeth gywilyddus! Heblaw hyn, cyfrifi ei wasanaeth ef yn well na'r eiddof fi, pryd na ddaeth efe erioed unwaith o'r man y mae i waredu neb o'i weision o ddwyllaw eu gelynion; ond am danaf fi, pa sawl gwaith, fel gwyr y byd yn ddigon da, y gwaredais y rhai a'm gwasanaethent yn ffyddlon, o'i ddwyllaw ef a'i eiddo, naill

¹ Y mae y darluniad o Apolyon yn wir ofnadwy. Y mae ei arddull ddychrynlyd wedi ei gasglu o wahanol ranau o'r Ysgrhythrau lle y priodolir iddo nodweddiadau yr anifeiliaid mwyaf arswydus—y lesiathan, y ddraig, y llew, a'r arth, i ddangos ei allu, ei falchder, ei gynddaredd, ei wrolder, a'i greulondeb."—*G. Offor.*

ai trwy nerth neu ddichell, er iddynt gael eu dal ganddynt! Ac felly y'th waredaf dithau.

CRISTION. Nid yw ei waith yn peidio eu gwaredu yn awr ond er profi eu cariad, a lynnant hwy wrtho hyd y diwedd; ac am y diwedd drwg y dywedi fod rhai o honynt yn dyfod iddo, mae hwnw yn dra gogoneddus yn eu cyfrif hwy; canys nid edrychant gymaint am ymwarded presennol, oblegyd eu bod yn aros am eu gogoniant, yr hwn hefyd a gant pan ddelo eu Tywysog yn ei ogoniant ef a'r angylion.

APOLYON. Buost yn anffyddlon eisioes yn ei wasanaeth, a pha fodd y dysgwylly gael cyflog ganddo?

CRISTION. Yn mha beth, O Apolyon, y bum yn anffyddlon iddo?

APOLYON. Diffygiaist yn dy fynediad cyntaf allan, pan oedditi bron a suddo yn Nghors Anobaith. Ceisiaist trwy foddion gau ymysgwyd oddiwrth dy faich, lle y dylesit aros nes y cymerasai dy Dywysog ef ymaith. Collaist dy dlysau mewn cwsg pechadurus. Buost hefyd o fewn ychydig i ddychwelyd wrth ganfod y llewod. A phan y lleferi am dy daith, a'r hyn a glywaist ac a welaist, y mae dy galon yn chwennyachu gwag-ogoniant yn y cwbl a ddywedi ac a wnei.

CRISTION. Y mae hyn oll yn wir, a llawer mwy nag a adroddaist; ond y mae'r Tywysog a wasanaethaf ac a anrhydeddaf, yn drugarog a maddeugar. Ond heblaw hyn, meddiannwyd fi â'r gwendidau hyn yn dy wlad di; yno y sugnais hwy i mewn, gridd-fenis danynt, galarais o'u plegyd, a chefais faddeuant gan fy Nhywysog.¹

APOLYON. Yna Apolyon a dorodd allan mewn cynddaredd, gan ddywedyd, Gelyn wyf i'r Tywysog hwn; yr wyf yn cashau ei berson, ei ddeddfau, a'i bobl; a daethum allan i'th wrthwynebu.

CRISTION. Edrych, Apolyon, beth a wnei, canys yr wyf ar brif-ffordd y Brenin, y ffordd santaidd; am hyn y edrych beth a wnei.

APOLYON. Yna lledodd Apolyon ei draed ar draws y ffordd, ac a ddywedodd, Yn hyn nid oes arnaf ofn. Ymbarotoa i farw; ni chei fyned yn mhellach, myn fy ffau uffernol: yma tywalltaf dy enaid allan.—A chyda hyn taflodd bicell danlyd at ei ddwyfron;² ond yr oedd gan Cristion darian yn ei law, â'r hon y'i derbyniodd, ac felly troes y niwaid oddiwrthi draw.

Yna tynodd Cristion ei arfau allan, canys gwelai fod yn bryd iddo gyffroi; ac

¹ Darlunir yr ymddyddan hwn gan *Bunyan* mewn lle arall fel hyn:—"Y mae Satan yn anfoddlon iawn i ollwng ei afael ar bechadur mawr. Pa beth fy ngwas i, meddai; fy hen was, a wnei di fy ngadael i yn awr? Wedi ymwerthu i mi mor aml i wneud anwiredd, a adewi fi yn awr? Yr adyn ofnadwy, oni wyddost ti dy fod wedi pechu tu hwnt i gyrhaedd gras, ac a wyt ti yn meddwl cael trugaredd? Onid wyt ti yn *furdwr*, yn lleidr, yn buteinwiwr, yn ddewin, yn bechadur o'r maintioli mwyaf, ac a wyt ti yn edrych am drugaredd? Wyt ti yn meddwl y gwna Crist ddiwyno ei fysedd efo dy fath di? Y mae yn ddigon i wneud i angylion wrido, meddai Satan, weled un mor atgas yn curo wrth borth y nefoedd am drugaredd, ac a fyddi di mor wrthun o hyf a beiddio gwneud y fath beth? Fel yna yr ymddygodd Satan tuag ataf fi, meddai y pechadur mawr, pan yr aethum gyntaf at Iesu Grist. A pha beth oedd dy attebiad iddo? meddai y temtiedig. Wel, mi ganiateais fo i yr holl gyhuddiad yn wir, meddai y llall. A pha beth, a ddarfu i ti wan-obeithio, neu pa fodd y bu? Naddo, meddai yntau, dywedais, myfi ydyw Magdalen, myfi ydyw Zaccheus, myfi ydyw y lleidr, myfi ydyw y puteiniwr, myfi ydyw y publican, myfi ydyw yr afradlon, ac un o leiddiaid Crist—ie, ac yr wyf yn waeth na'r cwbl, ac eto yr oedd Duw mor bell o'm gwrthod i, yn ol a ddeallais wedi hyny, fel yr oedd cynghanedd a dawnasio yn ei dŷ o'm plegid, ac o lawenydd fy mod wedi dyfod adref ato." Pan ddygodd Satan restr-hir o gyhuddiadau yn erbyn Luther, efe a atebodd, "Y mae y cyfan yn wir, ond ysgrifennu llinell arall yn y gwaelod, 'A gwaed Iesu Grist ei Fab ef sydd yn ein glanhau ni oddiwrth bob pechod.'"

² Y diafol ydyw y lefiathan mawr a chiaidd sydd yn taenu pethau llymion ar hyd y clai. Job xli. 31.

CRISTION YN GORCHFYGU APOLYON.

Apolyon mor gyflym ag yntau a ymosododd yn filain arno, gan daflu picellau mor amled a'r cenllysg; ac â hwynt, er holl ymdrech Cristion i'w gochel, clwyfwyd ef gan Apolyon yn ei ben, ei law, a'i droed. Parodd hyn i Gristion gilio ychydig yn ol: Apolyon, gan hyny, a ddilynodd ei orchwyl yn egniol, a Christion a ymwrolodd drachefn, gan ei wrthsefyll mor ddewr ag y gallai. Parhaodd yr ymladd tost yma fwy na hanner diwrnod, i.e, hyd onid oedd Cristion bron diffygio; canys rhaid i ti wybod ei fod, o achos ei friwiau, yn myned wanach wanach.

Apolyon ar hyn, gan weled ei adeg, a ddechreuodd wasgu yn drymach ar Gristion, a chan ymdrechu ag ef rhoes iddo godwm echryslon; a chyda hyny syrthiodd cleddyf Cristion o'i law. Yna ebe Apolyon wrth Gristion, Yr wyf yn sier o honot yn awr. A chyda hyn bu agos iddo ei lethu i farwolaeth; a dechreuodd Cristion ofni am ei fywyd.

¹ "Onid yw yn rhyfedd gwelad creadur tlawd, yr hwn ynddo ei hun sydd yn wanach na'r gwyfyn, yn alluog i wrthsefyll a gorchfygu yr holl gythreuliaid, yn nghyd a'r byd a'i holl lygredigaethau; neu os cwmp, onid rhyfedd ei weled pan y mae y cythreuliaid ac euogrydd yn gorwedd arno, yn cyfodi drachefn, yn rhodio gyda Duw, ac yn parhau mewn ffydd a santeiddrwydd."—*Bunyan*.

Ond fel y mynai Duw, tra yr oedd Apolyon yn paratoi ei ergyd olaf, i wneud pen am y gŵr da, estynodd Cristion ei law yn gyflym at ei gleddyf, ac wedi ei gael, dywedodd, "Na lawenycha i'm herbyn, O fy ngelyn! pan syrthiwyf, cyfodaf," (Micah vii. 8;) a chyda hyny rhoddodd iddo frath angeuol, yr hyn a wnaeth iddo gilio, fel un wedi derbyn ei friw marwol. Cristion, wrth weled hyn, a ymosododd arno drachefn, gan ddywedyd, "Yn y pethau hyn oll yr ydym ni yn fwy na choncwerwyr trwy'r Hwn a'n carodd ni." Rhuf viii. 37. Ac ar hyny Apolyon a ledodd ei esgyll dreigaidd, ac a frysiodd ymaith, fel na welodd Cristion mohono mwy. Iago iv. 7.

Yn yr ymgyrch hwn, ni ddichon dyn ddychymygu, oni buasai iddo weled a chlywed fel y gwnaethum i, pa fath nâd a rhuad a wnai Apolyon drwy gydol yr ymdrech: llefarai fel draig: ac ar y llaw arall, y fath ochain a griddfan a godai o galon Cristion. Ni welais arno gymaint ag un edrychiad siriol hyd oni wybu iddo glwyfo Apolyon a'i gleddyf dau-finiog, y pryd hwnw, yn wir, y gwenodd, ac yr edrychodd i fynu; ond yr ymladdfa fwyaf ofnadwy ydoedd a welais erioed.¹

Felly pan oedd y frwydr drosodd, dywedodd Cristion, Diolchaf yn awr i'r Hwn am gwaredodd o safn y llew, ac a'm nerthodd yn erbyn Apolyon. Gwnaeth felly, gan ganu,—

Belzebub, pen-tywysog hyll,
Y dirfawr ellyll yma,
Oherwydd fod ei feddwl fryd
O'm bywyd fy nyfetha,—

A yrodd mewn arfogaeth lawn
Y gelyn digllawn, casaf,
Trwy danlyd ac uffernol fodd,
A chwimwth ruthrodd arnaf.

Ond Michael, fendigedig Borth,
A ddaeth i'm cynorthwyo;
A mi a'i gyrais (gwych yw'r wedd)
A min y cledd i gilio.

Am hyny boed i mi roi mawl
A diolch bythawl iddo—
Bendithio, â soniarus lef,
Ei enw ef heb beidio.

Gwedi hyny daeth ato ef law, ac ynddi rai o ddail pren y bywyd; a Christion a'u cymerodd, ac a'u rhoddodd wrth yr archollion a gawsai yn yr ymladdfa, ac iachawyd ef yn ebrwydd. Eisteddodd yno hefyd i fwyta bara, ac i yfed o'r gostrel a roddasid iddo ychydig o'r blaen; felly gwedi ymadfywio, ymbarotodd i'w daith, a'i gleddyf noeth yn ei law; canys, eb efe, nis gwn nad oes rhyw elyn arall ger llaw. Ond ni chyfarfu ag un sarhad ychwanegol oddiwrth Apolyon trwy y glyn i gyd.

¹ "Y mae hanes llythyrenol y frwydr hon i'w gael yn ngwaith *Bunyan* ar '*Gras yn Amlhau*.' Yno fe ddarlunir ei boenau yn yr ymgyrch fel pe buasai yn cael ei ddirydu ar olwyn, a dywed iddo barhau felly am oddeutu blwyddyn. Yr oedd diluw o gabledclau yn ymduwallt arno, a'r unig beth a'i cadwai rhag llwyr ddigalonni danynt oedd yr ystyriaeth ei bod yn wrthyn yn ei olwg. Yr oedd llawer o'r picellau uffernol hyn, trwy ddichell faleisus Apolyon, wedi eu blaen-suddo mewn brawddegau o'r Ysgrhythyr, yr hyn a barai i *Bunyan* feddwl fod y Bibl yn ei erbyn. Treiddiodd un i'w enaid gyda'r geiriau ofnadwy, '*dim lle i edifeiruch*,' ac un arall, '*ni faddleur iddo*.' Aderwyd ei gleddyf iddo, modd bynag, trwy awgryn o'r nefoedd, yn y geiriau '*ni wrthodaist yr hwn sydd yn llefaru*.' Trwy hyn rhoddwyd ail nerth iddo."—*G. Offor*.

Yn awr, yn nghwr y glyn hwn yr oedd glyn arall a elwid Glyn Cysgod Angau ; a rhaid oedd i Gristion fyned trwyddo, am fod y ffordd i'r Ddinas Nefol yn myned trwy ei ganol. Lle annglyfanedd iawn yw hwn. Darlunir ef gan y proffwyd Jeremiah fel y canlyn : “ Anialweh, tir diffaith, a phyllau ; tir sychder, a Chysgod Angau ; tir nid aeth gŵr trwyddo (oddigerth Cristion), ac ni thrigodd dyn ynddo.” Jer. ii. 6. Felly bu yn waeth ar Gristion yn y lle hwn nag yn ei ymdrech ag Apolygon, fel y gwelir yn y canlyniad.

Yna gwelwn yn fy mreuddwyd, wedi i Gristion ddyfod i odre Glyn Cysgod Angau, ddau ŵr yn cyfarfod ag ef, sef meibion i'r rhai a roisant annglhod gynt i'r wlad dda (Num. xiii. 32), gan frysio i fyned yn ol ; wrth y rhai y llefarodd Cristion fel hyn:—

CRISTION YN RHODDI DIOLCHGARWCH AM FUDDUGOLIAETH.

CRISTION. I ba le yr ewch ?

GWYR. Atebasant hwythau, Yn ol, yn ol ! a mynem i tithau hefyd wneud yr un modd, od oes gwerth genyt ar fywyd a hedd.

CRISTION. Beth yw'r mater ? ebe Cristion.

GWYR. Mater ? meddynt ; yr oeddym ni yn myned fel yr wyt tithau ar hyd y ffordd hôna, ac aethom mor bell ag y meiddiem : yn wir, can belled o'r braidd na allem ddychwelyd ; canys ped aethem ychydig yn mbellach, ni allasem fod yma i ddwyn y newydd i ti.

CRISTION. Ond â pha bethau y cwrddasoch ? ebe Cristion.

DYFFRYN CYSGOD ANGAU.

GWYR. Daethom agos at Lyn Cysgod Angau, ond, fel bu goreu'r ffawd, edrychasom o'n blaenau, a gwelsom y perygl cyn ei gyrhaedd. Salm xxiii. 4; cvii. 10.

CRISTION. Ond beth a welsoch? ebe Cristion.

GWYR. Gweled? y glyn ei hun, boed siwr, yr hwn sy gan ddued a phyg; gwelsom yno ellyllon, bwbachod, a dreigiau y pwll: clywsom udiad ac ysgrechriad dibaid vn dyfod o'r glyn hwnw, megys oddiwrth bobl mewn trueni annhraethol, yn rhwym mewn cystudd a heiyrn; ac uwchben y dyffryn hwnw y croga cymylau terfysg: marwolaeth hefyd sydd yn lledu ei adenydd trosto ef yn wastad. Mewn gair, mae pob mymryn o hono yn arswydus, ac yn hollol heb drefn. Job iii. 5; x. 22.

CRISTION. Ond er y cwbl a ddywedaso, meddai Cristion, nis gallaf weled nad dyna fy ffordd i tua'r porthladd dymunol. Salm xlv. 18, 19; Jer. ii. 6.

GWYR. Bydded hi yn ffordd i ti, ni ddewiswn mohoni yn ffordd i ni.

Felly ymadawsant, a Christion a aeth yn mlaen, ond o hyd â'i gleddyf noeth yn ei law, rhag ofn i neb ruthro arno.

Gwedi hyny gwelais yn fy mreuddwyd, mor bell ag y cyrhaeddai y glyn hwn, fod ffos ddofn iawn ar yr ystlys ddehau iddo; i'r ffos hon y bu'r dall yn tywys y dall yn mhob oes, ac ynddi y darfu am y ddau mewn modd erchyll. Trachefn, wele, ar yr ochr aswy yr oedd cors beryglus iawn, i'r hon, pe syrthiai hyd yn nod gŵr da, ni chai waelod caled i'w droed sefyll arno: yma syrthiodd y brenin Dafydd unwaith, a diau darfuasai am dano yno, oni bŷasai i'r Hwn sydd alluog ei dynu allan. Salm lxix. 2, 14.¹

Yr oedd y llwybr hefyd yma yn dra chul, ac am hyny bu yn galed iawn ar Gristion druan; oblegyd pan geisiai yn y tywyllwch ochelyd y ffos ar y naill law, byddai mewn perygl o syrthio drosodd i'r llaid ar y llaw arall: a phan geisiai hefyd ymrgadw rhag y clai o'r naill du, oni byddai yn ofalus iawn, byddai yn debyg iawn o syrthio i'r ffos. Fel hyn yr âi yn mlaen, a chlywais ef yma yn ochencidio yn dost; canys heblaw y perygl a grybwyllwyd uchod, yr oedd y llwybr mor dywyll, fel na wyddai yn aml, pan godai ei droed i fyned yn mlaen, yn mha le, neu ar ba beth, y gosodai efe ef nesaf.

Tua chanol y glyn hwn y gwelais fod safn uffern yn gorwedd yn agos iawn at fin y ffordd. Yn awr hunan-ofynai Cristion, Beth a wna? Yn awr ac eilwaith codai cymaint o dân a mwg, yn nghyda gwreichion a nadau erchyll (pethau na wnaent gyfrif o gleddyf Cristion, fel y gwnaethai Apolygon), nes cymhellwyd ef i roddi ei gleddyf yn ei wain, a defnyddio arf arall, a elwid Pob-rhyw-weddi (Eph. vi. 18); felly gwaeddodd yn fy nglyw, "Atolwg, Arglwydd, gwared fy enaid." Salm cxvi. 4. Aeth yn mlaen fel hyn dros gryn enyd, eto yr oedd y fflamau yn ymgyrhaedd tuag ato;² clywai hefyd ddolefau cwynfanus, a rhuthriadau yn ol ac yn mlaen, fel yr ofnai mai ei ddryllio a wneid, neu ei sathru fel tom yr heolydd. Gwelwyd yr olygfa aruthr hon, a chlybuwyd y swn arswydus hwn, am amryw filldiroedd; a phan ddaeth at y fan lle y tybiai ei fod yn clywed bagad o ellyllon yn dyfod yn mlaen i'w gyfarfod, safodd, a dechreuodd feddwl beth oedd oreu iddo wneuthur. Weithiau lled-feddyliai droi yn ol; wedi hyny ystyriai iddo ddyfod, hwyrach, hanner y ffordd trwy'r glyn. Cofiai hefyd ddarfod iddo eisoes orchfygu llawer o beryglon; ac y gallai y perygl o fyned yn ol fod yn fwy o lawer nag o fyned yn mlaen. Felly ymroes i fyned rhagddo; ond yr oedd yr ysbrydion drwg fel pe buasant yn dyfod nes-nes. Ond pan ddaethant yn mron i'w myl, gwaeddodd yn groch gan ddywedyd, "Yn nghadernid yr Arglwydd y cerddaf." Felly troisant eu cefnau, ac ni ddaethant yn mbellach.

Un peth ni fynwn ei ollwng i golli. Deliais sylw fod Cristion druan wedi hurtio gymaint, fel nad adwaenai ei lais ei hun; ac fel hyn y gwybum hyny. Gan gynted ag y daeth ef drosodd gyferbyn â safn y pydew tanlyd, daeth un o'r rhai drwg y tu cefn iddo, ac wedi dynesu yn ddystaw, sisialodd lawer o gabledau blinion i'w enaid, y rhai a gredai a ddeuent allan o'i galon ei hun. Parodd hyn fwy o flinder i Gristion na dim a brofasai

¹ Barn J. S. Dodd, M.D. ydyw, mai wrth y ffos ddofn y meddylir, "gobeithion rhyfygus," ac wrth y gors oedd yr un mor beryglus, "ofnau anobeithiol."

² "Golwg ar enaid anfarwol â'i ddedwyddwch tragywyddol mewn enbydrwydd, ei elynion yn ymosod arno, mewn ymdrechfa angeuol, uffern yn agor ei safn o'i flaen, âg ellyllon a themtasiynau yn ruthro arno o'r tu ol, sydd ollygfa ouchel a dychrynlyd iawn. Nis gall dyn ei gynorthwyo, y mae ei gynorthwyo i gyd yn Nuw."—*Chester*.

o'r blaen, sef meddwl iddo ef yn awr gablu yr Hwn a garai gymaint o'r blaen. Eto ni fynai wneuthur hyn, pe gallasai beidio; ond nid oedd ganddo y callineb i gau ei glustiau, nac i ddeall o ba le y deuai y cableddau hyn.¹

Gwedi i Gristion ymdeithio gryn enyd yn y cyflwr anghysurus hwn, tybiodd glywed o hono leferydd gŵr, megys yn myned o'i flaen, yn dywedyd fel hyn, "Pe rhodiwn ar hyd Glyn Cysgod Angau, nid ofnaf niwaid; canys yr wyt ti gyda mi." Salm xxiii. 4.

Yna bu lawen ganddo, a hyny o herwydd y rhesymau a ganlyn:—

Yn gyntaf, Am y casgla oddiwrth hyny, fod rhai a ofnent Dduw yn y glyn hwn gystal ag yntau.

Yn ail, Am y dealla fod Duw gyda hwynt, er eu bod yn y fath gyflwr tywyll ac arswydus. A phaham, eb efe wrtho ei hun, nad gyda minau? er na allaf ganfod hyny, oherwydd yr atalfa a berthyn i'r lle. Job ix. 11.

Yn drydydd, Am y gobeithia cael cymdeithion yn y man, os gallai eu gorddiwes.

Felly aeth rhagddo, a galwodd ar yr hwn oedd yn mlaen; ond ni wyddai hwnw beth a atebai, am y tybiai yntau ei fod ar ei ben ei hun. Yn mhen ychydig ar ol hyny gwawriodd y dydd: yua dywedodd Cristion, "Efe a dry gysgod angau yn foreuddydd." Amos v. 8.

Pan ddaeth y bore, edrychodd o'i ol, nid o chwant dychwelyd, ond i weled wrth oleuni y dydd y peryglon y daethai trwyddynt yn y tywyllwch. Felly canfu yn eglurach y ffos oedd ar y naill law, a'r gors oedd ar y llaw arall; ac hefyd guled oedd y llwybr a arweiniai rhyngddynt trwy y glyn. Gwelodd hefyd yn awr ellyllon, bwbachod, a dreigiau'r pwll, ond oll o bell; canys ni ddeuent yn agos wedi gwawriad dydd; eto amlygwyd hwynt iddo, yn ol yr hyn a ysgrifenyd, "Efe sy'n dadguddio pethau dyfnion allan o dywyllwch; ac yn dwyn cysgod angau allan i oleuni." Job xii. 22.

Yn awr yr oedd ei waredigaeth allan o holl beryglon ei ffordd anial yn effeithio yn ddwys ar deimladau Cristion: y rhai, er iddo eu hofni yn fawr o'r blaen, a welai yn eglurach yn awr, am i oleuni y dydd eu dadguddio iddo. Tua'r pryd hwn y codai'r haul, ac yr oedd hono yn drugaredd arall i Gristion; canys rhaid i ti ddeall, er fod y rhan gyntaf o Lyn Cysgod Angau yn beryglus, eto yr oedd yr ail ran, ar yr hon yr oedd yn awr yn wynebu, os yn ddichonadwy, yn fwy peryglus o lawer; canys, o'r lle y safai arno yn awr, hyd gwr eithaf y glyn, yr holl ffordd oedd mor llawn o faglau, cynllwynion, crog-lathau, a rhwydau yma, ac mor llawn o byllau, pydewau, dyfndyllau, a llithrigfeydd acw, fel, pe buasai yn dywyll yn awr megys yr oedd pan ddaeth i'r rhan gyntaf o'r ffordd, pe meddiannasai fil o eneidiau, yn ngolwg rheswm, collasai hwynt oll;² ond, fel y dywedais, yr oedd yr haul yn awr yn codi. Yna eb efe, "Ei oleuni [lamp] Ef sydd yn llewyrchu ar fy mhen, a thrwy ei oleuni y rhodiaf trwy dywyllwch." Job xxix. 3.

¹ "Ac am ddirgelion Satan, megys awgrymu anheuron am y bod o Dduw, a gwirionedd y Gair, ac aflonyddu y meddwl & chableddau dieffig, nid wyr neb yn well na'r pechaduriaid mwyaf yn amgylchiadau eu dychweliad; fel hyn hefyd y darperir hwy i fod yn gynorthwy yn yr eglwys er cymorth a chysur eraill.—O! nid wyr neb am ddychrynfeydd y dyddiau hyny fel myfi.—'Cyfododd fi hefyd o'r pydew erchyll,'—pydew o dwrf cythreuliaid, a'm calon inau yn ateb mewn anhyder ac ofn. Y mae Satan yn ein dwbio â'i glyfeirion ei hun, ac yna yn ein temtio i gredu mai oddiwrthym ni y daeth."—*Bunyan*.

² "Y mae yr ysbrydion drwg wedi gosod maglau, a phydewau, a phyllau, a phethau cyffelyb o'n blaen fel y gallent, ysgatfydd, trwy ryw foddion ein dinystrio, ac felly yn ddiau y byddai oni bai y graig sydd uwchlaw iddynt."—*Bunyan*.

CRISTION YN MYNED YR ALL, WAITH I LYN CYSGOD ANGAU.

Wrth y goleuni hwn, gan hyny, y daeth i'r cwr eithaf o'r glyn. Wedi hyny gwelais yn fy mreuddwyd, ar derfyniad y glyn, waed, esgyrn, lludw, a chyrff drylliog dynion, i'e, pererinion a aethent y ffordd hon gynt, yn gorwedd ar y llawr; a thra yr oeddwn yn myfyrio beth a allai fod yr achos o hyn, canfum ogof ychydig o'm blaen, lle y bu dau gawr, Pab a Phagan, yn trigo yn yr hen amser; trwy allu a gormes y rhai hyn y lladdwyd, mewn modd creulawn, y gwŷr yr oedd eu hesgyrn, eu gwaed, eu lludw, &c., yn gorwedd yno. Ond aeth Cristion heibio i'r lle hwn heb fawr berygl, yr hyn oedd yn rhyfedd genyf; ond deallais wedi hyny fod un o'r cawri, sef Pagan, wedi marw er ystalm; ac am y llall, er ei fod yn fyw, y mae, o achos henaint, a llawer cernod atgas a gawsai yn moreu ei ddyddiau, mor ysig ac anystwyth yn ei gymalau, fel na ddichon yn awr wneud nemawr mwy nag eistedd yn ngenau ei ogof, ac ysgyrnygu ar y pererinion a elent heibio, a chnoi ei ewinedd, am nad yw yn gallu eu cael i'w afael.¹

¹ Y mae dull pert a bywiog y rhaneb hon yn ei gosod yn mhlith darluniadau mwyaf hapus Bunyan. Ei arlun o ogof Pagan a Phab a'i gofarwyddion, a'i ddesgrifiad o'r diweddaf o'r pâr dychrynlyd, sydd yn ddiau yn un o'r gorchestion hyny sydd wedi ennill anrhydedd parhâol i'w athrylith.

Yna gwelwn Gristion yn myned rhagddo; ond wrth ganfod yr hen ddyrn yn eistedd yn ngenau yr ogof, ni wyddai beth i feddwl, yn enwedig am iddo, er na allai ei ymlid, lefaru wrtho, gan ddywedyd, Ni ddiwygiwch byth heb losgi ychwaneg o honoch. Ond nid atebodd, eithr edrychodd arno yn wrol; ac felly aeth heibio heb gael dim niwaid¹ Yna y canodd Cristion fel hyn:—

Y CAWR PAB.

Ni allaf ddywedyd llai o'm genau
Nad cryn fyd o ryfeddodau
Oedd fy achub a'm gwaredu,
O'r gofidiau a'm cyfarfu.

Tra fu'm yn y dyffryn yma,
Dwfn dywyllweh o'r peryglâ,
Diawliaid uffern, pechod gwrthun,
A'm cylchynent bob munudyn.

Pyllau, rhwydau, a chroglathau,
Oedd yn llawn o bobtu 'm llwybrau;
Y fi'n wael druan, esmwyth ddigon
Dal a maglu f'enaid gwirion.

Bendigedig byth, â gyrhynt,
Fyddo'r Llaw a'm cadwodd rhagddynt:
A chan fy mod yn fyw yr awrhon,
Boed i'r Iesu wisgo'r goron.

¹ "Ar ol dyfod trwy gorwynt tywyll y dentasiwn, y mae Cristion yn rhodio yn ngoleuni Haul y Cyfiawnder trwy yr ail ran o'r glyn. Yma cyfarfyddodd â pheryglon newyddion. Y mae dydd erledigaeth yn llawn o flaglau ac enbydrwydd. Yma y mae ofn dyn, arswyd y carchar a cholli meddiannau a bywyd. Edrych pob peth yn ddu. —Dyma y profiad tantlyd. Heb weddi y mae yn debyg o gael cwmp, a chwmp anfad. Fe dyr, nid yn unig ei esgryn, ond calonau y duwiolion fydd yn ei weled hefyd. Y mae Anghrist yn ddigofus, nid yw yn llefaru gair nad yw *gwaed*, *gwaed* ynddo. Y mae yn rhaid ei fod yn tynu tua ei ddiwedd. Pe buasai tywyllweh anobaith wedi ei ychwanegu at y pethau hyn, darfuasai am dano yn ddiau. Yr oedd cigyddiadau Jefferies wedi taenu y ffordd â gwaed, ac esgryn, a lludw, a chyrrff drylliedig pererinion. Ond ymddengys o'r amser yr aeth Bunyan gyntaf i'r carchar, ei fod wedi rhodio yn barhaus yn llewyrch wyneb Duw, hyd ddydd ei farwolaeth."—*G. Offor*.

Felly Cristion a aeth yn mlaen, a daeth i ryw esgynfa fechan, yr hon a godasid fel y gallai pererinion ganfod o'u blaenau ; gan hyny, aeth Cristion i fynu yno : ac wrth edrych o'i flaen, canfu Ffyddlon ar ei daith. Yna gwaeddodd Cristion yn uchel, Hai, hai ; hai-ho ; aros, a byddaf gydymaith i ti.¹ Ar hyn Ffyddlon a edrychodd o'i ol, a gwaeddodd Cristion arno drachefn, gan ddywedyd, Aros, aros, hyd oni ddelwyf atat. Ond Ffyddlon a atebodd, Na wnaf, dianc yr wyf am fy mywyd, ac y mae dialydd y gwaed wrth fy sawdl.²

FFYDDLON YN CYNORTHWYO CRISTION I GODL.

Teimlodd Cristion hyn i raddau o'i flaen ; a chan ymeginio â'i holl nerth, goddiweddodd Ffyddlon yn fuan, a rhedodd yn gynt nag ef ; felly yr olaf a aeth yn flaenaf. Yna chwarddodd Cristion yn wag-ogoneddgar, am iddo gael y blaen ar ei frawd ;³ ond o ddiffyg gwyliadwriaeth ar ei draed, tripiodd yn ddisymwth a syrthiodd, ac ni allodd godi hyd oni ddaeth Ffyddlon i fynu i'w gynorthwyo.

¹ "Dyma bererin newydd yn cael ei ddwyn ger bron ; ni fydd yn rhaid i Gristion bellach ymlwybro yn mlaen wrtho ei hun. Y mae y gymdeithas Gristionogol felus a ddarlunir yn y llyfr hwn yn un o'i nodweddiadau mwyaf dymunol, ac y mae y portreiaid a dynir o Ffyddlon a Gobeithiol yn cael ei godi i fynu yn llawn mor uchel a'r aiddo Cristion ei hun."—*Cheever*.

² "Nid oes neb a'r sydd yn ffoi am ei fywyd yn teimlo ei fod yn myned yn ddigon cyflym, ewyllysiai fod pob cam yn filldir o hyd."—*Bunyan*.

³ "O'r fath chwerthiniad oedd hwn ! Pa faint o bechod oedd ynddo, yn lle diolchgarwch a llawenydd gostyng-edig ac ysbrydol ! Yn awr gwelwch mor sier y dilynir uchder ysbryd gan hyder cnawdol a chwymmp."—*Cheever*.

Yna gwelais yn fy mreuddwyd eu bod yn cydymdeithio yn garuaidd iawn, gan ymddyddan yn hyfryd â'u gilydd am yr holl bethau a ddygwyddasent iddynt yn eu pererindod; a dechreuodd Cristion fel hyn:—

CRISTION. Fy hybarch a'm hanwyl frawd Ffyddlon, da genyf dy oddiweddyd, a bod Duw wedi cyd-dymheru ein hysbrydoedd fel y gallom gydrodio megys cymdeithion yn y llwybr hyfryd hwn.

FFYDDLON. Anwyl gyfaill, dysgwyliais gael dy gwmni o'n tref o hyd, ond cefaist y blaen arnaf; am hyny gorfu i mi ddyfod hyd yma fy hunan.

CRISTION. Pa hyd yr arhosaist yn Ninas Dystryw, cyn dyfod allan ar fy ol ar dy bererindod?

FFYDDLON. Hyd nad allwn aros yn hwy; canys ar dy ymadawiad cododd son mawr y llosgid ein dinas hyd y llawr ar fyrder â than o'r nef.

CRISTION. Beth! a siaradai dy gymydogion felly?

FFYDDLON. Gwnaent; hyny, dros dymhor, oedd yn ngenau pawb.

CRISTION. Beth! ai ni ddaeth allan o'r ddinas i ochel y perygl neb ond tydi?

FFYDDLON. Yr oedd yno, fel y dywedais, son mawr am y perygl, eto nid wyf yn tybied eu bod yn ei wir gredu. Canys, yn mhoethder y siarad, clywais rai o honynt yn llefaru yn ddirmygus am danat, a'th daith ryfygus; canys felly y galwent dy bererindod. Ond credais gynt, a chredaf eto, mai tân a brwstan fydd diwedd ein dinas; am hyny dienghais allan o honi.

CRISTION. A glywaist ti ddim son am fy nghymydog Meddal?

FFYDDLON. Do, Gristion; clywais iddo dy ganlyn hyd oni ddaeth i Gors Anobaith, i'r hon y syrthiodd, medd rhai; eto ni fynai ef i neb wybod hyny; eithr gwn iddo gael ei ddiwyno yn dost â llaid y gors hōno.

CRISTION. A pha beth a ddywedai y cymydogion wrtho?

FFYDDLON. Er pan ddychwelodd, y mae yn chwerrhiniad i bob math o bobl: y mae rhai yn ei wawdio ac yn ei ddirmygu, a phrin y rhydd neb waith iddo. Y mae yn awr yn saith gwaeth arno nag y bu erioed.

CRISTION. Ond pahan yr ymosodant arno felly, a hwythau yn dibrisio y ffordd a adawsai?

FFYDDLON. Yn nghrog y byddo! meddynt; bradwr yw; ni bu yn ffyddlon i'w broffes! Ië, barnwyf fod Duw wedi cynhyrfu hyd yn nod ei elynion yn ei erbyn, i'w hwito a'i wneuthur yn ddihareb, am iddo adael y ffordd. Jer. xxix. 18, 19.

CRISTION. A fu dim ymddiddan rhyngot ti ag ef cyn dy ddyfod allan?

FFYDDLON. Cyfarfum ag ef unwaith yn yr heol, ond ciliodd yn llechlyd i'r tu arall, fel un â chywilydd arno am a wnaethai. Felly nid yngenais air wrtho.

CRISTION. Wel, pan ddechreuais fy nhaith, yr oedd genyf obaith da am y dyn hwnw; ond yn awr yr wyf yn ofni y derfydd am dano yn ninystr y ddinas; canys dygwyddodd iddo yn ol y wir ddihareb, "Y ci a ymchwelodd at ei chwydiad ei hun; a'r hwch, wedi ei golchi, i'w hymdreiglfa yn y dom." 2 Pedr ii. 22.

FFYDDLON. Yr wyf finau yn ofni hyny hefyd; ond pwy a all luddias yr hyn a fyn fod?

CRISTION. Wel, gymydog Ffyddlon, ebe Cristion, gad i ni adael Meddal, a siarad am bethau a berthyn yn fwy i ni ein hunain. Mynega i mi, yn awr, pa bethau a ddygwydd-

MEDDLAL YN CAEL EI WATWAR OBLEGYD EI WRTHOILIAD.

asant i ti ar y ffordd; canys gwn i ti gyfarfod â rhyw ddrygau, os amgen, gellir ei nodi fel rhyfeddod.

FFYDDLON. Ymgedwais rhag y gors, i'r hon y syrthiaist ti, a daethum at y porth heb yr anffawd hwnw; ond cyfarfum ag un a elwid Trythyll, a bum agos a chael niwaid.

CRISTION. Da a fu i ti ddianc rhag ei rhywd hi. Bu yn galed ar Joseph o'i hachos, ond diangodd fel tithau; eithr bu agos iddo gollu ei fywyd o'i phlegyd. Gen. xxxix. 11—13. Ond beth a wnaeth hi i ti?

FFYDDLON. Rhyfeddit, oni b'ai dy fod eisoes yn gwybod, y fath dafod gwenieithus oedd ganddi; bu yn daer arnaf i droi o'r neilldu gyda hi, gan addaw i mi bob math o fwyniant.

CRISTION. Na, na; ni addawodd fwyniant cydwybod dda.

FFYDDLON. Ti a wyddost mai pob math o fwyniant cnawdol wyf yn ei feddwl.

CRISTION. Diolcha i Dduw am y ddihangfa; "Y neb y byddo'r Arglwydd yn ddig wrtho a syrth i'w ffos hi." Diar. xxii. 14.

FFYDDLON. Na, nis gwn a ddihengais yn gwbl oddiwrthi ai peidio.

CRISTION. Beth! gobeithio na chydsyniaist â'i chais?

FFYDDLON. Naddo, i halogi fy hun gyda hi; canys cofiais hen ysgrifen a welswn, yr hon oedd yn dywedyd, "Ei cherddediad a sang i uffern." Diar. v. 5. Am hyny cauais fy llygaid, rhag fy hudo gan ei gwedd hi. Job xxxi. 1. Yna difenwodd fi, ac aethum inau i ffordd.¹

¹ "Os ydyw profiad Cristion yn ddarlun o deimladau Bunyan ei hun, y mae priodoldeb mawr mewn rhoddi tentasiwn Meistres Trythyll yn ffordd Ffyddlon, ac nid Cristion. Ni chwasa hi yr un fantais i hudo gwr oedd yn 'cannol doethineb Duw am ei wneud yn wylaidd tu ag at y rhyw fenywaidd,' ac oedd yn ffeiddio eu cyfarchiadau cyffredin."—*G. Offor.*

FFYDDLON A THRYTHYLL.

CRISTION. A gyfarfyddaist ti ag un ymosodiad arall wrth ddyfod?

FFYDDLON. Wedi i mi ddyfod i odre y bryn a elwir Anhawsdra, cyfarfum â dyn oedranus iawn, yr hwn a ofynodd i mi pwy oeddwn? ac i ba le yr oeddwn yn cyrchu? Dywedais inau mai pererin oeddwn yn myned tua'r Ddinas Nefol. Yna, ebe yr hen ŵr, Syr, yr wyt yn edrych fel dyn gonest; a foddloni di i aros gyda mi am y cyflog a roddaf i ti? Yna gofynais iddo ei enw, a pha le yr oedd yn trigo? Yntau a'm hatebodd, mai ei enw ef oedd Adda y cyntaf, a'i fod yn trigo yn nhref Twyll. Eph. iv. 22. Yna gofynais iddo beth oedd ei waith, a pha gyflog a roddaf? Yntau a attebodd mai ei waith ef oedd *pleserau lawer*; ac mai fy nghyflog fyddai bod yn etifedd iddo yn y diwedd. Gofynais iddo yn mhellach, pa fath dŷ a gadwai, a pha weision ereill oedd ganddo? Felly dywedodd fod yn ei dŷ holl ddanteithion y byd hwn, ac mai ei blant ei hun oedd ei weision. Yna gofynais pa sawl plentyn oedd ganddo? Dywedodd yntau nad oedd ganddo ond tair o ferchaid, sef Chwant y Cnawd, Chwant y Llygad, a Balchder y Bywyd (Ioan ii. 16), ac y cawn eu priodi os mynwn. Yna gofynais pa hyd y mynai efe i mi fyw gydag ef? Atebodd, mai cyhyd ag y byddai efe byw ei hun.

CRISTION. Ond i ba benderfyniad y daethost ti â'r hen ddyn yn y diwedd?

FFYDDLON. Wel, tueddid fi braidd i fyned gyda'r dyn, canys yr oedd efe yn siarad yn deg iawn; ond wrth edrych yn ei dalcen yn yr ymddyddau, gwelwn yno yn ysgrifenedig, "Dodi o honoch heibio yr hen ddyn, yn nghyd a'i weithredoedd."

CRISTION. A pha beth wedi hyny ?

FFYDDLON. Yna y rhedodd yn boethlyd i fy meddwl beth bynag a ddywedai, a pha fodd bynag y gwenieithiai, mai fy ngwerthu yn gaethwas a wnai wedi fy nghael i'w dŷ. Am hyny erchais iddo dewi, oblegyd na ddeuwn yn agos at ddrws ei dŷ. Ar hyny difenwodd fi, a dywedodd y gyrai un ar fy ol, ag a wnai y ffordd yn chwerw i'm henaid. Felly, troais ymaith; ond ar fy ngwaith yn cilio i ffordd, teimlwn ef yn ymaflyd ynof, ac yn rhoddi mi y fath lusgiad creulon yn ol, fel y meddyliais iddo dynu rhan o honof ar ei ol. Parodd hyn i mi waeddi, "Ys truan o ddyn wyf fi!" Rhuf. vii. 24. Felly aethum yn mlaen i fynu y bryn.

Gwedi myned tua haner y ffordd i fynu, edrychais yn ol, a gwelwn un yn dyfod ar fy ol yn chwimwth fel y gwynt; felly goddiweddodd fi yn union yn y man y saif yr eisteddle.

CRISTION. Dyna'r fan, ebe Cristion, yr eisteddais inau i orphwyso; ond y man, wedi fy nal gan gwsg, y collais y llyfr hwn o fy mynwes.

FFYDDLON. Frawd anwyl, gad i mi orphen. Yn y man daeth y dyn o hyd i mi ni chefais ganddo ond gair a dyrnod; i lawr y tarawodd fi, ac a'm gwnaeth fel un marw. Ond pan ddaethum ychydig ataf fy hun, gofynais paham y gwnaethai felly â mi? Yntau a ddywedodd, O achos fy ngogwyddiad dirgel at yr Adda cyntaf. A chŷda hyny rhoddodd i mi ddyrnod marwol ar fy mron, ac a'm bwriodd i lawr ar fy nghefn. Felly gorweddais wrth ei draed fel un marw, fel o'r blaen. Pan ddadebrais eilwaith, llefais arno am drugaredd: ond eb efe, "Ni wn i ddim pa fodd i drugarhau; ac ar hyny curodd fi i lawr drachefn. Gwnaethai ddyben arnaf, yn ddiau, oni buasai i un ddyfod heibio, ac erchi iddo beidio.

CRISTION. Pwy oedd yr hwn a archodd iddo beidio ?

FFYDDLON. Nid adwaenwn ef ar y cyntaf; ond wrth iddo fyned heibio, gwelais y tyllau yn ei ddwyllaw a'i ystlys; yna penderfynais mai ein Harglwydd ydoedd. Felly aethum i fynu y bryn.

CRISTION. Y gŵr hwnw a'th oddiweddodd oedd Moses. Nid yw efe yn arbed neb; ac ni all drugarhau wrth y rhai a droseddant ei gyfraith.

FFYDDLON. Gwn hyny yn bur dda; nid hwn oedd y tro cyntaf y bu iddo gyfarfod â mi. Efe oedd yr hwn a ddaeth ataf pan oeddwn yn trigo yn ddiolfal gartref, ac a ddywedodd y llosgai efe fy nhŷ uwch fy mhen os aroswn yno.

CRISTION. Ond oni welaist ti y tŷ oedd yno ar ben y bryn hwnw y cyfarfu Moses â thi ar ei ochr ?

FFYDDLON. Do, a'r llewod hefyd, cyn dyfod ato. Ond am y llewod, meddylwn mai cysgu yr oeddynt, gan mai canol-dydd ydoedd; a chan fod genyf gymaint o'r dydd o'm blaen, aethum heibio i'r Porthor, a daethum i lawr y bryn.

CRISTION. Dywedodd wrthyf, yn wir, iddo dy weled yn pasio; ond buasai yn dda genyf pe galwesit yn y tŷ; canys dangosasant i ti gynifer o ryfeddodau, fel mai prin iawn yr anghofiesit hwynt drwy dy oes. Ond, atolwg, mynega i mi a gyfarfuaist ti â neb yn Nyffryn Darostyngiad ?

FFYDDLON. Do, cyfarfum ag un o'r enw Anfoddog, yr hwn a fynai fy mherswadio i droi yn ol gydag ef: ei reswm ydoedd, nad ydoedd dim anrhydedd i'w gael yn y dyffryn hwnw. Ac heblaw hyny, eb efe, os byddi mor ffol a myned y ffordd yna, digi dy holl

FFYDDLON YN GWADU, AC YN CAEL EI WADU GAN, EI GERAINT.

gyfeillion, megys Balchder, Uchder, Hunandyb, Bydol Ogoniant, ac ereill, y rhai a wyddai a dramgwyddent wrthyf os gwnawn fy hun y fath ynfyd-ddyn ag ymlusgo drwy y dyffryn hwn.

CRISTION. Wel, pa ateb a roddaist iddo ?

FFYDDLON. Dywedais wrtho, er y gallai y rhai a enwasai fy ngalw yn gar iddynt, a hyny yn gyfiawn (canys fy ngheraint oeddynt yn ol y cnawd), eto, er pan aethum yn bererin, gwadasant fi, a minau a'u gwrthodais hwythau : ac am hyny nad oeddynt yn awr ddim mwy i mi na phe buasant erioed heb fod o'm cenedl. Heblaw hyny, dywedais am y dyffryn hwn ei fod wedi ei gamddarlunio yn gwbl ; canys o flaen anrhydedd yr â gostyngaidrwydd, ac uchder ysbryd o flaen cwmp. Am hyny, ebe fi, gwell genyf fynod trwy y dyffryn hwn i feddiannu yr hyn y mae y doethaf yn ei gyfrif yn anrhydedd, na dewis yr hyn a gyfrifai ef deilyngaf o'n serchiadan.

CRISTION. A gyfarfuaist ti â dim arall yn y dyffryn hwnw ?

FFYDDLON. Do, ag un a elwir Cywilydd ; ond o bawb a gyfarfum ar fy mhererindod, hwn tybygwn, oedd a'r enw mwyaf chwithig arno. Cymerai arall ei nacâu wedi ychydig o ymresymu ; ond am y Cywilydd haerllug hwn, nid oedd byth daw i gael arno.¹

¹ "Yn narlun y cymeriad hwn ni a gawn grynhoed meistrolgar o'r rhesymau a ddefnyddir gan ddynion y byd yn erbyn crefydd, ac mewn dirnyg o honi. Y mae yr hanes a ddyry Ffyddion am dano ef a'i resymau yn ddernyn o wawdiaith grymus, llawn o wir a bywiogrwydd."—*Cheever*.

CRISTION. Paham, beth a ddywedodd wrthyt?

FFYDDLON. Beth? gwrthddadleuodd yn erbyn crefydd ei hun. Dywedodd mai peth gwael, isel, a ffol iawn oedd i ddydd feddwl am grefydd. Honai mai peth anwraidd oedd cydwybod dyner; ac nad oedd i ddydd wyllo ar ei eiriau a'i weithredoedd, fel ag iddo ymrwymo i ymgadw oddiwrth yr ymfrost penrhydd a arfera dewrion yr oes, ond yn ei osod yn warthnod ei dymhor. Gwrthddadleuai hefyd nad oedd nemawr o'r rhai galluog, cyfoethog, a doeth o'r un feddwl a mi; ac na fu neb o honynt heb eu perswadio yn gyntaf i fod yn ffyliaid, trwy ymroddi yn ewyllysgar i gollir cwbl a'r a feddent i feddiannu yr hyn nas gwyr neb pa beth. 1 Cor. i. 26; iii. 18; Phil. iii. 7—9; Ioan vii. 48. Heblaw hyny cododd wrthddadl oddiar sefyllfa a chyflwr isel a gwael y pererinion yn mhob oes; ac edliwiodd hefyd i mi eu hanwybodaeth a'u hanfedrusrwydd yn mhob dysgeidiaeth naturiol. Ië, daliodd ataf fel hyn yn nghyleh llawer iawn o bethau na chrybwyllaf yn llawn yma, megys, mai cywilydd oedd fod neb yn wylo ac yn griddfan wrth wrando pregethiad y gair, a chywilydd dyfod adref wedi hyny dan ochain a thuchan; mai cywilydd oedd ceisio maddeuant gan gymydog am feiau bychain, a thalu adref yr hyn a gymerais oddiar neb. Dywedodd hefyd, fod crefydd yn dyeithrio dyn i'r gwŷr mawrion, oherwydd ychydig ddyrgau (y rhai a alwodd ar enwau teg), ac yn peri iddo arddelwi a pharchu rhai gwael, am eu bod o'r un brawdoliaeth crefyddol. Ac onid yw hyn, eb efe, yn gywilydd?

CRISTION. A pha beth a ddywedaist wrtho?

FFYDDLON. Dywedyd? ni wyddwn beth i ddywedyd ar y cyntaf. Ië, bu mor galed arnaf fel y cododd fy ngwaed i fy ngwyneb; a'r Cywilydd hwn a'i cododd, a bu agos iddo fy ngorthrechu yn hollol. Ond o'r diwedd, dechreuais ystyried fod yr hyn sydd uchel gyda dynion yn ffaidd ger bron Duw. Luc xvi. 15. Meddyliais drachefn, Dywed y Cywilydd hwn i mi beth yw dynion; ond ni ddywed beth yw Duw neu ei air. Ac, hefyd, ystyriais na fernir ni i farwolaeth nac i fywyd yn nydd y farn yn ol dewr ysbrydoedd y byd, ond yn ol doethineb a chyfraith y Goruchaf. Am hyny, ebe fi, Y peth a eilw Duw yn oreu, sydd oreu, er i'r holl fyd fod i'w erbyn. Gan fod Duw, ynte, yn rhoddi y blaenoriaeth i grefydd, ac i gydwybod dyner; gan mai y rhai a'u gwnant eu hunain yn ffol er mwyn teyrnas nefoedd sydd ddoethaf; a bod y tlawd a gâr Grist yn gyfoethocach na'r gŵr a'i casâ; ymaith, Gywilydd, gelyn fy iachawdwriaeth wyt. A wrandawaf fi arnat o flaen fy Arglwydd Goruchaf? os felly, pa fodd yr edrychaf yn ei wyneb yn ei ddyfodiad? Marc viii. 38. Pe cywilydd fyddai arnaf o'i ffyrdd a'i weision yn awr, pa fodd y gallwn ddysgwyl ei fendith? Ond, yn wir, dyhiryn hyf oedd y Cywilydd hwn; prin y gallwn ymysgwyd o'i gwmni; ië, deuai ar fy ol gan sisial beunydd yn fy nghlust am un neu arall o waeleddau crefydd. Ond o'r diwedd dywedais wrtho mai llwyr ofer fyddai ei waith; canys yn y pethau a ddirmygid ganddo ef y gwelwn i fwyaf o ogoniant: ac felly o'r diwedd cefais y blaen ar yr un taerddrwg hwn. Ac wedi ymysgwyd oddiwrtho, dechreuais ganu fel hyn:—

Y profiadau sy'n cyfarfod
Pawb sy'n teithio mewn ufydd-dod
I'r wir alwad nefol, hyfryd,
Ynt yn aml ac yn enbyd,—

TAITH Y PERERIN.

Gwedi eu trefnu a'u gweddeiddio
 I'n drwg natur sydd yn effro ;
 Deuant am ein penau beunydd,
 Deuant, deuant fyth o newydd :—

Fel y gallom yn aflawen,
 Naill ai 'nawr ai rhyw bryd amgen,
 Trwyddynt gael ein dal a'n gorfod,
 Ac o'u plegyd gael ein gwrthod.

O, gan hyny, nac anghofied
 Pererinion fod yn gwylied :
 Twyll drwg-ddynion gwrthwynebont
 Can wroled ag y gallont.

CRISTION. Da genyf, fy mrawd, i ti wrthsefyll y dyhiryn hwn mor wrol ; canys o bawb, fel y dywedaist, efe a gamenwir fwyaf ; oherwydd y mae mor haerllug a'n dilyn yn yr heolydd, a'n dwyn i gywilydd o flaen pawb ; hyny yw, peri i ni gywilyddio am yr hyn sy dda. Ond oni ba'i ei fod yn hyf iawn, ni cheisiai wneud yr hyn a wna. Eithr poed i ni eto ei wrthwynebu ; canys er ei holl ymffrost, dyrchafu ffyliaid y mae, ac nid neb arall. "Y doethion," medd Solomon, "a etifeddant anrhydedd : ond gwarth fydd dyrchafiad ffyliaid." Diar. iii. 35.

FFYDDLON. Meddylwyf y dylem lefain am gymhorth yn erbyn Cywilydd ar yr Hwn a fynai i ni fod yn wrol dros y gwirionedd ar y ddaear.

CRISTION. Gwir a ddywedi ; ond a gyfarfuaist â neb arall yn y dyffryn hwnw ?

FFYDDLON. Naddo ; canys yr oedd yr haul yn tywynu arnaf yr holl ran arall o'r ffordd trwy hwnw, ac hefyd trwy Lyn Cysgod Angau.

CRISTION. Da i ti hyny ; gwn yn dda mai gwahanol iawn a fu gyda mi. Can gynted ag yr aethum i'r dyffryn hwnw, bu brwydr arswydus rhyngof â'r elyll aflan hwnw Apolygon ; ie, yn wir, meddyliais y buasai yn fy lladd, yn enwedig pan y cafodd fi i lawr, ac y gwasgodd fi dano, fel pe buasai am fy llethu yn ddarnau ; oherwydd syrthiodd fy nghlleddyf o'm llaw pan y taflodd fi i lawr ; ie, dywedodd wrthyf ei fod yn sicr o honof ; eithr llefais ar Dduw, ac efe a'm clybu, ac a'm gwaredodd o'm holl drallodau. Yna aethum i mewn i Lyn Cysgod Angau, ac ni chefais lewyrch goleuni am agos i hanner y ffordd trwyddo.¹ Meddyliais drachefn a thrachefn y cawsw'n fy lladd yno ; ond o'r diwedd gwawriodd y dydd, cododd yr haul, ac aethum trwy yr hyn oedd yn ol o hono gyda mwy o rwyddineb a llonyddwch.

Yna gwelwn yn fy mreuddwyd, fel yr oeddynt yn myned yn mlaen, ddygwydd i Ffyddlon droi ei ben i edrych o'r naill du, a gwelai ŵr a elwir Siaradus yn cerdded encyd oddiwrthynt ; canys yr oedd yn y fan hon ddigon o le iddynt oll gerdded. Gŵr tâl ydoedd, a thecach yr olwg o bell nag o agos. Cyfarchwyd y gŵr hwn gan Ffyddlon fel hyn :—

¹ "Gesyd Bunyan Lyn Cysgod Angau, nid lle y disgwyliem ei gael, yn niwedd pererindod Cristion, ond oddeutu ei ganol. Ni ryfedda neb sydd wedi astudio hanes Bunyan a'i amseroedd oblegyd hyn. Yr oedd lleidr pen ffordd yn sierach o gael *treial* teg y pryd hwnw na gweinidog ymneillduol. Cafodd Bunyan brofiad o hyn. Am bregethu yn unig condemnwyd ef i garchariad, i gael ei ddilyn gan alltudiaeth oni chyd-ymffurfiai â'r Eglwys Wladol, ac 'Os dychwelai,' ychwanegai ei farnwr, 'ti gei dy grogi gerfydd dy wddf, yr wyf yn dywedyd wrthynt yn eglur.' Yn y rhan gyntaf o'r glyn pruddaidd hwn, dioddefodd Cristion dristwch meddwl mawr yn herwydd achos tragwyddol ei enaid, ac yn yr ail ran gan ofn dienyddiad gwaradwyddus. Ond galluogwyd ef i ddiodef yr olaf gan y mwynhad oedd ganddo o bresennoideb a chymdeithas Duw."—*G. Offer.*

FFYDDLON. Y cyfaill, i ba le yr âi? Ai tua'r wlad nefol yr wyt yn teithio?

SIARADUS. Ië, yno yr wyf yn cyrchu.

FFYDDLON. Purion; felly gobeithiaf y cawn dy gwmni da.

SIARADUS. Byddaf yn gydymaith i chwi o ewyllys fy nghalon.

FFYDDLON. Awn yn mlaen, gan hyny, gyda'n gilydd, a threuliwn ein hamser mewn ymddyddan am bethau buddiol.

SIARADUS. Ymddyddan â thi neu ryw un arall am bethau da sydd hyfryd iawn genyf, a llon genyf gyfarfod â rhai sy'n tueddu at waith mor dda; ac, a dywedyd y gwir, nid oes ond ychydig yn gofalu am dreulio eu hamser fel hyn wrth ymdeithio, ond dewisant yn hytrach ymddyddan am bethau anffuddiol; a bu hyn yn flinder i mi.

FFYDDLON. Mae hyny, yn wir, yn beth galarus; canys pa bethau mor deilwng o dafod a genau dynion ar y ddaear a phethau Duw y nefoedd?

SIARADUS. Yr wyf yn dy hoffi yn fawr iawn, canys y mae dy ymadroddion yn argoeli argyhoeddiad trwyadl; a chwanegaf, Pa beth sydd mor hyfryd ac mor fuddiol ag ymddyddan am bethau Duw? Pa bethau mor ddymunol? hyny yw, os oes gan ddyddyn hyfrydwch mewn pethau rhyfeddol. Megys, os hyfryd gan ddyddyn siarad am hanesiaeth neu ddirgelion pethau; neu os câr dyn ymddyddan am wyrthiau, rhyfeddodau, neu arwyddion; yn mha le y caiff y pethau hyn wedi eu coffhau mor hyfryd, a'u hysgrifenu mor felus, ag yn yr Ysgrhythyr Lân.

FFYDDLON. Gwir; ond ein lleshau trwy'r fath ymddyddan a ddylai fod ein hamcan.

SIARADUS. Dyna'r peth a ddywedais; canys llesiol yw ymddyddan am y fath bethau; oblegyd trwy hyny dichon dyn gyrhaedd gwybodaeth am lawer o bethau, megys gwagedd pethau daearol, a buddioldeb pethau nefol. Fel yna yn gyffredinol; ond yn fwy neillduol, oddiwrth hyn gall dyn ddysgu yr angenrheidrwydd am ailenedigaeth, annigonolrwydd ein gweithredoedd, yr angenrheidrwydd am gyfiawnder Crist, &c. Heblaw hyny, dichon dyn trwy hyn ddeall beth yw edifarhau, credu, gweddio, dyoddef, a chyffelyb bethau: dichon trwy hyn, hefyd, ddysgu beth yw addewidion a chysuron mawrion yr efengyl, er cysur iddo ei hun. Yn mhellach, dichon iddo trwy hyn ddysgu gwrthbrofi syniadau gau, amddiffyn y gwirionedd, ac addysgu yr anwybodus.¹

FFYDDLON. Gwir yw hyn oll; da genyf glywed y pethau hyn oddiwrthyt.

SIARADUS. Ysywaeth! y diffyg o hyn yw yr achos fod can lleied yn deall yr angenrheidrwydd am ffydd, ac am waith gras yn eu heneidiau, i'w cymhwyso i fywyd tra-gwyddol; ond yn ddarwybod yn byw ar weithredoedd y ddeddf, trwy y rhai nis gall dyn mewn un modd gyrhaedd teyrnas nefoedd.

FFYDDLON. Ond, gyda'th genad, rhodd Duw yw gwybodaeth nefol o'r pethau hyn; ac ni all neb eu gwbybod trwy ddyfalwch dynol, neu trwy ymddyddan am danynt yn unig.

SIARADUS. Gwn hyny yn bur dda, oblegyd ni ddichon dyn dderbyn dim oni bydd wedi ei roddi iddo o'r nef; o ras y mac'r cwbl, ac nid o weithredoedd. Gallwn roddi i chwi gant o ysgrhythyrau i brofi hyn.

¹ "Yr wyf yn casglu fod ychydig o ras, ychydig o gariad, ychydig o wir o'n Duw, yn well na phob doniau.— Nis gall tatod siaradus ddadgloi porth y nefoedd, na dallu llygad y Barnwr."—*Bunyan*.

FFYDDLON. Wel, ynte, ebe Ffyddlon, beth a gaiff y pwnc neillduol hwnw fod y sylfaenwn ein hymddyddan arno yn awr?

SIARADUS. Y peth a fynoch. Siaradaf am bethau nefol neu bethau daearol, pethau moesol neu bethau efengylaidd, pethau cysegredig neu bethau cyffredin, pethau a fu neu bethau a fydd, pethau tramor neu bethau cartrefol, pethau hanfodol neu bethau amgylchiadol, ond i'r cwbl fod er ein lleshad.

FFYDDLON. Ar hyn dechreuodd Ffyddlon ryfeddu; a chan ddynesu at Gristion (canys rhodiodd yr holl amser wrtho ei hun), dywedodd wrtho yn ddystaw, Oh'r cydymaith gwych sydd genym! Diau bydd y gŵr hwn yn bererin rhagorol.

CRISTION. Ar hyn gwenodd Cristion yn wylaidd, a dywedodd, Y gŵr hwn, a'th enmillodd gymaint, a dwylla â'i dafod ugain o ddynion heb ei adnabod.

FFYDDLON. A adwaenost ti ef, ynte?

CRISTION. Ei adnabod? Adwaenwyf, yn well nag yr adnebydd ei hun.

FFYDDLON. Atolwg, pwy ydyw efe?

CRISTION. Ei enw yw Siaradus: preswylia yn ein tref ni. Synwyf dy fod heb ei adnabod; ond rhaid ystyried fod ein tref yn fawr.

FFYDDLON. Mab i bwy ydyw? A thua pha fan y mae yn trigo?

CRISTION. Mab yw i un a elwir Chwedl Deg. Trigai yn Heol y Glebar, ac adwaenir ef gan bawb o'i gydnabod wrth yr enw Siaradus, o Heol y Glebar; ac er teced ei dafod, creadur gwael ydyw.¹

FFYDDLON. Wel, ymddengys yn ddyn prydwedol iawn.

CRISTION. Hyny yw, i'r sawl sydd heb ei gwbl adnabod, canys oddi cartref y mae efe oreu; ger ei gartref eithaf hyll ydyw. Pan ddywedi mai dyn prydwedol yw, dyg hyny ar gof i mi yr hyn a greffais arno yn ngwaith y lluniedydd, arluniau yr hwn a edrychent yn wych o bell, ond yn eu hymyl yn llai dymunol.

FFYDDLON. Parod wyf i feddwl mai cellwair yr wyt, am wentu o honot.

CRISTION. Na ato Duw i mi gellwair (er i mi wenu) yn y fath fatter a hwn, na chyhuddo neb ar gam. Rhoddaf i ti helaethach hysbysiad am dano. Dyn ydyw am bob math o gwmni, a phob math o siarad; fel y sieryd â thi yn awr, felly y gwna yn y dafarn; a pho mwyaf o ddiod a fyddo yn ei ben, mwyaf oll o'r pethau hyn fydd yn ei enau. Nid oes dim lle i grefydd yn ei galon, ei dŷ, na'i ymarweddiad; mae y cwbl a fedd ar ei dafod, a thrystio ag ef yw ei grefydd.

FFYDDLON. A ddywedi felly? Yna fe'm twyllwyd yn fawr yn y dyn hwn.²

¹ "Y mae y Pharisead yn myned yn mlaen yn hyf heb ofni dim, gan ymddiried ynddo ei hun fod ei gyflwr yn dda. Y mae ei enau yn llawn o bethau braf, gyda pha rai y mae yn llyfni ei ben, gan alw ei hun yn un o fechgyn gwŷnion Duw, y rhai, fel brawd yr afradlon, ni throeddasant un amser."—*Bunyan*.

² "'Pe llefarwn â thafodau dynion ac angylion, ac heb fod genyf gariad, yr wyf fel efydd yn seinio, neu symbal yn tincian.' Fel hyn y mae gyda yr hwn y mae doniau ganddo heb ras. A ymfalchïaf am fy mod yn efydd seingar? A ydyw yn gymaint o beth i fod yn *fidil*? Onid oes gan y creadur lleiaf sydd yn meddu bywyd fwy o Dduw ynddo na'r rhai hyn? Y mae rhai profeswyr yn dra phrysur ac addfed, ac yn alluog i lefaru yn ddoniol am yr efengyl ogoneddus, ond os gofynir iddynt yn nghylch gwaith ac ansawdd y galon, hwy atebant—yr wyf wedi troi odidiwrth fy mhochodau i fesur mawr, ac (o ran y tafod) wedi dysgu pleidio dros yr efengyl. Ond nid yw hyn yn ddigon i brofi eu bod o dan y cyfamod gras. Y mae math o broffeswr i'w gael sydd dros Dduw a Baal. Gall dafu cerig â phob llaw—dal gyda'r ceinach a rhedeg gyda'r bytheiaid—dwyn tân yn un llaw a dwfr yn y llall—rith o rywbeth, rhywbeth a all fyw yn mhob cymdeithas. Y rhai hyn 'a geisiant fyned i mewn i'r nef-odd ac nis gallant.'"—*Bunyan*.

"CRISTION. Twyllo! do, yn ddiau. Cofia y ddihareb, "Dywedant, ac nis gwnant;" ond nid mewn ymadrodd y mae teyrnas Dduw, ond mewn gallu. Matt. xxiii. 3; 1 Cor. iv. 20. Sieryd am weddi, am edifeirwech, am ffydd, ac am adenedigaeth; ond ni wyr ddim ond i siarad am danynt yn unig. Bum yn ei deulu, a deliais sylw arno, gartref ac oddi cartref; a gwn mai'r gwir a ddywedais am dano. Mae ei dŷ mor waced o grefydd ag yw gwŷn wŷ o flas. Nid oes yno na gweddi, nac arwydd edifeirwech am bechod; i.e, mae yr anifail, yn ei ryw, yn gwasanaethu Duw yn llawer gwell nag ef. Gogan, gwarth, a chywilydd i grefydd yw i bawb a'i hedwyn (Rhuf. ii. 24, 25); a phrin y caiff air da yn yr holl ran hòno o'r dref lle y mae yn byw, o'i achos ef. Fel hyn y dywed y bobl a'i hadnebydd am dano, "Angel pen ffordd, diawl cil pentan, yw." Mae ei deulu, druain, wedi profi hyn;

SIARADUS YN Y DAFARN.

mae mor anfwyn, taeg, a direswm wrth ei weision, fel na wyddant pa fodd i wneud dim iddo, neu siarad ag ef. Y rhai a farchnatânt ag ef a ddywedant, Gwell yw marchnata â Thwrc nac ag ef, am y caem fwy o degwech oddiar ei law. Y Siaradus hwn (os gall) a â trostynt, a'u twylla, a'u gorthryma, ac a'u colleda. Heblaw hyny, dysg ei feibion i ddilyn ei lwybrau; ac os cenfydd ynddynt betrusder ffol (canys felly y geilw yr ymddangosiad cyntaf o gydwybod dyner), geilw hwynt yn ynfydion a phenbyliaid, a phrin y gesyd hwynt ar unrhyw orchwyl, neu y llefara air o ganmoliaeth iddynt yn ngwydd ereill. O'm rhan i, barnwyf ddarfod iddo, drwy ei fuchedd drygionus, beri i lawer dramgwyddo a syrthio; ac y bydd iddo, oddieithr i Dduw ragflaenu hyny, fod yn ddinystr i lawer mwy.

FFYDDLON. Wel, fy mrawd, yr wyf yn rhwym i'th goelio, nid yn unig am dy fod yn

dywedyd yr adwaenost ef, ond hefyd am dy fod yn tystio am ddynion fel Cristion. Canys nis gallaf feddwl dy fod yn dywedyd y pethau hyn o ddrwg-ewyllys, ond am eu bod fel y dywedaist.

CRISTION. Pe nad adwaenaswn ef yn well na thi, gallaswn, feddwl am dano fel y medd-
yliaist ti ar y cyntaf ; i.e, pe cawswn yr hanes hwn oddiwrth elynion crefydd yn unig, tyb-
iaswn mai enllibiaeth fuasai—rhan a syrth yn aml ar broffes ac enw dynion daionus allan
o enau dynion halogedig. Ond yr holl bethau a adroddais am dano, a llawer ereill cyn-
ddrwg, a allaf fi, o'm gwybodaeth fy hun, brofi ei fod yn euog o honynt. Heblaw hyny, y
mae ar ddynion da gwilydd o hono ; nis gallant ei alw yn frawd nac yn gyfaill ; ei enw
yn eu plith a bâr iddynt wrido, os adwaenant ef.

SIARADUS GARTREF.

FFYDDLON. Wel, gwelaf mai un peth yw dywedyd, a pheth arall yw gwneuthur. Ac
o hyn allan craffaf yn well ar y gwahaniaeth.

CRISTION. Y maent yn ddau beth yn wir, ac mor wahanol ag yw'r enaid a'r corff ;
canys megys nad yw corff heb yr enaid ond celain farw, *yr un modd*, nid yw siarad, a
hyny yn unig, ond celain farw. Enaid crefydd yw y rhan ymarferol. "Crefydd bur a
dihalogedig ger bron Duw a'r Tad yw hyn, ymweled â'r amddifaid a'r gwragedd gweddwon
yn eu hadfyd ; a'i gadw ei hun yn ddifycheulyd oddiwrth y byd." Iago i. 27. Nid yw
y Siaradus hwn yn deall hyn ; y mae yn tybied y gwna gwrando a dywedyd Gristion da !
ac fel hyn y twylla ei enaid ei hun. Nid yw gwrando ond megys hau yr had ; ac nid
digon yw siarad i brofi fod ffrwyth mewn gwirionedd yn y galon a'r fuchedd. Bydded

sicr genym y bernir dynion yn y farn yn ol eu ffrwythau. Matt. xiii. 23. Y pryd hwnw ni ddywedir, A gredasoch chwi? ond, Ai gwneuthurwyr oeddych, ynte siaradwyr yn unig? Felly y'u bernir. Cyffelybir diwedd y byd i'n cynhauaf ni; a gwyddoch nad yw dynion yn y cynhauaf yn edrych am ddim ond ffrwyth. Nid am y bydd dim yn gymeradwy heb ei fod o ffydd; ond dywedyd hyn yr wyf i ddangos mor ddisylw fydd proffes Siaradus yn y dydd hwnw.

FFYDDLON. Dyg hyn ar gof i mi ddarluniad Moses o'r anifail glân. Lef. xi.; Deut. xiv. Y mae y fath ag sydd yn hollti yr ewin, ac yn enoi ei gil; nid yn hollti yr ewin yn unig neu yn enoi ei gil yn unig. Mae yr ysgyfarnog yn enoi ei gil, ond er hyny aflan yw, am nad yw yn hollti yr ewin. Darlun teg o Siaradus ydyw: y mae ef yn enoi y cil, y mae yn ceisio gwybodaeth; y mae efe yn enoi ar y gair, ond nid yw yn fforchogi yr ewin. Nid ymedy â ffordd pechaduriaid; ond, fel yr ysgyfarnog, y mae ganddo droed ci neu arth, ac am hyny yn aflan.

CRISTION. Traethaist, am a wn i, wir ystyr efengylaidd y geiriau. Chwanegaf un peth arall: Geilw Paul rai dynion, a'r rhai hyny yn siaradwyr mawr hefyd, yn efydd yn seinio, a symbal yn tincian (1 Cor. xiii. 1—3); hyny yw, fel y dehongla'r geiriau mewn lle arall, pethau dienaidd, yn rhoddi sain. 1 Cor. xiv. 7. Pethau dienaidd, hyny yw, dynion heb wir ffydd a gras yr efengyl; ac, o ganlyniad, pethau na osodir byth yn nheyrnas nef yn mhlith y rhai sydd yn blant y bywyd; er i'w sain, yn eu siarad, fod fel pe byddai dafod neu lais angel.

FFYDDLON. Wel, nid oeddwn mor hoff o'i gwmi ar y cyntaf, ond yr wyf wedi llwyr ddiflasu arno yn awr. Pa beth a wnawn i gael gwared o hono?

CRISTION. Cymer fy nghyngor, a gwna fel yr archwyf, a chai weled y diflasy yntau yn fuan ar dy gwmi, oddieithr i Dduw gyffwrdd â'i galon a'i chyfnewid.

FFYDDLON. Beth a fynit i mi ei wneuthur?

CRISTION. Dos ato, a dechreua ryw ymddyddan difrifol yn nghylch grym crefydd, a gofyn iddo yn eglur (wedi iddo ei gymeradwyo, canys gwna hyny), a osodwyd y peth hwn i fynu yn ei galon, ei dŷ, neu ei fuchedd?

FFYDDLON. Yna neshodd Ffyddlon at Siaradus, a gofynodd iddo, Pa fodd y mae gyda thi yn awr?

SIARADUS. Go wych, diolch i ti; meddyliais y cawsem lawer o ymddyddan cyn hyn.

FFYDDLON. Wel, os myni, dechreuwn arni yn awr; a chan dy fod wedi gadael i mi roi testyn i lawr, dyma fe: Yn mha fodd y mae gras cadwedigol Duw yn ei ddangos, pan y byddo yn nghalon dyn?

SIARADUS. Gwelaf wrth hyn fod yn rhaid i'n hymddyddan fod yn nghylch grym pethau. Wel, testyn da iawn ydyw, a boddlonwyf i'th ateb. Cymer fy ateb yn fyr fel hyn. Yn gyntaf, Lle bo gras Duw yn y galon, y mae yn peri fod yno waeddi mawr yn erbyn pechod. Yn ail—

FFYDDLON. Na, aros, ystyriwn un peth ar unwaith. Tybiwyf y dylesit ddywedyd, yn hytrach, fod gras yn ei amlygu ei hun trwy ogwyddo yr enaid i ffeiddio pechod.

SIARADUS. Wel, pa ragoriaeth sy rhwng gwaeddi yn erbyn, a ffeiddio, pechod?¹

¹ "Y mae rhai yn ymdrech y cwbl mewn siarad, yn hytrach nag mewn llafur calonog yn erbyn chwant, a'r byd, a'n llygredigaethau. 'Curo awyr' ydyw hyn, ac ni ddaw i ddim."—*Bunyan*.

FFYDDLON. Oh! llawer iawn. Dichon dyn waeddi yn erbyn pechod o gyfrwysdra; eithr nis gall fflieiddio pechod ond trwy rinwedd dygasedd duwiol yn ei erbyn. Clywais lawer yn gwaeddi yn erbyn pechod o'r pulpud, y rhai er hynny a gyd-ddygent ag ef yn eu calonau, eu tai, â'u hymddygiad. Gen. xxxix. 15. Gwaeddodd meistres Joseph â llef uchel, fel pe buasai hi yn hynod ddiwair; ond er hynny yn ewyllysgar i gyflawni aflendid ag ef. Gwaedda rhai yn erbyn pechod, fel y gwaedda'r fam yn erbyn ei phlentyn yn ei mynwes, gan roddi enwau drwg arno, ac wedi hynny yn ei gofleidio ac yn ei gusanu.

SIARADUS. Cynllwyn i ddal yr ydwyf, gwelaf.

FFYDDLON. Nage ddim; nid wyf ond ceisio gosod pethau yn deg. Ond beth yw yr ail arwydd sydd genyt i brofi gwaith gras yn y galon?

SIARADUS. Gwybodaeth helaeth yn nirgeledigaethau yr efengyl.

FFYDDLON. Dylasai yr arwydd hwn fod yn gyntaf; ond cyntaf neu olaf, gau yw hwn hefyd; canys dichon dyn gyrhaedd gwybodaeth, i.e., llawer o wybodaeth, yn nirgeledigaethau yr efengyl, ac eto heb ddim o waith gras yn yr enaid. I.e., er fod gan ddyn bob gwybodaeth, gall er hynny fod yn ddim, a thrwy hynny heb fod yn blentyn i Dduw. 1 Cor. xiii. 2. Pan ofynnodd Crist i'w ddysgyblion, "A ddarfu i chwi ddeall hyn oll?" ac iddynt hwythau ateb, "Do," ychwanegodd, "Gwyn eich byd os gwnewch hwynt." Ni esyd y fendith yn eu gwybod, ond yn eu gwneuthur hwynt. Canys y mae gwybodaeth heb wneuthur yn ei chanlyn. "Yr hwn a wybu ewyllys ei arglwydd, ac ni's gwnaeth." Dichon dyn wybod fel angel, ac eto heb fod yn Gristion; gan hynny, nis gall dy arwydd o hono fod yn wir. Mae gwybod, yn wir, yn boddloni siaradwyr ac ymfrostwyr, ond gwneuthur sydd yn rhyngu bodd Duw. Gwir na all yr enaid fod yn dda heb wybodaeth, canys heb hynny drwg ydyw. Y mae, gan hynny, wybodaeth a gwybodaeth;—gwybodaeth sydd yn ymfoddloni ar syniad noeth am bethau, a gwybodaeth ag y mae'r grasau o ffydd a chariad yn gysylltiedig â hi, yr hon a esyd ddyn ar waith i wneuthur ewyllys Duw o'r galon: y gyntaf a foddloni y siaradwr; ond ni foddlonir y gwir Gristion heb y llall. "Gwna i mi ddeall, a chadwaf dy gyfraith; i.e., cadwaf hi â'm holl galon." Salm cxix. 34.

SIARADUS. Yr ydwyf yn ceisio fy rhwydo eto; nid yw hyn er adeiladaeth.

FFYDDLON. Wel, os gweli yn dda, dyro arwydd arall o'r modd y mae gras yn dadguddio ei hun lle y mae.

SIARADUS. Na wnaif; canys gwelaf na allwn gytuno.

FFYDDLON. Wel, os na wnei, a roddi di genad i mi wneud hynny?

SIARADUS. Gwna fel y mynost dy hun.

FFYDDLON. Mae gwaith gras yn yr enaid yn ei ddangos ei hun, naill ai i'r hwn a'i meddianno, neu i ereill.

I'r hwn a'i meddianno, fel hyn: Argyhoedda ef o bechod, yn enwedig o lygredigaeth ei natur, a'r pechod o anghrediniaeth, am yr hwn y'i demnir yn sicr oddieithr iddo gael trugaredd oddiar law Duw, trwy ffydd yn Iesu Grist. Y golwg a'r ystyriaeth hwn a weithia ynddo dristwch a chywilydd am bechod. Salm xxxviii. 18; Jer. xxxi. 19; Ioan. xvi. 8; Rhuf. vii. 24; Marc xvi. 16; Gal. ii. 16; Dat. i. 6. Yn mhellach, mae yn cael dadguddiad o lachawdwr y byd, a'r angenrheidrwydd hollol o ymostwng iddo am fywyd; y pryd hwn

teimla newyn a syched am dano—teimladau y perthyna yr addewid iddynt. Yn awr, yn ol fel y byddo grym neu wendid ei ffydd yn y Gwardedwr, y bydd ei lawenydd, ei heddwch, ei serch at santeiddrwydd, ei ddymuniad i'w adnabod yn well, a'i wasanaethu yn y byd hwn. Ond, meddaf, er ei fod fel hyn yn dangos ei hun iddo, eto anfynech y gall benderfynu mai gwaith gras ydyw; oherwydd y mae ei lygredd a'i reswm (trwy ei gamddefnyddio) yn peri i'w feddwl gamfarnu yn y mater hwn; ac am hyny, rhaid yw bod barn bwylllog iawn yn yr hwn sydd a'r gwaith yma ynddo cyn y gallo wybod yn ddilys mai gwaith gras ydyw. Ioan xvi. 9; Gal. ii. 15, 16; Act. iv. 12; Mat. v. 6; Dat. xxi. 6.

I ereill amlygir ef fel hyn:—

1. Trwy gyffes brofiadol o'i ffydd yn Nghrist. 2. Trwy fywyd cyfatebol i'r gyffes hōno; sef bywyd o santeiddrwydd, santeiddrwydd calon, santeiddrwydd teulu (os bydd teulu ganddo), a santeiddrwydd ymddygiad yn y byd, yr hyn, yn gyffredinol, sy'n dysgu iddo ffeiddio ei bechod o'i galon, ac ef ei hunan yn y dirgel o'i herwydd; ei ddarostwng yn ei deulu, ac i ddwyn yn mlaen santeiddrwydd yn y byd, nid trwy siarad yn unig, megys y gwna dyn rhagrithiol neu siaradus, ond trwy ymostyngiad ymarferol, mewn ffydd a chariad, i nerth y gair. Job xlii. 5, 6; Salm l. 23; Ezec. xx. 43; Mat. v. 8; Ioan xiv. 15; Rhuf. x. 10; Ezec. xxxvi. 25; Phil. i. 27; iii. 17. Ac yn awr, syr, os oes genyt ddim i'w ddywedyd yn erbyn yr eglurhad byr yma, yn nghylch gwaith gras; neu yn erbyn y modd y mae yn ei ddangos ei hunan, dywed; onidê, dyro genad i mi ofyn i ti ail gwestiwn.

SIARADUS. Nagê; nid fy lle i yn awr yw gwrthddadleu, ond gwrando. Moes glywed, gan hyny, dy ail gwestiwn.

FFYDDLON. Dyma fe. A ydwyd yn profi y rhan gyntaf o'r eglurhad hwn o hono? Ac a ydyw dy fuchedd a'th ymddygiad yn tystiolaethu hyny? Neu ynte a ydyw dy grefydd yn sefyll yn hyn, ac nid mewn gweithred a gwirionedd? Atolwg, os ydwyd ar fedr fy ateb, na ddywed ddim mwy nag a wyddost y dyry yr uchel Dduw ei Amen wrtho, na dim ychwaith ond a all dy gydwybod dy gyfiawnhau ynddo; canys nid yr hwn sydd yn ei ganmol ei hun sydd gymeradwy, ond yr hwn y mae'r Arglwydd yn ei ganmol. Heblaw hyny, dywedyd fy mod i fel a'r fel, pan ddywed fy ymarweddiad a'm cymydogion oll mai celwyddog wyf, sydd ddrwg mawr.

Yna dechreuodd Siaradus wrido; ond wedi dadebru ychydig, atebodd fel hyn: Deui yn awr at brofiad, cydwybod, a Duw; ac apeli ato ef am gyfiawnhad o'r hyn a draethir. Ymddyddan o'r fath hwn ni ddysgwyliais; ac nid oes yn fy mryd i ateb y fath ofynion; oblegyd ni chyfrifaf fy hun yn rhwym i hyny, oddieithr dy fod yn cymeryd arnat fod yn holwyddorwr; a phe byddet y fath ŵr, gallwn wrthod dy gymeryd yn farnwr. Ond, atolwg, paham y gofyni i mi y fath gwestiynau?

FFYDDLON. Am fy mod yn dy weled yn barod iawn i siarad, ac am na wyddwn a oedd genyt ddim amgen na syniad noeth. Heblaw hyn, a dweyd yr holl wir, clywais am danat mai dyn ydwyd sydd a'i grefydd mewn siarad yn unig, a bod dy ymddygiad yn gwadu d'r broffes. Dywedant hefyd mai brycheuyn ydwyd yn mhlith Cristionogion; a bod crefydd yn dyoddef oblegyd dy ymddygiad annuwiol; fod rhai eisoes wedi tramgwyddo oherwydd dy ffyrdd drygionus, a bod llawer eto mewn perygl o gael eu colli trwyddynt; y cydsaif dy grefydd â'r dafarn, â chybydd-dod, afendid, celwydd, drwg-gwmniaeth, &c. Y

ddihareb a ddywedir am butain sydd wir am danat, sef, "Ei bod yn gywilydd i'r holl wragedd." Felly cywilydd wyt tithau i bob proffeswr.¹

SIARADUS. Gan dy fod can baroted i dderbyn chwedlau, ac i farnu mor fyrbwyll, ni allaf dybied llai nad rhyw ddyd anhywaith pendrwm ydwyf, ac anghymwys i neb ymddyddan â thi; am hyny, bydd wych.

Yna daeth Cristion i fynu, a dywedodd wrth ei frawd, Mynegais i ti y modd y byddai; dy eiriau di a'i chwantau ef ni chytunant â'u gilydd. Gwell oedd ganddo ymadael â'th gymdeithas na gwellhau ei fuchedd. Ond ymaith yr aeth, fel y dywedais; gad iddo, nid oes colled i neb ond iddo ei hun; arbedodd i ni y drafferth o ymysgwyd oddiwrtho; canys pe parhausai (fel y credwyf y gwnaethai) megys y mae, ni buasai ond brycheuyn ein cwmni. Ac heblaw hyny, dywed yr apostol, "Y rhai hyn gochel di."

FFYDDLON. Ond da genyf gael o honom yr ychydig ymddyddan yma ag ef; daw'r pethau hyn, ysgatfydd, i'w gof eto: modd bynag, bum yn ffyddlon tuag ato, ac felly glân wyf oddiwrth ei waed, os colledig fydd.

CRISTION. Da y gwnaethost fod mor onest tuag ato. Ychydig sydd o'r fath ffyddlondeb a hyn yn mysig dynion y dyddiau hyn; a hyn a bair i grefydd sawru mor drwm yn ffroenau llaweroedd: canys yr ynyfion siaradus hyn, y rhai sydd a'u crefydd mewn gair yn unig, ond yn aflan ac ofer yn eu rhodiad, trwy eu derbyn mor fynych i gymdeithas duwiolion, sydd yn dyrysu y byd, yn anurddo Cristionogaeth, ac yn tristâu y rhai cywir. Mynwn fod pawb yn eu trin fel y gwnaethost ti; yna byddai raid iddynt fod, naill ai yn fwy cydffurf â chrefydd, neu fod cyfeillach y saint yn rhy boeth iddynt. Yna canodd Ffyddlon fel hyn:—

Dechreuodd y Siaradwr serfyll
Ar y cyntaf ddyrchu ei esgyll,
Gan ryfygu cwympo a gorfod
Pawb o'i flaen wrth nerth ei dafod.

Mor hyawdlaidd y chwedleuoedd!
Ond pan gyntaf y dechreuodd
Ffyddlon son am ras iachusol
Aeth y cyfaill yn ei wrthol.

Fel y lloer o'i llawn oleuni,
Sy'n myn'd leilai hyd ei geni;
Felly hefyd â'r holl ddynion,
Ond sy'n nabod gwaith y galon.

Fel hyn yn mlaen yr aethant dan ymddyddan am y pethau a welsent yn eu taith, a thrwy hyny gwnaethant y ffordd yn ddifyr, yr hon, yn ddiamheuol, a fuasai yn anhyfryd iddynt heb y fath ymddyddanion; canys yr oeddynt yn awr yn myned trwy anialwch.

¹ "Fel y mae rhai preniau yn y goedwig sydd yn wir odidog, felly y mae yno rai sydd megys yn eu rî thio, heb fod yn perthyn iddynt ddim o'u rhagoriaethau: y mae yno y winwydden a'r winwydden wyllt, y rhosyn a rhos y cŵn, yr afal a'r côrafal. Yn awr, ni wna yr un dyn synwrol osod dim gwerth ar ffrwyth y coed gwylltion hyn, faint bynag y ceisir hwynt gan blant i chwareu. Yr un modd y mae yn y byd genhedlaeth o broffeswyr nad ydynt yn dwyn dim ffrwyth ond oliffaid gwylltion—saint yn ngwydd dynion, ond cythreuliaid a gwiberod gartref; saint ar air, ond pechaduriaid mewn calon a bywyd. 'Wel,' medd Duw, 'nid yw y broffes hon yn ddim amgen na mantell, gollyngaf ei ffrwyn i'r dyn hwn, a rhoddaf ef i fynu i'w wyniau gwarthus. Atebaf trwof fy hun.' Eze. xiv. 4. 'Yr wyt yn rhy galed i'r eglwys, nid wyr pa fodd i'th drin. Wel, deuf i drin y gŵr fy hunan.'"
—*Bunyan.*

Yn awr, pan oeddynt yn mron wedi myned allan o'r anialwch, damweiniodd i Ffyddlon droi ei olwg yn ol, a chanfu ŵr yn dyfod atynt, yr hwn a adnabu yn y fan. A chyda hyny, dywedodd, Oh! fy mrawd pwy sydd yn dyfod acw? Yna edrychodd Cristion, a dywedodd, Oh! fy nghyfaill da, Efengylwr, ydyw. Iê, a'm cyfaill da inau, ebe Ffyddlon; canys efe a'm gosododd i ar y ffordd i'r porth. Ac ar hyn y goddiweddodd Efengylwr hwynt, ac a'u cyfarchodd fel hyn:—

EFENGYLWR. Tangnefedd i chwi, fy anwyl garedigion, a thangnefedd ar bawb o'ch cynorthwywyr.

CRISTION. Croeso, croeso, garedig Efengylwr; mae gweled dy wedd yn dwyn ar gof i mi dy hen garedigrwydd, a'th lafur diflin er mwyn fy lles tragywyddol.

FFYDDLON. A chan mil croeso, ebe Ffyddlon, i'th gyfeillach, O anwyl Efengylwr! Ah! mor felus ydyw i ni bererinion trauin!

EFENGYLWR. Wel, ebe Efengylwr, pa fodd y bu arnoch, gyfeillion, er pan ymadawsom ddiweddaf? Pa bethau a gyfarfuoch â hwy? a pha fodd yr ymddygasoch chwithau?

Yna Cristion a Ffyddlon a fynegasant iddo yr holl bethau a ddygwyddasai iddynt yn y ffordd; a pha fodd, a chyda pha anhawsder, y cyrhaeddasant i'r lle hwnw.

EFENGYLWR. Yr wyf yn llawen iawn am hyn, nid am i chwi gyfarfod â phrofedigaethau, ond am i chwi fod yn orchfygwyr; ac hefyd am barhau o honoch yn y ffordd hon hyd heddyw, a hyny yn ngwyneb llawer o wendid. Yr wyf yn llawen, meddaf, am y pethau hyn yn gystal er fy mwyn fy hun a chwithau. Myfi a heuais, a chwithau a fedasoch; ac y mae y dydd yn dyfod, yn yr hwn y caiff "yr hwn a hauodd a'r hwn a fedodd gyd-lawenhau," (Ioan iv. 36,) hynt yw, os parhewch; "canys yn ei iawn bryd y medwch, oni ddiffygiwch." Gal. vi. 9. Y mae coron o'ch blaen, a hōno yn un anllygredig; "felly rhedwch, fel y caffoch afael." 1 Cor. ix. 24—27. Y mae rhai wedi cychwyn i geisio y goron hon, ac wedi myned yn mhell hefyd, ond y mae tun arall yn dyfod, ac yn ei chymeryd oddiarynt: am hyny, "Deliwch yr hyn sydd genych, fel na ddygo neb eich coron chwi." Dat. iii. 11. Nid ydych eto allan o ergydion Satan;¹ "ni wrthwynebasoch eto hyd at waed, gan ymdrech yn erbyn pechod." Bydded y deyrnas yn wastad o flaen eich llygaid; a chredwch yn ddiysgog am bethau anweledig. Na feddianner chwi gan ddim sydd tu yma i'r byd arall; ac, uwchlaw hyn oll, edrychwch yn fanwl at eich calonau eich hunain a'u chwantau; oherwydd y maent yn "fwy eu twyll na dim, yn ddrwg diobaith." Gosodwch eich wynebau fel callestr; y mae genych bob gallu yn y nef ac ar y ddaear o'ch plaid.

CRISTION. Yna y diolchodd Cristion iddo am ei gyngor; a dymunodd arno eu hyfforddi yn mhellach er eu cymhorth yn y rhan ddyfodol o'u taith; a hyny yn benaf am y gwyddent mai prophwyd oedd, ac y gallai ragfynegi yr hyn a ddygwyddai iddynt.

¹ "A redwn ni yr anturiaeth o golli y bywyd tragywyddol er mwyn cymdeithasu â rhyw ddyhirod isel, meddw, a barus? yn hytrach, oni lafuriwn ni mor galed, a rhedeg mor gyflym, i.e. yn gan' mwy cyflym am y fath gyfeillion gogoneddus a thragywyddol, a Duw i'n caru, Crist i'n prynu, yr Ysbryd Santaidd i'n dyddanu, a saint ac angylion i gymdeithasu â hwynt yn y nefoedd? A gaiff ef ei ddywedyd yn y dydd olaf fod yr annuwiol wedi gwneud mwy o frys i fyned i uffern nag y gwnaethoch chwi i fyned i'r nefoedd? O! na fydded felly, ond ffowch ag eithaf egni! Y rhai a fynont gael y nefoedd, y nae yn rhaid iddynt redeg, canys fe fydd y diafol yn eu dilyn, ac yr wyf yn sicrhau iddynt mae un heinif iawn ydyw, y mae ei draed yn ysgafn, ac fe all redeg yn gyflym. Y mae wedi goddiwes llawer un, tripio i fynu eu soilau, a rhoddi iddynt godwm tragywyddol."—*Bunyan*.

a pha fodd y gallent eu hysgoi a'u gwrthwynebu. Cydsyniai Ffyddlon hefyd â'r cais. Felly dechreuodd Efengylwr fel hyn :—

EFENGYLWR. Fy meibion, clywsoch yn ngair gwirionedd yr efengyl, mai trwy "lawer o orthrymderau y mae yn rhaid myned i deyrnas Duw;" ac, hefyd, yn mhob dinas, "fod rhwymau a blinderau yn eich aros;" ac am hyny nis gellwch ddysgwyl myned yn mhell ar eich pererindod hebddynt, mewn rhyw ddull neu gilydd. Profasoch eisoes beth o wirionedd y dywediadau hyn, a mwy eto a ddaw yn fuan! canys yr ydych yn awr, fel y gwelwch, ar fyned allan o'r anialwch hwn, ac yn fuan deuwch i dref, yr hon a welwch yn y man o'ch blaen; ac yn y dref hõno ymosodir arnoch yn dost gan elynion, y rhai a geisiant yn egniõl eich lladd; a byddwch sicr o hyn, y gorfydd un o honoch, neu eich dau, selio eich tystiolaeth â gwaed; ond, "byddwch ffyddlon hyd angau, a'r Brenin a rydd i chwi goron y bywyd." A'r hwn a fyddo marw yno, er i'w farwolaeth fod yn annaturiol, a'i boenau, efallai, yn fawr, eto bydd yn well arno nag ar ei gyfaill; nid yn unig am y cyrhaedda y ddinas nefol yn gynt, ond hefyd am y dihenga rhag llawer o galedi a ddygwydd i'r llall cyn y cyrhaeddo ben ei daith. Ond pan ddeloch i'r dref, a chael yr hyn a fynegais, yna cofiwch eich cyfaill, ymwrolwch, a byddwch wŷr, a "gorchymynwch eich heneidiau i Dduw, megys i Greawdwr ffyddlon, gan wneuthur yn dda."¹

Yna gwelais yn fy mreuddwyd, can gynted ag y daethant allan o'r anialwch, ganfod o honynt dref ar eu cyfer, a'i henw yw Gwagedd; ac ynddi hefyd y cedwir ffair, à elwir Ffair Gwagedd. Cedwir hi trwy gydol y flwyddyn. Gelwir hi yn Ffair Gwagedd, am fod y dref lle y cedwir hi yn ysgafnach na gwegi (Salm lxi. 9); ac hefyd am fod y cwbl a ddygir ac a werthir yno yn wagedd, megys y dywed y gŵr doeth, "Beth bynag a ddygwydda, oferedd yw." Preg. xi. 8: gwel hefyd i. 2—14; ii. 11—17; Esay xl. 17.

Nid ffair newydd yw hon, ond hen sefydliad. Dangosaf i chwi ei dechreuad.

Yn agos i bum mil o flynyddoedd yn ol, yr oedd pererinion yn ymdeithio tua'r Ddinas Nefol, fel y ddau ŵr gonest hyn; a Belzebub, Apolygon, a Lleng, a'u cymdeithion, yn canfod, wrth lwybr y pererinion, fod eu ffordd i'r ddinas yn gorwedd trwy dref Gwagedd, lluniasant sefydlu ffair yma; ffair lle y gwerthid pob math o wagedd, ac i barhau trwy gorff y flwyddyn. Am hyny, yn y ffair hon y gwerthir pob math o farsandiaeth, megys tai, tiroedd, celfyddydau, sefyllfaoedd, aurhydeddau, uch-swyddau, teitlau, gwledydd, teyrnas-oedd, trachwantau, pleserau; a difyrwch o bob math, megys puteiniaid, gwagedd, gwŷr, plant, meistriaid, gweision, bywydau, gwaed, cyrff, eneidiau, arian, aur, perlau, meini gwerthfawr, a phobpeth arall.

Ac heblaw hyny, gwelir yn y ffair yma yn wastad bob hudoliaeth, twyll, chwareyddiaeth; ynfydion, epaod, cnafiaid, a dyhirod, a hyny o bob math.

Yma hefyd y gwelir, a hyny am ddim, ladradau, llofruddiaethau, godinebau, anudonau, a'r rhai hyny yn gochwaed eu lliw.

¹ Dengys Bunyan ofal Crist am ei rai cystuddiol mewn dull hynod o syml. "Yr wyf yn hoffi," meddai, "bod yn blentyn gyda phlant: yr wyf wedi bod yn cyfarfod â phlentyn oedd a'i fys yn friw, ac felly yn ddiodefnydd iddo, ac yr wyf wedi gofyn, A gawn ni dori y bys yna i fwrdd, a phrynu i ti, fy mhlentyn, fys newydd—bys braf o aur! Ond arswydai y bychan rhag hyn, a themlai yn ddigofus tuag ataf fi am wneud y fath gynnygiad. Yn awr, os yw plentyn yn teimlo y fath dynerwch at aelod oedd yn ddiodefnydd iddo, pa faint mwy tyner ydyw Mab Duw at ei aelodau cystuddiedig."

F'FAIR GWAGEDD.

Ac fel y mae mewn ffeiriau ereill llai eu bri,¹ y mae amryw rodfeydd a heolydd dan eu henwau priodol, lle y gwerthir y cyfryw nwyddau; felly yma, yr un modd, cewch leoedd, rhodfeydd, heolydd (sef, gwledydd a theyrnasoedd), lle y ceir nwyddau y ffair hon gyntaf. Mae yma Heol Prydain, Heol Ffrainc, Heol Itali, Heol Hispaen, Heol Almaen, lle

¹ "Yn Ffair Sturbridge yn agos i Gaergaint yr oedd y siopau, neu'r bythynod, wedi eu gosod i fynu yn rhesi ar ffurf heolydd, ac enw penodol ar bob rhes, megys Rhes y Garleg, Rhes y Llyfrwerthwyr, Rhes y Cogydd, &c. Yma yr oedd pob math o fasnachwyr yn gwerthu eu nwyfau, yn nghyd a lluaws o dafarn-dai, bwyttai, a thai coffi. Yma hefyd yr oedd pob math o gampau a chwareuyddiaethau yn cael eu dwyn yn mlaen. Mynychir y ffair hon hyd heddyw gan bobl *Bedford* a'r siroedd cylchynol."—*G. Offor.*

y gwerthir gwageddau o amryw fath. Ond fel mewn ffeiriau ereill, un peth sydd brif nwydd y ffair i gyd; felly nwyddau Rhufain a'i marsiandiaeth sydd fawr eu bri yn y ffair hon; yn unig bod ein cenedl Brydeinaidd ni, yn nghyda rhai ereill, yn ddiflas o honynt.

Yn awr, fel y dywedais, mae y ffordd i'r Ddinas Nefol yn union trwy'r dref y cedwir y ffair orwech hon ynddi; a'r neb a fynd fyned i'r ddinas hòno heb fyned trwy'r dref hon, "rhaid iddo fyned allan o'r byd." 1 Cor. v. 10. Gorfu i Dywysog y tywysogion ei hun, pan oedd yma, fyned trwy'r dref hon i'w wlad ei hun, a hyny ar ddiwrnod ffair hefyd; ie, yn ol fy syniad i, mai Belzebub, prif arglwydd y ffair, a geisiodd ganddo brynu o'i wagedd, ie, gwnaethai ef yn arglwydd y ffair hefyd, pe rhoisai warogaeth iddo wrth fyned trwy'r dref. Ac oblegyd ei fod yn ŵr o'r fath urddas, arweiniodd Belzebub ef o heol i heol, gan ddangos iddo holl deyrnasoedd y byd mewn byr amser, fel y gallai, os oedd modd, ddenu y Bendigedig hwnw i brynu rhai o'i wageddau; ond ni feddai gariad at y nwyddau, ac am hyny gadawodd y dref heb wario cymaint a ffyring am yr ofer bethau hyn. Mat. iv. 8—10; Luc iv. 5—8. Felly, mae'r ffair yn hen, ac hefyd yn un fawr iawn.

Yn awr, rhaid oedd i'r pererinion, fel y dywedais, fyned trwy'r ffair hon. Wel, felly y gwnaethant; ond cyn gynted ag yr aethant i mewn, cyffröwyd holl bobl y ffair, ac yr oedd y dref ei hun mewn terfysg o'u hachos, a hyny ar amryw gyfrifon: Canys,

Yn gyntaf, Gwisgwyd y pererinion â dillad gwahanol i neb a fasnachai yn y ffair hòno. Am hyny, llygadrythai pobl y ffair yn syn arnynt; rhai a ddywedent mai hurtiaid oeddynt; rhai mai gwallgofiaid; a rhai mai ethnigiaid oeddynt. Job xii. 4; 1 Cor. iv. 9.

Yn ail, Ac fel y rhyfeddent wrth eu gwisg, felly hefyd wrth eu hiaith; canys ychydig a wyddent pa beth a ddywedent. Llefarasant hwy iaith Canaan, ond y rhai a gadwent y ffair oeddynt ddyinion y byd hwn. Felly, o naill ben y ffair i'r llall, yr oeddynt fel barbariaid i'w gilydd. 1 Cor. ii. 7, 8.

Yn drydydd, Ond y peth rhyfeddaf yn ngolwg y marsiandwyr hyn oedd, fod y pererinion yn dra diystyr o'u holl nwyddau. Prin yr edrychent arnynt; ac os gelwid arnynt i brynu, dodent eu bysedd yn eu clustiau, a gwaeddent, "Tro ymaith fy llygaid rhag edrych ar wagedd" (Salm cxix. 37); ac edrychent i fynu, gan arwyddo trwy hyny fod eu marsiandiaeth a'u masnach yn y nefoedd. Phil. iii. 20, 21.

Dygyddodd i ryw un yn wawdlyd, wrth ddal sylw ar eu hymddygiad, ofyn iddynt, "Pa beth a brynwch chwi?" A hwythau, gan edrych yn ddifrifol arno, a'i hatebasant, "Prynwn y gwir." Diar. xxiii. 23. Ar hyn, cymerwyd achlysur i'w dirmygu yn fwy; rhai a'u gwawdient, rhai a'u herient, rhai a'u gwaradwyddent, a rhai a alwent ar ereill i'w taro. O'r diwedd cododd hwbwb a therfysg trwy y ffair, nes oedd pob trefn wedi dyrysu. Ar hyn, anfonwyd gair at arglwydd y ffair, ac yntau a ddaeth i waered yn fuan, ac a archodd i rai o'i gyfeillion ffyddlonaf ddwyn y gwŷr dan arholiad, oherwydd y rhai y dadymchwelwyd y ffair o'r braidd. Felly dygwyd y gwŷr i'w holi; a'u barnwyr a ofynasant iddynt, "O ba le y daethoch? i ba le yr ewch? a pha beth a wnewch yma, mewn gwisg mor ddyeithr?" Y gwŷr a'u hatebasant, "Dyeithriaid a phererinion ydym yn y byd, ac awn i'n gwlad ein hunain, sef y Jerusalem nefol (Heb. xi. 13—16); ac ni roisom un achos i'r trefedigion na'r marsiandwyr ychwaith i'n hanmbarehu, na'n rhwystro ar ein taith, oddieithr i ni, pan ofynodd un, 'A brynwch chwi ddim?' ateb, 'Prynwn y gwir.'" Ond y rhai a bennodwyd

Y PERERINION YN Y CARCHAR.

i'w holi ni choelient eu bod ddim amgen na gwallgofiaid a hurtiaid, neu rai a ddaethent i osod yr holl ffair mewn terfysg. Felly cymerasant a churasant hwynt ; a chwedi eu dwbio â thom, fe'u gosodwyd mewn cyffion, fel y byddent yn ddrych i holl ddyinion y ffair. Yno, gan hyny, y buont am gryn amser yn wrthdrysychau gwawd, malais, neu ddial pob un a elai heibio ; ac arglwydd y ffair yn difyr-chwerthin am ben hyn oll. Ond gan fod y gwŷr yn amyneddgar, ac "heb dalu sen am sen, eithr, yn y gwrthwyneb, yn bendithio," ac yn dangos hynawsedd am sarugrwydd, a charedigrwydd am sarhad, rhai o ddyinion y ffair, mwy ystyriol a llai rhagfarnllyd na'r lleill, a ddechreuasant geryddu a beio y werinos am y camwri parhaus a wnaent â'r gwŷr. Hwythau, gan hyny, a'u hatebasant yn ffyrnig, gan eu cyfrif cynddrwg a'r gwŷrag oeddynt yn y cyffion ; a'u bod, yn ol pob tebygolrwydd, mewn cyngrair â hwynt, ac am hyny y caent gyfranogi o'u haflywydd.¹ Yna y lleill a ddywedasant, am ddim a welsent hwy, fod y dynion yn llonydd ac yn sobr, heb wneuthur niwaid i neb ; a bod lluaws yn masnachu yn y ffair yn haeddu eu carcharu a'u doddi yn y cyffion yn fwy o lawer na'r dyeithriaid a faeddent hwy. Felly, wedi llawer o ymdaeru rhwng y ddwy blaid, a'r gwŷr yr holl amser yn ymddwyn yn ddoeth a phwyllog yn eu gwydd,

¹ "Yn 1670, pan orchymynwyd i dref-gludwyr *Bedford* i gynorthwyo y swyddogion i attafaelu meddiannau yr anghydfurfwrwyr, rhedasant ymaith, gan ddywedyd, y byddai yn well ganddynt gael eu crogi, eu tynu, a'u pedranu, (*hung, drawn, and quartered.*) na chynorthwyo yn y fath orchwyl, am yr hyn beby y darfu i'r ynadon fwrw dau o honynt i'r carchar. Cauwyd y siopau i fynu, fel yr oedd y lle yn edrych yn debyg i ddinas wedi ei tharo a'r plâ, lle yr arferid ysgrifenu ar y dorau, 'Arglwydd. bydd drugarog wrthym.'"—*G. Offor.*

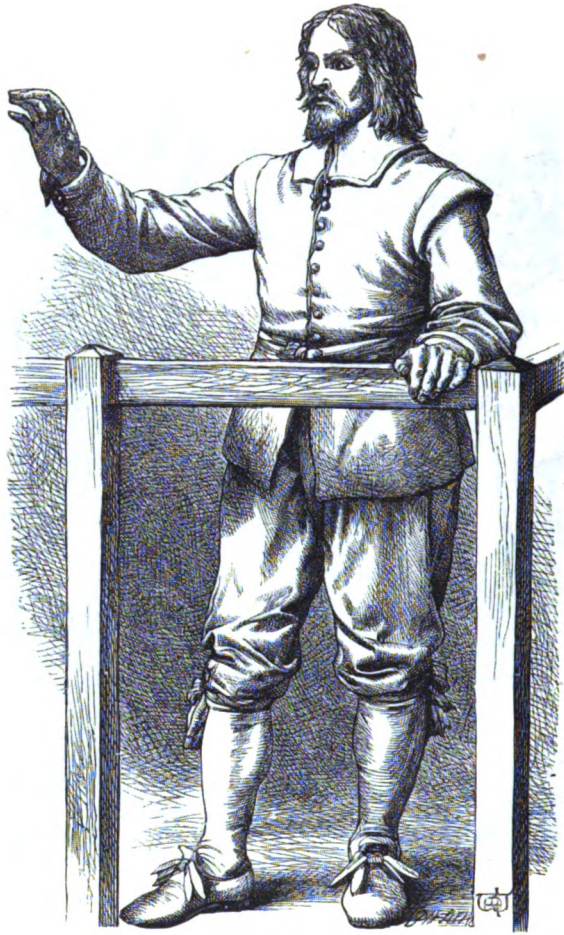

CRISTION A FFYDDLON YN CAEL EU HARWAIN MEWN CADWYNAU I FYNU AC I WAERED AR HYD Y FFAIR.

rhuthasant ar eu gilydd, a gwnaethant beth niwaid y naill i'r llall. Yna dygwyd y ddau druan ger bron eu arholwyr drachefn, a chyhuddwyd hwy o fod yn euog o'r cynwif a fu yn y ffair: ac am hyny curasant hwy yn dost, ac a'u gosodasant mewn heirn trymion, a dygasant hwy mewn cadwynau i fynu ac i waered ar hyd y ffair, er esiampl a dychryn i ereill, rhag y byddai i neb ddywedyd gair o'u plaid, nac ymgysylltu â hwynt. Ond Cristion a Ffyddlon a ymddygasant yn ddoethach fyth, gan ddyoddef y gwarth a'r dirmyg a osodid arnynt gyda'r fath addfwynder ac amynedd, nes ennill rhai o bobl y ffair o'u plaid, er mai ychydig mewn cydmariaeth i'r lleill. Cynddeiriogodd hyn y blaid arall eto yn fwy, fel ag i benderfynu lladd y ddau ŵr hyn. Ar hyn bygythiasant na chai na chyffion na haiarn eu gwasanaethu, ond y caent farw am y sarhad a wnaethant, ac am lithio dynion y ffair.

Yna danfonwyd hwynt yn ol i'r cyffion drachefn, hyd oni dderbynient orchymyn pellach yn eu cylch. Felly, fe'u bwriwyd i mewn, a sierhawyd eu traed yn y cyffion

Yma, gan hyny, daeth i'w cof yr hyn a glywsent gan eu cyfaill ffyddlon Efengylwr, a chadarnhawyd hwynt yn fwy yn eu ffyrdd a'u dyoddefiadau, trwy yr hyn a fynegodd efe a ddygwyddai iddynt. Yna dechreusant hefyd gysuro eu gilydd, gan ddywedyd mai yr hwn a ddyoddefai a gai y goreu ar y llall; am hyny chwennychai pob un o honynt yn ddirgel gael y rhagorfraint hõno. Ond gan orchymyn eu hunain i ddoeth ragluniaeth yr

FFYDDLON YN GWNEUTHUR EI AMDDIFFYNIAD.

Hwn sydd yn rheoli pob peth, ymroisant i aros yn dawel yn y sefyllfa yr oeddynt ynddi, hyd oni threfnid iddynt ryw beth arall.¹

Yna wedi penodi amser cyfaddas, dygwyd hwynt allan i'r frawdle i dderbyn eu dedfryd. Enw y barnwr oedd Arglwydd Cas-dda; y cyhuddiad yn erbyn y ddau oedd yr un mewn sylwedd, er ei fod yn gwahaniaethu yehydig mewn ffurf, a'i gynnwysiad ydoedd fel hyn:—"Eu bod yn elynion a therfysgwyr y fasnach; iddynt achosi ymryson ac ymraniad yn y dref, ac ennill plaid i'w hopiniynau peryglus, yn groes i ddeddf eu tywysog."

Yna Ffyddlon a ddechreuodd ateb, gan ddywedyd, Ni sefais i yn erbyn dim ond yr hyn a ymosodai yn erbyn yr Hwn sydd uwch na'r uwchaf. Ac am afreolaeth, eb efe, nid wyf yn gwneuthur dim, am mai gŵr heddychol wyf fy hun: y bobl hefyd a ddaethant atom, a ennillwyd trwy ganfod ein cywirdeb a'n diniweidrwydd, ac nid yw ein troedigaeth

¹ "Fel hyn," medd Bunyan, "yr wyf wedi hysbysu y modd yr oedd arnaf yn y carchar, lle y gorweddais gan ddysgwyl i Dduw yn ei ewyllys da wneud â mi fel y gwelai yn oreu, gan wybod na syrthiai blewyn o'm pen i'r ddaear, ond yn ol ewyllys fy Nhad yr hwn sydd yn y nefoedd. Bydded cynddaredd a malais dynion mor uchel ag y byddo, ni allant wneud dim mwy, na myned ddim pellach, nac y goddefir hwynt gan Dduw. Wedi iddynt hwy wneud eu gwaethaf, 'Ni a wyddom fod pob peth yn cyd-weithio er daioni i'r rhai sydd yn caru Duw.'"

ond o waeth at well. Ac am y brenin y soniwech am dano, gan mai Belzebug, gelyn mawr ein Harglwydd ni ydyw, rhoddaf herfeiddiad iddo ef a'i holl angelion.

Yna rhoddwyd cyhoeddiad allan, os oedd gan neb ddim i'w ddweyd o blaid eu harglwydd frenin, yn erbyn y carcharor wrth y *bar*, ar iddynt ymddangos, a dwyn eu tystiolaeth.

Ar hyn daeth tri o dystion yn mlaen, sef Cenfigen, Ofergoeledd, a Gweneithwr. Yna gofynwyd iddynt, A adwaenoch chwi y carcharor wrth y *bar*? a pha beth sydd genych i'w ddywedyd o blaid ein harglwydd frenin, ac yn ei erbyn ef?

Yna safodd cenfigen i fynu, a llefarodd fel hyn:—Fy arglwydd, adwaenwn y gŵr hwn er ystalm, a thystiaf ar lw, o flaen y faine anrhydeddus hon, ei fod ef—

BARNWR. Aros—rhoddwch ei lw iddo.

Yna tyngasant ef. Wedi hyny dywedodd, Fy Arglwydd, nid yw y gŵr hwn, er teced ei enw, ond un o'r dynion atgasaf yn y wlad. Nid yw yn parchu na thywysog na deiliaid, deddf na defod; ond gwna ei oreu i lenwi penau pobl â rhai o'i syniadau bradwraidd, y rhai, yn gyffredinol, a eilw yn egwyddorion ffydd a santeiddrwydd.¹ Ac yn neillduol, clywais ef fy hunan unwaith yn haeru fod Cristionogaeth, ac arferion ein tref Gwagedd, yn gwbl groes i'w gilydd, ac nas gellir eu cymodi. A thrwy yr ymadrodd hwn, fy arglwydd, y mae efe ar unwaith nid yn unig yn condemnio ein holl weithredoedd canmoladwy, ond yn ein condemnio ninau hefyd wrth eu gwneuthur hwynt.

Yna gofynodd y Barnwr, A oes genyt ychwaneg i'w ddywedyd?

CENFIGEN. Fy arglwydd, gallwn ddywedyd llawer mwy, ond ni fynwn flino y llys. Eto, os bydd angenrhaid, wedi i'r boneddigion ereill ddwyn eu tystiolaethau yn mlaen, yn hytrach na bod dim yn eisiau i wneud pen am dano, helaethaf fy nhystiolaeth yn ei erbyn. Yna archwyd iddo sefyll o'r neilldu.

Yna galwasant ar Ofergoeledd, ac archasant iddo edrych ar y carcharor wrth y *bar*. Gofynasant iddo hefyd, Pa beth a elli dithau ddywedyd o blaid dy arglwydd frenin, ac yn ei erbyn ef? Gwedi rhoddi ei lw iddo, dechreuodd fel hyn:—

OFERGOELEDD. Fy arglwydd, nid ydwyf yn adnabyddus iawn o'r gŵr hwn, ac nid wyf yn chwennych bod yn fwy adnabyddus o hono ychwaith. Gwn hyn, modd bynag, oddiwrth ryw ymddyddan a fu rhyngof fi ag yntau un diwrnod yn y dref hon, mai dyn per-yglus ydyw; canys clywais ef y pryd hwnw yn dywedyd fod ein crefydd ni yn ddrwg, ac yn fath nad oedd ddichonadwy rhyngu bodd Duw trwyddi. Oddiwrth yr ymadrodd hwn o'i eiddo, fy arglwydd, gwyr dy arglwyddiaeth yn dda pa beth o angenheidrwydd sydd yn dilyn, sef, mai ofer yw ein haddoliad; ein bod eto yn ein pechodau; ac y byddwn ddamnedig yn y diwedd. Hyn sydd genyf i'w ddywedyd.

Yna rhoddwyd ei lw i Gweneithwr, ac archwyd arno ddywedyd beth a wyddai o blaid eu harglwydd frenin, ac yn erbyn y carcharor wrth y *bar*.

GWENIEITHWR. Fy arglwydd, a chwithau foneddigion oll, adwaenwyf y gŵr hwn er ystalm, a chlywais ef yn llefaru pethau na ddylesid; canys difenwodd ein hardderchocaf

¹ "Dyna un o gelwyddau Satan a ddefnyddir gan ei weision hyd heddyw. Y mae y Cristion yn ofni Duw, ac yn anrhydeddu y brenin, y mae yn rhoddi i'r llywodraeth wladol yr hyn a berthyn i bethau tymhorol, ond ni faidd roddi i Cæsar yr hyn a berthyn i Dduw. Ac am yr ymddygiad cyfiawn hwn, fe'i cyhuddir yn aml o fod yn anffyddlon i'r llywodraeth."—*G. Offor.*

ARGLWYDD CAS-DDA.

dywysog Belzebub, a llefarodd yn ddirmygus am ei gyfeillion anrhydeddus, Arglwydd Hen Ddyn, Arglwydd Digrifwch Cnawdol, Arglwydd Gloddest, Arglwydd Chwant am Wag Ogoniant, fy hen Arglwydd Anlladrwydd, Syr Gwanc-afael, yn nghyda'n holl bendefigion ereill dywedodd yn mhellach, pe byddai pawb o'r un feddwl ag ef, na chai yr un o'r pendefigion hyn fod am funud yn y dref hon. Heblaw hyny, fy arglwydd, ni phetrusodd dy ddifenwi dithau, a osodwyd yn farnwr arno, gan dy alw yn ddihiryn annuwiol, a llawer o ymadroddion difrifol ereill, â'r rhai y drygliwiodd efe y rhan fwyaf o urddasolion ein tref ni.

Gwedi i'r Gwenieithwr hwn orphen ei chwedl, trodd y Barnwr at y carcharor wrth y bar, a chyfarhodd ef fel hyn:—Oh! dydi y crwydryn, yr heretic, a'r bradwr, a glywaist ti beth a dystiodd y boneddigion gonest hyn yn dy erbyn?

FFYDDLON. A gaf genad i ddywedyd gair o ymddiffyniad?

BARNWR. Ddyhiryn, ddyhiryn, ni haeddit fyw yn hwy, ond cael dy ladd yn y man ; eto, fel y gallo pawb weled ein tiriondeb tuag atat, gad glywed beth sy genyt i'w ddywedyd ?

FFYDDLON. 1. I'r hyn a ddywedodd Mr. Cenfigen, atebwyf, na ddywedais ddim ond hyn, sef fod pob rheol, cyfraith, defod, neu bobl a fyddont yn wrthwyneb i air Duw, yr un mor wrthwyneb hefyd i Gristionogaeth. Os dywedais i ar gam yn hyn, argyhoedda fi o'm bai, a pharod fyddaf yma o'th flaen i alw fy ngeiriau yn ol.

2. Am yr ail, sef Mr. Ofergoeledd, a'i achwyniad yn fy erbyn, ni ddywedais ond hyn, fod ffydd ddwyfol yn ofynol yn addoliad Duw ; ond nas gallai ffydd ddwyfol hanfodi heb ddadguddiad dwyfol o ewyllys Duw. Gan hynny, beth bynag a ddygir i mewn i addoliad Duw, nad yw yn gydweddol â dadguddiad dwyfol, nis gellir ei gyflawni ond â ffydd ddynol, yr hon ffydd ni fydd effeithiol i fywyd tragywyddol.

3. Am yr hyn a ddywedodd Mr. Gwenieithwr, atebwyf (heb sylwi ar ei waith yn haeru fy mod yn difenwi a'r cyffelyb), mai y cwbl a ddywedais oedd, fod tywysog y ddinas hon, a'r holl werin-ddilynwyr a enwyd gan y boneddwr hwn, yn gymhwysach i fod yn uffern nag yn y dref a'r wlad hon. Ac felly yr Arglwydd a drugarhao wrthyf.

Yna anerchodd y Barnwr y rheithwyr (y rhai oeddynt gerllaw yn gwrando ac yn sylwi):—Foneddigion a rheithwyr, gwelwch y gŵr hwn, o achos pa un y gwnaed cymaint o derfysg yn ein tref ; clywsoch hefyd yr hyn a dystiodd y boneddigion urddasol hyn yn ei erbyn ; hefyd, clywsoch ei ateb a'i gyffes yntau : yn awr, y mae'n sefyll gyda chwi ei grogi neu ei arbed ; ond tybiwyf yn angenrheidiol i mi eich hyfforddi ychydig yn ein cyfraith.

Gosodwyd deddf yn nyddiau Pharaoh Fawr, gwas i'n tywysog ni, rhag i'r rhai o grefydd wahanol amlhau, a myned yn drech nag ef, fod i'w gwrrywiad gael eu bwrw i'r afon. Exod. i. 22. Gosodwyd deddf hefyd yn nyddiau Nebuchodonosor Fawr, un arall o'i weision, fod i bwy bynag a'r na syrthiai i lawr, ac addoli ei ddelw aur, gael ei dafu i ganol ffwrn o dân. Dan. iii. 6. Ac hefyd gwnaed cyfraith yn nyddiau Darius, y teflid i ffau y llewod pwy bynag a alwai ar un duw ond efe, dros ryw yspaid o amser. Dan. vi. 7. Yn awr y mae y gwrthryfelwr hwn wedi tori y deddfau hyn o ran sylwedd, nid yn unig mewn meddwl (yr hyn ni ellir ei oddef), ond hefyd mewn gair a gweithred, yr hyn, o angenrheidrwydd, sydd anoddefadwy.

Am gyfraith Pharaoh, gwnaed hōno ar dybiaeth, i ragflaenu drwg, pan nad oedd trosedd eto yn y golwg ; ond yma y mae'r bai yn amlwg ddigon. Am yr ail a'r drydedd, gwelwch ei fod yn dadleu yn erbyn ein crefydd ; ac haedda farw am y brad a addefai.

Yna aeth y rheithwyr o'r neilldu ; a'u henwau oeddynt, Mr. Dall, Mr. Diddaioni, Mr. Maleisus, Mr. Hoff-chwant, Mr. Penrydd, Mr. Nwydwyllt, Mr. Uchel Feddwl, Mr. Gelyniaeth, Mr. Celwyddog, Mr. Creulondeb, Mr. Casäwr Goleuni, a Mr. Anghymodol ; y rhai a roisant eu barn bersonol yn erbyn y carcharor yn eu plith eu hunain, ac wedi hynny a gytunasant yn unfryd i'w ddwyn yn euog o flaen y Barnwr. Yn mlaenaf yn eu plith eu hunain, dywedai Mr. Dall, y blaenor, Gwelaf yn eglur fod y gŵr hwn yn heretic. Yna dywedodd Mr. Diddaioni, Ymaith a'r cyfryw adyn oddiar y ddaear. Ië, ebe Mr. Maleisus, canys casawyf y golwg arno. Yna dywedai Mr. Hoff-chwant, Nis medrais erioed ei hoffi. Na minau, ychwaith, ebai Mr. Penrydd, canys yr oedd efe bob amser yn condemnio fy ffordd i. Croger ef, croger ef, ebe Mr. Nwydwyllt. Y corach budr, ebe Mr. Uchel Feddwl.

Y RHEITHWYR YN CYTUNO AR EU RHEITHFARN.

Y mae fy nghalon yn ei erbyn, ebe Mr. Gelyniaeth. Twyllwr yw, ebe Mr. Celwyddog. Mae crogi yn rhy dda iddo, ebe Mr. Creulondeb. Ymaith ag ef oddiar y ffordd, ebe Mr. Casawr Goleuni. Ac ebe Mr. Anghymodol, Pe rhoddid i mi yr holl fyd, nis gallwn ddygymod ag ef; am hyny dygwn ef i mewn yn euog o farwolaeth.¹

Felly y gwnaethant; a dedfrydwyd ef yn y man i gael ei gymeryd o'r lle yr oedd, i'r lle y daethai o hono, ac yno ei roddi i'r farwolaeth greulonafl a ellid ei dyfeisio.²

Ar hyn dygasant ef allan i wneuthur ag ef yn ol eu cyfraith; ac yn gyntaf oll fflangellasant ef, wedi hyny fe'i curasant, a thorasant ei gnawd â chyllyll; yna llabyddiasant ef â meini; yna trywanasant ef â'u cleddyfau; ac, yn ddiweddaf oll, llosgasant ef yn lludw wrth yr ystanc. Fel hyn y dybenodd Ffyddlon ei oes.³

¹ "Y mae y barnwr, y tystion, a'r rheithwyr hyn, oll yn fyw hyd heddyw."—*G. Offer*.

² "Nis gall dim fod yn fwy meistrolgar na'r wawdiaeth sydd yn rhedeg trwy y prawf hwn. Y mae y barnwr, y tystion, a'r rheithwyr yn bortreiaadau wedi eu tynu i'r byw, ac y maent wedi eu darlunio yn y dull mwyaf celfyddigar a gorphenedig oddiwrth gymeriadau gwirioneddol."—*Cheever*.

³ Rhydd Bunyan ddarlun da o Ffyddlon yn nghymeriad P. Algerius. "Onid oedd y gŵr hwn, meddwch chi, yn gawr? Onid oedd ei feddwl wedi ei ddyrchafu fil o raddau goruwch rheswm cnaudol. hunan-gariad, a'r dymuniad am bethau tynhorol! Yr oedd wedi cael gafael yn mhen peth oedl yn ei foddio, ac ni allai na gweniaeth nac

Yn awr, gwelwn yn sefyll, o'r tu ol i'r dorf, gerbyd â dau farch wrtho yn dysgwyl am Ffyddlon, yr hwn (can gynted ag y'i llofruddiwyd gan ei elynion) a gymerwyd i fynu iddo, ac a gludwyd yn ebrwydd trwy'r cymylau, â llais udgorn, y ffordd nesaf i'r porth nefol.¹ Ond am Gristion, cafodd beth seibiant, a danfonwyd ef yn ol i'r carchar, lle yr arhosodd dros beth amser. Ond yr Hwn sydd yn goruwch-lywodraethu pob peth, a chanddo awdurdod ar eu cynddaredd, a barodd i Gristion gael dianc y tro hwn, a myned i'w daith.

Ac fel yr oedd yn myned, canai fel hyn :—

Ffyddlon, cywir fuost ti
I'th unig Ri rhagorol ;
Gyda'r hwn cai ar ol hyn
Fawr wynfyd yn dragwyddol.

Pan fo'r anffyddloniaid trwch
A'u holl ddigrifwch ofer
Yn uffern boeth yn udo'n brudd,
I tithau bydd uchelder.

Cân, Ffyddlon, cân, caiff d'enw o hyd
Barch yn y byd tragwyddol ;
Er cael dy ladd, gwirionedd yw,
Dy fod yn fyw'n wastadol.

Yn awr, gwelwn yn fy mreuddwyd, nad aeth Cristion yn mlaen wrtho ei hun ; canys yr oedd yno un Gobeithiol (a wnaethpwyd felly wrth graffu ar Gristion a Ffyddlon, mewn gair ac ymddygiad, yn eu dyoddefiadau yn y ffair), yr hwn a lynodd wrth Gristion, ac a aeth i gyfammod brawdol ag ef, gan ddywedyd y byddai yn gydymaith iddo. Fel hyn bu farw un i ddwyn tystiolaeth i'r gwirionedd, ac y cododd un arall o'i ludw, i fod yn gydymaith i Gristion ar ei bererindod. Dywedai Gobeithiol wrth Gristion, fod llawer ychwaneg o wŷr y ffair a ddeuent yn eu hadeg ar eu hol.

Felly gwelais iddynt yn fuan wedi gado y ffair ddyfod o hyd i ŵr yn myned o'u blaen, â elwid Gau-ddybenion ; ac wedi dyfod ato, gofynasant iddo, Gŵr pa wlad ydwyt, syr ? a pha can belled yr âi y ffordd hon ? Yntau a'u hatebai iddo ddyfod o Dref Teg-ymadrodd, a'i fod yn myned i'r Ddinas Nefol ; ond ni fynegodd iddynt ei enw.

CRISTION. O Dref Teg-ymadrodd ! ebe Cristion ; a oes rhyw ddaioni yn byw yno i Ddar. xxvi. 25.

GAU-DDYBENION. Oes, gobeithiwyf, ebe Gau-ddybenion.

CRISTION. Atolwg, syr, pa enw a roddaf arnat ?

GAU-DDYBENION. Yr wyf fi yn ddyeithr i chwi, a chwithau i minau : os ydych yn myned y ffordd hon, da fydd genyf gael eich cyfeillach ; os amgen, rhaid boddloni.

CRISTION. Am Dref Teg-ymadrodd, clywais son am dani ; ac, yn ol a gofiwyf, dywedir ei bod yn lle cyfoethog.

addewidion, na bygythion, na gwaradwyddiadau, beri iddo unwaith wrando ar, nac ymofyn am, yr hyn a allai y byd, na'i ogoniant ei fforddio iddo. Yr oedd ei feddwl wedi ei swyno gan ddigrifwch anweledig. Yr oedd yn hiraethu am fod yn y wlad lle nad oes dim poen, na galar, nac ocheneidio, nac wylo, na blinderau. Dyn o fil ydoedd."

¹ "Enfyn fy Nhad ei angyllion i'ch cyrchu, y rhai y mae eu mynwesau yn gerbydau i'ch rhoddi ynddynt. A thydi a gei farhogaeth ar adenydd y gwynt."—*Bunyan, yn y Rhyfel Santaidd.*

CRISTION A GOBEITHIOL YN MYNED I GYFAMOD BRAWDOL A'U GILYDD.

GAU-DDYBENION. Ydyw, yn ddiau, y mae hi felly; ac y mae i mi lawer o geraint cyfoethog ynddi hefyd.

CRISTION. Os gallaf fod mor hyf, pwy ydynt rai o'th geraint yno?

GAU-DDYBENION. Yr holl dref, braidd; ond yn enwedig fy Arglwydd Anwadal, Arglwydd Tymhoreiddiwr, Arglwydd Teg-ymadrodd, oddiwrth henafiaid yr hwn y cafodd y dref hon ei henw; hefyd Mr. Llyfnodyn, Mr. Dau-wynebog, Mr. Peth-a-fynoch; ac offeir- iad ein plwyf, Mr. Dau-eiriog, oedd frawd i'm mam o du ei thad; ac, i ddywedyd wrthych y gwir, yr wyf bellach yn ŵr bonheddig o gryn radd, er nad oedd fy hen-daid ond badwr, yn edrych un ffordd, ac yn rhwyfo ffordd arall; a thrwy yr un gwaith yr ennillais inau y rhan fwyaf o'm golud.

CRISTION. Ai gŵr priod ydwyf?

GAU-DDYBENION. Ië, ac un rinweddol iawn yw fy ngwraig, merch i wraig rinweddol hefyd; merch ydyw i'r Arglwyddes Rhagrithiol; ac am hyny y mae o deulu parchus iawn; ac wedi cyrhaedd y fath radd o foengarwch, fel y gwyr pa fodd i ymddwyn o flaen pawb, tywysog a gwreng. Gwir ein bod yn gwahaniaethu ychydig yn ein crefydd

MERCH ARGLEWYDDDES RHAGRITHIOL.

oddiwrth y rhai manylaf; eto nid yw hyny ond mewn dau bwnc bychan:—Yn gyntaf, nid ydym un amser yn ymdrechu yn erbyn gwynt a llanw.—Yn ail, yr ydym bob amser yn fwyaf selog pan fyddo crefydd yn ei sandalau arian; a hoff iawn fydd genym gydrodio â hi yn yr heolydd, os bydd yr haul yn tywynu, a'r bobl yn ei chanmol.¹

Yna Cristion a drodd ychydig o'r neilldu at ei gyfaill Gobeithiol, ac a ddywedodd, Mae yn rhedeg i fy meddwl mai un Gau-ddybenion, o Dref Teg-ymadrodd, yw y gŵr hwn; ac os efe yw, mae genym yn ein cwmni un o'r dyhirwyr penaf ag sydd yn yr holl fro.

¹ "O, tydi! yr hwn i gau-ddybenion wyt yn dwyn profes y rhagrithiwr, yr wyt yn elyn Crist, syrth dy enaid i boenau mor gynted ag yr ymadewi â'r byd, i wylofain a rhincian dannedd, am gynifer o oesau ag sydd o dywod ar lan y môr."—*Bunyan*.

Yna, ebe Gobeithiol, gofyn iddo; tybiwyf nad oes arno gywilydd o'i enw. Felly aeth Cristion ato drachefn, a dywedodd wrtho, Syr, yr ydwyf yn siarad fel pe gwyddit ryw beth mwy na'r holl fyd;¹ ac os nad wyf yn methu fy nod, tybiwyf fod genyf ryw hanner dirnadaeth am danat. Ai nid Gau-ddybenion yw dy enw, o ~~Dref~~ Teg-ymadrodd?

GAU-DDYBENION. Nid dyna fy enw; ond gwir ei fod yn llysenw a roddir arnaf gan rai o'm caseion; a rhaid i mi foddloni i ddyoddef yr anmharch, fel y gwnaeth gwŷr da ereill o'm blaen.

CRISTION. Ond a roddest ti erioed achos i ddynion dy alw felly?

GAU-DDYBENION. Naddo unwaith, erioed! Y cwbl a wnaethum erioed i roddi iddynt achlysur i'm galw felly oedd hyn: dygwyddai i mi bob amser fod mor ffodus a chydredeg â dull y tymhor, pa fath bynag fyddai, a damweiniai fy mod yn ennill trwy hyny; ac os felly y troai pethau allan, cyfrifwn hyny yn fendith; ond na fwried y dygasog eu gwaradwydd arnaf oblegyd hyn.

CRISTION. Tybiais yn wir mai tydi oedd y dyn y clywswn am dano; a dywedyd fy meddwl, ofnwyf fod yr enw hwn yn fwy priodol i ti nag y mynit i ni dybied.

GAU-DDYBENION. Wel, os mynwech feddwl fel yna, nis gallaf wrthy ch; ond os caniatwch i mi aros yn eich cwmni, cewch fi yn gydymaith digon teg.

CRISTION. Os deui gyda ni, rhaid i ti fyned yn erbyn gwynt a llanw, yr hyn, gwelaf, sydd yn groes i'th syniad: hefyd, rhaid i ti arddel crefydd yn ei charpiau, yn gystal ag yn ei sandalau arian; a sefyll gyda hi pan fyddo yn rhwytyn mewn cadwynau, yr un fath a phan fyddo yn rhodio yr heol mewn bri.

GAU-DDYBENION. Rhaid i chwi beidio gormesu na thra-arglwyddiaethu ar fy ffydd i; gadewch i mi gael fy rhyddid, a chaniatewch i mi ddyfod gyda chwi.

CRISTION. Na chei gam yn mhellach, os na wnai yn yr achos hwn fel ninau.

Yna, ebe Gau-ddybenion, nid ymadawaf byth a'm hen egwyddorion, gan eu bod yn ddiniwaid a buddiol. Os na chaf ddyfod gyda chwi, rhaid i mi wneud fel y gwnaethum cyn i chwi fy ngorddiwes, sef myned ar fy mhen fy hun, hyd oni ddelo rhyw rai o hyd i mi a hoffont fy nghwmni.

Yna gwelwn yn fy mreuddwyd fod Cristion a Gobeithiol yn ei adael, ac yn ymgadw yn mhell o'i flaen; ond dygwyddodd i un o honynt droi ei ben yn ol, a gwelai dri o wŷr yn dilyn Mr. Gau-ddybenion; ac fel yr oeddynt yn nesâu ato, ymgrymodd iddynt hyd lawr; a hwythau a'i cyfarchasant yntau yn foesgar. Enwau y gwŷr hyn oeddynt Mr. Gafael Bydol, Mr. Arian-garwech, a Mr. Cadw-y-cwbl, gwŷr yr oedd Gau-ddybenion yn gydnybyddus iawn â hwy gynt, am eu bod yn eu hieuenctyd yn gyd-ysgolheigion, wedi eu haddysgu gan Mr. Crib-ddeilwr, ysgolfeistr yn nhref Elw-gariad, yr hon sydd dref-farchnad yn sir Cybydd-dod, yn y Gogledd. Yr ysgolfeistr hwn a ddysgodd iddynt y gelfyddyd o elwa, naill ai trwy drais, neu dwyll, neu weniaith, neu gelwydd, neu ymdrwsio â rhith o grefydd; ac yr oedd y pedwar gwŷr bonheddig hyn wedi dysgu celfyddyd eu hathraw yn dda, fel y gallai pob un o honynt gadw y fath ysgol ei hunan.

¹ "Beth yw y *rhybobeth* yma yr oedd Gau-ddybenion yn ei wybod yn well na phawb!—Pa fodd i uno nefoedd ac uffern—pa fodd i wasanaethu Duw a mamnon—pa fodd i fod yn Gristion ac yn rhagrithiwr yr un pryd. Och! pa faint o gymeriadau cyffelyb sydd eto i'w cael, gyda dau dafod yn yr un genau, yn rhwyfo un ffordd ac yn edrych y ffordd arall."—*G. Offor*.

GAU-DDYBENION A'I GYFEILLION.

Ar ol iddynt, fel y dywedais, gyfarch eu gilydd, Mr. Arian-garwch a ddywedai wrth Mr. Gau-ddybenion, Pwy yw y rhai acw sydd ar y ffordd o'n blaenau? canys yr oedd Cristion a Gobeithiol eto yn y golwg.

GAU-DDYBENION. Dau ŵr o wlad bell ydynt, y rhai, yn eu ffordd hwy, sydd yn myned ar bererindod.

ARIAN-GARWCH. O! paham nad arhosant, fel y caffom eu cwmni da; canys y maent hwy, a ninau, a thithau, gobeithio, syr, oll yn myned ar bererindod.

GAU-DDYBENION. Felly hefyd yr ydym; ond y mae'r gwŷr acw mor llym, ac yn caru eu tybiau eu hunain gymaint, ac mor ddiystyr o syniadau rhai ereill, fel po duwiolaf bynag y byddo dyn, os na bydd yn cytuno â hwynt yn mhob peth, gwthiant ef yn llwyr o'u cwmni.

CADW-Y-CWBL. Drwg yw hyny; ond darllenwn am rai sydd yn rhy gyfiawn, ac y mae llymder y fath wŷr yn eu gyru i farnu a chondemnio pawb ond eu hunain. Ond, atolwg, pa rai, a pha nifer, oeddynt y pethau y gwahaniaethech yn eu cylch?

GAU-DDYBENION. Barnant hwy, yn ol eu dull pengryf eu hunain, mai eu dyledswydd yw myned yn mlaen ar eu taith trwy bob tywydd, ac yr wyf finau yn dysgwyl am wynt a llanw. Y maent hwy am anturio y cwbl dros Dduw ar unwaith, a minau yn ysbïo am

fantais i sicrhau fy mywyd a'm golud. Y maent hwy am ddal eu syniadau er i bawb fod yn eu herbyn; ond yr wyf finau am grefydd yn yr hyn, ac i'r graddau, y caniata fy amser a'm diogelwch. Y maent hwy am grefydd yn ei thlodi; ond yr wyf finau am dani pan fyddo yn rhodio yn ei sandalau arian, yn llewyrch haul, ac mewn bri.

GAFael BYDOL. Ië, dal yna o hyd, da Mr. Gau-ddybenion; canys, o'm rhan i, ynfyd y cyfrifaf fi y dyn hwnw, sydd at ei ryddid i gadw yr hyn sydd ganddo, a fydd mor ffol a'i gollu. Byddwn gall fel y seirff. Gwell trin y gwair pan fyddo yr haul yn tywynu. Gwel mor llonydd y gorwedd y wenynen trwy y gauaf, ac nad yw yn llafurio ond pan y gallo gasglu gydag hyfrydwch. Mae Duw yn anfon weithiau wlaw, ac weithiau degwch; ac os byddant hwy y fath ynfydion a myned trwy y cyntaf, boed i ni aros am y tywydd teg. O'm rhan i, y grefydd hōno sydd oreu genyf a gydsais â'r sicrwydd y cawn fendithion da Duw; canys pwy, dan ddylanwad rheswm, a all ddychymygu, gan i Dduw roddi i ni bethau da y bywyd hwn, nad yw yn ewyllsio i ni eu cadw er ei fwyn ef? Cyrhaeddodd Abraham a Solomon gyfoeth er bod yn grefyddol; a dywed Job y caiff dyn da "roddi aur i gadw fel pridd;" ond ni chaff fod fel y gwŷr sydd o'n blaenau, os ydynt y fath a ddywedi eu bod.

CADW-Y-CWBL. Tybiwyf ein bod oll yn cytuno yn hyn; am hyny, afreidiol yw siarad ychwaneg.¹

ARIAN-GARWCH. Ië, yn wir, afreidiol hollol yw ymddyddan mwy yn ei gylch; canys nid yw yr hwn na chredo ysgrythyr na rheswm (a gwelwch fod genym y ddau o'n tu) yn adnabod ei ryddid, nac yn ceisio ei ddiogelwch.

GAU-DDYBENION. Fy mrodyr, yr ydym oll, fel y gwelwch, yn myned ar bererindod; ac er ymgadw yn well oddiw'rth yr hyn sydd ddrwg, canjatewch i mi gynyg i'ch sylw y gofyniad canlynol:—

Tybiwch i w'r, gweinidog neu grefftwr, &c., gael cyfle o'i flaen i ennill bendithion daionus y bywyd hwn, ac eto mewn modd na allo gyfranogi o honynt, heb ymddangos, o leiaf, yn selog a gwresog dros ben mewn rhai pynciau crefyddol na chyffyrddasai â hwynt erioed o'r blaen; oni all efe arfer y moddion hyn i gyrhaedd ei amcan, ac eto bod yn w'r gonest hollol?

ARIAN-GARWCH. Gwelaf waelod dy gwestiwn; a thrwy genad y boneddwyr hyn, ceisiaf dy ateb. Yn gyntaf, sylwaf ar dy gwestiwn fel y dyg berthynas â'r gweinidog: bwria fod gweinidog, dyn da a theilwng, yn meddu personiaeth bychan iawn, a bod ganddo yn ei olwg un rhagorach, brasach, a llawnach o lawer; fod ganddo hefyd yn awr gyfleusdra i'w gael, ond y rhaid iddo fod yn fwy astud, a phregethu yn amlach, a mwy selog, a chan fod tym er y bobl yn gofyn hyny, fod yn rhaid iddo newid rhai o'i egwyddorion; o'm rhan i, ni welaf un rheswm paham nas gall dyn wneud hyn oll, ie, a mwy hefyd, os gelwid ef i hyny, ac eto fod yn ddy'n gonest. Am ba herwydd?

1. Y mae ei ddymuniad am bersoniaeth rhagorach yn gyfreithlon (nis gellir gwadu

¹ "Y mae calonau rhai dynion yn gul i fynu ac yn llydain i waered, cul tuag at Dduw a llydain tuag at y byd, y maent yn ceg-rythu am un tra yn cau eu hunain i fynu yn erbyn y llall. Calon y dyn annuwiol sydd yn lletaf i waered, nid felly y cyfiawn. Y mae ei galon ef, fel y deml a welodd Ezeziel, yn ymehangu i fynu, ac yn ymagor tua'r nefoedd. Y mae pŵrs mawr ac enaid cul yn felldith fawr. Y mae llawer pan yn gul eu hamgylchiadau yn fras eu heneidiau, ond wedi i'w hamgylchiadau frasau aeth eu heneidiau can guled a'r cribyn, o ran yr hyn sydd dda."—*Bunyan*.

hyn), gan y'i gosodwyd o'i flaen gan Ragluniaeth; ac iawn iddo ei gael os gall, heb ofyn dim er mwyn cydwybod.

2. Eilwaith, mae ei ddymuniad am y lle hwnw yn ei wneuthur yn fwy myfyrgar, ac yn bregethwr mwy selog hefyd, &c., ac felly yn ei wneuthur yn well dyn, i.e. yn peri iddo loywi ei ddoniau yn fwy, yr hyn sydd yn ol meddwl Duw.

3. Yn awr, o ran ei gydsyniad â thymher ei bobl, trwy adael rhai o'i egwyddorion er eu gwasanaethu, dengys hyn, 1. Ei fod o dymher hunanymwadol. 2. Ei fod o ymarweddïad ennillgar a thirion. Ac, yn 3. Ei fod, oherwydd hyny, yn addasach i'r swydd weinidogaethol.

4. Yr wyf fi, ynte, yn hõni, na ddylai y gweinidog a newidio o fach am fawr, gael ei gyfrif yn gybyddlyd am wneuthur hyny; ond yn hytrach, gan ei fod wedi diwygio mewn doniau a diwydrwydd drwy hyny, dylai gael ei gyfrif fel un yn dilyn yr alwad a'r cyfleusdra a roddir iddo i wneud daioni.

Ac yn awr am yr ail ran o'r cwestiwn, à ddyg berthynas â'r masnachwr a soniaist. Bwria nad oes gan y cyfryw un ond crefft dlawd yn y byd, ond y gall ef, trwy ddyfod yn grefyddol, wellâu ei farchnad, hwyrach gael gwraig gyfoethog, neu gael ychwaneg a gwell prynwyr i'w siop; o'm rhan i, ni welaf un rheswm nas gellir gwneud hyn yn gyfreithlon. Am ba herwydd?

1. Mae bod yn grefyddol yn rhinwedd mawr, trwy ba foddion hynag y delo gŵr i fod felly.

2. Nid yw yn anghyfreithlon ceisio gwraig gyfoethog, neu fwy o drafnidiaeth i'r siop.

3. Heblaw hyny, mae'r gŵr a ennill hyn trwy ddyfod yn grefyddol, yn cael yr hyn sydd dda oddiar ddwyllaw rhai da, trwy ddyfod yn dda ei hunan; felly mae yma wraig dda, prynwyr da, ac elw da, a hyn oll trwy ddyfod yn grefyddol, yr hyn sydd dda ynddo ei hun; gan hyny, mae dyfod yn grefyddol i ennill hyn oll yn ddyfais dda a buddiol.

Yr atebion hyn gan Mr. Arian-garweh i ofynion Gau-ddybenion, a ganmolwyd ganddynt oll; oherwydd paham barnasant, ar y cyfan, eu bod yn dra iachus a llesol. A chan y tybient na allai neb eu gwrthddywedyd, a chan fod Cristion a Gobeithiol eto o fewn galwad, cytunasant ymosod arnynt â'r cwestiynau hyn pan y goddiweddent hwy; ac yn enwedig, am iddynt wrthwynebu Mr. Gau-ddybenion o'r blaen. Felly galwasant arnynt, a hwythau a safasant hyd oni ddaethant i fynu atynt; ond cyn dyfod at y pererinion, cytunasant mai nid Mr. Gau-ddybenion, ond Mr. Gafael Bydol a gai osod y gofynion o'u blaenau; oherwydd tybient y byddai eu hateb iddo ef heb ddim o weddill y poethder a enynwyd rhwng Mr. Gau-ddybenion â hwynt ar eu hymadawiad o'r blaen.

Felly daethant at eu gilydd, ac wedi cyfarchiad byr, Mr. Gafael Bydol a osododd y cwestiwn o flaen Cristion a'i gyfaill, ac a archodd arnynt ei ateb os medrent.

CRISTION. Wel, ebe Cristion, gall baban mewn crefydd ateb deng mil o'r fath ofynion; canys os yw yn anghyfreithlon dilyn Crist er mwyn torthau, fel yn ddiau y mae (Ioan vi. 26), pa faint mwy ffiائد yw gwneud ffug-orchudd o hono ef a chrefydd i ennill a mwynhau y byd! Ni chawn fod neb o'r dyb yma ond paganiaid, rhagrithwyr, swynwyr, a chythreuliaid.

1. Paganiaid: pan chwennychodd Hemor a Sicheu ferch ac anifeiliaid Jacob, a phan welsant nad oedd un ffordd i'w cael ond trwy gael eu henwaedu, dywedasant wrth eu

cyfeillion, Os enwaedir pob gwrryw i ni, fel y maent hwy yn enwaededig, eu hanifeiliaid, eu cyfoeth, a'u holl ysgrubliaid hwynt, onid eiddom ni fyddant hwy? Eu merchaid a'u hanifeiliaid oedd yr hyn oll a geisient, a chrefydd oedd y ffug-orchudd a ddefnyddid ganddynt i'w cyrhaedd. Darllenwch yr holl hanes, Gen. xxxiv. 20—24.

2. Y Phariseaid rhagrithiol hefyd oeddynt o'r grefydd hon; hir-weddio oedd yr esgus, ond llwyr-fwyta tai gwragedd gweddwon oedd eu dyben, a barnedigaeth drymach oddiwrth Dduw oedd eu cosp. Luc xx. 46, 47.

3. Judas y diafol hefyd oedd o'r grefydd hon; crefyddol ydoedd er mwyn y god, a hyny er cael yr hyn a roddid ynddi; ond efe a gollwyd, a fwriwyd ymaith, a mab y goll-edigaeth ydoedd.

CRISTION YN ATB GAU-DDYBENION A'I GYFELLION.

4. Simon y swynwr hefyd oedd o'r grefydd hon; canys mynai gael yr Ysbryd Glân, a hyny fel y gallai wneud arian o hono; a'r ddedfryd o enau Pedr oedd yn ol hyny. Act. viii. 19—22.

5. Ac nis gallaf lai na meddwl y bydd i'r neb a ddewisio grefydd er mwyn y byd, daflu crefydd ymaith er mwyn y byd; canys can wired ag i Judas geisio am y byd trwy ddyfod yn grefyddol, mor wired a hyny y gwerthodd efe ei grefydd a'i Athraw am y byd. Mae ateb y cwestiwn yn gadarnhaol, a'i dderbyn fel un cywir, megys y gwelaf i chwi wneud, yn beth paganaid, rhagrithiol, a dieflig; a'ch gwobr fydd yn ol eich gwaith.

Ar hyn safasant yn syn, gan edrych y naill ar y llall, ond nid oedd ganddynt ddim i ateb Cristion. Cymeradwyai Gobeithiol hefyd iachusrwydd ateb Cristion; ac felly bu dystawrwydd mawr yn eu plith. Mr. Gau-ddybenion a'i gymdeithion bellach a giliasant yn ol, fel y gallai Cristion a Gobeithiol fyned yn mlaen. Yna, ebe Cristion wrth ei gyfaill, os na all y gwŷr hyn sefyll o flaen barn dynion, pa beth a wnant o flaen barn

Duw? Ac os aethant yn fud pan y'u triner gan lestri pridd, pa beth a wnant pan gerydder hwy trwy filantau ysol o dân?

Yna Cristion a Gobeithiol a'u gadawsant eilwaith, ac a aethant yn mlaen hyd oni ddaethant i wastadedd hyfryd, à elwir Esmwythder, ar yr hwn y cychwynasant gyda boddineb mawr; ond nid oedd y gwastadedd hwnw ond cul, ac an hyny aethant drosto yn fuan. Yn awr yn nghwr eithaf y gwastadedd hwnw yr oedd bryn bychan à elwid Elw, ac yn y bryn hwnw yr oedd mwnglawdd arian, a chan ei anfynyched, troisai rhai a deithient y ffordd gynt o'r neilldu i'w weled; ond wrth fyned yn rhy agos at ymyl y pwll, torodd y tir danynt, gan ei fod yn dwyllodrus, a lladdwyd hwynt: rhai hefyd a anafwyd yno, fel nad adferwyd hwynt hyd ddydd eu marwolaeth.

Yna gwelwn yn fy mreuddwyd ychydig o'r ffordd, ar gyfer y mwnglawdd arian, y safai Demas (gŵr o wedd boneddigaidd) i alw fforddoliaid i ddyfod a gweled; a dywedai wrth Cristion a'i gydymaith, Ho! trowch yma, a danghosaf i chwi beth.

CRISTION. Pa beth all fod o werth i ni droi allan o'r ffordd i'w weled?

DEMAS. Y mae yma fwnglawdd arian, a rhai yn cloddio ynddo am drysor; os deuwch, gellwch, gydag ychydig boen, wneud darpariaeth da i chwi eich hunain.

GOBEITHIOL. Yna ebe Gobeithiol, Awn i weled.¹

CRISTION. Nac âf fi, ebe Cristion; clywais son am y lle hwn cyn hyn, a'r nifer a laddwyd yma; mae y trysor yn fagl i'r rhai a'i ceisiant, canys y mae yn eu rhwystro yn eu pererindod.

Yna Cristion a alwai ar Demas, ac a ddywedai, Onid yw y lle hwn yn beryglus iawn? Onid ataliodd lawer yn eu pererindod? Hos. iv. 16—19.

DEMAS. Nid yw yn beryglus iawn, oddigerth i'r diofal; ond yr oedd yn gwriddo wrth ddywedyd.

CRISTION. Yna ebe Cristion wrth Gobeithiol, Na syflwn gam, ond cadwn yn ddiysgog ar ein ffordd.

GOBEITHIOL. Sier i chwi, pan ddelo Gau-ddybenion i'r lle, os gwahoddir ef fel y gwahoddwyd ni, y try efe i mewn i yspïo.

CRISTION. Nid oes amheuaeth am hyny, canys arweinia ei egwyddorion y ffordd yna, a chant i un nad marw a wna yn y man.

DEMAS. Yna galwai Demas drachefn, a dywedai, Ai ni ddeuwch drosodd i weled?

Yna Cristion a'i hatebai yn ddidderbyn-wyneb, gan ddywedyd, Demas, yr wyt yn elyn i uniawn ffyrdd Arglwydd y ffordd hon, ac wedi dy euog-farnu eisoes am dy wrthgiliad gan un o farnwyr ei Fawrhydi (2 Tim. iv. 10); a phaham yr ymdrechi ein denu ninau i'r un ddamnedigaeth? Heblaw hyny, os trown un cam o'r ffordd, bydd ein Harglwydd Frenin yn sier o glywed, a'n gwarthruddo yn y man y mynem sefyll yn hyderus o'i flaen.

Yna gwaeddai Demas arnynt drachefn, a dywedai ei fod yntau yn un o'u brawdoliaeth hwy; ac os arhosit ychydig, y deuai gyda hwynt.

¹ "Yr oedd Efa yn dysgwyl rhyw olygfa felus a hyfryd a fyddai yn goglais a difyr ei dychymyg twylledig; ond, wele! pechod a digofaint Duw a ymddangosodd nes peri i'w chalon grynu, ac fel hyn hyd heddyw y mae y diafol yn twyllo y byd. Y mae ei dentasiynau yn cael eu goreuro ag honiadau gwyech a melus, megys, y bydd dyuion yn ddoethach, yn gyfoethocach, yn fwy derbyniol, neu y cant fyw yn fwy danteithiol a difyr, ac yn y blaen; a thrwy y cyfryw hudoliaethau, y mae yr ynyd yn cael eu rhwydo yn hawdd. Ond pan agorir eu llygaid, yn lle gweled yr hyn a addawodd y diafol yn awireddus iddynt, cant eu hunain wedi cymhlethu mewn digofaint."—*Bunyan*.

CRISTION. Yna ebe Cristion, Beth yw dy enw ? Onid yr un y'th elwais arno ?

DEMAs. Ië, fy enw yw Demas ; mab i Abraham ydwyf.

CRISTION. Adnabyddwyf di ; Gehazi oedd dy hendaïd, a Judas oedd dy dad, a thithau a rodiaist yn eu camrau ; ystryw cythreulig a ddefnyddi ; crogwyd dy dad am deyrnfradwriaeth, ac ni haeddit tithau well gwobr. 2 Bren. v. 20—27 ; Mat. xxvi. 14, 15 ; xxvii. 3—5. Gwybydd hyn, pan ddelom at y Brenin, y dywedwn wrtho am dy ymddygiad Felly yn mlaen yr aethant.

Erbyn hyn yr oedd Mr. Gau-ddybenion a'i gymdeithion drachefn mewn golwg, ac, ar yr amnaid cyntaf, aethant trosodd at Demas. Yn awr, pa un a syrthiasant i'r pwll wrth edrych dros yr ymyl, neu a aethant i lawr i gloddio, neu ynte a fygwyd hwynt yn y gwaelod gan y tarth sydd yn arfer codi, nid wyf yn sicr ; ond hyn a sylwais, na welwyd hwynt byth mwyach ar y ffordd. Yna canodd Cristion,—

'Nawr Gau-ddybenion a Demas arianog
Gytunent a'u gilydd er bod yn gyfranog
O'i olud anwadal ; er mwyn hyd presenol
Y ddau a gydwerthent eu gwynfyd tragwyddol.

Yn awr gwelwn, ar yr ochr draw i'r gwastadedd hwn, ddyfod o'r pererinion i le y safai heu gof-golofn gerllaw y brif-ffordd, yn y golwg arni teimlai y ddau yn ddwys, gan hynoted ei llun : canys ymddanghosai iddynt hwy fel gwraig wedi ei throï yn golofn. Yma, gan hyny, safent i edrych ac i adedrych arni ; ond ni allent dros enyd wybod beth a allai fod. O'r diwedd canfyddai Gobeithiol ysgrifen mewn llaw ddyeithr wedi ei hysgrifenu yn uchel ar ei phen ; eithr am nad oedd yn ysgolhaig, galwodd ar Gristion (yr oedd ef yn ŵr dysgedig) i edrych a fedrai efe gael allan ei hystyr : yntau a ddaeth, ac wedi ychydig gysylltu y llythyrenau yn nghyd, canfyddai mai hyn oeddynt, " Cofiwch wraig Lot." Felly darllenodd hi i'w gyfaill ; wedi hyn penderfynasant ill dau mai hon oedd y golofn halen i'r hon y trowyd gwraig Lot, am iddi edrych yn ol â chalon drachwantus pan yn dianc o Sodom. Gen. xix. 26.¹ Yr olygfa ddisymwth a rhyfeddol hon a barodd iddynt ymddyddan fel hyn :—

CRISTION. Ah, fy mrawd ! dyma olygfa yn ei phryd ; daeth i ni yn gyfamserol, newydd i Demas ein gwahodd i fyned trosodd i gael golwg ar fryn Elw ; a phed aethem, yn ol ei ddymuniad ef a'th ogwyddiad dithau, fy mrawd, er dim a wn i, gwnelsid ni yn ddrych i'r rhai a ddelont ar ein holau i edrych arnom.

GOBEITHIOL. Drwg genyf i mi fod mor ffol, ac yr wyf yn gorfod rhyfeddu na buaswn yn awr fel gwraig Lot ; canys yn mha beth y mae'r gwahaniaeth rhwng ei phechod hi a'm pechod inau ? Ni ddarfu iddi hi ond edrych yn ol, a minau a ewyllysiais fyned a gweled. Mawryger gras ; a bydded arnaf finau gywilydd i'r fath beth erioed fod yn fy nghalon.

CRISTION. Gadewch i ni ddal sylw ar yr hyn a welwn yma, er ein cymhorth mewn

¹ "Yr wyf weithiau wedi rhyfeddu at Lot. Edrychodd ei wraig yn ol ac a fu farw yn ebrwydd, ond ni fynai efe edrych yn ol hyd yn nod i'w gweled hi. Yr oedd wedi gosod ei galon ar ei daith, a da y gallasai. Dyna'r lle yr oedd, gyda'r mynyddoedd o'i flaen a'r tân a brwmstan o'i ol. Yr oedd ei fywyd mewn perygl, a phe edrychasai yn ol fe a'i collasai. Rhed dithau felly, a 'chofia wraig Lot.'"—*Bunyan*.

GWRAIG LOT.

amser i ddyfod. Dihangodd y wraig hon rhag un farn, canys ni ddyfethwyd hi yn ninystri Sodom ; eto dinystriwyd hi trwy farn arall, fel y gwelwn ; trowyd hi yn golofn halen.

GOBETHIOL. Gwir, a gall fod i ni yn rhybudd ac yn siampl ; yn rhybudd, fel y byddo i ni ochel ei phechod, neu yn arwydd o'r farn a oddiwedda y rhai na chymerant eu hatal gan y rhybudd hwn : felly hefyd y gwnaed Corah, Dathan, ac Abiram, a'r dengwr a deugain a dau gant a ddyfethwyd yn eu pechodau, yn arwydd ac yn siampl i ereill wyllo. Num. xvi. 31, 32 ; xxvi. 9, 10. Ond uwchlaw y cwbl, synwyf at un peth, sef pa fodd y gall Demas a'i gyfeillion sefyll mor eofn acw i chwilio am y trysor hwnw y cafodd y wraig hon, yn unig am edrych i gael golwg arno (oblegyd nid ydym yn darllen iddi fyned un cam allan o'r ffordd), ei throi yn golofn halen ; yn enwedig gan i'r farn a'i goddiweddodd ei gwneud yn siampl yn ngolwg y man lle y maent ; canys ni allent lai na'i gweled, ond iddynt dderchafu eu llygaid.

CRISTION. Mae yn beth syn, ac yn argoel fod eu calonau wedi caledu yn yr achos ; ac nis gallaf eu cymharu i neb mor briodol ag i'r rhai a fyddont yn pigo pocedau yn ngwydd y barnwr, neu yn chwiliena dan y crogbren.¹ Dywedir am wŷr Sodom eu bod yn bechaduriaid dirfawr, oherwydd eu bod yn bechaduriaid "ger bron yr Arglwydd," sef, yn ei wyddfod ef, ac er cymaint caredigrwydd a ddangosasai efe iddynt ; canys tir Sodom y pryd hwnw oedd megys gardd Eden gynt. Gen. xiii. 10—13. Hyn, gan hyny, a barodd iddo eiddgeddu yn fwy, a gwneud eu pla mor boeth ag a allai tân yr Arglwydd o'r nef ei wneuthur. A gellir casglu yn rhesymol, y bydd y fath rai a hyn, ag sydd yn pechu yn

¹ "Yr oedd yn arferol yn yr hen amseroedd i gario y pwrs yn grogedig wrth wregys, ac yr oedd deheurwydd mawr yn ofynol i'w dori a'i ddwyn ymaith heb yn wybod i'w berchenog ; er hyny, yr oedd dienyddio am ladrad yn effeithio mor lleied i attal y drwg hwn, fel y byddai dynion yn anturio gwneyd hyn, hyd yn nod wrth droed y crogbren."—*G. Ofor.*

ngolwg, ac, hyd yn nod, er gwaethaf y cyfryw siamplau a osodir yn wastadol o'u blaenau, er mwyn eu rhybuddio i'r gwrthwyneb, yn gyfranogion o'r barnau tostaf.

GOBEITHIOL. Gwir yn ddiau a ddywedaist; ond y fath drugaredd ydyw na osodwyd ti, ac yn enwedig myfi, yn siampl o'r fath! Rhydd hyn achos i ni ddiolch i Dduw, ofni ger ei fron, a chofio gwraig Lot yn barhaus.

Gwelwn wedi hyn iddynt fyned yn mlaen at afon ddymunol, yr hon a alwai y brenin Dafydd, "Afon Duw;" ond Ioan a'i galwai, "Afon bur o ddwfr y bywyd." Psal. lxxv. 9; Dat. xxii. 1; Eze. xlvii. 1—9. Yn awr yr oedd eu ffordd yn myned ar hyd lân yr afon hon. Yma, gan hyny, y teithiai Cristion a'i gydymaith gydag hyfrydwch mawr; yfent hefyd o ddwfr yr afon, yr hwn oedd ddymunol ac adfywiol i'w hysbrydoedd lluddedig. Heblaw hyny, yr oedd ar lanau yr afon hon, o bob tu, goed gwyrddleision, yn dwyn pob

Y PERERINION YN GORPHWYS AR LAN AFON Y BYWYD.

math o ffrwythydd; bwytaent y dail i ragflaenu galariad a chlefydau ereill sydd dueddol i'r rhai fyddont yn poethi eu gwaed wrth deithio. O bob tu i'r afon hefyd yr oedd gweirglodd yn huliedig â lili prydforth, ac yn werddlas drwy yr holl fwyddyn. Yn y weirglodd hon gorweddent a chysgent, canys yma gallent orwedd i lawr yn ddiogel. Psal. xxiii. 2; Esay xiv. 30. Gwedi deffro, casglent drachefn o ffrwythau y coed, yfent o ddwfr yr afon, ac yna gorweddent i gysgu. Fel hyn y gwnaethant dros amryw ddyddiau a nosweithiau. Yna canent fel hyn:—

Gwelwch fel y rhed yn rhwydd
Y ffrydiau hylwydd heinif,
I gysuro ar eu taith
Bob glân gydymaith difrif.

TAITH Y PERERIN.

Y gweirgloddiau teg eu gwedd,
A'u perarogledd hyfryd,
I bob pererin sydd yn rhad
Wrth fyn'd i wlad y bywyd.

A ŵyr am werth y rhai hyn oll,
A'r ffrwythau digoll ddygant,
A werth a feddo oll yn wir,
I brynu'r tir lle tyfant.

Felly, pan oeddynt ar fedr myned yn mlaen (canys nid oeddynt eto ar ben eu taith), bwytasant, yfasant, ac ymadawsant.

CRISTION A GOBEITHIOL WRTH Y GAMFA OEDD YN ARWAIN I WEIRGLODD Y GAU-LWYBR.

Yna gwelwn yn fy mreuddwyd nad aethant nebell cyn fod yr afon a'r ffordd dros enyd yn ymwahanu, yr hyn a barai gryn dristyd iddynt; eto ni feiddient adael y ffordd. Yr oedd y ffordd oddiwrth yr afon yn arw, a'u traed hwythau yn dyner gan y daith; felly cyfyng oedd ar eneidiau y pererinion oherwydd y ffordd. Num. xxi. 4. Am ba achos, chwennychasant o hyd wrth fyned yn mlaen gael gwell ffordd. Ychydig o'u blaenau, ac

¹ "Yn awr yr oedd genyf brawf, fel y tybiwn, o'm hachubiaeth o'r nefoedd, gyda llawer o seliau euraidd arno; yn awr gallwn adgofio datguddiedigaethau gras gyda chysur, ac hiraethwn am ddyfodiad y dydd diweddaf fel y byddai i mi gael fy enyn byth gan yr olwg ar yr hwn y rhoddwyd ei enaid yn offrwm dros fy mhechod, a mwynhau llawenydd a chymundeb gydag ef. O'r blaen yr oeddwn yn gorwedd yn grynedig wrth safn uffern, ond bellach yr oeddwn wedi fy nwyn mor bell oddiwrtho, fel mai prin y gallaswn ei weled. O, meddyliwn, na bawn yn bedwar ugain m'wydd oed, fel y cawswn farw yn fuan, a'm henaidd fyned i orphwysfa!"—*Bunyian*.

ar ochr aswy y ffordd, yr oedd gweirglodd a chanifa i fyned trosodd iddi, a'r weirglodd a elwid Gweirglodd y Gau-lwybr. Yna ebe Cristion wrth ei gydymaith, Os yw'r weirglodd hon yn gorwedd o hyd wrth ochr y ffordd, awn trosodd iddi. Yna aeth at y gamfa i edrych, a gwelai lwybr yn myned o hyd, o'r tufewn i'r weirglodd, gydag ymyl y ffordd. Y mae fel y mynwn iddo fod, meddai Cristion; dyma y ffordd hawsaf; tyred yn awr, Gobeithiol hoff, ac awn trosodd.

GOBEITHIOL. Ond beth os arweinia y llwybr hwn ni allan o'r ffordd.

CRISTION. Nid tebygol hyny, ebe y llall. Gwel, onid yw yn myned o hyd gydag ochr y ffordd? Felly Gobeithiol, wedi ei berswadio gan ei gydymaith, a aeth ar ei ol dros y gamfa. Gwedi eu myned trosodd, a dyfod i'r llwybr, teimlent ef yn esmwyth iawn i'w traed; a chyda hyn, wrth edrych yn mlaen, canfyddent ŵr yn ymdaith fel hwythau, a'i enw oedd Gwag-hyder: felly galwasant arno, a gofnasant iddo I ba le yr arweinia y ffordd hon? Dywedai yntau, I'r porth nefol. Gwel, medd Cristion, oni ddywedais felly wrthyt? wrth hyn gelli weled ein bod ar yr iawn. Felly canlynent ef, ac yntau yn myned o'u blaenau. Ond wele dechreuai nosi arnynt, ac aeth yn dywyll iawn; felly collasant olwg ar y gŵr oedd yn myned o'u blaenau.

Gan hyny, eu rhagflaenydd (Gwag-hyder wrth ei enw), o ddiffyg canfod y ffordd, a syrthiodd i bydedw dwfn, yr hwn a gloddiesid yno, gan dywysog y tiroedd hyny, o bwrpas i ddal ynfydion gwag-frostgar, a drylliwyd ef yn chwilfriw yn y codwm. Esay ix. 16.¹

Yn awr, clybu Cristion a'i gydymaith ef yn syrthio, a galwasant arno i gael gwybod beth a ddygwyddasai; ond nid oedd neb yn ateb, na dim i'w glywed ond ocheneidiau. Yna ebe Gobeithiol, Pa le yr ydym yn awr? Yr oedd ei gyfaill yn fud, ac yn ofni iddo ei arwain oddiar y ffordd; yn awr hefyd dechreuai wlawio, taranu, a melltenu yn y modd mwyaf dychrynlyd, a'r dyfroedd a ymchwyllyd yn dra uchel.²

Yna griddfanai Gobeithiol ynddo ei hun, gan ddywedyd, Oh, na buaswn yn ymgadw ar y ffordd!

CRISTION. Pwy a feddylasai yr arweiniasai y llwybr hwn ni allan o'r ffordd?

GOBEITHIOL. Ofnais hyny ar y cyntaf, ac am hyny y rhoddais y rhybudd tyner hwnw. Buaswn yn siarad yn noethach, oni buasai dy fod yn hŷn na myfi.

CRISTION. Frawd anwyl, na ddigia; drwg iawn genyf i mi dy ddwyn allan o'r ffordd, a'th osod yn y fath berygl tost. Atolwg, fy mrawd, maddeu i mi, ni wnaethum hyn o ddrwg-fwriad.

GOBEITHIOL. Ymdawela, frawd, ebe Gobeithiol, canys yr wyf yn maddeu i ti; ac yn credu hefyd y bydd hyn er ein lles.

CRISTION. Da genyf fod gyda mi frawd mor dosturiol; ond rhaid i ni beidio sefyll yma; ymdrechwn fyned yn ol.

GOBEITHIOL. Ond, fy anwyl frawd, gad i mi fyned yn mlaenaf.

¹ "Os yspio yr ydwyf i ddirgeledigaethau arfaeth Duw, neu os mynwesu yr wyt gwestiynau yn nghylch rhyw fanylion cywraint, ti eili dramgwyddo a syrthio i'th dragywyddol ddinyst. Ymogela rhag yr ysbryd uchel hwnw, sydd yn ddiaffaidd yn peri i ddynion anfoddloni yn y sefyllfa y gosodwyd hwynt ynddo."—*Bunyan*.

² "Yr oedd Cristion newydd drechu Demas, a gorchfygu Gau-ddybenion a'i gyfeillion, ac wedi ei rybuddio gan wraig Lot, ar hyn y mae yn dechreu ymfalehio yn nerth ei egwyddorion,—yna y mae hyfdra yn cymeryd lle gwyladwriaeth, y mae yn anturio i lwybr esmwythach, ac yn cael ei oddiweddyd yn y canlyniad a thrueni."—*G. Ojfor*.

CRISTION. Nage, os gweli yn dda, gad i mi fyned yn mlaenaf, fel, os bydd unrhyw berygl, y byddwyf fi ynddo gyntaf; canys o'm plegyd i yr aethom ill dau o'r ffordd.

GOBEITHIOL. Nage, ebe Gobeithiol, ni chai fyned yn mlaenaf; canys dichon i dralloi dy feddwl dy arwain allan o'r ffordd eto. Yna, er eu cysur, clywent lef yn dywedyd wrthynt, "Gosod dy galon tua'r brif-ffordd; y ffordd yr aethost, dychwel." Jer. xxxi. 21. Erbyn hyn codasai y dyfroedd yn dra uchel, ac am hyny yr oedd myned yn ol yn beryglus iawn. (Yna meddyliais inau, mai hawsach o lawer yw myned allan o'r ffordd pan fyddom arni, na myned yn ol iddi wedi ei cholli.) Eto anturiasant ddychwelyd; ond yr oedd mor dywyll, a'r dyfroedd mor uchel, fel y buont, wrth geisio myned, bron a boddi naw neu ddeg o weithiau.

Y PERERINION YN CAEL EU DAL WRTH GYSGU GAS Y CAWR ANOBAITH.

Nis gallasant, er eu holl fedrusrwydd, gyrhaedd y gamfa y noson hòno. Am hyny, wedi cael ychydig o gysgod, eisteddasant i lawr yno hyd doriad y dydd; ond gan eu bod yn lluddedig, syrthiasant i gwsg. Yn awr yr oedd yn agos i'r fan y gorweddent gastell, o'r enw Castell Amheuaeth, perchenog yr hwn oedd Cawr Anobaith,¹ ac ar ei dir ef yr oeddynt yn awr yn cysgu: hwn, wedi codi yn foreu, ac yn ymrodio ar hyd ei feusydd, a ddaliodd Gristion a Gobeithiol yn cysgu ar ei dir. Yna, gyda llais garw a sarug, efe a'u deffrodd, a gofnodd iddynt, O ba le y daethoch? a pha beth a geisiwch ar fy nhir i? Dywedasant hwythau wrtho, Pererinion ydym, a chollasom ein ffordd. Yna ebe y cawr, Troseddasoeh neithiwr trwy fathru fy nhir a chysgu arno, ac am hyny rhaid i chwi ddyfod gyda mi. Felly gorfu iddynt fyned, am ei fod yn gryfach na hwynt. Nid oedd

¹ "Anobaith wedi ei bersonoli sydd un o ddarluniau mwyaf addysgiadol a phrydferth alegori *Bunyan*. Y mae mor llawn o fywyd ac ystyr fel y mae yn annhosibl ei ddyspyddu, ac y mae ynddo y fath briodoldeb a thlynsi fel na byddwch byth yn blino ei chwilio."—*Cheever*.

Y CAWR ANOBAITH WEDI CURO Y PERERINION YN EU GADAEI DAN BWYS EU TRALLOD.

ganddynt ychwaith ond ychydig i'w ddywedyd, canys gwyddent eu bod ar fai. Y cawr, gan hyny, a'u gyrodd o'i flaen, ac a'u dododd yn ei gastell mewn daeardy tywyll iawn, yr hwn oedd yn fflaidd a drewedig i ysbrydoedd y ddau ddyn hyn. Yn y man hwn y gorweddasant o foreu dydd Mercher hyd nos Sadwrn, heb damaid o fara na dyferyn o ddwfr, na goleuni, na neb i ymofyn am danynt: yr oeddynt, gan hyny, yn ddrwg eu cyflwr, ac yn mhell oddiworth gyfeillion a chydnabod. Psal. lxxxviii. 18. Yn y lle hwn hefyd yr oedd Cristion dan ofid deublyg, oblegyd mai trwy ei brysurdeb annoeth ef y dygesid hwynt i'r cyfyngder hwn.

Yr oedd gan Gawr Anobaith wraig, a'i henw oedd Anhyder;¹ ac wedi iddo fyned i'w wely, mynegai iddi yr hyn oll a wnaethai, sef, iddo ddal dau garcharor, a'u taflu i'w ddaeardy, am droseddu ar ei diroedd ef. Gofynai iddi hefyd, Beth sydd oreu i mi wneuthur iddynt yn mhellach? Yna gofynai hithau iddo, Pwy ydynt? o ba le y daethant? ac i ba le yr ânt? Yntau a fynegodd iddi. Yna cynghorai ef i'w curo yn ddiru-

¹ "Gwraig Anobaith ydoedd Anhyder, neu anymddiried yn ffyddlondeb Duw, a diffyg hyder yn ei drugaredd." —*Iverney*.

garedd pan godai y borau. Felly wedi iddo godi, cymerodd law-ffon o afallen sur yn ei law, ac a aeth i lawr atynt i'r daeardy, ac a ddechreuodd eu tafodi fel pe buasant gŵn, er na ddywedasant un gair anwedus wrtho. Yna ymosododd arnynt, gan eu curo yn arswydus, i.e. yn y fath fodd nas gallent ymwingo nac ymdroi ar y llawr. Wedi hyn, gadawodd hwynt i gwynfan eu gofid, ac i alaru dan bwys eu trallod: felly treuliasant yr holl ddiwrnod hwnw mewn ocheneidiau ac wylofain chwerv. Y noswaith nesaf, wrth siarad â'i gŵr yn mhellach yn eu cylch, a deall eu bod eto yn fyw, hi a'i cynghorai ef i'w hannog i wneuthur pen ar eu heinioes eu hunain. Pan ddaeth y borau, aeth atynt mewn modd sarug fel o'r blaen, ac yn canfod eu bod yn ddolurus iawn oherwydd y ffonodiau a roddasai iddynt y diwrnod o'r blaen, a ddywedai wrthynt, Gan nad ydych yn debyg o ddyfod byth o'r lle hwn, y peth goreu i chwi yw gwneuthur pen ar eich einioes eich hunain, naill ai â chylllell, rhaff, neu wenwyn: canys paham y dewiswch fywyd, a chwithau yn gweled fod cymaint o chwervder yn ei ganlyn?¹ Eithr atolygasant arno eu gollwng ymaith. Pan ddywedasant hyn, edrychodd yn arswydus arnynt, a chan ruthro arnynt, diau y buasai yn gwneuthur pen arnynt ei hunan, oni buasai iddo syrthio mewn llewyg (canys byddai rai prydiau, pan dywynai haul, yn syrthio i lewygfeydd), a thros amser collai nerth ei ddwyllaw; felly aeth ymaith, gan eu gadael, fel o'r blaen, i ystyried beth a wnaent. Yna ymgynghorai y carcharorion â'u gilydd, pa un oreu iddynt ai gwneuthur yn ol ei gyngor ai peidio; ac fel hyn y dechreusant ymddyddan:—

CRISTION. Fy mrawd, meddai Cristion, pa beth a wnawn? Y bywyd yr ydym yn ei fyw yn bresenol sydd druenus iawn. O'm rhan i, nis gwn pa un oreu ai byw fel hyn, ai marw allan o law. Am hyny y dewisai fy enaid ymdagu yn fwy na'm hoedl, a'r bedd sydd esmwythach i mi na'r daeardy hwn. Job vii. 15. A gymerwn ni ein rheoli gan y cawr, ai ni wnawn?²

GOBEITHIOL. Yn wir, y mae ein cyflwr presenol yn ddychrynlyd; a byddai angau yn fwy dewisol genyf na byw dros byth fel hyn; ond eto ystyriwn, fod Arglwydd y wlad yr ydym yn myned iddi wedi dywedyd, "Na ladd:" i.e. na ladd un arall, mwy o lawer y gwaherddir i ni gymeryd ei gyngor ef i'n lladd ein hunain. Heblaw hyny, nis gall yr hwn a laddo arall ond lladd ei gorff yn unig; ond yr hwn a'i lladdo ei hun, sydd yn lladd ei gorff a'i enaid ar unwaith. Hefyd, fy mrawd, soni am esmwythdra yn y bedd; ond a anghofiaist uffern, i'r hon yn ddiamau yr â llofruddion? canys "nid oes i un lleiddiad

¹ Y mae Bunyan yn un o'i draethodau yn erbyn Anobaith yn dwyn yn mlaen y cyd-ymddyddan canlynol:— Medd Satan, "A wyddost ti mai tydi yw y gwaelf o bawb yn swp y proffeswyr? Gwn, medd yr enaid, mi wn. Wel, medd Satan, yn awr mi ddof ar dy warthaf gyda fy achwynion. Onid wyt ti yn adyn diras? Ydwyf. A oes genyt galon i ofidio am dy ddrwg hwn? Nac oes, fel y gweddai i mi. Ac er hyny, medd Satan, byddi weithiau yn gweddio serch dy fod yn credu na fydd i Dduw dy wrando? Byddaf, meddai y pechadur. Gan hyny, anobeithia, a dos i ymgrogi, medd y cythraul. A dyma ben draw yr hyn yr oedd Satan o'r dechreu yn ymgryhaedd ato. Ond beth a wnaaf yn ngwyneb hyn? meddai'r pechadur. Yr wyf yn ateb, Cymer eiriau y testyn i'w wrthwyn-ebu, 'Fel y galloch amgyffred beth yw y llêd, a'r hÿd, a'r dyfnder, a'r uchder, a gwybod cariad Crist yr hwn sydd uwchlaw gwybodaeth.'"

² "Ni fydd Satan a'i angylion yn fyr o ychwanegu trallod y dyn yr hwn wrth ddyfod at Grist a gurir gan groes-wyntoedd nes colli ei anadl, ei galon, a'i wrolder. Ni fyddant yn fyr o *dripiu* i fynu ei sodlau mewn lleoedd budron, ac i'w ffino gyda'u hanadl drewedig. Y mae Satan yn fedrus iawn yn y grefft o wneud y gwaethaf o bob pechod, gall wneud pob gwelltyn ar ei ben yn gedrwydden mewn maintioli. Ond, enaid! y mae Crist 'yn cwbl iachau,' tyred, ddyn, tyred. Fe ddichon efe wneuthur 'yn dra rhagorol y tu hwnt i bob peth yr ydym yn eu dymuno nac yn eu meddwl.'"—*Bunyan*.

dyn fywyd tragywyddol."¹ Ystyriwn hefyd, nad yw'r gyfraith i gyd ddim yn llaw Cawr Anobaith; daliwyd ereill ganddo, hyd y deallwyf, cystal a ninaw, ac eto dihangasant o'i law. Pwy a wŷr na bydd i'r Duw a wnaeth y byd beri i'r Cawr Anobaith farw; neu na all efe, ryw bryd neu gilydd, anghofio cloi arnom; neu na fydd iddo cyn hir gael un o'i lewygfeydd eto, a cholli nerth ei aelodau? Os byth y dygwydd hyny eto, yr wyf yn penderfynu ymwroli, ac ymdrechu, hyd eithaf fy ngallu, i ddianc odditan ei law. Ynfyd oeddwn na buaswn yn gwneuthur hyny o'r blaen: ond modd bynag, fy mrawd, byddwn amyneddgar a dyoddefus dros ychydig; efallai y daw yr amser i ni gael ymwared dedwyddol: ond na fydded i ni byth fod yn hunanleiddiaid. Trwy y geiriau hyn, lliniarodd Gobeithiol feddwl ei frawd ar y pryd: felly yr arosasant yn nghyd yn y tywyllwch y diwrnod hwnw yn eu cyflwr truenus a gresynol.²

Yn y prydnewn dyma y cawr i lawr i'r daearddy drachefn, i edrych a gymerasai y carcharorion ei gyngor; ond wedi dyfod yno, cafodd hwynt yn fyw; ac, yn wir, bod yn fyw oedd y cwbl; canys yn awr, o eisiau bara a dwfr, ac o achos y clwyfau a gawsent pan y curwyd hwynt, ni allent nemawr mwy nag anadlu. Ond, meddaf, cafodd hwynt yn fyw; ac ar hyny, syrthiai i gynddaredd ofnadwy, a dywedai, Yn gymaint nad ufuddhasoch i'm cyngor i, gwella a fuasai i chwi pe nas ganesid chwi erioed.

Ar hyn crynent yn ddurfawr, a thybiwyf i Gristion syrthio i lewyg;³ ond wedi dadebru ychydig, ail-ddechreusant eu hymddyddan yn nghylch cyngor y cawr, a pha un oreu iddynt eto ai ei gymeryd ai peidio. Yr oedd Cristion eilwaith am gymeryd ei gyngor; ond Gobeithiol a'i hatebai drachefn fel y canlyn:⁴—

GOBEITHIOL. Fy mrawd, eb efe, onid wyt yn cofio mor wrol yr ymddygaist cyn hyn? Nis gallodd Apolyon dy lethu, ac nis gallodd yr hyn oll a glywaist, a welaist, ac a deimlaist yn Nglyn Cysgod Angau dy droi yn ol. Trwy ba faint o galedi, dychryn, a syndod yr aethost yn barod, ac a wyt ti yn awr mor ofnus? Gweli fy mod yn y ddaeargell gyda thi, ac wrth natur yn llawer gwanach na thydi. Hefyd archollodd y cawr yma fi cystal a thithau; ataliodd hefyd y bara a'r dwfr oddiwrth fy ngenau, a chyda thi yr wyf yn gofidio heb weled goleuni. Byddwn amyneddgar ychydig yn hwy. Cofia mor wrol fuost yn Ffair Gwagedd, nid ofnaist y gadwyn na'r cyffion, na marwolaeth waedlyd ychwaith; am hyny, boed i ni (o leiaf ochel y gwaradwydd nad yw weddus i Gristion) ddyoddef yn amyneddgar hyd eithaf ein gallu.

Yn awr daethai y nos drachefn, a'r cawr a'i wraig a aethant i'w gwely, a hi a ymofynai drachefn yn nghylch y carcharorion, A gymerasant hwy dy gyngor ai peidio? Atebai yntau, Rhai diffaith ystyfnig ydynt; dewisant ddyoddef pob caledi yn hytrach na gwneud pen ar eu heinioes. Yna ebe hithau, Cymer hwynt y fory i gyntedd y castell, a dangos

¹ Yr oedd gan *Bunyan* deimlad llym o fawr ddrwg pechod, ac ni ddiodeffodd un sant erioed fwy oddiwrth anobaith, ac un o'i brif-ddybenion yma ydyw arfogi pererinion yn erbyn yr ofnau hyn.

² "Gwna anobaith ddyd yn boenydiwr iddo ei hun, gan ymdafu ac ymwingo fel tarw gwyllt mewn magl. Anobaith! y mae yn gyru dyn i fyfyrion ar ei ddinystyr ei hun, ac yn ei droi o'r diwedd i fod yn hunan-ddienyddwr." —*Bunyan*.

³ Adrodda *Bunyan* ei brofiad ei hun, pan yn y cyflwr hwn, fel hyn:—"Anobaith a'm llyncodd i fyru, a syrthiodd y geiriau hyny fel taran-follt fflamgoch ar fy nghydwylbod, 'Ddarfod ei wrthod ef, oblegyd ni chafodd le i edifeirwch.'"

⁴ "Cyhoeddodd Dr. Donne, Deon St. Paul's, draethawd yn cyfawnhau hunan-laddiad, ac y mae Gobeithiol yma yn ateb ei holl resymau, ac yn profi ei fod yn fwrdrad o'r fath waethaf."—*G. Ofor*.

idlynt esgyrn a plienglogau y rhai a ddyfethwyd genyt eisoes, a gwna iddynt gredu y drylli di hwythau yn ddarnau mân, cyn pen wythnos, fel y gwnaethost i'w cyfeillion o'u blaenau.¹

Gwedi i'r bore wawrio, aeth y cawr atynt drachefn, a chymerodd hwynt i gyntedd y castell, a danghosodd iddynt yn ol a archodd ei wraig iddo. Y rhai hyn, meddai, oeddynt bererinion gynt fel chwithau, a thressedasant ar fy nhiroedd i fel y gwnaethoch chwithau ; a phan welais yn gyfaddas drylliais hwynt yn ddarnau, ac felly y gwnaf â chwithau cyn pen deng niwrnod ; ewch yn ol i'ch ffau eto. A dechreuodd eu curo yr holl ffordd yno. Gorweddent, gan hyny, mewn gresyni trwm fel o'r blaen trwy gydol dydd Sadwrn. Yn awr, wedi i'r nos ddyfod, ac i Mrs. Anhyder a'r cawr ei gŵr, fyned i'w gwely, dechreuasant eilwaith yr ymddyddan yn nghylch y carcharorion ; a rhyfeddai y cawr yn ddirfawr ei fod yn methu llwyddo, trwy ei ffonnodiau na'i gynghorion, i gael ganddynt ladd eu hunain. Ar hyn atebai ei wraig, Ofn sydd arnaf, ebe hi, eu bod yn byw mewn gobaith y daw rhyw rai i'w gwaredu ; neu fod ganddynt ryw offer i agor cloâu, trwy y rhai y gobeithiant ddianc. A ddywedi felly, fy anwylyd ? meddai y cawr ; chwiliaf hwynt yn fanwl y bore fory.

Wel, nos Sadwrn, oddeutu canol nos, dechreuasant weddio, a pharhausant i weddio hyd doriad y dydd yn mron.

Yn awr, ychydig cyn dydd, Cristion, fel un wedi hanner dyrysu, a dorai allan mewn ymadrodd cyffrous, fel hyn :—Y fath ynfyd-ddyn ydwyf, yn gorwedd fel hyn mewn daearddy drewedig pan allwn mor hawdd ymrodio mewn rhyddid ! Y mae genyf allwedd yn fy mynwes, â elwir Addewid, yr hon, diamheuol genyf, a egyr bob clo yn Nghastell Amheuaeth.² Yna ebe Gobeithiol, Dyna newydd da, fy mrawd anwyl ; tyn hi allan o'th fynwes, a gwna brawf o honi.³

Yna Cristion a'i cymerodd o'i fynwes, ac a ddechreuodd ar ddrws y daearddy, a'r follt, fel y troes yr allwedd, a giliodd yn ol, a'r drws a ymagorai yn rhwydd ddigon ; a Christion a gobeithiol a ddaethant allan ill dau. Yna aethant yn mlaen i'r drws oedd yn arwain i gyntedd y castell, a hwn hefyd a agorai yn hawdd â'r allwedd hon. Wedi hyn aeth at y porth haiarn, canys yr oedd yn rhaid agor hwnw hefyd ; ond tyn ryfeddol oedd y clo hwn, eto yr allwedd a'i hagarodd. Yna gwthiasant y porth yn llydan agored, modd y gallent ddianc ar ffrwst ; ond y porth hwnw wrth agor a wnaeth y fath rinc trystiog, fel y deffrodd Cawr Anobaith, yr hwn a gyfododd i fynu yn ebrwydd i ddilyn ei garcharorion, ond teimlodd ei aelodau yn pallu ; canys cymerasid ef drachefn gan lewygfa, fel nad allai mewn un modd ymlid ar eu holau. Yna aethant yn mlaen, a daethant i brif-ffordd y Brenin drachefn ; ac yno yr oeddynt yn ddiogel, am eu bod allan o diriogaeth y cawr.

Yn awr, wedi iddynt fyned dros y gamfa, dechreuent ymgynggori beth a wnaent wrth y gamfa hòno, i atal y rhai a ddeuent ar ol rhag syrthio i ddwyllaw Cawr Anobaith. Felly

¹ " Rhyw ddarlun rhyfedd ydyw hwn y mae *Bunyan* yn ei dynu o gyd-gyfeillgarwech y cawr a'i wraig Anhyder. Y maent yn ffurfio cwpl serchog iawn yn eu ffordd hwy, ac nid yw y cawr yn cymeryd un cam yn ei driniaeth o'r pererinion heb ymgynggori â hi dros nos."—*Cheever*.

² " Yr allwedd hwn oedd Heb. ii. 14, 15."—*Bunyan*, yn *Gras yn Amlhau*.

³ " Ar unwaith trwy ddatguddiad newydd, y fath nad allai neb ei roddi ond yr Iachawdwr, y mae Cristion yn dod o hyd i'r addewidion ! Yr oedd Crist wedi gwylio dros ei ddysgyblion cyfeiliornus, a'u cadw rhag amcanion Anobaith."—*Cheever*.

cyttunasant godi colofn yno, a cherfio ar ei hochr yr ymadrodd canlynol : “ Tros y gamfa hon y mae'r ffordd i Gastell Amheuaeth, à gedwir gan Gawr Anobaith, yr hwn sy'n diystyru Brenin y wlad nefol, ac yn ceisio dyfetha ei bererinion santaidd.” A llawer o'r rhai a ddaethant y ffordd hòno wedi hyny, a ddarllenasant yr ysgrifen, ac a ochelasant y perygl. Wedi hyny canent fel hyn :—

O'r ffordd ciliasom, cawsom brawf yn wir
 Mor ddrwg oedd sengu gwaharddedig dir :
 Gofaled pawb a ddelont ar ein hol,
 Rhag bod fel ni, trwy ddiolfalwech ffol,
 Yn garcharorion dan Anobaith Mawr,
 Yn Nghastell [cas] Amheuaeth, trigle'r cawr.

CRISTION A GOBEITHIOL YN DIANC O'R CARCHARDY.

Wedi hyny aethant yn mlaen nes cyrhaedd y Mynyddoedd Hyfryd, y rhai a berthynent i Arglwydd y bryn y soniasom o'r blaen am dano. Felly aethant i'r mynyddoedd, i weled y gerddi a'r perllanau, y gwinllanoedd a'r ffynhonnau dyfroedd ; ac yno yr yfent, yr ymolchent, ac y bwytäent yn helaeth o'r grawnwin. Yn awr yr oedd ar y mynyddoedd hyn Fugeiliaid yn porthi eu praidd, a safent ar ochr y brif-ffordd. Y pererinion, gan hyny, a aethant atynt ; a chan bwysu ar eu ffyn (fel yr arfera pererinion lluddedig pan safont i siarad â rhyw un ar y ffordd), gofynent, Pwy yw Perchenog y Mynyddoedd Hyfryd hyn ? ac eiddo pwy ydynt y defaid sydd yn pori arnynt ?

BUGEILIAID. Y mynyddoedd hyn ydynt Dir Immanuel, ac y maent yn ngolwg ei ddinas ef; a'r defaid hyn hefyd ydynt ei eiddo ef, a rhoddodd ei einioes i lawr drostynt.

CRISTION. Ai hon yw y ffordd i'r Ddinas Nefol?

BUGEILIAID. Yr ydych yn gymhwys ar y ffordd.

CRISTION. Pa can belled yw hi oddiyma?

BUGEILIAID. Rhy bell i bawb ond a'i cyrhaeddo mewn gwirionedd.

CRISTION. A yw'r ffordd yn ddiogel neu yn beryglus?

BUGEILIAID. Diogel i'r rhai y mae i fod yn ddiogel, ond troseddwy'r a dramgwyddant ynddi. Hos. xiv. 9.

Y BUGEILIAID YN GROESAWU Y PERERINION AR Y MYNYDDOEDD HYFRYD.

CRISTION. A oes yn y lle hwn ddim ymgeledd i bererinion llesg a lluddedig ar eu taith?

BUGEILIAID. Mae Arglwydd y mynyddoedd hyn wedi gorchymyn nad anghofiem lettygarwch (Heb. xiii. 2); am hyny, y mae holl ddaioni y lle hwn o'ch blaenau.

Gwelais hefyd yn fy mreuddwyd, i'r Bugeiliaid, wedi gwybod mai fforddion oeddynt, ofyn cwestiynau iddynt (y rhai a attebynt fel y gwnaent mewn lleoedd ereill), megys, O ba le y daethoch? Pa fodd y daethoch i'r ffordd hon? ac hefyd, Trwy ba foddion y bu i chwi barhau ynddi? canys nid oes ond ychydig o'r rhai sydd yn cychwyn tuag yma yn dangos eu gwynebau ar y mynyddoedd hyn. Ond wedi i'r Bugeiliaid glywed eu hatebion,

a chael eu boddhau, edrychasant yn hawddgar arnynt, a dywedasant wrthynt, Croesaw i'r Mynyddoedd Hyfryd.

Y Bugeiliaid, meddaf, enwau y rhai oeddynt Gwybodaeth, Profiad, Gwyliadwrus, a Chywir, a'u cymerasant erbyn eu llaw i'w pebyll, a gwnaethant iddynt gyfranogi o'r hyn oedd wrth law ganddynt. Dywedasant hefyd, Chwennychem i chwi aros yma ychydig, i ddyfod yn gydnabyddus â ni, ac, yn benaf, i ddyfyru eich hunain â daioni y Mynyddoedd Hyfryd. Hwythau ar hyn a ddywedent eu bod yn foddlon i aros; ac felly aethant i orphwys y noson hòno, am ei bod yn hwyr iawn.

Boreu dranoeth, tybiwn yn fy mreuddwyd glywed y Bugeiliaid yn galw Cristion a Gobeithiol i fynu i rodio gyda hwynt ar y mynyddoedd. Felly aethant allan gyda hwynt, a rhodiasant enyd, gan fwynhau golygfa hyfryd ar bob tu. Yna ebe'r Bugeiliaid y naill

Y RHAI A DDALIWYD GAN Y CAWR ANOBAITH YN RHODIO YN MHLITH Y BEDDAU.

wrth y llall, A gawn ni ddangos rhyw ryfeddodau i'r pererinion hyn? Ac wedi cytuno gwneuthur felly, dygasant hwy yn gyntaf i ben y bryn â elwid Cyfeiliornad, yr hwn oedd yn serth iawn ar yr ochr bellaf, ac archasant iddynt edrych i lawr i'r gwaelod. Felly Cristion a Gobeithiol a edrychasant i lawr, a gwelent yn y gwaelod liaws o ddynion wedi eu malu yn chwilfriw gan y codwm a gawsent o ben y bryn. Yna ebe Cristion, Beth yw ystyr hyn? Y Bugeiliaid a atebasant, Oni chlywsoch am y rhai a wyrsant trwy wrando ar Hymenæus a Philetus, mewn perthynas i adgyfodiad y corff? 2 Tim. ii. 17, 18. Atebasant hwythau, Do. Yna ebe y Bugeiliaid, Dyna hwy a welwch yn ngwaelod y bryn, wedi eu malu yn chwilfriw; ac y maent (fel y gwelwch) heb eu claddu hyd y dydd hwn, er siampl i ereill, i ochel dringo yn rhy uchel, ac i beidio nesáu yn rhy agos at ddibyn y mynydâ hwn.

Yna gwelwn hwynt yn eu harwain i ben mynydd arall, enw yr hwn oedd Gocheliad, gan erchi iddynt edrych yn mhell; wedi iddynt wneuthur felly, gwelsant lawer o ddynion yn rhodio i fynu ac i waered yn mhlith y beddau oedd yno; a chanfyddent fod y dynion yn ddeillion, am y syrthient ar brydiau ar draws y beddau, ac am eu bod yn methu dyfod oddiyno.¹ Yna ebe Cristion, Beth yw hyn?

Yna'r Bugeiliaid a atebasant, Oni welsoch chwi, ychydig islaw y mynyddoedd hyn, gamfa yn arwain i weirglodd ar y llaw aswy i'r ffordd? Hwytthau a atebasant, Do. Yna ebe y Bugeiliaid, oddiwrth y gamfa hòno y mae llwybr yn myned yn union i Gastell Amheuaeth, yr hwn a gedwir gan Gawr Anobaith; a'r dynion acw (gan gyfeirio at y rhai oeddynt yn mhlith y beddau) a ddaethant unwaith ar bererindod, fel chwithau yn awr, nes dyfod o honynt can belled a'r gamfa hòno. A chan fod yr iawn ffordd yn arw yn y lle, dewisasant droi allan o honi i'r weirglodd hòno, ac yno y'u daliwyd gan Gawr Anobaith, yr hwn a'u bwriodd i Gastell Amheuaeth, lle y bu iddo, wedi eu cadw dros enyd yn y daeardy, o'r diwedd dynu eu llygaid, a'u tywys i blith y beddau acw, lle y gadawodd hwynt i grwydro hyd heddyw, fel y cyflawnid ymadrodd y gŵr doeth, "Dyn yn myned ar gyfeiliorn oddiar ffordd deall, a orphwys yn nghynulleidfya y meirw." Diar. xxi. 16. Yna Cristion a Gobeithiol a edrychasant ar eu gilydd, â'u dagrau yn dyferu; ond nid yngasant air wrth y Bugeiliaid.

Gwedi hyny gwelwn yn fy mreuddwyd i'r Bugeiliaid eu harwain i le arall mewn pant, lle yr oedd drws yn ochr bryn; a hwy a agorasant y drws, ac a archasant iddynt edrych i mewn. Edrychasant i mewn, gan hyny, a gwelent y lle o fewn yn dywyll a myglyd iawn; tybient hefyd eu bod yn clywed rhyw swm fel swm tân, a gwaedd rhai mewn poenau, a'u bod yn aroglu sawyr brwmstan. Yna ebe Cristion, Beth yw hyn? A'r Bugeiliaid a atebasant, Cil-ffordd i uffern ydyw—y ffordd yr â rhagrithwyr i mewn ar hyd-ddi; sef y rhai a werthant eu genedigaeth-fraint, fel Esau; y rhai a werthant eu Meistr, fel Judas; y rhai a gablant yr efengyl, fel Alexander; a'r rhai a ddywedant gelwydd ac a ragrithiant, fel Ananias a Sapphira ei wraig.

Yna ebe Gobeithiol wrth y Bugeiliaid, Gwelaf fod gan y rhai hyn, bob un, broffes o bererindod fel sydd genym ni yn awr; onid oedd?

BUGEILIAID. Oedd, a chadwasant hi am hir amser hefyd.

GOBEITHIOL. Pa mor bell y gallent, yn eu hoes, fyned ar bererindod, ac iddynt er y cwbl gael eu bwrw ymaith yn resynus fel hyn?

BUGEILIAID. Rhai yn mhellach, a rhai heb fod can belled, a'r mynyddoedd hyn.

Yna ebe y pererinion wrth eu gilydd, Mae yn ofynol i ni lefain ar y Cadarn am gadernid.

BUGEILIAID. Ah! gwir iawn, a'i ddefnyddio hefyd.

Erbyn hyn yr oedd y pererinion yn ewyllysio myned yn mlaen, a'r Bugeiliaid hefyd yn foddlon i hyny; felly rhodiasant yn nghyd hyd derfyn y mynyddoedd. Yna ebe y Bugeiliaid wrth eu gilydd, Danghoswn yma i'r pererinion borth y Ddinas Nefol, os hyddysg ydynt i yspïo trwy ein trem-wydrau. Y pererinion yn llon iawn a dderbyniasant y

¹ "O'r dychymygion, yr ofnau, a'r dychrynfeydd annirnadwy a gynnrychir gan deimlad o euogrwydd wedi ym-ollwng mewn anobaith! Dyma'r dyn sydd a'i drigfan yn mhlith y beddau, ac sydd yn llefain yn barhaus, ac yn tori ei hun â cheryg. Marc v. 3, 5."—*Bunyan*.

cyng : felly dygwyd hwy i gopa bryn uchel, à elwir Clir, a rhoddwyd iddynt y trem-wydr i yspïo.

Yna ceisiasant yspïo ; ond yr oedd cofio y peth olaf a ddangosasai y Bugeiliaid iddynt yn peri i'w dwylaw grynu, a llesteiriodd hyn iddynt edrych yn ddiysgog trwy y drych ; er hyny tybiasant iddynt weled rhywbeth tebyg i'r porth, a gradd o ogoniant y lle. Yna aethant ymaith dan ganu :—

Mae'r Bugeiliaid yn dadguddio
Pethau sydd yn nghudd yn gryno :
Os mynwch weled pethau dyfion,
Pethau dirgeledig ddigon,
Dowch at y Bugeiliaid diwyd
Sydd ar lethri'r Bryniau Hyfryd.

Pan oeddynt ar ymadael, un o'r Bugeiliaid a roddes iddynt ddarlun-ysgrif o'r ffordd. Un arall a archodd iddynt ochelyd y Gwenieithwr. Y trydydd a barodd iddynt gymeryd gofal rhag cysgu ar y Tir Rheibiedig. Y pedwerydd a ddywedodd, Duw yn rhwydd i chwi. Yna deffroais o'm cwsg.¹

Cysgais a breuddwydiais drachefn, ac yn fy mreuddwyd gwelwn yr un ddau bererin yn myned i waered o'r mynyddoedd ar hyd y brif-ffordd tua'r ddinas. Ychydig islaw'r mynyddoedd hyn, ar y llaw aswy, y mae gwlad Mympwy yn gorwedd ; ac o'r wlad hòno yr oedd wtre gam yn arwain i'r ffordd yr oedd y pererinion arni. Yn y fan hòno cyfarfuant â llencyn heinyf iawn yn dyfod o wlad Mympwy, a'i enw oedd Anwybodaeth. Felly Cristion a ofynodd iddo, O ba wlad y deui, ac i ba wlad yr âi ?

ANWYBODAETH. Syr, ganwyd fi yn y wlad sydd yn gorwedd yna dipyn ar y llaw chwith, ac yr wyf yn myned tua'r Ddinas Nefol.

CRISTION. Ond pa fodd y dysgwyli allu myned i mewn trwy'r porth, canys gelli gyfarfod â pheth anhawsdra yno ?

ANWYBODAETH. Fel pobl dda ereill, eb yntau.

CRISTION. Ond pa beth sydd genyt i'w ddangos wrth y porth hwnw, fel yr agorer ef i ti ?

ANWYBODAETH. Gwn ewyllys yr Arglwydd, a bu'm byw yn ddichlynaidd : yr wyf yn talu i bawb eu heiddo ; yr wyf yn gweddïo, yn ymprydio, yn talu degymau, ac yn rhoddi elusenau ; a gadewais fy ngwlad er mwyn y lle yr wyf yn myned iddo.

CRISTION. Ond ni ddaethost i mewn trwy y porth cyfyng sydd yn mhen-draw y ffordd hon, eithr daethost iddi trwy yr wtre gam yna ; am hyny, ofnwyf, modd bynag, y meddyli am danat dy hun, pan ddelo dydd cyfrif, y cyhuddir di o fod yn lleidr ac yspeiliwr, yn lle dy dderbyn i'r ddinas.

ANWYBODAETH. Foneddigion, dyeithriaid hollol ydych i mi ; nid adwaen chwi : byddwch foddlon i ddilyn crefydd eich gwlad, a dilynaf inau grefydd fy ngwlad inau. Go-

¹ "Gan y dymunwn i ti feddwl am fy nghyfarwyddiadau pa fodd i redeg tua'r Deyrnas, cymer y cwbl yn fyr ar y deryn hwn o bapyr:—1. Tyred i'r ffordd. 2. Aros ynddi. 3. Diosg a dod ymaith bob pwys a ddichon dy rwystro. 4. Gochel y gau-lwybrau. 5. Paid a rhythu llawer o'th gwmpas, ond 'ystyria lwybr dy draed.' 6. Nac oeda i aros y rhai all fod yn galw ar dy ol. 7. Na ddigalona oblegyd rhwystrau. 8. Gwylia drangwyddo wrth groesau. 9. Llefa yn lew ar Dduw, a Duw a roddo i ti daith lwyddiannus. Ond gad i mi, yn mhellach, roddi dau yspardyn i ti i symblu dy galon globynaid yn mlaen ar y daith bwysig hon : os ennilli, yna bydd y nefoedd, a Duw, a Christ, a gogoniant tragwyddol yn eiddo i ti ; os methi, cei farwolaeth dragwyddol yn rhan."—*Bungar*.

ANWYBODAETH.

beithiwyf y bydd pobpeth yn dda. Ac am y porth y soniwch am dano, gwyr yr holl fyd fod hwnw yn mhell iawn o'n gwlad ni. Nid wyf yn meddwl fod neb yn ein parthau ni yn gwybod hyd yn nod y ffordd ato; ac ni waeth ychwaith pa un ai gwybod ai peidio, gan fod genym, fel y gwelwch, wtre hyfryd, esmwyth werdd, yn dyfod i lawr o'n gwlad yn union i'r ffordd.

Pan welodd Cristion fod y dyn yn ddoeth yn ei olwg ei hun, dywedodd yn ddystaw wrth Gobeithiol, "Gwell yw y gobaith am ffol nag am dano ef." Diar. xxvi. 12. Ac eb efe yn ychwanegol, "Y ffol pan rodio ar y ffordd, sydd â'i galon yn pallu, ac y mae yn dywedyd wrth bawb ei fod yn ffol." Preg. x. 3. Beth a wnawn, a ymddyddanwn yn mhellach ag ef, ai ei adael ar unwaith i fyfyrto ar yr hyn a glywodd eisoes, ac aros

am dano drachefu, i edrych a allwn yn raddol wneuthur dim daioni iddo? Yna atebai Gobeithiol,—

Aed Anwybodus a myfyried
 Ar y pethau gafodd glywed;
 Cyngor da na wnaed ei wrthod,
 Rhag na chaffo ef byth wybod
 Dinn am ei wir a'i brif ddaioni,
 A chaffael mwy ei gyfrgollï:
 Canys dywed Duw yn ddiwall
 Am y rhai y sydd heb ddeall
 (Er mai ef yw eu Creawdwr),
 Na bydd iddynt yn Waredwr.

GOBEITHIOL. Ychwanegodd, Nid da, meddyliwyf, dywedyd y cwbl wrtho ar unwaith; gadawn ef yn awr, a siaradwn ag ef, os myni, cyn hir, sef, fel y gallo ei dderbyn.

Felly aethant ill dau yn mlaen, ac Anwybodaeth a ddaeth ar eu holau. Yn awr wedi myned heibio iddo encyd o ffordd, daethant i wtre dywell iawn, lle y cyfarfuent â gŵr a rwymwyd â saith o raffau cryfion, gan saith gythraul, ac yr oeddynt yn ei gario yn ol tua'r drws a welsant yn ochr y bryn. Mat. xii. 45; Diar. v. 22. Ar hyn dechreuodd Cristion grynu yn ddifawr, ac felly y gwnaeth Gobeithiol, ei gydymaith; er hyny, pan ddygent y cythreuliaid ef ymaith, yspiodd Cristion i edrych a adwaenai ef; a thybiodd mai un Torbroffes ydoedd, â breswyliai yn nhref Gwrthgiliad. Ond nis gallodd weled ei wyneb yn eglur, oherwydd ei fod yn gostwng ei ben i lawr fel lleidr wedi ei ddal;¹ ond wedi iddo basio, edrychodd Gobeithiol ar ei ol, a chanfu bapyr ar ei gefn, ac yn ysgrifenedig arno "Proffeswr trythyll, a gwrthgiliwr danniol."

Yna ebe Cristion wrth ei gyfaill, Daw i'm cof yn awr yr hyn a fynegwyd i mi am a ddygwyddodd i ŵr da tua'r lle hwn. Enw y gŵr oedd Mr. Ychydig Ffydd; er hyny yr oedd efe yn ŵr da iawn, ac yn trigo yn nhref Diragrith. Dyma'r peth. Gerllaw ceg y dramwyfa hon y mae wtre, o'r enw Wtre-corrff-marw, yn disgyn oddiwrth Borth-llydanffordd; gelwir yr wtre felly, oherwydd y lladdiadau aml a gyflawnir yno; a Mr. Ychydig Ffydd hwn, yn myned ar bererindod fel ninau, a ddygwyddodd eistedd i lawr yno a chysgu. Yn y cyfamser daeth tri o wylliaid talgryf i lawr yr wtre o Borth-llydanffordd, a'u henwau oeddynt Gwan-galon, Gwan-gred, ac Euogrwydd, tri brawd; a phan welsant hwy Mr. Ychydig Ffydd, a'r lle yr oedd ynddo, rhedasant ato nerth eu traed. Erbyn hyn yr oedd y gŵr da newydd ddeffro o'i gwsg, ac yn cyfodi i'w daith. Felly daeth y tri ato, a chan ei fygwth parhasant iddo sefyll. Yn y man aeth Mr. Ychydig Ffydd can wned yn ei wyneb a'r gynfas, heb nerth i ymladd na ffoi. Yna ebe Gwan-galon, Dyro i ni dy bwrs; ond o herwydd nad oedd yn brysio i wneud hyny (canys anhawdd oedd ganddo golli ei arian), rhedodd Gwan-gred ato, gwrthiodd ei law i'w logell, a thynodd allan god o arian. Gwaeddodd yntau, Lladron, lladron! Gyda'r gair, tarawodd Euogrwydd ef ar ei ben, â phastwn mawr oedd yn ei law, nes syrthio o hono i'r llawr, lle y gorweddai yn ei

¹ "O'r fath beth ofnog, brawychus, a llwfr ydyw cydwybod bechadurus ac euog, y mae'n barod i wrthio ei phen i bob twli. Paham yr âi Adda i ymguddio ac yntau â ffedog am dano? O, dyfodiad Duw a ysodd ac a losgodd ei ffedog."—*Bunyan*.

YCHYDIG FFYDD YN CAEL EI YSBEIL'O.

waed fel un yn gwaedu i farwolaeth.¹ Safai y lladron gerllaw o hyd. Ond o'r diwedd, wedi clywed fod rhyw rai ar y ffordd, ac yn ofni mai un Gras Mawr, à breswyliai yn nhref Gwych Hyder, ydoedd, gwnaethant y goreu o'u traed, a gadawsant y gŵr da i ymdaro fel y gallai. Yn mhen enyd adfywiodd Ychydig Ffydd, a chan godi, ymgniodd i ymlusgo ar ei ffordd.² Dyna'r chwedl.

GOBEITHIOL. Ond a ddygasant hwy oddiarno gymaint oll a'r a feddai?

CRISTION. Naddo; nid aethant i chwilota yn y man yr oedd ei dlysau; felly cadwodd y rhai hyny o hyd. Ond clywais ddarfod trallodi y gŵr da yn fawr trwy ei golled; canys cymerasai y lladron y rhan fwyaf o'i arian traul. Yr hyn ni chawsant (fel y'dywedais) oeddynt ei dlysau; hefyd yr oedd ganddo ychydig arian mân eto wedi eu gadael, prin ddigon i'w ddwyri i ben ei daith. Ie (os na chamddywedwyd wrthyf), bu raid iddo gardota wrth fyned yn mlaen i gadw ei hun yn fyw, canys nis gallai werthu ei dlysau; ond

¹ "Y mae gwibedyn yn ngwe'r copyn yn ddarlun da o enaid yn y cyfryw sefyllfa. Os gwingo a wna yr enaid, ymgais Satan i'w ddal i lawr; os gwaedda, efe a'i brath a'i safn gableddus, ac fel hyn byddai yn rhwym o gael ei farwolaethu, oddieitl'r i'r Arglwydd Iesu ei waredu. Yn wir, y mae credu yn waith chwyslyd, fydd gref yn unig a all wneud i Satan ffoi. O'r fath ymdrechfa a gaiff yr enaid grasol yn y frwydr hon, os bydd yn wan ei ffydd! Ni all y dyn godi yn uwch na'i liniau, oni bydd i fraich o'r nefoedd ei nerthu i fynu."—*Bunyan*.

² Gan iddo benderfynu, doed a ddelo, na fyddai yn fradwr i'w Dduw, llwyr ddysgwyliai *Bunyan* y cawsai ei grogi, a'i bryder mawr y pryd hwnw oedd, cael bod yn alluog i gyfarfod angau yn y fath achos gyda diysgogrwydd. Pan y byddai ofnau yn codi, arswydai rhag mai "rhyw ystum gwael fyddai arno yn dringo i fynu yr ysgol."

cardoted a gweithied a fynai, ni bu arno eisiau bwyd (fel y dywedwn) yn aml dros weddill ei daith. 1 Pedr iv. 18.¹

GOBEITHIOL. Wel, onid yw yn rhyfedd na ladratasant hefyd ei sicrwydd trwy yr hwn yr oedd i gael derbynriad wrth y Porth Nefol?

CRISTION. Ydyw, y mae yn rhyfedd; ni chawsant hwnw, ond nid i'w fedruswydd ef y mae'r diolch; disgynasai arno y fath syfrlandod, trwy eu rhuthrad arno, fel nad oedd ynddo na nerth na medr i guddio dim: felly trwy ofal Rhagluniaeth, yn hytrach na thrwy ei ymdrech ef, y methasant gael y peth da hwnw. 2 Tim. i. 12, 14: 1 Pedr i. 5, 9.

GOBEITHIOL. Ond cysur mawr a raid fod iddo na ddygasent y tlws hwn oddiarno.²

CRISTION. Gwir, gallasai hwnw fod yn gysur mawr iddo pe gwnaethai ddefnydd o hono fel y dylasai; eithr dywedwyd wrthyf gan y rhai oedd yn adrodd y chwedl i mi, na wnaeth ond ychydig ddefnydd o hono y rhan oedd yn ol o'i daith, a hyny oherwydd y braw a gawsai pan y lladratawyd ei arian. Mewn gwirionedd, anghofiodd ef dros ran fawr o weddill ei daith; ac heblaw hyny, pan y dygwyddai un amser ddyfod i'w gof, ac y dechreuai gael cysur oddiwrtho, yna dechreuai coffiâd newydd am ei golled ddyfod i'w fynwes, yr hyn a lyncai i fynu y cwbl.

GOBEITHIOL. Ow, druan gŵr, nis gallasai hyn lai na bod yn ofid mawr iddo.

CRISTION. Gofid? Ië, gofid yn wir! Oni buasai felly i un o honom ninau, pe gwnelsid i ni fel y gwnaed iddo ef—cael ein hyspeilio a'n elwyfo hefyd, a hyny mewn lle dyeithr? Rhyfedd na buasai wedi marw o ofid, druan. Clywais na wnaeth ddim yn mron ond wylo a galaru weddill y ffordd; adroddodd hefyd wrth bawb a'i goddiwedddai, neu a oddiweddidd ganddo, y lle a'r modd y cafodd ei yspeilio; pwy a wnaethai hyny, a pha bethau a gollodd; y modd y elwyfwyd ef, ac mai prin y dihangodd yn fyw.

GOBEITHIOL. Ond rhyfedd na pharasai ei angen iddo werthu neu wystlo rhai o'i dlysau,³ fel y cawsai rywbeth i ddiwallu ei angen tra ar ei daith.

CRISTION. Siaredi fel un a'r plisgyn am ei ben hyd heddyw. Am ba beth y gwystlai hwy? neu i bwy y gwerthai hwynt? Ni wneid cyfrif yn y byd o'i dlysau yn yr holl wlad hòno lle'r yspeiliwyd ef; ac nid oedd arno eisiau ychwaith y fath gymhorth ag a roddasai hyny iddo. Heblaw hyny, pe na buasai ganddo ei dlysau wrth borth y Ddinas Nefol, cauesid ef allan am byth rhag cael etifeddiaeth yn y wlad hòno; hyn a wyddai efe yn dda ddigon, a buasai hyny yn waeth iddo ef na gwedd na gwaew deng mil o ladron.

GOBEITHIOL. Paham yr wyt mor chwerve, fy mrawd? Gwerthodd Esau ei enedigaeth-

¹ "Achubir ni gan Grist, dygir ni i ogoniant gan Grist, ac nid yw ein gweithredoedd mewn un modd yn gymeradwy gan Dduw ond yn mherson a rhagoriaethau Crist. Am hyny beth bynag ydyw y tlysau, y breichledau, a'r perlau a pha rai y'th addurner fel gwobr am dy wasanaeth i Dduw yn y byd hwn, y mae yn rhaid i ti ddiolch i Grist am danynt, a chyfaddef o flaen pob peth mai efe ydyw yr achos haeddiannol o'r cyfan."—*Bunyan*.

² "Gobaith, cariad, gostyngeddwrwydd, amynedd, addfiwynder, hir-ymaros, tosturi, a thrugaredd, ydynt dueddiadau grasol a weithir yn y galon gan yr Ysbryd Glân. Dyma dlysau y credadyn, a'i ddyledswydd ef ydyw eu cadw yn lân, fel y byddo i'w prydfierthwch a'u gloewder ymddangos."—*Andronicus*.

³ "Dengys *Bunyan* y gwahaniaeth rhwng ei arian parod a'i dlysau, fel hyn, "Peth gogoneddus i mi oedd cael golwg ar dlyrchafiad Crist. Yn awr gullwn edrych oddiwrthyf fy hun ato ef, gan gyfrif nad oedd yr holl rasau hyny oedd yn anadfedd ynof fi yn ddim ond megys y *grotiau craciog* hyny y bydd boneddigion yn eu dwyn yn eu pyrtau pan y bydd eu haur yn y gist gartref. O! gwelwn fod yr aur yn fy nghist inau gartref, sef yn Nghrist fy Arglwydd a'm Iachawdwr. Yn awr yr oedd Crist yn bob peth i mi, 'fy noethineb, fy nghyfiawnder, fy sant-eiddrwydd, a fy mhrynedigaeth.'"

GOFID YCHYDIG FFYDD OBLEGYD EI GOLLED.

faint, a hyny am saig o fwyd (Heb. xii. 16) ; a'r enedigaeth-fraint hòno oedd ei dlws penaf ; ac os gwnaeth ef hyny, paham nas gallai Ychydig Ffydd wneuthur hyny hefyd ?

CRISTION. Esau, yn wir, a werthodd ei enedigaeth-fraint, ac felly y gwnaeth llawer ereill, ac wrth wneuthur hyny ymddifadent eu hunain o'r fendith benaf, fel y gwnaeth y dyhiryn gwael hwnw ; ond rhaid i ti wahaniaethu rhwng Esau ac Ychydig Ffydd, ac hefyd rhwng eu cyflyrau. Genedigaeth-fraint Esau oedd gysgodol, ond nid felly tlysau Mr. Ychydig Ffydd. Bol Esau oedd ei dduw ; ond nid ei fol oedd duw Ychydig Ffydd. Gwall Esau oedd yn ei flys enawdol ; ond nid felly Ychydig Ffydd. Hefyd, nis gallai Esau weled dim pellach na phorthi ei chwantau, " Wele fi yn myned i farw," eb efe, " a pha les a wna yr enedigaeth-fraint hon i mi ? " Gen. xxv. 32. Ond ychydig Ffydd, er na ddaeth i'w ran ond gradd bach o ffydd, eto a gadwyd oddiwrth y fath wastraff, ac a ddysgwyd i brisio ei dlysau yn uwch na'u gwerthu, fel y gwnaeth Esau â'i enedigaeth-fraint. Ni ddarllenwch

yn unlle fod gan Esau ffydd, ie, ychydig ffydd; nid rhyfedd, ynte, i'r dyn hwnw, lle na bo ond cnawd yn arglwyddiaethu (fel y gwna yn y dyn nad oes ganddo ffydd i wrthsefyll), werthu ei enedigaeth-fraint, ei enaid, a'r cwbl, i'r diafol o uffern; canys y mae gyda'r cyfryw fel gyda'r asen wyllt, yr hon wrth ei hachlysur nis gellir ei throi ymaith." Jer. ii. 24. Wedi gosod eu bryd ar eu chwantau, mynent eu cael, costied a gostio: ond yr oedd Ychydig Ffydd o dymer arall; ei feddwl ef oedd ar bethau dwyfol; ei fywioliaeth ef oedd pethau ysbrydol a nefol; am hyny i ba ddyben y gwerthai dyn o'r fath dymer ei dlysau (pe buasai yno un a'i prynasai), i lenwi ei feddwl â phethau gweigion? A ddyry dyn geiniog am lonaid cylla o wair? neu a elli gael gan y durtur ymborthi ar gelain fel y gigfran? Ac er y gall rhai diffydd wystlo, neu werthu, yr hyn oll a feddout, ie, a'u hunain hefyd yn llwyr, am chwantau cnawdol; eto y rhai sy ganddynt ffydd, sef ffydd achubol, er iddi fod yn ychydig, ni allant wneuthur hyny. Gan hyny, fy mrawd, dyna dy gamgymeriad.

GOBEITHIOL. Addefaf hyny; eto bu agos i'th lymder beri i mi ddogio.¹

CRISTION. Pa ham? ni wnaethum ond dy gymharu i ryw adar o'r fath wylltaf, sydd yn rhedeg yn ol ac yn mlaen hyd lwybrau sathredig a'r plisgyn am eu penau; ond dos heibio i hyn yna, fy mrawd, ac ystyria y peth sydd dda rhyngot ti a minau.

GOBEITHIOL. Ond yr wyf yn credu yn fy nghalon, fy nghyfaill Cristion, nad oedd y tri lleban hyn ond cwmni o annewrion; pe angen, a redasent ymaith, dybygit ti, fel y gwnaethant, wrth glywed swm un yn dyfod ar hyd y ffordd? Paham na buasai Ychydig Ffydd yn cymeryd gwell calon? Meddylw'n y gallasai efe sefyll un ymgyrch â hwynt, a rhoddi i fynu pan aethent yn drech iddo.

CRISTION. Llauer a ddywedasant mai annewrion oeddynt, ond ychydig a'u cawsant felly yn amser prawf: ond am galon ddewr, ni feddiannodd Ychydig Ffydd mohoni; a thybygwn wrthynt tithau, fy mrawd, pe buasit yn ei le, na ddaliesit ond un rhuthr, ac yna cilio. Ac mewn gwirionedd, gan mai i'r uchder hwn y cyrhaedd dy wroldeb yn awr, pan y maent yn mhell oddiwrthym, gallent beri i ti newid dy feddwl, ped ymrithient i ti fel y gwnaethant iddo ef.

Ystyria hefyd, nid ydynt hwy ond lladron huriedig;² gweini maent dan frenin y pwll diwaelod, yr hwn, os byddai raid, a ddeuai ei hun i'w cynorthwyo, a'i lais sydd fel rhwad llew. 1 Pedr v. 8. Bu'm fy hunan yn yr ymgyrch hwn yr un modd ag Ychydig Ffydd, a dychrynlyd iawn oedd, i'm tyb i. Ymosododd y tri dyhiryn hyn arnaf unwaith, a dechreuais inau fel Cristion eu gwrthsefyll, ac yn y fan dyma eu meistr gyda hwy ar eu galwad. Gwerthaswn fy einioes am geiniog (fel y dywed y ddihareb), oni b'ai fy mod wedi fy ngwisgo ag arfogaeth brofedig, fel y mynai Duw iddi fod. Ie, drachefn, er fy mod wedi fy arfogi felly, cefais mai gwaith caled oedd sefyll fel gŵr; ni ddichon un dyn draethu beth a'n herys yn yr ymladdfa hŵno, ond â fu yn y frwydr ei hun.³

¹ "Nid Gobeithiol oedd y pererin cyntaf fu 'agos a digio' wrth ddadlennu ar y pwnc pwysig o 'barhad y saint mewn gras.' Dylai pererinion ddy-sgu bellach i drin y materion hyn heb ddogio."—*G. Offor.*

² "Nid yw yr hwn sydd yn erlid pobl Dduw ond *bubach* y diafol, y mae ef ei hun yn gorweddiannu yn rhyw le. Ac eto, y mae rhai mor barod i anturio tân uffern ag i gyfarfod y gelynydd hyn."—*Bunyan.*

³ "Pwy a saif yn nydd drwg profedigaeth, pan yr ymosoder arno gan Gwan-galon, Gwan-gred, ac Euogrydd, yn cael eu ceinogi gan nerth eu meistr, Satan? Neb, oddieithr ei fod wedi ei wisgo yn holl arfogaeth Duw, ac wedi cael hyny, y mae yn rhaid i'r Arglwydd ymladd trosto."—*Mason.*

GOBEITHIOL. Wel, ond, gwelwch, ffoi a wnaethant, pan dybiasant fod Gras Mawr ar y ffordd.

CRISTION. Gwir; ffoi a wnaethant hwy a'u meist'r yn fynych pan ymddanghosai Gras Mawr; ac nid rhyfedd, oherwydd pencampwr y Brenin yw. Ond tybiwyf y gwahaniaethi beth rhwng Ychydig Ffydd a phencampwr y Brenin. Nid cedyrn y Brenin ydynt ei holl ddeiliaid: ac nis gallant hwy, pan y'u profer, wneuthur y fath orchestion mewn rhyfel ag ef. Ai cymhwys meddwl y gallai plentyn drin Goliath fel y gwnaeth Dafydd? neu fod nerth ych yn y dryw bach? Mae rhai yn gryfion a rhai yn weiniaid; mae gan rai lawer o ffydd, a rhai ychydig. Un o'r gweiniaid hyn oedd y gŵr, ac am hyny y gorchfygwyd ef.

GOBEITHIOL. Mynaswn fod Gras Mawr yno o'u herwydd.

CRISTION. Pe buasai efe yno, cawsai lonaid ei freichiau; canys rhaid i mi ddywedyd, er bod Gras Mawr yn fedrus iawn gyda ei arfau, ac a wnaeth, a gall wneud, yn burion â hwy tra y ceidw hwynt wrth flaen ei gleddyf; eto, os daw Gwan-galon, Gwan-gred, neu y llall, i mewn iddo, gorchest fydd iddo eu hatal i godi ei sodlau. A phan fyddo dyn ar lawr, beth a all mwyr?

Pwy bynag a edrycho yn graff yn ngwyneb Gras Mawr, a wél yno greithiau a thoriadau a roddant brawf o'r hyn a ddywedais. Ië, clywais unwaith iddo ddywedyd (a hyny pan oedd yn yr ymgyrch), "Yr oeddwn yn amau cael byw." O, fel y gwnaeth y diffeithwyr cethin hyn a'u cyfeillion i Dafydd riddfan, galaru, a rhuo! Ië, gorfu i Heman (Psal. 88) a Hezekiah, er eu bod yn ddewrion yn eu dydd, ymdrechu yn galed pan ruthrodd y rhai hyn arnynt; ac er eu holl egni, cawsant eu trybaeddu yn dost ganddynt. Mynai Pedr unwaith wybod beth allai efe wneuthur; ac er y dywed rhai mai efe oedd tywysog yr apostolion, trinasant ef mor chwerw fel y parasant iddo ofni morwynig.

Heblaw hyny, mae eu brenin wrth eu chwibianiad; nid yw byth allan o'r clyw; ac os dygwydd iddynt un amser gael y gwaethaf, os bydd modd yn y byd, daw ei hun i'w cynorthwyo: ac am dano ef gellir dywedyd, "Cleddyf yr hwn a'i tarawo ni ddeil; y waywffon, y bicell, na'r llurig. Efe a gyfrif haiarn fel gwellt, a phres fel pren pwr. Ni phar saeth iddo ffoi: cerig taff a dröed iddo yn soff. Picellau a gyfrifir fel soffyn; ac efe a chwadd wrth ysgwyd gwaywffon." Job xli. 26—29. Beth a all dyn wneuthur? Y mae'n wir, pe gallai dyn gael march Job ar bob adeg, a medr a gwroldeb i'w farchogaeth, gallai wneuthur pethau nodedig. "Canys ei wddf ef a wisgwyd â tharian. Ni ddychryna fel ceiliog y rhedyn: dychryn ydyw ardderchawgrwydd ei ffroen ef. Ei draed ef a gloddiant yn y dyffryn, ac efe a lawenycha yn ei gryfder: efe a â allan i gyfarfod arfau. Efe a ddiystyra arswyd, ac ni ddychryna efe; ac ni ddychwel yn ei ol rhag y cleddyf. Y cawell saethau a drystia yn ei erbyn, y ddysglaer waywffon a'r darian. Efe a lwnc y ddaear gan greulondeb a chynddaredd; ac ni chred mai llais yr udgorn yw. Efe a ddywed yn mhlith yr udgyrn, Ha, ha; ac a aroglâ o bell ryfe¹, twrf tywysogion, a'r bloeddio." Job xxxix. 12—25.

Ond am y fath wŷr traed a thi a minau, na fydded i ni byth ewyllysio cyfarfod â gelyn, na choeg-falchio fel pe medrem ragori, pan y clywom am ereill wedi eu maeddu, nac ymddigrifo wrth feddwl am ein gwroldeb ein hunain; canys y rhai hyny yn fynych ydynt waelaf pan y'u profer. Tyst yw Pedr, fel y sylwais o'r blaen: mawr oedd ei drwst beth a wnai, gwnai yn well na neb, a safai dros ei Feistr yn rhagorach na phawb, fel y

cynhyrfai ei feddwl gorwag ef i siarad ; ond pwy a faeddwyd ac a ddymchwelwyd gymaint ag ef gan y dyhiriaid hyn ?

Gan hyny, pan glywom am y fath yspeiliadau ar brif-ffordd y Brenin, dylem wneuthur dau beth.

Yn gyntaf, Myned allan yn arfog, a bod yn sicr o gymeryd tarian gyda ni ; canys o ddiffyg hon y methodd yr hwn a ymosododd mor gefnog ar y Lefiathan ei orchfygu ; ac yn wir, os bydd hōno ar ol, nid oes arno ddim o'n hofu. Am hyny, dywedodd un gŵr medrus, "Uwehlaw pob dim, cymerwech darian y ffydd, â'r hon y gellwch ddiffoddi holl bicellau tanllyd y fall." Eph. vi. 16.

Da fyddai i ni, hefyd, erfyn ar y Brenin roddi amddiffyniad i ni, i.e. am iddo ddyfod ei hunan gyda ni. Parodd hyn i Dafydd orfoleddu yn Nglyn Cysgod Angan ; a gwell oedd gan Moses farw yn y fan, na myned gam yn mhellach heb ei Dduw. Exod. xxxiii. 15. Oh fy mrawd, pe deuai efe gyda ni, pa raid ofni deng mil o'r rhai a ymosodent i'n herbyn ? Psal. iii. 5—8 ; a xxvii. 1—3. Ond hebddo ef y cynorthwywyr beilchion a syrthiant o dan y rhai a laddwyd. Esa. x. 4.

Bu'm fy hunan yn yr ymladdfa hon cyn hyn ; ac er diane o honof yn fyw (trwy ddaioni yr Hwn sydd oreu), eto nid oes genyf le i ymffrostio yn fy ngwroldeb. Llawen iawn a fyddaf os na bydd raid i mi gyfarfod eto-â'r fath ruthriadau, er mai ofni yr wyf nad aethom eto allan o bob perygl. Modd bynag, gan na larpiodd y llew na'r arth fi hyd yma, gobeithiwyf y gweryd Duw ni o law y Philistiad dienwaededig nesaf.

Yna canodd Cristion :—

Ychydig Ffydd, p'le buost ti ?
Ai yn nghwmpeini lladron ?
Ac a ysbeiliwyd di yn llwyr
Gan y dyhirwyr creulon ?

O cofia, cais ychwaneg ffydd,
Ac yna'n rhydd gorchfygi ;
A throes ddeng mil yn rhwydd âi di,
Ond tri a'th orfydd hebddi.

Felly aethant yn mlaen, ac Anwybodaeth ar eu holau. Yna aethant nes dod i fan lle gwelent ffordd yn dyfod i'w ffordd hwy, ac yn ymddangos mor union a'r ffordd yr oedd yn rhaid iddynt hwy fyned ar hyd-ddi ; ni wyddent pa un o'r ddwy i'w dewis, am yr ymddanghosai y ddwy yn union o'u blaenau ; am hyny, safasant dros enyd i ystyried.¹ Ac fel yr oeddynt yn myfyrio o barthed i'r ffordd, wele ŵr du o gnawd, ond wedi ei ddilladu â gwisg oleu iawn, yn dyfod atynt, a gofynodd iddynt, Paham y sefwch yma ? Atebasant, Myned tua'r Ddinas Nefol yr ydym, ond ni wyddom pa un o'r ddwy ffordd i'w chymeryd. Canlynwch fi, ebe'r dyn ; yno yr âf inau. Felly canlynasant ef ar hyd y ffordd oedd newydd ddyfod i'w ffordd hwy, yr hon oedd yn eu troi yn raddol oddiwirth y ddinas yr ewyllysient fyned iddi, nes aethant cyn hir a'u gwynebau oddiwirthi yn hollol ; eto dilynasant ef. Ond yn mhen enyd, yn ddjarwybod iddynt, arweiniodd hwynt ill dau i rwyd, yn yr hon y'u dyrswyd fel na wyddent pa beth i'w wneuthur ; ac ar hyny syrthiodd y

¹ "Ffordd hunan-gyfiawnder oedd hon yr hudodd y Gweneithwr y pererinion iddi, allan o'r brif-ffordd ysgrythyrol i'r nefoedd, sef cyfiawnder Crist"—*Mason*.

wisg wen oddiar gefn y dyn du. Yna y deallasant eu sefyllfa. Weithian gorweddent yno i wylo yn chwervw dros beth amser, am nad allent ddyfod allan.¹

CRISTION. Yna ebe Cristion wrth ei gyfaill, Gwelaf yn awr fy nghamgymeriad. Oni archodd y Bugeiliaid i ni ochelyd y Gwenieithwr? Fel y dywed y gŵr doeth, felly y profasom heddyw: "Y gŵr a ddywedo weniaith wrth ei gymydog sydd yn taenu rhwyd i'w draed ef." Diar. xxix. 5.

GOBEITHIOL. Rhoddasant hefyd i ni ysgrif o gyfarwyddyd am y ffordd, fel y gallem ei chadw yn sicrach; ond annghofiasom ddarllen hōno hefyd, ac nid ymgadwasom rhag llwybrau yr yspeilydd. Yr oedd Dafydd yn ddoethach na ni; canys dywed efe, "Tuagat weithredoedd dynion, wrth eiriau dy wefusau yr ymgedwais rhag llwybrau yr yspeilydd." Psal. xvii. 4. Fel hyn y buont yn cwyno ac yn ymofidio yn y rhwyd. O'r diwedd canfuant Un Dysglaer² yn dyfod atynt, â'r fflangell o fân reffynau yn ei law. Pan ddaeth i'r man lle'r oeddynt, gofynodd iddynt, O ba le y daethoch? a pha beth a wnewch yma? Dywedasant wrtho, Pererinion tlodion ydym yn myned tua Sion, ond arweiniwyd ni allan o'r ffordd gan ddyn du mewn gwisg wen, yr hwn a barodd i ni ei ganlyn ef, am ei fod yntau, ebynt hwy, yn myned yno. Yna ebe'r hwn oedd â fflangell yn ei law, Y Gwenieithwr ydoedd, gau apostol, wedi ymrithio fel angel goleuni. Dan. xi. 32; 2 Cor. xi. 13, 14. Yna rhwygodd y rhwyd, a gollyngodd y gwŷr allan. Yna eb efe, Dilynwch fi, fel y gosodwyf chwi ar eich ffordd drachefn. Felly arweiniodd hwynt yn ol i'r ffordd a adawsant i ganlyn y Gwenieithwr. Yna gofynodd iddynt, Yn mha le y lletyasoch neithiwr? Dywedasant, Gyda'r Bugeiliaid ar y Mynyddoedd Hyfryd. Yna gofynodd iddynt yn mhellach, Oni chawsoch ysgrif o gyfarwyddyd am y ffordd? Atebasant hwythau, Do. Oni thynasoch yr ysgrif allan i'w darllen pan mewn petrusder? eb efe. Atebasant, Naddo. Gofynodd iddynt, Paham? Atebasant hwythau, Annghofiasom. Gofynodd iddynt hefyd, Oni rybuddiodd y Bugeiliaid chwi i ochelyd y Gwenieithwr? Do, ebynt hwythau; ond ni thybiasom mai'r gŵr tafodlyfn hwnw ydoedd. Rhuf. xvi. 17, 18.³

Yna gwelwn yn fy mreuddwyd ei fod yn gorchymyn iddynt orwedd i lawr; ac wedi iddynt wneuthur felly, curodd hwynt yn dost, i ddysgu iddynt y ffordd dda y dylasant rodio ynddi (Deut. xxv. 2; 2 Chron. vi. 27); ac fel yr oedd yn eu fflangellu, dywedodd, "Yr wyf fi yn argyhoeddi ac yn ceryddu y sawl yr wyf yn eu caru; am hyny bydded genych sel, ac edifarhewch." Dat. iii. 19. Yna parodd iddynt fyned i'w ffordd, a dal yn well rhagllaw ar hyfforddiadau ereill y Bugeiliaid. Felly diolhasant iddo am ei holl hynawsedd, ac aethant yn mlaen yn araf ar hyd yr iawn ffordd, gan ganu:—

Y sawl sy'n rhodio llwybrau'r saint,
Edrychwch faint yw'r archoll
A gafodd pererinion gwâr,
Am fyned ar gyfyrgoll.

¹ "Arferai Luther rybuddio rhag y cythraul gwyn yn gymaint a'r un du, 'canys y mae Satan yn ymrithio yn angel goleuni, a'i weinidogion fel gweinidogion cyfiawnder. 2 Cor. xi. 14. 15.'"—*Mason*.

² "Wrth yr un dysglaer hwn yr ydym i ddeall yr Ysbryd Glân, blaenor ac arweinydd pobl Crist. Pan y byddont yn gywro ac yn cyfeiliorni oddiwrth yr Iesu, y ffordd, 'Efe a ddychwel fy enaid, efe a'm harwain ar hyd llwybrau cyfiawnder er mwyn ei enw.'"—*Mason*.

³ "Y mae'r diafol yn ei ymgais i'n dystrywio, yn gwneud defnydd o'r moddion mwyaf cyfaddas. Gwyddai Adda fod y sarph yn gyfrwys, am hyny efe a ddefnyddiodd Satan i ddal y creadur daionus yma—dyn. Wrth hyn yr oedd y diafol ei hun (y gŵr tafodlyfn hwnw) yn llai amlwg, ac o gymaint a hyny yr oedd ei demtasiwn yn fwy tebyg o lwyddo."—*Bunyan*.

TAITH Y PERERIN.

Mewn rhwydau, maglau, myglyd, maith
 Eu dala'n gaeth a wnaethpwyd;
 Ac am eu gwaith yn gwrthod gwir
 Gynghorion, hwy a gurwyd.

Gwir ydyw i'w Gwaredydd pur
 Eu dwyn o'u cur a'u cystudd;
 Ond derbyniasant fflangell drwch:
 Am hyn cymerwch rybudd.

Yn awr, yn mhen enyd, canfuent o bell un yn dyfod yn araf, ac wrtho ei hun, ar hyd y brif-ffordd i'w cyfarfod. Yna ebe Cristion wrth ei gydymaith, Dacw ŵr a'i gefn ar Sion, a daw i'n cyfarfod.

GOBEITHIOL. Gwelaf ef; edrychw'n atom ein hunain yn awr, rhag y try yntau allan yn wenieithwr. Felly daeth yn agosach, agosach, nes dyfod atynt. Ei enw oedd Atheist; gofynodd iddynt, I ba le yr ydych yn myned?¹

CRISTION. I Fynydd Sion.

Ar hyn dechreuodd Atheist chwârddu yn groch ac uchel iawn.

CRISTION. Paham y chwârddi?

ATHEIST. Chwârddu yr wyf wrth weled dynion dwl o'ch bath yn cymeryd arnoch daith mor flin, heb fod genych ddim i'w ddysgwyl ond blinder am eich poen.

CRISTION. Beth, ddyn, ai tybied yr wyt na chawn ein derbyn?

ATHEIST. Derbyn! nid oes y fath le y breuddwydiwch am dano yn yr holl fyd yma.

CRISTION. Ond y mae yn y byd a ddaw.

ATHEIST. Pan oeddwn gartref yn fy ngwlad fy hun, clywais yr un peth ag a haerwch yn awr; ac oddiar glywed aethum i edrych, ac ymofynais am y ddinas hon er's ugain mlynedd, ond ni welais fwy o honi na'r diwrnod cyntaf yr aethum allan. Preg. x. 15; Jer. xvii. 15.

CRISTION. Yr ydym ni ill dau wedi clywed, ac yn credu hefyd fod y fath le i'w gael.

ATHEIST. Wel, oni buasai i minau gredu hyny pan oeddwn gartref, ni ddaethwn can belled a hyn i ymofyn am dani; ond gan na chefais (a gwn y cawsw'n i hi pe buasai i'w chael, canys aethum i'w cheisio yn mhellach na chwi), dychwelaf, a cheisiaf ymddifyru yn y pethau a fwriais heibio y pryd hwnw oddiar obaith cyrhaedd yr hyn a welaf yn awr nad yw'n bod.²

CRISTION. Yna ebe Cristion wrth Gobeithiol ei gyfaill, Ai gwir y peth a ddywed y gŵr hwn?

GOBEITHIOL. Ymogela, un o'r gwenieithwyr yw; cofia beth a gostiodd i ni unwaith eisoes am wrando ar y fath rai. Beth! yr un Mynydd Sion? Oni welsom borth y ddinas oddiar y Mynyddoedd Hyfryd? Eilwaith, onid wrth ffydd y mae i ni rodio? 2 Cor. v. 7.

¹ Ceir y cymeriad gwreiddiol, oddiwrth yr hwn y tynodd *Bunyan* y darlun hwn, yn *Gras yn Amlhau*. "Pan goisiwn ei geryddu (medd Bunyan) efe a chwârddai yn fwy, ac felly gan ffeiddio ei egwyddorion melliagedig, aethum mor ddiethriol iddo ag oeddwn o'r blaen yn gyfeillgar."

² Y mae y dyn drygonus, er y gall weithiau ymfrostio gyda'i galon falch nad oes arno ofn na Duw nac uffern, brydiau eraill a'i enaid yn ymsuddo mewn dychryn. Pe baech gyda'r annuwiol pan y byddont dan argyhoeddiadau poethlyd, caech weled y gwely y gorweddant arno yn siglo; y pryd hwnw bydd eu tafod ba'ch ag attal dywedyd arno, a'u gliniau yn curo yn eu gilydd. Bydd eu cydwbybod yn rhythu, ac yn rhuo, yn eu rhwygo, ac yn eu condemnio. Oh! nid all neb ddychymygu y fath helynt ofnadwy y bydd hi ar yr annuwiol ar brydiau.—*Bunyan*.

ATHEIST.

Awn rhagom, rhag i'r Gŵr â'r fflangell ein goddiweddyd eto. Dylesit ddysgu i mi y wers hon, à swiaf yn dy glustiau yn awr: "Fy mab, paid a gwrando ar addysg a bair i ti gyfeiliorni oddiwrth eiriau gwybodaeth." Diar. xix. 27. Ië, meddaf, fy mrawd, paid a gwrando arno, a "chredwn i gadwedigaeth yr enaid." Heb. x. 39.

CRISTION. Fy mrawd, ni roddais y gofyniad i ti fel un yn amau gwirionedd ein cred, ond i'th brofi, a chael allan ffrwyth gonestrwydd dy galon. Ond am y gŵr yma, fe'i dallwyd, gwn, gan dduw y byd hwn. Awn rhagom, gan wybod ein bod yn credu y gwirionedd, "ac nid oes un celwydd o'r gwirionedd." Ioan ii. 21.

GOBEITHIOL. Gorfoleddaf yn awr dan obaith gogoniant Duw. Felly troisant ymaith oddiwrth y gŵr, ac yntau a aeth i'w ffordd dan chwarddu.

Yna gwelwn hwynt yn fy mreuddwyd yn myned yn mlaen, hyd oni ddaethant i ryw wlad yr oedd ei hawyr naturiol yn peri i ddynion anadnabyddus o honi gysgu. Yna dechreuodd Gobeithiol fod yn farwaidd iawn, a thrynhau i gwsg; am hyny dywedodd wrth Cristion, Yr wyf mor gysglyd fel mai prin y medraf gâdw fy llygaid yn agored; gorweddwn i lawr yma, a chymerwn un hunell.¹

CRISTION. Na wnawn mewn un modd, rhag na ddeffrown byth mwy.

GOBEITHIOL. Paham, fy mrawd? mae cwsg yn felys i'r gweithiwr; hwyrach yr adfywir ni trwy hunell fer.

CRISTION. Onid wyt yn cofio i un o'r Bugeiliaid beri i ni ochelyd y Tir Rheibiedig? Wrth hyn golygai, ar i ni ochelyd cysgu; "am hyny, na chysgwn fel rhai ereill, ond gwylwn a byddwn sobr." 1 Thes. v. 6.

GOBEITHIOL. Cydnabyddaf fy mod ar fai: a phe buaswn yma fy hunan, cysgaswn i farwolaeth. Gwelaf mai gwirionedd a ddywed y gŵr doeth, "Gwell yw dau nag un." Preg. iv. 9. Hyd yma bu dy gymdeithas yn fendith i mi: a chai wobwr da am dy lafur.

CRISTION. Yn awr, ebe Cristion, i atal syrthni yn y lle hwn, disgynwn at ryw ymddiddan buddiol.

GOBEITHIOL. O ewyllys calon, ebe'r llall.

CRISTION. Yn mha le y dechreuwn?

GOBEITHIOL. Yn y lle y dechreuodd Duw gyda ni. Ond dechreua di, os gweli yn dda.

CRISTION. Wel, ebe Cristion, canaf y gân hon i ti yn gyntaf:—

Pan fyddo'r duwiol werin,
Gan gwsg yn swrth a thrablin,
Gwrandawant yr ymddyddan clau
Fu rhwng y ddau bererin.

A dysgant wers yn gryno,
Sef cadw'u hun yn effro,
Rhag cael arnynt ormod gwall,
A bod i'r fall eu twyllo.

Am hyn, i'r sawl sy'n berffaith,
Mae cwmi'r saint yn odiaeth,
I gadw'u llygaid rhag cau'n nghyd,
Er gwaetha'r ysbryd diffaith.

Yna dechreuodd Cristion, a dywedodd, gofynaf i ti gwestiwn. Pa fodd y daethost ar y cyntaf i feddwl gwneud fel yr wyt yn gwneuthur yn awr?

GOBEITHIOL. Pa fodd y daethum gyntaf i feddwl am les fy enaid a feddyli?

CRISTION. Ië, dyna fy meddwl.

GOBEITHIOL. Wel, bu'm am hir amser yn ymhyfrydu yn yr hyn a welid ac a werthid yn ein ffair ni; pethau y credwyf yn awr, pe dilynaswn hwynt o hyd, a'm boddasent mewn colledigaeth a dinystr.

CRISTION. Pa bethau oeddynt?

¹ "O'r huno byr yma! Pwy all fynegu y niwed y mae pererinion yn ei gael oddiwrtho. Y mae y cwsg marwol, yn awyr rheibiedig y byd hwn, yn aml yn dechreu yn y byr hepian."—*Cheever*.

GOBEITHIOL. Holl drysorau a chyfoeth y byd. Hefyd, cymerais hyfrydwch mawr mewn rhysedd, cyfeddach, meddwod, tyngu, dywedyd celwydd, aflendid, halogi y Sabbath, a phob peth a dueddai i ddinystrio fy enaid. Ond deallais o'r diwedd, wrth wrando ac ystyried geiriau Duw, y rhai, yn wir, a glywais o'th enau di, a chan Ffyddlon anwyl (yr hwn a roddwyd i farwolaeth am ei ffydd a'i fuchedd santaidd yn Ffair Gwagedd), mai diwedd y pethau hyn yw marwolaeth (Rhuf. vi. 21—23); ac mai oblegyd y pethau hyn y mae digofaint Duw yn dyfod ar blant yr anufudd-dod. Eph. v. 6.

CRISTION. A ymostyngaist dan rym yr argyhoeddiad hwn yn ddioed?

GOBEITHIOL. Naddo; nid boddlon fu genyf ar unwaith wybod drwg pechod, a'r ddamnedigaeth a ddilyna y cyflawniad o hono; ond ymgeniais i gau fy llygaid yn erbyn y goleuni pan ddechreuodd fy ngalon grynu wrth y gair.

GOBEITHIOL YN CAEL EI DDAL GAN EI BFCHODAU.

CRISTION. Ond beth oedd yr achos i ti ymddwyn fel hyn at weithrediadau cyntaf Ysbryd bendigedig Duw arnat?

GOBEITHIOL. Yr achosion oeddynt, 1. Yr oeddwn yn anwybodus mai gwaith Duw oedd arnaf. Ni feddyliais erioed mai trwy ddeffroi am bechod yr oedd Duw yn dechreu gweithio trôedigaeth pechadur. 2. Yr oedd pechod hyd yn hyn yn felus iawn i'm cnawd, ac anhawdd oedd genyf ymadael ag ef. 3. Ni wyddwn pa fodd i ymadael â'm hen gyfeillion, gan fod eu presenoldeb a'u gweithredoedd mor ddymunol genyf. 4. Yr oedd oriau fy argyhoeddiad yn oriau mor gyffrous a dychrynlyd, fel na allwn eu goddef, na chymaint a'u cofio heb arswyd calon.

CRISTION. Ymddengys, ynte, dy fod yn cael ymadael â'rh drallod weithiau?

GOBEITHIOL. Oeddwn, yn ddiau; ond deuai i'r meddwl drachefn; ac yna byddwn cynddrwg, ie, gwaeth, fy nghyflwr nag o'r blaen.

CRISTION. Wel, beth oedd yn peri i ti adgofio dy bechodau drachefn?

GOBEITHIOL. Llauer o bethau; megys,

1. Pan gyfarfyddwn â dyn da yn yr heolydd; neu,
2. Os byddai i mi glywed rhyw un yn darllen y Bibl; neu,
3. Os dechreuai cur yn fy mhen; neu,
4. Os clywn fod rhai o'm cymydogion yn glaf; neu,
5. Os clywn ganu clyl rhywun wedi marw; neu,
6. Os meddylw'n am farw fy hunan; neu,
7. Os clywn am rywun wedi marw yn ddisyfyd; neu,
8. Ac yn enwedig, pan feddylw'n am danaf fy hunan, y byddai raid i mi yn fuan ymddangos mewn barn.

CRISTION. A fedrit un amser fwrw ymaith euogrwydd pechod yn hawdd pan ddeuai arnat trwy un o'r ffyrdd hyn?

GOBEITHIOL. Na fedrwn; canys y pryd hwnw gwasgent ar fy nghydwylbod yn drymach; ac yna, pe buaswn ond meddwl am droi yn ol at fy mhechod (er fy mod wedi diflasu arno), byddai hyn yn boen deublyg i mi.

CRISTION. A pha fodd y gwnaet y pryd hwnw?

GOBEITHIOL. Meddylw'n y byddai raid i mi geisio diwygio, onide y demnid fi yn sicr.

CRISTION. Wel, a geisiaist ti ddiwygio?

GOBEITHIOL. Do; ffoais nid yn unig oddiw'rth fy mhechodau, ond oddiw'rth fy nghyfeillion annuwiol hefyd, ac ymroddais i gyflawni dyledswyddau crefyddol; megys gweddio, darllen, galaru am fy mhechodau, dywedyd y gwir wrth fy nghymydogion, &c. Hyn oll a wnaethum, ac ychwaneg hefyd, gormod i'w hadrodd yma.

CRISTION. A oeddit yn tybied dy hunan yn dda wedi hyn?

GOBEITHIOL. Oeddwn, dros enyd; ond o'r diwedd dymchwelai fy ngofid arnaf eilwaith, a hyn ar draws gwddf fy holl ddiwygiadau.

CRISTION. Pa fodd yr oedd hyn, gan dy fod bellach wedi diwygio?

GOBEITHIOL. Llauer o bethau a'i dygai arnaf drachefn, yn enwedig y fath ddywediadau a'r rhai hyn: "Megys bratiau budron yw ein holl gyfiawnderau" (Esay lxiv. 6); "Ni chyfiawnheir un cnawd trwy weithredoedd y ddeddf" (Gal. ii. 16); "Wedi i chwi wneuthur y cwbl oll a orchymynwyd, dywedwch, Gweision anfuddiol ydym" (Luc xvii. 10); a llauer ereill cyffelyb. Oddiw'rth y rhai hyn dechreuais ymresymu â mi fy hun fel hyn: Os ydyw fy holl gyfiawnderau fel bratiau budron, os na chyfiawnheir un cnawd trwy weithredoedd y ddeddf, ac os, wedi i ni wneuthur yr hyn oll a orchymynwyd, mai gweision anfuddiol ydym; yna ffolineb yw meddwl am y nefoedd trwy y ddeddf. Meddyliais yn mhellach fel hyn: Os â gŵr i ddyled y siopwr o gan punt, ac wedi hyn talu am yr hyn oll a geisiai; eto, os bydd yr hen ddyled yn aros ar y llyfr heb ei chroesi, gall y siopwr roddi cyfraith arno am yr hen ddyled, a'i fwrw yn ngharchar hyd oni thalo hi.

CRISTION. Wel, a pha fodd y cymhwysi hyn attat dy hun?

GOBEITHIOL. Wel, meddyliais yn of fy hun fel hyn; rhedais yn mhell i lyfrau Duw trwy

fy mhechodau, ac nis gall fy niwygiad presenol dalu y ddyled hōno. Am hyny dylwn feddwl, er fy holl welliant presenol, pa fodd y rhyddheir fi oddiwrth y ddamnedigaeth y dygais fy hunan i'w gafael trwy fy nhroseddau blaenorol?

CRISTION. Cymhwysiad da iawn; ond atolwg dos yn mlaen.

GOBEITHIOL. Peth arall a'm blinodd er pan ddechreuais y gwelliant hwn, sef, os edrychwn yn fanwl i'r pethau goreu a wneir genyf yn awr, gwelaf bechod, i.e., pechod newydd, yn ymgymysgu â hwynt; fel i'm gorfodir i benderfynu, er fy hen dybiau uchel am danaf fy hun a'm dyledswyddau, fy mod yn pechu digon mewn un diwrnod¹ i gael fy mwrw i uffern, er i'm buchedd blaenorol fod yn ddifai.

CRISTION. A pha beth a wnaethost wedi hyny?

GOBEITHIOL. Gwneuthur! nis gwyddwn beth i'w wneud nes adroddais fy meddwl wrth Ffyddlon; canys yr oeddym yn gydnabyddus iawn â'n gilydd. Ao efe a ddywedodd wrthyf, Oddigerth i mi gael cyfiawnder gŵr na phechasai erioed, nis gall fy nghyfiawnder i, na chyfiawnder yr holl fyd, fy achub.

CRISTION. A dybiaist ei fod yn dywedyd y gwir?

GOBEITHIOL. Pe dywedasai felly wrthyf pan oedd fy niwygiadau fy hun yn fy moddio ac yn fy niwallu, galwaswn ef yn ynyd am ei boen; ond yn awr, er pan welwyf fy ngwendid fy hun, a'r pechodau a lynant wrth fy nghyflawniadau goreu, gorfuwyd fi i fod o'r un farn ag ef.

CRISTION. Ond a dybiaist, pan ddywedodd efe hyny wrthyf gyntaf, fod y fath ŵr i'w gael, am ba un y galleid dywedyd yn briodol na wnaethai efe bechod erioed?

GOBEITHIOL. Rhaid i mi gyfaddef i'r geiriau swnio yn ddyeithr yn fy nghlustiau ar y cyntaf; ond wedi cael ychydig ychwaneg o siarad a chyfeillach ag ef, argyhoeddwyd fi yn llwyr o'r peth.

CRISTION. A ofynaist iddo pwy oedd y gŵr hwn? a pha fodd yr oedd i ti gael dy gyfiawnhau trwyddo?

GOBEITHIOL. Do, a dywedodd wrthyf mai yr Arglwydd Iesu ydoedd, yr hwn a eistedda ar ddeheulaw y Goruchaf. Heb. x. 12. Ac fel hyn, eb efe, rhaid i ti gael dy gyfiawnhau trwyddo ef, sef trwy ymddiried yn yr hyn a wnaeth efe yn nyddiau ei gnawd, ac a ddyoddefodd pan yn nghrog ar y pren. Rhuf. iv. 5; Col. i. 14; 1 Pedr i. 19. Gofynais iddo yn mbellach, Pa fodd y gall cyfiawnder y gŵr hwnw fod mor effeithiol ag i gyfiawnhau un arall ger bron Duw? Yntau a ddywedodd wrthyf, Duw Cadarn yw, a gwnaeth yr hyn a wnaeth, a bu farw hefyd, nid drosto ei hun, ond dros of fi; a chyfrifir ei ufudd-dod, a theilyngdod ei ufudd-dod, i ti, os credi ynddo.

CRISTION. A pha beth a wnaethost wedi hyny?

GOBEITHIOL. Codais wrthddadleuon yn erbyn credu, am fy mod yn meddwl nad oedd efe yn ewyllysgar i'm hachub.

CRISTION. A pha beth a ddywedodd Ffyddlon wrthyf erbyn hyn?

GOBEITHIOL. Parodd i mi fyned ato i weled. Dywedais innau, Rhyfyg fyddai hyny.

¹ "Yn yr argraffiadau boreuaf y darlleniad yma ydyw, *pechu digon mewn un dyledswydd*. Ac y mae y peth yn wir yn y ddwy ystyr. Nid oes un dydd yr ydwyf yn cael byw, na'r un dyledswydd a gyflawni, nad wyt mewn angen am i drugaredd ddyfod ar dy ol i gymeryd ymaith dy anwiredd. Y mae cymysgedd o bechod yn mhob peth a wnawn. Y mae y rhai hyn yn ystyriae'hau difrifol a darostyngol."—*G. Offor*.

Yntau a ddywedodd, Nage ; canys gwahoddir di ato. Mat. xi. 28. Yna rhoddodd i mi lyfr o waith yr Iesu ei hunan, i'm calonogi i ddyfod ato yn fwy hyderus ; ac am y llyfr hwnw dywedai, Y mae pob iot a phob tipyn o hono yn fwy safadwy na'r nef a'r ddaear. Mat. xxiv. 35. Yna gofynais iddo, Pa beth a wnaif pan ddeuaf ato ? Yntau a ddywedodd, Rhaid i ti ymbil ar dy liniau (Psal. xcv. 6 ; Dan. vi. 10), â'th holl galon ac â'th holl enaid. (Jer. xxix. 12, 13), ar i'r Tad ei ddadguddio i ti. Yna gofynais iddo yn mhellach, Pa fodd y cyfeiriai fy eirchion ato ? Dos, ebe yntau, a thi a'i cai ef ar y drugareddfa, lle yr erys drwy'r holl flwyddyn, i roddi gollyngdod a maddeuant i'r rhai a ddeuant ato. Exod. xxv

FYDDLON YN ADDYSGU GOBEITHIOL.

22 ; Lef. xvi. 2 ; Num. vii. 89 ; Heb. iv. 16. Dywedais inau, Nis gwn beth i'w ddywedyd pan ddeuaf ato. Yntau a archodd i mi ddywedyd i'r perwyl hwn : Oh Dduw, bydd drugarog wrthyf, bechadur ! dysg i mi adnabod Iesu Grist, a chredu ynddo ; canys gwelaf y derfydd am danaf yn llwyr heb y cyfiawnder hwnw, neu heb ffydd ynddo. Arglwydd, clywais dy fod yn Dduw trugarog, ac i ti ordeinio dy Fab Iesu Grist i fod yn Iachawdwr y byd ; ac hefyd dy fod yn ewyllysgar i'w roddi ef i'r fath bechadur truan a fi. A pechadur ydwyf yn wir. Defnyddia yr adeg hon, gan hyny, Arglwydd, a mawrha dy ras yn nghadwedigaeth fy enaid, trwy dy Fab, Iesu Grist. Amen.

CRISTION. A wnaethost fel y gorchymynwyd i ti ?

GOBEITHIOL. Do, drachefn, a thrachefn, a thrachefn.

CRISTION. Wel, a ddadguddiodd y Tad y Mab i ti ?

GOBEITHIOL. Naddo, na'r tro cyntaf, na'r ail, na'r trydydd, na'r pedwerydd, na'r pummed, na'r chweched tro ychwaith.

CRISTION. Pa beth a wnaethost ynte ?

GOBEITHIOL. Beth ? ni wyddwn beth i wneud.

CRISTION. Oni feddyliaist weithiau roi heibio gweddio ?

GOBEITHIOL. Do, gannoedd o weithiau.

CRISTION. A phaham nas gwnaethost felly ?

GOBEITHIOL. Am fy mod yn credu mai gwir a ddywedwyd wrthyf, sef nas gallai yr holl fyd fy achub heb gyfiawnder Crist ; ac yna meddyliais ynof fy hun, Os rhoddaf heibio weddio, marw a wnaif ; ac nis gallaf ond marw wrth orseddfainc gras. Ar hyny daeth y geiriau hyn i fy meddwl, " Os erys [y weledigaeth], dysgwyl am dani ; canys gan ddyfod y daw, nid oeda." Hab. ii. 3. Felly parheais i weddio, hyd oni ddadguddiodd Duw ei Fab i mi.

CRISTION. A pha fodd y dadguddiwyd ef i ti ?

GOBEITHIOL. Ni welais mo hono â llygad corfforol, ond â llygad fy meddwl (Eph. i. 18, 19), ac fel hyn y bu :—Yr oeddwn un diwrnod yn athrist iawn, i'm tyb i yn fwy felly nag y bu'm un amser o'm hoes ; a'r tristwch hwn a gynyrchwyd trwy weled o newydd fawredd a ffeidd-dra fy mhochodau. Ac fel nad oeddwn ar y pryd yn dysgwyl dim ond uffern, a damnedigaeth dragywyddol fy enaid, tybiais weled o honof yr Arglwydd Iesu yn edrych arnaf i lawr o'r nefoedd, ac yn dywedyd, " Cred yn yr Arglwydd Iesu Grist, a chadwedig fyddi." Act. xvi. 31.

Ond atebais, Yr wyf yn bechadur mawr, mawr dros ben, Arglwydd. Yntau a atebodd, 'Digon i ti fy ngras i.' 2 Cor. xii. 9.¹ Minau a ddywedais, Arglwydd, pa beth yw credu ? Ac yna deallais, oddiwrth yr ymadrodd hwnw, " Yr hwn sydd yn dyfod ataf fi ni newyna, a'r hwn sydd yn credu ynof fi ni sycheda un amser " (Ioan vi. 35), nad oedd credu yn Nghrist, a dyfod ato, ond yr un peth ; a bod yr hwn a ddaeth ato, sef, a ffodd am iachawd-wriaeth trwy Grist, o ran ei galon a'i serchiadau, wedi credu ynddo mewn gwirionedd. Yna, â'r dagrau yn llenwi fy llygaid, gofynais yn mhellach, Arglwydd, a ddichon y fath bechadur mawr a fi gael ei dderbyn genyt, a'i achub trwyot ? A chlywn ef yn dywedyd, " Yr hwn a ddel ataf fi, nis bwriaf ef allan ddim." Ioan vi. 37. Yna ebe finau, Ond pa fodd, Arglwydd, y rhaid i mi feddwl am danat wrth ddyfod ataf, fel y gosodwn fy hyder yn iawn arnat ? Yntau a'm hatebodd, " Daeth Crist Iesu i'r byd i gadw pechaduriaid." 1 Tim. i. 15. " Efe yw diwedd y ddeddf er cyfiawnder i bob un a'r sydd yn credu." Rhuf. x. 4 ; a pen. iv. " Efe a draddodwyd dros ein pechodau ni, ac a gyfodwyd i'n cyfiawnhau ni." Rhuf. iv. 25. " Efe a'n carodd ni, ac a'n golchodd ni oddiwrth ein pechodau yn ei waed ei hun." Dat. i. 5. " Efe yw y Cyfryngwr rhwng Duw a ninau." 1 Tim. ii. 5. " Y

¹ Dywed *Bunyan yn Gras yn Amlhau*, " Fel yr oeddwn yn ystyried fy nghyflwr yn un tost a difrifol, daeth y geiriau hyn yn ddisymwth gyda nerth mawr i fy meddwl, a hyny deirgwaith yn olynol, 'Digon i ti fy ngras i.' O ! fel y teimlwn bob gair ar ei ben ei hun yn air cadarn i mi, Digon—i ti—fy ngras—i. Yr oeddynt y pryd hwnw, ac eto ar brydiau, yn ymddangos i mi fel y geiriau mwyaf oedd yn bod."

mae efe yn byw bob amser, i eiriol trosom." Heb. vii. 25. Oddiwrth hyn oll y cesglais fod yn rhaid i mi ddysgwyl am gyfiawnder yn ei berson ef, ac am Iawn dros fy mhochodau yn ei waed : fod yr hyn oll a wnaeth mewn ufudd-dod i ddeddf ei Dad, a than ei chosp, nid drosto ei hun, ond tros yr hwn a'i derbynio yn Iachawdwr, ac a fyddo yn ddiolchgar iddo. Yna yr oedd fy nghalon yn llawn o lawenydd, fy llygaid yn llawn o ddagrau, a'm serch yn rhedeg trosodd o gariad at ei enw, a phobl, a ffyrdd yr Arglwydd Iesu.¹

CRISTION. Dyma ddadguddiad o Grist i'th enaid mewn gwirionedd. Ond dywed i mi yn fwy penodol pa effeithiau a gafodd hyn ar dy ysbrydoedd ?

GOBEITHIOL. Parodd i mi weled fod yr holl fyd, er ei holl gyfiawnderau, yn gorwedd dan goudemniad ; parodd i mi weled hefyd y gall Duw Dad, er ei fod yn gyfiawn, gyfiawnhau â chyfiawnder y pechadur a ddelo ato. Parodd i mi gywilyddio yn fawr oherwydd ysgelerder fy muchedd blaenorol, a theimlo yn llawn gwaradwydd oblegyd fy anwybodaeth ; canys ni ddaeth meddwl erioed i'm calon cyn hyn a ddanghosai i mi brydferthwch Iesu Grist yn y fath fodd. Gwnaeth i mi hoffi bywyd sanctaidd, a hiraethu am wneuthur rhywbeth er anrhydedd a gogoniant i enw yr Arglwydd Iesu. Ië, tybiais, pe buasai genyf fil o alwyni o waed yn fy nghorff, y gallaswn ei dywallt oll er mwyn yr Arglwydd Iesu.

Yna gwelwn yn fy mreuddwyd, i Gobeithiol, trwy edrych yn ol, ganfod Anwybodaeth yn dyfod, sef y gŵr a adawsant gynt ar eu holau. Edrycha, eb efe wrth Cristion, mor bell y mae'r glas-lanc acw yn ymdroi ar ein holau.

CRISTION. Ië, ië, gwelaf ef ; nid oes nemawr awydd ynddo am ein cyfeillach.

GOBEITHIOL. Eto tybiwyf na chawsai ddim niwaid oddiwrthym pe dilynasai ni hyd yn hyn.

CRISTION. Gwir iawn ; ond gwarantaf di ei fod yn meddwl fel arall.

GOBEITHIOL. Felly y barnwyf inau ; ond modd bynag, gad i ni aros am dano. Gwnaethant felly.

Yna gwaeddodd Cristion arno, gan ddywedyd, Tyred yn mlaen, ddyn ; pahan yr arhosi can belled ar ol ?

ANWYBODAETH. Hoffusach o lawer genyf rodio wrthyf fy hun nag mewn cyfeillach, oddigerth iddi fod yn un a garwyf.

Yna ebe Cristion o'r neilldu wrth Gobeithiol, Oni ddywedais i ti nad oedd ganddo ddim awydd i'n cyfeillach ? Ond, modd bynag, eb efe, tyred, siaradwn â'n gilydd i ddifyru y daith yn y lle anial hwn. A chan gyfeirio ei ymadroddion at Anwybodaeth, dywedodd wrtho, Pa fodd yr ydwyf ? Pa fodd y mae yn sefyll rhwng Duw a'th enaid yn awr ?

ANWYBODAETH. O'r goreu, gobeithio ; am fy mod yn wastad yn llawn o deimladau hyfryd, â ddeuent i'm meddwl er fy nghysuro ar fy nhaith.

CRISTION. Atolwg, dywed pa deimladau hyfryd a feddyli ?

ANWYBODAETH. Wel, meddyliaf am Dduw ac am y nefoedd.

CRISTION. Felly y gwna cythreuliaid ac eneidiau colledig.

ANWYBODAETH. Ond yr wyf yn meddwl am danynt ac yn eu dymuno.

¹ " Y mae triniaethau yr Arglwydd â'i blant yn amrywio, ond y maent oll yn arwain i'r un man, ysgytia rai gan ddychrynfeydd, tra y mae eraill yn cael eu tywys yn fwynaid, megys â rheffynau cariad. Ni ddylai credinwyt, gan hyny, osod i fynu eu profiadau yn safon i'w gilydd."—*Andronicus*.

CRISTION. Felly y mae llawer ereill nad ydynt fyth yn debyg o fyned yno. "Enaid y diog a ddeisyf, ond ni chaiff ddim." Diar. xiii. 4.

ANWYBODAETH. Ond yr wyf yn meddwl am danynt, ac yn gadael pob peth er eu mwyn.

CRISTION. Amheuaif hyny; canys peth gorchestol iawn yw gadael pob peth; i.e., mwyn gorchestol nag a feddylodd llaweroedd. Ond paham, neu o ba achos, y mae'n ddilys genyt dy fod wedi gadael pob peth er mwyn Duw a'r nef?

ANWYBODAETH. Fy nghalon a dystia hyny.

CRISTION. Y gwŕ doeth a ddywed, "Y neb a ymddiriedo yn ei galon ei hun sydd ffol." Diar. xxviii. 26.

ANWYBODAETH. Am galon ddrwg y lleferir felly; ond y mae fy nghalon i yn dda.

CRISTION. Ond pa fodd y profi hyn?

ANWYBODAETH. Y mae yn fy nghysuro mewn gobaith am y nef.

CRISTION. Gall hyny fod trwy ei thwyll; canys dichon calon dyn ei gysuro mewn gobaith o beth nad oes ganddo ddim sail i obeithio am dano.

ANWYBODAETH. Ond fy nghalon a'm buchedd i a gyfetyb i'w gilydd; ac am hyny y mae fy ngobaith ar sylfaen dda.

CRISTION. Pwy a ddywedodd wrthyt fod dy galon a'th fuchedd yn cyfateb i'w gilydd?

ANWYBODAETH. Fy nghalon fy hunan.

CRISTION. "Gofyn i'm cyfaill a wyf fi yn lleidr." Dy galon a ddywed hyny! Os na ddyg gair Duw dystiolaeth yn yr achos, diwerth yw pob tystiolaeth arall.

ANWYBODAETH. Onid calon dda yw'r hon sydd ganddi feddyliau da? ac onid buchedd dda yw'r hon sydd yn ol gorchymynion Duw?

CRISTION. Gwir; mae'r galon hòno yn dda sydd a meddyliau da o'i mewn, a'r fuchedd hòno yn dda ag sydd yn ol gorchymynion Duw; ond un peth yw meddu hyn, peth arall yw tybied hyny.

ANWYBODAETH. Atolwg, pa feddyliau a gyfrifi di yn feddyliau da? a pha fuchedd sydd yn ol gorchymynion Duw.

CRISTION. Mae amrai fathau o feddyliau da; rhai yn perthyn i ni ein hunain, rhai i Dduw, rhai i Grist, a rhai i bethau ereill.

ANWYBODAETH. Pa rai ynt y meddyliau da a berthyn i ni ein hunain?

CRISTION. Y rhai ydynt unol â gair Duw.

ANWYBODAETH. Pa bryd y mae ein meddyliau am danom ein hunain yn unol â gair Duw?

CRISTION. Pan roddom yr un farn arnom ein hunain ag a rydd y gair. Ond i eglurhau fy hun: dywed gair Duw am ddynion wrth natur, "Nid oes neb cyfiawn, nac oes un; nid oes neb yn gwneuthur daioni." Rhuf. iii. 10, 13. Dywedir hefyd, fod "holl feddylfryd calon dyn yn unig yn ddrygionus bob amser." Gen. vi. 5. Ac hefyd, fod "bryd calon dyn yn ddrwg o'i ieuencyd." Gen. viii. 21. Ac yn awr, pan gaffom y fath dyb a hon am danom ein hunain, a theimlad o'r peth, yna ein meddyliau ydynt feddyliau da, am eu bod yn unol â gair Duw.

ANWYBODAETH. Ni chredaf byth fod fy nghalon cynddrwg a hyna.

CRISTION. Am hyny ni fu genyt un meddwl da am danat dy hun erioed.—Ond gad i mi fyned yn mlaen. Fel y barna'r gair ein calonau, felly hefyd y barna ein ffyrdd; a

phan fo ein meddyliau am ein calonau a'n ffyrdd yn unol â barn y gair am danynt, mae'r ddwy yn dda, oherwydd eu bod yn cyduno.

ANWYBODAETH. Eglura dy hun yn well.

CRISTION. Dywed gair Duw fod ffyrdd dyn yn geimion, nid yn dda ond yn drofaus; a dywed hefyd, fod dynion allan o'r ffordd dda wrth naturiaeth, ac heb ei hadnabod hi. Salm cxxv. 5; Diar. ii. 15; Rhuf. iii. 12. Yn awr pan fo dyn yn meddwl fel hyn am ei ffyrdd, sef, meddaf, gyda theimlad a gostyngciddrwydd calon, yna mae ganddo feddyliau da am ei ffyrdd, oherwydd bod ei farn weithian yn unol â barn gair Duw.¹

ANWYBODAETH. Pa feddyliau, meddi, sydd dda am Dduw?

CRISTION. Yn gymhwys fel y dywedais am danom ein hunain, pan fo'n meddyliau am Dduw yn unol â'r hyn a ddywed ei air am dano; hyny yw, pan feddyliom am ei fôd a'i briodoliaethau fel y dysgir ni gan ei air, ar yr hyn nis gallaf yn awr ymhelaethu. Ond i son am dano yn ei berthynas â ni: dyna'r pryd y bydd genym feddyliau iawn am Dduw, pan feddyliom ei fod yn ein hadnabod yn well nag yr adwaenom ein hunain, ac y gall ganfod pechod ynom y pryd a'r man na fedrom ei ganfod ynom ein hunain: pan feddyliom ei fod yn gwybod ein meddyliau dirgelaf, a bod ein calon, a'i holl ddyfnderau, yn agored i'w lygaid ef: hefyd pan feddyliom fod ein holl gyfiawnderau yn drewi yn ei ffroenau, ac, am hyny, nas gall efe oddef i ni sefyll o'i flaen gydag unrhyw hyder, hyd yn nod yn ein cyflawniadau goreu.

ANWYBODAETH. A dybi di fy mod mor ffol a meddwl na fedr Duw weled yn mhellach na mi? neu y deawn at Dduw yn y goreu o'm cyfiawnderau?

CRISTION. Wel, beth yw dy farn ar y mater hwn?

ANWYBODAETH. Wel, i fod yn fyr, meddyliwyf fod yn rhaid i mi gredu yn Nghrist am gyfiawnhad?

CRISTION. Pa fodd! a feddyli y rhaid i ti gredu yn Nghrist, a thithau heb weled dy angen am dano! Ni weli ynot dy hun wendidau gwreiddiol na gweithredol; ond y mae genyt y fath feddwl am danat dy hun, ac am a wnei, ag a ddengys yn eglur dy fod yn un na welodd erioed yr angen am gyfiawnder personol Crist i'th gyfiawnhau ger bron Duw. Pa fodd, ynte, y dywedi, Credaf yn Nghrist?

ANWYBODAETH, Credaf ynddo yn burion er hyny.

CRISTION. Pa fodd y credi?

ANWYBODAETH. Credaf i Grist farw dros bechaduriaid; ac y cyfiawnheir finau ger bron Duw oddiwrth y felldith, trwy ei rasol dderbyniad ef o'm hufudd-dod i'w gyfraith. Neu fel hyn, mae Crist yn gwneuthur fy nyledswyddau crefyddol yn gymeradwy gyda'i Dad trwy rinwedd ei haeddiant ei hun, ac felly y cyfiawnheir fi.

CRISTION. Yn awr gad i minau roi atebiad i'r gyffes hon o'th ffydd:—

1. Credi â ffydd fypwyl; canys ni ddysgrifir y ffydd hon yn un man yn y gair.
2. Credi â ffydd gau; canys cymer gyfiawnhad oddiwrth gyfiawnder personol Crist, a chymhwysa ef at yr eiddot dy hun.

¹ "Gwelwn nad oedd bod mewn hwyl uchel o ran fy meddwl yn gwneyd fy nghyfiawnder yn well, mwy nag yr oedd bod yn an-hwylus yn ei wneud yn waeth, oblegyd Iesu Grist yw fy nghyfiawnder, yr hwn sydd 'yr un ddoe, a heddyw, ac yn dragwydd.'"—*Bunyan*.

3. Yn ol y ffydd hon, nid dy berson a gyfiawnhâ Crist, ond dy weithredoedd ; a dy berson er mwyn dy weithredoedd, yr hyn sydd gyfeiliornus.¹

4. Am hyny twyllodrus yw'r ffydd hon, y fath ag a'th edy dan ddigofaint yn nydd Duw Hollalluog ; canys gwir ffydd gyfiawnhaol a bair i'r enaid, dan deimlad o gyflwr colledig yn ngwyneb y ddeddf, ffoi am noddfa at gyfiawnder Crist (yr hwn gyfiawnder o'i eiddo nid yw weithred o ras drwy'r hon y mae efe yn gwneyd dy ufudd-dod yn gymeradwy gyda Duw er cyfiawnhad, ond ei ufudd-dod personol ef i'r ddeddf, mewn ufuddhau a dyoddef drosom yr hyn oedd yn ofynol ar ein dwylaw ni) ; y cyfiawnder hwn, meddaf, y mae gwir ffydd yn ei dderbyn ; a phan orchuddir yr enaid dan odre hwn, ac y'i cyflwynir yn ddifeius ger bron Duw, y mae yn cael ei dderbyn, a'i ryddhau oddiwrth gollfarnedigaeth.

ANWYBODAETH. Pa beth ! a fynit i ni ymddiried yn yr hyn a wnaeth Crist yn ei berson ei hun hebdom ni ? Rhoddai y fath dyb ffrwyn i'n chwantau, a goddefai i ni fyw fel y mynem : canys ba waeth pa fodd y bucheddwn, os gellir ein cyfiawnhau drwy gyfiawnder personol Crist oddiwrth y cwbl, pan gredom hyny ?

CRISTION. Anwybodaeth yw dy enw ; ac fel y mae dy enw, felly yr wyt tithau : ac yn awr dy atebion a wiriant yr hyn a ddywedwyf. Anwybodus wyt o'r hyn sydd yn cyfansoddi defnydd cyfiawnder, ac mor anwybodus a hyny pa fodd i gadw dy enaid trwy'r ffydd hõno, rhag digofaint pwysig Duw. Ië, yr wyt hefyd yn anwybodus o wir effeithiau ffydd gadwedigol yn nghyfiawnder Crist, sef i blygu ac ennill y galon at Dduw yn Nghrist, i garu ei enw, ei air, ei ffyrdd, a'i bobl, ac nid fel y ffol ddychymygi di.

GOBEITHIOL. Gofyn iddo a ddadguddiwyd Crist erioed iddo o'r nef ?²

ANWYBODAETH. Beth ! gŵr wyt ti am weledigaethau ! Credwyf mai ffrwyth penwenedid yw'r cwbl a ddywedwch eich dau, a phawb o honoch, ar y pen hwn.

GOBEITHIOL. Pa beth, ddyn ! Mae Crist mor guddiedig yn Nuw oddiwrth ddirnad-aeth naturiol pob cnawd, fel nad adwaenir ef yn gadwedigol gan neb, oddieithr i Dduw'r Tad ei ddadguddio iddo.³

ANWYBODAETH. Ië, dyna eich ffydd chwi, ond nid yr eiddof fi ; eto dilys genyf fod fy ffydd i cystal a'r eiddoch chwithau, er nad oes genyf gynifer o wyllt-dybiau yn fy mhen ag sydd genych chwi.

CRISTION. Caniata i mi roi gair i mewn. Ni ddylit siarad mor ysgafn am y pwnc hwn ; canys dywedaf hyn yn hyf (fel y dywedodd fy nghyfaill anwyl o'r blaen), na ddichon neb adnabod Iesu Grist ond trwy ddadguddiad y Tad : ie, ffydd hefyd, trwy ba un y mae'r enaid yn cymeryd gafaél ar Grist (os gwir ffydd fydd), a weithredir trwy

¹ "Y mae cyfiawnhad ger bron Duw yn dyfod, nid trwy ddilyn Crist fel siampl foesol, ond trwy ffydd yn ei werthfawr waed *Ef*. Ymborthi ar Iesu ydyw, ei olygu yn cael ei wneud gan Dduw yn felldith dros ein pechodau. Yr wyf wedi fy moddio wrth sylwi nad allai yr un o'r arwyddion a'r rhyfeddodau yn yr Aipht waredu Israel oddiyno hyd oni laddwyd yr oen."—*Bunyan*.

² "Pan welodd Duw yn dda ddadguddio ei Fab ynof fi, hyny yw, fe gafodd y fath olwg a gwybodaeth, mewnol, ysbrydol, a phrofiadol o Grist ac o iachawdwriaeth trwyddo, fel yr oedd ei galon yn ei gofeidio, ei enaid yn glynu wrtho, a'i ysbryd yn llawenychu ynddo ; yr oedd ei holl ddyn yn cael ei lynu i fynu gan gariad ato, fel yr oedd yn llefain yn llawenydd ei enaid, Dyma fy Anwlyd a'm Cyfaill, fy Ngwaredwr, fy Nuw, a'm iachawdwriaeth."—*Mason*.

³ Coffheir am amryw o'r dadguddiedigaethau hyn yn *Gras yn Amlhau*, fel hyn, "Glynodd yr ysgrythyf hõno wrth fy nghalon—saethodd y frawddeg hõno i mewn arnaf—torodd y geiriau hyn i mewn arnaf gyda nerth mawr—yn ddisymwth syrthiodd yr ymadrodd hwn ar fy enaid," &c.

ragorol fawredd ei nerth ef (Mat. xi 27 ; 1 Cor. xii 3 ; Eph. i 17—19) ; am weithrediad yr hon, gwelaf dy fod di, Anwybodaeth druan, yn gwbl ddyeithr. Deffro, gan hyny, a gwel dy drueni, a dianc at yr Arglwydd Iesu ; a thrwy ei gyfiawnder ef, yr hwn yw cyfiawnder Duw (canys y mae ei hun yn Dduw), fe'th waredir oddiwrth gondemniad.

ANWYBODAETH. Yr ydych yn cerdded yn gyflym ; nis gallaf eich canlyn ; cerddwch yn mlaen : rhaid i mi aros ychydig ar ol.

Yna dywedasant—

Anwybodaeth, Ow ! pa hyd
Y hyddi ynfyd eilwaith ?
A wrthodi gyngor eu,
A'i gynyg i ti ddengwaith ?

Os gwrthodi mewn modd syn,
Cydnebydd hyn yn fanwl,
Cyn pen nemawr, cei'n ddinam
Roi cyfrif am y cwblwl.

Mewn pryd ac amser cofia hyn,
Ymostwng ddyd, nac ofna ;
Cyngor da, os cyn'r'i fo,
A'th achub, gwrando arna'.

Os byddi byw mewn cyflwr caeth,
Mewn anwybodaeth rhyfedd ;
Gwybydd hyn, y byddi'n siwr
Golledwr yn y diwedd.

Yna Cristion a gyfarchodd ei gydymaith fel hyn :—

CRISTION. Wel, tyred fy nghyfaill Gobeithiol, gwelaf y rhaid i ti a minau deithio wrthym ein hunain eto.

Felly gwelwn yn fy mreuddwyd iddynt fyned yn mlaen yn rhwydd, ac Anwybodaeth yntau a ddaeth dan hybian ar eu holau. Yna ebe Cristion wrth ei gyfaill, Drwg iawn genyf dros y dyn hwn, druan ; bydd yn sier o droi yn ddrwg arno yn y diwedd.

GOBEITHIOL. Och ! y mae llaweroedd yn ein tref ni yn ei gyflwr, teuluoedd cyfain, ie, heolydd cyfain, o bererinion hefyd ; ac os oes cynifer a hyny yn ein parthau ni, pa nifer sydd, dybygi di, yn y man y ganwyd ef ?

CRISTION. Yn wir, dywed y gair, “Efe a ddallodd eu llygaid, fel na welent,” &c.

Ond, gan ein bod ar ein penau ein hunain, beth yw dy feddwl am y fath ddynion ? onid ydynt ar amserau, dybygi di, yn profi argyhoeddiadau o bechod, a thrwy hyny ofnau fod eu sefyllfa yn beryglus ?

GOBEITHIOL. Nage, ateb y cwestiwn dy hunan, canys ti yw'r hynaf.

CRISTION. Meddaf, ynte, eu bod ; ond gan eu bod wrth natur yn anwybodus, ni ddeallant fod yr argyhoeddiadau hyny er eu llesâd ; ac am hyny ceisiant eu diffoddi â'u holl egni, a pharhant yn rhyfygus i wenieithio iddynt eu hunain yn ffyrdd eu calonau.

GOBEITHIOL. Credwyf, fel y dywedi, fod ofn yn tueddu yn fawr i lesâu dynion, ac i'w gosod ar yr iawn ar gychwyniad eu pererindod.

CRISTION. Diddadl ei fod, os bydd yn iawn : canys felly dywed y gair, "Dechreuad doethineb yw ofn yr Arglwydd." Job xxviii. 28 ; Psal. cxi. 10 ; Diar i. 7 ; ix. 10.¹

GOBEITHIOL. Pa fodd y darluni ofn iawn ?

CRISTION. Adnabyddir gwir ofn wrth dri pheth :—

1. Wrth ei darddiad : achosir ef gan argyhoeddiad achubol o bechod.
2. Gyr yr enaid i ddal gafael sicr yn Nghrist am iachawdwriaeth.
3. Cenhedla a chynhalia yn yr enaid barch mawr i Dduw, ei air, a'i ffyrdd ; gan ei gadw yn dyner, a pheri iddo ofni troi oddiwrthynt, ar dde nac aswy, at ddim a ddichon ddianrhydeddu Duw, tòri ei heddwch, tristâu yr Ysbryd, neu beri i elynion yr Arglwydd gablu.²

GOBEITHIOL. Da iawn ; credwyf i ti ddywedyd y gwir. A ydym ni yn awr agos a chroesi y Tir Rheibiedig ?

CRISTION. Paham ? ai blin genyt yr ymddyddan ?

GOBEITHIOL. Nage, yn wir ; ond dymunwn wybod yn mha le yr ydym.

CRISTION. Nid oes i ni oddiar ddwy filltir eto o hono.—Ond dychwelwn at y pwnc.

Yn awr ni wyr yr anwybodus fod yr argyhoeddiadau a barant ofn arnynt yn llesiol iddynt, ac am hyny ceisiant eu mygu.

GOBEITHIOL. Pa fodd y ceisiant eu mygu ?

CRISTION. 1. Tybiant y gweithir yr ofnau hyn gan y diafol (er eu bod yn wir o Dduw) ; a chan feddwl felly, gwrthsafant hwy fel pethau a dueddont i'w disodli. 2. Tybiant hefyd fod yr ofnau hyn yn tueddu i anrheithio eu ffydd ; pan, ysywaeth iddynt hwy, druain, y maent yn llwyr amddifad o honi ! ac am hyny caledant eu calonau yn eu herbryn. 3. Cymerant yn ganiataol na ddylent ofni, ac am hyny, er eu gwaethaf oll, ânt yn rhyfygus a hyf. 4. Gwelant hefyd fod tuedd yn yr ofnau hyn i ddwyn oddiarnynt eu hen santeiddrwydd gorwael eu hunain, ac am hyny gwrthwynebant hwynt â'u holl egni.

GOBEITHIOL. Gwn rywbeth am hyn fy hun ; canys cyn i mi adnabod fy hun, felly yr oedd gyda minau.

CRISTION. Wel, gadawn ein cymydog Anwybodaeth iddo ei hun yn awr, a syrthiwn ar ofyniad buddiol arall.

GOBEITHIOL. O ewyllys fy nghalon ; ond rhaid i ti ddechreu eto.

CRISTION. Wel, a adwaenit ti Tros-amser, gŵr o'th wlad, tua deng mlynedd yn ol, yr hwn oedd yn ŵr blaenllaw iawn gyda chrefydd y pryd hwnw ?

GOBEITHIOL. Ei adwaen ! adwaenwn ; yr oedd ef yn byw yn nhref Diras, tua dwy filltir oddiwrth dref Gonestrwydd, ac yn trigo yn y drws nesaf i Troi-yn-ol.

CRISTION. Gwir, yr oedd efe yn byw dan yr un tô ag ef. Wel, deffröwyd y dyn hwnw yn fawr unwaith : credwyf iddo gael peth golwg ar ei bechodau, ac ar y cyflog dyledus am danynt.

¹ "Gwylia galedu dy galon un amser yn erbyn argyhoeddiadau a barnau. Dywedais wrthyh o'r blaen am ochelyd calon galed, yn awr mi ddywedaf gwylia galedu dy galon feddal. Ofn yr Arglwydd ydyw curiad (*pulse*) yr enaid. Y curiadau goreu ydyw y profion goreu o fywyd, ond y mae y rhai gwaelaf yn dangos fod bywyd yno. Y mae curiadau yspeidiol neu afreolus yn beryglus. Curiadau yspeidiol oedd gan Dafydd a Pedr gyda golwg ar yr ofn hwn."—*Bunyan*.

² "Sylwch yn arbenig ar ddarnodiad Cristion o 'ofn.' Y mae yn un o'r brawddegau gwerthfawr hyny yn y rhai y rhydd yr awdwr sylwedd traethawd cyflawn mewn ychydig o ymadroddion byr a syml. Trysora ef yn dy galon, a myfyria arno yn fynych."—*Andronicus*.

GOBEITHIOL. Yr wyf yn gwbl o'r un farn â thi, canys (gan nad oedd fy nhŷ i dros dair milltir oddiwrtho) arferai ddyfod ataf yn fynych, ac yn aml mewn dagrau. Yr oedd yn ddrwg genyf drosto, ac nid oeddwn yn gwbl heb obaith am dano : ond amlwg iawn yw, nad cywir pob un a ddywed, "Arglwydd, Arglwydd!"

CRISTION. Dywedodd wrthyf unwaith ei fod wedi penderfynu myned ar bererindod, fel nyni yn awr ; ond yn ddisymwth daeth yn gydnabyddus ag Achub ei Hun, ac wedi hyny aeth yn ddyeithr i mi.

GOBEITHIOL. Yn awr, gan ein bod yn siarad am dano, ymofynwn ychydig i'r achos o'i wrthgiliad disymwth ef ac ereill.

CRISTION. Gall hyny fod yn fuddiol iawn ; ond dechreua di.

GOBEITHIOL. Wel, yn fy marn i, mae pedwar achos o hono :—

1. Er fod cydwybodau y dynion hyn wedi eu deffroi, eto nid yw eu calonau wedi eu cyfnewid ; yna pan fo grym euogrwydd wedi ei wisgo ymaith, derfydd yr hyn a'u cynhyrfodd i fod yn grefyddol ; am hyny tröant yn naturiol i'w hen ffyrdd eilwaith ; fel y gwelwn y ci a fo'n glaf gan yr hyn a fwytaodd, cyhyd ag y pery ei anhwyldeb, yn chwydu y cwbl i fynu ; nid ei fod yn gwneuthur hyn o feddwl rhwydd (os gallwn ddweyd fod gan gi feddwl), ond o herwydd ei fod yn gwasgu ar ei gylla : yn awr, wedi darfod y salwch, ac esmwythâu ei gylla, gan nad yw fymryn llai ei awydd at ei chwydiad, try ato drachefn, a llyfa y cwbl i fynu ; ac felly gwir a ysgrifenydd, "Y ci a ymchwelodd at ei chwydiad ei hun." 2 Pedr ii. 22. Dyma fel y mae'r dynion hyn, tra yn wresog am y nef, wedi eu gweithio felly gan ofn poenau uffern ; ond pan yr oera ac y lleiha eu hofn o ddamnedigaeth, eu dymuniadau am y nef a oera hefyd. Felly pan dderfydd eu harswyd a'u heugrwydd, mae eu dymuniadau am nef a dedwyddwch yn marw hefyd, a hwythau yn dychwelyd i'w hen ffyrdd drachefn.

2. Rheswm arall yw hwn :—Mae ofn caethwasaid yn eu trechu. Son yr wyf yn awr am eu gwaith yn ofni dynion ; "canys y mae ofn dyn yn dwyn magl." Diar. xxix. 25. Felly, er eu bod yn ymddangos yn frwd am y nef tra mae fflamau uffern oddeutu eu clustiau, eto, pan fyddo y dychryn ychydig drosodd, byddant o feddwl gwahanol, sef, mai da yw bod yn ddoeth, a pheidio rhedeg (am ni wyddant pa beth) i berygl o golli y cwbl, neu o leiaf ddwyn eu hunain i ofidiau anocheladwy ac afreidiol ; ac felly ymunant â'r byd drachefn.

3. Mae y cywilydd sydd yn nglyn â chrefydd hefyd yn dramgwydd yn eu ffordd : maent yn feilchion ac uchelfrydig, a chrefydd yn wael a dirmygus yn eu golwg ; felly pan gollant eu syniad am uffern a'r lliid a fydd, dychwelant i'w hen lwybrau cyntaf.

4. Mae euogrwydd ac ofn yn boenus iddynt ; nid hoff ganddynt weled eu trueni cyn myned iddo ; er y gallasai y golwg cyntaf arno, pe carasant y golwg hwnw, eu gweithio i ffoi i'r man y ffy y cyfiawnion iddo, a'r lle y maent yn ddiogel ; ond am eu bod, fel y crybwyllais o'r blaen, yn cashau y myfyrdod am euogrwydd ac ofn, pan y caffont wared unwaith o'r daroganau am ddigofaint Duw, caledant eu calonau o'u bodd, a dewisant y cyfryw ffyrdd ag a'u caledont waethwaeth.

CRISTION. Yr wyt yn lled agos at y nod, canys gwaelod y cwbl yw diffyg cyfnewidiad yn y meddwl a'r ewylllys. Ac am hyny nid ydynt ond fel y lleidr o flaen y barnwr : mae hwnw yn crynu ac yn arswydo, ac yn edifeiriol iawn tybygid, ond gwaelod y cwbl yw ofn

y cortyn ; nid, mae yn eglur, oddiar ddygasedd at y bai ; oblegyd, rhodder i'r gŵr hwn ei ryddid, bydd yn lleidr, ac felly yn dwyllwr, fyth ; ond iddo gael cyfnewidiad meddwl, byddai yn ddyn arall.

GOBEITHIOL. Yn awr danghosais yn achosion o'u gwrthgiliad, dangos dithau y dull.

CRISTION. Gwnaf yn ewyllysgar :—

1. Ymddyethrant o ran eu meddyliau, hyd y gallont, rhag cadw Duw, angau, neu y farn a ddaw, yn eu cof.

2. Yna bwriant ymaith yn raddol ddyledswyddau dirgel, megys gweddi ddirgel, ffwrwynd eu chwantau, gwyliadwriaeth, galar am bechod, a'r cyffelyb.

3. Yna ymgadwant rhag cyfeillach Cristionogion bywiog a gwresog.

4. Ar ol hyn oerant at ddyledswyddau cyhoeddus, megys gwrando, darllen, ymddyddanion duwiol, a'r cyffelyb.

5. Yna dechreuant bigo tyllau (fel y dywedwn) yn ngwisgoedd y rhai duwiolaf, a hyny mewn modd dieffig, fel y gallont gael rhyw rith-escus i dafu crefydd o'r tu ol i'w cefnau, oherwydd y gwendidau a welant yn y rhai hyn.

6. Yna dechreuant ymlynu wrth, ac ymgyfeillachu â, dynion cnawdol, ofer, a thrythyll.

7. Bellach rhoddant le yn ddirgel i ymddyddanion cnawdol ; a hoff iawn fydd ganddynt weled yr un pethau mewn rhai a gyfrifir yn gyfiawn, modd y gallont hwythau eu gwneuthur yn hyfach trwy eu siamplau.

8. Ar ol hyn dechreuant chwareu â phechodau bychain yn gyhoeddus.

9. Ac yn ddiweddaf, wedi ymgaledu, ymddangosant y peth ydynt. Fel hyn, ar ol llithro eilwaith i lynclyn trueni, oddigerth i wyrth o ras Duw ragflaenu, fe'u collir yn dragywydd yn eu twyll eu hunain.

Yn awr gwelwn yn fy mreuddwyd, fod y pererinion erbyn hyn wedi myned dros y Tir Rheibiedig, ac yn tirio yn ngwlad Beulah (Esa. lxii. 4—12 ; Can. ii. 10—12), awyr yr hon sydd hyfryd a dymunol ; gan fod y ffordd yn myned yn union trwyddi, arosasant ynddi i ymddyfyru dros enyd. Yma y clywent yr adar yn canu yn barhaus, a gwelent y blodau yn ymddangos yn feunyddiol, a chlywent lais y durtur yn y wlad. Yn y wlad hon y tywyna yr haul nos a dydd : y mae gan hyny yn mhell tudraw i Lyn Cysgod Angau, ac allan o gyrhaedd Cawr Anobaith ; ac nid allent oddiyma gymaint a chanfod Castell Amheuaeth. Yr oeddynt yma yn ngolwg y Ddinas yr aent iddi :¹ cyfarfuant yma â rhai o'i thrigolion, canys y rhai dysglaer yn fynych a rodiant yn y wlad hon, am ei bod ar gyffiniau y nef. Yn y wlad hon hefyd yr adnewyddwyd y cyfammod rhwng y briodferch a'r priodfab ; ie, yma y " llawenycha eu Duw o'u plegyd hwy â llawenydd priodfab am briodferch." Esa. lxii. 5. Nid oedd arnynt yma eisiau nac ŷd na gwin ; canys cawsant yma lawnder o'r hyn oll a ymfynasant am dano yn éu pererindod. Hefyd, clywsant yma leisiau allan o'r

¹ Yn ystod dyddiau olaf y gŵr enwog hwnw, Dr. Payson, fe ddywedai mewn llythyr at berthynas, " Pan ddarllenais gyntaf ddarluniad *Bunyan* o Dir Beulah, lle mae'r haul yn tywynu a'r adar yn canu nos a dydd, amheuw'n a oedd y fath le ; ond yn awr yr wyf wedi fy argyhoeddi o hono gan fy mbrofiad fy hun, ac y mae yn anfeidrol ragori ar bob dirnadaeth oedd genyf yn flaenorol. Pe gallwn fabwysiadu iaith ffugyrol *Bunyan*, mi ddyddiwn y llythyr hwn o dir Beulah, lle yr wyf er's wythnosau wedi bod yn trigo yn ddedwydd. Yr wyf yn gweled y Ddinas nefol yn deg o'm blaen. Y mae ei gogoniant wedi dod arnaf, ei hawelon wedi fy adfywio, ei harogledd wedi chwythu arnaf, ei seiniau wedi taro ar fy nglust, a'i hysbryd wedi ei anadlu i fy nghalon. Nid oes dim yn fy ngwahannu oddiwrthi ond Afon Angau, yr hon sydd yn awr yn ymddangos fel rhyw gornant ddiastad y gellir ei throesi ag un cam, pa bryd bynag y rhydd Duw ganiatâd."

Ddinas, gorfloeddion yn dywedyd, “ Dywedwch wrth ferch Sion, Wele dy Iachawdwriaeth yn dyfod! Wele ei gyflog gydag ef!” Esa. lxii. 11, 12. A holl drigolion y wlad hon a'u galwasant, “ Pobl santaidd, gwaredigion yr Arglwydd, y rhai a geisiwyd,” &c.

Yn awr, fel yr oeddynt yn ymdeithio yn y wlad hon, cawsant fwy o orfoledd nag mewn manau pellach oddiwrth y deyrnas y cyrchent iddi; ac fel yr oeddynt yn dynesu at y Ddinas, cawsant olwg eglurach arni. Adeiladwyd hi â pherlau a meini gwerthfawr, a phalmantwyd yr heolydd ag aur; a chan ogoniant y Ddinas, a phelydr yr haul yn disgyn arni, aeth Cristion yn glaf o wir serch ati; Gobeithiol hefyd a gafodd loes neu ddwy o'r un clefyd: felly gorweddent yma dros dro, gan lefain, “ Os gwelwch fy Anwlyd, mynegwch iddo fy mod yn glaf o gariad.”¹

Y PERERINION YN NGOLWG Y DDINAS SANTAIDD.

Ond wedi cryfhau ychydig, a dyfod yn alluocach i ymgynal dan eu clefyd, aethant yn mlaen i'w ffordd, a daethant yn nes nes i fan yr oedd perlleni, gwinllanoedd, a gerddi, a'u pyrth yn agored tua'r brif-ffordd. Yn awr, fel yr oeddynt yn dyfod i fynu at y lleoedd

¹ “ Nid allasai dim iaith ond yr eiddo *Bunyan*, fel ei darllenir ar ddalenau ei lyfr melus ei hun, lwyddo i ddarlunio y prydferthwch a'r gogoniant hwn. Y mae yma yn ymollwng yn ddiattalfa ac yn gwbl i'r môr o ddedwyddwch sydd yn ei amgylchynu, ac i'r awelon nefol sydd yn chwythu arno, ac i'r seiniau soniarus sydd yn llenwi yr holl awyr o'i gwmpas, fel nad oes dim yn yr iaith Saesoneg ag y gellir ei gydnharu a'r dernyn gorphenol hwn o *Daith y Pererin* mewn gwychder perlewylgol, ac ar yr un pryd hawddgarwch syml a thawel. Y mae y darlun wedi ei liwio gan enaid llawn o nefoedd, ac y mae Bunyan wedi tywallt ei holl enaid nefolaidd iddo. Er bod ynddo ddyfnder a nerth mawr, nid oes dim wedi ei or-helaethu, y mae wedi ei wneud i fynu o'r defnyddiau mwyaf syml ac ysgrythyrol. Ac yr ydym yn sefyll (wrth ei ddarllen) megys mewn ffrydlif o oleuni yn ymdywallt arnom o borth agored Paradwys.”—*Cheever*.

hyn, wele, y garddwr a safai yn y ffordd; y pererinion a ofynasant iddo, Pwy bia'r gwinllanoedd a'r gerddi hyfryd hyn? Yntau a ddywedodd, Eiddor Brenin ydynt, ac fe'u planwyd yma er ei hyfrydwch ei hun, a dyddanwech i bererinion. Felly dygodd y garddwr hwynt i mewn i'r gwinllanoedd, a pharodd iddynt ymloni â'r danteithion (Deut. xxiii. 24); danghosodd iddynt hefyd brif rodfeydd y Brenin, a'r hafdai yr ymhoffai ynddynt: yma yr arosasant ac y cysgasant.

Yn awr, deliais sylw yn fy mreuddwyd, eu bod yn siarad mwy yn eu cwsg y pryd hwn nag un amser yn eu holl daith; a thra'r oeddwn yn synfyfrio ar hyn, daeth y garddwr ataf, a dywedodd, Paham y syni wrth y peth? natur grawn y gwinllanoedd hyn yw "myned i waered mor felus, fel ag i beri i wefusau y rhai fyddont yn cysgu lefaru." Can. vii. 9.¹

Wedi iddynt ddeffroi, gwelwn hwynt yn ymbarotol i fyned tua'r Ddinas. Ond, fel y dywedais, yr oedd adlewyrchiad yr haul ar y Ddinas (canys y Ddinas oedd o aur pur, Dat. xxi. 18) mor dra gogoneddus, fel nas gallent ar hyn o bryd edrych arni â gwyneb agored, ond trwy offeryn a wnaed i'r perwyl hwnw. 2 Cor. iii. 18. Felly gwelais pan aethant yn mlaen, i ddau ŵr eu cyfarfod mewn gwisgoedd yn dysgleirio fel aur, a'u hwynebau yn llewyrchu fel goleuni.²

Y gwŷr hyn a ofynasant i'r pererinion o ba le y daethant; a hwy a fynegasant iddynt. Gofynasant hefyd iddynt yn mha le y lletyasent, a pha anhawsderau a pheryglon, pa gysuron a phleserau, a gawsent ar y ffordd; a mynegasant iddynt. Yna ebe'r gwŷr a'u cyfarfuant, Nid oes i chwi eto ond dau anhawsdra i gyfarfod â hwy, a byddwch yn y Ddinas.³

Yna Cristion a'i gyfaill a atolygasant ar y gwŷr fyned gyda hwynt: dywedent hwythau yr aent; Ond, meddynt, rhaid i chwi ennill hyny trwy eich ffydd eich hunain. Felly gwelwn hwy yn fy mreuddwyd yn myned yn mlaen gyda'u gilydd nes dyfod i olwg y porth.

Yn awr, gwelwn yn mhellach, fod afon rhyngddynt a'r porth; ond nid oedd un bont i fyned trosodd; a'r afon oedd dra dofn. Golwg ar yr afon hon, gan hyny, a fawr gythryblodd y pererinion; ond y gwŷr a ddaethent gyda hwy a ddywedasant, Rhaid i chwi fyned trosodd, ac onide ni ellwch ddyfod at y porth.

Yna y pererinion a ddechreusant ymfyn ai nad oedd yr un ffordd arall i fyned at y porth. Atebasant hwythau, Oes; ond ni chafodd neb ond dau, sef, Enoch ac Elias, sengl i wlybr hwnw er pan seiliwyd y byd, ac ni chaiff neb fyned ar hyd-ddo ychwaith hyd ganiad

¹ Pan yr oedd Mr. Flavel unwaith ar daith, fe ymroddodd i ddefnyddio yr anser mewn myfyrdod, ymsefydlodd ei feddwl yn y fath fodd, nes o'r diwedd y cafodd y cyfryw brofiad melusber o lawenydd nefol, a'r fath lawnsierwydd o'i ran ynddo, fel y llwyr-anghofiodd ei olwg ar, a'i deimlad o'r, byd a'i helyntion, fel y bu am oriau heb wybod pa le yr oedd. O'r diwedd, wrth deimlo ei hunan yn llesg, disgynodd oddiar ei geffyl, ac a eisteddodd gerllaw ffynnon, ac a yfodd o honi, gan daer-ddymuno yr un pryd, os ewyllys Duw ydoedd, ar iddo gael ymado o'r byd yn y fan hōno. Wedi i'w ysbrydoedd adfywio rhyw gymaint, gorphenodd ei daith yn yr un hwyl hyfryd, a bu yr holl noson hōno heb gysgu dim gan faint yr oedd llawenydd yr Arglwydd yn ei orlenwi, fel yr oedd yn ymddangos yn debyg i un o drigolion y byd arall.—*G. Offor.*

² "Pwy ydyw yr ysbrydion gwasanaethgar hyn a elwir gan yr awdwr yn wŷr (dynion)? Ai saint gogoneddus ydynt o'r Ddinas Nefol? Ymddangosodd Moses ac Elias ar fynydd y gweddnewidiad; a dywed yr ysbryd oedd yn lefaru wrth Ioan (Dat. xxix. 9), 'cydwas ydwyf i ti.' Ai y rhai hyn ydyw yr ysbrydion gwasanaethgar a dlanfonwyd i wasanaethu er mwyn y rhai a gânt etifeddu iachawdwriaeth?" Heb. i. 14; xii. 22, 23.—*G. Offor.*

³ "Pa beth ydyw y ddau anhawsder hyn? Onid angau oddiallan, ac anghrediniaeth oddimewn?"—*Mason.*

yr udgorn diweddaf. A'r pererinion ar hyn, yn enwedig Cristion, a ddechreuodd lwfrhau yn ei feddwl, gan edrych yma ac acw, ond ni ellid canfod ffordd i osgoi yr afon. Yna gofynasant i'r gwŷr, A ydynt y dyfroedd yr un dyfnder yn mhob man a'u gilydd? Nac ydynt, ebynt hwythau; eto nis gallent eu cynorthwyo yn yr amgylchiad hwn; Canys, ebynt, cewch hwynt yn ddyfnach neu yn fasach fel ag y credoch yn Mrenin y lle.

Yna ymbarotoisant i fyned i'r dwfr, ac wedi myned i mewn, dechreuodd Cristion suddo, a chan waeddi ar ei gydymaith hoff Gobeithiol, dywedodd wrtho, Yr wyf yn soddi mewn dyfroedd dyfnion; y mae'r llifeiriant yn myned dros fy mhen, mae ei holl dônau yn myned drosof fi. Selah.¹

Yna ebe y llall, Cymer gysur, fy mrawd, yr wyf fi yn teimlo y gwaelod, a da yw. Ah! fy nghyfaill, ebe Cristion, gofidion angau a'm cylchynasant; ni chaf weled y tir sydd yn llifeirio o laeth a mel. A chyda hyny disgynodd tywyllwch a dychryn mawr ar Gristion, fel na allai weled o'i flaen. Yma hefyd y collodd ei synhwyrâu i fesur mawr, fel nas gallai gofio na siarad mewn trefn am ddim o'r dyddanwch a gawsai yn ffordd ei bererindod. Ond yr oedd pob gair a ddywedai yn dangos yn amlwg ei fod mewn dychryn meddwl, ac arswyd calon rhag iddo farw yn yr afon, ac na chai byth dderbyniad wrth y porth. Yma hefyd y dealodd y rhai oedd yn sefyll gerllaw fod iddo feddyliau cythryblus oherwydd y pechodau a wnaethai cyn ac wedi iddo ddechreu ar ei bererindod. Sylwyd hefyd ei fod yn cael ei flino gan ddrychiolaethau o ellyllon ac ysbrydion drygionus; canys awgrymai gymaint yn awr ac eilwaith yn ei ymadroddion.²

Cafodd Gobeithiol, gan hyny, lawn gwaith i ddal pen ei frawd uwchlaw y dwfr; i.e., weithiau suddai yn hollol dano, ac yna, cyn hir, cyfodai drachefn yn hanner marw. Ymdrechai Gobeithiol hefyd i'w gysuro, gan ddywedyd, Fy mrawd, gwelaf y porth, a gwŷr yn sefyll wrtho i'n derbyn. Ond Cristion a'i hatebai, Am danat ti, am danat ti y dysgwylant; canys gobeithiol fuost er pan y'th adnabum gyntaf. Felly y buost tithau, eb efe wrth Gristion. Oh! fy mrawd (ebe yntau), pe buaswn gywir cyfodasai yn awr i'm cynorthwyo; ond am fy mhechodau efe a'm dygodd i'r fagl, ac am gadawodd. Yna ebe Gobeithiol, Fy mrawd, llwyr anghofiaist y testyn, lle y dywedir am yr annuwiolion, "Nid oes rwyman yn eu marwolaeth hwynt, a'u cryfder sydd heini; nid ydynt mewn blinder fel dynion ereill, ac ni ddialeddir arnynt hwy gyda dynion ereill." Psal. lxxxiii. 4, 5. Nid yw dy drallod a'th ing yn y dyfroedd hyn yn un arwydd fod Duw wedi dy adael; ond danfonwyd hwynt i'th brofi, i edrych a gofi yr hyn a dderbyniaist eisoes o'i ddaioni, a byw arno yn dy gyfyngderau.

Yna gwelwn yn fy mreuddwyd, fod Cristion yn syn-feddylgar am enyd, a Gobeithiol

¹ Bu farw Bunyan mewn perffaith dangnefedd, er, mae yn debygol, iddo ddysgwyl tywyllwch yn yr awr gyfyng. "Iê, gwna hyn i ti wylo, serch i ti fod yn gyfryw un a Dafydd. Am hyny dysg oddiwrth ei drallodion ef, i wasanaethu dy genhedlaeth drwy ewylls Duw cyn huno. Gall Duw faddeu dy bechodau, ac wedi hyny eu gwneud yn chwerv, ac yn faich i ti wrth farw. Peth hawdd ydyw iddo Ef faddeu, ac er hyny dori dy holl esgryn; neu ei ddangos ei hun yn y fath fawrhydi ofnadwy, nes y bydd nefoedd a daear yn crynu ger ei fron. Bydded i'r meddwl am hyn lwyddo i beri i ti drefnu dy amser a'th waith mewn doethineb, tra yr ydwynt yn iach."—*Bunyan*.

² "Tybiwch fod y Cristion, druan, ar wely cystudd, gyda deng mil o ofnau angheuol o'i fewn, yn cael eu cenhedu gan adolygiad ar ei fywyd crefyddol, a thrwy awgrymiadau ofnadwy o eiddo Satan, yn nghyda golwg ar angau a'r bedd,—ofnau yn cael eu cenhedu drwy guddiad wyneb Duw a Christ, ac fe allai trwy fod y diafol ei hun yn ymrithio ger ei fron. Dyma'r peth wnaeth i Dafydd lefain allan o ofidiau angau ac uffern. Ond o'r cwbl i gyd fe wareda Duw ei bobl."—*Bunyan*.

a ddywedodd wrtho drachefn, Bydd gysurus, y mae Iesu Grist yn dy iachâu di. Ac ar hyn gwaeddodd Cristion allan â llef uchel, Gwelaf ef drachefn ; a dywed wrthyf, “Pan elych trwy y dyfroedd, myfi a fyddaf gyda thi ; a thrwy yr afonydd, fel na lifont drosot.” Esa. xliii. 2. Yna cymerasant galon ill dau, a'r gelyn wedi hyny a fu mor llonydd a'r gareg, hyd onid aethant drosodd. Yna y cafodd Cristion dir caled i sefyll arno ; bellach nid oedd y rhan arall o'r afon ond bas.¹ Ac felly yr aethant trosodd.

Yn awr, ar lan yr afon, gwelsant y ddau ŵr dysglaer drachefn yn dysgwyl am danynt. Ac wedi iddynt ddyfod allan o'r dwfr, cyfarchasant well iddynt, gan ddywedyd, “Ysbrydion gwasanaethgar ydym ni, wedi ein danfon i wasanaethu er mwyn y rhai a gânt etifeddu iechydwrriaeth.” Heb. i. 14. Ac yna aethant yn nghyd tua'r porth.

Y PERERINION YN CROESI AFON ANGAU.

Yn awr sylwch, yr oedd y Ddinas yn sefyll ar fryn tra uchel ; ond y pererinion a aethant i fynu y bryn hwn yn ddigon hawdd, am fod y ddau wŵr hyn yn eu harwain wrth eu breichiau : hefyd gadawsant eu gwisgoedd marwol ar eu holau yn yr afon ; canys er iddynt fyned iddi a'r gwisgoedd hyn am danynt, daethant allan hebddynt. Gan hyny, aethant i fynu yn heini a chyflym iawn, er bod y sylfaen y lluniwyd y Ddinas arni yn llawer uwch na'r cymylau ; aethant i fynu trwy ororau yr awyr, dan ymddyddan yn felus, yn llon am iddynt groesi yr afon yn ddiogel, a bod ganddynt y fath gymdeithion gogoneddus i weini iddynt.²

¹ “Y mae cyfyngderau duwiolion wrth farw, yn aml yn cael eu hachosi gan gystudd corphorol, yr hwn sydd yn rhwystro rhydd-weithrediad y galluoedd meddyliol.”—*Scott*.

² “Myfi a wn fod y rhai oll sydd yn myned i Baradwys yn cael eu tywys yno gan y rhai santiaid hyn ; ond er hyny i gyd, gall y rhai sydd yn marw tan gwmwl oblegyd ea rhodiad afreolus, gyfarfod a thywyllwch, a chael ymadawiad pruddaidd. Ond am y rhai fuont flyddlon i Dduw, hwy a gant weled o'u blaen ; cânt o'r ddaear weled gogoniant.”—*Bunyan*.

Yr ymddyddan rhyngddynt â'r rhai dysglaer ydoedd am ogoniant y lle; y rhai a ddywedasant wrthynt fod ei harddwch a'i ogoniant yn annhraethadwy. Yno, meddynt hwy, y mae "Mynydd Sion, y Jerusalem nefol, myrddiwn o angelion, ac ysbrydoedd y cyfiawn y rhai a berffeithiwyd." Heb. xii. 22—24. Yr ydych yn myned yn awr, ebynt hwy, i baradwys Duw, lle y cewch weled pren y bywyd, a bwyta o'i ffrwyth anniflanedig: a phan ddeloch yno, fe'ch gwisgir mewn dillad gwynion, a chewch rodio ac ymddyddan beunydd â'r Brenin, i.e., dros holl ddyddiau tragwyddoldeb. Dat. ii. 7; iii. 4, 5; xxii. 5. Ni chewch weled yno mwyach y fath bethau ag a welsoch yn y parthau isaf ar y ddaear; sef, tristwch, clefyd, cystudd, ac angau; "Canys y pethau cyntaf a aethant heibio." Esa. lxxv. 16, 17. Yr ydych chi yn myned yn awr at Abraham, Isaac, a Jacob, ac at y prophwydi, y rhai a gymerodd Duw ymaith o flaen drygfyd, a'r rhai yn awr ydynt yn "gorphwys yn eu hystafelloedd, pob un yn rhodio yn eu uniondeb." Esa. lvii. 1, 2. Yna y gwŷr a ofynasant, Pa beth a raid i ni eu wneuthur yn y lle santaidd hwn? Atebasant hwythau, Derbyniwch gysur am eich holl lafur, a gorfoledd am eich holl ofid; cewch fedi yr hyn a hauasoch, sef ffrwyth eich holl weddiâu, eich dagrau, a'ch dyoddefiadau dros y Brenin ar hyd y ffordd. Gal. vi. 7, 8. Yno y rhaid i chi wisgo coronau o aur pur, a mwylhau yr olwg ar y Sanct yn ddidor; canys yno y "cewch ei weled ef megys ag y mae." 1 Ioan. iii. 2. Yno hefyd y cewch wasanaethu yn wastadol â mawl, llawen-floedd, a diolehgarwch, yr hwn y chwennyhasoch ei wasanaethu ar y ddaear, er mai trwy lawer o anhawsdra, oherwydd gwendid eich enawd. Yno y caiff eich llygaid yr hyfrydwch o weled, a'ch elustiau o glywed llais dyddanawl yr Un Cadarn. Yno y cewch fwynhau eich cyfeillion drachefn, a aethant yno o'ch blaen; ac yno hefyd y cewch dderbyn gyda llawenydd bob un a ddaw ar eich hol i'r lle santaidd hwnw. Yno hefyd y'ch gwisgir â gogoniant ac ardderchawgrwydd, a chewch addurnwisg a fyddo cymhwys i farehogaeth allan gyda Brenin y Gogoniant. Pan ddelo gyda sain udgorn yn y cymylau, megys ar adenydd y gwynt, cewch ddyfod gydag ef; a phan eisteddo ar orseddfainc barn, cewch eistedd yn ei ymyl; i.e., a phan y cyhoedda efe ddedfryd ar holl weithredwyr anwiredd, pa un bynag ai angelion ai dynion, cewch chwithau hefyd lais yn y ddedfryd hõno, am mai ei elynion ef a chwithau oeddynt. Hefyd, pan ddychwelo efe yn ol i'r Ddinas, cewch chwithau fyned gydag ef â llais udgorn, a bod yn wastadol gydag ef. 1 Thes. iv. 13—17; Judas 14, 15; Dan. vii. 9, 10; 1 Cor. vi. 2, 3.

Yn awr tra y dynesent fel hyn at y porth, wele fintai o'r llu nefol yn dyfod allan i'w cyfarfod; wrth ba rai y dywedodd y ddau ŵr dysglaer, Y gwŷr hyn a garasant ein Harglwydd ni pan oeddynt yn y byd, ac a adawsant bob peth er mwyn ei enw santaidd ef; efe a'n danfonodd i'w cyrchu, a dygasom hwynt hyd yma yn eu taith ddymunol, fel y gallont fyned i mewn ac edrych yn wyneb eu prynwr mewn llawenydd. Yna y llu nefolaidd a roisant fonllef groch, gan ddywedyd, "Bendigedig yw y rhai a elwir i neithior-swpper yr Oen." Dat. xix. 9. Daeth allan hefyd yr amser hwnw amryw o udganwyr y Brenin, wedi eu gwisgo mewn dillad gwynion a dysglaer, y rhai a wnaethant i'r nefoedd adseinio gan eu perleisiau uchel. Yr udganwyr hyn a gyfarchasant well i Gristion a'i gyfaill â myrdd o groesawion allan o'r byd; a gwnaethant hyn gyda bloedd a sain udgorn.

Ar ol hyn amgylhasant hwy ar bob tu; aeth rhai o'r tu blaen, rhai o'r tu ol, rhai ar

Y PERERINION YN ESGYN Y BRYN GYDA Y LLU NEFOL.

y llaw dde, a rhai ar yr aswy (fel i'w gwarchod trwy'r bröydd fry), dan seinio yn ddibaid wrth fyned, â thônau peraid, a chaniadau yn yr uchelder : fel yr oedd yr olwg yn ddigon i beri i'r sawl a allent ei gael feddwl fod y nef ei hun wedi disgyn i'w cyfarfod.¹ Fel hyn, gan hyny, yr aethant yn mlaen gyda'u gilydd ; ac fel yr aent, yr udganwyr yn awr a phryd arall, â sain hyfryd, a thrwy gymysgu eu cân â golwg ac ag agwedd, a roddent ar ddeall i Gristion a'i frawd pa mor goresawgar y derbynid hwy i'w cymdeithas, a chyda

¹ "Y mae Bunyan gyda phrydferthwch a thebygrwydd mawr wedi dwyn i mewn yr angelion i fod yn gymdeithion i'r pererinion trwy ardaloedd yr awyr. Y maent yn eu derbyn fel y maent yn dyfod i fynu o Afon Angau, ac yn ymfurfio iddynt yn nawdd-lu goleu a seraphaidd, ymddyddan pa rai hefyd sydd yn eu darparu yn raddol i dderbyn y tragwyddol bwys gogoniant sydd i fod yn eiddo iddynt wedi yr elont i mewn trwy y porth. Y mae fel hyn, gyda golwg ar y fynedfa ddedwydd o'r afon i'r porth, wedi gwneud yr hyn na anturiodd yr un ysgrifenydd na breuddwydiwr crefyddol arall. Y mae wedi llenwi, yr hyn sydd yn meddyliau y cyffredin yn wagle, neu o'r hyn lleiaf, yn rhyw niwlen anhrefnus o ogoniant, â lluniau eglur a gwynfydlawn—â chymundeb cyd-ymdeimladol ysbrydion mwynaid, y rhai a ffurfiant megys y porth allanol i'r gogoniant, a thrwy yr hwn yr â yr enaid yn mlaen i'r goleuni anghrëedig. Y mae wedi taflu pont, megys i'r dychymyg, dros eangder dwfn, disymwth, ac agored, stât amhrofedig y byd ysbrydol, lle y mae yn cyfarfod ysbrydion santaidd gwasanaethgar, yn barod i dderbyn yr enaid ar ei ymadawiad a'r corph."—*Cheever*.

pha lawenydd y daethant i'w cyfarfod. Ac yn awr, yr oedd y ddau ŵr fel pe buasant yn y nef cyn dyfod ati, wedi eu llyncu i fynu gan y golwg ar yr angelion, a chlywed y fath berleisiau hyfryd. Yma hefyd y cawsant lawn olwg ar y Ddinas ei hun; a thybient glywed o honynt yr holl glychau yn canu i'w croesawu hwynt i mewn. Ond, uwchlaw y cwbl, y meddyliau hyfryd a llon oedd ganddynt yn nghylch eu harosiad yno gyda'r fath gymdeithion, a hyny dros byth bythoedd, Oh, pa dafod neu bin a ddichon draethu eu gwiw lawenydd!—Ac fel hyn y daethant at y porth.

Gwedi iddynt ddyfod i fynu at y porth, yr oedd yn argraffedig arno mewn llythyrenau o aur, “GWYN EU BYD Y RHAI SYDD YN GWNEUTHUR EI ORCHYMYNION EF, FEL Y BYDDO IDDYNT FRAINT YN MHREN Y BYWYD, AC Y GALLONT FYNED I MEWN TRWY Y PYRTH I'R DDINAS.” Dat. xxii. 14.

Yna gwelwn yn fy mreuddwyd fod y ddau ŵr dysglaer yn erchi iddynt alw wrth y porth; a phan wnaethant hyny, rhai oddi fry a edrychasant dros y porth, sef Enoch, Moses, ac Elias, &c., wrth ba rai y dywedwyd, Y pererinion hyn a ddaethant allan o Ddinas Dystryw, o gariad at Frenin y lle hwn: yna y pererinion bob un a estynasant eu tyst-ystrif, a gawsent yn y dechreuad; dygwyd y rhai hyn i mewn at y Brenin, yr hwn, wedi iddo eu darllen, a ofynnodd, Pa le y mac'r gwŷr hyn? Atebwyd iddo, Y maent yn sefyll o'r tuallan i'r porth. Yna gorchymynodd y Brenin ei agor, “fel y delo [eb efe] y genedl gyfiawn i mewn, yr hon a geidw wirionedd.” Esa. xxvi. 2.

Yn awr gwelwn yn fy mreuddwyd y ddau ŵr yn myned i mewn trwy'r porth; ac, wele! fel yr oeddynt yn myned i mewn, hwy a wedd-newidiwyd; a gwisgwyd hwynt â gwisgoedd yn dysgleirio fel aur. Yma hefyd y cyfarfu â hwynt rai â thelynau a choronau, y rhai a'u rhoisant iddynt; y telynau i ganu mawl, a'r coronau yn arwydd o anrhydedd. Yna clywn holl glychau y Ddinas yn seinio drachefn o lawenydd, a dywedwyd wrthynt, “Ewch i mewn i lawenydd eich Arglwydd.” Mat. xxv. 23.¹ Clywn hefyd y gwŷr eu hunain yn canu â llef uchel, gan ddywedyd, “I'r Hwn sydd yn eistedd ar yr orseddfainc, ac i'r Oen, y byddoy fen dith, a'r anrhydedd, a'r gogoniant, a'r gallu, yn oes oesoedd.” Dat. v. 13.

Yn awr, fel ag yr oedd y pyrth yn cael eu hagoryd i ollwng y pererinion i mewn, edrychais ar eu hol, a deallais fod y Ddinas yn dysgleirio fel yr haul; yr heolydd hefyd oeddynt wedi eu palmantu ag aur, ac ynddynt yr oedd lluaws â choronau ar eu penau, palmwydd yn eu dwylaw, a thelynau euraidd i ganu mawl.

Yr oedd yno rai hefyd ag adenydd ganddynt, a hwy a atebasant y naill y llall yn ddidor, gan ddywedyd, “Sanct, Sanct, Sanct, yw Arglwydd y lluoedd!” Ac ar ol hyn caasant y pyrth: pan welais hyn, dymunais yn fawr fod fy hunan yn eu plith.

Tra yr oeddwn yn edrych ar yr holl bethau hyn, tröais fy ngwyneb yn ol, a gwelwn Anwybodaeth yntau wedi dyfod at lan yr afon: ond efe a ddaeth yn fuan trosodd, a hyny

¹ “O'r fath fanllefau o orfoledd a fydd yno pan yr ymgyferfydd holl blant Duw yn nghyd heb ofni cael eu haf-lonyddu gan anghrist! Fel y bydd y nefoedd yn adsain o orfoledd pan ddel Priodas-ferch Gwraig yr Oen i drigo gyda'i Phriod! Os mynech gael boddlonrwydd ychwanegol am ystyr y weledigaeth wynfydawl, fy nymuniad ydyw, ar i chwi fyw yn fwy santaidd, ac felly gael myned i'w gweled. Y mae Crist yn ddymuniad yr holl genhedloedd, yn llawenydd angelion, yn hyfrydwch ei Dad. Y fath londer, gan hyny, y llenwir yr enaid hwnw âg ef, sydd yn meddu Crist yn etifeddiaeth am byth.”—*Bunyan*.

ANWYBODAETH YN CAEL EI FWRW I UFFERN.

heb hanner y rhwystr a gyfarfu â'r ddau ŵr arall. Canys dygwyddodd fod yn y fan hòno un Gwag-obaith yn fadwr, yr hwn a'i dygodd ef trosodd yn ei fad; felly yntau, fel y lleill a welais, a esgynodd i'r bryn, i ddyfod i fynu at y porth; eithr efe a ddaeth wrtho ei hun; ni chyfarfu neb ag ef i roddi iddo y cefnogiad lleiaf. Pan ddaeth i fynu at y porth, edrychodd ar yr ysgrifen, a dechreuodd guro, gan dybied y cawsai ei dderbyn i mewn yn ddiatreg; ond gofynwyd iddo gan y gwŷr oedd yn edrych dros y porth, O ba le y daethost ti? a pha beth sydd arnat eisiau? Yntau a'u hatebodd, Bwyteais ac yfais gyda'r Brenin, a dysgodd yn ein heolydd. Yna gofynasant iddo am ei dyst-ysgrif, fel y gallent fyned â hi i mewn, a'i dangos i'r Brenin. Felly dechreuodd chwalu yn ei fynwes am un, pryd nad oedd un i'w chael. Yna ebynt hwy, A oes genyt yr un? ond nid atebodd y dyn iddynt yr un gair. Felly mynegasant i'r Brenin, ond ni ddaeth efe i waered i'w weled, eithr gorchymynodd i'r ddau ŵr dysglaer, y rhai a arweiniasant Cristion a Gobeithiol i'r Ddinas, fyned allan, a chymeryd Anwybodaeth, a'i rwymo draed a dwylaw, a'i ddwyn ymaith. Yna cymerasant ef i fynu, a dygasant ef trwy yr awyr at y drws a welais yn

ochr y bryn, a bwriasant ef i mewn yno.¹ Yna gwelais fod ffordd i uffern, hyd yn nod oddiwrth byrth y nef, yn gystal ag o ganol Dinas Dystryw. Felly deffrôais, ac wel breuddwyd oedd.

¹ Dyma ddiwedd glo ofnadwy! Ystyria ef yn ddwys. Pa mor bell y gall hwn-a-hwn fyned?—Dywed *Bunyan*, yn ei waith ar y *Dleddf a Gras*, fel hyn:—“Gall gael derbynïad i gymundeb eglwysig, ac fel y *morcyntion* ffol fod yn lân oddiwrth afendïd allanol, y rhai oeddynt hefyd yn meddu lampau, ond er hyny a gollasant eu heneidiau gwerthfawr. Hwylallant ddal swyddau yn yr eglwys fel Judas, yr hwn oedd yn dwyn y pŵrs, ac fel Demas! Hwylallant ddod yn Bregethwyr ac yn Weinidogion yr efengyl, gan feddu doniau annglyffredinol, a thafod ffraeth fel angel i lefaru y dirgeledigaethau cuddiedig, a marw yn y diwedd dan y felldith. Hwylallant feddu doniau yr Ysbryd a phroffwydoliaeth, heb fod yn ddim amgen na rhyw Balaam. Hwylallant sefyll yn gyfryw hyd nes y daw Crist i'w dadguddio. Hwylallant ddywedyd gyda hyder, ‘Arglwydd, Arglwydd, oni fwyttasom ac a yfasom yn dy wydd di, ac oni ddysgasom yn dy enw di, ac yn dy enw di a fwriasom allan gythreuliaid!’ Ac eto, greaduriaid truenus, fe'u ceir allan!”

Y DIWEDDGLO.

Yn awr, ddarllenwyd, d'wedais iti
 Fy mreuddwyd, cais im' ei ddechongli,
 I ti'th hunan, neu'th gymydog;
 Rhag camddechongli bydd wagelog.
 Can's, yn lle gwneuthur it' ddaioni,
 Ni ddaw iti ond yr anfri;
 Trwy gamddechongli pethau tywyll,
 Y mae yn dygwyydd ddrygau erchyll.
 Na fydd ry fanwl yn dy amcan,
 Wrth chwareu â'm breuddwyd o'r tuallan;
 Na âd i'm cysgod na'm cyff'lybiaeth
 Dy yru i chwerthin neu nwyd cecraeth;
 Gad hyn i fechgyn ac ynfydion,
 Myn di wel'd sylwedd f' ymadroddion.
 Tro'r llen o'r neilldu, i mewn edrych,
 Trwy'm cyff'lybiaeth, gwel na fethych;
 Yno cai, os chwili'n ddyfal,
 I'th feddwl bethau da i ymgynal.
 Yr hyn o'm sorod yno weli,
 Tafl ef ymaith yn ddioedi;
 Ond eto cadw'r aur yn hygar,
 Mae'n werthfawr iawn, er bod mewn daear;
 Beth, er im' haur fod yn guddiedig
 Mewn mwn priddlyd?—Pa dlyn diddig
 A deifl ymaith afal perol,
 Am fod dincod yn ei ganol?
 Os telfi'r oll fel gwagbeth heibio,
 Nis gwn nas gwna im' ailfreuddwydio.

TAITH Y PERERIN

O'R BYD HWN

I'R HWN SYDD AR DDYFOD.

Ur Sil Fan.

DAN GYFFELYBIAETH BREUDDWYD.

IN MHA UN Y DANGHOSIR DULL CYCHWYNIAD ALLAN GWRAIG A PHLANT CRISTION, EU TAITH BERYGLUS,
A'U MYNEDIAD DIOGEL I'R WLAD DDYMNOL.

"MI A ARFEBAIS GYFFELYBIAETHAU." *Hos. xii. 10.*

DULL YR AWDWR

O ANFON ALLAN

EI AIL RAN O DAITH Y PERERIN.

Dos, dos, fy Llyfr bychan, i bob lle
Bu'm Pererin cyntaf ynddo fe ;
Dos at y ddor : os gofyn neb yn gu,
Pwy sydd yma'n awr ? Cristiana, dywed di.
Os d'wedant, Tyr'd i mewn, cei groesaw clyd,
Dos yno'n rhwydd, a'th fechgyn oll yn nghyd ;
Gan dd'weyd ger bron dy helynt yn ddigoll,
Dy enw'n llawn, a phob hyfforddiant oll
Efallai gwna rhyw un o fewn y ty,
Wrth wel'd eich pryd a'ch gwedd, eich adwaen chwi.
Os amgen, gofyn di i'r teulu glân,
Ai ni letyodd Cristion yma o'r blaen ?
Os d'wedant, Do, a bu ei lwybrau eu
Yn fawr hyfrydwch genym ni ;
D'wed dithau yn y fan—a synu wnant—
A ninau y'm yn awr ei wraig a'i blant.
D'wed am y rhai adawsant gartref clyd,
Mai Pererinion y'nt yn ceisio nefol fyd ;
Ac iddynt gwrdd â ch'ledi lawer gwaith,
A blinder tost bob nos a dydd o'r daith :
Sathrasant seirff dolenawg dan eu traed,
Ac â chythreuliaid certh brwydrasant hyd at waed ;
A thrwy beryglon fyrdd yr aethant hwy,
Heb brisio dim mewn archoll, saeth, na chlwy'.
D'wed am y rhai o serch at bererindod maith,
Fu'n ddewraidd iawn yn amddiffynu eu taith ;
Gan wadu'r byd, a'i holl bleserau mad,
I wneud ger bron ewyllys lon eu Tad.
A thraetha bethau gwell na'r diliau mel
I'r teithiwr blin ar ben y daith a ddel :
A gwna hwy oll yn hysbys yma'n awr
O'u cariad cryf tuag at eu Brenin mawr ;

HANES YR AWDWR

A pha drigfanau clyd ddarperir ganddo ef,
Er cwrdd â llanw, croes, ac aml awel gref;
A pha lonyddwch maith ar ben y daith sy'n stor
I'r rhai a sai'n ddigwmp yn hyfryd ffyrdd yr Ior.

Efallai y gwnant hwy, â llaw a chalon lawn,
Fel fy Mhererin gynt, dy dderbyn dithau'r iawn;
Gan roi croesawiad mwyn i'th deulu oll a thi,
Gan dystio'u cariad llon at Bererinion cu.

GWRTHDDADL I.

Ond beth os hwy nas credant i myfi,
Fy mod i'n wir yn eiddo pur i ti.
Can's llawer un trwy dwyll ar hyd y wlad
Ymrithia'n rhith yr hoff Bererin mad;
Ac ennill parch yn llawer man a lle,
A bwth a thy, na's gwn i'n iawn yn mh'la.

ATEB.

Gwir, gwir, mae rhai'n dwyllodrus iawn,
Wrth eu dych'mygion hwy rhoi f'enw i yn llawn;¹
A'r lleill ger bron rhoi hanner f'enw wnant,
A chlytio llyfr cyfan rhywfodd maent;
Ac eto'u dull, eu ffurf, a'u gwedd,
Sy'n dweyd yn glir mai nid myfi a'u medd.
Os cwrddi â hwy yn rhywle ar dy daith,
O'u blaen hwy oll d'wed di dy chwedl faith
Yn rhwydd a hyf, yn iaith dy fro dy hun—
Yr iaith sy'n awr uwchlaw arferiad dyn.

Os ammau wnant, a dweyd mai Sipsiwn wyd,
Yn rhith doethineb llon yn llygru'r wlad yn llwyd,
Gan arwain rhai gwŷr da oddiar yr iawn,
A phethau gau a gwaharddedig llawn,
Gyr air i mi; a thystiaf blaid i chwi,
Mai chwi eich dau yw'm Pererinion i.

GWRTHDDADL II.

Ond beth os âf at ddor rhyw adyn croes,
Bydd gofyn am Bererin yn rhoi i'w galon loes;
A gwneud i'w fynwes ddu fel crochan ferwi'n firoch,
A llenwi ei enau'n llawn â rhyw gabledau croch.

¹ "Yn 1683, y flwyddyn cyn i Bunyan gyhoeddi ei *Ail Ran*, argraffwyd cyfrol fechan dan yr enw, *Yr ail ran o Daith y Pererin*, gan ryw awdwr dienw. Ar y rhaglen yr oedd llun gweinidog yn cyagu, &c. Nid ydoedd ond dynwarediad gwael o ddullwedd *Bunyan*, a thebygol ydyw na chyrhaeddodd ail argraffiad, trwy iddo gael ei gymylu a'i lyncu i fynu yn llwyr gan yr *Ail Ran* gwirioneddol a phrydferth a gyhoeddwyd yn y flwyddyn ganlynol. Y mae y cyflwyniad wedi ei arwyddo gan T. S., yr hwn, y mae yn debygol, ydoedd weinidog gyda'r Bedyddwyr."—*G. Ofor.*

ATEB.

Nac ofna ddim, nid yw'r fath ddynion gwael
 Ond peri ofn lle nad oes ofn i'w gael.
 Fy Llyfr bach a deithiodd fôr a thir,
 Ac ni cha'dd lai na phob derbyniad gwir ;
 Ni chlywais i gau drws i'w erbyn ef,
 Gan fawr na bach, mewn unrhyw wlad na thref.

Yn Ffrainc a Fflanders, yn nghanol rhyfel blin,
 Addefir ef yn frawd a chyfaill cun.
 Yn Holand bell y mae rhyw ddystaw air,
 Ei fod yn wir gan rai yn well nag aur.
 Ysgotiaid dewr yr Ucheldiroedd cu,
 A'r Gwyddyl gwyllt, roent groesaw llon i mi.
 Yn Lloegr Newydd, y fath groesawiad iawn
 A dderbyn ef oddiar eu dwylaw'n llawn ;
 Ymrodio wna mewn rhyw ardderchog drem,
 Mewn tryfrith wisg o loyw berl a gem.
 Ah mwy ! lle bo'm Pererin glân,
 Yn destun bydd i hoff ymgòm a chân.

Os nesi'n nes tua'th hyfryd wlad dy hun,
 Nid rhaid it' ofni byth, na dim, na dyn.
 Pob gwlad a thref yn unllais yma sydd
 Yn dweyd, Bererin hoff, O, croesaw rhydd !
 A gwenu wnant os dygwydd iddo yn mron
 Ddangos ei wynebpryd yn eu cwmniâeth llon.

Gwŷr dewr galluog sydd yn prisio'n awr
 Fy Nheithiwr gwiw uwchlaw rhyw bethau mawr,
 Gan ddweyd ger bron, fod coes fy hedydd i
 Yn llawer gwell na chorff barcutan du.
 Gwryfon heirdd, a boneddesau teg,
 Ddanghosant iddo bob derbyniad chweg
 Eu mynwes glyd a'u calon yw ei le,
 Can's hoffi wnant ei chwedlau difyr e'.
 Meddylio'r wyf y gallaf ddweyd y gair,
 Y prisir fi gan rai yn fwy nag aur.

Y plantos mân fo ar yr heol gu,
 Os cwrdd a wnant â'm hoff Bererin i,
 Cyfarchant ef, gan ddweyd, Rhwydd hynt, yn wiw,
 Prif addurn teg y dyddiau yma yw.

Y rhai na's gwelsant, ond a glywsant ran
 O'i hanes ef, ddeisyfant yn y fan
 Gael ei gyfeillach wiw, a gwrando arno'n iawn
 Yn dweyd ei chwedlau cu, a'i helynt oll yn llawn.

A'r rhai fu gynt yn ei ddifenwi ef
 Sy'n rhoddi iddo'n awr groesawiaeth gref :
 Gan ddweyd, Yn wir, ar ol ei wel'd, nid teg
 In' wneuthur llai na'i ganmol ef yn chweg.
 Os anrheg yrant i gyfaill teg ei fron,
 Yr anrheg fydd fy hoff Bererin llon.¹

F'Ail Ran, gan hyny'n wir, nid rhaid
 It' ofni'n ffol, mae iti blaid :
 Dy gronfa sydd mor anmhrisiadwy lân
 I bob dyn oll, a'r Rhan aeth o dy flaen.

GWRTHDDADL III.

Ond dywed rhai, Ei chwarddiad sy ry groch,
 A'i gopa sydd o fewn y cwmwl broch.
 A'r lleill a dd'wed, Dychymyg dywell oll,
 'Does neb a all ei ddeall yn ddi goll.

ATEB.

Gall llawer un 'nawr lunio rhyw feddylfryd
 O'i wên a'i wae oddiwrth ei lygaid dyfrllyd :
 Rhai pethau sydd yn natur o'r fath siom,
 Rho'nt wên ar rudd tra'r galon eto'n drom.
 Pan welodd Jacob Rachel gyda'r defaid blydd,²
 Cusanodd hi â'r dagrau ar ei rudd.

D'wed rhai, Mae yn ei ben ryw gwmwl, du,
 'Does neb o'r byd a'i deall ef yn gu ;
 Nid yw hyn oll ond ei ddoethineb gun
 Yn nghudd o fewn ei fantell ef ei hun :
 A rhaid i'r sawl a fyno gwmni hon
 Roi egni mawr cyn caffo hi yn llon.
 Y pethau sy dan eiriau pleth yn nghudd,
 I'r duwiol fryd dry yn hudolus fudd,
 I geisio gwel'd eu hystyr gwir, a'u nod,
 Ag sydd fel hyn dan gwmwl cudd yn bod.
 Gwn hefyd y gwna dameg deg ei llun
 Effeithio ar ddychymyg llawer un,
 A dyfnach lynu'n eu meddyliau hwy
 Na chywrain ddysg ymresymiau mwy.

¹ " Ysgrifenyd hwn o fewn chwe blynedd i gyhoeddiad y rhan gyntaf. Yn y tymhor byr hwn yr oedd wedi cyrhaedd y fath boblogrwydd anghyffredinol, fel yr oedd wedi cylchredeg i'r ieithoedd a enwir gan yr awdwr, ac hefyd i'r America. Yn mhen pedair blynedd gwedi hyny, sef yn 1688, yr oedd dros gan' mil o gopiau wedi eu cyhoeddi yn Saesonaeg; ac fe barhaodd i gynyddu mewn poblogrwydd, fel erbyn heddyw, yn mhen cant a phedwar ugain mlynedd o'i gyhoeddiad cyntaf, y mae yn fwy poblog nag y bu erioed. Ffaith sydd heb ei chymhar yn llenyddiaeth ein gwlad."—*G. Offor.*

² Tyner.

AM EI AIL RAN.

Fy Llyfr, gan hyny, byth na ad
 I'th luddias ddim i deithio hyd y wlad :
 Nid at elynion cas yr âi yn awr,
 Ond at gyfeillion mwyn a theg eu gwawr—
 At lawer cyfaill llad, gofleidia'n llon
 Dydi, a'th deulu oll, yn dyner at ei fron.
 A adodd y Pererin cynta'n nghudd,
 Dos di, yr ail, a dwg i oleu'r dydd :
 A'r hyn adawodd Cristion gynt dan glo,
 Dadgloa'n rhwydd Cristiana, lili'r fro.¹

GWRTHDDADL IV.

Ond rhai ni hoffant ddull dy gyntaf, gwn :
 Ffugchwedl, meddynt, fel llwch y lluchiant hwn.
 Os cwrddyd wnaf â'r rhai'n, beth wnelwyf fi ?
 Ai eu ffeiddio hwy a'r un ffeidd-dra du ?

ATEB.

Fy Nghristiana hoff, os cwrddi di â hwy,
 I'w cyfarch oll, O myn ddoethineb mwy ;
 A gwel na thalech iddynt ddrwg am ddrwg,
 Ond gwena di os gweli arnynt wg :
 Efallai mai rhyw dymer yw, neu gelwydd du,
 A barai iddynt hwy dy wrthod di.
 Mae rhai heb hoffi caws, ac ereill bysg,
 A rhai heb garu eu cyfeillion sy'n eu mysg ;
 Blin ganddynt yw eu cartref hoff a'u ty,
 A mochyn a gythrybla'u meddwl cu ;
 Ednogyn peraidd dybiant hwy'r un flas
 A'r gog adeiniog, neu'r ddallhuan gas.
 Gad hwy, Cristiana, i'w dewis fyrrd heb ffrwyn,
 Dos at y rhai f'ont am lawenydd mwyn :
 Na ffrostia ddim ond mewn iselfryd llon,
 Mewn diwyg, hoff Bererin, saf ger bron.
 Dos, dos, fy hoff Lyfryn, dos yn rhwydd
 At bawb rydd groesaw it', a gar dy lwydd :
 I'r rhai fyn wybod y pothau genyt sydd,
 Bendithion fyrrd, a mawr ddaioni fydd.
 A dewis wnant, o flaen y byd a'i fri,
 Fyw'n Bererinion gwell na mi na thi ;
 Dos, dos, a dywed di i bawb ger bron,

¹ "Y mae yr Ail Ran yn allwedd sydd yn egluro llawer o bethau sydd yn ymddangos yn dywyll yn nhaith Cristion."—*G. Offor.*

Cristiana wyf, a'm pedwar bachgen llon ;
 A'm gwaith yn awr yw dweyd pa helynt fydd
 Yn cwrdd â'r rhai ar bererindod sydd.

A d'wed yn rhwydd pwy yw'r rhai hyn yn rhi
 Ar bererindod maith sydd gyda thi :—
 Trugaredd hoff yw hon ; er's llawer dydd
 Cyd-deithio'r y'm ar bererindod prudd :
 Ac yn ei hystum hardd, a'i gruddiau teg,
 Doed llawer un i ddysgu gwersi chweg :
 Gwryfyon heirdd, i ddysgu prisio'r byd—
 Y byd sy'n dod—â rhyw ddoethineb prid.
 Pan welir plantos mân yn moli Duw yn llon,
 A'r hen bechadur cas yn crynu ger ei fron,
 Cyffelyb fydd i'r dydd y canai'r plant
 Hosanna gynt, a'r hen eu gwatwar wnaent.

Yn nesaf d'wed, Dyma Onestrwydd clir,
 A'i wallt arianaidd, ar bererinawl dir :
 A d'wed mor ddidwyll galon, dan bob loes,
 Ar ol ei Arglwydd da, y cariai'r groes.
 Trwy hyn, efallai, yr ennilli'n wiw
 Ryw henwr penllwyd i hoff-garu Duw.

Yn nesaf, wele Mr. Ofnus, fu
 Yn gaeth mewn ofnau tost, a'i ddagrau'n lli' ;
 A'r modd y ca'dd, yn nghanol tywydd certh,
 I'w feddiant byth y perl anfeidrol werth.
 Dyn da oedd ef—a'i ysbryd prudd ar lawr ;
 Dyn da yw ef—mae bywyd ganddo'n awr.

Yn nesaf, wele Mr. Meddwl Gwan,
 Nad elai'n mlaen—enciliai yn mhob man :
 D'wed iddynt pa mor agos fu i'w ladd,
 A'r oruchafiaeth wech Dewr-galon ga'dd.
 Pur galon yw, ond gras yn wan a fedd,
 Darlleni'n rhwydd dduwioledeb yn ei wedd.

Ac yna daw Parod-i-glofffi yn llawn,
 Wrth faglau candryll, yn arafaid iawn :
 A d'wed fel byddai ef a Meddwl Gwan
 Mewn barn yn rhwydd gytuno yn mhob man ;
 Gwybydded pawb, er gwaned aent yn mlaen,
 Y dawnsiai un tra canai'r llall ei gân.

Ac nac annghofia'r dewraf yn y tir—
 Ieuangol gawr, sef Cadarn-dros-y-gwir.
 D'wed ddewred oedd, ac fel yr elai heb
 Droi'n ol yn llwfr, nac ofni wyneb neb ;
 Ac fel bu iddo a Dewr-galon hyf
 Ladd Cawr Anobaith cas, a dryllio'i Gastell cryf.

HANES YR AWDWR AM EI AIL RAN.

Ac na ddos heibio i'r hen Wan-obaith prudd,
A'i ferch dlos Ofnog, sy'n crynu nos a dydd :
Ac er eu bod dan fantell ofn a chlwy',
Fel pe b'ai eu Duw yn eu gwrthod hwy.
Yn mlaen yr ânt, ac yn y diwedd gwiw,
Duw'r Pererinion oll fydd iddynt hwy yn Dduw.

'Nol dweyd dy hanes oll fel hyn i'r byd,
Tro'n ol, a tharo ar y tannau prid
Dy fysedd cain ; a chwyd gerddoriaeth gun,
Nes dawnsia'r cloff, nes cryna'r cadarn un.

Yr hyn a ddichon fod dan len yn nghudd
Eglura'n glir—myn oll i oleu'r dydd :
Ac am y lleill, gad hwy i gyd er llwydd
I'r meddwl treiddgar a fedro'u cael yn rhwydd.

Yn awr, O bydded hwn yn fendith gu
I'r sawl sy'n eithaf hoff o'm Llyfr a mi ;
A'r rhai a'i pryn na chaffont achos mwy
I gwyno sill ar ol eu harian hwy.
A'm hail Bererin hwn a ddygo ffrwyth
A hoffir gan Bererin gwan yn llwyth ;
A'i fod yn foddion prydlon, cywir, llawn,
I droi rhyw un o'i geimion ffyrdd i'r iawn,

Ydyw gweddi ddiffuant

Yr Awdwr,

JOHN BUNYAN.

TAITH Y PERERIN,

DAN GYFFELYBIAETH BREUDDWYD.

Rhan Ail.

HYNAWS GYMDEITHION,

BU fy ngwaith, ryw amser yn ol, o adrodd i chwi fy mreuddwyd am Gristion y Pererin, a'i daith beryglus tua'r Wlad Nefol, yn ddifyrus i mi, ac yn fuddiol i chwithau. Adroddais hefyd y pryd hwnw yr hyn a welswn am ei wraig a'i blant, ac mor anffoddlon oeddynt i fyned gydag ef ar bererindod; yn gymaint felly fel y gorfu iddo fyned i'w daith hebddynt: canys ni feiddiai osod ei hun yn agored i'r dinystr a ofnai ddyfod arno os arhosai gyda hwynt yn Ninas Dystryw: felly, fel y danghosais i chwi y pryd hwnw, gadawodd hwynt, ac aeth ymaith.

¹ "Y mae yr Ail Ran o'r pererindod hwn yn dyfod yn llawer nês at brofiad y cyffredin o Gristionogion na'r Cyntaf. Y mae y Cyntaf yn dangos, megys yn Cristion, a Ffyddlon, a Gobeithiol, esiamplau uchel a goleuadau mawr y daith ysbrydol, fel pe buasai Paul neu Luther yn myned dros y ddarlunlen. Y mae yr Ail yn dangos amrywiaeth o bererinion, maintioli pa rai sydd fwy eydwastad â'r eiddom ni. Y mae y Cyntaf yn fwy llym, aruchel, ac awchus; a'r Ail yn fwy tawelog a chysurlawn. Y mae cysgodau dwfn ac arswydlawn yn cymysgu â goleuni—y Cyntaf a'i wersi yn ddychrynlyd, tra y mae yr Ail yn cael ei hynodi gan sirioldeb mwy parhâol, yn llawn o londer a thiriondeb, ac yn gosod allan y pererindod mewn goleu sydd yn cyfateb i agwedd Cristionogion gwanach."—*Cheever*.

Dygwyddodd i mi, gan amledd fy ngorchwylion, gael fy rhwystro yn fy nheithian arferol i'r ardaloedd hyny yr aethai efe iddynt; ac felly nis gellais, hyd yn bresenol, gael hamdden i ymofyn yn nghylch y rhai a adawodd efe ar ol, fel y gallwn adrodd yr hanes i chwi. Ond gan fod genyf ryw negesau yn y fro hòno yn ddiweddar, aethum eilwaith i waered tuag yno. Yn awr, wedi lletya mewn coedwig oddeutu milltir o'r lle, cysgais, a breuddwydiais drachefn.¹

Ac, yn fy mreuddwyd, gwelwn hen ŵr bonheddig yn dyfod at y man lle yr oeddwn yn gorwedd; a chan ei fod yn myned rhyw gyfran o'r ffordd yr oeddwn yn ei theithio, tybiais i mi godi i fynu a myned gydag ef. Felly, fel yr oeddym yn rhodio, ac fel y mae yn arferol i ymdeithwyr, yr oeddwn fel pe buasem wedi syrthio i ymddyddan; a dygwyddodd i'n hymddyddan fod yn nghylch Cristion a'i deithiau; ac fel hyn y dechreuais gyda'r hen ŵr:—

Syr, meddwn, pa dref yw honacw sydd islaw i ni, yn gorwedd ar y tu aswy i'r ffordd?

Yna ebe Mr. Synhwyrrol (canys dyna ei enw), Dinas Dystryw yw, lle poblogaidd iawn, ond yn llawn o drigolion gwael eu cyflwr a segurlyd.

Tybiais mai honyna oedd y ddinas hòno, ebe finau; aethum trwy y dref hòno unwaith fy hun; ac wrth hyny gwn fod y gair a roddi iddi yn wirionedd.

SYNHWYROL. Rhy wir! buasai dda genyf ddywedyd y gwir wrth ddywedyd yn well am ei thrigolion.

Felly, syr, meddwn inau; deallwyf mai gŵr cywir ydwyf, a hoff genyt wrando ac adrodd yr hyn sy dda. Atolwg, a glywaist ti ddim beth a ddygwyddodd ryw amser yn ol i ŵr o'r dref hon a elwid Cristion, yr hwn a aethai ar bererindod tua'r ardaloedd fry?

SYNHWYROL. Clywed am dano! Do: a chlywais hefyd am y tralodau, y blinderau, y rhyfeloedd, y caethiwed, yr ocheneidiau, y griddfanau, y dychrynfeydd, a'r ofnau, a gyfarfu efe ar ei daith. Heblaw hyny, rhaid i mi ddywedyd wrthyt, fod ein holl wlad yn llawn o'r son am dano: nid oes odid dŷ, wedi clywed am dano ef a'i weithredoedd, heb geisio a chael yr ysgrif-hanes am ei bererindod; ie, meddylwyf y gallaf ddywedyd, i'w daith beryglus ennill llawer o ewyllyswyr da i'w ffyrdd; er ei fod, tra yr oedd yma, yn ynyfyd yn ngenau pawb, eto yn awr, wedi iddo fyned ymaith, y mae pawb yn ei ganmol. Canys dywedir ei fod yn byw yn wych yn y lle y mae yn awr; ie, y mae llawer o'r rhai na fynent er dim anturio ei beryglon, â'r dwfr yn rhedeg o'u dannedd o awydd ennill yr un lle ag yntau.²

Hawdd y gallant, meddwn inau, feddwl yn dda, os meddyliant yn gywir, sef ei fod yn byw yn rhagorol lle y mae; oblegyd y mae yn byw yn bresenol wrth ac yn Ffynnon bywyd, ac yn cael yr hyn sydd ganddo heb lafur na lludded, canys nid oes gofid yn gymysgedig ag ef. Ond, atolwg, pa chwedlau sydd gan bobl y wlad hon am dano?

SYNHWYROL. Chwedlau! sieryd y bobl bethau rhyfedd am dano: dywed rhai ei fod yn awr yn rhodio mewn dillad gwynion (Dat. iii. 4); fod ganddo gadwyn aur am ei wddf;

¹ "Ysgrifenyd y Rhan Gyntaf yn ngharchar Bedford, a'r Ail 'oddeutu milltir o'r lle,' yn mhentref Elstow, lle yr oedd Bunyan yn cartrefu, a lle y mae ei dŷ yn sefyll hyd heddyw—bwthyn bychan tlawd."—*G. Ofor.*

² "Y mae hyn yn naturiol, ac yn dra chyffredin. Y mae dynion y byd yn aml yn *seintio* rhai wedi iddynt farw, y darfu iddynt eu gwarthnodi â'r enwau mwyaf atgas yn eu bywyd. 'Coffadwriaeth y cyfiawn sydd fendigedig.' Y mae dwfr yn rhedeg o ddannedd llawer un o awydd am *enill* pererin, tra y mae yn benderfynol i beidio byth ag anturio ei *beryglon*."—*Mason.*

fod ganddo goron o aur dilin wedi ei thryfritho â pherlau am ei ben : ereill a ddywedant fod y gwŷr dysglaer a ymddanghoseint iddo rai prydiau ar ei daith, yn awr yn gymdeithion iddo ; a'i fod mor gyfeillgar â hwynt yno ag yw y naill gymydog â'r llall yn y wlad hon. Hefyd, sicheir yn ddiddadl mewn perthynas iddo, fod Brenin y man lle y mae wedi rhoddi iddo eisoes breswylfa odidog a hyfryd yn y llys, a'i fod bob dydd yn bwyta ac yn yfed, yn rhodio ac yn ymddyddan, gydag ef ; a'i fod yn mwynhau gwenau a ffafr yr hwn sydd Farnydd pawb yno. Zech. iii. 7 ; Luc xiv. 14, 15. Hefyd, y mae rhai yn dysgwyl y daw ei Dywysog ef, Arglwydd y wlad hono, i'r parthau hyn cyn hir, ac y myn wybod pa reswm, os gallant roi un, oedd gan ei gymydogion i'w fychanau a'i watwar, fel y gwnaethant, pan wybuant ei fod ar fyned yn bererin. Judas 14, 15.

Canys dywedant ei fod yn awr mor hoff gan ei Dywysog, a bod ei Benadur mor lliidiog oherwydd yr anmharch a gafodd Cristion pan aeth yn bererin, fel yr edrych ar y cwbl fel pe y'i gwnaethid iddo ef ei hun (Luc x. 16) ;¹ ac nid rhyfedd, canys cariad at ei Dywysog yn unig a barodd iddo anturio yn y modd y gwnaeth.

Nid oes amheuaeth, ebe finau, a da genyf hyny ; llon genyf er mwyn y gŵr truan, am ei fod yn awr yn gorphwys oddiwrth ei lafur, ac yn medi ffrwyth ei ddagrau mewn gorfoledd ; ac am ei fod wedi myned tuhwnt i ergydion ei elynion, ac allan o gyrhaedd y rhai a'i casânt. Dat. xiv. 13 ; Psal. cxxvi. 5, 6. Mae yn llawen genyf hefyd am fod son am y pethau hyn trwy y wlad hon ; pwy a ddichon ddywedyd na weithia ryw effaith dda ar y rhai a adawodd ar ol ? Ond, atolwg, syr, tra y mae ar fy meddwl, a fyddi di yn clywed dim am ei wraig a'i blant ? Drueiniaid anwyl ! yr wyf yn synfyfyrion beth y maent hwy yn ei wneuthur.

SYNHŴYROL. Pwy ? Cristiana a'i meibion ? Y maent yn debyg o wneud cystal a Christion ei hun ; canys er iddynt oll ymddwyn yn ffol ar y cyntaf, ac na fynent er dim gymeryd eu perswadio trwy ei ddagrau na'i ymbiliau ef, eto gweithiodd ailfeddyliau yn rhyfeddol ynddynt ; ac felly, wedi taclu eu heiddo, aethant ar ei ol ef.

Gwell, a gwell fyth, ebe finau : ond pa beth ! y wraig, a'r plant, a'r cwbl ?

SYNHŴYROL. Digon gwir : medraf roddi i ti yr holl hanes, canys yr oeddwn yn y man ar y pryd, ac yn llwyr gydnabyddus â'r holl achos.

Tybygid felly, ebe finau, y gall dyn ei adrodd fel gwirionedd.

SYNHŴYROL. Nid rhaid i ti ofni ei sicrhau : fy meddwl yw eu bod oll wedi myned ar bererindod, y wraig dda a'i phedwar mab. A chan ein bod, fel y tybiwyf, yn myned gryn ffordd gyda'n gilydd, rhoddaf i ti hanes yr holl amgylchiad.

Y Gristiana hon (canys felly y gelwid hi er y dydd yr ymroddodd hi a'i phlant i fyw fel pererinion), wedi i'w phriod fyned tros yr afon, ac na's gallai hithau glywed gair am dano yn mhellach, a ddechreuodd feithrin meddyliau ymgynhyrfus o'i mewn. Yn gyntaf, am iddi gollu ei phriod, a thrwy hyny fod cwlwm cariadus y berthynas fu rhyngddynt wedi ei dori am byth. Canys gwyddost, eb efe wrthyf, na's gall natur lai na llenwi y byw â llawer meddwl pruddaidd wrth adgofio y golled am berthynasau hoff. Y golled hon am ei phriod a gostiodd iddi hi lawer deigrion hallt. Ond nid

¹ "Y fath daranfolt ofnadwy ydyw hon ! Ddarllenwyd, a ddarfu i ti erioed siarad yn arw wrth, neu erlid un o blant Duw—pechadur tlawd edifeiriol ! Gwrando eiriau Barnydd yr holl ddaear, 'Yn gymaint a'i wneuthur o honoch i un o'r rhai hyn fy mrodyr lleiaf, i mi y gwnaethoch.'"—*G. Offor.*

hyn oedd y cwbl; canys dechreuodd Cristiana ystyried, ai nid ei hymddygiad anweddaidd hi at ei phriod oedd un achos na's gwelai hi ef mwyach, ac iddo gael ei gymeryd oddiwrthi yn y cyfryw fodd. Ac ar hyn daeth yn heidiau i'w meddwl ei holl ymddygiadau angharedig, annaturiol, ac annuwiol tuag at ei hanwyl gyfaill; hyn a lyffetheiriodd ei chydwybod, ac a'i llwythodd ag euogrwydd. Trallodid hi yn fawr hefyd pan adgofiai ocheneidiau dibaid, dagrau heilltion, a dygn-riddfanau ei gŵr; a'r modd y caledai hithau ei chalon yn erbyn ei holl ymbiliau a'i annogaethau caredig iddi hi a'i meibion ddyfod gydag ef; i.e. nid oedd dim a'r a ddywedai Cristion wrthi, nac a wnaeth ger ei bron, yn ystod yr amser yr oedd ei faich yn nghrog ar ei ysgwyddau, na ddymchwelai arni fel mellten, a rhwygai orchudd ei chalon yn ddwy; yn enwedig, yr oedd ei lef chwerw, "Beth a wnaef fel y byddwyf cadwedig?" yn swnio yn ei chlustiau mewn modd alaethus iawn.¹

CRISTIANA YN EDIFARHAU.

Yna, ebai hi wrth ei phlant, Fy meibion, darfu am danom oll. Pechais eich tad i ffordd, ac y mae wedi myned: mynasai ein cael ninau gydag ef, ond nid awn fy hun: hefyd, rhwystrais chwithau i gaffael bywyd. Ar hyn syrthiai y bechgyn oll i wylu yn chwerw, a llefasant am gael myned ar ol eu tad. Oh (ebe Cristiana) na buasai ein

¹ "Dedwydd ydyw y farwolaeth hono sydd yn dwyn y credadyn i'r nefoedd, a'i berthynasau sydd yn ei croesu at Grist, sydd yn agor porth gogoniant i'r naill, a phorth dychweliad i'r llall."—*Mason*.

rhan ni i fyned gydag ef! yna buasem yn ymdaro yn llawer gwell nag yr ydym yn debyg o wneud yn awr. Er i mi ffol-dybied gynt, mai oddiwrth rhyw fympwy gwag oedd yn ei ben yr oedd blinderau eich tad yn tarddu, neu fod rhyw brudd-der meddwl wedi ei feddiannu; wele yn awr nis gallaf lai na meddwl nad oeddynt oll yn deillio oddiwrth achos arall, sef, am fod goleuni y bywyd wedi ei roddi iddo (Iago i. 23—25; Ioan viii. 12); trwy gynorthwy hwn, deallwyf, y dihangodd efe rhag maglau angau. Diar. xiv. 27. Yna wylasant oll drachefn, gan ddolefain, Och o'r diwrnod!¹

Y noswaith nesaf breuddwydiodd Cristiana freuddwyd; ac, wele, canfu fel pe buasai femrwn llydan wedi ei agor o'i blaen, yn yr hwn yr oedd cyfanswm ei ffyrdd wedi eu cofnodi; a'r troseddau, fel y tybiai, a edrychent yn lliidiog iawn arni. Yna llefai yn groch yn ei chwsg, "Arglwydd, bydd drugarog wrthyf, bechadur!" Luc xviii. 13; a'r plant bychain a'i clywsant.

Gwedi hyny tybiai weled dau o rai drwg iawn yr olwg yn sefyll wrth ochr ei gwely, ac yn dywedyd, Beth a wnawn i'r wraig hon? canys y mae yn llefain am drugaredd yn nghwsg ac yn effro: os goddefir iddi fyned yn mlaen fel y dechreuodd, collwn hi fel y collasom ei gŵr. Gan hyny, rhaid i ni geisio ei denu, ryw fodd neu gilydd, oddiwrth y meddyliau am yr hyn a fydd rhagllaw, onide nid all yr holl fyd ei hatal rhag myned yn bererin.

Yna deffrodd mewn chwys a dychryn mawr; ond yn mhen enyd cysgodd drachefn. Ac yna tybiai ei bod yn gweled Cristion ei gŵr mewn lle o wynfyd yn nghanol lluaus o anfarwolion, â thelyn yn ei law, yn sefyll ac yn chwareu arni ger bron Un a eisteddai ar orseddfaine ag enfys o amgylch ei ben. Gwelai hefyd ei fod megys yn ymrymu â'i wyneb at y palmant oedd dan draed ei Dywysog, ac yn dywedyd, "Diolchaf yn galonog i ti, fy Arglwydd a'm Brenin, am ddwyn o honot fi i'r lle hwn." Yna bloeddiai tyrfa o'r rhai a safent yn ei ymyl, a chwareuent ar eu telynau; ond nis gallai un dyn byw adrodd yr hyn a ddywedent ond Cristion a'i gyfeillion.

Y bore nesaf, pan oedd wedi codi, a gweddio ar Dduw, ac ymddyddan ychydig â'r plant, curai rhywun yn chwyrn wrth y drws; wrth ba un y dywedai fel hyn, "Os deui yn enw yr Arglwydd, tyred i mewn." Dywedai yntau, "Amen," ac agorodd y drws, ac a'i cyfarchodd, gan ddywedyd, "Tangnefedd i'r tŷ hwn." Ac wedi hyny efe a ddywedodd, "Cristiana, a wyddost ti am ba achos y daethum?" Yna gwridodd a brawychodd, a gwresogwyd ei chalon o awydd cael gwybod o ba le y daethai, a pha beth oedd ei neges

¹ "Un o ddybenion Duw yn sefydlu priodas ydoedd gosod ger bron ffugr o'r berthynas sydd rhwng Crist a'i eglwys. Y mae arogledd peiraidd wedi ei amblygu yn y berthynas hon. Bydd di yn gyfryw ŵr i'th wraig grediniol ag y gall hi ddyweyd, Rhoddodd Duw i mi ŵr sydd yn pregethu ymddygiad Crist tuag at ei eglwys bob dydd. Os yw dy wraig yn anghrediniol, y mae genyt ddyledswydd ddeublyg i'w chyflawni tuag atti, canys y mae hi yn agored i golledigaeth dragywyddol bob moment. Dylai gwragedd fod 'yn sobr, yn bur, yn gwarchod gartref, yn dda, yn ddarostyngedig i'w gwŷr priod.' Gochelwech dafod segur, siaradus, a cheerua. Nid wyf yn golygu wrth hyn fod y gwragedd i fod yn gaethion mewn darostyngiad—'cared pob gŵr ei wraig fel ef ei hun, a'r wraig edryched ar iddi barchi ei gŵr.' Eph. v. 33. Nid ynganodd Abigail air wrth ei gŵr ynfyd nes oedd effaith ei win wedi ymadael oddiwrtho."—*Bunyan*.

² "Y mae breuddwydion weithiau yn ddefnyddiol i rybuddio a chalonogi y Cristion, ac fel pe baent 'oddiwrth Dduw.' Ond y mae gofal mawr yn angenrheidiol rhag iddynt ein cam-arwain, fel y gwnant i rai meddyliau gweiniaid. Ni ddylid byth bwysio arnynt fel sylfaen gobaith, nac fel profion o gyflwr neb; nid oes dim i'w roddi yn lle gair Duw."—*Burder*.

gyda hi. Felly dywedodd wrthi, "Fy enw yw Dirgelwch;¹ yr wyf yn preswyllo gyda'r rhai sydd yn yr uchelder. Mae y gair yn fy ngwlad dy fod dithau yn chwennych dyfod yno; a dywedir hefyd dy fod yn ystyried y cam a wnaethost gynt yn erbyn dy ŵr, trwy galedu dy galon yn erbyn ei ffyrdd, a chadw dy rai bychain hyn mewn anwybodaeth. Cristiana, yr Un Trugarog a'm hanfonodd i fynegu i ti mai Duw parod i faddeu yw efe, a'i fod yn hoffi arbed yn helaeth. Ewyllysia hefyd i ti wybod ei fod yn dy wahodd i'w wyddfod, at ei fwrdd, ac y portha efe di â brasder ei dŷ, ac ag etifeddiaeth Jacob dy dad.

BREUDDWYD CRISTIANA.

"Yno mae Cristion, dy briod gynt, a lluoedd ereill o'i gymdeithion, dros byth yn canfod y gwynebpryd sydd yn gweini bywyd i'r edrychwyr; a hwy a lawenychant oll pan glywant drwst dy draed yn dyfod dros riniog tŷ dy dad."

Wrth hyn cywilyddiai Cristiana yn ddifawr ynddi ei hun, a chrymai ei phen tua'r llawr. Ac yna yr ymwelwr hwn a chwanegai, "Cristiana, dyma lythyr i ti, a ddygais

¹ "Dechreuad doethineb yw ofn yr Arglwydd," a "DIRGELWCH yr Arglwydd sydd gyda'r rhai a'i hofnant ef." Salm cxi. 10, a xxv. 14. Nid yw y Diddanydd byth yn argyhoeddi yr enaid o bechod, nad yw hefyd yn adfywio ac yn cysuro y galon â newyddion da o faddeuant rhad a llawn trwy waed yr *Oen*.—*Mason*.

oddiwrth Frenin dy ŵr." Yna hithau a'i cymerodd, ac a'i hagorodd; ond yr oedd y sawyr arno fel y perarogl goreu. Can. i. 3. Hefyd ysgrifenydd ef mewn llythyrenau o aur. Cynhwysiad y llythyr oedd fel hyn:—Y mynai y Brenin iddi wneuthur fel y gwnaeth Cristion ei gŵr; am mai hòno oedd y ffordd i'w Ddinas ef, ac i breswyllo yn ei wydd yn dragywydd. Ar hyn yr oedd y wraig dda wedi ei llwyr orchfygu; felly llefodd ar ei hymwelwr, gan ddywedyd, A ddygi di fi a'm plant gyda thî, fel yr elom ninau hefyd ac yr addolom y Brenin?

Yna ebai yr ymwelwr, "Cristiana, y mae'r chwerw yn myned o flaen y melus. Rhaid i tithau fyned trwy drallodau, fel yr hwn a aeth o'th flaen i'r Ddinas Nefol. Gan hyny, cynghorwn di i wneuthur fel y gwnaeth Cristion dy ŵr: dos at y porth cyfyng acw dros y gwastadedd, canys y mae yn sefyll yn mhen y ffordd sydd raid i ti ei theithio: a rhwydd hynt i ti. Cynghorwn di hefyd i roddi y llythyr hwn yn dy fynwes, fel y gallech ddarllen ynddo i ti dy hun ac i'th blant, hyd nes y dysgech ef allan; canys un o'r caniaidau yw sydd raid i ti eu canu yma yn nhŷ dy bererindod (Salm cxix. 54); hefyd rhaid i ti roddi hwn i fynu yn y porth pellaf."

Yna gwelwn yn fy mreuddwyd, fod yr hen ŵr bonheddig, wrth adrodd y chwedl, yn ymddangos fel ped effeithiai yn ddwys arno ei hun. Aeth rhagddo, er hyny, a dywedodd, Felly galwodd Cristiana ei meibion yn nghyd, a dechreuodd eu cyfarch fel hyn:—"Fy mhlant, bu'm yn ddiweddar, fel y gallech weled, yn drallodedig iawn fy ysbryd yn nghylch marwolaeth eich tad: nid am fy mod mewn dim amheuaeth am ei ddedwyddwch; canys mae hyny yn ddiogel genyf ei fod ef yn awr yn dda arno. Yr wyf hefyd wedi teimlo yn ddwys yn nghylch fy nghyflwr fy hun a'r eiddo chwithau, yr hwn, credwyf yn ddilys, sydd druenus iawn wrth natur. Fy ymddygiad hefyd at eich tad yn ei adfyd sydd faieh trwm ar fy nghydwybod; canys caledais fy nghalon fy hun a'ch calonau chwithau yn ei erbyn, a gwrthodais fyned gydag ef ar bererindod.¹

"Buasai y meddyliau hyn wedi fy llwyr ddyfetha yn awr oni buasai fy mreuddwyd neithiwr, a'r annogaeth a gefais gan y gŵr dyeithr yma y boreu heddyw. Deuwch, fy mhlant, ymbarotown i fyned tua'r porth sydd yn arwain i'r wlad nefol, fel y caffom weled eich tad, a bod gydag ef a'i gymdeithion mewn heddweh, yn ol cyfreithiau y wlad hòno."

Yna y plant a dorasant allan i wylo o lawenydd am fod calon eu mam yn cael ei thueddu felly. Gyda hyny yr ymwelwr a ganai yn iach iddynt; a hwythau a ddechreu-ent ymdaclu i gychwyn i'w taith.

On tra yr oeddynt fel hyn yn ymbarotoi i gychwyn, daeth dwy wraig, y rhai oeddynt gymydogesau i Cristiana, ac a gurasant wrth ei drws. Wrth y rhai hyn dywedodd fel o'r blaen, Os deuwch yn enw yr Arglwydd, deuwch i mewn. Synodd y gwragedd yn aruthr wrth hyn; canys ni chlywsant ac ni ddeallasant fod y fath iaith a hon yn arfer dyfod o

¹ "Yr wyf yn gweled ysbryd gorwael mewn rhai plant, y rhai sydd yn esgeuluso, i.e. yn diystyru ei rhieni. Y mae gan y cyfryw galon y ei neu y bwystfil, yr hwn a fraith y rhai a'i hymddug. Ond y mae fy nhad yn dlawd a minau yn gyfoethog, ac fe fydd yn rhwystr i mi ei barchu ef. Yr wyf yn dywedyd wrthyt dy fod yn ymresymu fel atheist ac fel bwystfil, ac yr wyt yn dy osod dy hun i fynu yn gwbl wrthwynebol i Fab Duw. Marc vii. 9—13. A wna mymryn o ogoniant y glôyn byw (*butterfly*) beri i ti beidio anrhydeddu dy dad a'th fam? Ychydig a wyddst ti pa faint o weddiau, o ocheneidiau, ac o ddagrau sydd wedi eu dirwasgu o'u calonau yn dy achos."—*Bunyan*.

CRISTIANA YN GWAHODD EI PHLANT I GYCHWYN AR BERERINDOD.

enau Cristiana erioed o'r blaen.¹ Er hyny aethant i mewn ; ond, wele, cawsant y wraig dda yn parotol i adael ei thŷ.

Felly dechreuasant ymholi, gan ddywedyd, Gymydoges, atolwg, beth yw dy fwriad yn hyn ?

Cristiana a'u hatebodd, gan ddywedyd wrth yr hynaf o honynt, enw yr hon oedd Mrs. Ofnus, Yr wyf yn ymbarotol i daith.

Yr Ofnus hon oedd ferch i'r hwn a gyfarfu â Christian ar Fryn Anhawsdra, ac a fynai iddo droi yn ol rhag ofn y llewod.

OFNUS. I ba daith, atolwg ?

CRISTIANA. I fyned ar ol fy ngŵr da. Ar hyn torodd allan i wylu.

¹ "Ddarlleneydd, saf ac ystyria! A ddarfu i rai o dy gymdeithion enawdol weled gwahaniaeth yn dy eiriau a'th ymddygiadau di? (A ydyw yn eu synu?) Onide, pa sail sydd genyt i feddwl dy fod yn bererin o gwbl?"—*Mason*.

MRS. OFNUS A THRUGAREDD YN CANFOD CRISTIANA YN YMBAROTOL.

OFNUS. Gobeithio nadê, fy nghymydoges anwyl; er mwyn dy blant, na thafi dy hun ymaith mewn modd mor annheilwng o wraig.

CRISTIANA. Na, fy mhlant a gant fyned gyda mi; nid oes un o honynt yn foddlon i aros ar ol.

OFNUS. Yr wyf yn synu yn fy nghalon, pwy neu pa beth a'th ddygodd i'r bwriad hwn!

CRISTIANA. O gymydoges! pe gwyddit gymaint ag a wn i, nid amheuwyl na ddeuet tithau gyda mi.

OFNUS. Atolwg, pa wybodaeth newydd a gefaist i droi dy feddyliau ymaith oddiwrth dy gyfeillion, ac i'th hudo i fyned na's gwyr neb i ba le?

CRISTIANA. Yna Cristiana a atebodd, Cystuddiwyd fi yn drwm er y pryd yr ymadawodd fy ngŵr, yn enwedig er pan aeth dros yr afon. Ond yr hyn sydd yn blino mwyaf arnaf yw fy ymddygiad anhurion ato yn ei gyfyngder. Heblaw hyny, yr wyf finau yn awr fel yr oedd yntau y pryd hwnw, nid oes dim a wna y tro i mi ond myned ar bererindod. Breuddwydiais neithiwr fy mod yn ei weled ef. Oh na b'ai fy enaid gydag ef! Y mae efe yn preswyllo yn mhresenoldeb Brenin y wlad; y mae yn eistedd ac yn bwyta gydag ef wrth ei fwrdd; y mae yn gydymaith i anfarwolion, ac y mae ganddo dŷ i breswyllo ynddo yn awr, yr hwn, pe cystedlid y palas goreu ar wyneb y ddaear âg ef, nid ymddanghosai i mi ond megys tomen, 2 Cor. v. 1—4. Y mae Tywysog y wlad hefyd wedi anfon am danaf, gydag addewidion o dderbyniad os deuaif ato; yr oedd ei genad gyda mi funud yn ol, a dygodd lythyr i mi yn fy ngwahodd i ddyfod. A chyda hyn

tynodd y llythyr allan, darllenodd ef, a dywedodd wrthynt, Beth a ddywedwch chwi wrth hyn yn awr?

OFNUS. Oh, y gwallgofrwydd a'th feddiannodd di a dy ŵr i anturio ar y fath anhaws-derau! Clywaist, mae yn ddiâu genyf, am yr hyn a gyfarfu â'th ŵr yn mron ar y cam cyntaf o'r ffordd, fel y gall ein cymydog Cyndyn dystio hyd heddyw, canys aeth gydag ef; ie, a Meddal hefyd, nes iddynt hwy, fel dynion synhwyrol, ofni myned yn mhellach. Clywsom hefyd, fwy na digon, am y modd y cyfarfu â'r llewod, Apolyon, Cysgod Angau, a llawer o bethau ereill. Ac ni ddylit ychwaith annghofio y peryglon a gwrddodd â hwynt yn Ffair Gwagedd. Canys, os bu mor galed arno ef, ac efe yn ddyn, pa fodd yr ymdarewi di, gwreigan wan? Ystyria hefyd mai dy gnawd a'th esgyrn ydynt y pedwar plentyn serchog hyn. Am hyny, os byddi mor ryfygus a'th daflu dy hun ymaith, eto er mwyn ffrwyth dy fru, aros gartref¹

Ond Cristiana a ddywedodd wrthi, Na themtia fi, fy nghymydoges; canys y mae gwerth wedi ei roddi yn fy nwyllaw i elwa ag ef, a byddwn ynfyd o'r fath waethaf os na fyddai genyf galon i ddefnyddio y cyfleusdra. Ac am yr hyn a ddywedi wrthyf am y trallodion yr wyf yn debyg o gyfarfod â hwy yn y ffordd, y maent mor bell oddiwrth fod yn ddigalondid i mi, fel ag y maent yn arwydd i mi fy mod ar yr iawn. Rhaid i'r chwerw fyned o flaen y melus, a hyny hefyd a wna y melus yn felusach. Am hyny, gan na ddaethoch i'm tŷ yn enw yr Arglwydd, erfyniaf arnoch fyned allan yn ddioed, ac na aflonyddwch fi mwy.

Yna Ofnus a'i gwawdiai, ac a ddywedai wrth ei chyfeilles, Tyred, gymydoges Trugaredd, gadawn hi i'w dwylaw ei hun, gan ei bod yn diystyru ein cyngor a'n cyfeillach. Ond Trugaredd a safai yn syn, ac nis gallai gydsynio yn rhwydd â'i chymydoges; a hyny oherwydd dau reswm:—1. Ei hymysgaroedd oedd yn cyffroi o achos Cristiana. Felly dywedai ynddi ei hun, Os penderfyna fy nghymydoges fyned, âf gyda hi ychydig o'r ffordd, a chynorthwyaf hi. 2. Ei hymysgaroedd a gyffrodd o achos ei henaid ei hun; canys yr oedd yr hyn a ddywedasai Cristiana wedi gafaél yn ei meddwl. Am hyny dywedodd ynddi ei hun drachefn, Mynaf ychwaneg o siarad â'r Gristiana hon; ac os caf fod gwirionedd a bywyd yn yr hyn a ddywed, âf gyda hi â'm holl galon. A Thrugaredd, am hyny, a atebai ei chymydoges Ofnus fel hyn:—

TRUGAREDD. Fy nghymydoges, daethum, yn wir, gyda thi y boreu hwn i ymweled â Christiana; a chan ei bod, fel y gweli, ar ganu yn iach i'w gwlad, yr wyf yn meddwl myned gyda hi ychydig y boreu heulog hwn, i'w chynorthwyo ar ei ffordd. Ond ni soniodd air am ei hail reswm; eithr cadwodd hwnw iddi ei hun.

OFNUS. Wel, gwelaf dithau yn gogwyddo i fod yn ffolog; ond arafa mewn pryd, a bydd synhwyrol: tra byddom allan o berygl, yr ydym allan; ond pan elom iddo, yr ydym yn ei ganol.

Felly dychwelodd Mrs. Ofnus i'w thŷ, a chychwynodd Cristiana i'w thaith. Ond wedi dyfod Ofnus i'w thŷ, anfonodd am rai o'i chymydogesau, sef, Ystlum-lygaid, Mrs.

¹ "Y maent yn priodoli y cyfnewidiad i'r pruddglwyf—i eistedd mewn unigedd—i ddarllen yn ormodol—i wrando gormod o bregethau—i fyfyrío gormod ar yr hyn a glywant. Casglant ei fod yn cyfodi o ddiffyg cyfeillach lawen—o eisiau *physic*; ac y maent yn eu cynghori i roi heibio darllen, a myned i'r pregethau, a chymdeithas pobl ddifrifol, ac i fod yn llon, a throï allan i chwedleua. Ond, bechadur tlawd anwybodus, gad i mi siarad â thi. Ymddengys i mi dy fod wedi troi yn *gounselor* i Satan."—*Bunyan*.

MRS. OFNUS A'I CHYMYDAGESAU.

Anystyriol, Mrs. Ysgafn-feddwl, a Mrs. Gwybod-dim. Felly wedi iddynt ddyfod i'w thŷ, dechreuodd adrodd ei chwedl yn nghylch Cristiana, a'r daith oedd ganddi mewn golwg. Ac fel hyn y dechreuodd ei chwedl:—¹

OFNUS. Fy nghymydogesau, gan nad oedd genyf y boreu heddyw ond ychydig o waith, aethum i ymweled â Christiana; a phan ddaethum at y drws, curais, fel y gwyddoch y mae ein harfer: a hithau a atebodd, Os deui yn enw yr Arglwydd, tyred i mewn. Felly aethum i mewn, gan feddwl fod pob peth yn dda; ond, wedi myned i mewn, gwelwn hi yn ymbarotoi i ymadael â'r dref, hi a'i phlant hefyd. Felly gofnais beth oedd ei meddwl wrth hyny. Hithau a atebodd, ar fyr eiriau, ei bod ar feddwl myned ar bererindod, fel yr aethai ei gŵr. Adroddodd i mi ryw freuddwyd a gawsai hefyd, ac fel yr anfoneseid ati gan Frenin y wlad lle yr oedd ei gŵr, i'w gwahodd i ddyfod yno.

Yna ebe Mrs. Gwybod-dim, Beth! a ydwyt yn meddwl yr aiff hi?

OFNUS. O aiff, deued a ddelo o honi; a thybygwn fy mod yn gwybod hyny oddiwrth hyn; canys yr hyn oedd gyda mi y rheswm cryfaf i'w chymhell i aros gartref (sef y blinderau a gyfarfyddai ar y ffordd), oedd, un rheswm mawr ganddi hithau i'w

¹ "Ymgais y byd i'th gadw o'r nefoedd trwy watwaredd, a dirmyg, a sarhad, a bygythion, a charcharau, a chrog-brenau, a chortynau, a llosgiadau, a mil o farwolaethau, am hyny YMDRECH i fyned i mewn."—*Bunyan*.

chymhell yn mlaen yn ei thaith. Canys dywedodd wrthyf mewn cynifer o eiriau, Mae y chwerw yn myned o flaen y melus : ie, a chan ei fod felly, y mae yn gwneuthur y melus yn felusach.

MRS. YSTLUM-LYGAID. Oh, y wraig ddall ac ynfyd ! ebe hi ; ac oni chymer hi rybudd oddiwrth flinderau ei gŵr ? o'm rhan i, yr wyf yn gweled, pe gallai ddyfod yma eto, y boddlonai orphwys mewn croen cyfan, ac nad anturiai byth i'r fath beryglon am ddim.

Mrs. Anystyriol hefyd a atebodd, gan ddywedyd, Ymaith â'r fath ynfydion penchwiban o'r dref ! a gwared da o honi, o'm rhan i, meddaf ! Ped arhosai lle y mae, a pharhau i ddal y meddwl sydd ganddi, pwy allai fyw yn dawel yn agos ati ? canys byddai naill ai yn surlyd, yn anghymydogol, neu yn baldorddi pethau nad allai neb yn ei synwyr eu goddef. Am hyny, o'm rhan i, ni bydd byth yn ddrwg genyf ei hymadawiad ; aed, a deued ei gwell yn ei lle : ni bu erioed yn fyd da er pan ddaeth yr ynfydion penysgeifn hyn yma i breswyllo.

Yna Mrs. Ysgafn-feddwl a chwaneodd fel y canlyn :—Deuwch, rhoddwch y fath siarad a hwn heibio. Yr oeddwn i ddoe yn nhŷ Mrs. Trythyll, lle yr oeddym mor llon a'r morwynion. A phwy dybygech chwi oedd yno ond myfi, Mrs. Caru-y-cnawd, a thair neu bedair yn ychwaneg, yn nghyda Mr. Anlladrwydd, Mrs. Fudr, ac ereill : a chawsom yno gerddoriaeth a dawns, a phob peth arall cymhwys i wneud ein digrifwch yn gyflawn. A diamau genyf fod y foneddiges ei hun o ddygiad da i fynu, a bod Mr. Anlladrwydd cystal cymhar a lithau.

Erbyn hyn yr oedd Cristiana wedi cychwyn ar ei ffordd, a Thrugaredd gyda hi : ac fel yr oeddint yn myned, a'r plant gyda hwy, dechreuodd Cristiana ymddyddan :—Trugaredd, ebe Cristiana, yr wyf yn cymeryd hyn yn garedigrwydd heb ei ddysgwyl, dy fod yn dyfod allan o'th dŷ i gydrosio â mi ychydig o'r ffordd.

TRUGAREDD. Yna ebe Trugaredd ieuanc (canys nid oedd hi ond ieuanc iawn), Pe gwyddwn y byddai o fudd i mi ddyfod gyda thi, nid awn yn agos i'r dref byth ond hyny.

CRISTIANA. Wel, Trugaredd, ebe Cristiana, bwrw dy goelbren gyda mi : gwn yn dda beth fydd diwedd ein pererindod. Mae fy ngwr mewn lle na fynai lai na bod er holl aur mwngloddiau Hispaen. Ac ni wrthodir dithau, er i ti ddyfod ar fy ngwahoddiad i yn unig.¹ Y mae y Brenin, yr hwn a anfonodd am danaf fi a'm plant, yn un sydd hoff ganddo drugaredd. Heblaw hyny, cyflogaf di, os myni, a chai ddyfod gyda mi fel morwyn. Eto caiff pob peth fod yn gyffredin rhyngom : yn unig tyred gyda mi.

TRUGAREDD. Ond pa fodd y caf sicrwydd y derbynir finau ? Pe cawn i y gobaith hwn gan ryw un a wyddai, ni phetruswn am funudyn, ond awn rhagof, trwy nerth yr Hwn a all fy nghynorthwyo, bydded y ffordd mor flin ag y byddo.

CRISTIANA. Wel, Trugaredd anwyl, dywedaf wrthyf beth a wnai ; tyred gyda mi at y Porth Cyfyng, ac ymholaf yno yn mhellach drosot ; ac oni chai gefnogaeth yno,

¹ " Dygir llawer i goffeidio yr efengyl mewn dull araf a thyner, ac y mae y rhai hyn weithiau yn llwfrhau rhag ofn na chawsant wir ddychweliad. Ond cofiwch fod yn dda gan Dduw drugarhau, nad yw Crist yn bwrw allan neb a ddel ato, ac y cedwir yn sicr y rhai a ymddiriedant yn nhrugaredd Duw yn unig drwy y prynedigaeth sydd yn ei Fab ef."—*Scott*.

TRUGAREDD YN DYMUNO MYNED GYDA CRISTIANA.

boddlonaf i ti ddychwelyd i'th le; talaf hefyd am y caredigrwydd a ddanghosaist i mi a'm plant trwy ddyfod gyda ni yn ein ffordd fel y gwnaethost.

TRUGAREDD. Yna âf yno, deued arnaf fel y delo; a rhodded yr Arglwydd i'm coelbren ddisgyn yno, fel y gosodo Brenin y nef ei galon arnaf.¹

Yr oedd Cristiana ar hyn yn llawen yn ei chalon: nid yn unig am gael o honi gydymaith; ond hefyd am ennill o honi y forwynig hon druan i syrthio mewn cariad â'i hiachawdwriaeth ei hun. Felly aethant yn nghyd, a Thrugaredd a ddechreuodd wylu. Yna gofynai Cristiana, Paham yr wyli, fy chwaer?

TRUGAREDD. Och! meddai hithau, pwy na alarai, a iawn ystyriai gyflwr fy mberthynasau druain ag ydynt eto yn aros yn ein tref bechadurus? A'r hyn sydd yn trymhau fy ngofid yw, nad oes ganddynt neb i'w dysgu, nac i fynegu iddynt yr hyn sydd i ddyfod.

¹ "Y mae Trugaredd yn arddangos yn eglur waith gras ar ei chalon. Yr oedd yn bryderus yn nghylch ei chymeradwyaeth yn y diwedd; dechreuodd weddio, ymdaflodd yn gwbl ar drugaredd noeth calon Crist, ac a brofodd fod ynddi 'ymysgaroedd pererin,' trwy ei galar yn herwydd cyflwr gofidus ei pherthynasau cnawdol."—*Burder*.

CRISTIANA. Mae tosturi yn gweddu i bererinion; a thi a wnei dros dy gyfeillion yr un modd ag y gwnaeth Cristion da drosaf finau pan y'm gadawodd; galarai am nad ystyriwn, nac y gwnawn sylw o hono; ond ei Arglwydd ef a minau a gasglodd ei ddagrau, ac a'u dododd yn ei gostrel; ac yn awr yr wyf fi a thithau, a'm rhai bychain hyn, yn medi y firwyth a'r budd o honynt. Yr wyf yn gobeithio, Trugaredd, na chollir y dagrau hyn o'th eiddo dithau; canys dywed y gwirionedd, am y rhai sydd yn hau mewn dagrau, y cant fedi mewn gorfoledd. A'r "hwn sydd yn myned rhagddo ac yn wylo, gan ddwyn had gwerthfawr, gan ddyfod a ddaw mewn gorfoledd, dan gludo ei ysgubau." Salm cxxvi. 5, 6.

Yna ebe Trugaredd,—

Duw a'n harweinio yn ddilys,
Os dyna'i 'wyllys union,
I'w borth a'i gorlan, gyda'i braidd,
I'w santaidd fynydd tirion.

Ac na oddefed fyth i mi,
Er dim, i droi'n anufydd
Oddiwrth ei ras, a'r ffydd ddifeth,
Er pobpeth a'm cyferfydd.

A'm holl gyfeillion eto'n ol,
A ga-glo i'w gôl, rhag soriant;
A dysg di, Arglwydd, i'r rhai hyn,
Oll, erfyn am faddeuant.¹

Yn awr aeth fy hen gyfaill rhagddo, a dywedodd, Ond, pan ddaeth Cristiana at Gors Anobaith, dechreuodd arafu; Canys, ebe hi, dyma'r man y bu fy anwyl briod yn mron a chael ei fygu gan y llaid. Canfu hefyd, er i'r Brenin orchymyn gwneud y lle hwn yn dda i'r pererinion, ei fod yn hytrach yn waeth na chynt. Ar hyn gofynais, Ai gwir hyn? Ië, ebe yr hen ŵr bonheddig, rhy wir; canys y mae llawer o'r rhai a gymerant arnynt fod yn weithwyr y Brenin, ac a ddywedant eu bod am adgyweirio prif-ffyrdd y Brenin, yn dwyn llaid a thom yn lle ceryg, ac felly yn gwaethu yn lle gwella. Yna, gan hyny, y safodd Cristiana a'i bechgyn. Ond, ebe Trugaredd, deuwech, anturiwn, yn unig byddwn ochelgar. Yna cerddasant yn wagelog, ac mewn rhyw fodd dan wneud osgo, aethant drosodd.²

Er hyny bu agos i Cristiana syrthio i mewn, a hyny nid unwaith na dwy. A chan gynted ag y cyrhaeddasant drosodd, tybiasant eu bod yn clywed llais yn dywedyd wrthynt, "Bendigedig yw yr hon a gredodd, canys bydd cyflawniad o'r pethau a ddywedwyd wrthi gan yr Arglwydd," Luc i. 45.

Yna aethant yn mlaen drachefn; ac ebe Trugaredd wrth Cristiana, Pe meddwn i gystal sail i obeithio am dderbyniad caredig yn y Porth Cyfyng ag sydd genyt ti, yr wyf yn meddwl na chai un Gors Anobaith fy nicaloni.

Wel, ebe'r llall, yr wyt ti yn gwybod dy ddolur dy hun, a minan yr eiddof inau; ond cawn oll, gyfeilles anwyl, ddigon o flinder cyn y delom i ben ein taith. Canys a

¹ "Ni ddarluniwyd erioed ddau gymeriad mwy dymunol na Cristiana a Thrugaredd; y mae pob un o honynt yn adlewyrchu goleuni y nefoedd gydag amrywiaeth gwreiddiol a serchog iawn."—*Chever.*"

² "A gerddasant yn wageiog," hyny yw, yn ol esboniad *Bunyan* ei hun, gan graffu yn fanwl ar yr addewidion."

ellir dychymygu am bobl sydd a'u bryd ar gyrhaedd y fath ogoniant rhagorol a ni, ac y cenfigenir cymaint wrthynt am y dedwyddwch hwnw, na chyfarfyddwn â'r fath ofnau a maglau, y fath drallodau a chystuddiau, ag a ddichon ein caseion osod arnom?

Ac yn awr, Mr. Synhwyrrol a'm gadawodd i freuddwydio fy mreuddwyd allan fy hun. Ac yna tybiwn weled Cristiana a Thrugaredd, a'r bechgyn oll, yn myned i fynu at y porth: ac wedi cyrhaedd yno, dechreuasant ymresymu ychydig, pa fodd y trefnent eu hachos wrth y porth, a pha beth a ddywedent wrth yr hwn a agorai iddynt: cytunwyd o'r diwedd, gan mai Cristiana oedd yr hynaf, mai hi oedd i guro am dderbyniad, ac y byddai raid iddi hi lefaru drostynt oll wrth yr hwn a agorai. Felly dechreuodd Cristiana guro, ac, fel y gwnaethai ei gŵr druan o'i blaen, curai a churai drachefn. Ond yn lle bod neb yn ateb, tybiasant oll glywed megys ei yn dyfod gan gyfarth tuag atynt;—ci, a hwnw yn un mawr: hyn a barodd i'r gwragedd a'r plant frawychu. Dros enyd ni feiddient guro dim ychwaneg, rhag ofn i'r gwaedgi neidio arnynt. Yr oedd eu meddyliau bellach yn gyffrous iawn, ac ni wyddent beth i'w wneuthur; curo ni feiddient, rhag ofn y ci; a myned yn ol ni feiddient ychwaith, rhag ofn i'r porthor eu gweled, a digio wrthynt; ond o'r diwedd penderfynasant guro drachefn, a churo yn drymach nag ar y cyntaf hefyd. Yna gofynai y porthor, Pwy sydd yna? Ac yn y man peidiodd y ci a chyfarth, ac yntau a agorodd iddynt.¹

Cristiana ar hyn a blygodd ei phen, ac a ddywedodd, Na ddigied ein Harglwydd wrth ei law-forwynion, am i ni guro wrth ei borth breiniol. Yna ebe y porthor, O ba le y daethoch? a pha beth a fynwch ei gael?

Cristiana a atebodd, Daethom o'r lle y daeth Cristion o'r blaen, ac ar yr un neges ag yntau; sef, os rhynga bodd i ti ein derbyn yn rhadlawn trwy y porth hwn i'r ffordd sydd yn arwain i'r Ddinas Nefol. Yr wyf yn ateb, fy Arglwydd, yn y lle nesaf, mai Cristiana ydwyf, gynt yn wraig i Cristion, yr hwn sydd bellach wedi esgyn uchod.²

Ar hyn y porthor a synodd, ac a ddywedodd, Beth! a ddaeth hi yn awr yn bererin yr hon gynt a ffeiddiai y bywyd hwnw? Yna plygodd ei phen, a dywedodd, Do; ac felly y daeth fy mhlant bychain hyn hefyd.

Yna cymerth hi erbyn ei llaw, ac a'i harweiniodd hi i mewn, ac a ddywedodd, "Gadewch i blant bychain ddyfod ataf fi;" a chyda hyny cauodd y porth. Gwedi hyn galwodd ar udganwr, ag ydoedd uwchlaw y porth, i groesawu Cristiana â bloedd ac â llais udgorn, o lawenydd. Yntau a ufuddhaodd, a udganodd, ac a lanwodd yr awyr â'i berseiniau.

Yr holl amser hwn yr oedd Trugaredd druan yn sefyll oddiallan, yn crynu ac yn

¹ "Nid cynt yr egyr pechadur tlawd ei wefusau mewn gweddi ar yr Iesu, nac y bydd Satan yn ei gyfarth, ac yn ymdrech yn mhob modd i'w ddychrynu a'i ddigalonni. A wyt ti yn ei chael felly? Beth yw y feddyginiaeth; 'Gwrthwynebwch ddiablo, ac efe a ff' oddi wrthyich. Nesewch at Dduw, ac efe a nesâ atoch chwi." Iago iv. 7, 8. —*Mason*

² "Meddylwch lawer am y rhai sydd wedi myned o'ch blaen, mor ddiogel y maent yn mynws yr Iesu. Ni fynted fod yma eto am fil o fydoedd. Weithiau pan fydd fy nghalon ddrwg yn gogwyddo at y byd, ac yn tueddi i ymdroi ar fy nhaith tua'r nefoedd, y mae meddwl am y saint gogoneddus a'r angelion—pa beth y maent yn ei fwynhau, y fath syniadau isel sydd ganddynt am wrthddrychau y ddaear, ac fel y dirmygent fi pe gwybyddent fod fy nghalon yn tynu yn ol—y mae hyn wedi peri i mi ruthro yn mlaen, gan ffeiddio yr egwyddorion tlodion hyny, a dywedyd wrth fy enaid, Tyred, enaid, na fydded i ni ddiffygio, gâd i ni weled beth ydyw'r nefoedd. gâd i ni anturio y cwbl er ei mwyn. Hi dâl am yr holl draul. Ddarllenydd, beth meddi di wrth hyn! Wyt ti yn benderfynol i'm dilyn? Na, penderfyna i'm rhagflaenu, os gelli."—*Bunyan*.

wylo, rhag ofn y gwrthodid hi. Ond pan gafodd Cristiana dderbyniad iddi ei hun a'i phlant, dechreuodd eiriol dros Trugaredd.

CRISTIANA. A dywedodd, Fy Arglwydd, y mae genyf gyfeilles yn sefyll eto oddiallan, yr hon a ddaeth yma ar yr un neges a minau : un sydd mewn trallod mawr yn ei meddwl, am iddi ddyfod, fel y tybia hi, heb ei galw : tra y gwahoddwyd fi gan Frenin fy ngŵr.

Yn awr dechreuodd Trugaredd fyned yn dra anamyneddgar, ac ymddanghosai pob munud cyhyd ag awr ; ac am hyny rhwystrodd i Gristiana eiriol drosti yn mhellach trwy guro wrth y porth ei hun. A churodd y pryd hwnw mor uchel nes cyffroi Cristiana. Yna ebe y porthor, Pwy sydd yna ? A Christiana a atebodd, Fy nghyfeilles ydyw.

TRUGAREDD WEDI EI GADAEL Y TU ALLAN I'R PORTH.

Felly efe a agorodd y porth, ac a edrychodd allan ; ond Trugaredd a syrthiasai i lawr mewn llewyg, canys yr oedd wedi ofni nad agorid y porth iddi.

Yna cymerodd hi erbyn ei llaw, a dywedodd, " Y llances, yr wyf yn dywedyd wrthyf, Cyfod."

O syr, ebe hithau, yr wyf yn llesg iawn : o'r braidd y mae bywyd wedi ei adael ynof. Ond efe a atebodd, Dywedodd un unwaith, " Pan lewygodd fy enaid ynof, cofiais

yr Arglwydd; a'm gweddi a ddaeth i mewn atat, i'th deml santaidd," Jonah ii. 7. Nac ofna, saf ar dy draed, a dywed o ba herwydd y daethost.¹

TRUGAREDD. Daethum am yr hyn na's cefais erioed fy ngwahodd i'w dderbyn, megys y cafodd fy nghyfeilles Cristiana. Ei gwahoddiad hi oedd oddiwrth y Brenin, ond yr eiddof fi nid oedd ond oddiwrthi hi. Am hyny yr wyf yn ofni fy mod yn rhyfygu.

PORTHOR. A geisiodd hi genyt ti ddyfod gyda hi yma?

TRUGAREDD. Do; ac, fel y gwel fy Arglwydd, mi a ddaethum. Ac os oes gras a maddeuant pechodau yn ngweddill, erfyniwyf ar fod i'th law-forwyn wael gael cyfranogi o'r cyfryw.

Yna y cymerth hi drachefn erbyn ei llaw, ac a'i dygodd yn dyner i mewn, ac a ddywedodd, Yr wyf fi yn gweddio dros bawb sydd yn credu ynof fi, trwy ba foddion bynag y deuant ataf. Yna gorchymynai i'r rhai oedd yn sefyll gerllaw, Cyrchwch rywbeth i Drugaredd i'w arogl, er atal ei llewygfeydd. Felly cyrchasant iddi swp o fyrrh, ac yn mhen enyd adfywiodd.

Ac yn awr yr oedd Cristiana, ei meibion, a Thrugaredd, wedi eu derbyn gan yr Arglwydd, yn mhen y ffordd, ac efe a ymddyddanodd â hwynt yn dirion iawn. Yna dywedasant wrtho drachefn, Y mae yn ofidus genym oblegyd ein pechodau, ac erfyniwn am faddeuant gan ein Harglwydd, ac hyfforddiad pellach pa beth sydd raid i ni ei wneuthur.

Yr wyf yn caniatáu i chwi faddeuant, ebe yntau, trwy air a gweithred; trwy air, yn yr addewid o faddeuant; trwy weithred, yn y ffordd yr ennillais ef. Cymerwch y cyntaf o'm gwefusau gyda chusan, a'r olaf megys y dadguddir ef, Can. i. 2; Ioan xx. 20.

Yn awr gwelwn yn fy mreuddwyd ei fod yn llefaru llawer o eiriau daionus wrthynt, y rhai a'u llorent yn fawr. Efe a'u dygodd hwynt hefyd i ben y porth, ac a ddanghosodd iddynt trwy ba weithred yr achubid hwynt; ac a ddywedodd wrthynt y caent yr olygfa hõno drachefn yn eu ffordd, er eu cysur.

Felly efe a'u gadawodd hwynt dros enyd mewn hafdy islaw, lle y dechreusant ymddyddan â'u gilydd; ac ebe Cristiana, Mor dda genyf i ni gael ein derbyn i mewn yma!

TRUGAREDD. Felly y gelli; ond y mae i mi, yn anad neb, achos i neidio o lawenydd.

CRISTIANA. Tybiais unwaith, pan yn sefyll wrth y porth, yn curo a neb yn ateb, fod ein holl lafur wedi myned yn ofer, yn enwedig pan oedd y gwaedgi hyll hwnw yn cyfarth arnom mor erwin.

TRUGAREDD. Ond fy ofn mwyaf i a godai oddiar weled iddo dy dderbyn di i'w ffafr, a'm gadael inau ar ol. Yn awr, tybiais, y cyflawnwyd yr hyn a ysgrifenydwyd, "Dwy [wraig] fydd yn malu mewn melin; y naill a gymerir, a'r llall a adewir," Mat. xxiv. 41. Cefais waith ymatal heb lefain, "Darfu am danaf!" Ofnwn guro dim ychwaneg; ond wedi edrych ar yr ysgrif uwchben y porth, ymwrolais. Meddyliais hefyd fod yn rhaid

¹ "Wedi deall y fath bechaduriaid mawrion y cymerodd Duw drugaredd arnynt, ac mor helaeth ydoedd ei addewidion eto i bechaduriaid, gwnaeth hyn i mi, yn nerth yr Yspryd Santaidd, i lynu wrtho, i hongian arno, ac eto i lefain, pryd nad oedd eto un atebiad. Cynorthwyed yr Arglwydd ei bobl brofedigaethus a chystuddiol i wneud yn gyffelyb."—*Bunyan*.

i mi guro drachefn, neu farw: felly curais, ond nis gallaf ddweyd pa fodd; canys yr oedd fy ysbryd mewn ymdrech rhwng bywyd ac angau.

CRISTIANA. Ai ni fedri ddywedyd pa fodd y curaist? Yr wyf yn sicr fod yr ergydion mor ddwys, fel y parodd eu swm i mi gyffroi yn fawr; tybiais na chlywswn y fath guro erioed; tybiais y deuet i mewn trwy orthrech, neu y cymeret y deyrnas trwy drais, Matt. xi. 12.

TRUGAREDD. Och! pwy, yn fy nghyflwr i, na wnaethai felly? Gwelaist y drws yn cael ei gau arnaf, a bod ci creulawn yn ymrodio oddeutu. Pwy, meddaf, mor wangalon a myfi, na churasai â'i holl egni? Ond, atolwg, beth a ddywedodd fy Arglwydd am fy anfoesgarwch? Onid oedd yn ddig wrthyf?

CRISTIANA. Pan glywodd efe y swm mawr a wnaethost, gwenodd yn ddiniwaid ryfeddol; credwyf fod yr hyn a wnaethost yn wir foddhaol ganddo, canys ni ddanghosodd un arwydd i'r gwrthwyneb. Ond yr wyf yn rhyfeddu yn fy nghalon paham y mae yn cadw y fath gi: pe gwybuaswn hyny o'r blaen, ni buasai genyf y galon i anturlo yn y fath fodd. Ond yn awr yr ydym i mewn, yr ydym i mewn, a llawen wyf â'm holl galon.¹

TRUGAREDD. Gofynaf iddo y tro nesaf y delo yma, os caniatâi i mi, paham y ceidw y fath waedgi brwnt yn ei fuarth; gobeithiaf na chymer yn angharedig arnaf.

Gwna felly, ebe'r plant, a pherswadia ef i'w grogi; canys y mae arnom ofn iddo ein brathu pan fyddom yn myned ymaith.

O'r diwedd efe a ddaeth i waered atynt eilwaith, a Thrugaredd a syrthiodd i lawr ar ei gwyneb o'i flaen, ac a addolodd, gan ddywedyd, Derbynied fy Arglwydd yr aberth moliant yr wyf yn ei offrymu yn awr iddo â lloi fy ngwefusau.

Yntau a ddywedodd wrthi, Tangnefedd i ti; saf ar dy draed. Eithr hi a barhaodd ar ei gwyneb, ac a ddywedodd, "Cyfiawn wyt ti, O Arglwydd, pan ddadleuwyf a thi; eto ymresymaf â thi am dy farnedigaethau," Jer. xii. 1. Paham y cedwi y fath gi creulawn yn dy fuarth? mae yr olwg arno yn ddigon i beri i wragedd a phlant fel nyini ffoi oddiwrth y porth rhag ofn.

Yntau a atebodd ac a ddywedodd, Un arall a biau y ci yna; a chedwir ef yn ddiogel ar dir un arall, ond y mae fy mhererinion yn clywed ei gyfarthiad: perthyna i'r castell a weli draw, ond gall ddyfod at furiau y lle hwn. Y mae wedi dychrynu llawer pererin o waeth i well, trwy ddirfawr swm ei udiadau. Yn wir, nid yw ei berchenog yn ei gadw o ddim ewyllys da ataf fi na'm heiddo, ond o fwriad i atal y pererinion rhag dyfod ataf, ac fel yr ofnont ddyfod a churo wrth y porth am dderbynriad. Mae weithiau wedi tori allan ac archolli rhai hoff genyf; ond yr wyf yn cymeryd pob peth yn bresenol yn amyneddgar. Yr wyf hefyd yn rhoddi i'm pererinion gynorthwy mewn pryd, fel na rodder hwy i fynu i'w awdurdod, i wneuthur â hwynt fel y tuedda ei natur ef. Ond beth, fy mhrynedig, pe gwybuesit yn mlaenllaw byth gan gymaint, tybygyf na fuasai arnat ofn ci! Y cardotwyr, y rhai a ânt o ddrws i ddrws yn hytrach nag y collant yr elusen a ddysgwylant, a anturiant y perygl o chwyrniad, cyfarthiad, i.e., hefyd, frathiad ci; ac a gaiff ci, a chi ar dir un arall, cyfarthiad yr hwn a droir genyf yn lles i

¹ Ymdrechwch i fyned i mewn. Y mae nefoedd gyfan, a bywyd tragwyddol wedi eu hamlygu yn yr ymadrodd bychan hwn—I MEWN.

bererinion, atal neb rhag dyfod ataf fi? Achubaf hwynt rhag y llewod, a'm "hanwylyd o feddiant y ci."¹

TRUGAREDD. Yna ebe Trugaredd, Yr wyf yn cyffesu fy anwybodaeth; lleferais yr hyn ni ddeallais; yr wyf yn cydnabod dy fod yn gwneuthur pob peth yn dda.

CRISTIANA. Yna dechreuodd Cristiana son am ei thaith, ac ymholi am y ffordd.— Felly efe a'u porthodd hwynt, ac a olchodd eu traed, ac a'u gosododd ar ei lwybrau ei hun, yn ol fel ag y gwnaethai â'i gŵr o'r blaen. Ac felly gwelwn yn fy mreuddwyd eu bod yn myned yn mlaen yn eu ffordd, a chael yr hin yn gysurus.

Yna Cristiana a ddechreuai ganu fel hyn:—

Bendigaid fyth a fyddo'r diwrnod
Yr aethum i ar bererindod,
A bendigaid fo'r dyn hefyd
A'm tueddodd i ffordd bywyd.

Gwn i'm fod rhy hir heb gychwyn
Ar ffordd bywyd pur, diderfyn;
Ond bellach rhedaf, gwnaf fy ngoreu,
Gwell hwyr na hwyrach imi ddechreu,¹

Ein dagrau dröwyd yn orfoledd,
A'n hofnau'n ffydd, drwy fawr drugaredd;
A dechreuad mor ragorol
Ddengys diwedd bywyd duwiol.

Ar yr ochr arall i'r mur, a ffiniai y ffordd yr elai Cristiana a'i chymdeithion ar hyd-ddi, yr oedd gardd yn perthyn i berchenog y ci a gyfarthai arnynt, am yr hwn y crybwyllwyd o'r blaen. A rhai o gangau y ffrwythgoed a dyfent yn yr ardd oeddynt yn ymestyn dros y mur; a chan fod yr aeron yn felysion, y sawl a'u caent a'u casglent, ac a'u bwytaent, er eu niwaid eu hunain. Felly bechgyn Cristiana, fel y mae bechgyn yn dueddol i wneuthur, am fod y coed a'u ffrwythydd yn eu boddhau, a ddechreusant eu tynu a'u bwyta. Eu mam yn wir a'u ceryddent am wneuthur felly, ond y bechgyn ni pheidient.

Wel, fy meibion, ebe hi, yr ydych yn troseddu, canys nid ydynt y ffrwythydd yna yn eiddo i ni; ond ni wyddai hi mai eiddo y gelyn oeddynt: pe gwybuasai hyny, yr wyf yn sicr y buasai yn barod i farw o ofn. Ond aeth hyny heibio, a hwythau a aethant yn mlaen i'w taith. Yn awr, erbyn eu myned tua dau ergyd bwa o'r lle a'u harweiniant i'r ffordd, canfuent ddau o rai hagr iawn yn dyfod i'w cyfarfod. Ar hyny Cristiana a'i chyfeilles Trugaredd a wisgasant eu gorchuddion, ac a barhausant i fyned rhagddynt: y plant hefyd oeddynt yn cerdded o'u blaenau; felly, o'r diwedd, daethant i'w cyfarfod. Yna y rhai a ddaethant i'w cyfarfod a nesasant at y gwragedd, fel pe buasant am eu coffeidio; ond Cristiana a ddywedai, Sefweh yn ol, neu ewch i'ch ffordd yn heddychol, fel y dylech. Eto y ddau hyn, fel pe buasant fyddariaid, ni wnaent sylw o'i geiriau, ond dechreusant ymaflyd ynddynt: ar hyn Cristiana, gan ddiglloni yn

¹ "Fel hyn y gall y ci uffernol fod yn wasanaethgar, nid yn unig i gadw y defaid gyda'u gilydd, ond i beri iddynt gadw yn agos at y Bugail hefyd."—*J. B.*

Y BEHGYN YN BWYTA FERWYTH Y GELYN.

ddirfawr, a ddechreuodd ymosod arnynt â'i thraed. Trugaredd hefyd a wnaeth gymaint ag a allai i'w gyru ymaith. Cristiana drachefn a ddywedodd wrthynt, Sefwch yn ol, ac ewch ymaith, canys nid oes genym arian i'w colli, gan mai pererinion ydym, fel y gwelwch, ac yn byw hefyd ar haelioni ein cyfeillion.

YR HAGRWYR. Yna ebe un o'r ddau ŵr, Nid ydym ni yn ymosod arnoch er mwyn arian, ond daethom allan i ddywedyd wrthyhch, os gwnewch ond caniatâu i ni un cais bychan, y gwnawn chwi yn wragedd diwall dros byth.

CRISTIANA. Yna Cristiana, gan dybied beth oedd eu hamcan, a'u hatebodd eilwaith, Ni wnawn na gwrando, nac ystyried, na chaniatâu yr hyn a geisiwch. Yr ydym mewn brys, ac nis gallwn aros; ein hachos sydd achos bywyd ac angau. Felly hi a'i chyfeilles a wnaethant ymgais adnewyddol i fyned heibio iddynt; ond hwy a'u lluddiasant drachefn.

YR HAGRWYR. Ac ebynt hwy, Nid ydym yn amcanu un niwaid i'ch einioes; peth arall a geisiwn.

CRISTIANA. Ah, ebe Cristiana, mynech ein cael gyrff ac eneidiau, canys gwn mai er mwyn hyny y daethoch; ond byddwn feirw ar y llanereh hwn yn hytrach nag y goddefwn ein dwyn i'r cyfryw faglau ag a beryglant ein llwyddiant ar ol hyn. A chyda hyn hwy a waeddasant yn groch ill dwy, gan lefain, "Llofruddiaeth! llofruddiaeth!" a thrwy hyny rhoddasant eu hunain dan nawdd y cyfreithiau a wnaed er ymddiffyniad i

wragedd, Deut. xxii. 25, 27. Er hyny y gwŷr a nesaent atynt yn ddibaid, gyda'r bwriad o'u gorchfygu. Gan hyny gwaeddasant allan drachefn.

Gan nad oeddynt, fel y dywedais, yn nebpell oddiwrth y porth y daethant i mewn iddo, clybuwyd eu llais oddiyno: daeth rhai allan o'r tŷ, a chan wybod mai lleferydd Cristiana ydoedd, brysiasant i'w chynorthwyo. Ond erbyn eu dyfod o fewn golwg iddynt, yr oedd y gwragedd mewn ymgyrch caled, a'r plant yn sefyll gerllaw yn wyllo. Yna yr hwn a ddaethai allan i'w cynorthwyo a waeddodd ar y dyhirwyr, gan ddywedyd, Beth yw hyn yr ydych yn ei wneuthur; a fynech chwi i bobl fy Arglwydd droseddu? Ceisiodd hefyd eu dal, ond diangasant dros y mur i ardd perchenog y ci mawr; felly daeth y ci yn amdiffynydd iddynt. Yna daeth y cynorthwywr hwn i fynu at y gwragedd, ac a ofynodd iddynt, Pa fodd yr ymdarawsoch? Atebasant hwythau, Gweddol, diolch i'th Dywysog, yn unig cawsom ychydig ddychryn: diolchwn i tithau hefyd am ddyfod i'n cynorthwyo, pe amgen gorchfygasid ni.

CYNORTHWYWR. Ar ol ychydig eiriau yn ychwaneg, dywedai y cynorthwywr hwn fel hyn:—Rhyfeddais yn fawr pan groesawyd chwi yn y porth fry, a chwithau yn gwybod nad ydych ond gwragedd gweiniaid, na buasech yn erfyn ar yr Arglwydd am arweinydd; yna gallasech ysgoi y trallodau a'r peryglon hyn; canys efe a roisai un i chwi.

CRISTIANA. Ah! ebe Cristiana, llanwyd ni gymaint â'r bendithion presenol, fel yr anghofiasom beryglon dyfodol. Heblaw hyny, pwy feddylasai fod y fath rai diffaith a hyn yn llechu mor agos i balas y Brenin? Yn wir, da fuasai i ni pe ceisiasem un gan ein Harglwydd; ond gan y gwyddai efe y buasai er ein lles, rhyfedd genyf nad anfonasai efe un gyda ni.

CYNORTHWYWR. Nid yw yn angenrheidiol caniatâu pethau heb eu gofyn bob amser, rhag, trwy hyny, iddynt fyned yn ddigyfrif; ond pan deimlir eisiau peth, yna mawrygir ef yn ol ei werth yn ngolwg yr hwn a deimla hyny, ac felly y defnyddir ef rhagllaw. Pe buasai fy Arglwydd yn caniatâu arweinydd i chwi, ni buasech yn ymofidio o herwydd eich gwall yn peidio gofyn am un, fel y mae genych achos yn awr i wneuthur. Felly mae pob peth yn cydweithio er daioni, ac yn tueddu i'ch gwneuthur yn fwy gwagelog.

CRISTIANA. A gawn ni fyned yn ol at fy Arglwydd, cyfaddef ein ffolineb, a cheisio un?

CYNORTHWYWR. Dygaf iddo yr addefiad o'ch ffolineb fy hunan. Nid rhaid i chwi fyned yn ol; canys yn yr holl leoedd y deuwch iddynt, ni chaiff fod arnoch eisiau dim; oherwydd yn mhob lletty a barotodd fy Arglwydd er croesawu pererinion y mae digonedd er eu cyflenwi gogyfer â phob ymosodiad. Ond, fel y dywedais, efe a fyn iddynt ymofyn ag ef am wneuthur hyn iddynt, Ezec. xxxvi. 37. A gwael yw'r peth nad yw yn werth ei ofyn. Wedi iddo ddywedyd hyn, aeth yn ol i'w fan, a'r pererinion i'w ffordd.

TRUGAREDD. Yna ebe Trugaredd, Y fath siom sydd yma! Tybiais ein bod wedi cefnu ar bob perygl, ac na theimlem ofid byth mwy.

CRISTIANA. Mae dy ddiniweidrwydd, fy chwaer, i fesur yn dy esgusodi di: ond am danaf fi, y mae fy mai yn llawer mwy, yn gymaint ag i mi ganfod y perygl hwn

cyn dyfod dros y drws, ac eto ni ddarperais gyferbyn ag ef tra y gallaswn wneud. Yr wyf i'm beio yn fawr.

TRUGAREDD. Yna ebe Trugaredd, Pa fodd y gwybyddit hyn cyn cychwyn oddicartref? Atolwg, eglura i mi y ddamewg hon.

CRISTIANA. Dywedaf wrthyf. Cyn i mi osod fy nhroed dros y drws, un noswaith, pan yn fy ngwely, breuddwydiais yn nghyleh hyn; canys tybiwn fy mod yn gweled dau ddyn, a golwg mor debyg i'r rhai hyn arnynt ag a allai fod, yn sefyll wrth draed fy ngwely, yn llunio pa fodd y gallent rwystro fy iachawdwriaeth. Adroddaf i ti eu geiriau. Meddynt (hyn a fu yn yr amser pan oeddwn yn llawn gofidiau), Pa beth a wnawn i'r wraig hon? canys y mae hi yn gwaeddi am faddeuant yn nghwsg ac yn effro; os goddefir iddi fyned yn mlaen fel y dechreuodd, collwn hi fel y collasom ei gŵr. Hyn, fel y gwyddost, a allasai wneud i mi fod yn ochelgar, a pharotoi pan oedd parotoad o fewn cyrhaedd.

TRUGAREDD. Wel, ebe Trugaredd, megys y cawsom trwy yr esgeulusdra hwn achlysur i weled ein hanmherffeithrwydd, felly cymerodd ein Harglwydd achlysur drwyddo i ddangos goludoedd ei ras; canys efe, fel y gwelwn, a'n canlynodd ni â charedigrwydd heb ei ofyn, ac a'n gwaredodd o ddwyllaw y rhai oeddynt drech na ni, yn hollol o'i ewyllys da.

Felly wedi ymddyddan ychydig amser yn ychwaneg, dynesasant at dŷ oedd yn sefyll ar eu ffordd, yr hwn a adeiladesid er mwyn y pererinion, fel y gwelwch yn helaethach yn y rhan gyntaf o'r cofnodau hyn o Daith y Pererin. Felly nesasant at y tŷ (tŷ y Deonglwr); a phan ddaethant at y drws, clywent siarad mawr oddimewn. Yna ymwrandawsant, a thybiasant glywed son am Cristiana wrth ei henw; canys rhaid i chwi wybod fod son wedi rhedeg o'i blaen, ei bod hi a'i phlant wedi myned ar bererindod. A hyn oedd fwy hyfryd ganddynt, oherwydd clywed o honynt mai gwraig Cristion ydoedd, y wraig ag oedd, amser yn ol, mor anewyllysgar i glywed son am fyned ar bererindod. Felly safasant yn llonydd, a chlywsant y bobl dda oddimewn yn ei chanmol, a hithau, er yn anwybodus iddynt, yn sefyll wrth y drws. O'r diwedd curodd Cristiana, fel ag y gwnaethai wrth y porth o'r blaen. Yn awr, wedi iddi guro, daeth llances fechan at y drws; ac wedi iddi agor ac edrych, wele ddwy wraig yn sefyll yno.

LLANCES. Yna ebe y llances wrthynt, A phwy yn y lle hwn y dymunech chwi siarad?

CRISTIANA. Cristiana a atebodd, Deallwn mai lle o fraint yw hwn i'r rhai sydd yn myned ar bererindod, a rhai o'r cyfryw ydym ni sydd wrth y drws yn awr: am hyny atolygwn gael bod yn gyfranog o'r hyn y daethom yma o'i herwydd; canys y dydd, fel y gweli, a gerddodd yn mhell, ac anhawdd genym fyned yn mhellach heno.

LLANCES. Atolwg, beth yw dy enw, fel y gallwyf ddywedyd i'm Harglwydd oddimewn?

CRISTIANA. Fy enw yw Cristiana; myfi oeddwn wraig y pererin hwnw a deithiodd y ffordd hon rai blynyddoedd yn ol, a dyma ei bedwar mab. Y forwynig hon yw fy nghyfeilles, ac y mae hithau hefyd yn myned ar bererindod.

LLANCES. Yna Diniwaid (canys dyna oedd ei henw) a redodd i mewn, ac a ddywedodd wrth y rhai oedd yno, Pwy feddylicch chwi sydd wrth y drws? Y mae Cristiana, ei phlant, a'i chyfeilles yno, oll yn dysgwyl am dderbyniad i mewn. Yna

neidiasant o lawenydd, ac aethant i fynegu i'w Meistr. Felly efe a ddaeth at y drws, a chan edrych arni, gofynodd iddi, Ai ti yw Cristiana, yr hon a adawwyd gan y gŵr da Cristion ar ei ol, pan yr ymgwymerodd â bywyd pererin?

CRISTIANA. Ië, myfi yw y wraig hōno a fu mor galon-galed a diystyru tralodau fy ngŵr, ac a adawodd iddo fyned i'w daith ei hun, a'r rhai hyn ydynt ei bedwar bachgen; canys yr wyf wedi fy argyhoeddi nad oes ffordd uniawn ond hi.

DEONGLWR. Yn awr y cyflawnwyd yr hyn a ddywedodd y tad wrth ei fab, "Dos, gweithia heddyw yn fy ngwinllan; ac yntau a atebodd, ac a ddywedodd, Nid âf; ond wedi hyny efe a edifarhaodd, ac a aeth," Matt. xxii. 28, 29.

CRISTIANA. Yna ebe Cristiana, Felly y byddo, Amen. Duw a wirio yr ymadrodd ynof fi; a rhodded im' fy nghael yn y diwedd ganddo ef mewn tangnefedd, yn ddifrycheulyd, ac yn ddifeius.

DEONGLWR. Ond paham y sefi wrth y drws? Tyred i mewn, ti ferch Abraham; yr oeddyw yn siarad am danat yn awr, canys daeth y newydd am y modd yr aethost yn bererin yma o'th flaen. Deuwch, blant, deuwch i mewn; tyred, forwynig, tyred i mewn. Felly cafodd hwynt oll i'r tŷ.¹

Felly, wedi eu dyfod i mewn, archwyd iddynt eistedd i lawr i orphwyso; ac wedi iddynt wneuthur hyny, daeth y rhai a weinyddent i'r pererinion yn y tŷ i'r ystafell i ymweled â hwynt. Gwenai un, a gwenai un arall, a gwenent oll o lawenydd am i Gristiana ddyfod yn bererin. Yna edrychent ar y bechgyn, a thynent eu dwylaw dros eu gwynebau yn arwydd o'u derbyniad croesawgar o honynt: ac ymddygent hefyd yn garedig at Drugaredd, a dywedent fod iddynt oll roesaw i dŷ eu Meistr.

Yn mhen enyd, am nad oedd y swper yn barod, y Deonglwr a'u dygai hwynt i'w Ystafelloedd Arwyddocaol, ac a ddanghosodd iddynt yr hyn a welsai gŵr Cristiana o'r blaen. Yma y gwelsant y dyn yn y cyffion, y dyn a'i freuddwyd, y dyn a weithiodd ei ffordd drwy ei elynion, a llun y mwyaf o bawb, yn nghyda'r holl bethau ereill a fuont y pryd hwnw mor fuddiol i Gristion.

Gwedi y pethau hyn, ac wedi i Cristiana a'i chymdeithion eu hamgyffred mewn rhan, y Deonglwr a'u cymerai o'r neilldu drachefn, ac a'u dyg yn gyntaf i ystafell, lle yr oedd dyn na's medrai edrych un ffordd ond ar i waered, a chribyn-dail ganddo yn ei law. Uwch ei ben hefyd y safai un a chanddo goron nefol yn-ei law, ac yn cynyg y goron hōno iddo am ei gribyn: ond nid edrychodd y dyn i fynu, ac nid ystyriodd, eithr cribyniodd ato ei hun y gwellt, y manwydd, a llwch y llaw.²

Yna ebe Cristiana, Meddyliwyf fy mod yn deall rhywbeth o ystyr hyn: canys darlun o ddyn y byd hwn ydyw, onidê, syr?

DEONGLWR. Uniawn y dywedaist, eb efe; a'i gribyn a ddengys ei feddwl cnawdol.

¹ "Y mae cyffes ostyngedig, a chysegriad difrifol a chalonog, yn aberthau cymeradwy a boddlon gan Dduw, ac y mae y cyfryw bererinion diddichell yn cael derbyniad croesawgar gan yr eglwys. 'Y mae yr Yspryd a'r briodas-ferch yn dywedyd, Tyred.'—*G. Offor.*

² "Yr oedd yr addysg arwyddluniol yn nhŷ y Deonglwr, yn y rhan gyntaf o'r gwaith hwn, mor bwysig a chynhwysfawr, fel yr ydym yn rhyfeddu at yr ychwanegiadau dyddorol a geir yma. Y mae yr arwyddlun gyntaf mor eglur ac mor gymhwys fel y mae yn sŷn os gall neb ei ddarllen heb ar yr un pryd ddyrchafu y weddi at yr Arglwydd, 'O, gwared fi oddiwrth y gribyn hon.' Y fath ystyriaeth aruthrol! Gwellt, manwydd, a llwch, yn cael eu dewis o flaen Crist ac iachawdwriaeth."—*G. Offor.*

Y DYN A'R GRIBYN.

A lle y gweli ef yn fwy gofalus i gribynio gwellt, manwydd, a llwch y llawr, yn hytrach na gwneuthur yr hyn a ddywed yr Hwn a eilw arno oddiuchod, a'r goron nefol yn ei law, dengys hyny nad yw y nef ond megys ffug-chwedl gan rai, ac mai'r pethau sydd yma a gyfrifir ganddynt yn bethau sylweddol. A lle y danghoswyd i ti hefyd na's gallai y dyn edrych un ffordd ond i waered, hyny sydd i beri i ti wybod fod pethau daearol, wedi y caffont awdurdod ar feddyliau dynion, yn dwyn eu calonau ymaith yn hollol oddiwrth Dduw.

CRISTIANA. Yna ebe Cristiana, O gwareder fi rhag y gribyn hon! Diar. xxx. 8.¹

DEONGLWR. Y mae'r weddi yna, ebe'r Deonglwr, wedi ei gadael o'r neilldu nes yw bron wedi rhydu: "Na ddyro i mi gyfoeth," nid yw yn weddi gan un o ddeng

¹ "Os ydyw angelion yn wylo, uwch ben golygfa fel hon y maent yn gwneuthur hyny."—*Burder.*

mil yn mron. Gwellt, manwydd, a llwch, gan y rhan fwyaf, ydynt y prif bethau yr edrychir ar eu hol.¹

Ar hyn Trugaredd a Christiana a wylasant, ac a ddywedasant, Och! y mae yn rhy wir!

Gwedi i'r Deonglwr ddangos hyn iddynt, arweiniodd hwynt i'r ystafell oreu yn y tŷ;—ystafell wych iawn ydoedd. Felly archodd iddynt yspio o'u cwmpas, ac edrych a ganfyddent hwy ddim buddiol yno. Yna edrychasant o amgylch ogyrch; canys nid oedd dim yno i'w weled ond pryf-copyn mawr ar y pared, ond ni sylwasant ar hwnw.

TRUGAREDD. Yna ebe Trugaredd, Syr, nid wyf fi yn gweled dim: ond Cristiana a dawodd a son.

DEONGLWR. Ond, ebe'r Deonglwr, edrych eto. Hithau a edrychodd, ac a ddywedodd, Nid oes yma ond pryf-copyn hyll, yr hwn sydd yn crogi erbyn ei ddwyllaw ar y pared. Yna ebe yntau, Ai nid oes mwy nag un pryf-copyn yn yr ystafell äng hon i gyd? Yna y dwfr a safodd yn llygaid Cristiana, canys yr oedd hi yn wraig o ddeall bywiog: a hi a ddywedodd, Oes, Arglwydd, y mae yma ychwaneg nag un; i.e., pryfaid sydd a'u gwenwyn yn fwy dinystriol o lawer na gwenwyn y pryf hwn. Ar hyn y Deonglwr a edrychodd yn siriol arni, ac a ddywedodd, Llefaraist y gwir. Parodd hyn i Drugaredd wrido, ac i'r bechgyn guddio eu gwynebau; canys erbyn hyn yr oeddynt oll yn dechreu deall y ddychymyg.

Yna ebe y Deonglwr drachefn, "Y pryf-copyn a ymafaela â'i ddwyllaw [y lle gwelwch], ac y mae yn llys y brenin," Diar. xxx. 28. Ac i ba beth yr ysgrifenydd hyn, ond i ddangos i chwi, pa mor llawn bynag o wenwyn pechod y byddoch, y gellwch er hynny, trwy law ffydd, ymaflyd yn a thrigo o fewn yr ystafell oreu a berthyn i dŷ'r Brenin uchod.²

CRISTIANA. Meddyliais rywbeth tebyg i hyn, ebe Cristiana; ond methais amgyffred y cwbl. Tybiais ein bod yn debyg i'r copynod, a'n bod fel creaduriaid hyllion, yn mha ystafelloedd gwyhion bynag y byddom: ond ni feddyliais y dysgid ni oddiwrth y pryf-copyn, y creadur gwenwynig a hyll hwn, pa fodd i weithredu ffydd; ac eto y mae'n gweithio â dwyllaw, ac, fel y gwelaf, yn preswyllo yn yr ystafell oreu yn y tŷ. Ni wnaeth Duw ddim yn ofer.

Bellach ymddanghosent oll yn llon; ond yr oedd y dwfr yn sefyll yn eu llygaid: eto edrychasant y naill ar y llall, ac ymgrymasant hefyd ger bron y Deonglwr.

Yna arweiniodd hwynt i ystafell arall, lle yr oedd iâr a chywion, a pharodd iddynt sylwi am enyd. Ac wele aeth un o'r cywion i'r casn i yfed; a phob tro yr yfai, codai ei ben a'i lygaid tua'r nef. Gwelwch, eb efe, yr hyn y mae y cyw bychan hwn yn ei wneuthur, a dysgwch oddiwrtho gydnabod o ba le y mae eich trugareddau yn dyfod, trwy eu derbyn dan edrych i fynu. Drachefn, eb efe, edrychwech a deliwch sylw: felly

¹ "Y mae pwrs llawn ac enaid cŵl yn arwydd o ddydan dan felldith Rhodd wael i ddydan ydyw iddo gael ei ewylls pryd na bydd ganddo ddymuniad am ddim ond rhywbeth i lenwi ei fol, i ängu ei feddianau, ac i ddyrchafu ei enw, a'i enaid trwy hyn yn dihoeni, yn crebychu, yn culhai, nes myned yn ysgerbwdd moel. Y mae yn dymuno am y byd, fel dyn yn y dwfgrlwyf am ddioid, nes y mae o'r diwedd yn ei ddymuno ei hun i uffern."—*Bunyan*.

² "Bydd y copyn yn dyst yn erbyn dyn, oblegdyd hi a ymafla a'i dwyllaw, ac y mae yn llys y brenin; ond ni fyn dyn ymaflyd yn nheyrnas nefoedd, er i'r copyn erchi iddo."—*Bunyan*.

daliasant sylw, a chanfuant fod yr iâr yn ymddwyn mewn pedwar dull at ei chywion :—
 1. Yr oedd ganddi alwad gyffredinol, a meddai hon ar hyd y flwyddyn. 2. Yr oedd ganddi alwad neillduol, yr hon na feddai ond ar amserau. 3. Yr oedd ganddi lais magwriaethol, Matt. xxiii. 37. 4. Yr oedd ganddi grochlef.

Yn awr, eb efe, cymherwch yr iâr hon i'ch Brenin, a'r cywion yma i'w rai ufudd ef :¹ canys, yn debyg iddi hi, y mae ganddo yntau ei ymddygiadau tuag at ei bobl. Trwy ei alwad gyffredin, nid yw yn rhoddi dim ; trwy ei alwad neillduol, y mae ganddo bob amser rywbeth i'w roddi ; y mae ganddo hefyd lais magwriaethol, at y sawl sydd dan ei aden ; ac y mae ganddo grochlef, i roddi rhybudd pan welo y gelyn yn dyfod. Dewisais, fy anwyliaid, eich arwain i'r ystafell lle mae y cyfryw bethau, am mai gwragedd ydych, ac am eu bod yn hawdd i chwi eu deall.

CRISTIANA. Syr, ebe Cristiana, danghoswch, atolwg, ryw bethau yn ychwaneg. Felly dygodd hwynt i'r lladd-dŷ, lle yr oedd cigydd yn lladd dafad ; ac, wele, yr oedd y ddafad yn llonydd, ac yn dyoddef marwolaeth yn dawel. Yna ebe y Deonglwr, Oddiwrth y ddafad hon rhaid i chwi ddysgu dyoddef, a chymeryd cam heb rwgnach nac achwyn. Gwelwch mor llonydd y mae hi yn cymeryd ei lladd, ac, heb wrthwynebu, yn goddef tynu ei chroen dros ei chlustiau. Geilw eich Brenin chwi yn ddefaid iddo.

Gwedi hyn arweiniodd hwynt i'w ardd, lle yr oedd amrywiaeth mawr o flodau ; a dywedodd, A welwch chwi yr holl rai hyn ? A Christiana a ddywedodd, Gwelwn. Yna eb efe drachefn, Wele, y blodau hyn a amrywiant mewn maintioli, dull, lliw, arogl, a rhinwedd ; ac y mae rhai yn well na'r lleill ; hefyd, lle gosododd y garddwr hwynt, yno yr arhosant heb ymrafaelio â'u gilydd.²

Drachefn, dyg hwynt i'w faes, yr hwn a hausai efe â gwenith ac ŷd : a phan welsant fod y tywysenau oll wedi eu tori ymaith, a dim ond y gwellt yn aros, dywedodd wrthynt, Y tir hwn a lanwyd â thail, a fraenarwyd, ac a hauwyd, ond beth a waawn â'r cynyrch ? Yna ebe Cristiana, Llosga beth, a gwna y gweddill yn wrtaith. Yna ebe'r Deonglwr drachefn, Gwelwch mai ffrwyth yw'r hyn yr edrychwch am dano ; ac o ddiffyg hwnw, condemniwch ef i'r tân, ac i gael ei sathru dan draed gan ddynion : gochelwch gndemnio eich hunain trwy hyn.

Yna, pan oeddynt yn dyfod i mewn o'r maes, canfuant robyn-frongoch bychan a phryf-copyn mawr yn ei big. Felly'r Deonglwr a ddywedodd, Edrychwch yma. Ac

¹ "Y mae yn rhywbeth darostyngol iawn i falchder dyn gael ei gymharu i gywion, sydd yn ymddibynol ar ofal meithrinol yr iâr, neu i blant sydd yn ymddibynu ar eu rhieni. Y mae yn naturiol i blentyn, os bydd angen ymborth arno, i fyned at ei rieni i ddywedyd hyny. Felly y dylai plant Duw wneyd gyda golwg ar ymborth ysbrydol. Pan y bydd y diafol yn eich profi, rhedwch adref i ddyweyd wrth eich Tad nefol—tywelltwech eich ewynion ger bron Duw, y mae hyn yn naturiol i blant. Os gwna rhyw un gam â hwynt, dywedant wrth eu tad yn union ; felly hefyd y gwna y rhai a aned o Dduw, pan gyfarfyddant a themtasiynau, ânt a mynegant hyny wrth Dduw. O ! nag ymweneithwch i chwi ei hunain fod genych gyfran yn mhlith ei blant ef, os nad ydych yn byw fel plant."—*Bunyan*.

² "Y mae Cristionogion yn debyg i'r gwahanol flodau mewn gardd, y mae gwllith y nefoedd yn diagyn ar bob un, ac wrth eu hysgwyd gan y gwynt, y maent yn gollwng eu gwllith i ddiferu ar wreiddiau eu gilydd, trwy yr hyn y maent yn cael eu cyd-faethu a'u maethu gyda'u gilydd. Y mae i Gristionogion gymdeithasu yn flasus â'u gilydd yn mhethau Duw, fel pe byddai iddynt agor blŵch o berarogl yn ffroenau eu gilydd. Pan y mae Cristionogion yn sefyll bob un yn ei le, a phawb yn gwneyd eu gwaith eu hun, yna y maent fel y blodau yn yr ardd y rhai sydd yn sefyll ac yn tyfu yn y man y plannwyd hwynt gan y garddwr, ac fel hyn y maent yn addurno yr ardd lle y plannwyd hwynt, ac yn anrhydedd i'r garddwr a fu yn eu trefnu. O'r isop ar y pared, hyd y gedrwydden yn Libanus, y mae eu ffrwyth yn ogoniant."—*Bunyan*.

edrychasant, a Thrugaredd a ryfeddodd; ond Cristiana a ddywedodd, Pa resyni yw i'r fath aderyn bach hardd a'r robyn-frongoch, yr hwn a ragora ar lawer o'r adar ereill, ac a hoffa gadw math o gyfeillach â dynion, wneuthur hyn! Tybiais ei fod yn byw ar friwsion bara, neu bethau diniwaidd cyffelyb; nid yw fy hoffder o hono cymaint a chynt.

Yna'r Deonglwr a atebodd, Y robyn-frongoch hwn sydd arwyddlun cymhwys iawn o rai proffeswyr; canys mewn golwg maent fel y robyn-frongoch hwn, yn deg o liw, llais, ac ymddygiad. Ymddanghosant hefyd fel pe byddai ganddynt gariad mawr at broffeswyr diragrith; ac, uwchlaw pawb ereill, yn chwennych ymgyfeillachu â hwy, a bod yn eu cwmni, fel pe gallent fyw ar friwsion y gŵr da. Ffugiant hefyd, mai oherwydd hyny y cyrchant yn aml i dai y duwiolion, ac i ordinhadau yr Arglwydd; ond pan fyddont ar eu penau eu hunain, fel robyn-frongoch, daliant a llyncant gopynod; gallant newid eu hymborth, yfed anwiredd, a llyncu pechod fel dwfr.

Felly wedi eu dyfod eilwaith i'r tŷ, a chan nad oedd y swper yn barod, dymunodd Cristiana drachefn ar i'r Deonglwr naill ai dangos iddynt, neu ddywedyd wrthynt, ryw bethau buddiol ereill.

Yna'r Deonglwr a ddechreuodd, ac a ddywedodd, Po brasaf fyddo'r hwch, mwyaf y chwennycha'r dom: po tewaf yr ŷch, hoywaf yr â i'r lladdfa; a pho iachaf fyddo'r dyn trythyll, mwyaf tueddol yw i ddrwg. Mae chwant mewn merched i fod yn drwsiadus a gwyh; a gweddus hefyd yw eu bod yn addurnedig â'r hyn sydd ger bron Duw yn werthfawr. Haws gwylied noswaith neu ddwy, na blwyddyn gyfan: felly haws yw i un ddechreu proffesu yn dda, na pharhau fel y dylai hyd y diwedd. Pob meist'r llong, pan mewn tymhestl, a fwria drosodd o'i wirfodd yr hyn sydd leiaf ei werth yn y llestr; ond pwy a deifl y pethau goreu yn gyntaf? Neb ond y sawl nad ofna Dduw. Un agen mewn llong a'i sudda, ac un pechod a ddinystria bechadur. Y neb a anghofio ei gyfaill, sydd angharedig iddo; ond y neb a anghofio ei iachawdwr, sydd annhrugarog wrtho ei hun. Y neb a fyddo byw mewn pechod, ac a ddysgwyllo ddedwyddwch ar ol hyn, sydd gyffelyb i un yn hau efrau, ac yn meddwl llenwi ei ysgubor â gwenith neu haidd. Os ewyllysia neb fyw yn dda, cyrched ato ei ddydd olaf, a gwnaed ef yn gydymaith gwastadol iddo. Husting, a chyfnewidiad meddyliau, a brofant fod pechod yn y byd. Os yw y byd, yr hwn sydd o leied cyfrif gan Dduw, o gymaint gwerth gan ddynion, beth yw y nef a ganmolir gan Dduw! Os yw mor anhawdd genym ymadael â'r bywyd sydd a chynifer o ofidiau ynddo, pa fath yw y bywyd fry! Pawb a ganmolant ddaioni dynion; ond pwy a ymdeinla fel y dylai oddiwrth ddaioni Duw? Anaml yr eisteddwn i lawr i fwyta, heb adael peth yn ngweddill. Felly mae yn Iesu Grist fwy o haeddiant a chyfiawnder nag a raid i'r holl fyd wrtho.

Gwedi i'r Deonglwr ddiweddu, dygodd hwynt i'w ardd drachefn, ac a'u harweiniodd at goeden ag oedd wedi llwyr bydru a darfod oddimewn, ac eto yn tyfu ac â dail arni. Beth yw ystyr hyn, ebe Trugaredd? Y goeden hon, ebe yntau, sydd a'r tuallan iddi yn deg, a'r tumewn yn bwdr, yw yr hyn y gellir cymharu iddi lawer sydd yn ngardd Duw, y rhai a siaradant yn uchel ar dafod dros Dduw, ond, mewn gwirionedd, ni wnant ddim erddo; eu dail ydynt deg, ond nid yw eu calonau yn dda i ddim ond i fod yn ologed yn nhanfwrch y diafol.

Erbyn hyn yr oedd y swper yn barod, y bwrdd wedi ei hullo, a phob peth arno; felly eisteddasant i lawr, a bwyasant, pryd y rhoddodd un ddiolch. A'r Deonglwr a arferai ddifyru ei letywyr â cherddoriaeth ar brydiau bwyd; felly y cerddorion a chwareuasant. Ac yr oedd yno hefyd un yn canu, a llais peraidd iawn oedd ganddo. Ei gân oedd fel hyn:—

Yr Arglwydd sydd gynhaliwr im',
Efe'n fy mhorthi sydd;
Ni chaiff fod arnaf eisiau dim
Trwy ofal Duw bob dydd.

Gwedi gorphen y gân a'r gerddoriaeth,¹ gofynodd y Deonglwr i Gristiana, Pa beth a'th dueddodd gyntaf i ymroddi i fywyd pererin? Cristiana a atebai, Yn gyntaf, daeth y golled am fy ngŵr i fy meddwl, yr hyn a'm gofidiai yn ddwys iawn; eithr nid oedd hyn i gyd ond serch naturiol. Gwedi hyny daeth blinderau a phererindod fy ngŵr i'm meddwl, a'm hymddygiad anynad inau ato oblegyd hyny. Felly ymaffodd euogrwydd yn fy meddwl, a thynasai fi i'r pwll, oni buasai i mi mewn pryd freuddwydio am ddedwyddwch fy ngŵr, a chael llythyr anfonedig ataf gan Frenin y wlad lle mae fy ngŵr yn byw, yn fy ngwahodd i ddyfod ato. Y breuddwyd a'r llythyr hefyd a weithiasant mor rymus ar fy meddwl, ne's gorfu arnaf ddyfod i'r ffordd hon.

DEONGLWR. Ond oni chyfarfuaist â dim rhwystrau cyn cychwyn oddicartref?

CRISTIANA. Do, cymydoges i mi, o'r enw Mrs. Ofnus: perthynas ydoedd i'r hwn a fynasai berswadio fy ngŵr i droi yn ol rhag ofn y llewod. Galwai fi hefyd yn ffol, oherwydd fy anturiaeth ryfygus, fel y galwai hi; dywedai hefyd gymaint a allai, er fy nivaloni yn fy mwriad, am y caledi a'r helbulon a gyfarfu fy ngŵr yn y ffordd; ond daethum dros y pethau hyn yn lled dda.² Ond blinwyd fi yn fawr trwy freuddwyd a gefais am ddau ddyn drwg yr olwg, y rhai, fel y tybiwn, a lunient pa fodd y parent aflwydd i mi ar fy nhaith: ie, y mae yn rhedeg drwy fy meddwl hyd heddyw, ac yn peri i mi ofni pawb a gyfarfyddaf, rhag eu bod yn dyfod i'm cyfarfod er niwaid, ac i'm troi allan o'm ffordd. Ië, gallaf fynegu i'm Harglwydd, er na fynwn i bawb ei wybod, i ddau ddyn ymosod arnom mor ffyrnig rhwng y lle hwn a'r porth, drwy'r hwn y daethom i'r ffordd, fel y gorfu arnom waeddi allan, Llofruddiaeth! a'r ddau a wnaeth yr ymgyrch hwn arnom oeddynt gyffelyb i'r ddau a welswn yn fy nreuddwyd.

Yna ebe'r Deonglwr, Dy ddechreuad sydd dda; dy ddiwedd a gynydda yn ddirfawr. Felly tröodd at Drugaredd, a dywedodd wrthi, Pa beth a'th dueddodd di i ddyfod yma, fy anwylyd?

TRUGAREDD. Yna Trugaredd a wridodd ac a grynodd, a pharhaodd yn ddystaw am beth amser.

¹ "Yr oedd dalieu mawr yn yr oesoedd hyn yn nghylch y priodoldeb o ganu yn yr addoliad cyhoeddus. Yr oedd *Bunyan* yn bleidiol i'r arferiad, ac yn fuan ar ol ei farwolaeth, amddiffynwyd yr arferiad gan *B. Keach* mewn atebiad i draethawd gan *Marlowe* yn erbyn canu. Dylid cofio fod ein tadau puritanaidd yn aml yn gorfod cyfarfod yn ddirgeluidd, ac y buasai iddynt ganu yn peryglu eu bywyd, trwy eu datguddio i'w gelynyon. Y mae yn drugaredd nad ydym ni yn y cyfryw berygl."—*G. Ofnor*.

² "Ah! Mrs. Ofnus, pa faint o bererinion profsedig a ffoliaist ti i droi yn ol! Pa mor aml y mae yn ymosod ar ac yn dychrynu gwir bererinion! 'Rwy'n sier iddi wneyd i'm calon i loesi lawer gwaith efo'i gwyneb gwelw, a'i ll-ferydd brawychus."—*Mason*.

DEONGLWR. Yna eb efe, Nac ofna; cred yn unig, ac adrodd dy feddwl.

TRUGAREDD. Felly dechreuodd, a dywedodd, Yn wir, syr, fy niffyg o brofiad sydd yn peri i mi ddim bod yn ddystaw, a hyny hefyd sydd yn fy llenwi ag ofnau mai yn ol y byddaf yn y diwedd. Nis gallaf fi adrodd gweledigaethau a breuddwydion, fel fy nghyfeilles Cristiana; ac nis gwn pa beth yw ymofidio oherwydd gwrthod cynghorion perthynasau daionus.

DEONGLWR. Pa beth, ynte, anwylyd hoff, a'th ennillodd i wneuthur fel y gwnaethost?

TRUGAREDD. Wel, pan oedd fy nghyfeilles hon [Cristiana] yn ymdaclu i fyned o'n tref ni, aethum i ac un arall ar ddamwain i edrych am dani. Felly curasom wrth y drws, ac aethom i mewn. Gwedi myned i mewn, a gweled yr hyn a wnaï, gofynasom, Beth yw dy feddwl? Atebodd hithau, Danfonwyd ataf i fyned at fy ngŵr. Yna adroddodd wrthym fel y gwelsai ef yn ei breuddwyd, yn trigo mewn lle hynod yn nihlith anfarwolion, yn gwisgo coron, yn chwareu ar delyn, yn bwyta ac yn yfed ar fwrdd ei Dywysog, ac yn canu ei fawl am ei ddwyn yno, &c. Tra yr adroddai y pethau hyn, tybiwn inau fod fy nghalon yn llosgi o'm mewn. A dywedais yn fy nghalon, Os gwir hyn, gadawaf fy nhad a'm mam, a gwlad fy ngenedigaeth, ac âf os caf, gyda Christiana. Felly holais hi yn mhellach am wirionedd y pethau hyn, ac a adawai i mi fyned gyda hi; canys erbyn hyn gwelais na allesid aros yn hwy yn ein tref heb berygl dinystr. Er hyn daethum ymaith gyda chalon drom, nid oherwydd anewyllysgarwch i ymadael, ond am fod cynifer o'm perthynasau wedi eu gadael ar ol. O wir ewyllys fy nghalon y daethum, ac âf gyda Christiana, os caniateir i mi, at ei gŵr a'i Frenin.¹

DEONGLWR. Dy gychwyniad allan sydd dda, oblegyd credaist y gwirionedd; Ruth ydwyf, yr hon, oherwydd y cariad oedd ganddi at Naomi, ac at yr Arglwydd ei Duw, a adawodd dad a mam, a gwlad ei genedigaeth, i ddyfod allan a myned at bobl nad adwaenai o'r blaen. "Yr Arglwydd a dalo i ti am dy waith, a bydded dy obrwy yn berffaith gan Arglwydd Dduw Israel, yr hwn y daethost i ymddiried dan ei adenydd," Ruth ii. 11, 12.

Erbyn hyn yr oeddynt wedi darfod swper, ac yn paratoi i'w gwelyau; rhoddwyd y gwragedd wrthynt eu hunain, a'r bechgyn gyda'u gilydd. Gwedi i Drugaredd fyned i'w gwely, nis gallai gysgu gan lawenydd, oherwydd yn awr yr oedd ei holl amheuan yn nghylch methu yn y diwedd wedi ei symud yn mhellach oddiwrthi nag erioed o'r blaen. Felly gorweddaï, gan fendithio a moliannu Duw, yr hwn a ddangosasai iddi y fath ffafr.

Yn y boreu codasant gyda'r haul, ac ymbarotoisant i ymadael: ond y Deonglwr a fynai iddynt aros dros enyd; Canys, eb efe, rhaid i chwi fyned yn drefnus odidiyma. Yna eb efe wrth y llances a agorasai iddynt ar y cyntaf, Dos â hwy i'r ardd, i'r olchfa, a glanha hwynt oddiwrth yr holl frynti a gasglasant ar eu taith. Yna Diniwaid, y

¹ "Dyma'r llwybr cyffredin o dderbyn aelodau i eglwysi yn nihlith yr ymneillduwyr, trwy iddynt ddyweyd eu profiadau i'r frawdoliaeth. Nid oedd Cristiana, yr hon oedd hynaf-wraig bwyllog, yn teimlo dim anhawser i wneuthur hyn; ond yr oedd Trugaredd yn ienanc a dibrofiad, felly yr oedd hi yn gwriddo ac yn crynu, ac am beth amser yn analluog i ddywedyd dim. Trwy fod eu cyffes yn foddhâol, arwyddodd yr eglwys eu pharodrwydd i'w derbyn, trwy ddatgan y dymuniadau gwresocaf am eu llwyddiant ysbrydol."—*Trimey*.

llances, a'u harweiniodd i'r ardd, ac a'u dygodd i'r olchfa; felly dywedodd wrthynt fod yn rhaid iddynt ymolchi yno a bod yn lân; canys felly y mynai ei Meistr i'r gwagedd wneuthur, a alwent yn ei dŷ pan yn myned ar bererindod. Yna aethant i mewn ac ymolhasant, hwy a'r bechgyn hefyd; a daethant i fynu o'r olchfa, nid yn unig yn beraidd a glân, ond hefyd wedi eu hadfywio a'u cyfnerthu yn fawr yn eu cymalau. Felly pan ddaethant i'r tŷ, edrychasant yn llawer tecach na phan aethant allan i'r olchfa.¹

Gwedi iddynt ddychwelyd o'r olchfa yn yr ardd, y Deonglwr a'u cymerodd, a edrychodd arnynt, ac a ddywedodd, "Teg fel y lleuad." Yna galwodd am y sel, â'r hon y seliai efe y rhai a ymolchent yn ei olchfa ef. Felly dygwyd y sel, a gosododd ei nod arnynt, fel yr adnabyddid hwynt yn y lleoedd yr elent iddynt ar ol hyn. Yn awr y sel oedd swm a sylwedd y pasc a fwytasai meibion Israel (Exod. xiii. 8—10) pan ddaethant allan o wlad yr Aipht: a'r nod a osodwyd rhwng eu llygaid. Y sel hon a ychwanegai yn fawr at eu prydfferthwch, canys yr ydoedd yn addurn i'w gwynebau. Ychwanegai hefyd at eu dwysder, a gwnaeth eu gwynebpryd yn debycach i angelion.

Yna ebe'r Deonglwr drachefn wrth y llances oedd yn gweini i'r gwagedd, Dos i'r Dillad-dŷ, a dwg allan wisgoedd i'r bobl hyn, Felly hi a aeth, ac a ddygodd allan wisgoedd gwynion, ac a'u rhoddodd i lawr o'i flaen: gorchymynodd yntau iddynt eu gwisgo am danynt: llain main gwyn a glân oeddynt. Wedi i'r gwagedd gael eu haddurno fel hyn, ymddanghosent yn arswyd i'w gilydd, am nad allent weled arnynt eu hunain y fath ogoniant ag a welent yn eu gilydd. Yn awr, gan hyny, dechreuent dybied eu gilydd yn well na hwy eu hunain. Canys, Yr ydwyt ti yn harddach na mi, meddai un; ac, Yr wyt tithau yn decach na minau, meddai y llall. Y plant hefyd a safent yn sŷn wrth weled yr agwedd y dygesid hwy iddi.²

Yna'r Deonglwr a alwodd ar was iddo, yr hwn a elwid Dewr-galon, a pharodd iddo gymeryd cleddyf, helm, a tharian; Cymer fy merched hyn, eb efe, ac arwain hwynt i'r tŷ a elwir Prydfferth, lle y gorphwysant nesaf. Felly cymerth ei arfau, ac aeth o'u blaen; a'r Deonglwr a ddywedodd, Duw yn rhwydd. A'r rhai a berthynent i'r teulu a'u hanfonasant ymaith gyda llawer dymuniad gwresog. Felly cychwynasant i'w taith dan ganu:—

Hon yw'r wir orphwysfa lonydd,
Lle cawsom weled pethau rhyfedd;
Pethau da fu lawer oesau
Yn ngudd rhag ereill yma'n ddiau.

Y gw'r a'i gribyn, y prif copyn,
Yr iar a'r cywion mân i'w chanlyn;
On'i im' sylwi yn feunyddiol,
Ddysgant ini wersi buddiol.

¹ Does dim modd teithio ar bererindod, heb gasglu brynti. Nid oes un pererin nad yw mewn augen bob dydd am olchfa'r santeiddhad—gwaed yr Iesu, yr hwn sydd yn glanhau oddiwrth bob pechod. 1 Ioan i. 7. Crist yw "y ffynnon a agorwyd i bechod ac afendid." Zech. xiii. 1.

² "Y rhai y rhoddwyd y wisg hon am danynt a wisgwyd hefyd a gostyngedeiddrwydd. Gwelent yn eglur ragoriaethau credinwyr eraill, a'r un mor eglur y gwelent yn nrych y Gair eu annheilyngdod eu hunain; ac yn y modd hyn y maent yn dysgu y wers anhawdd o dybied eu gilydd yn well na hwynt eu hunain."—*Scott*.

MR. DEWR-GALON.

Yr ardd, y maes, y cigydd gwaedlyd,
 Y bronrhudd bach a'i 'sglyfaeth hefyd,
 Y goeden bwdr, grin, anffrwythlon,
 Sydd yn rhoi annogaeth dirion,

I mi wylion' ddyfal, ddyfal,
 A gweddio gyda gofal ;
 Codi'r groes bob dydd yn hylwydd,
 A gwas'naethu Crist yr Arglwydd.

Yn awr gwelwn yn fy mreuddwyd eu bod yn myned rhagddynt, a Dewr-galon o'u blaenau. Felly yr aethant hyd nes daethant at y man y syrthiasai baich Cristion oddiar ei gefn, ac y treiglodd i'r bedd. Yma hefyd y safasant ac y bendithiasant Dduw.

Yn awr, ebe Cristiana, y mae yn dyfod i'm meddwl yr hyn a ddywedwyd wrthym yn y porth, sef y derbyniem faddeuant drwy air a gweithred; trwy air, hyny yw, trwy'r addewid; trwy weithred, sef, yn y ffordd yr ennillwyd ef. Gwn rywfaint beth yw'r addewid: ond beth yw derbyn maddeuant trwy weithred, neu trwy y ffordd yr ennillwyd ef, yr wyf yn tybied y gwyddost ti, Mr. Dewr-galon; ac os gweli yn dda, gad i ni glywed dy sylw arno.

DEWR-GALON. Maddeuant trwy'r weithred a wnaed, yw maddeuant a gyrhaeddwyd gan ryw un dros un arall fyddo mewn angen o hono; nid gan y person y maddeuir iddo, ond, Yn y ffordd, medd un arall, cefais i ef. Felly yn awr, i lefaru yn helaethach ar y mater, y maddeuant a dderbyniaist ti, a Thrugaredd, a'r bechgyn hyn, a ennillwyd trwy un arall; sef, trwy'r Hwn a'ch gollyngodd i mewn trwy'r porth. Ac yntau ai hennillodd yn y ffordd ddyblyg hon; gweithiodd gyfiawnder i'ch gorchuddio, a thywlltodd ei waed i'ch golchi.¹

CRISTIANA. Ond os ymedy Efe â'i gyfiawnder i ni, pa beth a fydd ganddo iddo ei hun?

DEWR-GALON. Y mae ganddo Ef fwy o gyfiawnder nag sydd arnoch chwi, neu yntau ei hun, eisieu.

CRISTIANA. Amlyga hyna, atolwg.

DEWR-GALON. A'm holl galon: ond yn gyntaf rhaid i mi ddywedyd, ei fod Ef, y soniwn am dano, yn un heb ei gyffelyb. Mae ganddo ddwy natur mewn un Person, hawdd i'w gwahaniaethu, amhosibl i'w gwahanu. I bob un o'r naturiaethau hyn y mae cyfiawnder yn perthynu, a chyfiawnder pob natur yn hanfodol i'r natur hòno; felly mae mor hawdd i un ddiddymu y natur, ag ydyw ysgar ei chyfiawnder ai huniondeb oddiwrthi. O'r cyfiawnderau hyn, gan hyny, nis gwneir ni yn gyfranogion fel y gosodid hwy, neu rai o honynt, arnom, fel y'n cyfiawnheid, ac y byddom byw trwyddynt. Heblaw y rhai hyn, y mae gan y Person hwn gyfiawnder fel y mae'r ddwy natur yn gysylltedig â'u gilydd. Ac nid cyfiawnder y Duwdod mo hwn, yn wrthgyferbyniol i'r eiddo y dyndod; ac nid cyfiawnder y dyndod yn wrthgyferbyniol i'r eiddo y Duwdod; ond cyfiawnder yw a saif yn undeb y ddwy natur, ac a ellir ei alw yn briodol y cyfiawnder sydd hanfodol i'w gymhwysiad gan Dduw i lenwi y swydd gyfryngol a ymddiriedwyd iddo. Os ymedy â'i gyfiawnder cyntaf, ymedy â'i Dduwdod; os ymedy â'i ail gyfiawnder, ymedy â plurdeb ei ddynoliaeth; os ymedy â'i drydydd, ymedy â'r perffeithrwydd sydd yn ei gymhwyso i'r swydd gyfryngol, Y mae ganddo, wrth hyny, gyfiawnder arall, yr hwn a saif mewn cyflawniad, neu mewn ufudd-dod i ewyllys ddadguddiedig; a hwnw yw yr un a wisga am bechaduriaid, a thrwy yr hwn y cuddir eu pechodau. O herwydd paham efe a ddywed, "Megys trwy anufudd-dod un dyn y gwnaethpwyd llawer yn bechaduriaid, felly trwy ufudd-dod un y gwneir llawer yn gyfiawn," Rhuf. v. 19.²

CRISTIANA. Ond a ydynt y cyfiawnderau ereill o ryw ddefnydd i ni?

¹ "Bywyd y Gwaredwr o berffaith ufudd-dod i'r ddeddf, yn gystal â'i angau yn aberth dros ei bobl, sydd yn ffurio yr olchfa yn yr hon y bedyddier credinwyr."—*Mason*.

² "Ddarllenwyd, myfyria yn ddwys ar y mater hwn, sefydler di ynddo. Hanfod yr efengyl ydyw, ac y mae yn dwyn allan 'fwrwthau cyfiawnder er gogoniant a moliant i Dduw.'"—*G. Offor*.

DEWR-GALON. Ydynt; canys er eu bod yn hanfodol i'w natur a'i swyddau, ac na's gellir eu cyfranu i arall; er hyny trwy eu rhinwedd hwy y mae'r cyfiawnder sydd yn cyfiawnhau yn effeithiol i hyny. Cyfiawnder ei Dduwdod a ddyry rinwedd yn ei ufudd-dod; cyfiawnder ei ddyndod a ddyry gymhwysder yn ei ufudd-dod i gyfiawnhau; a'r cyfiawnder a saif yn undeb y ddwy natur i'r swydd, a ddyry awdurdod i'r cyfiawnder hwnw wneud y gwaith yr anfonwyd ef o'i blegyd.

Felly, gan hyny, mae yma gyfiawnder nad oes ar Grist, fel Duw, angen am dano; canys Duw yw hebddo. Dyma gyfiawnder na raid i Grist wrtho, fel dyn, i'w wneuthur felly; canys y mae'n berffaith ddynd hebddo. Hefyd, dyma gyfiawnder nad oes ar Grist, fel Duw-ddyn, angen am dano; canys y mae efe yn berffaith felly hebddo. Gan hyny, dyma gyfiawnder nad oes ar Grist, fel Duw nac fel Duw-ddyn, angen am dano gyda golwg arno ei hun, o ba herwydd gall ei hebgor; cyfiawnder cyfiawnhaol, nad oes arno angen am dano iddo ei hun, ac am hyny dyry ef i ereill. Felly gelwir ef, "Dawn cyfiawnder," Rhuf. v. 17. Rhaid i'r cyfiawnder hwn, gan i'r Arglwydd Iesu Grist ei wneuthur ei hun dan y ddeddf, gael ei roddi i ereill; oherwydd rhwyma'r ddeddf y rhai sydd dani, nid yn unig i wneuthur cyfiawnder, ond i arfer cymwynasgarwch. Am hyny rhaid iddo, neu dylai yn ol y ddeddf, os bydd ganddo ddwy bais, roddi un i'r neb sydd heb yr un. Yn awr mae gan ein Harglwydd ddwy bais mewn gwirionedd, un iddo ei hun, ac un i'w hebgor; am hyny rhydd un yn rhad i'r neb sydd heb yr un. Ac fel hyn, Cristiana a Thrugaredd, ac oll o honoch yma, y deilliawa eich maddeuant trwy gyfiawniad neu waith un arall. Eich Harglwydd Crist yw yr hwn a weithiodd, a rhydd yr hyn a weithiodd i'r cardodyn tlawd cyntaf a gyferfydd.¹

Ond drachefn, er derbyn maddeuant trwy weithred, rhaid talu rhywbeth i Dduw fel Iawn, cystal a chael rhywbeth i'n gorchuddio ninau. Mae pechod wedi ein traddodi i felldith gyfiawn deddf uniawn: yn awr rhaid ein cyfiawnhau oddiwrth y felldith hon mewn ffordd o brynedigaeth, trwy fod Iawn yn cael ei dalu am y camweddau a wnaethom; a hyn a wnaed trwy waed eich Harglwydd, yr hwn a ddaeth ac a safodd yn eich lle a throsoch, ac a ddyoddefodd eich angau oblegyd eich troseddau. Fel hyn y prynodd efe chwi oddiwrth eich anwiredau trwy waed, ac y gorchuddiodd eich eneidiau halogedig ac anhardd â chyfiawnder, (Rhuf. viii. 34.) er mwyn yr hwn y mae Duw yn myned heibio i chwi, ac ni wna i chwi niwaid pan y delo i farnu y byd, Gal. iii. 13.

CRISTIANA. Ardderchog! Yn awr gwelaf fod rhywbeth i'w ddysgu oddiwrth ein

¹ "A oes cyfiawnder yn Nghrist? Gall y credadyn ddyweyd, Myfi a'i piau. A waedodd ef dros bechodau? Gwnaeth hyny dros yr eiddo fi. A orchfygodd efe y ddeddf, y diafol, ac uffern? Myfi biau y fuddugoliaeth. Ac yr wyf yn cyfrif hwn yn fywyd gogoneddus. Weithian (yr wyf yn bendithio yr Arglwydd) yr wyf yn teimlo, nid yn unig fod y bywyd hwn yn gyfrifedig i fy enaid, ond ei ogoniant hefyd yn gorphwys ar fy yspryd. Unwaith, pan yr oeddwn o dan gyhuaddiadau trymion yn fy nghalon, ac yn ofni y byddwn yn fyr o ogoniant, mi dybygwn i mi deimlo rhyw gynhyrfiad dirgelaidd o'm mewn yn dywedyd, Y mae dy gyfiawnder yn y nesoedd. Trwy lewyrchiadau disglauer Ysbryd y Gras ar fy enaid, rhoddwyd i mi weled yn eglur mae Iesu Grist oedd fy nghyfiawnder, yr hwn oedd yn fy nghynrychioli o flaen y drugareddfa yn ei berson ei hun, ac felly gwelwn yn eglur y dwthwn hwnw a'r noson hōno, pa le bynag yr oeddwn, a pha beth bynag a wnawn, fod fy nghyfiawnder yn gywir o flaen llygaid y Gogoniant Dwyfol, ac yn barhaus ar ddeheulaw Duw. Bryd arall, pan yn syn fyfyrrio ac yn ofni marw, daeth y geiriau hyn ar fy enaid, 'A hwy wedi eu cyfiawnhau yn rhad trwy ei ras ef, trwy y prynedigaeth sydd yn Ngrist Iesu.' Cynhaliodd hyn fy nghalon. Ac yn y modd hyn y gwneir y pechadur yn fyw o farw, wrth gael ei gyfiawnhau trwy gyfiawnder Crist, yr hwn sydd i bawb ac ar bawb a gredant."—*Bunyan*.

bod yn cael maddeuant trwy air a gweithred. Trugaredd anwyl, ymdrechwn gadw hyn mewn côf: a chwithau, fy mhlant, cofiwch hyn hefyd. Ond, syr, onid dyma yr hyn a wnaeth i faich fy ngŵr da, Cristion, syrthio oddiar ei gefn, ac a barodd iddo yntau lamu dair gwaith o lawenydd?¹

DEWR-GALON. Ië, y grediniaeth o hyn a dorodd y llinynau hyny na ellid eu tori drwy unrhyw foddion ereill; ac er mwyn rhoddi prawf iddo o rinwedd hyn, goddefwyd iddo gario ei faich hyd at y groes.

CRISTIANA. Meddyliais hyny; canys er fod fy nghalon i yn siriol a llon o'r blaen, y mae hi yn siriolach a llonach ddengwaith yn awr. A diau genyf oddiwth yr hyn a deimlais, er na theimlais eto ond ychydig, pe byddai y dyn mwyaf llwythog yn y byd yn y lle hwn, yn gweled ac yn credu fel yr wyf fi yn bresenol, y gwnelai ei galon yn llawen a hoyw.

DEWR-GALON. Ni ddygir i ni gysur ac ymwarded o faich yn unig trwy'r golwg a'r ystyriaeth o'r pethau hyn, eithr cenhedla anwyldeb ynom hefyd; canys pwy a ddichon, os meddylia unwaith fod maddeuant yn dyfod trwy hyn gystal a thrwy addewid, lai na dwys-deimlo oblegyd ffordd a moddion ei brynedigaeth, ac felly oherwydd y Gŵr a'i gweithiodd drosto.

CRISTIANA. Gwir; tybiwyf ei fod yn peri i'm calon waedu pan feddylwyf iddo waedu tros of fi. Oh! dydi hawddgar Un: Oh! dydi fendigedig Un. Tydi a haeddit fy nghael: ti a'm prynaist. Haeddit fy nghael yn gwbl oll; telaist am danaf ddeng mil o weithiau fwy na'm gwerth. Nid rhyfedd i hyn wneud i'r dwfr sefyll yn llygaid fy ngŵr, a pheri iddo deithio yn mlaen mor wisgi. Da fuasai ganddo yn ddiau i mi fod gydag ef: ond, truanes ddiffaith oeddwn! gadewais iddo ddyfod wrtho ei hun. O, Drugaredd, na buasai dy dad a'th fam yma! ië, a Mrs. Ofnus hefyd! a dymunwyf yn awr â'm holl galon fod Mrs. Trythyll yma hefyd. Yn ddigon sicr, ni allasai eu calonau lai na theimlo; ac ni allasai ofnau'r naill, na thrachwantau cryfion y llall, lwyddo i beri iddynt fyned adref drachefn, a gwrthod dyfod yn bererinion cywir.²

DEWR-GALON. Siaredwech yn awr yn ngwres eich serchiadau; ai fel hyn, tybygwch. y bydd gyda chwi yn wastadol? Heblaw hyny, ni hyshysir hyn i bawb, nac i bob un a welodd eich Iesu yn gwaedu. Yr oedd rhai yn sefyll gerllaw, ac yn gweled ei waed yn llifo o'i galon i'r llawr, ac eto mor bell oddiwth hyn, fel, yn lle galaru, y chwarddasant am ei ben, ac, yn lle dyfod yn ddysgyblion iddo, y caledasant eu calonau yn ei erbyn. Felly mae y cwbl sydd genych chwi, fy merched, wedi ei gael drwy yr

¹ "Yr wyf wedi profi y fath dangnefedd melus, sylweddol, sobr, a chalon-gysurol, fel y bu yn gyfyng arnaf na buaswn yn ei garu a'i anrhydeddu yn fwy. Weithian y mae fy mhechodau wedi ymddangos mor fawr â holl bechodau holl ddynion y genedl (ddarlennydd, nid dychymyigion ydyw y pethau hyn, ond yr wyf wedi gwynio dan y profiad o honynt); ac eto, y ffrwd leiaf o waed calon yr Iesu a barodd i'r cyfan ddiifanu, ac fe'm dygwyd i fwynhad o dangnefedd melus a nefol, a 'llawenydd yn yr Yspryd Glân.'"—*Bunyan*.

² Da iawn, Cristiana! "A gadwaf fi fy mhechodau, a cholli fy enaid? Oni fyddai y nefoedd yn well i mi na fy mhechodau? Cymdeithas Duw, a Christ, a'r saint, a'r angelion, na chymdeithas Cain, a Judas, a Balaam, gyda chythreuliaid yn y ffrwn danlyd? A elli di, sydd yn darllen neu yn gwrandaw y llinellau hyn, droi yn ôl yn awr, a myned yn mlaen yn dy bechodau? Pe buasai genyf amser i lefaru yn gyflawn am y gwirioneddau nefol hyn, gallai hyny ddarbwylllo rhyw druan sydd yn ymdaith yn *bôst* tuag uffern i sefyll, a derbyn iachawdwriaeth i'w enaid tlawd, cyn i ddigofaint y Duw tragywyddol arllwys arno! O, chwi sydd ar y frys-daith hon, ystyriwch!"—*Bunyan*.

argraff neillduol a wnaed gan dduwiol adfyfyriad ar y pethau a ddywedais wrthych. Cofiwch ddywedyd wrthych, nad yw'r iâr, trwy ei galwad gyffredinol, yn rhoddi dim ymborth i'w chywion. Hyn a gawsoch chwi, gan hyny, trwy ras neillduol.

Yn awr gwelwn yn fy mreuddwyd eu bod yn myned yn nilaen nes eu dyfod i'r man yr oedd Diofal, Diog, a Rhyfyg¹ yn gorwedd ac yn cysgu, pan aethai Cristion heibio ar bererindod: ac, wele, yr oeddynt yn grogedig mewn heyrn ychydig bellder o'r ffordd ar y tu arall.²

TRUGAREDD. Yna ebe Trugaredd wrth eu harweinydd a'u cyfarwyddwr, Pwy ydynt y tri wŷr hyn? ac am ba beth y crogyd hwynt acw?

DEWR-GALON. Y rhai hyn oeddynt dri o wŷr drwg iawn eu naws; nid oedd ganddynt un meddwl am fod yn bererinion eu hunain, a rhwystrent bawb a allent. Am seguryd ac oferedd yr oeddynt eu hunain, a gwnaent bawb ereill a allent felly hefyd, gan eu dysgu gyda phobpeth i ryfygu meddwl yr ymdarawent o'r goreu yn y diwedd. Yr oeddynt yn cysgu pan oedd Cristion yn myned heibio; yn awr, pan yr ydych chwi yn myned heibio, y maent yn nghrog.³

TRUGAREDD. Ond a ddarfu iddynt dueddu neb i fod o'r un syniad a hwy?

DEWR-GALON. Do, troisant lawer allan o'r ffordd. Perswadiasant Hwyrdrwm i wneuthur fel hwythau. Llwyddasant hefyd i gael Byr-anadl, Digalon, Llercian-ar-ol-trachwant, Pen-gwsg, a benyw ieuanc o'r enw Hurt, i droi allan o'r ffordd a bod fel hwythau. Heblaw hyny, rhoisant anair i'ch Harglwydd, gan berswadio ereill mai Meistr caled ydoedd. Dygasant hefyd anair i'r wlad dda, gan ddywedyd nad oedd hanner cystal ag yr haerai rhai ei bod. Dechreuasant hefyd enllibio ei weision, a chyfrif y rhai goreu o honynt yn ymyrwyr rhodreslyd a blinion. Yn mhellach, galwent fara Duw, Cibau; pleserau ei blant, Dychymygon; a theithiau a llafur y pererinion, Pethau diles.

CRISTIANA. Ah! ebe Cristiana, os dyna'r fath rai oeddynt, ni chwynaf iddynt byth mwyach: ni chawsant ond yr hyn a haeddasant; ac yr wyf fi yn barnu mai da yw eu bod yn sefyll can agosed i'r brif-ffordd, fel y gallo ereill eu gweled a chymeryd rhybudd. Ond, onid da fuasai pe cerfiesid eu troseddau ar ryw lafn o haiarn neu bres, a'i adael yma lle gwnaethant eu drygau, er rhybudd i ddyhirwyr ereill?

DEWR-GALON. Felly y mae, fel y gellwch weled, ond i chwi fyned yn nes i'r mur.

TRUGAREDD. Na, na: gad iddynt hongian, eu henwau bydru, a'u camweddau fod byth yn fyw yn eu herbyn. Yr wyf fi yn ei hystyried yn fflafr fawr iddynt gael eu crogi cyn i ni ddyfod yma; canys pwy a wyr beth a wnaethant i wragedd truin fel nyini. Yna troes ef ar gân, fel hyn:—

¹ "Diofal—bod yn foddlon mewn dlyn anwybodaeth. Diog—seguryd sydd yn mygu pob argyhoeddiad. Rhyfyg—diofalwch enawdol, yn ymgaledu yn erbyn cerydd."—*Andronicus*.

"Dyma wrthwynebwyd mawr crefydd. 'Diwedd y pethau hyn yw marwolaeth.'"—*Burder*.

² "Yr oedd yn arferol, hyd yn lled ddiweddar, i grogi llofruddion mewn heyrn nes i'w cyrff syrthio yn ddarnau, i'r dyben i'r cyfryw esiamplau dychrynlyd fod yn attalfa i eraill rhag cyflawni y cyffelyb ddrygioni, ond cafwyd nad oedd hyn yn ateb un dyben, namyn gwaradwyddo rhai a bwystfleidio eraill, ac felly y mae yr arferiad wedi ei adael heibio."—*G. Offor*.

³ "Dylai cwmpiadau ofnadwy, a marwolaethau dychrynlyd rhai proffeswyr, osod eraill ar eu gwyliadwriaeth rhag iddynt hwythau hefyd fod yn coleddu gobeithion arwynebol, diog, a rhyfygu."—*Scott*.

Y tri wŷr hyn yn nghrog y sydd,
Yn rhybudd dwys bob nos a dydd,
I'r rhai sy'n uno yn y tir
Yn erbyn dylanwadau'r gwir.

Ofned pawb fath ddiwedd du,
Nas cŵr y pererinion eu;
A gochel di, fy enaid gwiw,
Wrth'nebwyr pur santeiddrwydd Duw.

Fel hyn yr aethant yn mlaen hyd oni ddaethant at droed bryn Anhawsdra,¹ lle cymerth eu cyfaill Mr. Dewr-galon achlysur drachefn i adrodd iddynt yr hyn a ddygwyddasai pan aethai Cristion ei hun heibio. Felly dygodd hwynt yn gyntaf at y ffynnon. Wele, eb efe, dyma y ffynnon o ba un yr yfodd Cristion cyn myned i fynu y bryn hwn: yr oedd hi yn loyw ac yn dda y pryd hwnw; ond yn awr y mae yn fudr oddiwrth draed rhyw rai nad ydynt yn foddlon i'r pererinion dori eu syched o honi, Ezec. xxxiv. 18, 19. Ar hyn Trugaredd a ddywedodd, Ah! paham y maent mor genfigenus? Ond, ebe'r arweinydd, gwna'r tro eto, ond ei godi a'i ddodi mewn llestr glân, ac yna y llaid a sudda i'r gwaelod, a'r dwfr a ddaw allan yn loywach.² Ac fel hyn y gorfu i Gristiana a'i chyfeillion wneuthur. Cymerasant ef i fynu, a dodasant ef mewn llestr pridd, gan ei adael i sefyll nes suddo o'r llaid a'r dom i'r gwaelod, ac wedi hyny yfasant o hono.

Yn nesaf danghosodd iddynt y ddau drawslywyr ag oeddynt wrth droed y bryn, lle y colodd Ffurfioldeb a Rhagrith eu hunain. Y rhai hyn ydynt lwybrau peryglus, eb efe. Collwyd dau yn y man hwn pan oedd Cristion yn myned heibio; ac er fod y ffyrdd hyn ar ol hyny, fel y gwelwch, wedi eu cau i fynu â chadwynau, pyst, a ffos, eto y mae rhai a ddewisant yn hytrach anturio yma na chymeryd poen i ddringo y bryn hwn.

CRISTIANA. "Ffordd troseddwy'r sydd galed," Diar. xiii. 15. Mae yn rlyfedd eu bod yn gallu myned i'r ffyrdd hyn heb berygl o dori eu gyddfau.³

DEWR-GALON. Mynant anturio; i.e., os un amser y dygwydd i un o weision y Brenin eu gweled, galw arnynt, a dywedyd wrthynt, Nid ydych ar yr iawn ffordd, gan erchi iddynt ystyried eu perygl; yna atebant ef yn drahaus, a dywedant, "Am y gair a

¹ "Beth a feddylir wrth Fryn Anhawader? Y mae Cristiana wedi cychwyn o Ddinas Dystryw, wedi ei derbyn trwy y Porth Cyfyng, a'i chefnogi a'i hyfforddi gyda golwg ar y daith. Ac y mae y llwybr yn esmwyth, mewn cymhariaeth, hyd nes y mae ar gymeryd arni broffes o grefydd trwy ymuno â'r eglwys. Y mae hon yn sefyll ar ben y bryn dan sylw. A fwriedir drwy hyn ddyysgu fod ymchwilad gweddigar, gofalus, a phersonol, i'r Gwirionedd Dwyfol i ragflaenu derbyniad i gymdeithas eglwysig? Nid oes dim yn fwy anhawdd i gig a gwaed na bod dan orfod, ar boen colledigaeth dragwyddol, i feddwl drosom ein hunain ar faterion crefyddol."—*G. Offor.*

² "Y mae afon y bywyd yn bur a disglair fel y grisial. A ydyw yr athrawiaeth a gynhygir i ti felly? Neu, a ydyw yn lleidiog ac wedi ei chymysgu âg athrawiaethau dynion? Edrych ddyn, a gwel a ydyw traed addolwyr Baal heb fod yna yn diwyno y dwfr? Y dwfr a ddiwynwyd, nid dwfr y bywyd ydyw, o leiaf yn ei loywder. Gan hyny, os cei di ef heb fod yn ddymunol i'r archwaeth, dós yn uwch i fynu tua'r ffynnonell, oblegyd po nesaf i'r ffynnon y byddi, puraf a gloywaf a fydd y dwfr. Y mae y bwystfilod Rhufeinig wedi llygru yr athrawiaeth trwy ei mathru o dan eu traed; ac wedi afyowi y dwfr â'u budreddi â'u haflendid eu hunain."—*Bunyan.*

³ "Er bod rhybuddion y Gair Santaidd mor eglur â chadwynau a phŷst, a byggythion diifrifol y Testament Newydd yn erbyn ffurfioldeb fel clawdd er rhwystro pererinion rhag crwydro i lwybrau sydd yn diweddu mewn trueni tragwyddol, eto y mae llawer yn tori trwy yr holl attafeydd trugarog hyn, ac yn rhuthro i ddinyst."—*G. Offor.*

BRYN ANHAWSDRA.

lefairst ti wrthym ni yn enw y Brenin, ni wrandawn ni arnat; ond gan wneuthur y gwnawn ni bob peth a'r a ddelo allan o'n genau," Jer. xlv. 16, 17. Hefyd, os edrychwech dipyn pellach, gellwch weled fod y ffordd hyn wedi eu gwneud yn gauedig ddigon, nid yn unig â physt, ffos, a chadwen, ond hefyd trwy eu bod wedi eu cau â chloddiau: eto, er y cyfan, dewisant fyned yno.

CRISTIANA. Segur ydynt; nid hoff ganddynt lafur; rhiwiau ydynt anhyfryd ganddynt. Felly cyflawnir iddynt yr hyn a ysgrifenyd, "Ffordd y diog sydd fel cae drain," Diar. xv. 19. Ië, dewisant yn hytrach rodio ar faglau na myned i fynu y bryn hwn, a'r rhan sy'n ol o'r ffordd i'r Ddinas.

Yna aethant yn mlaen, a dechreusant fyned i fynu y bryn, ac i fynu yr aethant. Ond cyn cyrhaedd o honynt ei gopa, dechreuodd Cristiana ddyhëu, a dywedodd, Diau fod hwn yn fryn tyn i'r anadl; nid rhyfedd fod y rhai sy'n hoffi eu hesmwythdra yn fwy na'u heneidiau yn dewis ffordd esmwythach. Yna ebe Trugaredd, Rhaid i mi eistedd i lawr: a'r lleiaf o'r plant hefyd a ddechreuodd lefain. Deuwch, deuwch, ebe Dewr-galon, nac eisteddwch i lawr yma; canys ychydig yn uwch y mae gwydd-babell y Tywysog. Yna cymerodd y bachgenyn yn ei law, ac arweiniodd ef i fynu iddo.

Gwedi cyrhaedd o honynt y gwydd-babell, parod iawn oeddynt i eistedd i lawr; canys yr oeddynt oll yn boeth iawn. Yna ebe Trugaredd, "Mor felus yw gorphwysfa i'r blinderog," (Matt. xi. 28,) ac mor dda yw Tywysog pererinion am barotoi y fath orphwys-leoedd iddynt! Clywais lawer o son am y gwydd-babell hon; ond nis gwelais hi erioed o'r blaen. Ond gochelwn gysgu yma; oblegyd costiodd hyny, fel y clywais, yn ddrud i Gristion druan.

Yna ebe Mr. Dewr-galon wrth y rhai bychain, Deuwch, fy mechgyn heirdd, pa fodd yr ymdeimlwhch? beth dybygech chwi yn awr o fyned ar bererindod? Syr, ebe y lleiaf, yr oeddwn bron a digaloni; ond diolehwyf i ti am fy nghynorthwyo wrth raid. A chofiaf yn awr yr hyn a ddywedodd fy mam wrthyf, sef, fod y ffordd i'r nef yn debyg i ysgol, a'r ffordd i uffern fel ar i waered. Ond gwell genyf fi ddringo yr ysgol i'r bywyd, na myned y goriwaered i angau.¹

Yna ebe Trugaredd, Y ddiareb yw, Hawdd teithio ar i waered. Ond ebe Iago (canys dyna oedd ei enw), Mae'r dydd yn dyfod, yn ol fy marn i, pan y bydd myned i lawr y gwaered y gwaith caletaf o'r cwbl. Dyna fachgen da, ebe ei Feistr; rhoddaist iddi atebiad iawn. Yna gwenodd Trugaredd, ond gwridodd y bachgenyn.

CRISTIANA. Deuwch, ebe Cristiana, a fwyteuoch chwi damaid, ychydigyn i flasu eich genau, tra'r eisteddoch yma i esmwythâu eich aelodau? canys mae genyf yma ddarn o bomgranad, yr hwn a roddodd Mr. Deonglwr yn fy llaw pan oeddwn yn dyfod allan o'i dŷ: rhoddodd i mi hefyd ddernyn o ddil mêl, a chostrel fechan o wirod. Tybiais ei fod yn rhoddi rhywbeth i ti, ebe Trugaredd, am iddo dy alw o'r neilldu. Do, felly y gwnaeth, ebe y llall; ond, ebe Cristiana, caiff pobpeth fod fel y dywedais y byddai cyn cychwyn oddicartref, y cai di fod yn gyfranog o bobpeth da fydd genyf fi, am i ti mor ewyllysgar ddyfod yn gydymaith i mi. Yna rhoddes beth iddynt, a lwy a fwyasant, Trugaredd a'r plant hefyd. A Christiana a ddywedodd wrth Mr. Dewr-galon, Syr, a wna i di fel ninau? Ond efe a atebodd, Yr ydych chwi yn myned ar bererindod, a minau a ddychwelaf yn fuan; lles mawr i chwi a wnelo yr hyn sy genych: yr wyf beunydd yn hwyta yr un peth gartref. Yn awr, wedi iddynt fwyta ac yfed, ac ymddyddan beth ychwaneg, eu harweinydd a ddywedodd wrthynt, Mae'r dydd yn darfod; os gwelwch yn dda, gadewch i ni barotoi at gychwyn. Felly codasant i fyned ymaith, a'r bechgyn bychain a aethant o'u blaen; ond anghofiodd Cristiana gymeryd ei chostrel o wirod i'w chanlyn, felly danfonodd ei bachgenyn yn ol i'w chyrchu. Yna ebe Trugaredd, Meddyliwyf mai lle colledus yw y man hwn. Yna y collodd Cristion ei blyglyfr, ac yma gadawodd Cristiana ei chostrel ar ei hol: syr, beth yw'r achos o hyn? Felly eu harweinydd gan ateb a ddywedodd, Yr achos yw cwsg, neu anghof: mae rhai yn cysgu pan ddylent fod yn effro, a rhai

¹ "Na feddwl yn dy bererindod am anhawsderau y ffordd, ond pa le y mae yn terfynu; nac am foethusdra y daith, ond pa le y mae yn dybenu. Os esmwyth a fydd, drwgdybia hi: ond os anhawdd, penderfyna ei dioddef. Yr oedd grisiau yn y deml, un rhes, a'r rhai hyn yn troelli. Yr oedd yn rhaid i'r hwn a'i hesgynai droi gyda'r grisiau. Y mae hyn yn ddarlun o ddau fath o edifeirwech, un yn yr ydym yn troi oddiwrth natur at ras, ac yn y llall oddiwrth anmherffeithiau *sûdt* o ras i ogoniant. Ond y mae y troi hwn, a'r troi drachefn, yn anfoddi rhai yn fawr. Y mae yn eu gwneyd yn ben-ysgafn, meddant hwy. Ond yr wyf fi yn dyweyd nad oes o fath hyn i wneyd dyn yn ddiysgog. Y mae grisiau sŷth yn debyg i'r ysgol sydd yn arwain i'r crogbren. Troellig ydyw y grisiau sydd yn arwain i'r breswylfa zefol. Nac oeda wrth droed y grisiau, ond dôs i fynu, ac i fynu, ac i fynu, hyd oni ddoi i'r nefoedd."— *Bunyan*.

yn anghofio pan ddylent gofio ; a hwn yw'r gwir achos fod pererinion yn aml yn dyfod o'r gorphwys-leoedd yn golledwyr mewn rhywbeth neu gilydd. Dylai pererinion wyllo dan eu mwynhad penaf, a chofio'r hyn a dderbyniasant eisoes ; eithr o ddiffyg gwneuthur hyn, mae eu gorfoledd yn fynych yn terfynu mewn dagrau, a'u haulwen mewn cwmwl ; tyst o hyn yw hanes Cristion yn y lle hwn.¹

Gwedi eu dyfod i'r lle y cyfarfuasai Digred ac Ofnog â Christion, i'w berswadio i droi yn ol rhag ofn y llewod, canfuant megys esgynlawr ; ac, ar yr ochr nesaf i'r ffordd, yr oedd llechfaen lydan o'i flaen, a phennill yn gerfiedig arni, ac o dano yr achos y codwyd yr esgynlawr yn y lle o'i herwydd. Y pennill oedd fel hyn :—

Yr hwn a welo'r golofn yma,
Ar dy air a'th galon gwylia,
Rhag dy wneud yn rhybudd dilys
Fel y rhai aeth heibio eisya.

Y geiriau islaw'r pennill oeddynt y rhai hyn :—“ Yr esgynlawr hwn a gyfodwyd i gopsi arno y sawl, trwy ofn ac anymddiried, a ofnant fyned yn mhellach ar bererindod. Hefyd, ar yr esgynlawr hwn y llosgwyd Digred ac Ofnog trwy eu tafodau â haiarn poeth, am geisio atal Cristion ar ei daith.”²

Yna ebe Trugaredd, Hyn sydd debyg iawn i ymadrodd yr Anwylyd, “ Beth a roddir i ti, neu pa beth a wneir i ti, tydi dafod twyllodrus ? Llymion saethau cawr, yn nghyda marwor meryw,” Salm cxx. 3, 4.

Felly aethant yn mlaen nes dyfod o honynt i olwg y llewod. Yn awr yr oedd Mr. Dewr-galon yn ŵr cadarn nerthol, ac felly nid oedd arno ofn llew. Ond eto, wedi dyfod o honynt i'r man lle'r oedd y llewod, da oedd gan y bechgyn, ag oeddynt cyn hyn yn myned o'r blaen, gael llechian ar ol, am fod arnynt ofn y llewod ; felly yn ol yr aethant. Ar hyn gwenodd ei harweinydd, a dywedodd, Pa fodd, fy mechgyn, yr hoffwech fyned o'r blaen pan nad oes perygl yn agos, ac y cerwch fod ar ol can gynted ag yr ymddengys y llewod ?

Fel yr oeddynt yn myned yn mlaen, tynodd Mr. Dewr-galon ei gleddyf allan, gyda bwriad i wneuthur ffordd i'r pererinion er gwaethaf y llewod. Yna ymddangosodd un, yr hwn, tebygol, a gymerasai arno y gorchwyl o bleidio'r llewod ; a dywedodd wrth arweinydd y pererinion, Paham y daethost yma ? Yn awr enw'r gŵr hwnw oedd Cuchiog, neu Gŵr Gwaedlyd, oblegyd ei fod yn lladd pererinion ; ac yr oedd efe o hiliogaeth y cawri.³

¹ “ Efa, trwy edrych i ddechreu ar y breintiau uchel yr oedd Duw wedi eu rhoddi iddi, ac ymhelaethu yn ddifyrus arnynt wrth y diafol, a gollodd arswyd y gorchymyn o'i chalon, yr hyn pan ganfyddodd Satan, efe a ychwanegodd at yr amheuaeth yr ydoedd eisoes wedi ei hawgrymu wadiad pendant, ‘ Ni fyddwch feirw ddim.’ Pan fydd pobl yn chwariena efo y cythraul, ac yn eistedd yn rhy agos at eu breintiau allanol, y maent yn syrthio i brofedigaeth.”—*Bunyan*.

² “ Dichon fod hyn yn cyfeirio at ddiwedd dychrynlyd un o gymdeithion boreuai *Bunyan* a droes yn wrthgiliwr cyhoeddus, un *John Child*, hanes dioddefiadau yr hwn a gyhoeddwyd yn nghyd â'r eiddo *Spira*. Yr oedd ar *Child* gymaint o ofn erledigaeth fel y rhoes ei broffes i fynu ; ac ar ol hyny, wedi ei orchfygu gan anobaith, efe a roes derfyn ar ei einioes.”—*Iveney*.

³ “ Nid mor hawdd yw penderfynu pa rwystrau yn benodol a olygid wrth y cawri a ymosodasant ar y pererinion. Wrth y cawr hwn, fe ddichon, y meddylir, y dynion oedd yn ddiwyd iawn yn furio, ac yn rhoi mewn gweithrediad ddeddfau erlidgar. Yr oedd dirwyon trymion, a chospedigaethau llym-dost, yn ychwanegol at y gwaradwydd a'r dirmyg, yn rhwystro llawer rhag myned i gymundeb â'r eglwysi.”—*Scott*.

DEWR-GALON. Yna ebe arweinydd y pererinion, Y gwagedd a'r plant hyn ydynt yn myned ar bererindod, a dyma'r ffordd y rhaid iddynt fyned ar hyd-ddi; a myned a gânt er dy waethaf di a'r llewod.

CUCHIOG. Nid hon yw ei ffordd, ac ni chânt fyned ar hyd-ddi. Daethum i'w gwrthwynebu, ac i'r dyben hwnw cefnogaf y llewod.¹

Yn awr, a dywedyd y gwir, yr oedd y ffordd hon yn ddiweddar, oblegyd ffyrnigrwydd y llewod, a sarugrwydd eu cefnogwyr, wedi myned yn dra annrhamwyol, a glaswellt wedi tyfu drosti oll yn mron.

CRISTIANA. Yna ebe Cristiana, Er i'r prif-ffyrdd fyned yn anhygyrch hyd yma, ac er gorfod i'r fforddion gerdded llwybrau ceimion, ni chaiff fod felly yn awr—yr wyf fi wedi cyfodi yn fam yn Israel, Barn. v. 6, 7.

CUCHIOG. Yna tyngodd myn y llewod y ca fod felly, ac am hyny parai iddynt droi draw, oblegyd na chaent le i ddyfod y ffordd hño.

Ond Dewr-galon ei harweinydd a ddynesodd yn gyntaf at Cuchiog, ac a ymosododd mor ddwys arno â'i gleddyf, fel y gorfu iddo gilio yn ol.

CUCHIOG. Yna ebe pleidiwr y llewod, a leddi di fi ar fy nhir fy hun?

DEWR-GALON. Yn mhriif-ffordd y Brenin yr ydym, ac yn ei ffordd ef y gosodaist y llewod; ond y gwagedd a'r plant hyn, er eu bod yn weiniaid, a gânt ddal eu ffordd er gwaethaf dy lewod. Ac ar hyn rhoddes ergyd digellwair iddo drachefn, ac a'i dygodd ar ei liniau. Gyda'r un ergyd hefyd y torodd ei helm ef, a chyda'r nesaf y torodd ei fraich ymaith. Yna rhuai y cawr mor erchyll, fel y brawychwyd y gwagedd gan ei lais ef, ac eto yr oedd yn llawen ganddynt ei weled yn ymdrabaeddu ar y llawr. Yn awr yr oedd y llewod mewn cadwynau, ac am hyny nis gallent wneuthur dim eu hunain. Bellach, wedi marw hen Guchiog, yr hwn a safai drostynt, dywedodd Mr. Dewr-galon wrth y pererinion, Deuwch yn awr, dilynwch fi, ac ni ddygwydd i chwi ddim niwaid oddiwrth y llewod. Felly aethant yn mlaen, ond crynai y gwagedd wrth fyned heibio iddynt; ac ymddanghosai y bechgyn hefyd fel pe buasent ar drengu; ond aethant heibio oll heb ychwaneg o niwaid.²

Yn awr, pan yn ngolwg tŷ'r Porthor, daethant yn fuan i fynu ato; ond gwnaethant fwy o frys i'w gyrhaedd, am fod yn beryglus ymdeithio yno yn y nos. Felly wedi eu dyfod at y porth, curodd ei harweinydd, a gofynodd y Porthor, Pwy sydd yna? Ond can gynted ag y dywedodd yr arweinydd, Myfi, adnabu ei lais, a daeth i waered; canys hebryngasai bererinion lawer gwaith o'r blaen. Wedi dyfod o hono i lawr, agorodd y porth; ac yn gweled yr arweinydd yn sefyll o'i flaen (canys ni chanfyddodd y gwagedd, am eu bod o'i ol), gofynodd iddo, Pa fodd yn awr, Mr. Dewr-galon? beth yw dy neges yma mor hwyr o'r nos? Atebodd yntau, Dygais rai pererinion yma, lle y rhaid iddynt

¹ "Gwell ydyw i'r corph gael ei farwolaethu i'r byd hwn gan y llewod oddiallan, nag i'r corph a'r enaid farw byth trwy y chwantau oddifewn."—*G. Offor.*

² "Oddiwrth hanes dyddorol *Mr. Ofnus*, ymddengys mae wrth y llewod hyn a'i cefnogwr *Mr. Gŵr Gwaedlyd*, y meddylir blinderau tymhorol—yn fwyaf tebygol, y deddfau cywilyddus hyny o dan y rhai y dioddefodd *Cristionogion* gymaint. Yr oedd aelodaeth eglwysig yn gosod un yn agored i'r rhwystrau cyffredin, ac i beryglon oddiwrth y llewod, yn enwedig pan y cefnogid hwy gan farnwyr ffyrnig, fel *Jeffreys* a'i debyg. Yr unig ddychrynfeydd y dioddefodd *Mr. Ofnus* oddiwrthynt oeddynt rai ysbrydol—pechod, angau, ac uffern; nid oedd arno ddim o arswyd y rhwystrau, y llewod, a Ffair Gwagedd."—*G. Offor.*

MARWOLAETH Y CAWR CUCHIOG.

letya heno yn ol gorehymyn fy Arglwydd. Buaswn yma er's meityn pe na's gwrthwyn-
 ebasid fi gan y cawr a arferai gefnogi'r llewod. Ond, ar ol ymladdfa faith a blin, lleddais
 ef, a dygais y pererinion yma mewn diogelwch.¹

PORTHOR. Oni ddeui i mewn, ac aros hyd y boreu ?

DEWR-GALON. Na ddeuaf, dychwelaf at fy Arglwydd heno.

CRISTIANA. O syr, nis gwn pa fodd i fod yn foddlon i ti ein gadael ar ein pererindod,
 canys buost mor ffyddlon a charedig i ni. Ymleddaist mor wrol drosom, a chynghoraist
 ni mor felus, fel nad annghofiaf byth dy diriondeb tuag atom.

¹ "Os ymosodir ar y pererinion gan y Cawr Cuchiog, ac y dychryuir hwy gan yr olwg ar y llewod, ni bydd hyn
 ond darpariaeth ar gyfer eu derbyn i rhyw noddfa glŷd, rhyw gysegrfa dawel, heddychlon, a chysurus."—*Mason*.

TRUGAREDD. Yna ebe Trugaredd, Oh nad allem gael dy gymdeithas hyd ben ein taith! Pa fodd y gall y fath wragedd truain a ni ddal allan yn y ffordd sydd mor llawn o beryglon a hon, heb gyfaill ac amddiffynwr?

IAGO. Yna ebe Iago, yr ieuengaf o'r bechgyn, Atolwg, syr, cymer dy derwadio i ddyfod gyda ni, i'n cynorthwyo, oherwydd ein bod mor weiniaid, a'r ffordd mor beryglus.

DEWR-GALON. Yr wyf fi wrth orchymyn fy Arglwydd; os efe a'm trefna i fod yn arweinydd i chwi hyd ben eich taith, deuf gyda chwi yn llawen. Ond yn hyn y methasoch ar y cyntaf; canys pan orchymynodd efe i mi ddyfod gyda chwi can belled a hyn, dylasech chwithau ofyn iddo adael i mi ddyfod gyda chwi hyd y diwedd, a buasai yr caniatâu eich dymuniad. Modd bynag, rhaid i mi yn bresenol ymadael; ac felly, anwyl Gristiana, Trugaredd, am bechgyn gwychion, byddwch iach!

Y PERERINION YN DEISTYF AR DEWR-GALON I AROS GYDA HWYNT.

Yna'r Porthor, Mr. Gwyliadwrus, a holai Gristiana yn nghylch ei gwlad a'i cheraint. Atebodd hithau, Daethum o Ddinas Dystryw. Gwraig weddw ydwyf, ac y mae fy mhriod wedi marw; ei enw oedd Cristion y pererin. Beth! meddai'r Porthor, a'i th briod di oedd efe? Ië, ebe hithau, a'r rhai hyn ydynt ei blant; a hon, gan gyfeirio at Drugaredd, sydd un o wragedd ein tref ni. Yna'r Porthor a ganodd y gloch, fel yr arferid ganddo ar y cyfryw achosion, a daeth un o'r llancesau at y drws, enw yr hon oedd Iselfryd; a dywedodd y Porthor wrthi, Dos, dywed yn y tŷ fod Cristiana, gwraig Cristion, a'i phlant, wedi dyfod yma ar bererindod. Hithau a aeth i mewn, gan hyny, ac

a hysbysodd. Oh, y fath swm llawen oedd oddimewn ar waith y llances yn yngan y newydd!

Felly daethant mewn brys mawr at y Porthor, canys yr oedd Cristiana yn sefyll yn llonydd wrth y drws. Yna'r rhai difrifolaf o honynt a ddywedasant wrthi, Tyred i mewn, Cristiana, tyred i mewn, tydi wraig y gŵr da hwnw; tyred i mewn, tydi wraig fendigedig, tyred i mewn, yn nghyda'r rhai oll sydd gyda thi. Felly aeth i mewn, a dilynwyd hi gan ei phlant a'i chymdeithion. Yn awr wedi iddynt fyned i mewn, arweiniwyd hwynt i ystafell äang iawn, lle y parwyd iddynt eistedd i lawr: felly yr eisteddasant, a galwyd y rhai penaf yn y tŷ i ymweled â'r dyfodiaid ac i'w croesawu. Yna daethant i mewn, ac wedi deall pwy oeddynt, cyfarchasant bob un â chusan, a dywedasant, Croesaw i chwi, lestri gras Duw; croesaw atom ni, eich cyfeillion.

Yn awr, am ei bod yn lled hwyr, a'r pererinion yn ddiffygiol gan eu taith, ac yn llesgan y golwg a gawsant ar yr ymladdfa ac ar y llewod arswydus, deisyfasant gael myned i orphwys mor fuan ag y byddai modd. Nagê, ebe'r rhai oedd o'r teulu, ymgyfnerthwch yn gyntaf â thamaid o gigfwyd; canys parotoisant oen iddynt, a'r saws arferedig a berthynai iddo, (Exod. xii. 21; Ioan i. 29,) oblegyd clywsai'r Porthor o'r blaen am eu dyfodiad, a mynegasai i'r rhai hyny oddimewn. Felly gwedi iddynt swpera, a gorphen eu gweddi gyda salm, dymunasant gael myned i orphwys. Ond gadewch i ni, ebe Cristiana, os gallwn fod mor hyf a dewis, gael bod yn yr ystafell yr oedd fy mhriod ynddi pan oedd yma; felly arweiniwyd hwy i fynu yno, a gorweddasant oll yn yr un ystafell. Pan yn gorphwys, dechreuodd Cristiana a Thrugaredd ymddyddan â'u gilydd yn nghylch rhyw bethau buddiol.

CRISTIANA. Ychydig a feddyliais unwaith, pan aeth fy mhriod gyntaf ar bererindod, y dilynaswn ef byth.

TRUGAREDD. A chan lleied a hyny y dysgwyliaist orwedd yn ei wely, a gorphwys yn ei ystafell, fel yr wyt yn awr.

CRISTIANA. A llawer llai a feddyliais y cawn weled ei wyneb ef gyda chysur, ac addoli yr Arglwydd, y Brenin, gydag ef; ac eto yn awr credwyf y caf.

TRUGAREDD. Ust! a glywi di ddim swm?

CRISTIANA. Clywaf, a chredwyf mai swm cerddoriaeth ydyw o lawenydd ein bod yma.

TRUGAREDD. Rhyfeddol! Cerddoriaeth yn y tŷ, cerddoriaeth yn y galon, a cherddoriaeth yn y nef hefyd, o lawenydd am ein bod yma! Fel hyn y siaradent dros enyd, ac yna ymroisant i gysgu.

Felly yn y boreu, wedi iddynt ddeffroi, Cristiana a ddywedai wrth Drugaredd, Paham y chwerddaist yn dy gwsg neithiwr? Tybiwyf mai breuddwydio yr oeddit.

TRUGAREDD. Iê, a breuddwyd melus oedd; ond a ydwyf yn sicr i mi chwaddu?

CRISTIANA. Ydwyf, chwerddaist yn uchel; ond atolwg, Trugaredd, adrodda dy freuddwyd i mi.

TRUGAREDD. Breuddwydiais fy mod yn eistedd wrthyf fy hun mewn lle annghyfanedd, ac yn cwyno oherwydd caledwch fy nghalon. Nid hir y bu'm yn eistedd yno, cyn i luaws ymgasglu o'm hamgylch i'm gweled, ac i glywed yr hyn a ddywedwn. Felly gwrandawsant, a minau a aethum yn mlaen gan gwyno oherwydd caledwch fy nghalon. Ar hyn rhai o honynt a chwaredent am fy mhen, ereill a'm galwent yn ynfyd, ac ereill

a'm cilgwthient. Yna tybiais fy mod yn edrych i fynu, ac yn gweled un yn dyfod ataf ar adenydd. Felly daeth yn union ataf, a dywedodd, Trugaredd, pa beth sydd yn dy flino? Gwedi iddo glywed fy nghwyn, dywedodd, Tangnefedd i ti; sychai hefyd fy llygaid â'i napcyn, a gwisgai fi mewn arian ac aur, Eze. xvi. 8—11. Gosododd gadwen am fy ngwddf, clust-dlysau yn fy nghlustiau, a choron hardd ar fy mhen. Yna cymerodd fi erbyn fy llaw, a dywedodd, Trugaredd, canlyn fi. Felly aeth i fynu, a dilynais inau ef nes dyfod o honom at borth euraidd. Yna curodd; ac wedi i'r rhai oddimewn agoryd, aeth y gŵr i mewn, a chanlynais inau ef i fynu at orseddfaine, ar yr hon yr oedd un yn

BREUDDWYD TRUGAREDD.

eistedd; ac efe a ddywedodd wrthyf, Croesaw, ferch. Ymddanghosai y lle yn ddysglaer a gogoneddus, fel y ser, neu yn hytrach fel yr haul, a thybiais weled dy briod yno: felly dihunais o'm breuddwyd. Ond a chwerddais i?

CRISTIANA. Chwarddu! do, a hawdd y gallesit wrth weled dy hunan mor wych. Canys rhaid i ti adael i mi ddweyd fy mod yn credu mai breuddwyd da oedd; a chan i ti ddechreu profi y rhan gyntaf yn wirionedd, felly y cai brofi y rhan arall yn y diwedd. "Y mae Duw yn llefaru unwaith, i.e. dwywaith, ond ni ddeall dyn; trwy hŷn, a thrwy weledigaeth nos, pan syrthio trymgwsg ar ddynion, wrth hepian ar wely," Job xxxiii.

14, 15. Nid rhaid i ni, pan yn ein gwelyau, orwedd yn effro i ymddyddan â Duw ; gall ymweled â ni pan fyddom yn cysgu, a pheri i ni y pryd hwnw glywed ei lais ef. Mae ein calon yn effro yn fynych pan y cysgasom ; a gall Duw lefaru wrth hõno, naill ai trwy eiriau, trwy ddiarebion, neu trwy arwyddion a chyffelybiaethau, gystal a phe byddai un yn effro.

TRUGAREDD. Wel, llawen wyf o'm breuddwyd ; canys gobeithiwyf y caf ei weled cyn hir wedi ei gyflawni, er peri i mi chwarddu eto.¹

CRISTIANA. Barnwyf fod yn llawn bryd i ni godi, a chael gwybod beth sydd i ni ei wneuthur.

TRUGAREDD. Atolwg, os ceisiant genym aros dros enyd, gad i ni dderbyn y gwahoddiad yn ewyllysgar. Yr wyf yn foddlonach i aros, er mwyn dyfod yn fwy cydnabyddus â'r morwynion hyn ; mae gan Ddoethineb, Duwioldeb, a Chariad wynebaw hawddgar a gwylaidd iawn.

CRISTIANA. Cawn weled beth a wnant.

Felly, wedi iddynt gyfodi ac ymbarotoi, daethant i lawr, a gofynasant i'w gilydd yn nghylch eu gorphwysdra, a oedd yn gysurus ai peidio.

TRUGAREDD. Cysurus iawn, ebe Trugaredd : un o'r nosweithiau goreu a gefais yn fy holl fywyd ydoedd.

Yna ebe Doethineb a Duwioldeb, Os cymerwch eich perswadio i aros yma dros enyd, cewch yr hyn oll a all y tŷ ei ganiatáu.

CARIAD. Iê, a hyny gyda phob ewyllys da, ebe Cariad.

Felly cydsyniasant, ac arosasant yno yn nghylch mis o amser neu ychwaneg ; a buont o fudd mawr y naill i'r llall. A chan yr ewyllysiar Doethineb weled pa fodd yr oedd Cristiana yn dwyn ei phlant i fynu, gofynai genad ganddi i'w hegwyddori. Felly cydsyniodd hithau yn rhwydd. Yna dechreuodd gyda'r ieuengaf, enw yr hwn oedd Iago.

DOETHINEB. Tyred, Iago, ebe hi, a fedri di ddywedyd wrthyf pwy a'th wnaeth ?

IAGO. Duw Dad, Duw Fab, a Duw Ysbryd Glân.

DOETHINEB. Dyna fachgen da. A fedri di ddywedyd wrthyf pwy a'th achubodd di ?

IAGO. Duw Dad, Duw Fab, a Duw Ysbryd Glân.

DOETHINEB. Dyna fachgen da eto. Ond pa fodd y mae Duw Dad yn dy achub di ?

IAGO. Trwy ei ras.

DOETHINEB. Pa fodd y mae Duw Fab yn dy achub di ?

IAGO. Trwy ei gyfiawnder, ei waed, ei farwolaeth, a'i fywyd.

DOETHINEB. A pha fodd y mae Duw Ysbryd Glân yn dy achub di ?

IAGO. Trwy fy ngoleu, fy adnewyddu, a fy nghynnal ?

Yna ebe Doethineb wrth Cristiana, Yr ydwyf i'th ganmol yn fawr am ddwyn dy blant i fynu yn y fath fodd. Nid rhaid i mi, meddyliwyf, ofyn y cwestiynau hyn i'r lleill, gan fod yr ieuengaf mor hyddysg ynddynt. Yn awr, gan hyny, cyfarchaf y nesaf ato.

DOETHINEB. Yna dywedodd, Tyred, Joseph (canys Joseph oedd ei enw), a roi di genad i mi dy holi ?

¹ "Sylfaenir y sierwydd o gyflawniad y breuddwyd ar yr effaith a gynyrchodd ar galon Trugaredd ; ni raid ofai budoliaeth pan dderbymir y fath gefnogaeth ysgrythyrol hyd yn nod oddiwrth freuddwyd."—*Scott*.

JOSEPH. O ewyllys fy nghalon.

DOETHINEB. Pa beth yw dyn ?

JOSEPH. Creadur rhesymol, a wnaed felly gan Dduw, fel y dywedodd fy mrawd.

DOETHINEB. Beth a feddylir wrth y gair hwn, achub ?

JOSEPH. Fod dyn, trwy bechod, wedi dwyn ei hun i gyflwr o gaethiwed a thrueni.

DOETHINEB. Pa beth a feddylir pan ddywedir ei fod yn cael ei achub gan y Drindod.

JOSEPH. Fod pechod y fath ormesydd cadarn a galluog, na's gall neb ein gwared o'i grafangau ond Duw ; a bod Duw mor dda a charedig at ddyw, fel yr achuba ef o'r cyflwr truenus hwn.

DOETHINEB. Pa beth oedd dyben Duw yn achub dyn truenus ?

JOSEPH. Gogoneddu ei enw, ei ras, ei gyfiawnder, &c., a dedwyddwch tragwyddol ei greadur.

DOETHINEB. Pwy ydynt y rhai y mae'n rhaid eu hachub ?

JOSEPH. Y sawl a dderbyniant ei iachawdwriaeth ef.

DOETHINEB. Dyna fachgen da, Joseph ; dysgodd dy fam di yn dda, a gwrandewaist tithau ar yr hyn a ddywedodd wrthyf.

Yna ebe Doethineb wrth Samuel, yr hwn oedd yr hynaf ond un :—

DOETHINEB. Tyred, Samuel, a wyt ti yn foddlon i mi dy holi dithau ?

SAMUEL. Ydwyf, yn wir, os gweli yn dda.

DOETHINEB. Pa beth yw nefoedd ?

SAMUEL. Lle a chyflwr tra gwynfydedig, am fod Duw yn preswyllo yno.

DOETHINEB. Pa beth yw uffern ?

SAMUEL. Lle a chyflwr tra thruenus, am ei fod yn drigle pechod, diafol a marwolaeth.

DOETHINEB. Paham y dymunit fyned i'r nefoedd ?

SAMUEL. Fel y caffwyf weled Duw, a'i wasanaethu heb ddiffygio ; fel y caffwyf weled Crist, a'i garu yn dragwyddol ; ac fel y caffwyf y fath gyfiawnder o'r Ysbryd Glân ynof, na's gallaf mewn un modd ei fwynhau yma.

DOETHINEB. Dyna fachgen da, ac un a ddysgodd yn dda hefyd.

Yna cyfarchodd yr hynaf, enw yr hwn oedd Matthew ; ac a ddywedodd wrtho :—

DOETHINEB. Matthew, a gaf fi dy holi di ?

MATTHEW. Cai, o ewyllys fy nghalon.

DOETHINEB. Gofynaf, ynte, a oedd rhyw beth yn hanfodi o flaen Duw ?

MATTHEW. Nac oedd ; canys y mae Duw yn dragwyddol ; ac nid oedd dim, oddi-eithr ei hun, mewn bod hyd ddechreuad y dydd cyntaf. “ Canys mewn chwe diwrnod y gwnaeth Duw y nefoedd a'r ddaear, y môr, a'r hyn oll sydd ynddynt.”

DOETHINEB. Pa beth yw dy feddwl am y Bibl ?

MATTHEW. Gair santaidd Duw ydyw.

DOETHINEB. A oes rhyw beth yn ysgrifenedig ynddo na ddealli ?

MATTHEW. Oes, lawer iawn.

DOETHINEB. Pa beth a wnai pan gyfarfyddi â manau na ddealli ?

MATTHEW. Credwyf fod Duw yn ddoethach na mi. Byddaf hefyd yn gweddio amio am i mi gael gwybod pob peth y mae efe yn ei wybod a fydd er lles i mi.

DOETHINEB. Pa beth a gredi mewn perthynas i adgyfodiad y meirw ?

MATTHEW. Credwyf y cyfyd yr un rhai ag a gladdwyd; yr un o ran natur, er nad mewn llygredigaeth. Ac yr wyf yn credu hyny oherwydd dau reswm: yn gyntaf, am fod Duw wedi addaw hyny; yn ail, am ei fod yn alluog i gyflawni.

Yna ebe Doethineb wrth y bechgyn, Rhaid i chwi eto barhau i wrando ar eich mam; canys dichon ddysgu ychwaneg i chwi. Rhaid i chwi hefyd wrando yn ddyfal ar yr ymddyddanion daionus a glywoch gan ereill; canys er eich mwyn chwi y llefarant y pethau hyny. Sylwch hefyd, a hyny yn ddyfal, ar yr hyn y mae'r nefoedd a'r ddaear yn ei ddysgu; ond, yn enwedig, byddwch ddyfal i fyfyrion yn y llyfr hwnw fu yn achos o gychwyniad eich tad ar bererindod. Dysgaf chwi, fy mhilant, gymaint ag a allaf tra byddoch yma; a llawen iawn fydd genyf eich clywed yn gofyn i mi gwestiynau a dueddant at adeiladaeth dduwiol.

Yn awr, wedi i'r pererinion fod yn y lle hwn am wythnos, daeth un i ymweled â Thrugaredd, yr hwn a broffesai beth serch tuag ati, a'i enw ydoedd Mr. Gwisgi; dyn o ddygiad da i fynu, a chrefyddol yr olwg arno, ond dyn yn ymlynu yn afaelgar iawn wrth y byd. Felly efe a ddaeth unwaith neu ddwy, neu ychwaneg, at Drugaredd, gan gynyg ei charu. Yr oedd Trugaredd yn deg o bryd, ac am hyny yn fwy deniadol.

Yr oedd yn chwannog hefyd i fod yn wastad yn ddiwyd; canys pan nad oedd ganddi ddim i'w wneuthur iddi ei hun, byddai yn gwau hosanau, a gwisgoedd ereill, i'w rhanu i'r rhai oedd mewn angen.¹ A Mr. Gwisgi, heb wybod pa fodd, nac yn mha le yr ymadawai â'r hyn a wnelai, a syrthiai mewn cariad ati, am nad oedd un amser yn ei chael yn segur. Diammau genyf y gwna hi wraig ragorol, meddai wrtho ei hun.

Yna Trugaredd a ddadguddiai ei helynt i ferchaid y tŷ, a holai hwynt yn ei gylch, oblegyd yr oeddynt hwy yn ei adnabod yn well na hi.² Hwythau a ddywedasant wrthi, ei fod yn ŵr ieuanc diwyd, ac yn cymeryd arno fod yn grefyddol, ond ei fod, yr oeddynt yn ofni, yn ddyeithr i rym yr hyn sydd dda.

Os felly, ebe Trugaredd, nid edrychaf arno mwyach; oblegyd yr wyf yn penderfynu na chymeraf byth un a fyddo yn rhwystr i fy enaid.

Yna Doethineb a atebodd, nad oedd raid cael peth mawr i'w ddigaloni; canys os byddai iddi barhau fel y dechreuasai, i weithio i'r tlodion, yr oerau hyny ei serchiadau yn fuan.

Felly y tro nesaf y daeth, cafodd hi wrth ei hen orchwyl, sef, yn gwneuthur pethau i'r tlodion. Yna eb efe, Beth! wrtho yn wastad? Ië, ebe hithau, naill ai im' fy hun neu i ereill. Pa faint a fedri di ennill yn y dydd? eb efe. Yr wyf yn gwneuthur y pethau hyn, ebe hithau, fel y gallwyf ymgyfoethogi mewn gweithredoedd da, a thrysori i mi fy hun sail dda erbyn yr amser sydd ar ddyfod, fel y caffwyf afael ar y bywyd tragywyddol, 2 Tim. vi. 18, 19. Atolwg, ebe yntau, beth wyt yn ei wneuthur â hwynt? Dilladu y noeth, ebe hithau. A chyda hyn syrthiai ei wynebpryd. Felly peidiodd a dyfod ati

¹ "Y mae yma wers bwysig i ferched ieuaine pa fodd y gallent dreulio eu hamser yn fuddiol, harddu yr efengyl, a bod yn ddefnyddiol. Gwell ydyw efelychu Dorcas trwy wneyd gwisgoedd i'r tlawd, na gwastraffu amser âg arian mewn difyrwch gwâg ac addurniadau diangenrhaid."—*Scott*.

² "Y mae cymeriad Trugaredd yn un gwir serchog trwy yr holl bererindod; ac yn newisiad pwysig o gymhar bywyd, y mae yn arddangos synwyr mawr trwy ymgyngori â'r rhai oeddynt yn fwy adnabyddus o *Mr. Gwisgi*. A phan ddarganfyddodd hunanolrwydd ei dymher, canodd ffarwel iddo yn ebrwydd, ac ymwahanasant a'u eu bywyd."—*G. Ojfor*.

MR. GWISGL.

drachefn. A phan ofynwyd iddo yr achos, dywedai, Mae Trugaredd yn llances brydfertn, ond o amgylchiadau isel.

Gwedi iddo ei gadael, ebe Doethineb, Oni ddywedais wrthyt y gwrthodai Mr. Gwisgi di yn fuan? i.e, rhydd anair i ti; canys er ei fod yn ymddangos yn grefyddol, ac fel pe byddai yn caru Trugaredd, er hyny y mae Trugaredd ac yntau mor wahanol, fel yr wyf yn credu na ddeuant byth yn nghyd.

TRUGAREDD. Gallaswn gael gwŷr cyn hyn, er na soniais am hyny wrth neb; ond nid oeddynt yn hoffi fy ammodau, er nad oedd un o honynt yn canfod bai ar fy mherson. Felly nis gallent hwy a minau gytuno.

DOETHINEB. Ni wneir yn ein dyddiau ni ond ychydig gyfrif o Drugaredd ond yn unig o'i henw: nid oes ond ychydig yn cymeradwyo yr ymarferion a osodir allan yn dy ammodau.

TRUGAREDD. Wel, ebe Trugaredd, os na chymer neb fi, byddaf farw heb briodi, neu bydd fy ammodau i mi yn lle gŵr; canys ni allaf byth newid fy natur: cymeryd un a fydd o duedd hollol groes i mi yn hyn! na, ni wnaf hyny tra byddwyf byw. Yr oedd genyf chwaer, a'i henw Haelionus, yr hon a briododd un o'r rhai taiogaidd hyn; eithr nid oedd efe a hithau un amser yn cytuno; ond gan fod fy chwaer yn penderfynu myned yn mlaen fel y dechreuasai, hyny yw, i ddangos tiriondeb at y tlawd, am hyny ei gŵr a'i cyhoeddodd wrth y groes yn gyntaf, ac wedi hyny a'i trodd hi dros y drws.¹

DOETHINEB. Ac eto yr oedd yn broffeswr crefydd, mi warantaf.

TRUGAREDD. Oedd, o'r fath ag ydoedd, ac o'r fath hefyd ag y mae y byd yn awr yn llawn: ond nid wyf fi am yr un o honynt oll.

Yn awr cymerwyd Matthew, mab hynaf Cristiana, yn glaf, a'i afiechyd oedd drwm arno; canys yr oedd poen dirfawr yn ei ymysgaroedd.² Yr oedd hen physygyr profedig yn preswyllo nid yn mhell oddiyno, o'r enw Mr. Medrus. Felly Cristiana a ddymunodd ei gael, danfonasant am dano, a daeth. Wedi iddo ddyfod i'r ystafell, a sylwi ychydig ar y bachgen, barnodd ei fod yn glaf o'r cnofeydd. Yna gofynodd i'w fam, Pa luniaeth yr ymborthasai Matthew arno yn ddiweddar? Lluniaeth! ebe Cristiana, ni chafodd ddim ond oedd yn iachus. Y meddyg a atebodd, Mae'r bachgen hwn wedi ymyryd â rhyw beth sydd yn aros heb ei dreulio yn ei gylla, ac nis gellir ei gael ymaith ond trwy foddion. A dywedaf wrthyh, fod yn rhaid carthu ei gylla, onidê efe a fydd marw.

SAMUEL. Yna, ebe Samuel, Fy mam, beth oedd yr hyn a gasglodd ac a fwytaodd fy mrawd can gynted ag y daethom oddiwrth y porth sydd yn mhen y ffordd hon? Gwyddoch fod yno berllan ar y llaw chwith, yr ochr arall i'r mur, a bod rhai o'r coed yn crogi drosodd, a'm brawd a gymerodd o honynt ac a fwytaodd.

CRISTIANA. Gwir, fy mhlentyn, ebe Cristiana, efe a gymerodd ac a fwytaodd o hono; ceryddais y bachgen drwg, er hyny bwyta a fynai.³

MEDRUS. Gwyddwn iddo fwyta rhywbeth nad oedd iachus; a'r ymborth hwnw, sef, y ffrwyth yna, yw y mwyaf niweidiol o'r cwbl. Ffrwyth perllan Belzebub ydyw. Rhyfeddwyf na buasai rhyw un yn dy rybuddio yn ei gylch; bu amryw feirw o'i herwydd.

CRISTIANA. Yna dechreuodd Cristiana wylo, a dywedai, Oh, faohgen drwg! Oh! fam ddiotal! Beth a wnaf i fy mab?

MEDRUS. Tyred, na fydd ry ddigalon: gall y bachgen ddyfod yn iach eto, ond rhaid ei gael i ysgarthu a chwydu.

CRISTIANA. Atolwg, syr, gwna dy oreu iddo, costied a gostio.

¹ "Y mae cyhoeddi gwraig wrth y groes, a'i throï dros y drws, yn cyfeirio at syniad isel a chyfeiliornus oedd yn dylanwadu, hyd yn bur ddiweddar, ar ryw ddosbarth yn Str *Bedford*. Rhyw ddull o ysgaru ydoedd, tebyg i'r hen arferiad yn Llundain o arwain gwraig wrth gortyn i Smithfield, a'i gwerthu. Tybid fod cyhoeddi wrth groes y farchnadfa, na byddai gŵr yn atebol am ddyledion ei wraig, yn ei ryddhau oddiwrth y cyfrifoldeb i'w chynal; ond y mae geudeb y syniad bellach wedi ei lwyr brofi."—*G. Offor*.

² "Wrth i Matthew adrodd ei brofiad ar ei dderbyniad i'r eglwys, a osodir allan yma wrth y Tŷ Prydferth a'i deulu dedwydd, daeth i'w gôf ei waith yn tynu ac yn bwyta ffrwythau y gelyn, ac fel hyn cafodd brofi chwerwder edifeirwech."—*G. Offor*.

³ "Yn amser profedigaeth, ein dyledswydd ydyw cadw yn agos iawn at y Gair, yna bydd Satan genym wrth flaen ein ffon. Aeth Efa, pan demtiwyd hi, i derfyn eithaf ei *liberty*, ac a eisteddodd ar ymyl y perygl pan ddywedodd gallwn fwyta o'r cwbl ond un."—*Bunyan*.

DOCTOR MEDRUS.

MEDRUS. O na, gobeithiwyf y byddaf resymol. Felly gwnaeth iddo garthlyn, ond yr oedd yn rhy wan; dywedid y'i wneuthur o waed geifr, lludw anner, ac ychydig o sudd isop, Heb. ix. 13, 19; x. 1—4. Pan welodd Mr. Medrus fod y carthlyn yn rhy wan, gwnaeth un cryfach iddo. Gwnaed ef *ex carne et sanguine Christi*,¹ Ioan vi. 54—57; Heb. ix. 14 (gwyddoch fod y meddygon yn rhoddi enwau dyeithriol ar eu cyffyrïau i'w cleifion);² a gwnaeth hwn i fynu yn beleni, gydag addewid neu ddwy, a mesur cyfatebol o halen, Marc ix. 49. Yn awr yr oedd efe i gymeryd tair o honynt ar unwaith, ac ar ei gythlwg, mewn hanner chwarter peint o ddagrau edifeirwch, Zech. xii. 10.

¹ Yn Gymraeg.—O gorff a gwaed Crist.

² Y mae gwyleidd-dra *Bunyan* yn fawr yma. Wrth ddyfynu Lladin, y mae yn ofalus i ddyweyd "*benthyg ydyw.*"

Gwedi paratoi y cyffyr hwn, a'i ddwyn i'r bachgen, yr oedd yn anewyllysgar iawn i'w gymeryd, er ei fod yn cael ei ddirdynu gan y cnofeydd, fel pe buasai ar gael ei rwygo yn ddarnau. Tyred, tyred, ebe'r physygyr, rhaid i ti ei gymeryd. Y mae yn wrthwynebus i fy nghylla, ebe'r bachgen. Rhaid i mi gael genyt ei gymeryd, ebe ei fam. Mi a'i chwydaf ef i fynu drachefn, ebe'r bachgen. Atolwg, syr, ebe Cristiana wrth Mr. Medrus, pa flas sydd arno? Nid oes dim blas drwg arno, meddai'r meddyg; a chyda hyn cyffyrddodd ag un o'r peleni â blaen ei thafod. Oh, Matthew, meddai, mae'r cyffyr hwn yn felusach na mêl. Os wyt yn caru dy fam, os wyt yn caru dy frodyr, ac os wyt yn caru Trugaredd, ac os wyt yn caru dy einioes dy hun, cymer ef. Felly, wedi llawer o drafferth, ac ar ol gweddi fer am fendith Duw arno, efe a'i cymerodd, a gweithiodd arno yn esmwyth. Gweithiodd yn effeithiol; parodd iddo gysgu a gorphwys yn dawel; gosododd ef mewn gwres lyfryd a chwys cymhedrol, a rhoes ymwared llwyr iddo o'r cnofeydd. Felly yn mhen ychydig amser dechreuodd godi, rhodio o amgylch ar bwys ei ffon, a myned o ystafell i ystafell, gan ymddyddan â Doethineb, Duwioldeb, a Chariad, yn nghylch ei afiechyd, a pha fodd yr iachawyd ef.¹

Gwedi gwella o'r bachgen, Cristiana a ofynodd i Mr. Medrus, gan ddywedyd, Syr, pa beth a'th foddllona am dy lafur a'th ofal yn fy nghylch i a'm mab? Yntau a ddywedai, Rhaid i ti dalu i Ben-athraw Ysgol y Physygyr, (Heb. xiii. 11—15.) yn ol y rheolau a wnaed ac a benderfynwyd arnynt mewn achosion o'r fath.

CRISTIANA. Ond, syr, ebe hi, i ba beth arall y mae'r peleni hyn yn llesol?

MEDRUS. Peleni cyffredinol ydynt; y maent yn dda yn erbyn pob afiechyd ag y mae pererinion yn agored iddo; a phan y byddont wedi eu paratoi yn iawn, cadwnt heb lygru am amser hirfaith.

CRISTIANA. Atolwg, syr, gwna i mi ddeuddeg blychaid o honynt; canys, os gallaf gael y rhai hyn, ni chymeraf physygyriaeth arall byth.

MEDRUS. Mae'r peleni hyn yn llesol er atal afiechyd, yn gystal ag er iachâu y claf. Ië, meiddiaf ddywedyd, a safaf ato, os defnyddia gŵr y physygyriaeth hwn fel y dylai, y gwna iddo fyw yn dragywydd, Ioan vi. 58. Ond Cristiana anwyf, rhaid i ti beidio rhoddi y peleni hyn mewn un ffordd arall ond fel y danghosais i ti; canys os gwnai, ni wnant ddim lles.² Felly rhoddodd i Gristiana physygyriaeth iddi ei hun, ei phlant, a Thrugaredd: a pharodd i Matthew gymeryd gofal pa fodd y bwytai eiryn gwyrddleision mwy, ac wedi eu cusanu hwynt, ymadawodd oddiwrthynt.

Dywedwyd wrthyh o'r blaen, i Ddoethineb orchymyn i'r bechgyn ofyn iddi ryw gwestiynau buddiol y pryd y mynent, ac y rhoddai hithau ryw atebion iddynt.

MATHEW. Yna Matthew, yr hwn a fuasai glaf, a ofynodd iddi, Paham y dylai physygyriaeth fod yn chwerau i'r genau ran fynychaf?

DOETHINEB. I ddangos mor ddigrosaw yw gair yr Arglwydd a'i effeithiau gan galon gnawdol.

¹ "Mor gywir y darlunir yma effeithiau cellwair â phechod. Y mae pechod a galar yn anwahanol gysylltiedig a'u gilydd. 'Os goddiweddur dyn ar ryw fai, chwychwi y rhai ysbrydol, adgyweiriwch y cyfryw un mewn ysbryd addiwynder.'" Gal. vi. 1.—*Ivimey*.

² "Dylid craffu yn fanwl ar y cyngor hwn. Y mae tyrfaoedd yn rhyfygu meddwl eu bod wedi cael maddeuant, tra y maent yn amddifad o wir edifeirwch, ac heb ddwyn dim o nodau santeiddrwydd."—*Scott*.

MATTHEW. Paham y mae physygwriaeth, os bydd yn gwneuthur lles, yn peri ysgarthu a chwydu?

DOETHINEB. I ddangos fod y gair, pan y mae'n gweithio yn effeithiol, yn glanhau y galon a'r meddwl. Oblegyd sylwa, yr hyn a wna'r naill i'r corff, a wna'r llall i'r enaid.¹

MATTHEW. Beth a allwn ddysgu wrth weled fflam y tân yn esgyn i fynu, a phelydr yr haul a'i ddylanwadau hyfryd yn disgyn i waered?

DOETHINEB. Trwy fod y fflam yn myned i fynu, y dysgir i ni esgyn i'r nefoedd mewn erfyniau gwresog a thaerion. Wrth fod yr haul yn anfon ei wres, ei belydrau, a'i ddylanwadau hyfryd i waered, y gallwn ddysgu fod Iachawdwr y byd, er ei fod yn uchel, yn cyrhaedd i lawr atom ni yn ei gariad a'i ras.

MATTHEW. O ba le y mae'r cymylau yn cael eu dwfr?

DOETHINEB. O'r môr.

MATTHEW. Beth a allwn ddysgu oddiwrth hyn?

DOETHINEB. Y dylai gweinidogion gyrchu eu hathrawiaeth oddiwrth Dduw.

MATTHEW. Paham y maent yn ymarllwys ar y ddaear?

DOETHINEB. I ddangos y dylai gweinidogion roddi allan i'r byd yr hyn a wyddant am Dduw.

MATTHEW. Paham y cynyrcbir yr enfys gan yr haul?

DOETHINEB. I ddangos fod cyfammod gras Duw wedi ei sierhau i ni yn Nghrist.

MATTHEW. Paham y mae'r ffynhonnau yn dyfod o'r môr i ni trwy'r ddaear?

DOETHINEB. I ddangos fod gras Duw yn dyfod i ni trwy gorff Crist.

MATTHEW. Paham y mae rhai o'r ffynhonnau yn tarddu allan o benau y bryniau uchel?

DOETHINEB. I ddangos y bydd i ysbryd y gras darddu allan mewn rhai ag ydynt fawr a galluog, yn gystal ag mewn llawer o'r rhai sydd dldion ac isel.

MATTHEW. Paham yr ymeifl tân yn mhabwyrn y ganwyll?

DOETHINEB. I ddangos na bydd gwir oleuni y bywyd ynom, oddieithr i ras gyneu yn y galon.

MATTHEW. Paham y treulia'r pabwyrn, y gwer, a'r cyfan, i gynal goleuni yn y ganwyll?

DOETHINEB. I ddangos y dylai corff ac enaid, a'r cyfan, fod at wasanaeth gras Duw yr hwn sydd ynom, ac ymdreulio i'w gadw mewn cywair da.

MATTHEW. Paham y mae'r pelican yn gwânu ei dwyfron ei hunan â'i chilfin?

DOETHINEB. I fagu ei chywion â'i gwaed, ac felly i ddangos fod Crist, y Bendigedig, yn caru ei rai bychain (ei bobl), fel ag i'w hachub rhag marwolaeth trwy ei waed.

MATTHEW. Pa beth a all un ei ddysgu trwy glywed ceiliog yn canu?

DOETHINEB. Dysgu cofio pechod ac edifeirwech Pedr. Mae caniad y ceiliog yn dangos

¹ Wele yma hysbyslen *Bunyan* o ragoriaethau dwfr bywiol ei feistr: "Fel y mae dynion yn eu hysbysleni yn rhoi hanes y personau a iachawyd, a'r anhwylderau a symudwyd, felly y gallaf finau roddi hanes nifer dirif a dderbyniasant, nid yn unig fywyd, ond, bywyd tragywyddol, trwy yfed y dwfr pur a bywiol hwn. Nid yw yn methu ar un math o afiechyd. Y mae yn iachau dallineb, byddardod, mudandod, a marwoldeb. Y mae y gwir ddwfr santaidd hwn (ffugiol yw pob un arall) yn gyru ymaith ysbrydion drwg; rhydd enaid gwyn i ti, yr hyn sydd yn well na chroen gwyn."

hefyd fod y dydd yn agosáu: bydded i ganiad y ceiliog, gan hyny, adgoffa i ti ddiwrnod ofnadwy y farn ddiweddaf.

Tua'r amser hwn yr oedd eu mis ar ben; am hyny rhoddasant ar ddeall i deulu'r tŷ mai gweddus iddynt oedd paratoi i fyned ymaith. Yna, ebe Joseph wrth ei fam, Fy mam, cymhwys i ti beidio annghofio anfon i dŷ Mr. Deonglwr, i erfyn arno anfon Mr. Dewr-galon atom, i fod yn arweinydd i ni y rhan sydd yn ol o'r ffordd. Da, fy machgen, ebe hithau, bu agos i mi annghofio. Felly lluniodd ddeiseb, a deisyfodd ar Mr. Gwyliad-wrus, y porthor, ei anfon yn llaw gŵr cymhwys at ei chyfaill da Mr. Deonglwr; yr hwn, wedi ei dderbyn, ac edrych ei gynhwysiad, a ddywedai wrth y genad, Dos, dywed wrthynt yr anfonaf ef.

Pan welodd y teulu lle'r oedd Cristiana ei bod ar fedr cychwyn, galwasant yr holl ddeiliaid yn nghyd i dalu diolch i'w Brenin am anfon atynt y fath letywyr buddiol a'r rhai hyn. Gwedi darfod hyn, dywedasant wrth Gristiana, Oni chawn ddangos i ti ryw bethau, yn ol ein harfer i bererinion, i fyfyrío arnynt ar y ffordd? Felly cymerasant Cristiana, ei phlant, a Thrugaredd, i gell fechan, ac a ddangosasant iddynt un o'r afalau a fwytasai Efa o honynt, ac a roddasai hefyd i'w gŵr, ac o achos bwyta pa rai y tröwyd hwy ill dau allan o Baradwys; a gofynasant iddi, Pa beth a dybi yw hwnw? Yna ebe Cristiana, Bwyd neu wenwyn ydyw, nis gwn pa un.¹ Felly eglurasant y mater iddi, a hithau a gododd i fynu ei dwylaw, ac a ryfeddodd, Gen. iii. 6; Rhuf. vii. 24.

Yna aethant a hi i fan, ac a ddangosasant iddi ysgol Jacob, Gen. xxviii. 12. Dy-gwyddodd ar y pryd fod angelion yn esgyn ar hyd-ddi. Yna Cristiana a edrychai eilwaith ac eilwaith ar yr angelion yn myned i fynu; felly gwnai y gweddill o'r cwmni. Pan oeddynt yn myned i le arall i ddangos rhyw bethau yn ychwaneg, dywedai Iago wrth ei fam, Atolwg, arch iddynt aros yma ychydig yn hwy, canys ardremfa hynod yw hon.² Felly troisant yn ol, a safasant i borthi eu llygaid â golygfa mor ddymunol, Ioan i. 15.

Ar ol hyn dygasant hwy i fan lle yr oedd angor aur yn crogi. Felly archasant i Gristiana ei thynu i lawr; canys ebynt hwy, Cewch hi gyda chwi, am ei bod yn angenrheidiol anheborol i chwi, fel y cymeroch afael yn yr hyn sydd o'r tu mewn i'r llen, (Heb. vi. 19,) ac y safoch yn ddiysgog os dygwydd i chwi gyfarfod â thywydd garw, (Joel iii. 16;) felly llawen oeddynt o'i herwydd.

Gwedi hyny cymerasant hwy i'r mynydd y bu ein tad Abraham yn offrymu Isaac ei fab arno, a dangosasant iddynt yr allor, y coed, y tân, a'r gyllell, canys y maent yno i'w gweled hyd y dydd hwn, Gen. xxii. 9.³ Pan welsant hyn, codasant eu dwylaw, gan ymfendigo, a dywedyd, Oh! y fath ŵr o ran cariad at ei Feistr, a gwadiad ato ei hun, oedd Abraham!

Ar ol iddynt ddangos yr holl bethau hyn, arweiniodd Doethineb hwy i ystafell-giniaw,

¹ "Pa faint sydd yn gynwysedig yn yr atebiad hwn o eiddo Trugaredd mewn perthynas i ddechreuad pechod, 'Bwyd neu wenwyn ydyw, nis gwn i' Rhydd i gredinwyr ddyrchafiad mewn dedwyddwch y fath nad allasant byth ei gyrhaeddyd heb hyn, ond i'r anghrediniol bydd yn wenwyn o'r fath mwyaf marwol. Nid oes yma un ymgais i esbonio gwreiddlyn y drwg."—*G. Offor*.

² "Y mae gweinidogaeth angelion yn bwnc cynhyrfiol i gredinwyr; un ac y mae ynddo duedd cryf i galarnhau eu hymddiried yn ngofal ac amddiffyn Duw." Heb. i. 14.—*Ivemej*.

³ "Ar ol i Bunyan bregethu un o'i bregethau nerthol yn Llundain, daeth un o'r gwrandawyr ato gan gyny cymeryd ei fab yn freintwas (*apprentice*) heb wobr (*premium*), ond gwrthododd y cynyg, gan ddywedyd, 'Nid wyf yn pregethu i wella sefyllfa fy nheulu.' Onid amlygiad o ffydd Abraham ydoedd hyn?'—*G. Offor*.

Ile yr oedd offerynau cerdd rhagorol ; felly dechreuodd chwareu arnynt, a throï yr hyn a ddangosasai iddynt i'r gân ragorol hon :—

Dangos wnaed iwch' afal Efa,
Cym'rwch rybudd rhag ei fwyta ;
Ysgol Jacob, a'r angelion
Yn cyniwair arni'n gyson :
Ac er cael yr angor euraidd,
Na foddhaer eich meddwl puraid i,
Heb, fel Abra'm, roi'ch goreuon
Yn rhwydd aberth i Dduw tirion.

Gyda hyn curai rhywun wrth y drws. Felly y porthor a agorodd, ac wele Mr. Dewr-galon oedd yno : ond oh ! y llawenydd pan ddaeth i mewn ! Canys daethai o newydd i'w côf y modd y lladdasai efe yr hen gawr, Cuchiog Gwaedlyd, ac y gwaredasai hwynt oddiwrth y llewod.

Yna ebe Mr. Dewr-galon wrth Gristiana a Thrugaredd, Fy Arglwydd a ddanfonodd i bob un o honoch gostrelaid o win, peth cras-ŷd, a dau bomgranad : anfonodd hefyd ffigs a resin i'r bechgyn, i'ch adfywio ar eich taith.

Felly ymbarotoisant i'w taith ; a Doethineb a Duwioldeb a aethant gyda hwy. Pan ddaethant at y porth, gofynodd Cristiana i'r Porthor, A basiodd neb heibio yn ddiweddar ? Yntau a atebodd, Naddo ; oddigerth un ryw amser yn ol, yr hwn a ddywedodd wrthyf fod yspeilio mawr wedi bod ar brif-ffordd y Brenin, y ffordd yr ydych chwi yn myned. Ond, eb efe, y mae'r lladron wedi eu dal, a phrofir hwynt yn fuan dan berygl bywyd.¹ Parodd hyn i Gristiana a Thrugaredd ofni ; ond dywedodd Matthew, Nac ofnwch, fy mam, cyhyd ag y byddo Mr. Dewr-galon gyda ni, ac yn arweinydd i ni.

Yna ebe Cristiana wrth y Porthor, Syr, yr wyf yn ddiolchgar iawn i ti am yr holl garedigrwydd a ddanghosaist i mi er pan ddaethum i'r lle hwn ; ac hefyd am fod mor garedig a mwynaid wrth fy mhlant. Nis gwn yn iawn pa fodd i ddiolch i ti yn deilwng am dy diriondeb ; ac am hyny, atolygaf arnat dderbyn y rhodd fechan hon fel arwydd o'm diolchgarwch. Felly rhoddes *angel aur*² yn ei law ; yntau a ymostyngodd iddi, ac a ddywedodd, "Bydded dy wisgoedd yn wynion bob amser, ac na fydded diffyg olew ar dy ben," Preg. ix. 8. "Bydded fyw Trugaredd, ac na fydded farw ; ac na fydded ei gweithredoedd ychydig o rifedi," Deut. xxxiii. 6. Ac wrth y bechgyn dywedodd, "Chwantau ieuencyd ffowch oddiwrthynt, a dilynwch gyfiawnder, ffydd, cariad, tangnefedd, gyda'r rhai sydd yn galw ar yr Arglwydd o galon bur," (2 Tim. ii. 22 ;) felly y llenwch galon eich mam â llawenydd, ac yr ennillwch glod gan bob un o feddwl sobr. Yna diolchasant i'r Porthor, ac ymadawsant.

¹ "Pa fath ydoedd yr ysbeilio hwn, pa un ai ysbrydol ai tymhorol, gadewir i'r darlennydd ddychmygu. Yr ydoedd dioddefiadau yr Ymneillduwyr yn rhyfeddol o lym y pryd hwn. Pe buasai flwyddyn yn ddiweddarach, gallasai y sylw hwn gyfeirio at ddyoddefiadau y wraig dduwiol hōno, Elizabeth Gaunt, yr hon a losgwyd Hydref 23ain, 1685. Un o'r Bedyddwyr ydoedd, a hi a ferthyrwyd yn greulawn. Gwelodd Penn y crynwr hi yn marw. 'Casglodd y gwellt ati fel y byddai iddi losgi yn fuan, ac ymddygodd yn y fath fodd fel yr oedd yr edrychwyr yn cael eu toddi gan ddaagrau.'"—*G. Offor*.

² *Angel aur* oedd ddarn aur o werth deg swllt ; ac, yn ol pris arian yn nyddiau Bunyan, atebai i *gini*, o leiaf, yr ein dyddiau ni.

Yn awr gwelwn yn fy mreuddwyd eu bod yn myned yn mlaen hyd oni ddaethant at ael y bryn ; lle y gwaeddodd Duwioldeb, Och fi, anghofiais yr hyn a fwriedais ei roddi i Gristiana a'i chyfeillion : âf yn ol i'w gyrchu. Felly rhedodd, ac a'i dygodd atynt. Yn y cyfamser, tybiai Cristiana ei bod yn clywed, mewn llwyn yehydig ar y llaw ddehau, y sain ryfeddaf a phereiddaf a glywsai erioed, gyda geiriau cyffelyb i'r rhai hyn :—

Trwy ddyddiau f'oes danghosaist ti
Ddaioni yn rhyfeddol ;
O fewn i'th dŷ o hyd caiff fod
Fy hoff breswylfod bythol.

A chan ymwrando, tybiai glywed un arall yn ateb, gan ddywedyd,—

Can's da yw'n Harglwydd Dduw dilyth,
Dros fyth mae ei drugaredd ;
O oes i oes y saif o hyd,
Heb syflyd, ei wirionedd.

Yna Cristiana a ofynodd i Ddoethineb, Pwy sydd yn gwneud y per-seiniau hyn ? Can. ii. 11, 12. Hithau a atebodd, Adar ein gwlad ydynt : anaml y maent yn canu y tonau hyn, oddigerth yn y gwanwyn, pryd y bydd y blodau yn ymddangos, a'r haul yn gynes, ac yna cewch eu clywed trwy gydol y dydd. Byddaf yn fynych, ebe hi, yn myned allan i wrando arnynt ; ac yr ydym yn aml yn eu cadw yn ddof yn y tŷ. Y maent yn gwmni difyr iawn i ni pan fyddom yn bruddaidd : ac hefyd gwnant y coedwigoedd, y llwyni, a'r anghyfannedd-leoedd yn ddymunol bod ynddynt.

Erbyn hyn daeth Duwioldeb yn ei hol. Felly dywedodd wrth Gristiana, Gwel, dygais i ti gynllun o'r hyn oll a welaiſt yn ein tŷ ni, ar ba un y gelli edrych pan y teimli dy hun yn anghofus, a galw i'th gôf y pethau hyn drachefn er dy gysur a'th adeiladaeth.¹

Yn awr dechreusant fyned i lawr y bryn i Ddyffryn Darostyngiad.² Yr oedd y llechwedd yn serth, a'r ffordd yn llithrig ; ond yr oeddynt yn dra gofalus ; felly daethant i lawr yn lled ddiogel. Wedi iddynt ddyfod i waered i'r dyffryn, dywedai Duwioldeb wrth Gristiana, Dyma'r man y cyfarfu dy briod â'r ellyll echryslawn Apolyon, ac y bu'r frwydr galed hōno rhyngddynt : gwn na ellit lai na chlywed am dani. Ond bydd galonog ; gobeithiwn y daw yn well arnat ti, tra y mae genyt y fath ŵr a Dewr-galon yn gynorthwywr ac yn arweinydd. Ar ol i'r ddwy hyn roddi y pererinion i ofal eu harweinydd, efe a aeth o'r blaen, a hwythau a'i dilynasant.

DEWR-GALON. Yna ebe Dewr-galon, Nid rhaid i ni ofni y dyffryn hwn gymaint, canys

¹ "Y mae anghof yn gwneyd pethau yn ddim. Y mae yn ein gwneyd fel pe buasai pethau heb fod erioed, ac felly yn ymddifadu yr enaid o un moddion effeithiol o gynorthwy a chysur. Pan yr oedd Dafydd yn brudd, yr oedd cofio bryn Hermon yn ei gysuro. Pan yr oedd yn gwynebu Goliath, yr oedd cofio y llew a'r arth yn ei galonogi. Y mae adferiad y gwrthgiledig yn aml yn cychwyn mewn cofio o ba le y syrthiodd."—*Bunyan*.

² "Ar ol cael eu breinio mor uchel, y mae yn rhaid i'r pererinion ddisgyn i lawr o Fryn Anhawsder, i Ddyffryn Darostyngiad. A yw hyn yn arwyddo teimlad dwys ac arosol o'n cyflwr andwyol fel pechaduriaid syrthiedig?"—*Mason*.

nid oes yma dlin a'n niweidia, oddieithr i ni ei dynu arnom ein hunain. Digon gwir i Gristion gyfarfod ag Apolygon yma, ac i frwydr galed fod rhyngddynt: eithr nid oedd yr ymgyrch hwnw ond ffrwyth y llithriadau a gawsai wrth fyned i lawr y bryn; canys rhaid i'r rhai a lithrant yno ddysgwyl ymladdfeydd yma. Oddiar hyn y cafodd y dyffryn hwn y fath anair. Canys tybia'r bobl gyffredin, pan glywont fod rhyw drychineb wedi cyfarfod rhyw un mewn rhyw le, fod y lle hwnw yn cael ei aflonyddu gan ryw ellyll arswydus neu ysbryd aflan; pan, ysywaeth! nad yw ond ffrwyth eu llafur eu hunain fod y fath bethau yn cyfarfod â hwynt yno. Mae'r Dyffryn Darostyngiad hwn o hono ei hun mor ffrwythlon ag un yr ehed brân drosto; a chredwyf y gallem gael hyd i rywbeth yma a roddai gyfrif i ni paham yr ymosodwyd mor galed ar Gristion yn y man hwn, pe medrem ond taro wrtho.

Yna ebe Iago wrth ei fam, Wele golofn yn sefyll acw, ac yn argoeli fod rhywbeth yn ysgrifenedig arni; awn i edrych beth ydyw. Felly yr aethant, a chawsant yn ysgrifenedig arni, "Bydded llithriadau Cristion cyn dyfod yma, a'r brwydrau a'i cyfarfu yn y lle, yn rhybudd i'r rhai a ddeuant ar ei ol." Ah! ebe eu harweinydd, oni ddywedais wrthyhych fod rhywbeth yn yr amgylchoedd hyn a ddanghosai paham yr ymosodwyd mor galed ar Gristion yn y man hwn? A chan droi at Gristiana, dywedodd, Nid yw hyn yn ddim iselhad ar Gristion, mwy na llawer ereill y bu yr un dygwyddiad iddynt. Canys y mae yn llawer haws myned i fynu nag i waered i'r bryn hwn, ac nis gellir dywedyd hyny ond am ychydig fryniau yn yr holl barthau hyn o'r byd. Ond gadawn y gŵr da; y mae efe yn gorphwyso; cafodd hefyd fuddugoliaeth odidog ar ei elyn. Caniatäed yr Hwn sydd yn preswyllo fry na ddygwyddo yn waeth i ni, pan y'u profer, nag iddo ef.

Ond dychwelwn eto i'r Dyffryn Darostyngiad hwn. Y darn goraf a ffrwythlonaf o dir yw yn yr holl barthau hyn. Tir bras ydyw, ac, fel y gwelwch, mae llawer o hono yn weirgloddiau; a phe deuai dyn yma yn yr haf, fel nynt yn awr, heb wybod dim yn ei gylch o'r blaen, ac os ymddifyrai yn ngolwg ei lygaid, gallai weled yr hyn a fyddai yn hyfryd ganddo. Gwelwch mor wyrddlas yw y dyffryn hwn; ac fel yr addurnir ef â lili, Can. ii. 1. Adwaenwn hefyd lawer o weithwyr a chanddynt etifeddiaethau enwog yn y Dyffryn Darostyngiad hwn; "Canys y mae Duw yn gwrthwynebu y beilchion, ac yn rhoddi gras i'r rhai gostyngedig," Iago iv. 6; 1 Pedr v. 5. Yn wir, tir tra chnydfawr ydyw, yn dwyn ffrwyth yn ddyrmeidiau.¹ Chwennyehodd rhai hefyd yn fawr fod y ffordd agosaf i dŷ eu Tad yn gorwedd trwy y dyffryn hwn, fel na's blinid hwynt mwy gan fryniau neu fynyddoedd i fyned drostynt; ond y ffordd yw y ffordd, a dyna ddiwedd ar hyny.

Yn awr fel yr oeddynt yn myned yn mlaen dan ymddyddan, canfuant fachgen yn gwyllo defaid ei dad. Yr oedd y bachgen mewn dillad gwaelion iawn, ond ei wedd ydoedd wridog a hawddgar; a chan eistedd wrtho ei hun, canai. Clywch, ebe Mr. Dewrgalon, beth a ddywed y bugeil-lanc. Felly gwrandsant, a dywedai yntau,—

¹ "Dyma amseroedd hyfryd, tu hwnt i'r cyfan, pan y gallwyf fyned at Dduw fel y publican, yn deimladwy o'i fawrhydi gogoneddus, a'm trueni fy hunan, gan ymgynal a llefain yn serchoglaw'n, 'O Dduw, bydd drugarog wrthyf bechadur.' O'm rhan i, yr wyf yn ei phrofi yn un o'r gorchwylion caletaf y gallaf ei roddi i'm henaidd. pan yn ddwys-deimladwy o'm pechadurusrwydd, i ddyfod at Dduw am ran yn ei drugaredd a'i ras, nis gallaf ond dywedyd gyda mil o ddagrau, 'O Dduw, bydd drugarog wrthyf bechadur.'—*Bunyan*.

Y BUGEIL-LANC.

Ah! nid rhaid i'r gŵr iselfryd
 Ofni cael rhyw godwm enbyd;
 Ac nid rhaid i'r gostyngedig
 Ofni balchder ffol, anniddig;
 Ond yn wir fe gaiff yn hylwydd
 Byth i'w arwain ef yr Arglwydd.

Yr wyf fi yn ddigon boddlon,
 Heb ddim grwgnach yn fy nghalon,
 Ar yr bryn roi'r im' yn ddididig,
 Bid yn llawer neu'n ychydig;
 A dysger im' o hyd foddloni,
 Can's ti, Arglwydd, geidw'r rhei'ny.

Gormod baich i'r pererinion
 Ydyw'r byd a'i holl ofalon;
 Cael ychydig yma weithiau,
 A chael nef ar ben y siwrnau,
 A holl fwyniant ei hardaloedd,
 Ydyw'r goreu yn oes oesoedd.¹

Yna ebe eu harweinydd, A glywch chwi ef? Meiddiaf ddywedyd fod y bachgen hwn yn byw yn fwy cysurus, ac yn gwisgo mwy o'r llysieuyn hwnw a elwir esmwythdra calon yn ei fynwes, na'r un a wisgwyd mewn sidan a melfed. Ond awn yn mlaen yn ein hymddyddan.

¹ "Y mae y dyn gostyngedig yn foddlon; os yw ei sefyllfa yn isel, y mae ei galon yn ts fyth. Y mae amgylchiadau na aflonyddant gwsg y dyn gostyngedig, yn tori calon y balch."—*Matthew Henry*.

Yn y dyffryn hwn gynt yr oedd hafod-dŷ ein Harglwydd : hoffai yn fawr fod yma. Hoffai hefyd rodio ar hyd y gweirgloddiau hyn, canys teimlai'r awyr yn hyfryd.¹ Heblaw hyny, bydd y gŵr yma yn rhydd oddiwrth swm a thrafferthion y bywyd hwn : mae pob sefyllfa yn llawn o gynhwrf a therfysg ; Dyffryn Darostyngiad yn unig sydd le gwag a neillduedig. Yma ni chaiff gŵr ei luddias a'i rwystro yn ei fyfyrdod gymaint ag y mae yn debyg o gael mewn manau ereill. Dyffryn yw hwn nad oes neb yn rhodio ynddo ond sydd yn caru bywyd pererin. Ac er i Gristion fod mor anffodus a chyfarfod ag Apolygon yma, a gorfod iddo ymdrech y galed ag ef, eto rhaid i mi ddywedyd wrthych i ddynion yn y dyddiau gynt gyfarfod ag angelion, (Hos. xii. 4, 5,) gael perlau godidog, (Matt. xiii. 46,) a chael geiriau'r bywyd, (Diar. viii. 35,) yn y lle hwn.

A ddywedais i fod gan ein Harglwydd ei hafod-dŷ yma gynt, a'i fod yn caru rhodio yn y lle ? Ychwanegaf ;—ei fod, yn y man hwn, wedi gadael i'r bobl sydd yn caru ac yn rhodio dros y tiroedd hyn swm blynyddol o arian, i gael eu talu yn ffyddlon ar amserau penodedig, er eu cynhaliath ar y ffordd, a'u calonogiad pellach i fyned yn mlaen ar eu pererindod.

SAMUEL. Fel yr oeddynt yn myned yn mlaen, dywedodd Samuel, wrth Mr. Dewr-galon, Syr, deallwyf mai yn y dyffryn hwn y bu'r frwydr rhwng fy nhad ag Apolygon ; ond tua pha le y bu'r ymladdfa ? canys gwelwyf fod y dyffryn yn fawr.

DEWR-GALON. Y frwydr rhwng dy dad ag Apolygon a ddygwyddodd draw acw o'n blaen, mewn llwybr cul, tu hwnt i Lanerch Anghof.² Ac yn wir y lle hwnw yw y mwyaf peryglus yn yr holl barthau hyn. Canys os dygwydd i'r pererinion un amser gyfarfod â rhyw rhuthr, dygwydda pan anghofiont y cymwynasau a dderbyniasant, er eu bod mor annheilwng o honynt.³ Dyma'r lle yr ymosodwyd yn galed ar ereill hefyd. Ond mwy am y lle pan ddelom iddo ; canys coeliwyf fod yn aros hyd heddyw ryw arwydd o'r ymladdfa, neu gofadail i dystio i'r fath frwydr fod yno.

TRUGAREDD. Yna ebe Trugaredd, Meddylwyf fy mod i gystal yn y dyffryn hwn ag y bu'm yn un man arall yn ystod ein taith : mae y lle, tybiwyf, yn dygymod â'm hysbryd. Yr wyf yn hoffi bod mewn lle na bydd ynddo dwrf cerbydau, na thrwst olwynion. Barnwyf y gall un yma, heb lawer o aflonyddwch, gael cyfle i feddwl beth ydyw, o ba le y daeth, beth a wnaeth, ac i ba beth y'i galwyd gan y Brenin. Yma gall un fyfyrion, a chael dryllio ei galon, a thoddi ei ysbryd hyd nes yr elo ei lygaid fel y "pysgod-lynoedd yn Hesbon," Can. vii. 4. Y rhai a ânt yn gywir trwy'r dyffryn Baca hwn, a'i gwnant yn flynnon ; y gwlaw, a enfyn Duw i lawr o'r nefoedd arnynt yma, a leinw y llynoedd, Salm lxxxiv. 5—7. Hwn hefyd yw y dyffryn y rhydd y Brenin iddynt winllanoedd o

¹ "Y mae rhai yn cael eu halludio i'r dyffryn hwn, ond y mae y tylodion yn yr ysbryd yn hoffi rhodio ynddo ; ac er bod rhai credniwyr yn gorfod ymdrech yma yn erbyn temtasiynau geirwon, y mae eraill wrth fyned trwyddo yn mwynhau cymunde mawr â Duw."—*Scott*.

² "Y mae yn syn meddwl fel y mae rhai dynion yn cael eu dwyn dan gaethiwed gan anghof. Y mae rhai nad oeddynt unwaith yn meddwl un ymdrech yn ormod, un llwybr yn rhy faith, nac un anturiaeth yn rhy fawr i'w rhedeg i enill bywyd tragwyddol, yn myned megys pe na ddarfu iddynt erioed feddwl am y cyfryw bethau. Pe gofynech i ambell un, Onid tydi a welais i yn llefaru dan y bregeth, 'Pa beth a wna fel y byddwyf cadwedig ?'—a glywais i yn llefaru yn gynnes am Air Sentaidd Duw ? O, mor wrygam yr edrychai arnoch ! Neu os addefant fod y cyfryw bethau wedi bod unwaith, gwnânt hyny yn fwy fel bwganod llwfr nag fel dynion."—*Bunyan*.

³ "O, bererin, gochel Lanerch Anghof ! Paid âg anghofio dy fod eto yn bechadur—tylawd, anghenog, a thruenus, a bod arnat eisiau cyfiawnder Crist i'th gyfiawnhau, ac Ysbryd Crist i'th gadw yn ostyngedig."—*Mason*.

hono ; a'r rhai a ânt drwyddo a ganant (Hos. ii. 15) fel y canodd Cristion o'r blaen, er iddo gyfarfod ag Apolyon.

DEWR-GALON. Gwir, ebe eu harweinydd ; aethum trwy y dyffryn hwn lawer gwaith, ac ni bu'm well yn un lle na phan fyddwn yma. Bu'm hefyd yn arweinydd i lawer o bererion, ac addefasant yr un peth. "Ar hwn yr edrychaf [medd y Brenin], sef, ar y truan a'r cystuddiedig o ysbryd, sydd yn crynu wrth fy ngair," Esa. lxvi. 2.¹

Erbyn hyn daethant i'r lle y bu'r frwydr rag-grybwylledig ynddo. Yna ebe'r arweinydd wrth Gristiana, ei phlant, a Thrugaredd, Dyma y man ; ar y tir hwn y safai Cristion, ac i fynu acw y daeth Apolyon yn ei erbyn. Ac, wele, oni ddywedais i, dyma beth o waed dy briod ar y ceryg hyn hyd heddyw. Wele, hefyd, ddarnau o bicellau drylliog Apolyon i'w gweled yn daenedig yma ac acw yn y lle. Gwel hefyd fel y mathrasant y tir â'u traed wrth ymladd, i ymgadarnhau yn erbyn eu gilydd ; ac fel y darfu iddynt, trwy eu gwrthergydion, hollti hyd yn nod y ceryg yn ddarnau. Yn wir, ymladdodd Cristion yma fel dyn, a danghosodd ei hun mor wrol ag y gallasai Erewlff ei hun wneud pe buasai yn y man. Wedi i Apolyon gael ei orchfygu, ciliodd i'r dyffryn nesaf, yr hwn a elwir Dyffryn Cysgod Angau, yr hwn y deuwn ninau iddo cyn b'o hir.² Wele acw y mae colofn yn sefyll, ac yn gerffiedig arni hanes y frwydr hon, a buddugoliaeth Cristion, er ei glod trwy'r holl oesau. Felly, gan ei bod yn sefyll yn agos i'r ffordd, aethant ati, a darlennasant yr ysgrifen, yr hon oedd fel y caulyn air yn air :—

Gerllaw yma bu'r ymladdfa
Fwyaf poethlyd a rhyfedda',
Rhwng yr hoff bererin Cristion
A'r ffyrnigawl Gawr Apolyon.

Ond fel dyn bu iddo frwydro,
Gwnaeth i'r ellyll hyll encilio ;
Ac o'r frwydr enbyd hōno
'Rwyf fi'n sefyll yma i dystio.

Gwedi iddynt fyned heibio i'r lle hwn, daethant at gyffiniau Cysgod Angau. Yr oedd y dyffryn hwn yn hwy na'r llall, ac yn cael ei aflonyddu yn hynod gan bethau diffaith, fel y gall llawer dystio : ond aeth y gwragedd a'r plant hyn yn well drwyddo, oherwydd iddynt gael goleuni y dydd, a Mr. Dewr-galon yn arweinydd.

Gwedi myned i'r dyffryn, tybiasant glywed griddfaniad fel eiddo dynion ar drengu ; griddfaniad tra mawr. Tybient hefyd eu bod yn clywed geiriau galarnad, yn cael eu traethu gan rai mewn artaith dirfawr. Parodd y pethau hyn i'r bechgyn grynu ; y gwragedd hefyd a edrychasant yn welwlyd a dychrynedig ; ond eu harweinydd a barai iddynt gymeryd cysur.

Felly aethant yn mlaen ychydig yn mbellaach, a thybiasant eu bod yn teimlo y llawr yn dechreu crynu odditanynt, fel pe buasai yno ryw le gwag : a chlywent hefyd fath

¹ "Yn 'crynu wrth Air Duw,' fel ag i beidio pigo a dewis pa athrawiaethau a dderbyni, a pha rai a wrthodi. Onid yw ei holl ffyrdd a'i athrawiaethau ef yn dwyn yr un argraff o Ddwyfol arddelwad."—*Mason*.

² "Dylem astudio profedigaethau, ymdrechfeydd, ffydd, amynedd, a goruchafiaethau credinwyr, a chraffu ar eu clywfa fel y byddo i ni wylid a gweddio rhag i ni orfod dyoddef yr un pethau."—*Scott*.

o swm fel chwythiad seirff, ond hyd yma nid oedd dim yn y golwg. Yna ebe'r bechgyn, Onid ydym yn agos i ben draw y lle alaethus hwn? Ond eu harweinydd a archodd iddynt hwythau hefyd fod yn galonog, ac edrych yn fanwl at eu traed; rhag dygwydd i chwi (eb efe) gael eich dal mewn rhyw fagl.¹

Yn awr dechreuodd Iago glafychu; ond meddylwyf mai ofn oedd yr achos o hono: felly ei fam a roddes iddo ychydig o'r gwydraid gwirod a roddasid iddi yn nhŷr Deonglwr, a thair o'r peleni a barotoisai Mr. Medrus, y meddyg, a'r bachgen a ddechreuodd adfywio. Fel hyn yr aethant yn mlaen hyd nes y daethant yn agos i ganol y dyffryn; ac yna, ebe Cristiana, Meddylwyf fy mod yn gweled rhywbeth draw acw o'n blaen ar y ffordd, rhywbeth o'r fath ddull na welais ei gyffelyb erioed. Yna ebe Joseph, Fy mam, pa beth ydyw? Rhywbeth hyll, fy mab; rhywbeth hyll iawn, ebe hithau. Ond tebyg i ba beth yw, fy mam? ebe yntau. Nis gallaf ddweyd tebyg i ba beth, ebe hithau; ac nid yw efe yn awr yn nebell oddiwrthym. Yna dywedodd, Y mae yn ymyl.

Wel, wel, ebe Mr. Dewr-galon, gadweh i'r rhai mwyaf ofnus gadw yn agos ataf fi. Felly daeth yr ellyll yn mlaen, a'r arweinydd a'i cyfarfu; ond pan oedd yn mron dyfod ato, diflanodd o'u golwg hwynt oll. Yna cofiasant yr hyn a ddywedasid gynt, "Gwrthwynebwech ddiadol, ac efe a ffy oddiwrthyhch," Iago iv. 7.

Gau hyny, aethant yn mlaen, fel rhai wedi adfywio ychydig. Ond nid aethant yn mhell cyn i Drugaredd, wrth edrych yn ol, ganfod, fel y tybiai, rywbeth tebyg i lew yn dyfod yn drwm ar eu holau; ac yr oedd ganddo lais rhuadwy; a phob rhuad o'i eiddo a wnai i'r holl ddyffryn ddiaspedain, ac i'w calonau hwythau guro, oddieithr calon yr hwn oedd yn arweinydd iddynt. Felly efe a ddaeth o hyd iddynt, a Mr. Dewr-galon a aeth o'u hol, ac a osododd y pererinion yn mlaenaf. Y llew hefyd a ddaeth yn mlaen ar ffrwst, a Mr. Dewr-galon a ymbarotodd i ymladd ag ef, 1 Pedr v. 8, 9. Ond pan welodd y llew fod bwriad penderfynol i'w wrthwynebu, ciliodd yn ol, ac ni ddaeth yn mhellach.²

Yna aethant yn mlaen drachefn, a'u harweinydd a aeth o'u blaenau, nes daethant i le yr oedd pwll wedi ei gloddio dros holl led y ffordd; a chyn iddynt allu gwneuthur eu hunain yn barod i fyned drosto, cauodd arnynt niwl a thywyllwch dudew, fel na's gallasant weled dim. Yna ebe'r pererinion, Och! pa beth a wnawn yn awr? Ond eu harweinydd a'u hatebodd, Nac ofnweh, sefwch yn llonydd, ac edrychwch pa fath ddiwedd a roddir i hyn hefyd: felly safasant, am fod eu llwybr wedi ei gau i fynu. Tybiasant hefyd eu bod yn clywed yn eglurach swm a chynhwrf y gelynyon; y tân hefyd, a mwg y pydew, oeddynt yn haws i'w canfod.³ Yna ebe Cristiana wrth Drugaredd, Yn awr y gwelaf pa bethau yr aeth fy mhriod druan trwyddynt. Clywais lawer am y lle hwn, ond ni bu'm erioed yma o'r blaen. Druan gŵr! aeth ef y ffordd hon wrtho ei hun yn y nos: yr oedd yn nos arno drwy'r holl ffordd yn mron; hefyd yr oedd yr ellyllon hyn yn brysus

¹ "Nid wyr neb y trallod, yr ing, a'r ofnau sydd yn aflonyddu pererinion yn y dyffryn hwn, ond y rhai fu ynddo. Y mae awgrymiadau yr hen sarff, gyda'i falais uffernol, yn cael eu gollwng ar y pererinion yma. Yn y dyffryn hwn yr oedd *Asaph* yn rhodio pan ddywedodd, 'Braid na lithrodd fy nhraed, prin na thripiodd fy ngherddediad.'"—*Mason*.

² "Y mae Satan yn aml yn fwy dychrynllyd o bell, a phan ei gwrthwyneber yn öfn, ni ddaw yn nê i'n poeni."—*Mason*.

³ "Teithio truenus—pwll o'n blaen, a thywyllwch o'n deuty; i.e. ynom, pan adawer ni i dywyllwch ein natur, dychrynfeydd y gyfraith danllyd, teimlad o euogrwydd, ac ofn uffern."—*Mason*.

o'i gwmpas, fel pe buasant am ei dynu yn ddarnau. Bu llawer yn siarad am dano; ond nis gall neb ddywedyd pa fath le yw Dyffryn Cysgod Angau nes dyfod iddo ei hunan. "Y galon sydd yn gwybod chwerwder ei henaidd ei hun; a'r dweithr ni bydd gyfranog o'i llawenydd hi," Diar. xiv. 10. Peth ofnadwy yw bod yma.

DEWR-GALON. Y mae hyn yn debyg i wneuthur gorchwyl mewn dyfroedd dyfnion, neu ddisgyn i'r dyfnder. Tebyg ydyw i fod yn nghalon y môr, a myned i waered i odre'r mynyddoedd. Yn awr ymddengys fel pe byddai'r ddaear a'i throsolion o'n hamgylch yn dragywydd. "Ond bydded i'r rhai sydd yn rhodio mewn tywyllwch ac heb lewyrch iddynt, obeithio yn enw'r Arglwydd, ac ymddiried yn eu Duw," Esa. l. 10.¹ O'm rhan fy hun, fel y dywedais wrthy ch eisoes, bu'm lawer gwaith trwy'r dyffryn hwn, a bu yn galetach arnaf hefyd nag ydyw yn awr: ac eto gwelwch fy mod yn fyw. Ni fynwn ymfrostio, am nad wyf achubwr i mi fy hunan: ond hyderwyf y cawn ynwared hyfryd. Deuwch, gweddiwn am oleuni ar yr Hwn a all oleuo ein tywyllwch, ac a all geryddu, nid yn unig y rhai hyn, ond hefyd holl sataniaid uffern.

Felly ymbil a gweddio a wnaethant, a danfonodd Duw iddynt oleuni ac ynwared, canys yn awr nid oedd rhwystr ar eu ffordd: nac oedd, hyd yn nod yn y lle yr ataliesid hwy ychydig cyn hyny gan y pydew. Eto nid oeddynt wedi myned trwy'r dyffryn. Felly rhagddynt yr aent, a chododd drawdod trwm a sawyr cas yn barhaus, er mawr flinder iddynt.² Yna ebe Trugaredd wrth Gristiana, Nid yw mor bleserus yma ag ydoedd wrth y porth, neu yn nhŷ'r Deonglwr, neu yn y tŷ y lletyasom ddiweddaf.

Ond Oh, ebe un o'r bechgyn, nid yw cynddrwg myned trwy'r lle hwn ag yw aros ynddo yn wastadol; ac, er dim a wn i, un rheswm paham y rhaid myned y ffordd hon tua'r tŷ a barotowyd i ni yw, fel y gwneid ein cartref yn felusach i ni.

Da iawn, Samuel, ebe'r arweinydd, lleferaist yn awr fel dyn. Os byth y deuaif allan o'r lle hwn, ebe'r bachgen, meddyliwyf y prisiaf oleuni a ffordd dda yn fwy nag y gwnaethum erioed o'r blaen yn fy oes. Yna ebe'r arweinydd, Byddwn allan cyn b'o hir.

Felly yn mlaen yr aethant, a Joseph a ddywedai, Ai ni allwn weled pen draw y dyffryn hwn eto? Ond ebe'r arweinydd, Edrychwch at eich traed, canys yn ebrwydd byddwn yn nghanol y maglau: felly edrychasant at eu traed, ac aethant yn mlaen; ond yr oeddynt yn cael eu blino yn fawr gan y maglau. Yn awr wedi iddynt ddyfod i blith y maglau, canfuent ŵr wedi ei dafu i'r ffos ar y llaw aswy, a'i gnawd wedi ei rwygo a'i archolli. Yna ebe yr arweinydd, Gŵr o'r enw Esgeulus ydyw, ag oedd yn myned y ffordd hon: gorwedda yma er's amser maith bellach. Yr oedd un Diesgeulus gydag ef pan y'i cymerwyd ac y'i lladdwyd: ond dianghodd hwnw o'u dwylaw. Ni ellwch ddychymygu gynifer sydd yn cael eu lladd yn yr amgylchoedd hyn, ac eto y mae dynion mor ynfyd a rhyfygus ag anturio yn ysgafnaidd ar bererindod, a hyny heb arweinydd.

¹ "Y mae y gair hwn wedi bod yn brif angor i lawer enaid mewn tywyllwch a thralod; y mae ynddo ddyfnder hynod o ras, ac uchder rhyfedd o drugaredd."—*Mason*.

² "Pa beth y mae yn rhaid a ddyoddefodd y santiaid Iesu pan brofodd angau yn ei holl chwerwder? Yr oedd ei enaid mewn ing, ac uffern yn cael ei gollwng arno. 'Hon yw eich hawr chwi,' meddai, 'a gallu y tywyllwch;' pan lefodd, 'Fy Nuw, fy Nuw, paham y'm gadewaist;' a'r cyfan er ein iachawdwriaeth ni. 'Pa beth a dalwn i'r Arglwydd am ei holl ddoniau i ni?'"—*J. B.*

Druan oedd Cristion! rhyfedd iddo ddianc yn y man hwn; ond yr oedd efe yn anwyl gan ei Dduw, a chanddo galon ddewr ei hun, ac onidê, nis gallasai ddianc byth.¹

Yn awr yr oeddynt yn tynu at ddiwedd y ffordd hon; ac yn gymhwys yn y man lle y gwelsai Cristion yr ogof wrth fyned heibio, y daeth allan o honi yn sydyn gawr mawr o'r enw Baeddwr. Y Baeddwr hwn a arferai ddinystrio pererinion ieuainc â thwyll-resymau; galwodd ar Ddewr-galon wrth ei enw, a dywedodd wrtho, Pa sawl gwaith y gwaharddwyd i ti wneuthur y pethau hyn? Yna ebe Mr. Dewr-galon, Pa bethau? Pa bethau! ebe'r cawr; gwyddost pa bethau: ond rhoddaf derfyn ar dy waith.

Ond atolwg, ebe Mr. Dewr-galon, cyn ymosod i frwydr, gad ddeall am ba achos y rhaid ymladd. Yn awr yr oedd y gwagedd a'r plant yn sefyll yn y man yn grynedig ac yn ofnus, heb wybod beth i wneuthur. Ac ebai y cawr, Yr wyt yn anrheithio'r wlad, ac yn ei hyspeilio drwy'r lladradd gwaethaf.² Cyhuddiadau cyffredin ydynt y rhai hyn; tyred at bethau neillduol, ddyn, ebe Mr. Dewr-galon.

Ar hyn dywedai y cawr, Yr wyt yn arfer y gelfyddyd o ladrata dynion; yr wyt yn pigo i fynu wragedd a phlant, ac yn eu harwain i wlad ddyeithr, er gwanychdod mawr i deyrnas fy meistr. Dewr-galon a'i hatebodd, Gwas i Dduw y nefoedd ydwyf, a'm gorchwyl yw perswadio pechaduriaid i edifeirwch. Gorchymyna i mi wneuthur a allwyf i droi gwŷr, gwagedd, a phlant, o dywyllwch i oleuni, ac o feddiant Satan at Dduw; ac os hyn yn wir yw testyn y cweryl, gad i ni ymosod ati can gynted ag y myni.

Yna daeth y cawr i fynu, ac aeth Mr. Dewr-galon i'w gyfarfod; ac wrth fyned tynodd ei gleddyf, ond pastwn oedd gan y cawr. Ac heb ychwaneg o helynt, ati yr aethant, a chyda'r ergyd cyntaf tarawodd y cawr Mr. Dewr-galon ar ei lin. Gyda hyn dechreuodd y gwagedd a'r plant lefain. Ond Mr. Dewr-galon, wedi dadebru ychydig, a ymosododd ar y cawr â'i holl nerth, a chlwyfodd ef yn ei fraich. Fel hyn yr ynladdent am oddeutu awr, ac mor boethlyd nes yr oedd yr anadl yn dyfod o ffroenau y cawr fel agerdd o bair berweddig.

Yna eisteddasant i lawr i orphwyso; ond Mr. Dewr-galon a dreuliai yr amser mewn gweddi. Ni wnaeth y gwagedd a'r plant ond ocheneidio a llefain yr holl amser y parhaodd y frwydr.³

¹ "Wrth galon ddewr y meddylir yna fod Cristion wedi ei gynysgaeddu a gwrolder ac hyfder oddiuchod, fel y dywed y Salmwydd, 'Dysgwyl wrth yr Arglwydd, ymwrola, ac efe a nertha dy galon.'"—*J. E.*

² "Prif ddaedl Satan ydyw, Yr wyt yn bechadur erchyll, rhagrithiwr halogedig ydwyf, un cydd yn gwbl ddyeithr i waith gras. Dyma ei *ordd*, ei *basen*, ei feistrolwaith. Gwna efe hyn fel y gwna y canwr gyda ei ganiadau goreu, eu canu yn mhob man. Credwyf nad oes ond ychydig o saint ar y ddaear na bu y demtasiwn hon yn seinio yn eu clustiau. Ond pe gwybyddent, nid yw Satan trwy hyn namyn eu gyru at yr adwy trwy yr hon y dylent fyned, ac felly cael diangfa rhag ei ruadau. Meddai ef, Yr wyt yn bechadur mawr, yn bechadur erchyll, yn adyn aflan-galon, yn nad oes cymhar iddo mewn drygioni drwy'r holl wlad. Ond gall y temtiedig ateb, Gwir, Satan, un felly ydwyf, pechadur o'r maintoli mwyaf, ac felly mwyaf yn y byd ydyw fy angen am Iesu Grist; ie, ac am fy mod yn gyfryw adyn y mae yr Iesu yn fy ngalw yn GENTAF. Myfi ydyw, am hyn, Satan, saf draw, gwna lwybr i mi, fy mraint i ydyw dyfod yn gyntaf at Iesu Grist. Talu y pwyth fyddai hyn, dyryasai hyn amcanion y diafol, a gwnai iddo ddyweyd, Ni wiw i ni ymhel â'r dyn hwn fel hyn, neu byddaf yn rhoddi cleddyf yn ei law i dori ymaith fy mhen."—*Bunyan*.

³ "Y mae yn debyg mae llymder profedigaethau Job roes y drychfeddwl i'r awdwr o orphwysfa yn nghanol y frwydr: 'Pa hyd y byddi heb gilio oddiwrthyf, ac na adewi fi yn llonydd tra y llynewyf fy mhoeryn?' Nid oes yna ddim llwfrdra mursenaidd, ond penderfyniad dynol a gweddigar i'w hymladd hi allan. Pan fygythiwyd crogi *Bunyan* ei hun os pregethai drachefn heb drwyddedl gan y brenin, fe ddywedai wrth yr ynad, Pe bawn allan o'r carchar heddyw, trwy gymorth Duw, mi bregethwn yr efengyl yfioru. Ychydig a wyddai ef y pryd hyny yr anfonid trwydded y brenin iddo ar ol dduddeng mlynedd o garchariad, a hyny tra y byddai efe eto yn y carchar."—*G. Offor*.

Y PERERINION YN CYFODI COLOFN.

Gwedi iddynt orphwys, a chymeryd eu hanadl, ymosodasant arni eilwaith ; a Mr. Dewr-galon, âg un egyd nerthol, a darawodd y cawr i'r llawr. Ah, na, gad i mi godi, eb efe. Felly Mr. Dewr-galon yn deg a adawodd iddo godi, ac ati â hwy i ymladd drachefn ; ac ni bu ond ychydig iawn rhwng y cawr a thori asgwrn pen Mr. Dewr-galon â'i bastwn.

Pan ganfu Mr. Dewr-galon hyny, rhedodd ato yn angerdd ei ysbryd, a gwânodd ef dan y bummed ais. Ar hyny dechreuodd y cawr lesmeirio, heb allu dal ei bastwn i fynu yn hwy. Yna Mr. Dewr-galon a'i hail darawodd, a thorodd ymaith ei ben oddiar ei ysgwyddau. Yna yn y man y gwragedd a'r plant a fu lawen ganddynt, a Mr. Dewr-galon hefyd a foliannai Dduw am y waredigaeth a gawsai.

Gwedi gwneuthur hyn oll, ymunasant i godi colofn, a sicrhau pen y cawr arni ; ac ysgrifenydd odditanodd y geiriau hyn mewn llythyrenau hawdd i bererinion eu darllen :—

Dyma ben y cawr annhirion
 Fu'n anmharchu'r pererinion ;
 Yn cau y ffordd, heb arbed undyn,
 Ac yn blino pawb yn 'sgymun ;
 Nes i mi, Dewr-galon, godi,
 Yn arweinydd hyf, di ofni,
 A gorchfygu'r gelyn creulon
 Hwn, ar ran y pererinion.

Yn awr gwelwn eu bod yn myned i esgynfa a godasid ychydig yn mlaen i fod yn ardremle i'r pererinion. Hwn oedd y man y cafodd Cristion y golwg cyntaf ar ei frawd Ffyddlon o hono. Am hyny, eisteddasant i lawr yma i orphwysu. Yma hefyd y bwytasant ac yr yfasant, gan ymlawenhau am yr ymwared oddiwrth y fath elyn peryglus. Tra yr oeddynt yn eistedd fel hyn ac yn bwyta, Cristiana a ofynodd i'r arweinydd, A dderbyniaist ti ddim niwaid yn y frwydr? Naddo, ebe Mr. Dewr-galon, oddieithr ychydig ar fy nghnawd; eto bydd hyny mor bell oddiwrth fod yn golled i mi, fel y mae'n bresenol yn brawf o'm cariad at fy Meistr a chwithau, a bydd yn foddion hefyd, trwy ras, i ychwanegu fy ngwobr yn y diwedd.

CRISTIANA. Ond onid oedd arnat ofn, syr, pan welaist ef yn dyfod gyda'i bastwn?

DEWR-GALON. Fy nyledswydd, ebe yntau, yw peidio ymddiried i'm nerth fy hun, fel y gallwyf bwysu ar yr Hwn sydd yn gryfach na phawb.

CRISTIANA. Ond beth oedd dy feddwl pan darawodd efe di i'r llawr a'r ergyd cyntaf?

DEWR-GALON. Meddyliais, ebe yntau, mai felly y cafodd fy Meistr ei drin, ond eto efe a fu'n orchfygwr yn y diwedd, 2 Cor. iv. 10, 11; Rhuf. viii. 37.

MATTHEW. Gwedi i chwi oll feddwl fel y mynoch, barnwyf i Dduw fod yn rhyfeddol o dirion tuag atom, yn ein dwyn allan o'r dyffryn hwn, ac yn ein cadw rhag y fath elyn creulon. O'm rhan i, nid oes achos genym i amheu ein Duw byth mwy, gan iddo yn awr, ac yn y fath le, roddi i ni y fath dystiolaeth o'i gariad. Yna codasant ac aethant ymaith.

Ychydig o'u blaenau yr oedd derwen yn sefyll; a phan ddaethant i fynu ati, gwelsant hen bererin odditani, yn cysgu yn drwm. Deallasant yn fuan mai pererin ydoedd wrth ei ddillad, ei ffon, a'i wregys.

Felly yr arweinydd, Mr. Dewr-galon, a'i deffrodd; a'r hen ŵr bonheddig, wrth agor ei lygaid, a waeddodd allan, Beth yw'r mater? pwy ydwyf? a pha beth yw dy neges yma?

DEWR-GALON. Tyred, ŵr, na fydd mor boethlyd; nid oes yma neb ond cyfeillion. Er hyny cododd yr hen ŵr i fynu, safodd ar ei wylriadwriaeth, a mynai wybod pwy oeddynt. Yna ebe'r arweinydd, Fy enw yw Dewr-galon; arweinydd wyf i'r pererinion hyn, y rhai ydynt yn myned i'r wlad nefol.

GONEST. Yna ebe Mr. Gonest, Erfyniwyf faddeuant: ofnais dy fod o'r fintai a yspeiliodd Mr. Ychydig Ffydd gynt o'i arian; ond yn awr yr wyf yn edrych yn well o'm cwmpas, ac yn canfod eich bod yn onestach pobl.

DEWR-GALON. Wel, beth a wnaethit, neu a allaset ei wneuthur, i amddiffyn dy hunan, pe buaswn mewn gwirionedd yn perthyn i'r fintai hōno?

GONEST. Gwneuthur? ymladdaswn tra buasai anadl ynof; a phe buaswn yn gwneuthur hyny, ni buasit byth yn cael y goreu arnaf; canys ni ellir gorchfygu y Cristion byth, oddieithr iddo ymostwng o hono ei hun.

DEWR-GALON. Da iawn, yr hen dad Gonest, ebe yntau: canys wrth hyn y gwn dy fod yn geiliog o'r iawn ryw, oblegyd dywedaist y gwir.

GONEST. Ac wrth hyn hefyd yr wyf finau yn deall dy fod dithau yn gwybod beth yw gwir bererindod: canys y mae pawb ereill yn tybied mai nyni ydym y rhai hawsaf eu gorchfygu o bawb.

DEWR-GALON. Yn awr, gan ein bod wedi cyfarfod mor ffodus, atolwg, erfyniaf gael gwybod genyt dy enw, ac enw y lle y daethost o hono.

GONEST. Nis gallaf adrodd fy enw i ti; ond yr wyf yn dyfod o dref Hurtrwydd: mae yn gorwedd tua phedwar o raddau tuhwnt i Ddinas Dystryw.

DEWR-GALON. Oh! ai gŵr o'r wlad hño ydwyf? Yna tybiwyf fy mod yn dy hanner adnabod; dy enw yw hen Onest, onide?

Ar hyn yr hen ŵr bonheddig a wridai, ac a ddywedai, Nid Gonest ei hun ydwyf,¹ ond Gonestrwydd yw fy enw; a dymunwn yn fawr fod fy natur yn cyfateb i'm henw. Ond, syr, eb efe yn ychwaneg, pa fodd y gallet ddyfalu mai y cyfryw oeddwn, a minau yn dyfod o'r cyfryw le?

DEWR-GALON. Clywais son am danat o'r blaen gan fy Meistr, canys efe a wyr bob peth a wneir ar y ddaear. Ond rhyfeddais lawer gwaith fod neb yn dyfod o'th dref di, canys y mae hi yn waeth na Dinas Dystryw ei hun.

GONEST. Ydyw, canys y mae hi yn gorwedd yn mhellach oddiwrth yr haul, ac felly yn oerach ac yn fwy dideimlad. Ond pe byddai dyn yn nghanol mynydd o ia, eto, os cyfodai Haul Cyfiawnder arno, ei galon rewlyd a doddai yn fuan; ac felly y bu gyda mi.

DEWR-GALON. Credwyf hyny, y tad Gonest, credwyf hyny; canys gwn mai gwir ydyw.

Yna'r hen ŵr bonheddig a gyfarchodd bob un o'r pererinion â chusan santaidd cariad, a gofynodd iddynt eu henwau, a pha fodd yr ymdarawsant er pan gychwynasant ar bererindod.

CRISTIANA. Yna ebe Cristiana, Clywaist, mae'n debyg, am fy enw i; y dyn da Cristion oedd fy ngŵr, a'r pedwar hyn ydynt ei blant. Ond nis gall neb feddwl fel y cyffrodd yr hen ŵr pan ddeallodd pwy ydoedd. Neidiodd, gwenodd, a bendithiodd lwy â mil o ddymuniaidau da, gan ddywedyd:—

GONEST. Clywais lawer o son am dy ŵr, am y teithiau a'r rhyfeloedd yr aeth efe trwyddynt yn ei ddyddiau. Dyweder hyn er dy gysur, y mae enw dy briod yn glodfawr trwy'r holl barthau yma o'r byd: ei ffydd, ei wroldeb, ei ddyoddefgarwch, a'i ddifrifoldeb dan y cwbl, a wnaethant ei enw yn barchus. Yna trodd at y bechgyn, a gofynodd eu henwau, y rhai a gafodd. Ac eb efe wrthynt,—Matthew, bydd gyffelyb i Matthew y publican, nid mewn pechod, ond mewn rhinwedd, Matt. x. 3. Samuel, bydd dithau gyffelyb i Samuel y prophwyd, yn ŵr o ffydd a gweddi, Salm xcix. 6. Joseph, ineddai, bydd dithau gyffelyb i Joseph yn nhŷ Potiphar, yn ddiwair, ac yn un a ffy rhag temtasiwn, Gen. xxxix. Iago, bydd dithau gyffelyb i Iago y cyfiawn a Iago brawd yr Arglwydd, Act. i. 13. Yna mynegasant iddo am Drugaredd, a pha fodd y gadawsai hi ei thref a'i pherthynasau i ddyfod gyda Christiana a'i meibion. Ar hyn yr hen ŵr gonest a ddywedai, Trugaredd yw dy enw: trwy drugaredd i'th gynhelir ac y'th ddygir trwy'r holl anhawsderau a ymosodant arnat ar dy ffordd, hyd nes y deui i'r man y cei edrych yn wyneb Ffynnon Trugaredd gyda chysur. Trwy'r holl amser yr oedd yr arweinydd, Mr. Dewr-galon, with ei fodd, ac yn gwenu ar ei gydymaith anwyl.

¹ "Wrth ddyweyd, 'Nid gonest ei hun ydwyf,' ei amcan ydoedd gwahaniaethu rhwng dymuniad i fod yn onest a pherffeithrwydd ymarferol yn hyn. Y mae pob Cristion yn onest, yn uniawn, ac yn gwir, er hyny pan eir i ddarlunio y rhinweddau hyn yn eu purdeb manylaf, yn mha le mae y Cristion na byddai raid iddo wrido o gydwybod, megys ag y gwnaeth Gonest, o dan deimlad o'i annherffeithiau."—*Mason*.

HEN ONEST.

Yn awr, fel yr oeddynt yn rhodio yn nghyd, gofynodd yr arweinydd i'r hen ŵr bonheddig, A adwaenost ti un Mr. Ofnus, a ddaethai ar bererindod o'th ardal?

GONEST. Adwaenwn yn dda iawn, ebe yntau. Yr oedd yn ŵr a gwreiddyn y mater ynddo; ond yr oedd efe yn un o'r pererinion mwyaf blinderus a welais erioed.¹

¹ Y mae credinwyr ofnog yn meddu ar wreiddyn y mater, ac nid oes neb yn fwy teilwng o sylw amyneddgar, cydymdeinladol, a thyner, gweinidogion â Christionogion. Meddai *Bunyan*, "A wyt ti yn fychan mewn gras, yn fychan mewn doniau, ac oblegyd hyn yn fychan yn nghyfrif ereill? er hyny os ydwyt yn ofni Duw mewn gwirionedd, yn bendifaddeu fe'th fendithia gyda'r penaf o'i saint. Y mae y seren leiaf yn sefyll mor sefydlog yn y nefoedd â'r fwyaf o'r cwbl. 'Bendithia efe y rhai a ofnant yr Arglwydd, fychain a mawrion.' Y bychain a enwir yn flaenaf, felly yn nydd y farn y bydd Crist yn arddel y lleiaf."

DEWR-GALON. Gwelaf dy fod yn ei adnabod, canys rhoddaist ddarluniad cywir iawn o hono.

GONEST. Ei adnabod! yr oeddwn yn gyfaill mawr iddo; yr oeddwn gydag ef yn mron hyd y diwedd; pan ddechreuodd feddwl gyntaf am yr hyn a ddeuai arnom ar ol hyn, yr oeddwn i gydag ef.

DEWR-GALON. Minau oeddwn ei arweinydd o dŷ fy Meistr at byrth y Ddinas Nefol.

GONEST. Yna gwyddost mai un blinderus ydoedd.

DEWR-GALON. Gwn; ond yr oeddwn yn gallu cyd-ddwyn ag ef o'r goreu; canys ymddiriedir arweiniad y fath yn fynych i wŷr o'm galwedigaeth i.

GONEST. Wel, ynte, gad i ni glywed ychydig am dano, a pha fodd yr ymddygodd tan dy arweiniad?

DEWR-GALON. Yr oedd efe yn ofni bob amser na chyrhaeddai byth y lle y chwenychai fyned iddo. Brawychid ef gan bobpeth a glywai, os byddai rhith o wrthwynebiad ynddo. Clywais iddo orwedd dan ruo wrth Gors Anobaith dros fis o amser; ac na feiddiai anturio, er gweled llawer yn myned trosodd o'i flaen, ac er i amryw o honynt gynyg help llaw iddo. Nid elai yn ol ychwaith.¹ Y Ddinas Nefol, meddai,—byddaf farw os na chyrhaeddaf hi; ac eto llwfrhâai yn wyneb pob anhawsder, a syrthiai ar draws pob gwelltyn a defnid yn ei ffordd. Wel, wedi iddo orwedd yn hir ar fin Cors Anobaith, fel y dywedais wrthyt, ymwrolodd un boreu heulog, nis gwn yn iawn pa fodd, ac aeth trosodd; ond wedi myned trosodd, prin y credai ei fod. Yr oedd ganddo, tybiwyf, Gors Anobaith yn ei feddwl ei hun, cors a ddygai gydag ef i bob man, onide, ni buasai byth fel yr oedd. Felly daeth i fynu at y porth (gwyddost beth wyf yn ei feddwl) sydd yn sefyll ar ben y ffordd hon; ac yno drachefn y safodd am hir amser cyn anturio curo. Pan agorwyd y porth, ciliodd yn ol, a rhoddodd le i ereill, gan ddywedyd nad oedd efe yn deilwng. Canys, er iddo ddyfod o flaen rhai at y porth, aeth llawer o honynt i mewn o'i flaen. Yno druan y safai yn crynu ac yn ofni; a sier genyf mai gresynus i galon un oedd ei weled. Eto nid âi yn ol. O'r diwedd ymaflodd yn y morthwyl oedd yn crogi wrth y porth, a tharawodd y ddor unwaith neu ddwy yn ysgafn iawn; yna agorwyd iddo, ond ciliodd yn ol fel o'r blaen. Yr hwn a agorodd iddo a aeth ar ei ol, ac a ofynodd iddo, Tydi, ŵr crynedig, beth sydd arnat eisieu? Ar hyn efe a syrthiodd i lawr ar y ddaear. Yna yr hwn a lefarai wrtho a ryfeddai ei weled mor wanlyd, a dywedai, Tangnefedd i ti; cyfod, mae'r drws yn agored; tyred i mewn, canys bendigedig ydwyf. Gyda hyn cododd i fynu, ac aeth i mewn dan grynu; a phan oedd i mewn, yr oedd cywilydd arno ddangos ei wyneb. Wel, ar ol ei roesawu yno dros enyd, yn ol a wyddost sydd arferol, archwyd iddo fyned yn mlaen yn ei ffordd, ac hysbyswyd iddo hefyd pa ffordd i gymeryd. Felly aeth yn mlaen hyd oni ddaeth i'n tŷ ni; ac fel yr ymddygasai wrth y porth, felly yn hollol y gwnaeth wrth ddrws fy Meistr, y Deonglwr. Arhōai oddeutu yn yr oerui dros hir amser cyn anturio galw; eto nid âi yn ei ol; ac yr oedd y nosweithiau yn hirion ac oerion y pryd hwnw. Ië, yr oedd ganddo lythyr awdurdodol yn ei fynwes hefyd yn erchi ar fy Meistr ei dderbyn, a chaniatâu iddo ymgeledd ei dŷ, yn

¹ "Nis gallwn beidio edmygu yr amrywiaeth mawr o brofiadau a ddygir i mewn i DAITH Y PERERIN. Y mae llawer wedi marw yn dra hapus yn yr Arglwydd, y rhai oedd, hyd o fewn ychydig iawn i'w momentau olaf, 'dan gaethiwed drwy ofn marwolaeth.'"—J. B.

MR. OFNUS WRTH Y PORTH.

nghyda gŵr dewr a galluog yn arweinydd, gan ei fod ef ei hun mor wan-galon ; ac eto er hyn oll yr oedd arno ofn galw wrth y porth. Felly crwydrai yn ol ac yn mlaen oddeutu'r lle nes ydoedd, druan gŵr, yn mron rhynu ; ie, cymaint oedd ei ddigalondid, er gweled ereill yn cael derbyniad trwy guro wrth y ddor, fel yr oedd arno ofn anturio. O'r diwedd, dygwyddodd i mi yspio allan trwy y ffenestr, a gwelwn ŵr yn ymdroi oddeutu'r lle, aethum allan ato, a gofynais iddo, Pwy ydwyt ? ond, druan gŵr, safai'r dwfr yn ei lygaid ; felly deallais beth oedd arno eisiau. Aethum gan hyny i mewn, a mynegais y peth yn tŷ, ac a'i gwnaethum yn hysbys i'n Harglwydd : yntau a'm hanfonodd allan drachefn i'w gymhell i ddyfod i mewn ; a gallaf sicrhau mai gorchwyl caled fu. O'r diwedd daeth i mewn ; a dywedaf hyny am fy Arglwydd, ymddygodd yn garedig rhyfeddol tuag ato Ni byddai nemawr o ddarnau danteithiol ar y bwrdd, na osodid peth o honynt ar ei ddysgl ef. Yna rhoddes y llythyr ; a'm Harglwydd a edrychodd arno, ac a ddywedodd y rhoddid iddo ei ddymuniad. Felly, wedi iddo fod yno am gryn amser, ymddanghosai

ei fod ychydig yn fwy gwrol a dyddanus. Canys gwyddost yn dda mai un tyner iawn ei ymysgaroedd yw fy Meistr, yn enwedig at rai ofnus; felly ymddygodd tuag ato yntau mewn modd a dueddai fwyaf i'w galonogi. Wel, wedi iddo gael golwg ar y pethau oeddynt yn y lle, a'i fod yn barod i fyned i'w daith tua'r ddinas, fy Arglwydd a roddes iddo (fel ag y gwnaeth i Gristion o'r blaen) gostrelaid o win, a phethau danteithiol i'w bwyta. Felly cychwynasom, a minau a aethum o'i flaen ef; gŵr o ychydig eiriau ydoedd, eto efe a ocheneidiai yn uchel.

Pan ddaethom i'r man yr oedd y tri dylhryn hyny wedi eu crogi, dywedodd fod arno ofn mai hyny fyddai ei ddiwedd yntau. Eto ymddanghosodd yn siriol pan welodd y Groes a'r Bedd. Yno, addefaf, y dymunodd gael aros dros enyd i edrych; ac ar ol hyny ymddanghosai am amser yn siriolach. Pan ddaeth at fryn Anhawsdra, ni wnaeth ddim o hwnw, ac nid oedd arno nemawr o ofn y llewod ychwaith: canys rhaid i ti wybod mai nid yn nghylch pethau fel hyn yr oedd ei drallod; ei ofn oedd yn nghylch ei dderbyniad yn y diwedd.

Aethum ag ef i mewn i'r tŷ Prydfferth, tybiwyf, cyn iddo fod yn ewyllysgar. Hefyd pan oedd efe i mewn gwnaethum ef yn gydnabyddus â llancesi y lle; ond yr oedd yn rhy wylaidd i ymddangos mewn cwmni. Dymunai yn hytrach bod wrtho ei hun; eto hoffai glywed ymddyddan buddiol, a mynych y llechai y tu ol i'r wahanlen i wrando. Carai hefyd weled rhyw hen bethau, a'u trafod yn ei feddwl. A dywedodd wrthyf wedi hyny, ei fod yn caru yn fawr bod yn y ddau dŷ y daethai o honynt ddiweddaf, sef, y porth a thŷ'r Deonglwr, ond na feiddiai fod mor hyf a gofyn bod yno.

Pan aethom hefyd o'r tŷ Prydfferth, i lawr y bryn, i Ddyffryn Darostyngiad, aeth i lawr cystal ag un dyn a welais yn fy oes; canys nid oedd yn gofalu pa mor wael y byddai, os gallai fod yn ddedwydd yn y diwedd. Ië, meddylwyf fod rhyw gydymdeimlad rhwng y dyffryn hwn ag ef; canys nis gwelais ef yn well yn un rhan o'i daith nag oedd yn y dyffryn hwnw. Yma gorweddai i lawr, coffeidiai y ddaear, a chusanai y blodau a dyfent yn y dyffryn, Galar. iii. 27—29. Arferai yma godi bob borau ar doriad y wawr, gan gerdded yn ol ac yn mlaen ar hyd y dyffryn.

Ond pan ddaeth efe at fin Dyffryn Cysgod Angau, tybiais y collwn fy nyn: nid am fod ynddo un duedd i fyned yn ol; ffeiddiai hyny bob amser; ond yr oedd yn barod i farw gan ofn. Gwaeddai, Oh! yr ellyllon a'm dygant! yr ellyllon a'm dygant! ac nis gallwn yru hyny o hono. Gwnaeth y fath dŵrf a nâd yma, fel y buasai yn ddigon o annogaeth iddynt (ond iddynt ei glywed) i ddyfod a rhuthro arnom.¹

Ond sylwais yn fanwl ar hyn, yr oedd y dyffryn hwn mor dawel pan aethom trwyddo ag y gwelais ef erioed, cynt na chweddi. Tybiwyf fod y gelynion hyny dan ataliad neillduol ar y pryd oddiwrth ein Harglwydd, a than orchymyn na chynhyrfent hyd onid elai Mr. Ofnus trwyodd.

Rhy flin fyddai i mi adrodd i ti y cyfan: ni chrybwyllaf, gan hyny, ond am un peth

¹ "O'r fath amser cyfyng ydyw dydd marwolaeth, pan y bydd yn rhaid i mi sypio y cwbl i fyuu i fyned hwnt oddi yma, y pryd hyn mae dyn yn nesu i gyffiniau tragwyddoldeb, y mae yn gweled godrau y byd nesaf! Y pryd hyn mae angau yn angau, a'r bedd yn feidd yn wir. A fyddi di wedi trysori gras i fyuu erbyn y dydd hwnw, pan y bydd angau yn tynu ei law oer dros dy wyneb a thros dy galon, ac yn gwneud i dy waed geulo—pan y bydd angau cryf yn tòri y llinyn arian a'r cawg aur!"—*Bunyan*.

neu ddau yn ychwaneg. Pan ddaeth i Ffair Gwagedd, meddyliais y buasai yn ymladd â phawb yn y ffair. Ofnais hefyd y tarewid ni ill dau yn ein penau, gan boethed ydoedd yn erbyn eu hynfydrwydd. Yr oedd efe yn bur effro ar y Tir Rheibiedig. Ond pan ddaeth at yr afon nad oes pont drosti, aeth drachefn i drafferth blin. Yn awr, yn awr, eb efe, y boddir fi am byth; ac ni chaf weled y gwynebpryd hwnw mewn cysur, y daethum gynifer o filldiroedd meithion i'w weled.

Yma hefyd y sylwais ar yr hyn oedd yn dra nodedig;—yr oedd dyfroedd yr afon yn is y pryd hwn nag y gwelais hwynt erioed yn fy oes; felly aeth trosodd o'r diwedd, heb nemawr fwy na gwlychu ei draed. Pan oedd yn myned i fynu at y porth, dechreuais ganu yn iach iddo, a dymuno iddo dderbyniad croesawgar fry. Dywedodd yntau, Caf, caf. Yna ymadawsom, ac nis gwelais ef mwy.

GONEST. Yna ymddengys ei fod yn dda arno yn y diwedd?

DEWR-GALON. Oedd, oedd; ni bu genyf amheuaeth erioed yn ei gylch. Dyn oedd o ysbryd dewisol, ond ei fod yn cael ei gadw yn dra isel; a hyny a wnaeth ei fywyd mor anhyfryd iddo ei hun, ac mor flinderus i ereill, Salm lxxxiii. Yr oedd, tuhwnt i lawer, yn ofalus rhag pechu: yr oedd arno gymaint ofn gwneuthur niwaid i ereill, fel yr ymwadai â'r hyn oedd gyfreithlon, am na fynai roddi tramgwydd, Rhuf. xiv. 21; 1 Cor. viii. 13.

GONEST. Ond beth oedd yr achos fod gŵr mor dda dros ei holl ddyddiau gymaint yn y tywyllwch?¹

DEWR-GALON. Mae dau reswm am hyny. Un yw, am fod y Duw doeth yn ewyllysio hyny: rhaid i rai ganu, a rhai wylo, Matt. xi. 16. Yn awr un oedd Mr. Ofnus a chwareuai'r isgyweirdon (*bass*). Efe a'i gyfeillion a chwareuent ar y dulsimer, tŵn yr hwn sydd fwy cwynfanus nag eiddo un offeryn arall: er, mewn gwirionedd, dywed rhai mai'r isgyweirdon yw sylfaen peroriaeth. O'm rhan i, nid oes genyf gyfrif o'r broffes hŵno nad yw yn dechreu mewn trymder meddwl. Y tant cyntaf y mae'r cerddor yn ei gyffwrdd yw tant yr isgyweirdon, pan y bwriada ddodi y cwbl mewn cydgoriad. Chwery Duw hefyd ar y tant hwn yn gyntaf, pan esyd yr enaid mewn hwyl iddo ei hun. Yn unig dyna lle'r oedd gwall Mr. Ofnus; anhyddydg oedd ar bob tŵn ond hon hyd o fewn ychydig i'w ddiwedd.

Yr wyf yn hyf i lefaru fel hyn yn ffugyrol, er mwyn ehangu synhwyrâu darllenwyr ieuainc, ac o herwydd y cyffelybir y rhai cadwedig, yn Llyfr y Datguddiad, i dyrfa o gerddorion, yn chwareu ar eu hudgyrn a'u telynau, ac yn canu eu caniadau, ger bron yr orseddfainc, Dat. v. 8; xiv. 2, 3.

GONEST. Yr oedd efe yn ddyn selog iawn, fel y gall un weled wrth yr hanes a roisoch am dano. Nid oedd yn ofni bryn anhawsder, y llewod, na Ffair Gwagedd; nid oedd dim ond pechod, marwolaeth, ac uffern, yn ddychryn iddo ef, oherwydd fod ynddo ryw amheuan yn nghylch ei hawl i'r wlad nefol hŵno.

DEWR-GALON. Da y dywedaist; dyna'r pethau a'i tralldent ef: a'r rhai hyny, fel y sylwaist, a darddasant oddiar wendid ei feddwl yn eu cylch, ac nid oddiar wendid ysbryd o barthed y rhan ymarferol o fywyd pererin. Yr wyf yn cwbl gredu y buasai (yn ol y

¹ "Peth anghyffredin ydyw i rai Cristionogion weled eu grasusau, a pheth cyffredin iawn i'r cyfryw ydyw gweled o'u pechodau nes gwneud i'w heneidiau grynu."—*Bunyan*.

ddiareb) yn enoi pentewyn, pe buasai yn ei ffordd ; ond am y pethau a'i blinent, ni chaced neb hyd yma a fedrent yn hawdd eu hysgwyd ymaith.

CRISTIANA. Yna ebe Cristiana, Mae hanes Mr. Ofnus wedi gwneud i mi ddaioni : meddyliais na bu neb yn debyg i mi. Ond gwelaf fod rhyw debygolrwydd rhwng y dyn da hwn a minau : yn unig yr oeddym yn gwahaniaethu mewn dau beth. Yr oedd ei ofidiau ef gymaint, fel y torent allan ; ond fy rhai inau a gedwais i mewn. Hefyd yr oedd yr eiddo ef yn gwasgu yn drwm arno, parent iddo fethu curo wrth ddrysau'r tai a barotowyd er cynorthwy ; ond fy ngwasgfeuon i oeddynt bob amser o'r fath ag a barent i mi guro yn drymach.

TRUGAREDD. Pe caniateid i minau ddweyd fy nghalon, rhaid dywedyd fod rhyw beth o'i eiddo ef wedi trigiannu ynof finau hefyd. Canys yr oedd arnaf bob amser fwy o ofn y llyn, a cholli fy lle yn Mharadwys, nag ofn colli dim arall. Oh, meddwn wrthyf fy hunan, bydded i mi y dedwyddwch o gael trigle yno ! Digon, er ymadael â'r holl fyd i'w ennill, fydd hyny.

MATTHEW. Yna ebe Matthew, Ofn a barodd i mi feddwl fy mod yn mhell o feddu o'm mewn yr hyn sydd yn nglyn wrth iachawdwriaeth. Ond os ydoedd felly gyda'r fath ŵr da ag ef, pahan nad all droi yn dda gyda minau ?

IAGO. Os heb ofn, heb ras, ebe Iago. Er nad oes gras bob amser lle mae ofn uffern, eto y mae'n sicr nad oes dim gras lle nad oes ofn Duw.

DEWR-GALON. Da iawn, Iago, tarewaist ar y nod. Canys dechreuad doethineb yw ofn yr Arglwydd ; ac y mae yn ddilys am y rhai na feddent y dechreu, nad oes ganddynt ychwaith na'r canol na'r diwedd. Terfynwn yma ein siarad am Mr. Ofnus, wedi i ni anfon y llinellau hyn ar ei ol :—

Yn iach, yn iach, hen Ofnus gwiw,
Ti ofnaist Dduw yn ffyddlon,
Ac ofnaist wneuthur dim ar fai
A dy fradychai'n greulon.

A ofnaist ti y pwl a'r llyn ?
Oh na fai'th ddychryn hefyd
Yn llenwi pawb ! rhag iddynt hwy
Oll suddo i fwyfwy adfyd.

Yn awr gwelwn eu bod yn parhau eu hymddyddan. Canys wedi i Mr. Dewr-galon orphen gyda Mr. Ofnus, dechreuodd Mr. Gonest fynegu iddynt am un arall, enw yr hwn oedd Mr. Cyndyn. Efe a ffugiai fod yn bererin, ebe Mr. Gonest ; ond dilys genyf na ddaeth ef erioed i mewn trwy'r porth sydd yn mhen y ffordd.

DEWR-GALON. A fuost ti erioed yn siarad ag ef yn nghylch hyny ?

GONEST. Do, fwy nag unwaith na dwywaith ; ond mynai bob amser fod yn gyndyn fel ef ei hun. Nid oedd yn prisio mewn dyn, mewn rheswm, nac mewn esiampl ; yr hyn y cynhyrfai ei feddwl ef ato, hyny a wnai, ac nis gellid cael ganddo wneud dim arall.

DEWR-GALON. Atolwg, pa egwyddorion a ddaliai ? am y tybiwyf y gwyddost ti ?

GONEST. Daliai y gallai dyn ddilyn ffaelectedau yn gystal a rhinweddau pererinion ; ac os gwnai y ddau, y byddai yn sicr o fod yn gadwedig.

DEWR-GALON. Pa fodd? Os dweyd yr oedd y gallasai y goreu fod yn euog o ffael-
eddau, yn gystal ag yn gyfranog o rinweddau pererinion, ni ellir beio nemawr arno;
oherwydd yn wir nid ydym yn gwbl rydd oddiwrth un bai, ond ar yr ammod o wyllo ac
ymdrechu. Eithr gwelaf nad hyn yw'r peth; ond os deallwyf di yn iawn, dy feddwl yw
mai ei farn ef ydoedd fod hyny yn ganiataol.

GONEST. Ië, ie, dyna fy meddwl, ac felly yr oedd yntau yn credu ac yn arweddu.

DEWR-GALON. Ond pa sail oedd ganddo i ddywedyd felly?

GONEST. Wel, dywedai fod ganddo yr Ysgrhythyr o'i blaid.

DEWR-GALON. Atolwg, Mr. Gonest, dyro i ni rai esiamplau.

GONEST. Gwnaf. Dywedai, y bu a wnelo Dafydd, anwylyd Duw, a gwragedd gwŷr
ereill, ac ain hyny y gallai yntau wneuthur yr un modd. Dywedai hefyd fod cymeryd
mwy nag un wraig wedi ei arfer gan Solomon, ac am hyny y gallai yntau wneuthur felly.
Dywedai i Sarah, y byd-wragedd duwiol yn yr Aipht, a Rahab hefyd, ddweyd celwydd, ac
y gallai yntau wneud hyny. Dywedai i'r dysgyblion fyned, ar orchymyn eu Meistr, a
chymeryd asyn ei berchenog, ac y gallai yntau wneud hyny. Dywedai hefyd, ddarfod i
Jacob ennill etifeddiaeth ei dad trwy dwyll a lledrith, a chan hyny y gallai yntau
wneuthur felly.

DEWR-GALON. Gorwael yn wir! A ydwyf yn sicr ei fod ef o'r dyb hon?

GONEST. Clywais ef yn dadleu drosti, yn dwyn Ysgrhythrau, rhesymau, &c., o'i
phlaid.

DEWR-GALON. Tyb yw nad addas ei goddef yn y byd!

GONEST. Rhaid i ti fy neall i yn iawn: ni ddywedodd y gallai pob dyn wneuthur
felly; ond y gallai y rhai a feddent rinweddau y sawl a wnaent y cyfryw bethau,
wneuthur yr un modd.

DEWR-GALON. Ond beth all fod yn fwy twyllodrus na'r fath gasgliad? Canys y mae
hyn cystal a dywedyd, am i rai gwŷr da bechu o wendid, fod caniatâd iddo ef bechu o
ryfgy: neu os byddai i blentyn, trwy awel o wynt, neu daro ei droed wrth gareg, syrthio
a diwyno ei hun yn y llaid, y gallai yntau o wirfodd orwedd ac ymdreiglo fel mochyn yn
y dom. Pwy allasai feddwl y gallasai un gael ei ddallu gymaint gan rym chwant? Ond
rhaid i'r hyn a ysgrifenydd fod yn wir;—ya maent "yn tramgwyddo wrth y gair, gan fod
yn anufudd; i'r hwn beth yr ordeiniodd hwynt hefyd," 1 Pedr ii. 8. Hefyd, mae
ei dybiaeth y gall y cyfryw feddu rhinweddau y duwiolion, ac ymlynu wrth eu drygau,
gan gryfed twyll a'r llall. Nid yw bwyta pechodau pobl Dduw, (Hos. iv. 8,) fel y llyfa ei
fudreddi, yn arwydd o un yn meddu eu rhinweddau. Ac nis gallaf gredu fod un o'r farn
yna yn meddu ffydd na chariad.—Ond gwelaf dy fod wedi rhoddi achwynion cryfion yn
ei erbyn; atolwg, beth a all efe ddweyd drosto ei hun?¹

GONEST. Dywed yr ymddengys yn llawer gonestach coleddu y dyb, na gwneuthur y
peth a dal tyb wrthwynebol.

DEWR-GALON. Atebiad diffaith iawn. Canys er bod gollwng y ffirwyn i'n chwantau,
tra y byddo ein barn yn ein herbyn, yn ddrwg; eto y mae pechu, a dadleu goddefiad i

¹ "Gwydrdrâd erchyll a chabledus ar yr Ysgrhythyr ydyw fod neb yn cymeryd achles i bechu oddiwrth y
siamplau poenus a geir o hono yn y saint, y rhai a ddelir i fynu er rhybudd i ni ochel yr unrhyw."—*Burder*.

hyny, yn waeth : y mae un yn cwmpo edrychwyr yn ddamweiniol, y mae'r llall yn eu harwain i'r fagl.

GONEST. Mae llawer yn meddu meddwl y dyn yma, ond heb feddu ei enau ; a hyny sydd yn peri fod myned ar bererindod mor ddigyfrif.

DEWR-GALON. Dywedasoeh y gwir, a gwir galarus : ond yr hwn sydd yn ofni Brenin Paradwys a ddaw allan o honynt oll.

CRISTIANA. Y mae opiniynau rhyfedd yn y byd. Adwaenwn un a ddywedai, ei bod yn ddigon huan edifarhau pan ddelom i farw.¹

DEWR-GALON. Nid rhy gall mo'r cyfryw ; ni fynai'r dyn y rhoddid iddo wythnos yn ei oes i redeg ugain milltir, oedi'r daith hyd yr awr olaf o'r wythnos hono.

GONEST. Da y dywedi ; ac eto y mae'r rhan fwyaf o'r rhai sydd yn cyfrif eu hunain yn bererinion mewn gwirionedd yn gwneuthur hyn. Yr wyf fi, fel y gweli, yn hen ŵr, ac wedi teithio'r ffordd hon er's llawer dydd ; ac yr wyf wedi sylwi ar lawer o bethau.

Gwelais rai ar eu cychwyniad fel pe gyrent y byd o'u blaenau, y rhai er hyny a fuont feirw yn mhen ychydig ddyddiau, fel y rhai hyny yn yr anialwch ; ac felly ni chawsant fyth olwg ar y wlad addawedig.—Gwelais rai nad oedd dim yn obeithiol ynddynt pan aethant gyntaf ar bererindod, y rhai y gallasai un feddwl na buasent fyw ddiwrnod, yn troi allan yn bererinion da.—Gwelais rai yn rhedeg yn mlaen yn gyflym, ac yn mhen ychydig amser yn rhedeg mor gyflym a hyny yn ol drachefn.—Gwelais rai a fu yn canmol bywyd y pererin ar y cyntaf ; ac yn mhen ychydig amser yn dywedyd cymaint yn ei erbyn.—Clywais rai, ar eu cychwyniad tua Pharadwys, yn dweyd yn ddibetrus fod y fath le ; y rhai, wedi myned o fewn ychydig yno, yn troi yn ol, ac yn dywedyd nad oedd.—Clywais rai yn ymfrostio yr hyn a wnaent pe gwrthwynebid hwynt ; y rhai, i'e, dan rith perygl, yn cefnu ar y ffydd, ffordd y pererin, a chwbl.²

Yn awr, fel yr oeddynt yn ymdaith fel hyn, daeth un ar redeg i'w cyfarfod, ac a ddywedodd, Foneddigion, a chwithau rai gweiniaid, os ydych yn caru bywyd, dihengweh, cans y mae'r ysbeilwyr o'ch blaen.³

DEWR-GALON. Yna ebe Dewr-galon, Y tri a ymosodasant gynt ar Ychydig Ffydd ydynt. Purion, eb efe, yr ydym yn barod iddynt ; ac felly aethant yn mlaen ar eu ffordd. Yr oeddynt yn edrych bellach yn mhob trôad, gan ddysgwyl cyfarfod a'r dihyrwy ; ond pa un ai clywed am Mr. Dewr-galon a wnaethant, ai ynte cael rhyw ysglyfaeth arall, ni ddaethant i gyfarfod â'r pererinion.

¹ "Gellir ammau a oes yn holl gylch temtasiynau Satan yr un sydd mor niweidiol i eneidiau â'r meddwl o oedi edifarhau hyd wely marw. Onid oes tuedd mewn gweddiau rhag angau disyfed i luddias y rhodiad beunyddiol hwnw gyda Duw yr hwn yn unig a all ein darparu i gyfarfod brenin y dychryniadau ! Ai yr amser i ymofyn heddwch a Duw ydyw, pan y bydd cnawd a chalon yn pallu, y corph yn cael ei ddirydu gan boenau, neu yn gorwedd yn swppn dideimlad o farwoldeb. Nage, fy narllenydd, mewn bywyd y mae ceisio yr Arglwydd, a chael meddiant sicr o'r etifeddiaeth nefol. Y mae marwolaeth ddisymwth yn waredigaeth oddiwrth lawer iawn o boen a phryder, y porth mwyaf trugarog ydyw, trwy yr hwn y gallwn fyned i mewn i anfarwoldeb."—*G. Offor.*

² "Os ydyw yr euog yn ffoi heb neb yn ei erlid, pa fodd y safant eu tir pan fydd Duw yn gollwng angau a thragwyddoldeb yn rhydd ar eu heneidiau euog !" —*G. Offor.*

³ "Yr wyt yn rhwym i'r nefoedd, ond y mae y ffordd yno yn beryglus, y mae yn llawn o angelion drwg y rhai a ynant dy ysbeilio o'th enaid. Os mynet fyned yn mlaen yn ariol ar y daith beryglus hon, cyflwyna dy drysor—dy enaid i Dduw i'w gadw, yna gelli ddywedyd gyda chysur, Dyna'r gofal yna drosodd, y mae fy enaid yn ddiogel ; 'deill y lladron, os cytarfyddant fi, ddiin dod o hyd i hwnw, ceidw Duw ef er fy llawenydd a'm cysur erbyn y dydd mawr."—*Bunyan.*

Erbyn hyn yr oedd Cristiana yn dymuno gwesty iddi hi a'r plant, am eu bod yn flin-edig.¹ Yna ebe Mr. Gonest, Y mae un ychydig o'n blaenau, lle y mae dysgybl tra anrhydeddus o'r enw Gaius, yn trigo, Rhuf. xvi. 23. Felly penderfynasant droi yno; a hyny yn fwy, am fod yr hen wŷr bonheddig wedi rhoi y fath air da iddo. Pan ddaethant at y drws, aethant i mewn heb guro, canys nid yw fforddolion yn arfer curo wrth ddrws gwesty. Yna galwasant am wŷr y tŷ, ac yntau a ddaeth atynt. Felly gofynasant a gaent hwy orwedd yno y noswaith hŷno.

GAIUS. Cewch, foneddigion, os ydych wŷr cywir; canys nid yw fy nhŷ i yn agored i neb ond pererinion. Yna yr oedd Cristiana, a Thrugaredd, a'r plant, yn fwy llon fyth, am fod eu lletywr yn hoffi pererinion. Felly gofynasant am ystafelloedd; ac yntau a ddanghosodd un i Gristiana, a'r plant, a Thrugaredd; ac un arall i Ddewr-galon a'r hen wŷr bonheddig.

DEWR-GALON. Yna ebe Mr. Dewr-galon, Gaius bach, anwyl, beth sy genyt i swper? canys y mae'r pererinion hyn wedi dyfod o bell heddyw, ac yn flinedig.

GAIUS. Y mae hi yn hwyr, ebe Gaius, am hyny nid cyfleus yw myned allan i geisio bwyd; ond y mae i chwi groesaw o'r hyn sydd genyf, os boddhaol fydd.

DEWR-GALON. Boddlon fyddwn i'r hyn sy genyt yn y tŷ? oherwydd can belled ag y profais i dydi, nid ydwynt un amser heb yr hyn sydd gyfaddas.

Yna efe a aeth i lawr i siarad â'r cogydd, enw yr hwn oedd Profi-yr-hyn-sy-dda, ar iddo barotoi swper i gynifer o bererinion. Wedi gwneuthur hyny, daeth i fynu drachefn, a dywedodd, Deuwch, fy nghyfeillion, y mae i chwi groesaw yma; a llawen wyf fod genyf dŷ i'ch croesawu; a thra y bydd swper yn cael ei barotoi, os gwelwch yn dda, gadewch i ni ddifyru ein gilydd â rhyw ymddyddan buddiol: felly dywedasant oll, Boddlon.

GAIUS. Yna ebe Gaius, Gwraig pwy yw y fam oedranus hon? a merch i bwy yw y llances ieuanc yma hefyd?

DEWR-GALON. Y wraig hon yw gwraig Cristion, pererin yn yr amser gynt; a'r rhai hyn yw ei bedwar plentyn. Y llances sydd un o'i chydabod—un a berswadiodd hi i ddyfod gyda hi ar bererindod. Mae y bechgyn oll yn cymeryd ar ol eu tad, ac yn chwen-nych rhodio yn ei lwybrau; ie, os dygwydd iddynt weled un man y bu yr hen bererin yn gorwedd ynddo, neu ol ei droed, y mae yn creu llawenydd yn eu calonau, a chwennychant orwedd neu sangu yn yr un lle.

GAIUS. Yna ebe Gaius, Ai dyma wraig Cristion, a phlant Cristion hefyd? Adwaenwn dad dy wŷr yn bur dda, ie, tad ei dad hefyd. Llauer o wŷr da a fu o'r epil; trigai eu henafiaid ar y cyntaf yn Antiochia, Act. xi. 26. Yr oedd cyndadau Cristion (mae'n debyg genyf dy fod wedi clywed dy wŷr yn siarad am danynt) yn wŷr anrhydeddus. Dangos-asant eu bod yn fwy na neb a adwaenwn i, yn wŷr o rinwedd a gwroldeb mawr dros Arglwydd y pererinion, ei ffyrdd, a'r holl rai a'i carent ef. Clywais am llauer o berthyn asau dy wŷr, a ddaliasant bob profedigaeth er mwyn y gwirionedd. Stephan, un o'r rhai cyntaf o'r tylwyth yr hanodd dy wŷr o hono, a labyddiwyd â meini, Act. vii. 59, 60. Iago, un arall o'r teulu, a laddwyd â min y cleddyf, Act. xii. 2. Heb son am Paul a Phedr,

¹ "Dylai tŷ pob Cristion, hyd y mae yn bosibl, fod yn westy i groesawi a lloni ei gyd-bererinion lluddeilig."—*G. Offor.*

GAIUS YN CYMHELL PRIODAS.

gwŷr gynt e'r un tylwyth y deilliodd dy ŵr o hono, dyna Ignatius, a fwriwyd i'r llewod; Romanus, y tynwyd ei gnawd yn ddarnau oddiwrth ei esgyrn; a Pholycarp, yr hwn a fu wrol yn y tân. Dyna un a grogwyd mewn basged yn yr haul i'w fwyta gan gacwn; ac un arall a ddodwyd mewn sach, ac a fwriwyd i'r môr i'w fodd. Anmhosibl fyddai cyfrif yr holl deulu a ddyoddefasant sarhad, a marwolaeth, o gariad at fywyd pererin. Ac nis gallaf lai na llawenyachu fod dy ŵr wedi gadael ar ei ol y fath bedwar llanc â'r rhai hyn. Yr wyf yn gobeithio y bydd iddynt ddal i fynu enw eu tad, cerdded yn llwybrau eu tad, a chyrhaeddyd diwedd eu tad.

DEWR-GALON. Yn wir, syr, y maent yn llanciau dymunol: ymddengys eu bod o galon yn dewis ffyrdd eu tad.

GAIUS. Hyny oeddwn yn ei ddywedyd. O achos hyn y mae teulu Cristion yn debyg eto i ymdaenu dros wyneb y tir, ac i fod eto yn lluosog ar wyneb y ddaear; edryched Cristiana am ryw lancesi duwiol, i'w meibion i'w dyweddio iddynt, &c., fel na byddo i enw eu tad, a thŷ eu henafiaid, gael fyth eu hannghofio yn y byd.

GONEST. Gresyn fyddai i'w deulu syrthio a diffodd.

GAIUS. Syrthio nis gall, ond lleihau a ddichon; eithr bydded i Gristiana gymeryd fy nghyngor i, a dyna'r ffordd i'w gynal i fynu. A Cristiana, ebe'r gwestwr, mae'n llawen genyf dy weled di a'th gyfeilles Trugaredd yma, yn gwpl hawddgar. Ac os caf gynghori,

cymer Drugaredd yn nes perthynas i ti : ac os myn, rhodder hi i Matthew, dy fab hynaf¹ Dyna'r ffordd i gadw yr epil ar y ddaear. Ac felly y cytunwyd ; ac yn mhen amser, priodwyd hwynt : ond ychwaneg ar hyn eto.

Felly Gaius a aeth yn mlaen, ac a ddywedodd, Llefaraf yn awr o blaid y gwragedd, i gymeryd ymaith eu gwarth. Oblegyd megys y daeth marwolaeth a melldith i'r byd trwy wraig (Gen. iii.), felly y daeth bywyd ac iechyd hefyd : " Duw a ddanfonodd ei Fab wedi ei wneuthur o wraig," Gal. iv. 4. Ië, i ddangos y modd yr oedd y rhai a ddaethant ar ol yn ffeiddio dangos gweithred y fam, yr oedd fod y rhyw yma, dan yr Hen Destament, yn chwennychu plant, gan obeithio y byddai y wraig hon neu arall yn fam i Iachawdwr y byd. Dywedaf eto, pan ddaeth yr Iachawdwr, mai gwragedd a lawenychasant ynddo o flaen un dyn nac angel, Luc i. 42—46. Nid wyf wedi darllen fod yr un gŵr wedi rhoddi cymaint a grôt i Grist ; ond y gwragedd a'i canlynasant ef, ac a weiniasant iddo o'r hyn oedd ganddynt, Luc viii. 2, 3. Gwraig a olchodd ei draed ef â dagrau, (Luc vii. 37—50 ;) a gwraig a eneiniodd ei gorff i'w gladdedigaeth, Ioan xi. 2 ; xii. 3. Gwragedd a wylasant pan oedd yn myned i'r groes, (Luc xxiii. 27,) a gwragedd hefyd a'i canlynasant oddiwrth y groes, (Matt. xxvii. 55, 56 ; Luc xxiii. 55,) ac a eisteddasant wrth y bedd, ar ol ei gladdu, Matt. xxvii. 61. Gwragedd oeddynt gydag ef gyntaf ar foreu ei adgyfodiad, (Luc xxiv. 1 ;) a gwragedd a ddygasant y newydd gyntaf i'w ddysgyblion ei fod ef wedi adgyfodi oddiwrth y meirw, Luc xxiv. 22, 23. Y mae gwragedd, gan hyn, wedi eu dyrchafu yn uchel, ac yn dangos trwy y pethau hyn, eu bod yn gydgyfranogion o ras y bywyd.

Erbyn hyn anfonodd y cogydd i fynu fod y swper yn mron yn barod ; ac a ddanfonodd un i osod y lliain, a'r dysglau, ac i ddodi yr halen a'r bara mewn trefn.

Yna ebe Matthew, Mae'r golwg ar y lliain yma, a'r rhagflaenydd hwn o'r swper, yn codi mwy o awydd bwyd ynof nag o'r blaen.

GAIUS. Felly bydded i bob athrawiaeth a weinydder i ti yn y bywyd hwn godi ynot fwy o awyddfryd am eistedd yn swper y Brenin mawr yn ei deyrnas ; canys nid yw yr holl bregethau, a'r llyfrau, a'r ordinhadau yma, ond megys cyflead y dysglau a'r halen ar y bwrdd, pan y'i cydmerir â'r wledd a wna ein Harglwydd i ni pan ddelom i'w dŷ.

Ar hyn daeth y swper i fynu. Yn gyntaf gosodwyd ysgwyddog dderchafael a pharwyden cyhwfan ar y bwrdd o'u blaenau ; er dangos fod yn rhaid iddynt ddechreu y wledd drwy weddi a mawl i Dduw. Gyda'r ysgwyddog dderchafael y cododd Dafydd ei galon at Dduw ; ac â pharwyden cyhwfan, lle'r oedd ei galon, yr arferai bwyso ar ei delyn wrth chwareu arni, Lef. vii. 32—34 ; x. 14, 15 ; Salm xxv. 1 ; Heb. xiii. 15. Yr oedd y ddwy ddysglaid hyn yn dda a blasus, a hwy a fwyasant yn helaeth o honynt. Y peth nesaf a ddygwyd ger bron oedd costrelaid o win, cyn goched a gwaed, Deut. xxxii. 14 ; Barn. ix. 13 ; Ioan xv. 5. A Gaius a ddywedodd wrthynt, Yfweh yn helaeth ; dyma wir ffrwyth y winwydden, ag sydd yn llawenhau calon dyn. Felly hwy a yfasant ac a fuant lawen.

Y peth nesaf oedd dysglaid o laeth wedi ei gymysgu yn dda â briwsion ; a Gaius a ddywedodd, Gadewch i'r bechgyn gael hwnyna, fel y cynyddont trwyddo, 1 Pedr ii. 1, 2.

¹ Rhoddwyd awgrym gwanaidd o'r blaen am hoffder Matthew o Trugaredd ; yn nhŷ y Deonglwr, meddai ei fam wrtho, 'Os wyt yn caru Trugaredd, cymer gyffyr Mr. Medrus.'—*G. Offor.*

Yn nesaf, yn ol trefn, dygwyd iddynt ddysglaid o ymenyn a mêl. Gaius a ddywedodd wrthynt, Bwyteuach yn helaeth o hono, am ei fod yn dda i'ch sirioli a chryfhau eich barn a'ch dealltwriaeth. Dyma ddysglaid ein Harglwydd pan ydoedd yn blentyn; "Ymenyn a mêl a fwyty efe; fel y medro ymwrthod â'r drwg, ac ethol y da," Esa. vii. 15.

Yna dygasant ddysglaid o afalau ger bron, ac yr oeddynt yn ffrwytliau rhagorol eu blas. Wrth ganfod y rhai hyn, gofynai Matthew, A allwn ni fwyta afalau, gan mai â hwynt y twyllodd y sarff ein mam gyntaf?

Yna ebe Gaius:—

Trwy afal ar y cyntaf,
Yn ddiau, llygrwyd ni;
Nid afal chwaith, ond pechod,
A lygrai'n henaid eu:
Os afal gwaharddedig
Fwyteir, fe lygra'r gwaed;
Ond pan y'i gwir orch'mynir,
Mae'n llesol yn ddiwad.

Am hyny, yf yn helaeth
O'i hoff gostrelau ef
Tydi, yr eglwys freiniol,
Dihalog g'lomen nef;
A bwyta'n llawen hefyd
Afalau'r Ganaan bur,
Tydi, 'r hon wyt yr awrhon
Yn glaf o gariad gwir.

Yna ebe Matthew, Yr oeddwn i yn petruso, am fy mod wedi bod yn glaf iawn trwy fwyta ffrwythau.

GAIUS. Ffrwyth gwaharddedig a'th wna yn glaf; ond nid yr hyn y mae ein Harglwydd yn ei ganiatâu.

Tra yr oeddynt hwy yn ymddyddan fel hyn, rhoddydd iddynt ddysglaid arall, sef dysglaid o gnau, Can. vi. 11. Ar hyn rhyw rai wrth y bwrdd a wnaethant y sylw canlynol, Mae cnau yn ddrwg i ddannedd tyner, yn enwedig dannedd plant: a phan glybu Gaius hyn, dywedodd:—

Tebyg iawn yw cudd ddamhegion
I gnau addfed (nid rhai coegion)
Sy'n ymgau yn hardd-deg blisgyn,
Ac yn cadw y cnewyllyn.

Torwch chwithau'r plisg yn gandryll,
Cewch ymborthi ar y cnewyll;
Wele hwy o'ch blaen yn hyfryd.
Torwch a bwyteuach hwy hefyd.

Erbyn hyn yr oeddynt yn llawen iawn, ac a eisteddasant wrth y bwrdd am hir amser, gan ymddyddan am lawer o bethau. Yna ebe'r hen ŵr bonheddig, Fy anwyl letywr, tra byddom yma yn tori eich cnau, dehongla i ni y ddameg hon, os gweli yn dda:—

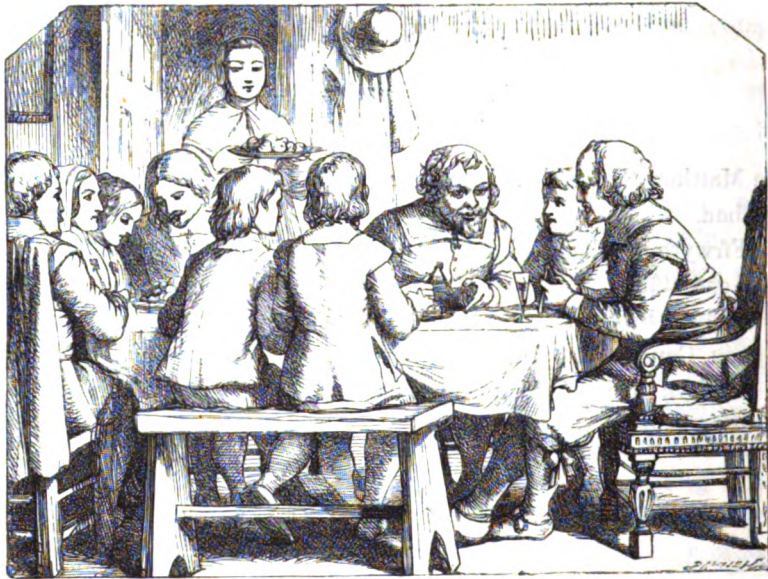
Gynt yr ydoedd gŵr yn byw,
'Gyfrifai'r byd yn ffol:
Po mwyaf a wasgarai ef,
Mwy-fwy a gai yn ol.

Yna hwy oll a wrandawsant yn ddyfal, gan ryfeddu pa ateb a roddai Gaius iddo ; ac wedi iddo yntau eistedd yn llonydd am enyd, efe a ddywedai :—

Yr hwn sy'n rhoddi yn ddibrin
 I'r tlawd anghenus, llwm,
 A'i derbyn ef yn ol drachefn,
 Deg eymaint fydd y swm.

Yna ebe Joseph, Yn ddiau, syr, ni feddyliais y medrit ei gael allan.

Oh ! ebe Gaius, yr wyf fi wedi fy hir ddysgu yn y ffordd hon er's talm bellach : nid oes dim yn dysgu fel profiad. Dysgais gan fy Arglwydd i fod yn garedig ; a chefais allan trwy brofiad fy mod yn ennillwr trwy hyny. “ Rhyw un a wasgar ei dda, ac efe a chwanegir iddo : a rhyw un arall a arbed mwy nag a weddai, ac a syrth i dlodi.”—“ Rhyw un a ymffrostia ei fod yn gyfoethog, ac heb ddim ganddo : ac arall ei fod yn dlawd, a chyfoeth lawer iddo,” Diar. xi. 24 ; xiii. 7.

HEN ONEST YN DATGAN EI DDAMMEG.

Yna Samuel a sisialai yn nghlust Cristiana, ei fam, gan ddywedyd, Fy mam, tŷ gŵr da iawn yw hwn ; gad i ni aros yma yn hir, a phrioded Matthew, fy mrawd, Drugaredd yma, cyn i ni fyned yn mhellach. Goglywodd Gaius hyn, a dywedodd, Gyda phob parodrwydd, fy mhlentyn. Felly hwy a arosasant yma dros fis, a Thrugaredd a roddwyd i Matthew yn wraig. A thra yr oeddynt yn aros yma, gwnaeth Trugaredd, yn ol ei harfer, lawer o beisiau a gwisgoedd i'w rhoddi i'r tylodion, trwy'r hyn y dygodd hi air da i'r pererinion.

Ond i ddychwelyd eto at ein hanes. Ar ol swper, dymunai y bechgyn fyned i orphwys, am eu bod wedi blino gan y daith. Yna Gaius a alwodd ar un i ddangos

idlynt yr ystafell ; ond Trugaredd a ddywedodd yr elai hi a hwy i'w gwelyau. Felly hefyd y gwnaeth, a chysgasant yn dda : cnd y lleill a arosasant i fynu drwy'r nos ; am fod Gaius a hwythau yn gwmpeini mor ddifyrus, fel na's gwyddent pa fodd i ymadael. Wedi iddynt ymddyddan llawer am eu Harglwydd, eu hunain, a'u taith, dechreuai yr hen Mr. Gonest, yr hwn a roddes y dychymyg gynt i Gaius, bendrymu. Pa beth, syr, ebe Dewr-galon, a oes cwsg arnat ; tyred, ymysgydwa dyma ddychymyg i ti. Gad i ni ei glywed, ebe Mr. Gonest.

Yna ebe Mr. Dewr-galon :—

Y neb a fyno ladd, rhaid iddo'i hun
Gael ei orchfygu, cyn y gwnelo hyn ;
A ewyllysio oddicartref fyw,
Boed farw gartre'n gyntaf, rheidiol yw.

Ah ! ebe Mr. Gonest, un caled yw ; anhawdd ei ddehongli, ac anhawsach ei ddefnyddio. Ond, tyred ti, letywr, gadawaf fy rhan i ti, os gweli yn dda ; eglura di ef, a minau a wrandawaf arnat.

Oh, na, ebe Gaius ; i ti y rhoddwyd ef, a dysgwylir i ti ei ateb.

Yna ebe'r hen ŵr bonheddig :—

Rhaid trechu dyn gan ddwyfol ras,
Os myn farweiddio pechod cas ;
Os myn roi prawf ei fod yn fyw,
Boed farw iddo'i hun, medd Duw.

Dyna fe, ebe Gaius ; y mae athrawiaeth iachus a phrofiad yn dysgu hyn. Canys, yn gyntaf, hyd nes y byddo i ras egluro ei hun, a gorchfygu yr enaid â'i ogoniant, y mae efe yn amddifad hollol o galon i wrthwynebu pechod. Heblaw hyny, os pechod yw rheffyn Satan, yn yr hwn y mae'r enaid yn rhwym, pa fodd y gwrthsaif cyn ei ryddhau o'r gwendid hwn ? Yn ail, ni choelia neb chwaith, a adwaen na rheswm na gras, y dichon dyn fod yn golofn fywiol o ras ag sydd gaeth i'w lygredigaethau ei hun. Ac yn awr, pan y mae yn dyfod i'm cof, adroddaf i chwi chwedl gwerth ei chlywed. Dau ŵr a aethant ar bererindod ; cychwynodd un pan ydoedd yn ieuanc, a'r llall pan yn hen. Yr oedd gan y gŵr ieuanc lygredigaethau cryfion i'w gwrthsefyll ; ond rhai yr hen ŵr oeddynt weiniaid, trwy adfeiliad natur. Yr oedd y gŵr ieuanc yn rhodio ei lwybr mor wastad a'r hen, ac yn mhob ystyr mor heinyf. Pwy yn awr, neu pa un, a feddai ei ras yn dysgleirio egluraf, gan fod y ddau mor debyg ?

GONEST. Gras y gŵr ieuanc, yn ddiau. Canys yr hyn sydd yn dal y'n erbyn y gwrthwynebiad mwyaf, sydd yn rhoi y prawf amlycaf mai efe yw'r cryfaf, yn enwedig pan y mae yn cydgerdded â'r hwn nid yw yn cyfarfod â hanner cymaint, fel y mae yn ddilys nad yw yr hen. Heblaw hyny, sylwais fod hen bobl yn bendigo eu hunain â'r camsyniad hwn ; sef, cymeryd adfeiliad natur am oruchafiaeth gras ar eu llygredigaethau, ac felly yn dueddol o dwyllo eu hunain. Diau mai hen bobl rasol ydynt fwyaf galluog i roddi cyngor i'r rhai ieuanc, oherwydd iddynt weled mwyaf o wagder pethau : eto, pan fyddo hen ac ieuanc yn cydgychwyn, gan yr ieuanc y mae'r prawf sicraf o waith gras o'i

IAGO YN DARLLEN Y BIBL YN NHY GAIUS.

fewn, er fod llygredigaethau yr hen wrth natur yn wanach. Fel hyn yr eisteddent ac yr ymddyddanent hyd dōriad y dydd.

Yn awr, wedi i'r tylwyth gyfodi, archodd Cristiana ar i'w mab Iago ddarllen pennod ; ac felly darllenodd y 53ain o Esay. Wedi iddo ddarfod, gofynodd Mr. Gonest, paham y dywedir y deuai y Gwaredwr o dir sych ; ac hefyd nad oedd na phryd na thegwch iddo ?

Yna ebe Mr. Dewr-galon, I'r gofyniad cyntaf yr wyf yn ateb, Oherwydd bod eglwys yr Iuddewon, o'r hon y daeth Crist, wedi colli yn mron holl irder aê ysbryd crefydd. I'r ail yr wyf yn ateb, Y mae'r geiriau yn cael eu llefaru yn mherson anghredinwyr, y rhai, oblegyd nad oes ganddynt y llygad a all weled calon ein Tywysog, a'i barnant yn ol ei waeledd oddiallan ; yn debyg iawn i'r rhai na wyddant fod meini gwerthfawr yn orchuddiedig â chramen wael, pan gaffont un, a'i lluchiant ymaith fel careg gyffredin, am na wyddant beth a gawsant.

Wel, ebe Gaius, gan dy fod yma, a chan y gwn fod Mr. Dewr-galon yn fedrus gyda'i arfau, ar ol bwyta, os gwelwch yn dda, rhoddwn dro yn y meusydd, i edrych a allwn wneuthur rhyw ddaioni. Tua milltir oddiyma y mae y cawr yn preswyllo, a elwir Lladdaioni, yr hwn sydd yn afrwyddo llawer ar brif-ffordd y Brenin yn y parthau hyn ; ac mi

Y PERERINION YN DWYN PEN Y CAWR LLADD-DAIONI I'R LLETY.

a wn tua pha le y mae ei gyniweirfa. Y mae efe yn ben ar nifer o ladron : da fyddai pe gallem arloesi'r parthau hyn o hono. Felly cytunasant ac aethant ; Mr. Dewr-galon â'i gleddyf, ei helm, a'i darian ; a'r lleill â'u gwaywffyn a'u ffyn.

Pan ddaethant i'r man yr oedd efe, cawsant ef ag un Gwan-feddwl yn ei law, yr hwn a ddygodd ei weision iddo, wedi iddynt ei gymeryd ef ar y ffordd. Yr oedd y cawr ar y pryd yn ei yspeilio, ac yn bwriadu ar ol hyny bigo ei esgyrn, oherwydd yr oedd efe o natur cnawd-fwytywyr.

Can gynted ag y gwelodd efe Mr. Dewr-galon a'i gyfeillion wrth enau yr ogof, â'u harfau ganddynt, mynai wybod pwy a geisient.

DEWR-GALON. Tydi a geisiwn ; daethom i ddial ymrysonau y pererinion lawer a leddaist ti, wedi i ti eu llusgo o brif-ffordd y Brenin : gan hyny tyred allan o'th ffau. Felly efe a ymarfogodd ac a ddaeth allan ; ac i frwydro yr aethant, ac ymladdasant dros fwy nag awr, ac yna safasant i gymeryd anadl.

LLADD-DAIONI. Yna ebe'r cawr, Paham y daethost yma i fy nhir i ?

DEWR-GALON. I ddial gwaed pererinion, fel y dywedais eisoes. Felly i frwydr yr aethant drachefn, a gwnaeth y cawr i Ddewr-galon gilio yn ol : ond efe a ddaeth i fynu eilwaith, ac yn nghryfder ei feddwl efe a ruthrodd gyda'r fath ddewrder ar ben ac ystlysau y cawr, fel y gorfu iddo ollwng ei arf i syrthio o'i law. Felly efe a'i tarawodd, ac a'i lladdodd, ac a ddrodd ymaith ei ben, ac a'i dygodd i'r llety. Efe a ddygodd Gwan-feddwl, y pererin, hefyd, gydag ef i'r llety. Pan ddaethant adref, dangosasant ei ben ef i'r teulu, a chrogasant ef i fynu, fel y gwnaethent i ereill o'r blaen, er dychryn i'r rhai oll a feiddient gynyg gwneuthur y cyffelyb rhagllaw.¹

¹ " Y mae y cawr Lladd-daioni yn cynrychioli dyn drwg a chreulawn wedi ei wisgo âg awdurdod barnol—erlidiwr maleisus oedd yn brawychu profesywyr gwan-galon trwy ddirwyon a charchariadau, megys *Jeffreys*. Wrth y lladron yr oedd efe yn ben arnynt, y meddylir, o bosibl, yr achwynwyr oedd yn enill eu bywiolaethau trwy dystiolaethu yn erbyn yr Anghydfurfwyr. Yr oedd yn arddangos penau bradwyr wedi eu dienyddio mor gyffredin yn nyddiau *Bunyan* a chrogi yn nyddiau George III. Y mae yr arferiad cyntaf wedi ei ddileu, a bydd y diweddaf yn fuan yn un o chwedlau yr hen amseroedd."—*Iveney a Scott*.

Yna gofynasant i Wan-feddwl, Pa fodd y syrthiaist ti i'w ddwyllaw ?

GWAN-FEDDWL. Yna ebe'r gŵr egwan, Dyn afiach wyf, fel y gwelwch : a chan fod angeu yn arfer curo wrth fy nrws i unwaith yn y dydd, meddyliais na fyddwn i byth yn iach gartref; felly cychwynais ar bererindod, ac ymdeithiais yma o dref Ansierwydd, lle y'm ganwyd i a'm tad hefyd. Dyn dirym iawn o gorff a meddwl ydwyf; ond mi a fynwn, pe gallwn, er na allaf ond cropian, dreulio fy oes yn ffordd pererin. Pan ddaethum at y porth sydd yn mhen y ffordd, derbyniodd Arglwydd y lle hwnw fi yn rhwydd ddigon : ac ni ddywedodd air yn erbyn fy edrychiad eiddil na'm meddwl gwan; ond a roddes i mi yr hyn oedd yn angenrheidiol i'r daith, ac a archodd i mi obeithio hyd y diwedd. Pan ddaethum i dŷ'r Deonglwr, derbyniais garedigrwydd mawr yno : a chan y bernid fod bryn Anhawsdra yn rhy galed i mi, cariyd fi i fynu gan un o'i weision. Yn wir, cefais lawer o gynorthwy gan bererinion, er nad oedd neb o honynt yn foddlon i gerdded mor araf ag y gorfydd i mi wneud; eto fel y deuent yn mlaen, parent i mi fod yn gysurus, ac mai ewyllys eu Harglwydd oedd ar fod i ddyddanwch gael ei roddi i'r gwan ei feddwl, (1 Thess. v. 14,) ac yna aent yn mlaen. Pan ddaethum i Wtre-ymgyrch, yna y cawr hwn a gyfarfu â mi, ac a barodd i mi ymbarotai i frwydr. Ond, ysywaeth! gan fy eiddilwch, rheitiach a fuasai cordial i mi; felly efe a ddaeth ataf, ac a'm cymerodd. Yr oeddwn yn rhyw feddwl na laddai efe fi. Hefyd, wedi iddo fy nghael i'w ffau, gan nad aethum gydag ef o fy ngwirfodd, credais y deunw allan drachefn yn fyw; canys clywais nad oes i un pererin a gymerir yn gaeth trwy orthrech, os ceidw efe galon gyfan at ei Feistr, farw trwy law'r gelyn, yn ol deddfau Rhagluniaeth. Dysgwyliais fy yspeilio, a'm hyspeilio yn wir a gefais; ond yr wyf, fel y gwelwch, wedi dianc yn fyw, am yr hyn y diolchwyf i'm Brenin fel yr awdwr, ac i chwithau fel y moddion. Dysgwylwyf ruthriadau ereill eto; ond yr wyf wedi penderfynu rhedeg pan allwyf, cerdded pan na allwyf redeg, ac ymlusgo pan na allwyf gerdded. Ond am y peth mwyaf ei bwys yr wyf yn ddiysgog, diolch i'r Hwn a'm carodd; mae fy ffordd o'm blaen, a fy meddwl tuhwnt i'r afon sydd heb bont arni, er nad ydwyf, fel y gwelwch, ond gwan o feddwl.

GONEST. Yna ebe Mr. Gonest, Oni fuost ryw dro yn ol yn gydnabyddus â phererin o'r enw Mr. Ofnus.

GWAN-FEDDWL. Yn gydnabyddus ag ef! Bu'm; efe a ddaeth o dref Gorphwylldra, yr hon sydd yn gorwedd bedair gradd i'r gogledd o Ddinas Dystryw, a chan belled a hyny drachefn o'r man y'm ganed inau; eto yr oeddym yn gydnabyddus iawn, canys yn wir fy ewythr i oedd efe, brawd fy nhad. Yr oedd ef a minau o gyffelyb dymher; yr oedd efe ychydig yn fyrach na mi, ond eto yn debyg iawn o wedd i'n gilydd.

GONEST. Gwelaf yr adwaenit ef, a hawdd genyf gredu eich bod yn perthyn i'ch gilydd; oblegyd y mae ei wedd lwyd ef genyt, trôad dy lygad fel yntau, a'th leferydd yn bur debyg.

GWAN-FEDDWL. Felly dywedai y rhan fwyaf a'n hadwaenent hefyd; yr hyn a ddarlennis ynddo ef, gan mwyaf, a gefais ynof fy hun.

GAUUS. Wel, syr, bydd galonog; y mae i ti groesaw ataf, ac i'm tŷ. Yr hyn a fyndi, galw am dano; a'r hyn a fyndi gan fy ngweision, hwy a'i gwnant o barodrwydd calon.

Yna ebe Mr. Gwan-feddwl, Dyma ffafr heb ei dysgwyl, ac megys tywyniad haul allan o gwmwl tew. A oedd y cawr, Lladd-daioni, yn bwriadu y fath ffafr i mi pan y'm

hataliodd ar y ffordd, ac y penderfynodd na chawn fyned yn mhellach? A oedd efe yn meddwl y cawn fyned at Gaius, fy lletywr, wedi iddo ef fy llwyr yspeilio? Eto felly y mae.

Pan oedd Mr. Gwan-feddwl a Gaius yn ymddyddan fel hyn â'u gilydd, daeth un ar redeg at y drws, ac a ddywedodd, Cafodd Mr. Anghywir, pererin, ei daro yn farw yn y man gan fellten, oddeutu milltir a hanner oddiyma.

GWAN-FEDDWL. Och! ebe Mr. Gwan-feddwl, a laddwyd ef? Efe a'm goddiweddodd ychydig ddyddiau cyn fy nyfod can belled a hyn, ac a fynai fod yn gydymaith i mi. Yr oedd efe gyda mi hefyd pan y'm daliwyd gan y cawr, Lladd-daioni; ond yr oedd yn ŵr o sodlau gwisgi, a dihangodd: ond ymddengys iddo ddianc i farw, a chymerwyd finau i fyw.

Yr hyn a dybiodd llawer un
A geisiai'i fywyd eu,
A roddes wared iddo ef,
O flinion ddrygau lu;
A throion cudd Rhagluniaeth sydd
Ag angau yn eu gwedd,
Yn fynych iawn i'r isel fryd
Sy'n fywyd ac yn hedd.

Fe'm daliwyd i yn nwyllaw'r cawr,
O fewn i'w ogof, clyw;
Ond o'i grafangau creulawn, certh,
Dihangodd ef yn fyw:
Ond dianc wnaeth (mor syn y tro!)
I farw'n wael ei wedd;
A minau, er fy nal yn gaeth,
Ge's nodded llawn, a hedd.

Tua'r amser hwn y priodwyd Matthew a Thrugaredd; a Gaius hefyd a roddes ei ferch Phebe yn wraig i Iago, brawd Matthew; ar ol hyny arosasant yn nghylch deng niwrnod yn nhŷ Gaius, gan dreulio eu hamser a'r tymhorau fel yr arfera pererinion.

Pan oeddynt ar ymadael, gwnaeth Gaius iddynt wledd, a hwy a fwyasant ac a yfasant, ac a fuont lawen. Ond daeth yr awr yr oedd yn rhaid iddynt ymadael; felly Mr Dewr-galon a alwodd am gyfrif. Ond Gaius a ddywedai, nad peth arferol i bererinion dalu dim am eu croesawiad yn ei dŷ ef. Yr oedd ef yn eu byrddiaw wrth y flwyddyn, ac yn dysgwyl am ei dâl oddiwrth y Samaritan trugarog, yr hwn a addawsai, ar ei ddychweliad, dalu yn onest pa draul bynag a ddisgynai arnynt, Luc x. 34, 35. Yna ebe Mr. Dewr-galon wrtho:—

DEWR-GALON. "Yr anwylyd, yr ydwyt yn gwneuthur yn ffyddlon yr hyn yr ydwyt yn ei wneuthur tuag at y brodyr, a thuag at ddyeithriaid; y rhai a dystiolaethasant am dy gariad di ger bron yr eglwys: y rhai, os hebryngi fel y gwedda i Dduw, da y gwnai," 3 Ioan v. 6. Yna Gaius a ganodd yn iach iddynt oll, ac i'w blant hefyd, ac yn enwedig i Mr. Gwan-feddwl. Ac efe a roddes iddo rywbeth i'w yfed ar y ffordd.

Ond pan oeddynt yn myned allan o'r drws, ymddanghosai Mr. Gwan-feddwl fel un am sefyllian ar ol. Pan welodd Mr. Dewr-galon hyn, efe a ddywedodd, Atolwg, Mr. Gwan-feddwl, tyred gyda ni; byddaf yn arweinydd i ti, a chai ymdaro fel y lleill.

GWAN-FEDDWL. Och! y mae arnaf eisieu cydymaith addas. Yr ydych chi oll yn wŷr cedyrn nerthol, a minau, fel y gwelwch, yn wan; gwell genyf, gan hyny, ddyfod ar ol, rhag i mi, trwy fy mynych wendidau, fod yn faich i mi fy hun ac i chwithau. Dyn o feddwl gwan ac eiddil ydwyf, fel y dywedais, a thrangwyddir a gwanychir fi trwy'r hyn y gall ereill ei ddwyn. Nid hoff genyf chwerthiniaid; nid hoff genyf wisgoedd gwychion; ac nid wyf yn caru cwestiynau anfuiddiol. Ië, yr wyf yn ddyn mor wan ag y tramgwyddaf wrth yr hyn y mae gan ereill ryddid i'w wneuthur. Nid wyf yn gwybod yr holl wirionedd. Cristion tra anwybodus ydwyf. Weithiau, os clywaf rai yn ymlawenhau yn yr Arglwydd, bydd yn flin genyf am na's gallaf finau wneuthur hyny. Y mae gyda mi fel y mae gyda dyn gwan yn nghanol rhai cryfion, neu ddyn claf yn nghanol rhai iach, neu fel "lamp ddiystyr;" fel na's gwn beth i wneud. "Lamp ddiystyr yn meddwl y llwyddiannus yw yr hwn sydd yn barod i lithro â'i draed," Job xii. 5.

DEWR-GALON. Ond, frawd, ebe Mr. Dewr-galon, rhan o'm gweinidogaeth i yw cysuro y gwan ei feddwl, a chynal y gweiniaid. Rhaid i ti ddyfod gyda ni; arhoswn am danat; rhoddwn i ti bob cynorthwy; ymwadwn â rhai pethau, mewn barn a buchedd, er dy fwyn; nid ymyrwn ag amryfal resymau yn dy wydd; ymwnawn yn bob peth i ti yn hytrach nag y cei dy adael ar ol, 1 Thess. v. 14; Rhuf. xiv.; 1 Cor. viii. 9—13; ix. 22.

Trwy gydol yr amser hwn yr oeddynt yn sefyll wrth ddrws Gaius; a thra yr oeddynt fel hyn yn mhoethder yr ymddyddan, daeth Mr. Parod-i-glofffi heibio, â'i ffyn-baglau yn ei law, yr hwn hefyd oedd yn myned ar bererindod.

GWAN-FEDDWL. Yna, ebe Mr. Gwan-feddwl wrtho, Pa fodd y deuaist ti yma? Yr oeddwn yn awr yn cwyno nad oedd genyf gydymaith cymhwys, ond yr wyt ti wrth fy modd. Croesaw, croesaw, Mr. Parod-i-glofffi, yr wyf yn gobeithio y byddi di a minau o ryw gynorthwy i'n gilydd.

PAROD-I-GLOFFFI. Llawn iawn a fyddaf o'th gyfeillach, ebe'r llall; ië, Mr. Gwan-feddwl anwyl, yn hytrach nag i ni ymadael â'n gilydd, wedi cyfarfod mor ddedwydd, rhoddaf fenthyg i ti un o'm ffyn-baglau.¹

GWAN-FEDDWL. Na, ebe yntau, er fod genyf ddiolch i ti am dy ewyllys da, nid oes yn fy mryd i sefyll cyn cloffi. Eto, tybiwyf y gallai fod o gymhorth i mi, os bydd raid, yn erbyn ci.

PAROD-I-GLOFFFI. Os gallaf fi neu un o'm ffyn-baglau fod o ryw gymwynas, yr ydym wrth dy alwad, Mr. Gwan-feddwl hoff.

Fel hyn, gan hyny, yr aethant rhagddynt. Mr. Dewr-galon a Gonest yn gyntaf, Cristiana a'i phlant yn nesaf, a Mr. Gwan-feddwl a Mr. Parod-i-glofffi â'i ffyn-baglau ar ol.

Yna ebe Mr. Gonest:—

GONEST. Atolwg, syr, am ein bod yn awr ar y ffordd, adrodda i ni ryw bethau buddiol am rai a aethant ar bererindod o'n blaen ni.

DEWR-GALON. O ewyllys calon. Clywaist, mae yn debyg, y modd y cyfarfu Cristion

¹ " Rhagorol! Gwelir natur cariad Cristionogol, bod yn barod i ildio i frawd, yr hyn sydd arnom ei eisiau ein hunain."—*G. Offor.*

GWAN-FEDDWL YN CROESAWU PAROD-I-GLOFFI.

gynt ag Apolygon yn Nyffryn Gostyngeiddrwydd, a'r gwaith caled a gafodd i fyned trwy Lyn Cysgod Angau. Hefyd, tybiwyf na allet lai na chlywed am y modd yr ymosododd Mrs. Trythyll, Adda y Cyntaf, Anfoddlonrwydd, a Chywilydd, ar Ffyddlon druan—pedwar o'r dihyrwyf mwyaf twyllodrus y dichon dyn gwrdd â hwy ar y ffordd.

GONEST. Do, credwyf i mi glywed am hyn oll; ond yn wir Cywilydd a fu drymaf ar Ffyddlon o'r cwbl; un diffino oedd hwnw.

DEWR-GALON. Ië; fel y dywedodd y pererin yn gymhwys, efe yn anad neb a gafodd ei gamenwi.

GONEST. Ond, atolwg, syr, yn mha le ar y ffordd y cyfarfu Cristion a Ffyddlon â Siaradus? Yr oedd hwnw hefyd yn un hynod.

DEWR-GALON. Ynfyd-ddyn hyf oedd hwnw; eto y mae llawer yn dilyn ei ffyrdd.

GONEST. Bu agos iddo dwyllo Ffyddlon.

DEWR-GALON. Do, ond rhoddes Cristion ef ar ben y ffordd i ganfod yn fuan beth oedd.

Fel hyn yr aethant yn mlaen hyd oni ddaethant i'r lle y cyfarfu Efengylwr â Christion a Ffyddlon, ac y rhagfynegodd yr hyn a ddygwyddai iddynt yn Ffair Gwagedd. Yna

ebe eu harweinydd wrthynt, Tua'r man hwn y cyfarfu Gristion a Ffyddlon ag Efengylwr, ac y rhagfynegodd iddynt y trallodion a gyfarfyddent yn Ffair Gwagedd.

GONEST. Aiê? Diau genyf mai pennod galed a ddarllenodd efe iddynt y pryd hwnw.

DEWR-GALON. Ië, ond rhoddes iddynt gefnogaeth dda er hyny. Eithr i beth y siaradwn am danynt? Dau o ddynion llewaidd oeddynt; gosodasant eu gwynebau fel callestr. A wyt ti ddim yn cofio mor ddiofn oeddynt pan y safent o flaen y barnwr?

GONEST. Wel, dyoddefodd Ffyddlon yn wych.

DEWR-GALON. Felly y gwnaeth, a gwych y pethau a ddilynasant; canys dywedir i Gobeithiol ac ereill gael eu dychwelyd trwy ei farwolaeth.

GONEST. Ond, atolwg, dos yn mlaen; canys yr wyt yn gyfarwydd ar yr hanes.

DEWR-GALON. O bawb a gyfarfu â Christion wedi iddo fyned trwy Ffair Gwagedd, un Gau-ddybenion oedd y mwyaf dichellgar.

GONEST. Gau-ddybenion! pa fath un oedd hwnw?

DEWR-GALON. Adyn dichellddrwg, rhagrithiwr trwyadl; un a fynai fod yn grefyddol, pa ffordd bynag y trôai'r byd; eithr mor gyfrwys, fel y byddai yn sicr na chai ef na cholled na cham drwyddi. Yr oedd ganddo ei ffurf o grefydd at bob achlysur, ac yr oedd ei wraig yn hyn cystal ag yntau. Trôai o farn i farn, a dadleuai dros hyny hefyd. Ond can belled ag y medrais gasglu, daeth i ddiwedd drwg trwy ei ddybenion gau; ac ni chlywais erioed fod neb o'i blant mewn dim parch gan y rhai a wir ofnent Dduw.

Erbyn hyn daethant i olwg Tref Gwagedd, lle y cynhelir Ffair Gwagedd. Felly pan welsant eu bod mor agos i'r dref, ymgynghorasant â'u gilydd pa fodd yr äent trwyddi; rhai a ddywedent fel hyn, a rhai fel arall. O'r diwedd, ebai Mr. Dewr-galon, Bu'm, fel y gwyddoch, yn fynych yn arweinydd i bererinion trwy'r dref hon. Yn awr, yr wyf yn gydnabyddus ag un Mr. Mnason, (Act. xxi. 16,) Cypriad o genedl, hen ddysgybl, yn nhŷ yr hwn y gallwn letya. Os bernwch hyny yn oreu, tröwn i mewn yno.

Boddlon, ebe Mr. Gonest; Boddlon, ebe Cristiana; Boddlon, ebe Mr. Gwan-feddwl; ac felly dywedai pawb. Yn awr deallwch ei bod yn hwyr y prydnewn pan ddaethant i gwr y dref; ond gwyyddai Mr. Dewr-galon y ffordd i dŷ'r hen ŵr. Felly daethant yno; ac wedi iddo alw wrth y drws, yr hen ŵr oddimewn a adnabu ei lais yn y man, agorodd iddynt, a daethant oll i mewn. Yna ebe Mr. Mnason, eu lletywr, wrthynt, O ba can belled y daethoch heddyw? Atebasant hwythau, O dŷ'th gyfaill Gaius. Wel, yn wir, ebe yntau, daethoch o gryn bellder. Rhaid eich bod yn flinedig; eisteddwch i lawr. Felly yr eisteddasant.

DEWR-GALON. Yna ebe eu harweinydd, Wel, gyfeillion, pa fodd yr ymdeimlwch? Gwn fod i chwi gyflawn groesaw i dŷ fy nghyfaill.

MNASON. Croesaw ichwi, meddwyf finau, ebe Mr. Mnason; a pha beth bynag a fydd eisiau, dywedwch, a gwnawn ein goreu i'w gael.

GONEST. Ein prif angen er's peth amser oedd lloches a chwmni da, ac yn awr hyderwyf fod y ddau genym.

MNASON. Am loches, gwelwch pa fath yw; ond am gwmni da, ymddengys hyny yn y prawf.

DEWR-GALON. Wel, ebe Mr. Dewr-galon, a fynit ti gymeryd y pererinion i'w hystafelloedd?

MNASON. Mynwyf, ebe Mr. Mnason. Felly dyg hwy bawbi'w lle ; a danghosodd iddynt ystafell-giniaw wych, lle y gallent fod gyda'u gilydd, a swpera, hyd oni ddelai amser gorphwyso.

Wedi iddynt eistedd yn eu lleoedd, ac ymddadebru ychydig ar ol y daith, gofynodd Mr. Gonest i'w lletywr, a oedd yno luaws o bobl dda yn y dref?

MNASON. Y mae yma ychydig ; canys yn wir nid ydynt ond ychydig wrth eu cydmaru â'r blaidd arall.

GONEST. Ond pa fodd y gwnawn i gael gweled rhai o honynt? canys mae'r golwg ar bobl ddaionus, i'r sawl sydd ar bererindod, fel golwg ar y lleuad a'r ser i'r rhai sydd yn hwylio ar y moroedd.

MNASON. Yna Mr. Mnason a roes ergyd i'r llawr â'i droed, a'i ferch Gras a ddaeth i fynu. Yna dywedodd wrthi, Gras, dos, a dywed wrth fy nghyfeillion, Mr. Calon Friw, Mr. Gŵr Santaidd, Mr. Caru-y-saint, Mr. Cas-celwydd, a Mr. Edifeiriol, fod yma gyfaill neu ddau yn fy nhŷ a garant eu gweled. Felly Gras a aeth i'w galw, a daethant ; ac wedi cyfarch eu gilydd, cydeisteddasant wrth y bwrdd.

Yna dywedodd Mr. Mnason, eu lletywr, Fy nghymydogion, y mae genyf, fel y gwelwch, gwmni o ddyeithriaid wedi dyfod i fy nhŷ ; pererinion ydynt ; daethant o bell, a myned y maent i fynydd Sion. Ond pwy, eb efe, a feddyliech chwi yw hon? gan gyfeirio ei fŷs at Gristiana. Cristiana yw, gwraig Cristion, y pererin enwog, yr hwn, yn nghyda'i frawd Ffyddlon, a driniwyd mor gywilyddus yn ein tref ni. Ar hyn safasant yn syn, a dywedasant, Ychydig a feddylasom y caem weled Cristiana pan ddaeth Gras i'n galw ; ac am hyn y mae hwn yn ddifyrwrch heb ei ddysgwyl. Yna gofynasant iddi am ei helynt, ac ai meibion ei phriod oeddynt y gwŷr ieuainc hyny. A phan atebodd hithau mai hwy oeddynt, dywedasant hwythau, Y Brenin, yr hwn yr ydych yn ei wasanaethu, a'ch gwnelo yn debyg i'ch tad, ac a'ch dygo mewn heddwch i'r man y mae yntau.

GONEST. Wedi iddynt oll eistedd i lawr, gofynodd Mr. Gonest i Mr. Calon Friw, a'r lleill, Yn mha agwedd y mae eich tref y pryd hwn?

CALON FRIW. Gellwch benderfynu ein bod yn llawn ffwdan amser ffair. Anhawdd iawn cadw ein calonau a'n hysbrydoedd mewn trefn pan y byddom yn llawn trafferth. Y neb a breswylio yn y fath le a hwn, ac a wnelo â'r fath ag y mae a wnelom ni, sy raid iddo wrth awgrym i'w rybuddio i fod yn wagellog bob munud o'r dydd.

GONEST. Pa wedd sydd ar eich cymydogion yn awr o ran llonyddwch?

CALON FRIW. Y maent yn llawer mwy cymhedrol yn awr nag y buont gynt. Gwyddoch am y modd y triniwyd Cristion a Ffyddlon yn ein tref ; ond yn ddiweddar, meddaf, y maent wedi bod yn llawer mwy cymhedrol. Yr wyf yn meddwl fod gwaed Ffyddlon yn gorwedd yn drwm arnynt hyd yn awr ; canys er pan losgasant ef, bu arnynt gywilydd llosgi neb ar ei ol. Yn y dyddiau hyny yr oedd arnom ofn cerdded yr heolydd, ond yn awr gallwn ddangos ein penau. Y pryd hwnw yr oedd enw profleswr yn ffaidd ; ond yn awr, yn enwedig mewn rhai parthau o'n tref (canys gwyddoch fod ein tref yn fawr), cyfrifir crefydd yn anrhydeddus.¹ Yna ebe Mr. Calon Friw wrthynt, Atolwg, pa fodd yr

¹ "Mawr yn wir oedd y cyfnewidiad yn nhref Gwagedd pan oedd Cristiana a'i chymdeithion yno, o'i chymharu â'r amser pan ferthyrwyd Ffyddlon. Darfu i gyhoeddiad Charles II. o ryddid cydwylbod wneud profles o grefydd yn fwy cyhoeddus, er bod digon o erlid wedi hyny i gadw crefydd yn ei phurdeb. Pa fodd, tybed, y darluniau ein breuddwydiwr gogoneddus Ffair Gwagedd ein dyddiau ni?"—*G. Offer.*

ydych chwi yn ymdaro ar eich pererindod? pa fodd y mae'r wlad yn ymddwyn tuag atoch?

GONEST. Dygwyrddda i ni fel y mae'n dygwyrdd i fforddoliau;—weithiau mae ein ffordd yn lân, weithiau yn fudr; weithiau gallt, weithiau gwaered; anfynech y mae sicrwydd. Nid yw'r gwynt bob amser i'n cefnau, ac nid cyfaill yw pob un a gyfarfyddwn yn y ffordd. Yr ydym wedi cyfarfod â rhai rhuthrau hynod eisoes, a pha beth sydd eto yn ol nis gwyddom; ond gan mwyaf yr ydym yn cael mai gwir yr hen air, Rhaid i ddyn da ddyoddef adfyd.

CALON FRIW. Ti a soni am ruthrau; pa ruthrau a fu arnoch?

GONEST. Na, gofyn i Mr. Dewr-galon, ein harweinydd; canys efe a fedr roddi yr hanes-goreu am hyny.

DEWR-GALON. Ymosodwyd arnom dair neu bedair o weithiau yn barod. Yn mlaenaf, Ymosododd dau o ddyhirwyr ar Gristiana a'i phlant, y rhai yr ofnent am eu bywydau oddiwrthynt. Ymosodwyd arnom hefyd gan Gawr Cuchiog, Cawr Baeddwyr, a Chawr Lladd-daioni. Yn wir, yn hytrach, nynt a ymosodasom ar yr olaf, ac nid efe arnom ni. Ac fel hyn y bu: gwedi i ni fod am beth amser yn nhŷ Gaius, fy lletywr i a'r holl eglwys, cawsom awgrymiad ryw bryd i gymeryd ein harfau, a myned allan i edrych a allem ddisgyn ar neb o elynion y pererinion; canys clywsom fod oddeutu yno un tra hynod. Yr oedd Gaius yn gwybod am ei gyniweirfa yn well na mi, am ei fod yn byw gerllaw. Felly chwiliasom yn ddyfal, nes o'r diwedd i ni ganfod genau ei ogof: yna bu lawen genym, a chodasom ein hysbrydoedd. Felly nesasom at ei ffau; ac wele, pan ddaethom yno, yr oedd efe wedi llusgo i'w rwyd, trwy wir drais, y truan-ddyn hwn, Mr. Gwanfeddwl, ar fedr gwneud diwedd arno. Ond pan ganfu efe ni, a barnu hefyd, tybygem, iddo gael ysglyfaeth arall, gadawodd y dyn tlawd yn eu ffau, a daeth allan. Felly dechreuasom ymosod arno â'n holl rym, ac yntau a amddiffynodd ei hunan yn lew; ond, o'r diwedd, tarawwyd ef i'r llawr, a thorwyd ei ben, i'w osod i fynu ar fin y ffordd, er dychryn i'r sawl a wnelont y fath annuwioldeb rhagllaw. Ac er prawf fy mod yn dywedyd y gwir, dyma'r dyn ei hun i dystio, yr hwn a achubwyd fel oen o safn y llew.

GWAN-FEDDWL. Yna ebe Mr. Gwan-feddwl, Profais hyn yn wir, er fy ngofid a'm cysur: er fy ngofid, pan oedd yn bygwth pigo fy esgyrn bob munud; ac er fy nghysur, pan welais Mr. Dewr-galon a'i gyfeillion, â'u harfau ganddynt, yn dynesu mor agos i fy rhyddhau.

GWR SANTAIDD. Yna ebe Mr. Gŵr Santaidd, Rhaid i'r sawl a elo ar bererindod feddiannu dau beth; gwroldeb, a bywyd difrycheulyd. Os na bydd ganddynt wroldeb, ni allant byth ddal eu ffordd; ac os afreolus eu bywyd, parant i enw pererin sawru yn drwm.

CARU-Y-SAINT. Yna ebe Mr. Caru-y-saint, Gobeithiwyf nad yw y rhybudd hwn yn angenrheidiol yn eich plith chwi. Ond yn wir mae llawer sydd yn myned ar hyd y ffordd, yn dangos eu bod yn ddeythrïaid i bererindod, yn hytrach na'u bod yn ddeythrïaid a phererinion ar y ddaear.

CAS-CELWYDD. Yna ebe Mr. Cas-celwydd, Digon gwir. Nid oes ganddynt wisg pererinion, na gwroldeb pererinion; nid ânt yn union, ond yn wyrsgam; y naill esgid i

TRUGAREDD YN DILLADU'R TLAWD.

mewn, y llall allan; a'u hosanau ydynt dyllog: y mae cerpyn yma, a rhwyg acw, er difriad i'w Harglwydd.

EDIFEIRIOL. Dylent ymofidio o herwydd hyn, ebe Mr. Edifeiriol; ac nis gall y pererinion gael yr addurn hwnw arnynt nac ar eu Taith Pererin a ddymument, hyd oni lanheir y ffordd o'r fath frychau a meflau. Fel hyn yr eisteddasant gan ymddyddan yr amser ymaith hyd nes dodi y swper ar y bwrdd, at yr hwn y nesasant; ac wedi cyfnerthu eu cyrff, aethant i orphwys.

Yn awr arosant yn y ffair dro hir yn nhŷ Mr. Mnason, yr hwn yn ystod yr amser a roddes ei ferch Gras i Samuel, mab Cristiana, yn wraig, a'i ferch Martha i Joseph.

Fel y dywedais, yr oedd yr amser y buont yma yn faith, canys nid oedd yn awr fel yn dyddiau gynt. Gan hyny daeth y pererinion yn gydnabyddus â llawer o bobl ddaionus y dref, a gwnaethant iddynt y gwasanaeth a allent. Trugaredd hithau, yn ol ei harfer, a weithiodd lawer i'r tlodion: am hyny eu boliau a'u cefnau a'i bendithiodd, ac yr oedd yno yn addurn i'w phroffes.¹ Ac, a dywedyd y gwir am Gras, Phebe, a Martha, yr oeddynt

¹ "Y mae tiriondeb at y tlawd yn adeiladu yr eglwys. Y mae yn trechu rhagfarnau y bydol, yn enill eu hymddiried, ac yn eu dwyn dan bregethiad yr efengyl. Penderfynant nad all y rhai sydd yn gwneud cymaint o ddaioni i ereill fod eu hunain yn bobl ddrwg."—*Ivomey*.

oll o naws da iawn, a gwnaethant lawer o ddaioni yn eu lleoedd. Yr oeddynt oll hefyd yn firwythlon iawn; fel yr oedd enw Cristion, megys y dywedwyd o'r blaen, yn debyg o fyw yn y byd.

Tra yr oeddynt yn aros yma, daeth rhyw anghenfil allan o'r coed, ac a laddodd lawer o bobl y dref. Efe a ddygai ymaith y plant hefyd, a dysgai iddynt sugno ei genawon.¹ Yn awr ni feiddiai un dyn yn y dref gymaint a gwynebu yr anghenfil hwn; ond pawb a fföent pan glywent sw'n ei ddyfodiad.

Nid oedd yr anghenfil hwn yn debyg i un bwystfil ar wyneb y ddaear. Yr oedd ei gorff yn debyg i ddraig, ac yr oedd iddo saith ben a deg corn. Gwnaeth ddifrod mawr ar blant, ac eto llywodraethid ef gan wraig, Dat. xvii. 3.² Yr anghenfil hwn a gynygai ammodau i ddynion; a'r dynion hyn y garent eu bywydau yn fwy na'u heneidiau, a gydsynient â'r ammodau hyn.³ Felly darostyngid hwy.

Yn awr Mr. Dewr-galon, a'r rhai a ddaethant i ymweled â'r pererinion i dŷ Mr. Mnason, a ymgynghreiriasant i fyned i ymosod ar y bwystfil hwn, fel y gallent, os byddai modd, achub trigolion y dref o safn a chrafangau sarff mor ddinystriol.

Yna yr aeth Mr. Dewr-galon, Mr. Calon Friw, Mr. Gŵr Santaid, Mr. Cas-celwydd, a Mr. Edifeiriol, â'u harfau gyda hwynt, i'w gyfarfod. Yr oedd yr anghenfil ar y cyntaf yn nwyfus iawn, ac yn edrych ar y gelynyon hyn gyda dirmyg mawr; ond hwy a'i baeddasant ef gymaint, gan eu bod yn arfogion glewion, fel y gorfodasant ef i gilio yn ol:⁴ felly dychwelasant adref i dŷ Mr. Mnason drachefn.

Yr oedd gan yr anghenfil, gwybyddwch, ei amserau penodol i ddyfod allan, ac i ymosod ar blant y trefedigion. Ar y cyfryw amserau y byddai y gwŷr grymus hyn yn ei wyllo, gan ymosod arno beunydd; fel y daeth yn mhen amser, nid yn unig yn archoll-edig, ond yn gloff. Hefyd, nid yw wedi anrheithio plant y trefedigion gymaint ag a wnaethai gynt; ac y mae rhai yn credu yn ddilys, mai marw a wna'r bwystfil o'i glwyfau.

Hyn gan hyn y dderchafodd Mr. Dewr-galon a'i gymdeithion yn enwog yn y dref; fel ag yr oedd llawer o'r bobl, nad oeddynt o'r un chwaeth â hwy am bethau, yn meddu

¹ "Yr anghenfil hwn ydoedd Anghrist. Y diafol ydyw ei ben, synagog Satan ydyw ei gorff, a drwg-ysbryd anwiredd ydyw ei enaid. Defnyddiodd y cythraul yr eglwys yn fyd-wraig i ddwyn yr anghenfil hwn i'r byd. Yr oedd ganddo eiryn yn ei safn ddreigaidd, ac felly daeth i mewn â gweniaeth. Trawsfurfiodd ei hun yn fwystfil, yn ŵr, ac yn wraig, a'r byd a garodd y wraig yn fawr, ac a ddaeth yn feibion iddi, gan gymeryd i fynu helm a tharian i'w hamddiffyn. Ymwisgodd âg addurniadau deniadol—aur a meini gwerthfawr—fel putain. Meddwodd frenhin- oedd; hwythau a roddasant iddi waed y saint a'r merthyron, nes iddi feddwi, gloddesta, a rhuo. Ond wedi iddi yfed ei phiol, geilw Duw hi i'r fath gyfrif na fydd ei holl wisgoedd na'i thlysau ddim yn ddigon i dalu'r *gda*. Cymherir y bwystfil hwn i'r baedd gwyllt sydd yn dyfod o'r coed i ysglyfachu eglwys Dduw, Salm lxxx. 13. Y cledlyf tymorol a ladd ei gorff, ond nid all dim ond ysbryd ladd ysbryd, a'r Arglwydd yr Ysbryd a ladd ei enaid."—*Bunyan*.

² "Am enw a diwyg y wraig hon, gwel Dat. xvii. 1—4. Y mae wedi anfon mab i Loegr dan yr enw Archeagob Westminster."—*G. Offor*.

³ "Yr ammodau hyn oeddynt Deddf Unffurfiad, Deddfau y Prawf a'r Bwrdeisdref, a'r Ddeddf i Ddiddymu y Tai cyrddau, 1680—1672. (*Act of Uniformity, Test and Corporation Acts, and the Act to Suppress Conventicles*.)"—*G. Offor*.

⁴ "Ac fel eich argyhoedder o wirionedd hyn, edrychwch yn ol, a chymharwch y peth oedd Anghrist pedwar can' mlynedd yn ol â'r peth ydyw yn awr, a chwi a welwch y fath waith a wnaeth yr Arglwydd Iesu Grist arno; y mae wedi cymeryd brenhiniaethau a gwledydd oddiarno. Gwir fod niwliau Anghrist a'r mŵg a ddaeth gydag ef o'r pydew diwaelod wedi rhoi diffyg, megys, ar oleuni gogoneddus yr efengyl; ond chwi a wyddoch, pan fydd y diffyg ar yr haul neu y lleuad yn cilio, nad allai holl greaduriaid y ddaear mo'i rhwystro i adenill eu gogoniant blaenorol. Ac fel hyn y bydd yn awr, y mae yr Arglwydd yn dychwelyd i ymweled a'i bobl â'i ogoniant cyntefig, a 'bydd llewyrch yr haul yn saith mwy.'"—*Bunyan*.

parch mawr yn eu calon iddynt.¹ Oherwydd hyn ni chyfarfu y pererinion â chymaint o niwaidd yma. Gwir fod yno rai o'r gwehilion na allent weled mwy na gwadd, na deall mwy nag anifail; nid oedd ganddynt hwy ddim parch i'r gwŷr hyn, ac ni ddalasant sylw ar eu glewder na'u hanturiaethau.²

Wel, nesaodd yr amser i'r pererinion fyned yn mlaen ar eu taith; felly ymbarotoiasant. Danfonasant am eu cyfeillion; ymddyddanasant â hwynt; neillduasant beth amser i gyflwyno eu gilydd i ymddiffyniad eu Tywysog. Yr oedd yno rai hefyd a ddygasant iddynt o'r hyn oedd ganddynt—pethau cymhwys i'r gwan ac i'r cryf, i'r gwragedd ac i'r gwŷr, ac a'u llwythasant felly â'r hyn oedd angenrheidiol, Act. xxviii. 10. Yna aethant yn mlaen i'w taith; a'u cyfeillion, wedi eu dilyn cyn belled ag oedd yn gyfleus, ac wedi cyflwyno eu gilydd drachefn i nodded eu Brenin, a ymadawsant.

Y rhai gan hyny ag oeddynt o fintai y pererinion a aethant rhagddynt, a Mr. Dewrgalon o'u blaenau. Yn awr, gan fod y gwragedd a'r plant yn weiniaid, rhaid oedd iddynt fyned fel y gallent; trwy hyny cafodd Mr. Parod-i-glofffi a Mr. Gwan-feddwl fwy i gydymdeimlo gyda'u sefyllfa.

Gwedi iddynt ymadael â thrigoliou y dref, ac wedi i'w cyfeillion ganu yn iach iddynt, daethant yn fuan at y man y rhoddwyd Ffyddlon i farwolaeth. Yma gan hyny y safasant, a diolchasant i'r Hwn a'i nerthasai i ddwyn ei groes gystal; ac yn fwy felly, am eu bod hwy yn awr yn cael llesâd oddiwrth y fath ddyoddefiadau gwrol a'r eiddo ef.

Ar ol hyn aethant encyd o ffordd yn mhellach, gan ymddyddan am Gristion a Ffyddlon, a'r modd yr ymunodd Gobeithiol â Christian ar ol marwolaeth Ffyddlon.

Erbyn hyn yr oeddynt wedi dyfod gyferbyn â bryn Elw, lle yr oedd y mwnglawdd arian, yr hwn a hudodd Demas oddiar ei bererindod, ac i'r hwn, fel y tybia rhai, y syrthiodd Gau-ddybenion ac y darfu am dano; yma yr ystyriasant hwythau hyny. Ond pan ddaethant at yr hen golofn a safai ar gyfer bryn Elw, sef y golofn halen, yr hon a safai hefyd yn ngolwg Sodom a'i llyn drewedig, hwy a ryfeddasant, fel y gwnaethai Cristion o'r blaen, fod gwŷr o'r fath wybodaeth a nerth synwyr ag oeddynt hwy mor ddall a throi o'r ffordd yma. Eithr ystyriasant drachefn, nad yw natur yn teimlo y drygau y mae ereill yn eu cyfarfod, yn enwedig os bydd y peth yr edrychant arno yn meddu grym deniadol ar lygad ynfyd.

Gwelwn hwy yn myned yn mlaen hyd oni ddaethant at yr afon ag oedd o'r tu yma i'r Mynyddoedd Hyfryd—at yr afon lle y mae'r coed dymunol yn tyfu o bob tu iddi, dail y rhai, os cymerir hwy yn dumewnol, sydd yn dda rhag gormodedd; lle y mae'r gweirgloddiau yn wyrddleision trwy gydol y flwyddyn; a'r lle y gallent orwedd yn ddiogel, Salm xxiii. 2.

Wrth lan yr afon hon, yn y gweirgloddiau, yr oedd lluestai a chorlanau defaid, a thŷ

¹ "Dichon fod hyn yn cyfeirio at y llu ardderchog o enwogion, y rhai yn 1675, a draddodasant gyfres o bregethau yn erbyn pabyddiaeth—Owen, Manton, Baxter, Doolittle, Jenkin Poole, ac amryw ereill. Yr oeddynt yn enwog y pryd hyny, ac a barhânt felly byth."—*G. Offor.*

² "Trechwyd dyfais Charles II. a James II. i adsefydlu pabyddiaeth yn Lloegr, trwy fod enwogion yr Anghydfurfwyr wedi ymuno â gwrthwynebwyr penderfynol Rhufain o fewn yr Eglwys Sefyllledig. Dygodd hyn hwynt i fri."—*G. Offor.*

³ "Cydnabyddodd David Hume wasanaeth anmhrisiadwy y Puritaniaid, 'Trwy y rhai y cynheuwyd ac y noddwyd gwreichionen werthfawr rhyddid, ac i'r rhai y mae y Saeson yn ddyledus am holl fendithion eu cyfansoddiad rhagorol.'"—*G. Offor.*

weddi ei adeiladu i fagu a meithrin yr wyn, sef babanod y gwragedd a elont ar bererindod. Hefyd, yr oedd yma un yr ymddiriedwyd iddo am danynt, yr hwn a allai dosturio; gallai gasglu yr wyn â'i fraich, eu dwyn yn ei fynwes, a choleddu y mamogiaid, Heb. v. 2; Esa. xl. 11. Yn awr i ofal y gŵr hwn y cyngorai Cristiana ei phedair merch i roddi eu rhai bychain, fel y gallent gael eu cartrefu, eu-cysgodi, eu llochi, eu magu a'u meithrin, wrth y dyfroedd hyn, ac na byddo un o honynt ar goll yn yr amser a ddaw.¹ Y gŵr hwn, os â un o honynt ar ddisperod, neu ar goll, a'i dwg yn ol; efe a rwyma'r friwedig, ac a gryfha'r lesg, Jer. xxiii. 4; Ezec. xxxiv. 11—16. Yma ni bydd arnynt byth eisieu bwyd, diod, na dillad; yma cedwir hwy rhag lladron ac ysbeilwyr; oherwydd bydd y gŵr hwn farw cyn y cyfrgollir un o'r rhai a roddir i'w ofal. Heblaw hyn, byddant sicr o gael yma addysg ac athrawiaeth dda, a'u dysgu hefyd i rodio ar hyd llwybrau uniawn, yr hyn, fel y gwyddoch, sydd ffiafr werthfawr. Y mae yma hefyd, fel y gwelwch, ddyfroedd peraidd, dolydd hyfryd, blodau godidog, amrywiaeth o goedydd, a'r cyfryw ag a ddyg ffrwyth iachusol—ffrwyth, nid cyffelyb i'r hwn y bwyaodd Matthew o hono, ag oedd yn crogi dros y mur o ardd Belzebug; ond ffrwythau a gynyrchant iechyd lle nad yw, ac a barant iddo gynyddu a pharhau lle y mae. Felly buont foddlon i ymddiried eu rhai bychain i'w ofal; a'r hyn oedd hefyd yn gymhelliad iddynt i wneuthur felly ydoedd, fod hyn oll i fod ar draul y Brenin, a'i fod drwy hyny yn nawdd-dŷ i blant bychain ac amddifaid.

Yna aethant yn mlaen. A phan ddaethant i weirglodd y Gau-lwybr, at y ganfa dros yr hon yr aeth Cristion a'i gyfaill Gobeithiol, pan y cymerwyd hwy gan Cawr Anobaith, ac y'u gosodwyd yn Nghastell Amheuaeth, eisteddasant i lawr, ac ymgynghorasant beth oedd oreu i'w wneuthur; sef, gan eu bod yn awr mor gryfion, a chanddynt y fath ŵr a Dewr-galon yn arweinydd, ai nid gwell oedd iddynt ymosod ar y cawr, idryllio ei gastell, a gollwng y pererinion yn rhyddion, od oedd rhai ynddo, cyn yr elont yn mhellach. Felly un a ddywedai fel hyn, a'r llall i'r gwrthwyneb. Amheuai un ai cyfreithlon iddynt oedd myned i dir annghysegregid; dywedai un arall y gallent, os byddai eu dyben yn dda; ond Mr. Dewr-galon a ddywedodd, Er na's gall yr haeriad a gynygiwyd ddiweddaf fod yn wirionedd bob amser, eto gorchymynwyd i mi wrthwynebu pechod, gorchfygu drygioni, ac ymdrechu hardd-deg ymdrech y ffydd: ac, atolwg, â phwy yr ymdrechwyf yr ymdrech da hwn ond â Chawr Anobaith? Gan hyny, ceisiaf ddwyn ei fywyd, a dryllio Castell Amheuaeth. Yna, eb efe, pwy a â gyda mi? Myfi, ebe hen Onest. A deuaif finau hefyd, ebe pob un o feibion Cristiana, Matthew, Samuel, Joseph, a Iago; canys yr oeddynt hwy yn ieuainc ac yn gryfion. 1 Ioan ii. 13, 14. Felly gadawsant y gwragedd yn y ffordd, a Mr. Gwan-feddwl, a Mr. Parod-i-gloffio a'i ffyn-baglau, i fod yn warcheidwaid iddynt hyd oni ddeuent yn ol; canys yn y man hwnw yr oedd Cawr Anobaith yn trigo mor agos, fel y gallai plentyn bychan, tra'r ymgadwent ar y ffordd, eu harwain, Esa. xi. 6.

Felly Dewr-galon, hen Onest, a'r pedwar gŵr ieuanc, a aethant i fynu at Gastell Amheuaeth, i edrych am Gawr Anobaith. Pan ddaethant at borth y Castell, curasant am dderbyniad gyda thwrff anarferol. Ar hyn daeth yr hen gawr at y porth, ac Anhyder, ei wraig, yn ei ddilyn. Yna eb efe, Pwy a pha fath yw efe sydd mor hyf ag aflonyddu fel

¹ "Gwelwch ofal tyner y Gwaredwr am blant crelinwyr a gyflwynwyd iddo gan rieni duwiol."—*G. Offor.*

hyn ar Gawr Anobaith? Dewr-galon a atebodd, Myfi yw, Dewr-galon, un o arweinyddion pererinion Brenin y wlad nefol i'w bro eu hunain; ac yr wyf yn gorchymyn i ti agoryd y pyrth fel y delwyf i mewn: ymbarotoa i ymladd â mi, canys daethum i gymeryd dy ben ymaith, a dryllio Castell Amheuaeth.

Yn awr Cawr Anobaith, am mai cawr ydoedd, a feddylodd nad oedd yr un dyn a allai ei orchfygu: hefyd dychymygai, Yn gymaint ag i mi orchfygu angelion, a gaiff Dewr-galon beri i mi ofui? Felly efe a ymarfogodd, ac a aeth allan. Yr oedd ganddo gapan o ddu am ei ben, a dwyfroneg o dân byw wedi ei gwregysu wrtho, ac efe a ddaeth allan mewn esgidiau o haiarn, a ffon gnwpa fawr yn ei law. Ar hyn y chwe gŵr yna a ddynesasant i fynu ato, ac a ymosodasant arno wyneb a chefn: a phan ddaeth Anhyder y gawres i'w gynorthwyo, tarawodd Mr. Gonest hi i'r llawr ag un ergyd. Yna ymladdasant am eu bywyd, a dygwyd Cawr Anobaith i lawr ar y ddaear: ond yr oedd yn anhawdd iawn ganddo farw. Ymdrechodd yn galed iawn—yr oedd ganddo, fel y dywedir, fywyd cath; ond Mr. Dewr-galon fu yn angau iddo, canys nis gadawodd lonydd iddo nes tori ei ben oddiar ei ysgwyddau.

Yna troisant i ddinystrio Castell Amheuaeth; a gwyddoch mai hawdd oedd gwneud hyny, wedi i Gawr Anobaith farw. Buont saith niwrnod yn ei ddinystrio; a chawsant o bererinion ynddo Mr. Llwr, yn mron rhynu i farwolaeth, ac un Mawr-ei-hofn, ei ferch: y ddau hyn a achubasant yn fyw. Ond rhyfeddasech yn fawr pe gwelsech y cyrff meirwon a orweddent yma ac aew ar hyd cyntedd y castell, a llawned oedd y daeardŷ o esgyrn y meirw.

Gwedi i Mr. Dewr-galon a'i gyfeillion orphen hyn o orchestwaith, cymerasant Mr. Llwr, a'i ferch Mawr-ei-hofn, o dan eu nawdd; canys pobl onest oeddynt hwy, er eu bod yn garcharorion yn Nghastell Amheuaeth i'r gormesdeyrn Cawr Anobaith. Cymerasant hefyd gyda hwy ben y cawr (oblegyd ei gorff a gladdesid dan garnedd o gerig), daethant at eu cyfeillion i'r ffordd, a dangosasant iddynt yr hyn a wnaethant. Yn awr, pan welodd Gwan-feddwl a Pharod-i-gloffï mai pen Cawr Anobaith oedd efe mewn gwirionedd, yr oeddynt yn llon a llawen. Yr oedd Cristiana, pan fyddai raid, yn alluog i chwareu ar y erwth, a'i merch Trugaredd ar y delyn; a chan eu bod mor llawen, chwareuodd gainc iddynt, a Pharod-i-gloffï a fynai ddawnsio. Felly efe a gymerth Mawr-ei-hofn, merch Llwr, erbyn ei llaw, ac i ddawnsio yr aethant ar y ffordd. Mae'n wir na's gallai ddawnsio heb gael un ffon-fagl yn ei law, ond ar fy ngair yr oedd efe yn ei throedio yn gelfyddgar iawn: hefyd yr oedd yr eneth i'w channol, canys yr oedd hi yn ateb y gerddoriaeth yn gyson.

Ond am Mr. Llwr, nid oedd y gerddoriaeth nemawr fudd iddo ef: yr oedd efe am ymborthi yn hytrach na dawnsio, canys yr oedd yn mron newynu. Felly Cristiana a roddes iddo ychydig win o'i chostrel i'w ddadebru a'i loni, ac yna parotodd rywbeth iddo i'w fwyta; ac yn mhen enyd daeth yr hen ŵr bonheddig ato ei hun, a dechreuodd ymadfywio yn wych.

Yna gwelwn yn fy mreuddwyd, pan oedd yr holl bethau hyn ar ben, i Mr. Dewr-galon gymeryd pen Cawr Anobaith, a'i osod ar drostan ar fin y ffordd, yn gymhwys ar gyfer y golofn a godasai Cristion er rhybudd i'r pererinion a ddelent ar ol i gymeryd gofal nad elent i mewn i'w diroedd ef.

Yna efe a ysgrifennodd odditani, ar faen mynor, y penillion canlynol :—

Dyma ben yr un gwnai 'i enw
Beri braw a dychryn garw,
Mewn amseroedd aethant haibio,
I'r pererin wrth ymdeithio.

Mae ei gastell wedi cwmpo,
Anhyder wedi ei dieneidio;
Arnynt ca'dd Dewr-galon goncwest,
Fe'u gorchfygodd yn yr ornest.

Llwfr, yn nghyda'i ferch, heb fethu,
Gawsant hefyd eu gwaredu;
Os oes rhywun mewn amheuan,
Trôed ei olwg—wele brofion :—

Dyma'r gwan bererin ofnus,
Wrth grogi pen y cawr digofus,
Yn mwynhau tawelwch helaeth,
Perffaith heddi, a gwaredigaeth.

Gwedi i'r gwŷr hyn ddangos eu hunain mor wrol yn erbyn Castell Amheuaeth, a lladd Cawr Anobaith, aethant yn mlaen hyd oni ddaethant i'r Mynyddoedd Hyfryd, man yr ymlonasai Cristion a Gobeithiol ag amrywiaethau y lle. Gwnaethant eu hunain yn gyd-nabyddus iawn â'r bugeiliaid yno, y rhai a'u croesawasant hwy, fel y gwnaethant i Gristion, i'r Mynyddoedd Hyfryd.

Pan welodd y Bugeiliaid y fath fintai yn dilyn Mr. Dewr-galon (canys cydnabyddus iawn oeddynt ag ef), dywedasant wrtho, Anwyl syr, y mae genyt nifer gwych o gymdeithion; atolwg yn mha le y cefaisst y rhai hyn oll?

Yna Mr. Dewr-galon a atebodd :—

Ah! dyma, yn gyntaf, Gristiana a'i thylwyth,
Ei meibion, a'u gwragedd, gan gadw at y nod—
Gan lywio eu camrau'n ofalus, o bechod
I ras, maent hyd yma yn iach wedi d'od.

Yn nesaf e welir hen Onest, ŵr ffyddlawn,
A Pharod-i-gloff, a'i ddyben nid ffol;
A Meddwl Gwan hefyd, a hwn, ar un cyfrif,
Ni fyndd y son am ei adael ar ol.

Yn nesaf at hyny, un Llwr yn arafaidd,
A Mawr-ei-hofn hefyd, ei fwynaidd hoff ferch:
A gawn ni wir groeso, neu raid myn'd yn mhellach?
Gadewch i ni wybod ar bwy i roi serch.

Yna ebe'r Bugeiliaid, Wel, dyma gymdeithion cysurus! Mae i chwi groesaw i ddyfod atom; canys y mae genym beth i'r gwan yn gystal a'r cryf. Y mae ein Tywysog yn sylwi ar y peth a wneir i'r rhai lleiaf hyn; ac am hyny ni ddylai gwendid fod yn un rhwystr i'n croesaw, Matt. xxv. 40. Felly hwy a'u dygasant at ddrws y palas, ac a dywedasant wrthynt, Tyred i mewn, Mr. Gwan-feddwl; tyred i mewn, Mr. Parod-i-gloff; tyred i mewn, Mr. Llwr, a Mawr-ei-hofn, ei ferch. Yr ydym yn galw y rhai hyn i mewn wrth eu henwau, Mr. Dewr-galon, ebe'r Bugeiliaid wrth eu harweinydd, am eu bod

yu fwy tueddol i dynu yn ol; ond am danat ti, a'r lleill sydd gryfion, yr ydym yn dy adael i'th ryddid arferol. Yna ebe Mr. Dewr-galon, Gwelaf heddyw fod gras yn dysgleirio yn eich wynebau, ac mai Bugeiliaid fy Arglwydd ydych yn wir; canys ni wthiasoch y friwedig ag ystlys nac ag ysgwydd, ond yn hytrach a daenasoch eu ffordd i'r palas â blodau, yn ol eich dyledswydd, Ezeo. xxxiv. 21.

Felly y gwan a'r llesg a aethant i mewn, a Mr. Dewr-galon a'r lleill a'u dilynasant. A phan oeddynt wedi eistedd i lawr, y Bugeiliaid a ddywedasant wrth y rhai gweiniaid, Beth a fynech gael? canys, ebynt hwy, rhaid i bob peth yma gael ei drefnu er cynhaliath i'r gweiniaid, yn gystal ag er rhybudd i'r afreolus. Felly gwnaethant wledd iddynt o bethau hawdd eu treulio, pethau blasus i'r archwaeth, a maethlon hefyd; ac wedi cyfranogi o honynt, aethant i'w gorphwysleoedd, bob un i'w le ei hun.

Pan ddaeth y boreu, gan fod y mynyddoedd yn uchel, a'r diwrnod yn glir, ac oherwydd mai arfer y Bugeiliaid oedd dangos i'r pererinion, cyn eu hymadawiad, ryw bethau hynod, felly, ar ol iddynt ymbarotoi ac ymadfywio, y Bugeiliaid a'u dygasant allan i'r meusydd, ac a ddangosasant iddynt yn gyntaf yr hyn a ddangosasant i Gristion o'r blaen.

Yna hwy a'u dygasant i leoedd newyddion. Y cyntaf oedd Bryn Rhyfeddod, lle yr edrychasant, ac y gwelsant ddyn yn y pellder yn treiglo y bryniau â geiriau. Yna gofynasant i'r Bugeiliaid, Pa beth yw ystyr hyn? Atebasant hwythau, Mab ydyw y gŵr draw i Mr. Gras Mawr, am yr hwn y darllenir yn y rhan gyntaf o gofnodau Taith y Pererin; a gosodwyd ef acw i ddysgu pererinion, am yr anhawsderau a'u cyfarfyddant, pa fodd y mae iddynt trwy ffydd eu credu i lawr, neu eu treiglo o'u ffyrdd, Marc xi. 23, 24. O! meddai Mr. Dewr-galon, adwaenwyf ef yn dda, y mae yn ŵr uwchlaw llawer.

Yna hwy a'u harweiniasant i le arall, a elwid Bryn Diniweidrwydd. Yma gwelent ŵr wedi ei wisgo mewn gwisg wen; a dau ŵr, Rhagfarn a Drwg-ewyllys, yn taflu tom yn ddibaid arno. Ond, wele, pa fudreddi bynag a daflent arno, a syrthiai i lawr yn mhen enyd o hono ei hun, ac ymddanghosai ei wisg mor lân a phe na thaflesid llaid ati erioed.¹ Yna ebe'r pererinion, Beth y mae hyn yn ei arwyddocâu? Y Bugeiliaid a'u hatebasant, Y dyn hwn a elwir Gŵr Duwiol, a'r wisg hon sydd yn arddangos diniweidrwydd ei fywyd. Yn awr, y rhai a daflant laid ato, ydynt y rhai a gasânt ei waith da ef; ond fel y gwelwch nad yw'r llaid yn glynu wrth ei ddillad, felly y bydd gyda'r hwn a fucheddo yn ddiniwaid yn y byd. Pwy bynag a fyno ddiwyno y cyfryw ddynion, a lafuriant yn ofer; oherwydd Duw, yn mhen ychydig o amser, a wna i'w diniweidrwydd dorri allan fel y goleuni, a'u cyfiawnder fel hanner dydd.

Yna hwy a'u dygasant i ben Bryn Cariad, lle y dangosasant iddynt ŵr a swp mawr o frethyn o'i flaen ar y llawr, o'r hwn yr oedd efe yn tòri gwisgoedd a pheisiau i'r tlodion a safent o'i amgylch; ac eto nid oedd ei ddarn brethyn yn myned ddim yn llai. Yna ebynt hwy, Beth all hyn fod? Hyn, ebe'r Bugeiliaid, sydd i ddangos i chwi, na bydd byth eisiau ar y neb sydd ganddo galon i roddi o'i drysor i'r tlawd. Yr hwn a ddyfrhao,

¹ "Y mae hanes Joseph, a Bunyan ei hun, Ie, a miloedd heblaw hyny, yn profi fod cyhuddiadau yn erbyn y dyn duwiol, diniwed, yn codi oddiworth ragfarn, drwg-ewyllys, a malais ei elynion, yn sier yn y diwedd o droi allan yn anrhydedd iddo ef, ac yn gwilydd iddynt hwy. 'Gwyn eich byd pan y'ch gwaradwyddant, ac y'ch erlidiant, ac y dywedant bob drygair yn eich herbyn er fy mwyn i.'" Matt. v. 11.—*G Offor.*

TRUGAREDD WRTH Y GAU-LWYBR I UFFERN.

dyfrheir yntau hefyd. Ni pharodd y deisen a roddes y weddw i'r prophwyd fod ganddi ddim llai yn ei chelwrn.

Aethant hwy hefyd i fan lle'r oedd un Ffol, ac un Disynwyr, yn golchi Ethiopiad, gyda bwriad o'i wneuthur yn wyn; ond po mwyaf a olchent arno, duaf o gwbl yr âi. Yna gofynasant i'r Bugeiliaid, Beth a arwydda hyn? Atebasant hwythau, Fel hyn y mae gyda'r dyn gwael; tuedda pob moddion i gael enw da i'r cyfryw yn hytrach i'w wneud yn atgasach. Fel hyn yr oedd gyda'r Phariseaid; ac fel hyn y bydd gyda'r holl ragrithwyr.

Yna ebe Trugaredd, gwraig Matthew, wrth Gristiana, ei mam, Fy mam, y mae arnaf chwant, os gellir, cael gweled y twll sydd yn y bryn, neu yr hwn a elwir yn gyffredin y gau-lwybr i uffern. Felly ei mam a hysbysai y Bugeiliaid. Yna aethant at y drws; yr ydoedd ar ochr y bryn; a hwy a'i hagorasant ef, a pharasant i Drugaredd ymwrando ychydig. Hithau a wnaeth hyny, ac a glywai un yn dywedyd, Melldigedig fyddo fy nhad am atal fy nhraed o ffordd tangnefedd a bywyd. Un arall a ddywedai, Oh na ddrylliasid fi yn ddarnau cyn i mi, er mwyn achub fy mywyd, golli fy enaid! Ac un arall a lefai, Pe cawn fyw eto, Oh fel yr ymwadwn â mi fy hun yn hytrach na dyfod i'r

lle hwn ! Yna yr oedd swm fel pe buasai'r ddaear yn ochain ac yn siglo gan ddychryn dan draed y wraig ieuanc hon ; ar hyn newidiai ei lliw, a chiliai mewn arswyd, gan ddywedyd, Gwyn ei fyd ef neu hi a waredwyd rhag y lle hwn !¹

Yn awr, wedi i'r Bugeiliaid ddangos iddynt yr holl bethau hyn, hwy a'u dygasant yn ol i'r palas, gan eu croesawu â goreuon y tŷ. Ond Trugaredd, gan ei bod yn ieuanc, ac wedi priodi, a flysiodd rywbeth a welai yno, ond yr oedd arni gywilydd gofyn am dano. Ei mam-yn-nghyfraith a ofynodd iddi beth oedd arni, am ei bod yn ymddangos fel un heb fod yn iach. Yna ebe Trugaredd, Y mae drych yn hongian i fynu yn yr ystafell giniaw-oddia'r yr hwn ni fedraf dynu fy meddwl ; os na chaf ef, y mae arnaf ofn yr erthylaf. Yna ebe ei mam, Hysbysaf dy ddymuniad i'r Bugeiliaid, ac ni omeddant ef i ti. Ond, ebe hi, y mae arnaf gywilydd i'r dynion hyn ddeall fy mod wedi blysiu dim. Na, fy merch, ebe hithau, nid cywilydd, ond rhinwedd, yw i ti flysio peth fel hwnyna. Felly dywedodd Trugaredd, Wel, fy mam, os gweli yn dda, gofyn i'r Bugeiliaid a fyddant hwy yn foddlon i'w werthu.

Yr oedd y drych yn un o fil. Danghosai ddyn, un ffordd, yn gymhwys yn ei wedd a'i bryd ei hun : ond wrth ei droi ef ffordd arall, danghosai i un wyneb a dull Tywysog y pererinion ei hun. Ië, bu'm yn siarad â rhai a allent dystio, a dywedent iddynt weled hyd yn nod y goron ddrain ar ei ben wrth edrych yn y drych hwnw ; a gwelsant hefyd y tyllau yn ei draed, ei ddwyllaw, a'i ystlys. Ië, y mae y fath odidogrwydd yn y drych hwn, ag y dengys efe ef i un yn mha le bynag y dymunai ei weled ; pa un bynag ai yn fyw neu yn farw ; pa un bynag ai ar y ddaear ai yn y nefoedd ; pa un bynag ai mewn cyflwr o ddarostyngiad neu ddyrchafiad ; pa un bynag ai yn dyfod i ddyoddef neu i deyrnasu, Iago i. 23 ; 1 Cor. xiii. 12 ; 2 Cor. iii. 18.

Gan hyny, Cristiana a aeth at y Bugeiliaid o'r neilldu, enwau y rhai oeddynt Gwybod-aeth, Profiad, Gwyliadwriaeth, a Phurdeb, ac a ddywedodd wrthynt, Y mae un o'm merched i, yr hon sydd wraig briod, wedi blysiu, meddyliwyf, rywbeth a welodd yn y tŷ hwn ; ac yn lled ofni niwaid os gomeddir ef iddi.

PROFIAD. Galw hi, galw hi, caiff yn ddiinag yr hyn a allwn ei roddi iddi. Felly galwasant hi, a dywedasant wrthi, Trugaredd, beth yw yr hyn a fynit gael ? Hithau, gan wrido, a ddywedodd, Y drych mawr sydd yn crogi yn yr ystafell giniaw. Felly Purdeb a redodd ac a'i cyrchodd ; a chyda chydysniad llon y rhoddwyd ef iddi. Yna hi a ymgyrmodd, ac a ddiolchodd iddynt, gan ddywedyd, Wrth hyn y gwn gael o honwyf ffafr yn eich golwg.

A hwy a roddasant i'r gwragedd ieuaine creill yr hyn a ddymument ; ac i'w gwŷr ganmoliaeth mawr, am iddynt ymuno â Mr. Dewr-galon i ladd Cawr Anobaith, a dinystrio Castell Amheuaeth.

Gosododd y Bugeiliaid gadwen am wddf Cristiana, ac am yddfau ei phedair merch hefyd ; a rhoddasant glust-dlysau yn eu clustiau, a thlysau ar eu talcenau.

Pan oeddynt yn barod i ymadael, gadawsant iddynt fyned mewn heddwech, ond ni

¹ "O, bydd meddyliau mewn eneidiau damnedig fydd yn gwrthdaro yn erbyn gogoniant, yn erbyn cyfiawnder, yn erbyn deddf, yn eu herbyn eu hunain, yn erbyn uffern, ac yn erbyn tragywyddolrwydd eu trueni, a bydd blaen ac awch, a gwenwyn y meddyliau hyn yn parhau i chwerwi ac i ddyferu eu colynau i'r lle clwyfus, a dolurus, ac ofnus hwnw, y gydwybod ; er nad y gydwybod yn unig, canys mi allaf ddywedyd am yr eneidiau yn uffern eu bod drostynt oll yn un—clwyf—un dolur !" — *Bunyan*.

roisant iddynt y rhybuddion neillduol a roddasent i Gristion a'i gyfaill gynt. Y rhesw'n ydoedd fod ganddynt Dewr-galon yn arweinydd, yr hwn oedd ŵr cyfarwydd iawn o bethau, ac felly a allai roddi iddynt y gocheliadau hyn y'n fwy amserol, sef, pan fyddai y perygl gerllaw. Collasai Cristion a'i gyfaill y rhybuddion a gawsent gan y Bugeiliaid erbyn yr amser i ddyfod iddynt eu rhoddi mewn ymarferiad. Oherwydd pahan, yr oedd y cymdeithion hyn yn meddu y rhagoriaeth hwn ar y lleill.

Aethant yn mlaen oddiyno dan ganu ; a dywedasant :—

Mor addas i'r pererin
 Y trefuwyd, ar ei daith,
 Y manau iddo orphwys
 O'i holl flinderau maith !
 Mae ein derbyniad tirion,
 A'r croesaw ro'nt i ni,
 Yn peri in' wroli,
 A myn'd yn mlaen yn hy'.

Pob da sydd yn eu meddiant
 A ranant ini'n hael,
 Fel caffon, bererinion,
 Fyw'n llawen, nid yn wael.
 Rho'nt hefyd ini bethau,
 A ddengys yn dra llawn
 Mai pererinion ydym,
 I ba le bynag 'r awn.

Gwedi iddynt fyned ymaith oddiwrth y Bugeiliaid, daethant yn ebrwydd i'r man y cyfarfu Cristion ag un Enciliwr, a drigai yn nhref Gwrthgiliad. Ac yma Mr. Dewr-galon, eu harweinydd, a ddygodd ar gôf iddynt, gan ddywedyd, Dyma'r man y cyfarfu Cristion ag un Enciliwr, yr hwn oedd yn dwyn nod ei wrthryfel ar ei gefn. A hyn sy genyf i'w ddywedyd am y dyn hwn ;—ni wrandawai efe ar un cyngor, ond wedi unwaith ogwyddo, nid oedd dim darbwylliad a allai ei atal. Pan ddaeth efe i'r lle yr oedd y groes a'r bedd, cyfarfu yno ag un a geisiodd ganddo edrych i mewn ; ond efe a ysgyrnogodd ei ddannedd, ac a gurodd y llawr â'i draed, gan ddywedyd ei fod ef wedi penderfynu dychwelyd i'w dref ei hun. Cyn iddo ddyfod at y porth cyfarfu ag Efengylwr, yr hwn a gynygiodd roddi ei law arno, a'i droi yn ol i'r ffordd. Ond yr Enciliwr hwn a'i gwrthwynebodd, ac wedi gwneuthur llawer o ddirmyg iddo, aeth ymaith dros y mur, ac felly a ddihangodd o'i ddwyllaw.

Yna aethant yn mlaen ; ac yn agos i'r man yr yspelliwyd Ychydig Ffydd gynt yr oedd gŵr yn sefyll â chleddyf noeth yn ei law, a'i wyneb yn waed drosto oll. Yna ebe Mr. Dewr-galon, Pwy wyt ti ? A'r gŵr a'i hatebodd, gan ddywedyd, Fy enw yw Glew-dros-y-gwir. Pererin ydwyf, a myned yr wyf tua'r Ddinas Nefol. Yn awr, fel yr oeddwn ar fy ffordd, tri o wŷr a ymosodasant arnaf, a chynygiasant i mi y tri pheth hyn :—1. A ddeuwn yn un o honynt hwy ? 2. Neu, a awn yn ol i'r man y daethum o hono ? Neu, farw yn y lle ? Diar. i. 11—14. I'r cyntaf, atebais, Bu'm yn ŵr cywir dros hir amser, a chan hyny ni ellir dysgwyl i mi bellach fwrw fy nghoelbren yn mhlith lladron. Yna mynent wybod beth a ddywedwn am yr ail. Felly mynegais iddynt, am y lle y daethum o hono, oni buasai i mi gael gwrthdarwriad yno, na throiswn fy nghefn arno oll ; ond

ENCILIWR YN DIYSTYRU CYNGOR DA.

wedi ei gael allan yn lle cwbl anghyfaddas ac anfuddiol i mi, gadewais ef er mwyn y ffordd hon. Yna gofynasant beth a ddywedwn am y trydydd. Dywedais inau wrthynt, Mae fy mywyd wedi costio yn rhy ddrud i mi ei fwrw ymaith yn ysgafn. Heblaw hyny, nid oes genych hawl i osod pethau ar fy newisiad; am hyny, sefwch draw ar eich perygl, Yna y tri hyn, sef Penwyllt, Anystyriol, a Rhodresgar, a ymosodasant arnaf, a minau arnynt hwythau.¹ Felly i ymladd yr aethom, un yn erbyn tri, am fwy o ysbaid na thair awr. Gadawsant arnaf, fel y gwelwch, rai o brofion eu dewrder, a dygasant hefyd gyda hwy rai o'r eiddof finau. Nid ydynt ond newydd fy ngadael: efallai iddynt glywed trwst traed eich march, fel y dywedir, ac iddynt ar hyny ymroddi i ffoi.

¹ "Y mae y Duw mawr, Creawdydd y cwbl, yn cymeryd plaid y rhai a'i hofnant,—'Fel y gallom ddywedyd yn hŷ, yr Arglwydd sydd gymorth i mi, ac nid ofnaf beth a wnel dyn i mi.' Oni fyddai yn rhyfedd gweled dyn wedi ei amgylchu a cherbydau, a meirch, ac arfau amddiffynol, er hyny yn ofni cael ymosod arno gan aderyn y tŷ, neu gael ei anobeithio gan y ceiliog rhedyn."—*Bunyan*.

GLEW-DROS-Y-GWIR.

DEWR-GALON. Ond yr oedd yr ymgyrch hwn yn lled annghyfartal, tri yn erbyn un.

GLEW-DROS-Y-GWIR. Gwir ; ond nid yw yehydig na llawer ddim i'r hwn sydd â gwirionedd o'i du : " Pe gwersyllai llu i'm herbyn," medd un, (Salm xxvii. 3,) " nid ofna fy nghalon : pe cyfodai câd i'm herbyn, yn hyn mi a fyddaf hyderus," &c. Heblaw hyny, eb efe, darllenais mewn rhai coflyfrau i un dyn ymladd â byddin : a pha nifer a laddodd Samson â gen asyn !¹

¹ " Yn y frwydr hon—yr ymdrech yma dros y gwirionedd—y mae tri pheth yn angenrheidiol :—1. Ymddibyniad ar gynorthwy Dwyfol, heb yr hyn ni allwn wneuthur dim. 2. Arf o wir fetel Jerusalem, wedi ei ffwrn-weithio mewn cariad, ac wedi ei dymheru yn dda â gwirionedd y Bibl. Cleddyf felly a wna hyd yn nod i angel y pydew diwaelod ffoi, ni phyla ei fin byth, ac fe dŷr drwy bobpeth a'i gwrthwyneba. 3. Cymeriad penderfynol, a pharhad hyd yr eithaf, nid tocio a thrwsio ar y gwirionedd, ond penderfyniad yn nerth Duw i ddyfod allan yn fwy na choncwerwyr. Ymladd bendigedig ydyw hwnw lle y bydd y llaw a'r galon yn yr ymdrech. Y mae Eglwys Crist wedi magu gwroniaid. Yr oedd *Luther*, a *Knox*, a *Latimer*, a *Bunyan*, yn ddyfynion o'r *stamp* yma ; gellid gyda phriodoldeb gyfenwi pob un o honynt yn *Lew-dros-y-gwir*."—*G. Offor.*

DEWR-GALON. Yna ebe'r arweinydd, Paham na waeddasi, fel y gallasai rhywrai ddyfod i'th gynorthwyo?

GLEW-DROS-Y-GWIR. Felly y gwnaethum ar fy Mrenin, yr hwn, gwyddwn, a allai fy nghlywed, a rhoddi i mi gymborth anweledig, ac yr oedd hyny yn ddigon i mi.

DEWR-GALON. Yna ebe Dewr-galon wrth Glew-dros-y-gwir, Ymddygaist yn deilwng; gad i mi weled dy gleddyf. Yntau a'i danghosodd.

Gwedi iddo ei gymeryd yn ei law ac edrych arno dros enyd, dywedodd, Ha! un o wir lalnau Caersalem ydyw.

GLEW-DROS-Y-GWIR. Iü. Os bydd gan ddyn un o'r lalnau hyn, llaw i'w drin, a medr i'w arfer, gall ymosod ag ef ar angel ei hun. Nid rhaid iddo ofni ei afael, os medr wybod pa fodd i'w ddefnyddio. Ni phyla ei awch byth. Tŷr gnawd ac esgyrn, enaid ac ysbryd, a chwbl, Heb. iv. 12.

DEWR-GALON. Ond ymleddaist yn hir; mae yn sŷn genyf na ddiffygiaist.

GLEW-DROS-Y-GWIR. Ymleddais nes oedd fy nghleddyf yn glynu wrth fy llaw; ac yna yr oeddynt yn nglyn fel pe buasai gleddyf yn tyfu allan o'm braich; a phan y rhedai y gwaed rhwng fy mysedd, yr ymladdwn yn fwyaf gwrol.

DEWR-GALON. Da y gwnaethost; gwrthwynebaist hyd at waed, gan ymdrech yn erbyn pechod. Cei aros gyda ni, dyfod i mewn a myned allan gyda ni; canys cymdeithion i ti ydym. Yna hwy a'i cymerasant, ac a olehasant ei friwiau, ac a roddasant iddo o'r hyn oedd ganddynt, i'w adfywio: ac felly aethant yn mlaen gyda'u gilydd.

Wrth iddynt fyned yn mlaen, am fod Mr. Dewr-galon yn ei hoffi (canys serchog oedd ganddo un o law gyffelyb iddo ei hun), ac am ei fod yn nghyfeillach rhai gweiniaid a llesg, am hyny holodd ef am lawer o bethau; megys, yn gyntaf, O ba wlad yr ydwyt?

GLEW-DROS-Y-GWIR. Un o'r Tir Tywyll ydwyf; canys yno y ganwyd fi, ac yno y mae fy nhad a'm mam eto.

DEWR-GALON. Tir Tywyll, ebe'r arweinydd; ai nid yw y wlad hòno yn gorwedd ar dueddau Dinas Dystryw?

GLEW-DROS-Y-GWIR. Ydyw, y mae. Yn awr, yr hyn a barodd i mi ddyfod ar bere-rindod oedd hyn. Daeth gŵr o'r enw Mr. Geirwir i'n parthau ni, ac a fynegodd i ni yr hyn a wnaethai Cristion, yr hwn a aeth allan o Ddinas Dystryw; sef, y modd y gadawsai efe ei wraig a'i blant, ac yr ymroddasai i fywyd pererin. Dywedid hefyd yn gryf y modd y lladdasai efe y sarff a ddaeth allan i'w wrthwynebu yn ei daith; a pha fodd yr aethai trwyodd i'r lle a fwriadai. Mynegid hefyd am y croesaw a gafodd yn mhob un o orphwys-leoedd ei Arglwydd, ac yn enwedig pan ddaeth at byrth y Ddinas Nefol; canys yno, ebe y gŵr, y derbyniwyd ef i mewn â sain udgorn gan lu o rai dysglair. Dywedai hefyd am y modd y canodd holl glychau y ddinas gan lawenydd ar ei dderbyniad, ac â'r fath ddillad euraid y'i gwisgwyd; yn nghyda llawer o bethau ereill nad adroddaf yn awr. Mewn gair, adroddai y gŵr hwnw yr hanes am Gristion a'i deithiau yn y fath fodd nes oedd fy nghalon yn llosgi gan frys i fyned ar ei ol; ac nis gallai fy nhad na fy mam fy rhwystro. Felly ymadewais â hwynt, a daethum hyd yma ar fy nhaith.

DEWR-GALON. Ti a ddaethost i mewn trwy y porth, onid do?

GLEW-DROS-Y-GWIR. Do, do; canys dywedodd yr un gŵr wrthym hefyd, na thalai y cwbl ddim, os na ddeuem i mewn i'r ffordd hon trwy'r porth.¹

DEWR-GALON. A weli di, ebe yr arweinydd wrth Cristiana, y mae hanes pererindod dy ŵr, a'r hyn a ennillodd trwy hyny, wedi ymdaenu yn mhell ac yn agos.

GLEW-DROS-Y-GWIR. Beth! ai gwraig Cristion ydyw hon?

DEWR-GALON. Ië, yn wir; a'r rhai hyn ydynt ei bedwar mab.

GLEW-DROS-Y-GWIR. Beth! ac yn myned ar bererindod hefyd?

DEWR-GALON. Ië, mewn gwirionedd, y maent yn dilyn ar ei ol.

GLEW-DROS-Y-GWIR. Mae hyn yn lloni fy nghalon. Y gŵr da, mor llawen fydd pan wel y rhai nas mynent fyned gydag ef yn dyfod ar ei ol trwy byrth y Ddinas Nefol!

DEWR-GALON. Bydd hyn yn gysur iddo yn ddiamheuol; canys y llawenydd nesaf at weled ei hun yno, fydd y boddineb o gyfarfod ei wraig a'i blant yno.

GLEW-DROS-Y-GWIR. Gan dy fod yn cyffwrdd â hyn, gad wybod dy farn ar y peth. Y mae rhai yn amheu pa un a adwaenom ein gilydd yno ai peidio.

DEWR-GALON. A ydwyt yn meddwl yr adwaenant eu hunain yno, neu y llawenhant yn eu dedwyddwch hwythau?² Drachefn, gan fod ein perthynasau yn ail i ni ein hunain, er y bydd y sefyllfa hono wedi ei diddymu yno, paham nad ellir yn rhesymol gasglu y bydd yn llawer llawenach eu gweled yno, na gweled eu heisiau?

GLEW-DROS-Y-GWIR. Purion, gwelaf dy farn am hyn. Ond a oes genyt ddim yn ychwaneg i'w ofyn i mi yn nghyleh dechreuad fy mhererindod?

DEWR-GALON. Oes; a oedd dy dad a'th fam yn foddlon i ti ddyfod yn bererin?

GLEW-DROS-Y-GWIR. O, nac oeddynt; arferasant bob moddion a allent ddyfeisio i'm perswadio i aros gartref.

DEWR-GALON. Paham, beth a allent hwy ddywedyd yn erbyn hyny?

GLEW-DROS-Y-GWIR. Dywedent mai bywyd dioglyd ydoedd; ac oni buasai fy mod inau yn tueddu at syrthni a seguryd, na buaswn byth yn rhoddi gwyneb i fywyd pererin.

DEWR-GALON. A pha beth arall a ddywedent?

GLEW-DROS-Y-GWIR. Dywedent hefyd mai ffordd beryglus ydoedd; ië, y ffordd fwyaf peryglus yn y byd, meddynt, yw hono yr â pererinion ar hyd-ddi.

DEWR-GALON. A ddangosasant hwy i ti yn miha wedd y mae y ffordd hon mor beryglus?

GLEW-DROS-Y-GWIR. Do; a hyny mewn llaweroedd o bethau.

DEWR-GALON. Enwa rai o honynt.

GLEW-DROS-Y-GWIR. Dywedasant wrthyf am Gors Anobaith, lle y bu Cristion agos a chael ei fygul. Dywedent hefyd fod saethyddion yn sefyll yn barod yn Nghastell Belzebub i saethu y rhai a gurant wrth y Porth Cyfyng am dderbyniad. Drachefn, dywedasant wrthyf am y goedwig a'r mynyddoedd tywyll; am Fryn Anhawsdra; am y llewod;

¹ Yr achos fod cymaint o broffeswyr ar ol eychwyn allan, wedi'r cwbl yn syrthio ymaith yn y diwedd ydyw, na ddarfu iddynt fyned i mewn i lwybr y pererinion - trwy Grist, yr hwn yw y porth.

² "Yn mysg yr amrywioel gwestiynau sydd yn cynhyrfu meddwl y Cristion, y mae hwn yn cael lle mawr. Adnabu yr apostolion ysbrydoedd gogoneddus Moses ac Elias ar fynydd y gwedd-newidiad. Yr oedd y gŵr goludog, a Lazarus, ac Abraham, yn adnabod eu gilydd. Yr ymfyniad difrifol ydyw, Pa fodd y mwynheir perffaith ddedwyddwch yn y nefoedd yn ngwyneb y darganfyddiad fod perthynas anwyl weli ei gau allan! A anghofir hwynt genym? neu a fydd ein holl hapusrwydd yn canoli yn ngogoniant Duw!"—*G. Offor.*

RHIENI GLEW-DROS-Y-GWIR YN YMGAIS I'W DDARBWILLO RHAG MYNED A'R BERERINDOD.

ac am y tri chawr, y Gŵr Gwaedlyd, Baeddwr, a Lladd-daioni. Dywedent hefyd am yr ellyll echrydus oedd yn cyniwair Dyffryn Darostyngiad, ac y bu iddo agos a dwyn bywyd Cristion oddi arno. Heblaw hyn, ebynt hwy, rhaid i ti fyned trwy Lyn Cysgod Angau, lle y mae ysbrydion ac ellyllon, lle y mae'r goleuni yn dywyllwch, lle y mae'r ffordd yn llawn rhwydau, pyllau, croglathau, a maglau. Dywedasant hefyd wrthyf am Gawr Anobaith, o Gastell Amheuaeth; a'r dinystr a gyfarfu y pererinion yno. Yn mhellach, dywedasant fod yn rhaid i mi fyned dros y Tir Rheibiedig, yr hwn oedd yn beryglus; ac ar ol hyn oll, meddynt, y cawn afon, dros yr hon nid oedd yr un bont; a bod yr afon hōno yn gorwedd rhyngof a'r Wlad Nefol.

DEWR-GALON. Ai dyna'r cwbl?

GLEW-DROS-Y-GWIR. Nagê; dywedasant wrthyf hefyd fod y ffordd hon yn llawn o dwyllwyr, ac o ddynion yn cynllwyn i droi gwŷr da allan o'r llwybr.

DEWR-GALON. Ond pa fodd y profent hyny?

GLEW-DROS-Y-GWIR. Dywedent fod Mr. Bydol-ddoethyn yn gwyllo yno i dwyllo. Dywedent hefyd fod Ffurfoldeb a Rhagrith yn wastadol ar y ffordd. Dywedent hefyd y llithid fi gan Gau-ddybenion, Siaradus, a Demas; y byddai i'r Gwenieithwr fy nal yn ei rwyd; neu y rhyfygwn, fel Anwybodus ben-chwiban, i fyned at y porth, o ba le y danfonwyd ef yn ol i'r twll yn ochr y bryn, ac y gwnaed iddo fyned ar hyd y gau-lwybr i uffern.

DEWR-GALON. Wel, dywedaf i ti, yr oedd hyn yn ddigon i'th ddigaloni; ond a roddasant hwy ddiwedd ar hyn o ymadrodd?

GLEW-DROS-Y-GWIR. Aros, naddo. Dywedasant wrthyf am amryw a wnaethant brawf o'r ffordd hõno gynt, ac a aethant yn mhell ar hyd-ddi, i edrych a gyfarfyddent hwy â pheth o'r gogoniant hwnw yr oedd cynifer yn siarad cymaint am dano o bryd i bryd; a'r modd y daethant yn ol drachefn, gan gyfrif eu hunain yn ynyfion am erioed roddi troed dros drothwy'r drws yn y llwybr hwnw, er boddlonrwydd i'r holl wlad. A hwy a enwasant amryw a wnaethant felly, sef Cyndyn a Meddal, Digred ac Ofnog, Enciliwr a'r hen Atheist, a llawer gyda hwy; a rhai o honynt, meddynt, a aethant yn mhell i edrych beth a allent gael; ond ni chafodd neb o honynt gymaint elw trwy hyny ag a bwysai pluen.¹

DEWR-GALON. A ddywedasant hwy ddim yn ychwaneg i'th ddigaloni?

GLEW-DROS-Y-GWIR. Do. Dywedasant wrthyf am un Mr. Ofnus, yr hwn oedd yn bererin, pa mor annglyfannedd y cafodd efe y ffordd; ac na bu iddo un awr gysurus tra y teithiai ar hyd-ddi; hefyd, fel y bu Mr. Digalon yn mron a rhyngu i farwolaeth ynddi: ië (bu agos i mi annghofio), am Gristion ei hun hefyd, am yr hwn y bu cymaint swm a chynhwrf, dywedent ei fod yntau wedi boddi yn yr Afon Ddu, er ei holl anturiaethau am y goron nefol, ac nad aeth efe droedfedd yn mhellach, pa fodd bynag y celwyd y peth.

DEWR-GALON. Ai ni lwfrhaodd dim o'r pethau hyn dydi?

GLEW-DROS-Y-GWIR. Naddo; ymddanghosent oll i mi fel dyddim.

DEWR-GALON. Pa fodd felly?

GLEW-DROS-Y-GWIR. Wel, yr oeddwn o hyd yn credu yr hyn a ddywedasai Mr. Geirwir; a hyny a'm dygai dros y cwbl.

DEWR-GALON. Hyn, ynte, oedd dy oruchafiaeth, sef dy ffydd.

GLEW-DROS-Y-GWIR. Ië, felly yr oedd. Credais, ac am hyny daethum allan; cefais hyd i'r ffordd hon; ymledais â phob un a ymosodai yn fy erbyn; a thrwy gredu, daethum i'r lle hwn.

Os mynwch weled gwir wrolder,
Cydneswch yma'n ddibetrusder,
Ceir yma un bob pryd yn gyson,
Er tywydd blin a gwyntoedd oerion.
Nid oes yr un anhawsder diffaith
Wna iddo wan-galoni unwaith;
'Does dim bair iddo roddi heibio
Y bwriad wnaethai ef o rodio

Yn bererin.

Y rhai â chwedlau drwg a ddeuant,
I'w dd'rysu ef, hwy a'i hamgylchant,—
Eu hunain maent hwy yn ddyrysu,
Mae'i nerth a'i rym ef yn cynyddu;

¹ "Pe bai Judas fradwr a Francis Spira yn fyw i sibrwd yn nghlustiau y dynion hyn, ac i ddywedyd wrthynt pa faint a gostiodd i'w beneidiau hwy droi yn ol, diau y glynai eu geiriau wrthynt cyhyd ag y bydd ganddynt ddydd i'w fyw ar y ddaear. Rhoes Agrippa gam braf yn bur ddisymwth, bu agos iddo gamu i fynwes Crist mewn llai na hanner awr,—'Yr wyt o fewn ychydig i'm henill i fod yn Gristion.' Ond o fewn ychydig ydoedd, ac felly fuasai waeth iddo fod heb ei enill ddim. Yr oedd ei gam yn un teg, ond yr oedd yn rhy fyr. Yr oedd yn wresog tra y rhedodd, ond fe gollodd ei wynt yn ebrwydd. O, yr o fewn ychydig yma! Yr wyf yn dywedyd wrthyhych iddo gollu ei enaid ef. O'r fath dynged sydd yn aros y rhai y bu agos iddynt gyraedd porth y nefoedd, ond a droisant yn ol drachefn!"—*Bunyan*.

TAITH Y PERERIN.

Nis gall un llew na bwystfil rheibus
 Ei ddychryn ef; mae yn ddiolfnus
 Wrth wrthwynebu cawri geirwon;
 Myn ef hawl i'w alw'n dirion

Yn bererin.

Nis gall un elyll du, uffernol,
 Byth lwfrhau ei ysbryd gwrol;
 Gwyr y bydd ar ben ei adfyd
 Byth yn etifeddu bywyd.
 Yna bydd yn amser perffaith,
 Pob dychymyg heda ymaith;
 Nid ofna beth a ddywed dynion,
 Ei ymdrech fydd i fod o galon

Yn bererin.

Erbyn hyn yr oeddynt wedi dyfod i'r Tir Rheibiedig, lle y mae'r awyr yn dueddol i wneuthur dynion yn gysglyd. Tyfasai drain a mieri dros y lle, oddigerth fod yma ac acw gysgodfan rheibiedig, yn yr hwn, os eisteddai neu y cysgai dyn, yr oedd yn amheus iawn, medd rhai, pa un a fyddai iddo godi a deffro eilwaith byth yn y byd hwn. Tros y coed-dir yma yr aethant oll, a Mr. Dewr-galon o'u blaenau, canys efe oedd eu harweinydd; a Mr. Glew-dros-y-gwir oedd yn dyfod ar eu holau, fel gwarcheidwad, rhag i ryw elyll, neu ddraig, neu gawr, neu leidr, ymosod ar y rhai olaf, a gwneuthur niwaid. Aethant rhag-ddynt yma, pob un â'i gleddyf noeth yn ei law; canys gwyddent mai lle peryglus ydoedd. Hefyd, annogasant eu gilydd oreu y gallent, a Mr. Dewr-galon a fynai Mr. Gwan-feddwl yn nesaf ato ef; a Mr. Digalon oedd dan olwg Mr. Glew-dros-y-gwir.

Ond nid aethant yn nebpell nes i niwl a thywyllwch syrthio arnynt oll, fel na's gallent, am gryn amser, weled y naill y llall. Felly gorfu iddynt deimlo am, a galw ar, eu gilydd; canys nid oeddynt yn rhodio wrth olwg. A rhaid i bob un feddwl mai ymdeithiad pruddaidd oedd yma i'r goreu o honynt; ond pa faint mwy felly i'r gwragedd a'r plant, y rhai yr oedd eu traed a'u calonau yn dyner! Eto, trwy ymadroddion annogaethol eu harweinydd o'r blaen, a'r gwarcheidwad ar ol, gwnaethant osgo glew i honcian yn mlaen.

Yr oedd y ffordd yn y lle hwn hefyd yn flin iawn, trwy laid a gwlybanaeth. Nid oedd ychwaith gymaint ag un gwesty neu lety ar yr holl dir y gallai y gweiniaid gael cyfnerthiad. Nid oedd yma, gan hyny, ddim ond tuchan, chwythu, ac ochain; ar yr un pryd syrthiai un ar draws perth, arall a lynai yn y llaid; y plant, rai o honynt, a gollent eu hesgidiau yn y dom;—tra y clywid un yn gwaeddi, Dyma fi ar lawr; un arall, Ho, yn mha le yr ydwyf? a'r trydedd, Yr wyf wedi dyrysu yn y perthi, fel yr ofnwyf na allaf ddyfod yn rhydd.

Yna gwelwn hwynt yn dyfod at gysgodfan clyd, yn addaw llawer o adfywiad i'r pererinion; canys yr oedd wedi ei weithio yn wych uwchben, ei addurno â blodau gwyrdd-leision, a'i ddodrefnu â meinciau ac ystolion. Yr oedd oddimewn iddo orwedde esmwyth i'r lluddedig orwedd. Hawdd yw meddwl, wrth ystyried y cwbl, fod yma demtasiwn; oherwydd yr oedd y pererinion eisoes yn mron a diffygio, gan ddyced oedd y ffordd: ond er hyny nid oedd yr un o honynt, a wnaeth gymaint ag arwydd, i gael aros yno. Ie, am ddim a ellais i weled, yr oeddynt o hyd yn sylwi mor astud ar rybuddion eu harweinydd, ac yntau hefyd mor ffyddlon yn eu rhybuddio o'u peryglon, a natur y peryglon, pan

oeddynt yn eu hymyl, fel yn gyffredin po nesaf fyddent atynt, mwyaf oll yr ymwrolent, ac y cefnogent eu gilydd, i ymwadu â'r cnawd. Gelwid y cysgodfan hwn, Cyfaill y Diog; yr oedd wedi ei wneuthur i'r dyben i ddenu rhai o'r pererinion, os gellid, i orphwys pan yn flinedig.

Yna gwelwn yn fy mreuddwyd eu bod yn myned yn mlaen ar hyd eu ffordd anial, hyd oni ddaethant i le y mae y dyn yn dueddol i golli ei ffordd. Yn awr, er y gallai eu harweinydd, pan y byddai yn ddydd, hysbysu iddynt pa fodd i ochel y gau-lwybrau hyny, eto, yn y tywyllwch, yr oedd yntau mewn petrusder. Ond yr oedd ganddo yn ei logell ddarlun (*map*) o'r holl ffyrdd oedd yn arwain i, ac oddiwrt, y Ddinas Nefol; gan hyny, efe a darawodd oleu (gan nad â byth heb ei flwch tân), ac a edrychodd ar y darlun, yr hwn a barai iddo fod yn ofalus yn y lle hwnw i droi ar y dde. Ac oni buasai iddo fod yn ofalus yma i edrych ar y darlun, buasent oll, yn ol pob tebygolrwydd, wedi mygu yn y llaid; canys encyd bychan o'u blaenau, a hyny yn mhen y ffordd lanaf, yr oedd pwll, na wyddai neb ei ddyfnder, yn llawn o ddim ond tom, wedi ei wneud o ddyben i ddinystrio pererinion.

Yna meddyliais ynof fy hun, Pwy a elai byth ar bererindod a'r na fynai un o'r darlunlenu hyn gydag ef, fel y gallai edrych pa ffordd i gymeryd pan y byddai mewn amheuaeth?

Felly yn mlaen yr aethant ar y Tir Rheibiedig hwn, hyd oni ddaethant i le yr oedd cysgodfan arall, ac adeiladwyd hwn hefyd ar fin y brif-ffordd. Ac yn y cysgodfan hwnw yr oedd dau ŵr yn gorwedd, a'u henwau oeddynt Diofal a Rhyfyg. Yr oedd y ddau yma wedi myned can belled a hyn ar bererindod; ond yma, gan eu bod yn flinedig gan eu taith, eisteddasant i orphwys, a syrthiasant i gwsg trwm. Y pererinion, pan y'u gwelsant, a safasant yn sŷn, gan ysgwyd eu penau; canys gwyddent fod y ddau gysgadur mewn cyflwr gresynol. Yna ymgynghorasant â'u gilydd beth a wnaent, pa un ai myned yn mlaen a'u gadael yn eu cwsg, ai myned i mewn atynt a cheisio eu deffroi. Felly penderfynasant eu dihuno os gallent; ond gyda'r gofal hwn, sef, bod yn dra gochelgar nad eisteddent i lawr eu hunain yno, ac na dderbynient ddim o'r esmwythyd a gynygiai'r cysgodfan hwnw iddynt.

Felly aethant i mewn, llefarasant wrth y gwŷr, a galwasant bob un wrth ei enw; canys yr oedd yr arweinydd, fel yr ymddengys, yn eu hadnabod; ond nid oedd llef na neb yn ateb. Yna yr arweinydd a'u hysgydwodd, ac a wnaeth yr hyn a allai i'w haflynyddu. Yna ebe un o honynt, Talaf i ti pan gaffwyf fy arian. Ar hyn yr arweinydd a ysgydwodd ei ben. Ymladdaf, ebe y llall, cyhyd ag y gallwyf ddal y cleddyf yn fy llaw. Ar hyn un o'r plant a chwarddodd.

Yna Cristiana a ofynodd, Beth yw ystyr hyn? Yr arweinydd a'i hatebodd, Siarad yn eu cwsg y maent. Pe tarawit a phe curit hwynt, neu pa beth bynag arall a wnelit iddynt, atebant di o hyd yn debyg i hyn; neu fel y dywedodd un o honynt gynt, pan oedd tônau y môr yn curo arno, ac yntau yn cysgu ar ben yr hwylybren, "Pan ddeffrowyf mi a'i ceisiaf drachefn," &c., Salm xxiii. 34, 35. Gwyddost am ddynion, a siaradant yn eu cwsg, na's gwaeth ganddynt beth a ddywedont; ac ni reolir eu geiriau gan ffydd na rheswm. Mae annghysondeb rhwng eu geiriau yn awr, fel yr oedd o'r blaen rhwng eu mynediad ar bererindod a'u heisteddiad i lawr yma. Dyma, gan hyny, yw y niwaid;—pan elo rhai diofal ar bererindod, ugain i un nad fel hyn y daw arnynt. Canys y Tir Rheibiedig hwn

yw un o lochesau diweddfaf gelyn pererinion; o ba herwydd y gosodwyd ef, fel y gweli, can agosed i ddiwedd y ffordd; ac felly y mae ganddo well mantais i'n gwrthsefyll. Canys pa bryd, medd y gelyn, y bydd yr ynfydion hyn barotach i eistedd i lawr na phan y byddont flinedig? a pha amser tebycach iddynt fod yn flinedig na phan y byddont yn mron ar ddiwedd eu taith? Am hyny, meddaf, y gosodwyd y Tir Rheibiedig mor agos i wlad Beulah, ac i ddiwedd yr yrfa. Felly ymogeled pererinion, rhag dygwydd iddynt hwy, fel i'r rhai a weli yma, syrthio i gwsg na fedr neb eu dihuo.

Yna y pererinion yn grynedig a ddeisyfasant gael myned yn mlaen; yn unig atolygasant ar eu harweinydd daro goleu, fel y gallent fyned y gweddill o'u ffordd wrth oleuni llusern.¹ Felly tarawodd oleuni, ac wrth lewyrch hōno aethant y rhan oedd yn ol o'r ffordd, er bod y tywyllwch yn fawr iawn, 2 Pedr i. 19. Ond dechreuodd y plant flino yn ddirfawr, a hwy a leasant ar yr Hwn sydd yn caru pererinion, am iddo wneuthur eu ffordd yn fwy cysurus. Ac erbyn iddynt fyned ychydig yn mhellach, cododd awel fechan o wynt, yr hon a yrodd y tarth ymaith, a daeth yr awyr yn fwy clir. Eto yr oedd ganddynt ffordd hir i fyned allan o'r Tir Rheibiedig; ond yr oeddynt bellach, er eu cysur, yn gallu gweled eu gilydd, a'r ffordd iddynt ei rhodio.

Yn awr, pan oeddynt yn mron ar derfyn y tir hwn, hwy a glywent ryw swn difrifol ychydig o'u blaenau, fel pe deilliasai oddiwrth un mewn pryder dwys. Felly yr aethant rhagddynt, gan edrych ar eu cyfer o hyd: ac wele canfuant, fel y tybient, ryw ŵr ar ei liniau, gyda dwylaw a llygaid derchafedig, ac yn llefaru yn ddifrifol wrth rywun fry, fel y tybient. Daethant ato, ond ni allent wneud allan beth a ddywedai; felly cerddasant yn araf nes iddo orphen. Wedi iddo ef orphen, efe a gyfododd, ac a ddechreuodd redeg tu'r Ddinas Nefol. Yna Mr. Dewr-galon a alwodd ar ei ol, ac a ddywedodd, Ho, ho, gyfaill! gad i ni gael dy gwmi, os ydwyt yn myned, fel y tybiwyf dy fod, tua'r Ddinas Nefol. Felly y gŵr a safodd, a hwythau a ddaethant ato. Ond can gynted ag y canfu Mr. Gonest ef, efe a ddywedodd, Yr wyf yn adnabod y dyn hwn. Atolwg, pwy ydyw? ebe Mr. Glewdros-y-gwir. Un ydyw sydd yn dyfod o'r fangre yr oeddw'n i yn byw ynnddi gynt, ebe yntau. Ei enw yw Sefyll-yn-ddiysgog, ac, mewn gwirionedd, pererin cywir a da ydyw.

Felly daethant at eu gilydd. Ac yn ebrwydd dywedodd Sefyll-yn-ddiysgog wrth yr hen Onest, Ho, dad Gonest, ai ti sydd yna? Ie, eb yntau, mor wired a'th fod dithau yna. Y mae yn wir dda genyf, ebe Mr. Sefyll-yn-ddiysgog, gael cwrdd â thi ar y ffordd hon. Ac yr wyf finau yr un mor llawen, ebe'r llall, am dy ganfod ar dy liniau. Yna Mr. Sefyll-yn-ddiysgog a wridodd, ac a ddywedodd, Beth, a welaist ti fi? Do, do, ebe'r llall, a llonodd fy nghalon wrth yr olygfa. Paham? beth a feddyliaist? ebe Mr. Sefyll-yn-ddiysgog. Meddwl! ebe hen Onest; beth a allaswn feddwl? Meddyliais fod genym ddyn gonest ar y ffordd, ac am hyny y caem ei gwmi cyn hir. Dedwydd fi, atebai Mr. Sefyll-yn-ddiysgog, os gwir dy syniad! Os nad wyf a ddylwn fod, myfi fy hun a'i dwg. Gwir, ebe'r llall; ond y mae dy ofn yn fy nghadarnhau yn fwy fod pethau yn deg rhwng Tywysog pererinion a'th enaid. Canys efe a ddywed, "Gwyn ei fyd y dyn a ofno yn wastadol," Diar. xxviii. 14.

GLEW-DROS-Y-GWIR. Ond, frawd, dywed i ni pa beth oedd yr achos dy fod ar dy

¹ "Gair Duw ydyw yr unig oleuni i gyfarwyddo ein hamcan. 'Llusern yw dy air i'm traed, a llewyrch i'm llwybrau.'"—*Mason*.

liniau ychydig yn ol ; ai am fod rhyw drugaredd neillduol wedi dy osod dan rwymau, neu pa beth ?

SEFYLL-YN-DDIYSGOG. Yr ydym, fel y gweli, ar y Tir Rheibiedig ; ac fel yr oeddwn yn dyfod rhagof, myfyriais ar natur beryglus y ffordd yn y lle hwn, a pha gynifer a ddaethant can belled a hyn ar bererindod, ond a ataliwyd ac a ddinystriwyd yma. Yr oeddwn yn myfyrio hefyd ar ddull y farwolaeth â'r hon y mae y lle hwn yn lladd dynion. Y rhai a farwolaethir yma nid ydynt yn marw o glefyd poeth : nid yw eu hangau yn boenus iddynt. Canys y neb sydd yn ymadael yn ei gwsg, sydd yn dechreu ei daith yn ddy-munol a hyfryd. Ië, y mae'r cyfryw yn cydsynio ag ewyllys y clefyd hwnw.

GONEST. Yna Mr. Gonest, gan dori ar ei chwedl, a ofynnodd, A welaist ti y ddau ŵr yn cysgu yn y cysgodfan ?

SEFYLL-YN-DDIYSGOG. Do, do, gwelais Diofal a Rhyfyg yno ; ac am ddim a'r a wn i, yno y gorweddant hyd oni phydront, Diar. x. 7. Ond gad i mi fyned yn mlaen â'n chwedl. Fel yr oeddwn yn myfyrio, megys y dywedais, daeth ataf un mewn gwsg ddymunol, ond ei bod yn hen, ac a gynygiodd i mi dri pheth, sef, ei chorff, ei phwrs, a'i gwely. Yn awr y gwirionedd yw, yr oeddwn yn lluddedig a chysglyd : yr wyf hefyd mor dlawd a'r ddylluan, a hyny efallai a wyddai yr hudoles yn dda. Cilgwthiais hi unwaith ac eilwaith, ond troes heibio fy nghilgwthion, a gwenodd. Yna dechreuais inau fod yn ddig ; eithr nid oedd yn prisio dim yn hyny ychwaith. Yna gwnaeth gynygion ereill, a dywedodd, Os cymeri dy reoli genyf, gwnaf di yn fawr ac yn ddedwydd ; canys myfi, ebe hi, yw arglwyddes y byd, a thrwyof fi y gwneir dynion yn ddedwydd. Yna gofynais ei henw, a dywedodd, Mrs. Twyll. Hyn a'm gyrodd i yn mhellach oddiwrthi ; ond eto hi a'm dilynai o hyd â'i hudoliaethau. Yna cwmpais ar fy ngliniau, fel y gwelaist, a chan dderchafu fy nwyllaw a'm llef gweddiais ar yr Hwn a addawodd gynorthwyo. Felly pan oeddit yn dyfod ciliodd y foneddiges ymaith. Parheais inau i ddiolch am fy ngwaredigaeth fawr hon ; canys yr wyf yn dilys gredu nad oedd hi yn amcanu dim daioni, ond yn hytrach ceisio fy rhwystro yn fy nhaith.

GONEST. Nid oes amheuaeth nad oedd ei dyben yn ddrwg. Ond, aros, wrth i ti siarad am dani, yr wyf yn meddwl i mi naill ai ei gweled, neu ddarllen rhyw hanes am dani.

SEFYLL-YN-DDIYSGOG. Efallai i ti wneud y ddau.

GONEST. Mrs. Twyll ! ai nid dynes dâl, brydweddol ydyw, o wynebpryd gwineuddu braidd ?

SEFYLL-YN-DDIYSGOG. Ië, dyna hi yn gymhwys.

GONEST. Ai nid yw yn siarad yn dafod-lyfn iawn, ac yn gwenu arnat yn niwedd pob ymadrodd ?

SEFYLL-YN-DDIYSGOG. Yr ydwyf yn rhoddi dysgrifiad cywir o honi eto, canys dyna yn gymhwys ydyw ei hymddygiad.

GONEST. Ai nid yw hi yn gwisgo pwrs mawr wrth ei hochr, ac yn dal ei llaw ynddo yn fynych, gan chwareu â'i harian, fel pe hyny fyddai hyfrydwch ei chalon ?

SEFYLL-YN-DDIYSGOG. Felly yn hollol y mae ; pe safasai hi ei hunan yma yr holl amser hwn, ni allesit byth ei gosod allan yn fwy grymus o fy mlaen, na dysgrifio ei gwynebpryd yn well.

SZFYLL-YN-DDIYSGOG A MRS. TWYLL.

GONEST. Yna yr oedd y gŵr a dynodd ei llun yn lluniedydd da, a'r hwn a ysgrifennodd ei hanes yn dywedyd y gwir.

DEWR-GALON. Hudoles yw y wraig hon, a thrwy effaith ei swyn hi y mae'r tir hwn wedi ei reibio. Byddai cystal i'r hwn a esyd ei ben ar ei harffed hi, ei osod ar y cyff uwchben yr hwn y mae'r fwyall yn nghrog; a phwy bynag a edrycho ar ei thegwch a gyfrifir yn elyn i Dduw. Hon sydd yn cynal yn eu gwychder holl elynion y pererinion, Iago iv. 4. Ië, dyma'r un a lithiodd lawer dyn oddiwrth fuchedd pererin. Un siaradus iawn ydyw; y mae hi neu ei merched beunydd wrth sodlau y naill bererin neu y llall; weithiau yn canmol rhagoriaethau y bywyd hwn, ac wedi hyny yn rhoi y flaenoriaeth iddo. Budren hyf a digywilydd ydyw; sieryd am y gorau ag undyn. Mae hi bob amser yn dirmygu pererinion tlodion, ond yn mawr ganmol y cyfoethogion. Os bydd un medrus i ennill arian mewn lle, dywed yn dda am hwnw o dŷ i dŷ. Mae hi yn hoffi gwleddoedd a chyfeddach; y mae beunydd wrth y naill fwrdd llawn neu y llall. Mae wedi cyhoeddi mewn manau mai duwies ydyw, ac, am hyny, mae rhai yn ei haddoli. Mae ganddi hi ei hamser a'i lleoedd cyhoeddus i dwyllo; a dywed, a saif at hyny, na fedr neb ddangos daioni tebyg i'r eiddo hi. Mae yn addaw trigo gyda phlant y plant, os bydd iddynt ei charu a'i mawrhau. Hi a fwria o'i phwrs aur fel llwch yn rhai manau ac i rai dynion. Hoff ganddi gael ei cheisio, ei chanmol, a gorwedd yn mynwesau dynion. Nid yw byth yn blino ar ganmol ei nwyddau; a'r sawl a feddyliant oreu am dani a gar hi fwyaf. Mae

hi yn addaw i rai goronau a theyrnasoedd os cymerant ei chyngor hi; eto llawer un a ddygodd hi i'r crogbren, a dengmil mwy i uffern.

SEFYLL-YN-DDIYSGOG. Oh! ebe Mr. Sefyll-yn-ddiysgog, y fath drugaredd yw ddarfod i mi ei gwrthwynebu; canys pwy a wyr i ba le y gallasai hi fy llusgo!

DEWB-GALON. I ba le? na, ni wyr neb ond Duw i ba le. Ond, yn y cyffredin, tynasai di i lawer o chwantau ynfyd a niweidiol, y rhai sydd yn boddhi dynion i ddinistr a cholledigaeth, 1 Thess. vi. 9. Hi oedd yr un a osododd Absalom yn erbyn ei dad, a Jeroboam yn erbyn ei feistr. Hi oedd yr un a berswadiodd Judas i werthu ei Arglwydd, ac a lwyddodd i gael gan Demas adael bywyd pererin duwiol. Ni all neb draethu y drygau a wna. Y mae hi yn creu annghydfod rhwng llywodraethwyr a deiliaid, rhwng rhieni a phlant, rhwng cymydog a chymydog, rhwng gŵr a gwraig, rhwng dyn ac ef ei hun, a rhwng y cnawd a'r ysbryd. Gan hyny, Mr. Sefyll-yn-ddiysgog anwyl, bydd megys dy enw; ac wedi gorphen pob peth, saf.

Parodd yr ymddyddan hwn gymysgedd o lawenydd ac ofn yn mysg y pererinion; ond o'r diwedd torasant allan i ganu:—

Ein taith mor enbyd yw bob dydd!
 Mae twyllwyr lawer iawn!
 Gynifer ffyrdd o bechu sydd,
 'Does dim all draethu'n llawn.

Fe ymdrybaedda rhai, nad ant
 Yn mlaen yn nganol llaid:
 Rhai, os y badell gochel wnant,
 I'r tân a roddant naid.

Ar ol hyn edrychais hyd oni ddaethant i dir Beulah, lle y mae'r haul yn tywynu nos a dydd. Yma, am eu bod yn lluddedig, yr aethant dros enyd i orphwys. Am fod y wlad hon yn agored i bererinion, ac am fod y gwinllanoedd a'r perllanau yn perthyn i Frenin y Wlad Nefol, yr oedd rhyddid iddynt i fod yn hyf ar ei feddiannau ef. Ond ychydig amser a'u bywiocaodd yn fuan yma; canys yr oedd y clychau yn canu, a'r udgyrn yn lleisio mor beraidd, fel na allent gysgu byth mor drwm. Holl swm y rhai a rodient yr heolydd yma oedd, Daeth ychwaneg o bererinion i'r dref! Un arall a atebai, Mae nifer wedi myned dros yr afon, ac wedi eu derbyn trwy'r pyrth euraidd, heddyw! Llefent drachefn, Mae lleng o rai dysglaer newydd ddyfod i'r dref, wrth yr hyn y gwyddom fod ychwaneg o bererinion ar y ffordd; canys yma y deuant i ddysgwyl am danynt, ac i'w dyddanu ar ol eu tristwch! Yna y pererinion a godasant i fynu, ac a rodiasant yn ol ac yn mlaen. Ond, Oh, fel y difyrid eu clustiau bellach gan leisiau nefolaidd, a'u llygaid â gweledigaethau gogoneddus! Yn y wlad hon ni chlywent ddim, ni welent ddim, ni theimlent ddim, ni aroglent ddim, ac ni archwaethant ddim anhyfryd i'r cylla neu i'r meddwl; yn unig tybient, pan brofent o ddwfr yr afon dros yr hon yr oeddynt i fyned, fod ei blas braidd yn chwerw i'r genau; ond tröai allan yn felus wedi myned i lawr.

Yr oedd yma hefyd lyfr coffadwriaeth yn cael ei gadw o enwau y rhai a fuasant bererinion gynt; a hanes am yr holl wrolwaith a wnaethant. Sonid yma hefyd lawer am y

Y PLANT A'R BLODAU.

modd y bu yr afon yn llifio i rai, a'r modd y bu yn treio i ereill. Y mae wedi bod yn mron yn sech i rai, tra yr oedd yn llifio dros ei cheulenydd i ereill.

Yn y lle hwn hefyd yr oedd plant y dref yn myned i erddi y Brenin i gasglu blodau i'r pererinion, a'u dwyn hwy iddynt yn serchog iawn. Yma yr oedd y camphyr, y nardus, y saffrwn, y calamus, a'r sinnamon, gyda holl goed thus, a myrrh, ac aloes, a'r prif lysiau yn tyfu. Ac â'r rhai hyn y peraroglid ystafelloedd y pererinion tra yr arhosent yma; ac â hwy hefyd yr encinnid eu cyrff, i'w parotoi i fyned dros yr afon, pan fyddai yr amser gosodedig wedi dyfod.

Yn awr, tra yr oeddynt yn aros yma, ac yn dysgwyl am yr awr bwysig, cododd swm yn y dref fod rhedegwr wedi dyfod o'r Ddinas Nefol, a chanddo genadwri o bwys i un Cristiana, gwraig Cristion y pererin. Felly gwnaed ymfyniad am dani, a chafwyd allan y tŷ lle yr ydoedd. Felly y rhedegwr a gyflwynodd iddi y llythyr. Ei gynwysiad oedd, Henffych well, wraig dda: yr wyf yn dwyn i ti y newydd fod yr Athraw yn galw am danat, ac yn dysgwyl i ti sefyll ger ei fron, mewn gwisg o anfarwoldeb, o fewn y deng niwrnod hyn.

Gwedi iddo ddarllen y llythyr hwn iddi, efe a roddes iddi arwydd sicr ei fod yn wir genad, ac wedi dyfod i beri iddi frysio i ymadael. Yr arwydd oedd, saeth a flaenllymyd â chariad, wedi ei gollwng yn arafaidd i'w chalon, yr hon o radd i radd a weithiodd mor effeithiol arni, fel y byddai raid iddi fyned ar yr amser penodedig.¹

¹ "Y cenadau hyn ydynt y clefydau neu'r gwendidau trwy y rhai y mae yr Argtwydd yn tŷnu i lawr y babell ddaearol, pan y gwel yn dda dderbyn eu heneidiau i'w bresenoldeb uniongyrchol ei hunan. Bod y 'saeth wedi ei blaenllymu â chariad' a ddengys fod amser, dull, a holl amgylchiadau marwolaeth y credadyn, wedi eu trefnu gan 'yr hwn a'n carodd ac a'i dodes ei hun trosom.' Y mae efe megys yn dywedyd wrth y sant pan yn marw, 'Myfi yw, nac ofna.'"—*Scott*.

CRISTIANA YN BENDITHIO EI PHLANT.

Pan welodd Cristiana fod ei hamser wedi dyfod i ben, ac mai hi oedd y cyntaf o'r cwmni ag oedd i fyned drosodd, galwodd am Mr. Dewr-galon, ei harweinydd, ac a adroddodd wrtho fel yr oedd pethau yn sefyll. Yntau a ddywedodd, Mae yn llawen iawn genyf glywed y newydd, a buasai yn dda genyf pe daethai y rhedegwr i'm ceisio inau. Yna hi a archodd arno ei hyfforddi pa fodd yr oedd i bob peth gael eu trefnu gogyfer a'i thaith. Yntau a fynegodd iddi, gan ddywedyd, Fel hyn ac fel hyn y rhaid iddi fod ; a ninau, y rhai fydd ar ol, a ddeuwn gyda thi hyd lan yr afon.

Yna galwodd am ei phlant, ac a'u bendithiodd hwynt, ac a ddywedodd wrthynt, Yr wyf wedi darllen gyda chysur y nod a osodwyd yn eich talcenau, ac y mae yn dda genyf eich gweled yma gyda mi, a'ch bod wedi cadw eich gwisgoedd mor wynion. Yn ddiweddar, gadawodd yr ychydig oedd ganddi i'r tlodion, ac archodd i'w meibion ac i'w merched fod yn barod erbyn y deuai y rhedegwr i'w ceisio hwythau.

Gwedi iddi lefaru y geiriau hyn wrth ei harweinydd a'i phlant, galwodd ar Mr. Glewdros-y-gwir, a dywedodd wrtho, Syr, danghosaist dy hunan yn mhob man yn gywir-galon ; bydd ffyddlon hyd angau, a'm Brenin a rydd i ti goron y bywyd, Dat. ii. 10. Hefyd, yr wyf yn deisyf arnat fwrw golwg ar fy mhlant ; ac os gweli hwy un amser yn llwfrhau, llafari yn annogaethol wrthynt. Am fy merched, gwagedd fy meibion, buont hwythau

ffyddlon; a chyflawniad yr addewid arnynt fydd ei diwedd hwynt. Ond i Mr. Sefyll-yn-ddiysgog y rhoddes fodrwy.

Yna galwodd am yr hen Mr. Gonest, ac a ddywedodd am dano, "Wele Israeliad yn wir, yn yr hwn nid oes dwyll!" Ioan i. 47. Ac yntau a'i hatebodd, Dymunwyf i ti gael diwrnod teg pan y cychwyni i Fynydd Sion, a llawen fydd genyf dy weled yn myned dros yr afon yn sych, mae arnaf hiraeth am fyned; canys pa fath bynag fyddo yr hin ar fy nhaith, caf ddigon o amser pan ddelwyf yno i eistedd, i orphwys, ac i ymsychu.

Yna y daeth y gŵr da hwnw, Mr. Parod-i-gloff, i mewn i ymweled â hi. Felly hi a ddywedodd wrtho, Dy daith hyd yma a fu yn drafferthus iawn; ond hyny a wna dy orphwysfa yn felusach. Gwylia, a bydd barod; canys yn yr awr ni thybi y gall y genad ddyfod.

Ar ei ol ef y daeth Mr. Llwrfr a'i ferch Mawr-ei-hofn i'w golwg; wrth ba rai y dywedodd, Dylech gofio byth, gyda diolchgarwch, eich gwaredigaeth o ddwyllaw Cawr Anobaith, ac allan o Gastell Amheuaeth. Effaith y drugaredd hono yw eich bod wedi eich dwyn yma yn ddiogel. Byddwch wyliaidwrus, a bwriwch ymaith ofn; byddwch sobr, a gobeithiwch hyd y diwedd.

Ac wrth Mr. Gwan-feddwl y dywedodd, Ti a waredwyd allan o safn Cawr Lladdaioni, fel y gellit fyw yn ngoleuni y rhai byw, a gweled y Brenin mewn hedd. Yn unig cynghorwn di i edifarhau am dy barodrydd i ofni ac amheu ei ddaioni ef, cyn y denfyn am danat; rhag y gorfydd i ti, pan ddelo, sefyll o'i flaen gyda chywilydd am y bai hwn.

Bellach yr oedd y dydd i Gristiana ymadael gerllaw. Felly yr oedd y ffordd yn llawn o bobl yn edrych arni yn myned i'w thaith. Ond, wele, yr oedd yr holl lanau tudraw i'r afon yn llawn meirch a cherbydau, y rhai a ddaethant oddiuchod i'w dwyn hi hyd at porth y ddinas. Felly hi a ddaeth yn mlaen, ac a aeth i mewn i'r afon, gan roi amnaid i'r rhai oedd o'i hol i'w dilyn. Y geiriau olaf a glybuwyd ganddi oeddynt, Yr wyf yn dyfod, Arglwydd, i fod gyda thi, ac i'th fendithio! Felly ei phlant a'i chyfeillion a ddychwelasant i'w lle, canys y rhai a ddysgwylent am Gristiana a'i dygasant hi yn fuan allan o'u golwg. Felly yr aeth ac y galwodd, ac y derbyniwyd hi i mewn trwy y porth gyda'r holl ddefodau o lawenydd a wnaed ar fynediad Cristion ei gŵr i mewn o'i blaen. Y plant a wylent ar ei hymadawiad. Ond Mr. Dewr-galon a Mr. Glew-dros-y-gwir a chwareuent ar y symbal a'r delyn yn soniarus gan orfoledd. Felly pawb a ymadawsant i'w lleoedd eu hunain.

Gwedi talm o amser daeth rhedegwr eilwaith i'r dref, a'i neges oedd at Mr. Parod-i-gloff. Felly chwiliodd ef allan, a dywedodd, Yr wyf fi yn dyfod oddiwrth yr Hwn a geraist ac a ddilynaist, er mai ar dy ffyn-baglau; a fy neges yw dywedyd wrthyf ei fod ef yn dysgwyl dy weled wrth y bwrdd yn swpera gydag ef yn ei deyrnas, y dydd cyntaf ar ol y Pasg; am hyny gwna dy hun yn barod i'r daith. Yna efe a roddes iddo arwyddnod ei fod yn genad cywir, gan ddywedyd, Torais dy gawg aur, a datodais dy linyr arian, Preg. xii. 6.¹

¹ "Y mae yr arwyddnodau wedi eu cymeryd o'r rhan adnabyddus hyny o'r Ysgrythyrr, (Preg. xii. 1—7,) lle y danghosir fod triniaethau yr Arglwydd i'r credadlyn egwan, ofnus, a gostyngedig, bob amser yn dyner; ac amgylchiadau eu marwolaeth, mewn cynhariaeth, yn galonog ac esmwyth."—*Scott*.

CRISTIANA YN MYNED I AFON ANGEU.

Gwedi hyn galwodd Parod-i-gloffi ei gyd-bererinion ato, a dywedodd wrthynt, Danfonwyd am danaf, a Duw yn ddiau a ymwel â chwithau. Felly deisyfodd ar Mr. Glew-dros-y-gwir ysgrifenu ei llythyr-cymun. A chan nad oedd ganddo ddim i adael i'r rhai fyddent ar ei ol ond ei ffyn-baglau a'i ddyuniadau daionus, dywedodd fel hyn, Yr wyf yn gadael y ffyn-baglau hyn i fy mab, yr hwn a rodia yn fy llwybrau, gyda chant o ddyuniadau gwresog ar iddo ef fod yn llawer gwell na myfi. Yna diolchodd i Mr. Dewr-galon am ei ofal a'i garedigrwydd, ac ymbarotodd i'w daith. Pan ddaeth i lan yr afon, dywedodd, Ni bydd raid i mi mwyach wrth fy ffyn-baglau, gan fod acw feirch a cherbydau i mi eu marchogaeth. Y geiriau olaf a glybuwyd oddiwrtho oeddynt, Croesaw fywyd! Felly aeth i'w ffordd.

Ar hyn hysbyswyd Mr. Gwan-feddwl fod y rhedegwr wedi swnio ei udgorn wrth ddrws ei ystafell yntau. Felly daeth i mewn, a dywedodd wrtho, Daethum i hysbysu i ti fod rhaid i'th Feistr wrthynt, ac y gorfydd i ti ddyfod a chanfod ei wyneb mewn gogoniant cyn pen nemawr o ddyddiau. A hyn fydd arwydd o gywirdeb fy nghanadwri, "Y tywylla y rhai sydd yn edrych trwy'r ffenestri," Preg. xii. 3. Yna galwodd Mr. Gwan-feddwl ei holl gyfeillion ato, ac a adroddodd iddynt y genadwri a gawsai, a pha arwydd a gafodd hefyd o'i chywirdeb. Yna dywedodd, Gan nad oes genyf ddim i'w adael i neb, i ba ddyben y trafferthaf ysgrifenu fy llythyr-cymun? O barthed fy meddwl gwan, gadawaf hwnw ar fy ol; canys ni bydd raid i mi wrtho yn y wlad yr wyf yn myned iddi; ac yn wir nid

yw o werth ei roddi i'r pererin gwanaf; gan hyny, pan y byddwyf fi wedi myned, yr wyf yn deisyf ar i ti, Mr. Glew-dros-y-gwir, ei gladdu yn y domen. Wedi gorphen hyn oll, a dyfod dydd ei ymadawiad, aeth i mewn i'r afon fel y lleill. Ei eiriau olaf oeddynt, Deliwch eich gafael, ffydd ac amynedd! Felly aeth drosodd i'r oehr draw.

Gwedi i ddyddiau lawer fyned heibio, danfonwyd am Mr. Llwr; canys rhedegwr a ddaethai, ac a ddygasai iddo y genadwri ganlynol:—Ddyn crynedig! hyn sydd i dy wysio i fod yn barod gyda'r Brenin erbyn dydd yr Arglwydd nesaf, i lawenhau am dy wared o'th holl amheumon. Ac, eb efe yn mhellach, fel y gwybyddit mai cywir fy nghanadwri, cymer hyn fel arwydd: felly efe a roddodd iddo geiliog-rhedyn yn faich, Preg. xii. 5.

Mawr-ei-hofn, merch Mr. Llwr, pan glybu hyn, a ddywedodd, Minau a âf gyda'm tad. Ar hyn, Mr. Llwr a ddywedodd wrth ei gyfeillion, Gwyddoch yn dda pa fath rai a fu fy merch a minau, a pha mor flin yr ymddygasom yn mhob cyfeillach. Fy ewyllys i ac ewyllys fy merch hefyd yw, na fyddo i'n hamheumon na'n hofnau caethwasaidd gael eu derbyn gan neb, o ddydd ein hymadawiad hyd yn oes-oesoedd; canys gwn y bydd iddynt ymgynyg i ereill eto wedi fy marwolaeth. A dywedyd i chwi yn eglur, ysbrydion ydynt a lochwyd genym pan aethom gyntaf ar bererindod, ac nis gallasom byth ymysgwyd oddiwrthynt; a hwy a rodiant oddiamgylch, gan geisio cael derbyniad gan bererinion: ond er ein mwyn ni, cauer y drysau yn eu herbyn.

Pan ddaeth yr amser iddynt ymadael, hwy a aethant hyd at lan yr afon. Geiriau diweddaf Mr. Llwr oeddynt, Ffarwel nos! a chroesaw ddydd! Ei ferch a aeth drwy'r afon dan ganu, ond nis gellid deall yr hyn a ddywedai.

Yna yn mhen amser, daeth rhedegwr i'r dref drachefn, yn ymofyn am Mr. Gonest. Felly daeth i'r tŷ lle yr oedd, a rhoddes yn ei law y llinellau canlynol:—Gorchymynir i ti fod yn barod erbyn wythnos i heno, fel y byddo i ti ymddangos o flaen dy Arglwydd, yn nhŷ ei Dad. Ac fel arwydd fod fy nghanadwri yn gywir, "Gostyngir i lawr holl ferched cerdd," Preg. xii. 4. Yna galwodd Mr. Gonest ei holl gyfeillion, a dywedodd wrthynt, Yr wyf fi yn myned i farw, ond ni wnaef ewyllys. Am fy ngonestrwydd, cymeraf hwnw gyda mi; dyweder hyn wrth yr hwn a ddelo ar ol. Pan ddaeth y diwrnod iddo ymadael, ymbarotodd i groesi yr afon. Yr oedd yr afon y pryd hwnw wedi llifio dros ei cheulanau mewn rhai manau; ond yr oedd Mr. Gonest wedi siarad yn ei oes ag un Cydwybod-dda am ei gyfarfod ef yno, yr hyn hefyd a wnaeth, ac efe a rodde iddo ei law, ac a'i cynorthwyodd i fyned dros yr afon. Geiriau diweddaf Mr. Gonest oedd, Gras sydd yn teyrnasu! Felly yr ymadawodd â'r byd.

Ar ol hyn aeth y gair ar led fod yr un genad wedi dyfod i geisio Mr. Glew-dros-y-gwir, a bod ganddo hyn fel arwydd fod ei genadwri yn wir, "Fod ei biser wedi tòri gerllaw y ffynnon," Preg. xii. 6. Pan ddeallodd hyny, galwodd ei gyfeillion, ac hysbysodd y peth iddynt. Yna eb efe, Yr wyf yn myned at fy Nhad; ac er mai trwy anhawsderau mawrion y daethum hyd yma, nid yw edifar genyf am yr holl drallodau y bu'm ynddynt i gyrhaedd y lle yr wyf. Gadawaf fy nghleddyf i'r sawl a'm dilynant yn fy mhererindod,

¹ "Mor amrywiol ydyw profiadau Cristionogion yn awr angau. Yr oedd Cristion a Gobeithiol yn holi, A oedd y dyfroedd yn dilyfnion! a'r ateb oedd, Y caent ef yn ddwfn neu yn fâs yn ol fel yr oeddynt yn credu yn y Brenin. Yn ol fel y gall y Cristion ddywedyd, 'Byw i mi yw Crist,' felly y gall obeithio cael y dyfroedd yn fâs, a theimlo cynhorth i'w draed yn y tŷnedfa brofedigaethus."—*G. Offor.*

a fy ngwroldeb a'm medrusrwydd i'r hwn a'i cyrhaeddo. Fy nodau a'm creithiau a ddygaf gyda mi, i dystio ddarfod i mi ymladd brwydrau yr Hwn sydd yn awr yn wobrwyr i mi. Pan ddaeth y dydd iddo ymadael, aeth lluaws mawr i'w ganlyn hyd lan yr afon; ac wrth fyned i mewn i'r dwfr, clybuwyd ef yn dywedyd, "Angeu, pa le mae dy golyn?" Ac fel yr oedd efe yn myned yn ddyfnach, dywedai, "Uffern, pa le mae dy fuddugoliaeth?" 1 Cor. xv. 55. Felly aeth trosodd, a'r holl udgyrn a leisient ar ei dderbyniad.

Yna daeth gwys i Mr. Sefyll-yn-ddiysgog. Y Mr. Sefyll-yn-ddiysgog hwn a gafwyd ar ei liniau yn y Tir Rheibiedig. Y genad a'i dygodd yn agored iddo yn ei law; a'i gynhwysiad ydoedd, Rhaid i ti ymbarotoi i newid bywyd, am nad yw dy Feistr yn caru i ti fod can belled oddiwrtho yn hwy. Ar hyny tarawyd Mr. Sefyll-yn-ddiysgog â syndod. Na, ebe y genad, nid rhaid i ti amheu gwirionedd fy neges; canys dyma i ti arwydd o hyny, "Yr olwyn a dorwyd wrth y pydew," Preg. xii. 6. Yna galwodd Mr. Dewr-galon, eu harweinydd, ato, a dywedodd wrtho, Syr, er na ddygwyddodd i mi fod yn hir yn dy gyfeillach yn nyddiau fy mhererindod, eto, er yr amser y'th adnabûm, buost o les i mi. Pan ddaethum gyntaf oddicartref, gadewais ar fy ol wraig a phump o blant bychain; caniata i mi erfyn yn daer arnat ar dy ddychweliad (canys gwn dy fod yn myned ac yn dyfod i dŷth Feistr mewn gobraith o fod yn arweinydd i ychwaneg o bererinion santaidd) am anfon at fy nheulu, a hysbysu iddynt yr hyn oll a ddygwyddodd ac a ddygwydda i mi. Mynega iddynt hefyd am fy sefyllfa wynfydedig yn awr, ac am fy nyfodiad cysurus at y Ddinas Nefol. Adrodda iddynt hefyd am Gristion a Christiana ei wraig, ac am y modd y daeth hi a'i phlant ar ol ei gŵr. Dywed wrthynt, am y diwedd dedwydd a ddaeth iddi, ac i ba le yr aeth hi. Nid oes genyf ond ychydig neu ddim i anfon i fy nheulu, oddigerth fy ngweddïau a'm dagrau; am ba rai digon fydd os hysbysi hwynt yn eu cylch, ac, ysgatfydd, y llwyddant. Wedi i Mr. Sefyll-yn-ddiysgog osod pethau fel hyn mewn trefn, a dyfod o'r amser iddo brysuro ymaith, efe a aeth i lawr hyd at lan yr afon. Erbyn hyn yr oedd tawelwech mawr iawn yn yr afon, a Mr. Sefyll-yn-ddiysgog, pan oedd yn rhywle tua'i chanol, a safodd am enyd i ymddyddan â'i gyfeillion a'i hebryngasant hyd yno. Ac efe a ddywedodd, Bu'r afon hon yn ddychryn i lawer; ie, y meddyliau am dani a'm dychrynasant inau lawer gwaith; ond yn awr tybiwyf fy mod yn sefyll yn ddiogel; mae fy nhraed yn sangu ar y man y gorphwysai traed yr offeiriad y rhai a ddygent arch y cyfammod, tra yr oedd Israel yn croesi yr Iorddonen, Jos. iii. 17. Mae'n wir fod y dyfroedd yn chwerw i'r archwaeth, ac yn oer i'r cylla; eto y meddyliau am yr hyn sydd o'm blaen, ac am y gwarchawdlu anrhydeddus sy'n dysgwyl am danaf yr ochr draw, a orweddant fel marworyn gwynias ar fy mynwes. Gwelaf fy hunan yn awr ar ben fy nhaith; fy nyddiau blinion a ddarfuant. Yr wyf yn myned i weled y pen a goronwyd a drain, a'r gruddïau y poerwyd arnynt, dros of fi. Bu'm fyw gynt trwy glywed son a chredu, ond yn awr yr wyf yn myned i'r man y caf fyw wrth olwg, a phreswyllo gyda'r Hwn y mae yn hyfryd genyf ei gyfeillach. Hoffwn glywed son am fy Arglwydd, a lle hynag y gwelwn ol ei droed ar y ddaear, yno y chwennychwn inau roddi fy nhroed. Bu ei enw i mi fel blwch o enaint gwerthfawr; ie, yn bereiddiach i mi na'r holl beraroglau. Ei lais i mi oedd felus odiaeth; a hiraethwn am weled ei wyneb yn fwy nag yr hiraethai rhai am weled goleuni yr haul. Arferwn gasglu ei eiriau yn ymborth, ac yn feddyginiaeth

rhag fy llewygfeydd. Efe a'm daliodd. ac a'm gwaredodd rhag fy holl anwireddau ; ie, fy nghamrau a gadarnhawyd yn ei ffordd.¹

Tra yr oedd efe fel hyn yn llefaru newidiodd ei wedd ; ei nerth a ymollyngodd : ac wedi dywedyd o hono, Cymer fi, canys yr wyf yn dyfod atat, ni welwyd ef ganddynt mwyach.

Ond gogoneddus oedd canfod fel y llenwid y gororau fry â meirch a cherbydau, ag udganwyr a thelynorion, â'r rhai a ganent ac a chwareuent ar bob math o offer cerdd, i groesawu'r pererinion ar eu derchafiad, ac ar eu gwaith yn dilyn eu gilydd i borth prydferth y ddinas.²

Mewn perthynas i blant Cristiana, ei phedwar mab a ddygai i'w chanlyn, yn nghyda'u gwragedd a'u plant, ni arhosais lle yr oeddwn hyd onid aethant drosodd. Ond clywais un yn dywedyd, er pan ymadewais â'r fangre, eu bod yn fyw eto, ac yn debyg o fod felly dros amser, er cryfhad ac ychwanegiad i'r eglwys yn y lle.

Pe dygwyddai i mi fyned y ffordd hono eto, gallwn roddi, i'r sawl a chwennychai hyny, hanes am yr hyn yr wyf yma yn ddystaw am dano : yn y cyfamser, ddarllenwyd hawddgar,

BYDD WYCH.

¹ " Y mae yr araith hon wedi eu chanmol yn fawr. Y mae yn deilwng o sylw fod y pererinion yn yr holl anghraifftiau hyn o'u blaen, yn rhoi eu hunig bwys ar derfyn eu bywyd, ar drugaredd Duw yn nghyfiawnder ac iawn ei Fab, a'r un pryd yn gallu adgofio cywirdeb eu cariad at achos, esiampl, a geiriau Crist."—*Scott*.

² " Y mae yr olygfa ar farwolaeth heddychlawn a gorfoleddus y pererinion yn rhwym o effeithio ar bob darlennydd, nes peri fod llawer, fe ddechon, yn barod i ddywedyd, ' Marw a wnelwyf o farwolaeth yr uniawn, a bydded fy niwedd fel yr eiddo yntau ; ' ond oddieithr y gwnant ef yn brif orchwyl i fyw bywyd yr uniawn, fe siomir y cyfryw ddylunniad. Caniataed yr Arglwydd i'r ysgrifenydd a'r darlennydd gael ' trugaredd yn y dydd hwnw, ' a chael eu cyfarch yn y geiriau grasol, ' Deuwch, chwi fendigedigion fy Nhad, etifeddwch y deyrnas a barotowyd i chwi er seiliad y byd.'—*Scott*.

Y DIWEDD.

